

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Cariyāpiṭakapāliyā saṁvaṇṇanābhūtā

Bhadantācariyadhammapālattherena katā

Paramatthadīpanī nāma

CARIYĀPIṬAKATṬHAKATHĀ

Romanized from Myanmar version published in 1959

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 35

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ခ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ta ဌ tha ဍ ḍa ဎ ḍha ဏ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ ḷa ိ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ၊ = ā ိ = i ိ = ī ဣ ၊ = u ဣ ၊ = ū ဧ = e ဩ ိ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကော ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ယံ ṅgha	ကန ṇḥa	ဈာ dhya	လှ pla	လှ lla
ကွ kkha	ဇ cca	ကဏ ṇḍa	ဇ dhva	ဗ pba	လှ lya
ကျ kya	ခ ccha	ကဏ ṇṇa	န nta	ဘ bbha	လှ lha
ကြ kri	ဇ jja	ကဏ ṇḥa	န ntva	ဈ bya	ဂ vha
ကလ kla	ဈ jjha	ကတ tta	န ntha	ဇ bra	ကွ sta
ကွ kva	ည ṇṇa	ကတ ttha	န nda	ဗ mpa	ကြ strā
ဈ khya	ဗ ṇha	ကတ tva	န ndra	ဗ mpha	သွ sna
ဇ khva	ဗ ṇca	ကျ tya	န ndha	ဗ mba	သှ sya
ဂ gga	ခ ṇcha	ကြ tra	န nna	ဗ mbha	သ ssa
လှ ggha	ဗ ṇja	ဒ dda	ဈ nya	ဗ mma	သွ sma
ဈ gya	ဗ ṇjha	ဒ ddha	န nha	ဈ mya	သွ sva
ဂ gra	ဇ ṭta	ဈ dya	ဗ ppa	ဗ mha	ကွ hma
ကံ ṅka	ဇ ṭṭha	ဇ dra	ဗ ppha	လှ yya	ကွ hva
နံ ṅkha	ဗ ḍḍa	ဇ dva	ဈ pya	လှ yha	ဠ ḷha
ဂံ ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Cariyāpiṭakatṭhakathā

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Ganthārambhakathā	...	...	1
Nidānakathā	...	...	3

1. Akittivagga

1. Akitticariyāvaṇṇanā	...	...	21
2. Saṅkhabrahmaṇacariyāvaṇṇanā	...	...	29
3. Kururājacariyāvaṇṇanā	...	...	36
4. Mahāsudassanacariyāvaṇṇanā	...	...	40
5. Mahāgovindacariyāvaṇṇanā	...	...	46
6. Nimirājacariyāvaṇṇanā	...	...	52
7. Candakumārācariyāvaṇṇanā	...	...	59
8. Sivrājacariyāvaṇṇanā	...	...	64
9. Vessantarācariyāvaṇṇanā	...	...	76
10. Sasapaṇḍitacariyāvaṇṇanā	...	...	104

2. Hatthināgavagga

1. Mātuposakācariyāvaṇṇanā	...	...	111
2. Bhūridattācariyāvaṇṇanā	...	...	116
3. Campeyyanāgācariyāvaṇṇanā	...	...	125
4. Cūḷabodhicariyāvaṇṇanā	...	...	131
5. Mahimsarājacariyāvaṇṇanā	...	...	138
6. Rurumigarājacariyāvaṇṇanā	...	...	141
7. Mātāṅgācariyāvaṇṇanā	...	...	149
8. Dhammadevaputtācariyāvaṇṇanā	...	...	157

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
9. Alīnasattucariyāvaṇṇanā	...	...	163
10. Saṅkhapālacariyāvaṇṇanā	...	...	170

3. Yudhañjayavagga

1. Yudhañjayacariyāvaṇṇanā	...	...	177
2. Somanassacariyāvaṇṇanā	...	...	181
3. Ayogharacariyāvaṇṇanā	...	...	189
4. Bhisacariyāvaṇṇanā	...	...	193
5. Soṇapaṇḍitacariyāvaṇṇanā	...	...	202
6. Temiyacariyāvaṇṇanā	...	...	208
7. Kapirājacariyāvaṇṇanā	...	...	220
8. Saccatāpasacariyāvaṇṇanā	...	...	223
9. Vaṭṭapotakacariyāvaṇṇanā	...	...	225
10. Maccharājacariyāvaṇṇanā	...	...	229
11. Kaṇhadīpāyanacariyāvaṇṇanā	...	...	233
12. Mahāsutasomacariyāvaṇṇanā	...	...	240
13. Suvaṇṇasāmacariyāvaṇṇanā	...	...	249
14. Ekarājacariyāvaṇṇanā	...	...	254
15. Mahālomahaṃsacariyāvaṇṇanā	...	...	259
Uddānagāthāvaṇṇanā	...	...	262
Pakiṇṇakakathā	...	...	269
Nigamanakathā	...	...	327

Cariyāpiṭakatṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Cariyāpiṭakatṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Cariyā sabbalokassa, hitā yassa Mahesino.
Acinteyyānubhāvaṃ taṃ, vande **Lokaggaṇāyakaṃ**.
Vijjācaraṇasampannā, yena nīyanti lokato.
Vande tamuttamaṃ **dhammaṃ**, Sammāsambuddhapūjitaṃ.
Sīlādiḡṇasampanno, ṭhito maggaphalesu yo.
Vande **ariyasamḡhaṃ** taṃ, puññakkhettaṃ anuttaraṃ.
Vandanājanitaṃ puññaṃ, iti yaṃ ratanattaye.
Hatantarāyo sabbattha, hutvāhaṃ tassa tejasā.
Imasmiṃ bhaddakappasmiṃ, sambhatā yā sudukkarā.
Ukkaṃsapāramippattā, dānapāramitādayo.
Tāsaṃ sambodhicariyānaṃ, ānubhāvavibhāvanaṃ.
Sakkesu Nigrodhārāme, vasantena Mahesinā.
Yaṃ Dhammasenāpatino, sabbasāvakaketuno.
Lokanāthena **Cariyā-piṭakaṃ** nāma desitaṃ.
Yaṃ Khuddakanikāyasmim, saṅgāyimsu mahesayo.
Dhammasaṅgāhakā Satthu, hetusampattidīpanaṃ.

Tassa sambodhisambhāra-vibhāganayayogato.

Kiñcāpi dukkarā kātum, **atthasaṃvaṇṇanā** mayā.

Saha saṃvaṇṇanaṃ yasmā, dharate Satthu sāsanaṃ.

Pubbācariyasihānaṃ, tiṭṭhateva vinicchayo.

Tasmā taṃ avalambitvā, ogāhitvā ca sabbaso.

Jātakānupanissāya, Porāṇaṭṭhakathānayaṃ.

Nissitaṃ vācanāmaggaṃ, suvisuddhamanākulam.

Mahāvihāravāsīnaṃ, nipuṇatthavinicchayaṃ.

Nītaneyyatthabhedā ca, pāramī paridīpayam.

Karissāmi taṃ¹ **Cariyā-piṭakassatthavaṇṇanaṃ**.

Iti ākaṅkhamānassa, saddhammassa ciraṭṭhitim.

Vibhajantassa tassattham, nisāmayatha sādhavoti.

Tattha **Cariyāpiṭakanti** kenatṭhena Cariyāpiṭakam? Atītāsu jātīsu Satthu cariyānubhāvappakāsiniṃ pariyattīti katvā, pariyatti-attho hi ayam piṭakasaddo “mā piṭakasampadānenā”ti-ādīsu² viya. Atha vā yasmā sā pariyatti tasseva Satthu purimajātīsu cariyānaṃ ānubhāvappakāsanena bhājanabhūtā, tasmāpi “Cariyāpiṭakan”ti vuccati, bhājanatthopi hi piṭakasaddo niddiṭṭho “atha puriso āgaccheyya, kudālapīṭakam ādāyā”ti-ādīsu³ viya. Taṃ panetaṃ **Cariyāpiṭakam** Vinayapiṭakam Suttantapiṭakam Abhidhammapiṭakanti tīsu piṭakesu **Suttantapiṭakapariyāpannaṃ**. Dīghanikāyo Majjhimanikāyo Saṃyuttanikāyo Aṅguttaranikāyo Khuddakanikāyoti pañcasu nikāyesu **Khuddakanikāyapariyāpannaṃ**. Suttaṃ Geyyaṃ Veyyākaraṇaṃ Gāthā Udānaṃ Itivuttakam Jātakam Abbhutadhammaṃ Vedallanti navasu sāsanaṅgesu **Gāthāsaṅgahaṃ**.

“Dvāsīti Buddhato gaṇhim, dvesahassāni bhikkhuto.

Caturāsīti saḥassāni, ye me dhammā pavattino”ti⁴—

1. Karissāmīti (Sī)

3. Ma 1. 178; Aṃ 1. 205 piṭṭhesu.

2. Aṃ 1. 189 piṭṭhādīsu.

4. Khu 2. 347 piṭṭhe.

evaṃ Dhammabhaṇḍāgārikaṇa paṭiññātesu caturāsītiyā
 dhammakkhandhasahassesu katipayadhammakkhandhasaṅgahaṃ. Vaggato
 Akittivaggo Hatthināgavaggo Yudhañjayavaggoti vaggattayasaṅgahaṃ.
 Cariyato Akittivagge dasa Hatthināgavagge dasa Yudhañjayavagge
 pañcadasāti pañcatimsacariyāsaṅgahaṃ. Tīsu vaggasu **Akittivaggo** ādi,
 cariyāsu **Akitticariyā**. Tassāpi—

“Kappe ca satahasse, caturo ca asaṅkhiye.

Etthantare yaṃ caritaṃ, sabbaṃ taṃ bodhipācanaṃ”ti—

ayaṃ gāthā ādi. Tassa ito pabhuti anukkamena atthasaṃvaṇṇanā hoti.

Ganthārambhakathā niṭṭhitā.

Nidānakathā

Sā panāyaṃ atthasaṃvaṇṇanā yasmā dūrenidānaṃ avidūrenidānaṃ
 santikenidānanti imāni tīpi nidānāni dassetvā vuccamānā suṇantehi
 samudāgamato paṭṭhāya suṭṭhu viññātā nāma hoti, tasmā tesāṃ nidānānaṃ
 ayaṃ vibhāgo veditabbo.

Dīpaṅkaradasabalassa pādamūlasmiṃ hi katābhinihārassa
 mahābodhisattassa yāva Tusitabhavane¹ nibbatti, tāva pavatto kathāmaggo
dūrenidānaṃ nāma. Tusitabhavanato paṭṭhāya yāva Bodhimaṇḍe
 sabbaññutaññāpatti, tāva pavatto kathāmaggo **avidūrenidānaṃ** nāma.
 Mahābodhimaṇḍato pana paṭṭhāya yāva paccuppannavatthu, tāva pavatto
 kathāmaggo **santikenidānaṃ** nāma. Imesu tīsu nidānesu yasmā dūrenidāna-
 avidūrenidānāni sabbasādhāraṇāni, tasmā tāni **Jātakattakathāyaṃ**²
 vitthāritanayeneva vitthārato veditabbāni. Santikenidāne pana atthi visesoti
 tiṇṇampi nidānānaṃ ayamādito paṭṭhāya saṅkhepakathā.

1. Tusitapure (Ka)

2. Jātaka-Ṭṭha 1. 3 piṭṭhādīsu.

Dīpaṅkarassa Bhagavato pādamūle katābhinihāro bodhisattabhūto
 Lokanātho attano abhinihārānurūpaṃ samattimsapāramiyo pūretvā
 sabbaññutaññāpasambhāraṃ matthakaṃ pāpetvā Tusitabhavane nibbatto
 Buddhabhāvāya uppattikālaṃ āgamayamāno tattha yāvātāyukaṃ ṭhatvā tato
 cuto Sakyarājakule paṭisandhiṃ gahetvā anantena parihārena¹ mahantena
 sirisobhaggena vaḍḍhamāno anukkamena yobbanam patvā ekūnatimse
 vayasmim katamahābhinikkhamano chabbassāni mahāpadhānaṃ padahitvā
 vesākhapuṇṇamāyaṃ Bodhirukkhamūle nisinno sūriye anattaṅgamiteyeva
 mārabalaṃ vidhamitvā purimayāme pubbenivāsaṃ anussaritvā
 majjhimayāme dibbacakkhum visodhetvā pacchimayāme
 diyaḍḍhakilesasahasam khepetvā anuttaraṃ
 sammāsambodhimabhisambujjhi.

Tato tattheva sattasattāhe vītināmetvā āsāḷhipuṇṇamāyaṃ Bārāṇasim
 gantvā Isipatane migadāye **Aññāsikoṇḍaññappamukhā**² aṭṭhārasa
 brahmakotiyo dhammāmataṃ pāyento dhammacakkaṃ³ pavattetvā
Yasādike veneyye arahatte paṭiṭṭhāpetvā te sabbeva saṭṭhi arahante
 lokānuggahāya vissajjetvā Uruvelaṃ gacchanto kappāsikavanasaṇḍe tiṃsa
Bhaddavaggiye sotāpattiṭṭhāpetvā Uruvelaṃ gantvā
 aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahasāni dassetvā Uruvelakassapādayo
 sahasajāṭilaparivāre **tebhātikajaṭile** vinetvā tehi parivuto
 Rājagahanagarūpacāre Laṭṭhivanuyyāne nisinno **Bimbisārappamukhe**
 dvādasanahute brāhmaṇagahapatike sāsane otāretvā Magadharājena kārite
 Veḷuvanavihāre viharati.

Athevaṃ Bhagavati Veḷuvane viharante Sāriputtamoggallānesu
 aggasāvakaṭṭhāne ṭhapitesu sāvakasannipāte jāte Suddhodanamahārājā
 “putto kira me chabbassāni dukkarakārikaṃ caritvā paramābhisambodhim
 patvā pavattitavaradhammacakko³ Rājagahaṃ nissāya Veḷuvane viharatī”ti
 sutvā dasapurisasahasaparivāre anukkamena dasa amacce pesesi “puttaṃ
 me idhānetvā dassethā”ti. Tesu Rājagahaṃ gantvā Satthu dhammadesanāya
 arahatte paṭiṭṭhitesu Kāludāyittherena rañño adhippāye ārocite Bhagavā
 vīsatisahasakhīṇāsavaparivuto Rājagahato nikkhamitvā

1. Parivārena (Ka)

2. Aññātaḥkoṇḍaññappamukhā (Ka)

3. Saṃ 3. 368; Vi 3. 14; Khu 9. 329 piṭṭhādīsu.

saṭṭhiyojanam Kapilavatthum dvīhi māsehi sampāpuṇi. Sakyarājāno
 “amhākam nātiseṭṭham passissāmā”ti sannipatitvā Nigrodhārāmaṃ
 Bhagavato ca bhikkhusaṃghassa ca vasanayoggaṃ kāretvā
 gandhapupphādihatthā paccuggamanam katvā Satthāraṃ Nigrodhārāmaṃ
 pavesesum. Tatra Bhagavā vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto
 paññattavarabuddhāsane nisīdi. Sākiyā mānatthaddhā Satthu paṇipātaṃ
 nākaṃsu. Bhagavā tesam ajjhāsayaṃ oloketvā mānaṃ bhañjitvā te
 dhammadesanāya bhājane kātuṃ abhiññāpādam catutthajjhānaṃ
 samāpajjitvā vuṭṭhāya ākāsaṃ abbhuggantvā tesam sīse pādapaṃsum
 okiramāno viya kaṇḍambarukkhamaṇi katapāṭihāriyasadisam
 Yamakapāṭihāriyaṃ akāsi. Rājā taṃ acchariyaṃ disvā “ayaṃ loke
 aggapuggalo”ti vandi, raññā pana vandite te ṭhātuṃ nāma na sakkonti,
 sabbepi Sākiyā vandimsu.

Tadā kira Bhagavā Yamakapāṭihāriyaṃ karonto
 Lokavivaraṇapāṭihāriyampi akāsi—yasmiṃ vattamāne manussā
 manussaloke yathāṭṭhitā yathānisinnāva Cātumahārājikato paṭṭhāya yāva
 Akaniṭṭhabhavanā sabbe deve tattha tattha attano bhavane kīlante
 dibbānubhāvena jotante mahatiṃ dibbasampattiṃ anubhavante santāni
 samāpattisukhāni anubhavante aññamaññaṃ dhammaṃ sākacchante ca
 Buddhānubhāvena attano maṃsacakkhunāva passanti, tathā
 heṭṭhāpathaviyaṃ aṭṭhasu mahānirayesu soḷasasu ca Ussadanirayesu
 Lokantaraniraye cāti tattha tattha mahādukkhaṃ anubhavamāne satte
 passanti. Dasasahasilokadhātuyaṃ devā mahacca¹ devānubhāvena
 Tathāgataṃ upasaṅkamitvā acchariyabbhutacittajātā pañjalikā namassamānā
 payirupāsanti, Buddhaguṇapaṭisaṃyuttā gāthāyo udāharantā thomenti
 apphoṭenti hasanti pītisomanassaṃ pavedenti. Yaṃ sandhāya vuttaṃ—

“Bhummā mahārājikā Tāvatisā,
 Yāmā ca devā Tusitā ca nimmitā.
 Paranimmitā yepi ca brahmakāyikā,
 Ānanditā vipulamakaṃsu ghosan”ti².

1. Mahatā... (Sī)

2. Khu 4. 300 piṭṭhe Buddhavaṃse.

Tadā hi Dasabalo “atulaṃ attano Buddhabalaṃ dassessāmi”^{ti} mahākaruṇāya samussāhito ākāse dasasahassacakkavāḷasamāgame caṅkamaṃ māpetvā dvādasayojanavitthate sabbaratanamaye caṅkame ṭhito yathāvuttaṃ devamanussanayanavihaṅgānaṃ¹ ekanipātabhūtamacchariyaṃ anaññasādhāraṇaṃ Buddhānaṃ samādhiññānubhāvadīpanaṃ pāṭihāriyaṃ dassetvā puna tasmim caṅkame caṅkamanto veneyyānaṃ ajjhāsayaṇurūpaṃ acinteyyānubhāvāya anopamāya Buddhalīlāya² dhammaṃ desesi. Tena vuttaṃ—

“Na hete jānanti sadevamānusaṃ,
Buddho ayaṃ kīdisako naruttamo.
Iddhibalaṃ paññābalaṃca kīdisaṃ,
Buddhabalaṃ lokahitassa kīdisaṃ.

Na hete jānanti sadevamānusaṃ,
Buddho ayaṃ edisako naruttamo.
Iddhibalaṃ paññābalaṃca edisaṃ,
Buddhabalaṃ lokahitassa edisaṃ.

Handāhaṃ dassayissāmi, Buddhabalamanuttaraṃ.
Caṅkamaṃ māpayissāmi, nabhe ratanamaṇḍitaṃ”^{ti}³.

Evam Tathāgate attano Buddhānubhāvadīpanaṃ pāṭihāriyaṃ dassetvā dhammaṃ desente āyasmā Dhammasenāpati Sāriputto Rājagahe Gijjhakūṭapabbate ṭhito dibbacakkhunā passitvā tena Buddhānubhāvasandassanena acchariyabbhutacittajāto “handāhaṃ bhiyyoso mattāya Buddhānubhāvaṃ lokassa pākaṭaṃ karissāmi”^{ti} sañjātaparivitakko attano parivārabhūtānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ tamatthaṃ ārocetvā iddhiyā ākāse tāvadeva āgantvā saparivāro Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalamañjaliṃ sirasi paggayha Tathāgatassa mahābhinihāraṃ pāramiparipūraṇaṃca pucchi. Bhagavā taṃ kāyasakkhim katvā tattha sannipatitamanussānañceva dasasahassacakkavāḷadevabrahmānañca attano Buddhānubhāvaṃ paridīpayanto **Buddhavaṃsaṃ** desesi. Tena vuttaṃ—

1. Devamanussanāgavihaṅgānaṃ (Sī)

2. Buddhalīlāya (Sī, Ka)

3. Khu 4. 299 piṭṭhādīsu.

“Sāriputto mahāpañño, samādhijjhānakovido.
 Paññāya pāramipatto, pucchatī Lokanāyakaṃ.
 Kīdiso te mahāvīra, abhinīhāro naruttama.
 Kamhi kāle tayā dhīra, patthitā bodhimuttamā.
 Dānaṃ sīlaṃ nekkhammaṃ, paññā vīriyaṃ kīdisaṃ.
 Khantisaccamadhiṭṭhānaṃ, mettupekkhā ca kīdisā.
 Dasa pāramī tayā dhīra, kīdisī Lokanāyaka.
 Kathaṃ upapāramī puṇṇā, paramatthapāramī kathaṃ.
 Tassa puṭṭho viyākāsi, karavīkamadhuragiṇo.
 Nibbāpayanto hadayaṃ, hāsayanto sadevakaṃ”¹.

Evaṃ Bhagavatā Buddhavaṃse desite āyasmā Dhammasenāpati “aho
 Buddhānaṃ hetusampadā, aho samudāgamasampatti, aho
 mahābhinihārasamijjhanā, dukkaraṃ vata Bhagavatā kataṃ ettakaṃ kālāṃ
 evaṃ pāramiyo pūrentena, evaṃvidhassa bodhisambhārasambharaṇassa
 anucchavikameva cetāṃ phalaṃ, yadidaṃ sabbaññutā balesu ca vasībhāvo
 evaṃmahiddhikā evaṃmahānubhāvātā”²ti Buddhaguṇārammaṇaṃ nāṇaṃ
 pesesi. So anaññasādhāraṇaṃ Bhagavato sīlaṃ samādhi paññā vimutti
 vimuttiñāṇadassanaṃ hiri-ottappaṃ saddhāvīriyaṃ satisampajaññaṃ
 sīlavisuddhiṭṭhivissuddhi samathavipassanā tīṇi kusalamūlāni tīṇi sucaritāni
 tayo sammāvitakkā tisso anavajjasaññāyo tisso dhātuyo cattāro satipaṭṭhānā
 cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā cattāro ariyamaggā cattāri
 ariyaphalāni catasso paṭisambhidā catuyoniparicchedakañāṇāni cattāro
 ariyavaṃsā cattāri vesārajjāñāṇāni pañca padhāniyaṅgāni pañcaṅgiko
 sammāsamādhi ()² pañcīndriyāni pañca balāni pañca nissaraṇiyyā dhātuyo
 pañca vimuttāyatanañāṇāni pañca vimutti-paripācaniyyā dhammā cha saraṇiyyā
 dhammā cha anussatiṭṭhānāni cha gāravā cha nissaraṇiyyā dhātuyo cha
 satatavihārā cha anuttariyāni cha nibbedhabhāgiyā saññā cha

1. Khu 4. 305 piṭṭhādīsu.

2. Pañcañāṇiko sammāsamādhi (Ka)

abhiññā cha asādhāraṇañāṇāni satta aparihāṇiyā dhammā satta ariyadhanāni
satta bojjhaṅgā satta sappurisdhammā satta niddasavattthūni¹ satta saññā
satta dakkhiṇeyyapuggaladesanā satta khīṇāsavabaladesanā aṭṭha
paññāpaṭilābhahetudesanā aṭṭha sammattāni aṭṭha lokadhammātikkamā aṭṭha
ārambhavatthūni aṭṭha akkhaṇadesanā aṭṭha mahāpurisavitakkā aṭṭha
abhibhāyatanadesanā aṭṭha vimokkhā nava yonisomanasikāramūlakā
dhammā nava pārisuddhipadhāniyaṅgāni nava sattāvāsadesanā nava
āghātappaṭivinayā nava paññā² nava nānattadesanā nava anupubbavīhārā
dasa nāthakaraṇā dhammā dasa kasiṇāyatanāni dasa kusalakammapathā dasa
sammattāni dasa ariyavāsā dasa asekkhā dhammā dasa ratanāni dasa
Tathāgatabalāni ekādasa mettānisaṁsā dvādasa dhammacakkakārā terasa
dhutaṅgaguṇā cuddasa Buddhañāṇāni pañcadasa vimuttiparipācanīyā
dhammā soḷasavidhā ānāpānassatī soḷasa aparampariyā³ dhammā aṭṭhārasa
Buddhadhammā ekūnavīsati paccavekkhaṇañāṇāni catucattālīsa
ñāṇavatthūni paññāsa udayabbayañāṇāni paropaṇṇāsa kusaladhammā
sattasattati ñāṇavatthūni
catuvīsati koṭīsatasaḥassasamāpattisañcāritamahāvajirañāṇaṁ⁴ anantanaya
samantapaṭṭhāna pavicaya paccavekkhaṇa desanāñāṇāni tathā anantāsu
lokadhātūsu anantānaṁ sattānaṁ āsayādivibhāvanāñāṇāni cāti evamādi ke
acinteyyānubhāve Buddhaguṇe dhammanvayato anugacchanto anussaranto
neva antaṁ, na pamāṇaṁ passi. Thero hi attanopi nāma guṇānaṁ antaṁ vā
pamāṇaṁ vā āvajjento na passati, so Bhagavato guṇānaṁ pamāṇaṁ kiṁ
passissati, yassa yassa hi paññā mahatī ñāṇaṁ visadaṁ, so so Buddhaguṇe
mahantato saddahati, iti thero Bhagavato guṇānaṁ pamāṇaṁ vā
paricchedaṁ vā apassanto “mādisassa nāma sāvakapāramiñāṇe ʔhitassa
Buddhaguṇā ñāṇena paricchindituṁ na sakkā, pageva itaresaṁ, aho
acinteyyā aparimeyyabhedā mahānubhāvā sabbaññuguṇā, kevalaṁ panete
ekassa Buddhañāṇasseva sabbaso gocarā, nāññesaṁ. Kathetuṁ pana
Sammāsambuddhehi vitthārato na sakkāyevā”ti niṭṭhamagamāsi.
Vuttañhetuṁ—

1. Nijjaravatthūni (Sī, Ka)

2. Saññā (Ka)

3. Aparantapanīyā (Sī, Ka)

4. ...samāpattisañcaramahāvajirañāṇaṁ, Dī-Ṭṭha 3. 58 piṭṭhepi passitabbaṁ.

“Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ,
Kappampi ce aññaṃabhāsamaṇo.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā”¹.

Evam Buddhānaṃ guṇamahantataṃ nissāya
uppannabalavapītisomanasso puna cintesi “evarūpānaṃ nāma
Buddhaguṇānaṃ hetubhūtā Buddhakāraṇā dhammā pāramiyo aho
mahānubhāvā, katamāsu nu kho jātisu pāramitā paripācitā, kathaṃ vā
paripākāṃ gatā, handāhaṃ imamatthaṃ pucchanto evampi samudāgamato
paṭṭhāya Buddhānubhāvaṃ imassa sadevakassa lokassa pākāṭataraṃ
karissāmī”^{ti}. So evaṃ cintetvā Bhagavantaṃ imaṃ pañhaṃ apucchi
“katamāsu nu kho bhante jātisu ime Buddhakāraṇā dhammā paripācitā,
kathaṃ vā paripākāṃ gatā”^{ti}. Athassa Bhagavā tasmiṃ ratanacaṅkame
tisandhipallaṅkaṃ ābhujitvā Yugandharapabbate bālasūriyo viya
virocamaṇo nisinno “Sāriputta mayhaṃ Buddhakāraṇā dhammā samādānato
paṭṭhāya nirantaraṃ sakkaccakāritāya vīriyūpatthambhena ca sabbesu
kappesu bhavato bhavaṃ jātito jātīm paripaccantāyeva ahesuṃ, imasmiṃ
pana bhaddakappe imāsu jātisu te paripakkā jātā”^{ti} dassento “kappe ca
satasahassee”^{ti}-ādinaṃ Cariyāpiṭakaṃ Buddhāpadāniyanti dutiyābhiddhānaṃ
dhammapariyāyaṃ abhāsi. Apare pana “ratanacaṅkame caṅkamanto
devātidevo devabrahmādīhi pūjyamāno Nigrodhārāme otaritvā
vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto paññattavarabuddhāsane nisinno Bhagavā
vuttanayeneva āyasmatā Sāriputtena pucchito Cariyāpiṭakaṃ desesi”^{ti}
vadanti. Ettāvatā dūrenidāna-avidūrenidānāni saṅkhepato dassetvā
Cariyāpiṭakassa santikenidānaṃ vitthārato niddiṭṭhanti veditabbaṃ.
Dūrenidānaṃ pana asaṅkhyeyyavibhāvanāyaṃ āvi bhavissatī.

1. Idāni **“kappe ca satasahassee”**ti-ādinayappavattāya Cariyāpiṭakapāliyā
atthasaṃvaṇṇanā hoti. Tatrāyaṃ **kappa**-saddo sa-upasaggo

1. Dī-Ṭṭha 1. 257; Dī-Ṭṭha 3. 61; Udāna-Ṭṭha 305 piṭṭhādīsu.

anupasaggoca

vitakkavidhānapaṭibhāgapaññattikālaparamāyusamaṇavohārasamantabhāvā’
bhisaddahana chedana viniyoga vinayakiriyā lesantarakappataṇhādīṭṭhi-
asaṅkhyeyyakappamahākappādīsu dissati. Tathā hesa “nekkhammasaṅkappo
abyāpādasāṅkappo”ti-ādīsu¹ vitakke āgato. “Cīvare vikappaṃ āpajjeyyā”ti-
ādīsu² vidhāne, adhikavidhānaṃ āpajjeyyāti attho. “Satthukappena vata kira
bho sāvakena saddhim mantayamānā na jānimhā”ti-ādīsu³ paṭibhāge,
Satthusadisenāti ayaṃ hi tattha attho. “Idhāyasmā kappo”ti-ādīsu⁴
paññattiyaṃ. “Yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmī”ti-ādīsu⁵ kāle.
“Ākaṅkhamāno Ānanda Tathāgato kappaṃ vā tiṭṭheyya kappāvasesaṃ vā”ti-
ādīsu⁶ paramāyumhi. Āyukappo hi idha kappoti adhippeto. “Anujānāmi
bhikkhave pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitum”ti-ādīsu⁷
samaṇavohāre. “Kevalakappaṃ Jetavanaṃ obhāsetvā”ti-ādīsu⁸
samantabhāve. “Saddhā saddahanā okappanā abhippasādo”ti-ādīsu⁹
abhisaddahane, saddhāyanti attho. “Alaṅkato kappitakesamassū”ti-ādīsu¹⁰
chedane. “Evameva ito dinnam, petānam upakappatī”ti-ādīsu¹¹ viniyoge.
“Kappakatenā akappakataṃ saṃsibbitaṃ hotī”ti-ādīsu¹² vinayakiriyāyaṃ.
“Atthi kappo nipajjitum, handāham nipajjāmī”ti-ādīsu¹³ lese. “Āpāyiko
nerayiko kappattho saṃghabhedako -pa- kappaṃ nirayamhi paccatī”ti ca
ādīsu¹⁴ antarakappe.

“Na kappayanti na purekkharonti,
Dhammāpi tesaṃ na paṭicchitāse.
Na brāhmaṇo sīlavatena neyyo,
Pāraṅgato na pacceti tādī”ti—

ādīsu¹⁵ taṇhādīṭṭhīsu. Tathā hi vuttaṃ **Niddese** “kappāti uddānato dve kappā
taṇhākappo dīṭṭhikappo”ti¹⁶. “Anekepi saṃvattakappe anekepi

1. Ma 3. 118 piṭṭhe.

2. Vi 1. 372 piṭṭhe.

3. Ma 1. 205 piṭṭhe.

4. Khu 1. 444 piṭṭhe.

5. Ma 1. 316 piṭṭhe.

6. Dī 2. 92; Khu 1. 152 piṭṭhesu.

7. Vi 4. 244 piṭṭhe.

8. Khu 1. 3, 318 piṭṭhesu.

9. Abhi 1. 19 piṭṭhe.

10. Khu 2. 100; Khu 6. 278 piṭṭhesu.

11. Khu 1. 8; Khu 2. 129 piṭṭhesu.

12. Vi 2. 159 piṭṭhe.

13. Am 3. 140 piṭṭhe.

14. Am 3. 317; Khu 1. 203; Vi 4. 369; Abhi 4. 346, 429 piṭṭhesu.

15. Khu 1. 404 piṭṭhe Suttanipāte.

16. Khu 7. 74 piṭṭhe.

vivaṭṭakappe”ti-ādīsu¹ asaṅkhyeyyakappe. “Cattārimāni bhikkhave kappassa asaṅkhyeyyāni”ti-ādīsu² mahākappe. Idhāpi mahākappeyeva daṭṭhabbo³.

Tatrāyaṃ **padasiddhi**—kappīyatīti kappo, ettakāni vassānīti vā ettakāni vassasatānīti vā ettakāni vassasahassānīti vā ettakāni vassasatasahassānīti vā saṃvaccharavasena gaṇetum asakkuṇeyyattā kevalaṃ sāsaparāsi-upamādihi kappetabbo parikappetabbaparimāṇoti attho. Vuttañhetam—

“Kīvadīgho nu kho bhante kappoti? Dīgho kho bhikkhu kappo, so na sukaro saṅkhātum ‘ettakāni vassānī’ti vā ‘ettakāni vassasatānī’ti vā ‘ettakāni vassasahassānī’ti vā ‘ettakāni vassasatasahassānī’ti vā. Sakkā pana bhante upamaṃ kātunti? ‘Sakkā bhikkhū’ti Bhagavā avoca, seyyathāpi bhikkhu yojanaṃ āyāmena yojanaṃ vitthārena yojanaṃ ubbedhena mahāsāsaparāsi, tato vassasatassa vassasahassassa accayena ekamekaṃ sāsapaṃ uddhareyya, khippataraṃ kho so bhikkhu mahāsāsaparāsi iminā upakkamena parikkhayaṃ pariyādānaṃ gaccheyya, na tveva kappo, evaṃ dīgho kho bhikkhu kappo”ti⁴.

Svāyaṃ mahākappo saṃvaṭṭādivasena catu-asaṅkhyeyyakappasaṅgaho. Vuttampi cetam—

“Cattārimāni bhikkhave kappassa asaṅkhyeyyāni, katamāni cattāri? Saṃvaṭṭo saṃvaṭṭatṭhāyī vivaṭṭo vivaṭṭatṭhāyī”ti⁵.

Tattha tayo saṃvaṭṭā tejosamvaṭṭo āposamvaṭṭo vāyosamvaṭṭoti. Tisso saṃvaṭṭasīmā Ābhassarā Subhakiṇhā Vehapphalāti. Yadā hi kappo tejena saṃvaṭṭati, Ābhassarato heṭṭhā agginā ḍayhati. Yadā āpena saṃvaṭṭati, Subhakiṇhato heṭṭhā udakena vilīyati. Yadā vāyunā saṃvaṭṭati, Vehapphalato heṭṭhā vātena viddhamsati. Vitthārato pana koṭisatasahassacakkavāḷaṃ vinassati, yaṃ

1. Dī 1. 76; Ma 1. 42 piṭṭhādīsu.

2. Am 1. 460 piṭṭhe.

3. Dī-Ṭṭha 1. 96; Dī-Ṭṭha 3. 143; Saṃ-Ṭṭha 1. 14; Am-Ṭṭha 2. 239;

Khuddakapāṭha-Ṭṭha 97 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

4. Saṃ 1. 389-390 piṭṭhesu.

5. Am 1. 460 piṭṭhe.

Buddhānaṃ āṇākkhettanti vuccati. Tesu tīsu saṃvaṭṭesu yathākkamaṃ kappavināsakamahāmeghato yāva jālāya vā udakassa vā vātassa vā upacchedo idaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ **saṃvaṭṭo** nāma.

Kappavināsakajālādipacchedato yāva koṭisatasahassacakkavālaparipūrako sampattimahāmegho utṭhahati, idaṃ dutiyaṃ asaṅkhyeyyaṃ **saṃvaṭṭatṭhāyī** nāma.

Sampattimahāmeghato yāva candimasūriyapātubhāvo, idaṃ tatiyaṃ asaṅkhyeyyaṃ **vivaṭṭo** nāma. Candimasūriyapātubhāvato yāva puna kappavināsakamahāmegho, idaṃ catutthaṃ asaṅkhyeyyaṃ **vivaṭṭatṭhāyī** nāma. Imesu catusatṭhi-antarakappasaṅgahaṃ vivaṭṭatṭhāyī. Tena samānakālaparicchedā vivaṭṭādayo veditabbā. “Vīsati-antarakappasaṅgahan”ti eke. Iti imāni cattāri asaṅkhyeyyāni eko mahākappo hoti. Tena vuttaṃ “svāyaṃ mahākappo saṃvaṭṭādivasena catu-asaṅkhyeyyakappasaṅgaho”ti.

Kappetica accantasāmyogavasena upayogabahuvacanaṃ. **Satasahasseti** kappasaddasambandhena cāyaṃ pulliṅganiddeso, idhāpi accantasāmyogavaseneva bahuvacanaṃ. Samānādhikaraṇaṃ hetam padadvayaṃ. **Caturo ca asaṅkhiyeti** etthāpi eseva nayo. Kassa pana asaṅkhiyeti aññassa avuttattā kappassa ca vuttattā pakaraṇato kappānanti ayamatto viññāyateva. Na hi vuttaṃ vajjetvā avuttassa kassaci gahaṇaṃ yuttanti. **Ca**-saddo sampiṇḍanattho, mahākappānaṃ caturo asaṅkhyeyye satasahassee ca mahākappeti ayaṃ hettha attho. **Asaṅkhiyeti** ettha saṅkhāturaṃ na sakkāti asaṅkhiyā, gaṇanaṃ atikkantāti attho. “Asaṅkhyeyyanti eko gaṇanaviseso”ti eke. Te hi ekato paṭṭhāya mahābalakkhapiyosānāni ekūnasatṭhiṭṭhānāni vajjetvā dasamahābalakkhāni asaṅkhyeyyaṃ nāma, satṭhimatṭhānantaranti vadanti, taṃ na yujjati, saṅkhyāṭhānantaraṃ nāma gaṇanaviseso, tassa asaṅkhyeyyabhāvābhāvato ekaṃ ṭhānantaraṃ asaṅkhyeyyañcāti viruddhametaṃ. Nanu ca asaṅkhyabhāvena asaṅkhyeyyattepi tassa catubbidhabhāvo na yujjati? No na yujjati, catūsu ṭhānesu asaṅkhyeyyabhāvassa icchitattā. Tatrāyamādito paṭṭhāya vibhāvanā—

Atīte kira ekasmiṃ kappe Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaro Dīpaṅkaroti cattāro Sammāsambuddhā anukkamena loke uppajjimsu. Tesu Dīpaṅkarassa Bhagavato kāle Amaravatī nāma nagaraṃ ahosi.

Tattha Sumedho nāma brāhmaṇo paṭivasati ubhato sujāto mātito ca pitito ca saṃsuddhagahaṇiko yāva sattamā kulaparivaṭṭā akkhitto anupakkuṭṭho jātivādena, abhirūpo dassanīyo pāsādiko paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato. So aññaṃ kammaṃ akatvā brāhmaṇasippameva uggaṇhi. Tassa daharakāleyeva mātāpitāro kalamakaṃsu. Athassa rāsivaddhako amacco āyapotthakaṃ āharitvā suvaṇṇarajatamaṇimuttādibharite sārāgabbhe vivaritvā¹ “ettakaṃ te kumāra mātusantakaṃ, ettakaṃ te pitusantakaṃ, ettakaṃ te ayyakapayyakānan”ti yāva sattamā kulaparivaṭṭā dhanam ācikkhitvā “etaṃ dhanam paṭipajjāhi”ti āha. **Sumedhapandito** cintesi “imaṃ evaṃ bahuṃ dhanam saṃharitvā mayhaṃ mātāpitādayo paralokaṃ gacchantā ekakahāpaṇampi gahetvā na gatā, mayā pana gahetvā gamanakāraṇam kātuṃ vaṭṭatī”ti, so rañño ārocetvā nagare bherim carāpetvā mahājanassa dānam datvā himavantappadesam gantvā tāpasapabbajjam pabbajitvā sattāheneva aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattetvā samāpattivihārehi viharati.

Tasmiṃca kāle **Dīpaṅkaradasabalo** paramābhisambodhim patvā pavattitavaradhammacakko catūhi khīṇāsavasatasahashehi parivuto anupubbena cārikaṃ caramāno **Rammavatīnagaraṃ**² nāma patvā tassa avidūre **Sudassanamahāvihāre** paṭivasati. Rammavatīnagaravāsino “Satthā kira amhākaṃ nagaraṃ patvā Sudassanamahāvihāre paṭivasatī”ti sutvā gandhamālādihatthā Satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā ekamantaṃ nisinnā dhammadesanaṃ sutvā svātanāya nimantetvā uṭṭhāyāsanaṃ pakkamiṃsu. Te punadivase mahādānaṃ sajjetvā nagaraṃ alaṅkaritvā Dasabalassa āgamanamaggaṃ haṭṭhatuṭṭhā sodhenti.

Tasmiṃca kāle **Sumedhatāpaso** ākāseṇa gacchanto te haṭṭhatuṭṭhe manusse disvā “ambho kassa tumhe imaṃ maggaṃ sodhethā”ti³ pucchi. Tehi “Sammāsambuddhassa āgamanamaggaṃ sodhemā”ti vutte atītesu Buddhesu katādhikārattā “Buddho”ti vacanaṃ sutvā uppannapītisomanasso tāvadeva ākāsaṭo oruyha “mayhampi okāsaṃ detha, ahampi

1. Dvāraṃ vivaritvā (Sī) 2. Rammanagaraṃ (Sī) 3. Haṭṭhatuṭṭhā sodhethāti (Sī)

sodhessāmī”ti tehi dassitaṃ okāsaṃ “kiñcāpi ahaṃ imaṃ iddhiyā sattaratanavicittaṃ katvā alaṅkaritum pahomi, ajja pana mayā kāyaveyyāvaccam kātum vaṭṭati, kāyārahaṃ¹ puññaṃ gaṇhissāmī”ti cintetvā tiṇakacavarādayo nīharitvā paṃsum āharitvā samaṃ karonto sodheti. Anīṭṭhiteyeva pana tassa padesassa sodhane Dīpaṅkaro Bhagavā mahānubhāvānaṃ chaḷabhiññānaṃ khīṇāsavānaṃ catūhi satasahashehi parivuto taṃ maggaṃ paṭipajji. Sumedhapaṇḍito “Sammāsambuddho Buddhasāvaka ca mā cikkhallaṃ akkamantū”ti attano vākacīraṇca cammakhaṇḍaṇca jaṭākalāpaṇca² pasāretvā sayaṇca yena Bhagavā tena sīsaṃ katvā avakujjo nipajji, evaṇca cintesi “sacāhaṃ icchissāmi, imassa Bhagavato sāvako hutvā ajjeva kilese ghāteṣsāmi. Kiṃ mayhaṃ ekakeneva saṃsāramahoghato nittharaṇena, yannūnāhampi evarūpo Sammāsambuddho hutvā sadevakaṃ lokaṃ saṃsāramaḥṇavato tāreyyan”ti. Iti so aṭṭhaṅgasamannāgatamahābhinihāravasena cittaṃ paṇidhesi. Atha Bhagavā āgantvā tassa ussīsake ṭhatvā cittācāraṃ samijjhanabhāvaṇcassa ñatvā “ayaṃ ito kappasatasahasādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake Gotamo nāma Sammāsambuddho bhavissatī”ti sabbaṃ imaṃ Bhagavato pavattiṃ byākaritvā pakkāmi.

Tato aparepi Koṇḍaññabhagavantaṃ ādiṃ katvā anukkamena uppannā yāva Kassapadasabalapariyosānā Sammāsambuddhā mahāsattaṃ “Buddho bhavissatī”ti byākarimsu. Iti amhākaṃ bodhisattassa pāramiyo pūrentasseva catuvīsati Sammāsambuddhā uppannā. Yasmiṃ pana kappe Dīpaṅkaradasabalo udapādi, tasmīṃ aññepi tayo Buddhā ahesuṃ, tesāṃ santike³ bodhisattassa byākaraṇaṃ nāhosi, tasmā te idha na gahitā. **Porāṇaṭṭhakathāyaṃ** pana tamhā kappā paṭṭhāya sabbabuddhe dassetuṃ idaṃ vuttaṃ—

“Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro, athopi Saraṇaṅkaro.
Dīpaṅkaro ca Sambuddho, Koṇḍañño Dvipaduttamo.
Maṅgalo ca Sumano ca, Revato Sobhito Muni.
Anomadassī Padumo, Nārado Padumuttaro.

1. Kāyappasādaṃ (Sī)

2. Jaṭāmaṇḍalaṇca (Sī)

3. Santikā (Sī)

Sumedho ca Sujāto ca, Piyadassī mahāyaso.
 Atthadassī Dhammadassī, Siddhattho Lokanāyako.
 Tisso Phusso ca Sambuddho, Vipassī Sikhi Vessabhū.
 Kakusandho Koṇāgamano, Kassapo cāpi Nāyako.
 Ete ahesuṃ Sambuddhā, vītarāgā samāhitā.
 Sataraṃsīva uppannā, mahātamavinodanā.
 Jalitvā aggikkhandhāva, nibbutā te sasāvaka”ti¹.

Tattha Dīpaṅkaradasabalassa ca Koṇḍaññadasabalassa ca antare mahākappānaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ Buddhasuñño loko ahosi, tathā Bhagavato Koṇḍaññassa ca Bhagavato Maṅgalassa ca antare, tathā Bhagavato Sobhitassa ca Bhagavato Anomadassissa ca antare, tathā Bhagavato Nāradassa ca Bhagavato Padumuttarassa ca antare. Vuttaṇhetam **Buddhavaṃse**²—

“Dīpaṅkarassa Bhagavato, Koṇḍaññassa ca Satthuno.
 Etesaṃ antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā.
 Koṇḍaññassa aparena, Maṅgalo nāma Nāyako.
 Tesampi antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā.
 Sobhitassa aparena, Anomadassī mahāyaso.
 Tesampi antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā.
 Nāradassa Bhagavato, Padumuttarassa Satthuno.
 Tesampi antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā”ti.

Evam gaṇanātītātāya asaṅkhyeyyattepi catūsu ṭhānesu mahākappānaṃ gaṇanātikkamena “caturo ca asaṅkhiye”ti vuttaṃ, na saṅkhyāvisesenāti veditabbari. Yasmā pana Padumuttaradasabalassa ca Sumedhadasabalassa ca antare tiṃsakappasahassāni, Sujātadasabalassa ca Piyadassīdasabalassa ca antare navasahassādhikānaṃ kappānaṃ saṭṭhisahassāni dvāsītuttarāni aṭṭha ca satāni, Dhammadassīdasabalassa ca Siddhatthadasabalassa ca antare vīsati kappā, Siddhatthadasabalassa ca Tissadasabalassa ca antare eko

1. Jātaka-Ṭṭha 1. 52; Apadāna-Ṭṭha 1. 54 piṭṭhādīsu.

2. Khu 4. 382 piṭṭhe.

kappo, Bhagavato Vipassissa ca Bhagavato Sikhissa ca antare saṭṭhi kappā, Bhagavato ca Vessabhussa Bhagavato ca Kakusandhassa antare tiṃsa kappā, iti Padumuttaradasabalassa uppannakappato paṭṭhāya heṭṭhā tesam tesam Buddhānam uppannakappehi iminā ca bhaddakappena saddhim satasahassamahākappā, te sandhāya vuttam “kappe ca satasahasse”ti. Imasmiṃ panatthe vitthāriyamāne sabbam Buddhavaṃsapāliṃ āharitvā samvaṇṇetabbam hotīti ativitthārabhīrukassa mahājanassa cittam anurakkhantā na vitthārayimha. Atthikehi **Buddhavaṃsato**¹ gahetabbo. Yopi cettha vattabbo kathāmaggo, sopi **Aṭṭhasālīniyā**² dhammasaṅghavaṇṇanāya **Jātakatṭhakathāya**³ ca vuttanayeneva veditabbo.

Etthantareti ettha **antarasaddo**—

“Nadītiṃsu saṇṭhāne, sabhāsu rathiyāsu ca.

Janā saṅgama mantenti, mañca tañca kimantaran”ti⁴—

ādīsu kāraṇe āgato. “Addasā kho maṃ bhante aññatarā itthī vijjantarikāya bhājanam dhovantī”ti-ādīsu⁵ khaṇe, vijjuniccharaṇakkhaṇeti attho. “Yassantarato na santi kopā”ti-ādīsu⁶ citte. “Antarā ca gayam antarā ca bodhin”ti-ādīsu⁷ vivare. “Na upajjhāyassa bhaṇamānassa antaranantarā kathā opātetabbā”ti-ādīsu⁸ vemajjhe. Idhāpi vemajjheyeva daṭṭhabbo⁹, tasmā etasmiṃ antare vemajjheti attho. Idam vuttam hoti—yasmiṃ mahākappe amhākam Bhagavā Sumedhapaṇḍito hutvā Dīpaṅkarassa Bhagavato pādamūle—

“Manussattam līngasampatti, hetu Satthāradassanam.

Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā”ti¹⁰—

evam vuttehi aṭṭhahi aṅgehi samannāgataṃ mahābhinihāraṃ akāsi, samattiṃsa pāramiyo paviciṇi¹¹ samādiyi, sabbepi Buddhakārake dhamme

1. Khu 4. 299 piṭṭhādīsu.

3. Jātaka-Ṭṭha 1. 2 piṭṭhādīsu.

5. Ma 2. 112 piṭṭhe.

7. Ma 1. 227; Vi 3. 11 piṭṭhesu.

9. Dī-Ṭṭha 1. 35; Am-Ṭṭha 2. 297 piṭṭhādīsūpi passitabbam.

10. Khu 4. 311 piṭṭhe.

2. Abhi-Ṭṭha 1. 33 piṭṭhādīsu.

4. Sam 1. 203 piṭṭhe.

6. Khu 1. 100 piṭṭhe Udāne.

8. Vi 3. 58 piṭṭhe.

11. Pavici (Sī)

sampādetum ārabhi, yamhi ce'tasmim bhaddakappe sabbaso pūritapāramī hutvā anuttaram sammāsambodhim abhisambujjhi, imesam dvinnam mahākappānam antare yathāvuttaparicchede kālaviseseti. Katham panetaṃ viññāyatīti? “Kappe ca satasahassee, caturo ca asaṅkhiye”ti idaṃ hi mahākappānam paricchedato aparicchedato ca saṅkhyādassanam, sā kho panāyam saṅkhyā saṅkhyeyyassa ādipariyosānaggahaṇam vinā na sambhavatīti yattha bodhisambhārānamārambho yattha ca te pariyosita tadubhayampi avadhibhāvena “etthantare”ti ettha atthato dassitanti viññāyati. Avadhi ca panāyam abhividhivasena veditabbo, na mariyādāvasena, ārambhosaṅkakappānam ekadesena antogadhata. Nanu ca nippadesena tesam apariyādānato abhividhi ca idha na sambhavatīti? Na idamevaṃ tadekadesepi tabbohārato. Yo hi tadekadesabhūto kappo, so nippadesato pariyādinnoti.

Yam caritam, sabbam tam bodhipācananti ettha **caritanti** cariyā, samattimsapāramisaṅgahā dānasīlādipatipatti, nātattacariyālokatthacariyābuddhatthacariyānam tadantogadhata. Tathā yā cimā attha cariyā, seyyathidaṃ? Paṇidhisampannānam catūsu iriyāpathesu **iriyāpathacariyā** indriyesu guttadvārānam ajjhakkāyatanesu **āyatanacariyā** appamādavahārānam catūsu satipatthānesu **saticariyā** adhicittamanuyuttānam catūsu jhānesu **samādhicariyā** buddhisampannānam catūsu ariyasaccesu **nāṇacariyā** sammā patipannānam catūsu ariyamaggesu **maggacariyā** adhigataphalānam catūsu sāmāññaphalesu **patticariyā**¹ tiṇṇam Buddhānam sabbasattesu **lokatthacariyā**ti. Tattha padesato dvinnam bodhisattānam Paccekabuddhabuddhasāvakānaṃca lokatthacariyā, mahābodhisattānam pana Sammāsambuddhānaṃca nippadesato. Vuttaṇhetam **Niddese**² “cariyāti attha cariyāyo, iriyāpathacariyā āyatanacariyā”ti vitthāro. “Adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upatthahanto satiyā carati, avikkhipanto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇena carati, evampi patipannassa kusalā dhammā āyatantīti āyatanacariyāya carati, evampi patipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya carati”ti

1. Pakaticariyā (Sī)

2. Khu 8. 232-233; Khu 9. 215 piṭṭhādīsu.

yā imā aparāpi aṭṭha cariyā vuttā, tāsāṃ sabbāsāṃ pāramitāsveva samorodho veditabbo. Tena vuttaṃ “caritanti cariyā, samattimsapāramisaṅgahā dānasīlādipaṭipattī”ti. Hetucariyāya eva pana idhādhippetattā maggacariyāpatticariyānaṃ¹ idha anavarodho veditabbo. Tena vuttaṃ “sabbāṃ taṃ bodhipācanā”ti.

Tattha **sabba**-saddo sabbasabbāṃ āyatanasabbāṃ sakkāyasabbāṃ padesasabbānti catūsu atthesu dissati. Tathā hi “sabbe dhammā sabbākārena Buddhassa Bhagavato ñāṇamukhe āpāthamāgacchantī”ti-ādīsu² sabbasabbāsmiṃ. “Sabbāṃ vo bhikkhave desessāmi taṃ suṇātha, kiñca bhikkhave sabbāṃ cakkhuṃ ceva rūpā ca -pa- mano ceva dhammā cā”ti ettha āyatanasabbāsmiṃ³. “Sabbāṃ sabbato sañjānātī”ti-ādīsu⁴ sakkāyasabbāsmiṃ. “Sabbesampi vo sārīputta subhāsitaṃ pariyāyenā”ti-ādīsu⁵ padesasabbāsmiṃ. Idhāpi padesasabbāsmiṃ eva veditabbo, bodhisambhārābhūtassa caritassa adhippetatthā.

Bodhīti rukkhopi ariyamaggopi nibbānampi sabbaññutaññānampi. “Bodhirukkhānūle paṭhamābhīsambuddho”ti⁶ ca “antarā ca Gayāṃ antarā ca bodhin”ti⁷ ca āgataṭṭhāne bujjhati etthāti rukkho bodhi. “Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ”ti⁸ āgataṭṭhāne cattāri ariyasaccāni bujjhati etenāti ariyamaggo bodhi. “Patvāna bodhiṃ amataṃ asaṅkhatā”ti⁹ āgataṭṭhāne bujjhati etasmiṃ nimittabhūtetī nibbānaṃ bodhi. “Pappoti bodhiṃ varabhūrimedhaso”ti¹⁰ āgataṭṭhāne sabbe dhamme sabbākārena bujjhati etenāti sabbaññutaññānaṃ bodhi. Idhāpi sabbaññutaññānaṃ adhippetāṃ. Arahattamaggasabbaññutaññānāni vā idha bodhīti veditabbāni¹¹, mahābodhiyā adhippetattā Bhagavato. Āsavakkhayañānapadaṭṭhānaṃ hi sabbaññutaññānaṃ sabbaññutaññānapadaṭṭhānañca āsavakkhayañānaṃ “mahābodhī”ti vuccati. Etthāyaṃ saṅkhepattho—yathāvuttakālaparicchede yaṃ mama dānasīlādipaṭipattisaṅkhātāṃ caritaṃ, taṃ sabbāṃ anavasesāṃ mahābodhiyā pācanaṃ sādhaṃ nibbattakanti. Etena bodhisambhārānaṃ nirantarabhāvaṃ dasseti. Atha

1. Pakaticariyānaṃ (Sī)

2. Khu 7. 277; Khu 8. 175; Khu 9. 377 piṭṭhādīsu.

3. Saṃ 2. 248 piṭṭhe.

4. Ma 1. 4 piṭṭhe.

5. Ma 1. 281 piṭṭhe.

6. Vi 3. 1; Khu 1. 77 piṭṭhesu.

7. Ma 1. 227; Vi 3. 11 piṭṭhesu.

8. Khu 8. 231 piṭṭhe.

9. Gavesitabbo.

10. Dī 3. 129 piṭṭhe.

11. Ma-Ṭṭha 1. 56; Vi-Ṭṭha 1. 109; Udāna-Ṭṭha 146 piṭṭhādīsopi passitabbāṃ.

vā **sabbanti** etthantare yathāvuttakālaparicchede yaṃ caritaṃ, taṃ sabbam sakalameva anavasesaṃ bodhisambhārabhūtaṃ. Etena sabbasambhārabhāvanam dasseti.

Catasso hi **bodhisambhāresu bhāvanā** sabbasambhārabhāvanā nirantarabhāvanā cirakālabhāvanā sakkaccabhāvanā cāti. Tāsu “kappe ca satasahassee, caturo ca asaṅkhiye”ti iminā **cirakālabhāvanā** vuttā, yo cettha accantasamyogo, tena paṭhame atthavikappe sabbaggaṇena ca **nirantarabhāvanā**, dutiye atthavikappe “sabbam caritan”ti iminā **sabbasambhārabhāvanā**, “bodhipācanan”ti iminā **sakkaccabhāvanā** vuttā hoti, yathā taṃ caritaṃ sammāsambodhiṃ pāceti evaṃbhūtabhāvadīpanato. Tathā hi taṃ “bodhipācanan”ti vattabbataṃ arahati, na aññathāti. Kathaṃ panettha bodhicariyāya nirantarabhāvo veditabbo? Yadi cittanirantaratāya taṃ na yujjati, na hi mahābodhisattānaṃ mahābhinihārato uddham bodhisambhārasambharaṇacittato aññaṃ cittaṃ nappavattatīti sakkā vattum. Atha kiriyamayacittappavattiṃ sandhāya vucceyya, evampi na yujjati, na hi sabbāni tesāṃ kiriyamayacittāni bodhisambhārasambharaṇavaseneva pavattanti, eteneva payoganirantaratāpi paṭikkhittāti daṭṭhabbā. Jātinirantaratāya pana nirantarabhāvanā veditabbā. Yassaṃ hi jātiyaṃ mahābodhisattena mahāpaṇidhānaṃ nibbattitaṃ, tato paṭṭhāya yāva carimattabhāvā na sā nāma jāti upalabbhati, yā sabbena sabbam bodhisambhārasambhatā na siyā antamaso dānapāramimattaṃ upādāya. Ayañhi niyatipatthitānaṃ bodhisattānaṃ dhammatā. Yāva ca te kammādīsu vasībhāvaṃ na pāpuṇanti, tāva sappadesampi sambhāresu payogamāpajjanti. Yadā pana sabbaso kammādīsu vasībhāvappattā honti, atha tato paṭṭhāya nippadesato eva bodhisambhāresu samīhanaṃ sātaccakiriyā ca sampajjati. Sakkaccakāritā pana sabbakālaṃ hoti, evaṃ yena yena bodhisattānaṃ tattha tattha yathādhippāyaṃ samijjhanam sampajjatīti. Evametāya gāthāya bodhisambhāresu sabbasambhārabhāvanā cirakālabhāvanā nirantarabhāvanā sakkaccabhāvanā cāti catassopi bhāvanā pakāsītīti veditabbā.

Tatra yasmā bodhisattacaritaṃ bodhisambhārā bodhicariyā aggayānaṃ pāramiyoti atthato ekaṃ, byañjanaṃ nānaṃ, yasmā ca parato

vibhāgena vakkhamānānaṃ dānapārami-ādīnaṃ caritanti idaṃ
avisesavacanaṃ, tasmā sabbabodhisambhāresu kosallajananattham pāramiyo
idha saṃvaṇṇetabbā. Tā parato **pakiṇṇakakathāyaṃ** sabbākārena
saṃvaṇṇayissāma.

2. Iti Bhagavā attano bodhisattabhūmiyaṃ caritaṃ ārambhato paṭṭhāya
yāva pariyoṣāṇā mahābodhiyā paripācanaevāti avisesato dassetvā idāni
tassa paramukkaṃsagamanena atisayato bodhiparipācanabhāvaṃ dassetum
imasmiṃ bhaddakappe katipayā pubbacariyā vibhāgato vibhāvento
“**atītakappe**”ti-ādimāha.

Tattha **atītakappe**ti ito purime purimatare vā sabbasmiṃ atikkante
yathāvuttaparicchede mahākappe, kappānaṃ sataśahassādhikesu catūsu
asaṅkhyeyyesūti attho. **Caritanti** ciṇṇaṃ dānādipaṭipattiṃ. **Ṭhapayitvāti**
muñcitvā aggahetvā, avatvāti attho. **Bhavābhaveti** bhava ca abhave ca,
“itibhavābhavakathan”ti¹ ettha hi vuddhihāniyo bhavābhavāti vuttā.
“Itibhavābhavatañca vītivatto”ti² ettha sampattivipatti vuddhi hāni
sassatuccheda puñña pāpāni bhavābhavāti adhippetāni. “Itibhavābhavahetu
vā bhikkhave bhikkhuno taṇhā uppajjamānā uppajjati”ti³ ettha pana
paṇītapāṇītatārāni sappinavanīṭadibhesajjāni bhavābhavāti adhippetāni.
Sampattibhavesu paṇītatārā paṇītatamā bhavābhavātipi vadanti eva, tasmā
idhāpi so eva attho veditabbo, khuddake ceva mahante ca bhavasminti
vuttaṃ hoti. **Imamhi kappe**ti imasmiṃ bhaddakappe. **Pavakkhissanti**
kathayissaṃ. **Suṇohīti** Dhammasenāpatim savane niyojeti. **Meti** mama
santike, mama bhāsatoti attho.

Nidānakathā niṭṭhitā.

1. Dī 1. 7 piṭṭhādīsu.

2. Khu 1. 100 piṭṭhe Udāne.

3. Am 1. 316; Khu 1. 268 piṭṭhesu.

1. Akittivagga

1. Akitticariyāvaṇṇanā

3. Evaṃ Bhagavā āyasmato Sāriputtattherassa sadevamanussāya ca parisāya attano pubbacariyāya savane ussāhaṃ janetvā idāni taṃ pubbacaritaṃ bhavantarapaṭicchannaṃ hatthatale āmalakaṃ viya paccakkhaṃ karonto “**yadā ahaṃ brahāraññe**”ti-ādimāha.

Tattha **yadāti** yasmiṃ kāle. **Brahāraññeti** mahā-araññe, araññāniyaṃ, mahante vaneti attho. **Suññeti** janavivitte. **Vipinakānaneti** vipinabhūte kānane, padadvayenāpi tassa araññassa gahanabhāvameva dīpeti, sabbametaṃ kāradīpaṃ sandhāya vuttaṃ. **Ajjhogāhetvāti** anupavisitvā. **Viharāmīti** dibbabrahma-ariya-āneñjavihārehi samuppāditasukhavisesena iriyāpathavihārena sarīradukkhaṃ vicchinditvā harāmi attabhāvaṃ pavattemi. **Akitti nāma tāpasoti** evaṃnāmako tāpaso hutvā yadā ahaṃ tasmīṃ araññe viharāmīti attho. Satthā tadā attano Akittitāpasabhāvaṃ Dhammasenāpatissa vadati. Tatrāyaṃ anupubbikathā¹—

Atīte kira imasmiṃyeva bhaddakappe Bārāṇasiyaṃ Brahmadatte nāma rājini rajjaṃ kārente bodhisatto asīkoṭivibhavassa brāhmaṇamahāsālassa kule nibbatti, “Akitti”tissa nāmaṃ karīmsu. Tassa padasā gamanakāle bhaginīpi jāyi², “Yasavati”tissā nāmaṃ karīmsu. So soḷasavassakāle Takkasilāṃ gantvā sabbasippāni uggahetvā paccāgamāsi. Athassa mātāpitaro kalamakaṃsu. So tesaṃ petakiccāni kāretvā katipayadivasātikkamena ratanāvalokanaṃ āyuttakapurisehi kārayamāno “ettakaṃ mattikaṃ, ettakaṃ pettikaṃ, ettakaṃ pitāmahan”ti sutvā saṃviggamānaso hutvā “idaṃ dhanameva paññāyati, na dhanassa saṃhārakā, sabbe imaṃ dhanāṃ pahāyeva gatā, ahaṃ pana naṃ³ ādāya gamissāmī”ti rājānaṃ āpucchitvā bheriṃ carāpesi “dhanena atthikā Akittipaṇḍitassa gehaṃ āgacchantū”ti⁴.

1. Ānupubbikathā (Sī)

3. Dhanāṃ (Sī, Ka)

2. Nibbattā (Ka)

4. Gacchantūti (Ka)

So sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā dhane akhīyamāne “kiṃ me imāya dhanakīlāya, atthikā gaṇhissanti”ti nivesanadvāraṃ vivaritvā hiraññasuvaṇṇādibharite sārāgabbhe vivarāpetvā “dinnamyeva harantū”ti gehaṃ pahāya ñātiparivaṭṭassa paridevantassa bhaginiṃ gahetvā Bārāṇasito nikkhamitvā nadiṃ uttaritvā dve tīṇi yojanāni gantvā pabbajitvā ramaṇīye bhūmibhāge paṇṇasālaṃ karitvā vasati. Yena pana dvārena tadā nikkhami, taṃ Akittidvāraṃ nāma jātaṃ. Yena titthena nadiṃ otiṇṇo, taṃ Akittititthaṃ nāma jātaṃ. Tassa pabbajitabhāvaṃ sutvā bahū manussā gāmanigamarājadhānivāsino tassa guṇehi ākaḍḍhiyamānahadayaṃ anupabbajimsu. Mahāparivāro ahosi, mahālābhasakkāro nibbatti, Buddhuppādo viya ahosi. Atha mahāsatto “ayaṃ lābhasakkāro mahā, parivāropi mahanto, kāyavivekamattampi idha na labhati, mayā ekākinā viharitum vaṭṭati”ti cintetvā paramappicchabhāvato vivekaninnatāya ca kassaci ajānāpetvā¹ ekakova nikkhamitvā anupubbena Damiḷaraṭṭhaṃ patvā Kāvīrapaṭṭanasamāpe uyyāne viharanto jhānābhiññāyo nibbattesi. Tatrāpissa mahālābhasakkāro uppajji. So taṃ jigucchanto chaḍḍetvā ākāseṇa gantvā Kārādīpe otari. Tadā Kārādīpo Ahidīpo nāma. So tattha mahantaṃ kārarukkhaṃ upanissāya paṇṇasālaṃ māpetvā vasaṃ kappesi. Appicchatāya pana katthaci agantvā tassa rukkhassa phalakāle phalāni khādanto phale asati pattāni udakasittāni² khādanto jhānasamāpattīhi vītināmesi.

Tassa sīlatejēna Sakkassa Paṇḍukambalasilāsaṇaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko “ko nu kho maṃ imamhā ṭhānā cāvetukāmo”ti āvajjento paṇḍitaṃ disvā “kimatthaṃ nu kho ayaṃ tāpaso evaṃ dukkaraṃ tapaṃ carati, Sakkattaṃ nu kho pattheti, udāhu aññaṃ, vīmaṃsissāmi naṃ. Ayaṃ hi suvisuddhakāyavacīmanosamācāro jīvite nirapekkho udakasittāni kārapattāni khādati, sace Sakkattaṃ pattheti, attano sittāni kārapattāni mayhaṃ dassati, no ce, na dassati”ti brāhmaṇavaṇṇena tassa santikaṃ agamāsi. Bodhisattopi kārapattāni sedetvā “sītalībhūtāni khādissāmī”ti paṇṇasāladvāre nisīdi. Athassa purato Sakko

1. Anārocetvā (Ka)

2. Udakasinnāni (Ka)

brāhmaṇarūpena bhikkhāya atthiko hutvā aṭṭhāsi. Mahāsatto taṃ disvā “lābhā vata me, suladdhaṃ vata me, cirassaṃ vata me yācako diṭṭho”ti somanassappatto hutvā “ajja mama manorathaṃ matthakaṃ pāpetvā dānaṃ dassāmi”ti pakkabhājaneneva ādāya gantvā dānapāramiṃ āvajjetvā attano asesetvāva tassa bhikkhābhājane pakkhipi. Sakko taṃ gahetvā thokaṃ gantvā antaradhāyi. Mahāsattopi tassa datvā puna pariyeṭṭhiṃ anāpajjitvā teneva pītisukhena vītināmesi.

Dutiyadivase pana kārapattāni pacitvā “hiyyo dakkhiṇeyyaṃ alabhiṃ, ajja nu kho kathan”ti paṇṇasāladvāre nisīdi. Sakkopi tatheva āgami. Mahāsatto punapi tatheva datvā vītināmesi. Tatiyadivase ca tatheva datvā “aho vata me lābhā, bahuṃ vata puññaṃ pasavāmi, sacāhaṃ dakkhiṇeyyaṃ labheyyaṃ, evameva māsampi dvemāsampi dānaṃ dadeyyaṃ”ti cintesi. Tisupi divasesu “tena dānena na lābhasakkārasilokaṃ na cakkavattisampattiṃ na Sakkasampattiṃ na brahmasampattiṃ na sāvaka bodhiṃ na paccekabodhiṃ patthemī, api ca idaṃ me dānaṃ sabbaññutaññānassa paccayo hotū”ti yathādhikāraṃ cittaṃ ṭhapesi. Tena vuttam—

4. “Tadā maṃ tapatejena, santatto tidivābhibhū.
Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ, bhikkhāya maṃ upāgami.
5. Pavanā ābhataṃ paṇṇaṃ, atelañca aloṇikaṃ.
Mama dvāre ṭhitaṃ disvā, sakaṭāhena ākirim.
6. Tassa datvānahaṃ paṇṇaṃ, nikujjitvāna bhājanaṃ.
Punesanaṃ jahitvāna, pāvisiṃ paṇṇasālakaṃ.
7. Dutiyampi tatiyampi, upagañchi mamantikaṃ.
Akampito anolaggo, evamevamadāsahaṃ.
8. Na me tappaccayā atthi, sarīrasmiṃ vivaṇṇiyaṃ.
Pītisukhena ratiyā, vītināmeme taṃ divaṃ.
9. Yadi māsampi dvemāsaṃ, dakkhiṇeyyaṃ varaṃ labhe.
Akampito anolīno, dadeyyaṃ dānamuttamaṃ.

10. Na tassa dānaṃ dadamāno, yasaṃ lābhañca patthayim.

Sabbaññutaṃ patthayāno, tāni kammāni ācarin”ti.

Tattha **tadā**ti yadā ahaṃ Akittināmako tāpaso hutvā tasmim dīpe kārāraññe viharāmi, tadā. **Manti** mama. **Tapatejenā**ti sīlapāramitānubhāvena. Sīlaṃ hi duccharitasāṅkilesassa tapanato “tapo”ti vuccati, nekkhammavīriyapāramitānubhāvena vā. Tāpi hi taṇhāsāṅkilesassa kosajjassa ca tapanato “tapo”ti vuccati, ukkaṃsagatā ca tā bodhisattassa imasmim attabhāveti. Khantisāṃvarassa cāpi paramukkaṃsagamanato “khantipāramitānubhāvenā”tipi vattuṃ vaṭṭateva. “Khantī paramaṃ tapo”ti¹ hi vuttaṃ. **Santattoti** yathāvuttaguṇānubhāvajanitena dhammatāsiddhena Paṇḍukambalasilāsanassa uṇhākārena santāpito. **Tidivābhibhū**ti devalokādhipati, Sakkoti attho. Paṇṇasālāya samīpe gahitampi kārapaṇṇaṃ paṇṇasālāya araṇṇamajjhagatattā “**pavanā ābhatan**”ti vuttaṃ.

Atelañca alonikanti deyyadhammassa anuḷārabhāvepi ajjhāsayasampattiyā dānadhammassa mahājutikabhāvaṃ dassetuṃ vuttaṃ. **Mama dvāreti** mayhaṃ paṇṇasālāya dvāre. **Sakaṭāhena ākirinti** iminā attano kiñci pi asesetvā dinnabhāvaṃ dasseti.

Punesanaṃ jahitvānāti “ekadivasāṃ dvikkhattuṃ ghāsesanaṃ na sallekhan”ti cintetvā dānapītiyā titto viya hutvā tasmim divase puna āhārapariyeṭṭhim akatvā.

Akampitoti sudūravikkhambhitattā macchariyena acalito dānājjhāsayato calanamattampi akārito. **Anolaggoti** lobhavasena īsakampi alaggo. **Tatiyampīti pi-saddena** dutiyampīti imaṃ sampiṇḍeti. **Evamevamadāsahanti** yathā paṭhamāṃ, evamevaṃ dutiyampi tatiyampi adāsīm ahaṃ.

Na me tappaccayāti gāthāya vuttamevatthaṃ pākāṭaṃ karoti. Tattha **tappaccayā**ti dānapaccayā tīsu divasesu chinnāhāratāya sarīrasmim yena vevaṇṇiyena bhavitabbaṃ, tampi me **sarīrasmim vivaṇṇiyaṃ** dānapaccayāyeva

1. Dī 2. 42; Khu 1. 41 piṭṭhādīsu.

natthi. Kasmā? Dānavisayena **pītisukhena** dānavisayāya eva ca **ratiyā**. **Vītināmemei taṃ divanti** taṃ sakalaṃ timattadivasaṃ vītināmemei. Na kevalañca tīṇi eva divasāni, atha kho māsadvimāsamattampi kālaṃ evameva dātuṃ pahomīti dassetuṃ “**yadi māsampī**”ti-ādi vuttaṃ. **Anolīnoti** alīnacitto, dāne asaṅkucitacittoti attho.

Tassāti brāhmaṇarūpena āgatassa Sakkassa. **Yasanti** kittim, parivārasampattiṃ vā. **Lābhañcāti** devamanussesu cakkavatti-ādibhāvena laddhabbaṃ lābhaṃ vā **na patthayim**. Atha kho sabbaññutaṃ sammāsambodhiṃ **patthayāno** ākaṅkhamāno **tāni** tīsu divasesu anekavāraṃ uppannāni dānamayāni puñña**kammāni** dānassa vā parivārabhūtāni kāyasucaritādīni puñña**kammāni** **ācarim** akāsinti.

Iti Bhagavā tasmim attabhāve attano sudukkaraṃ puññacaritamattameva idha mahātherassa pakāsesi. **Jātakadesanāyaṃ** pana catutthadivase Sakkassa upasaṅkamitvā bodhisattassa ajjhāsayaajānanāṃ vareṇa upanimantaṇā bodhisattassa varasampaṭicchanaśīsena dhammadesanā deyyadhammadakkhiṇeyyānaṃ puna Sakkassa anāgamaṇassa ca ākaṅkhamānatā ca pakāsita. Vuttañhetam—

“Akittim disvāna sammantaṃ, Sakko bhūtapatī bravi.
 Kim patthayaṃ mahābrahme, eko sammasi ghammani.
 Dukkho punabbhavo Sakka¹, sarīrassa ca bhedaṇaṃ.
 Sammohamaṇaṇaṃ dukkhaṃ, tasmā sammāmi vāsava.
 Etasmim te sulapite, patirūpe subhāsita.
 Varaṃ Kassapa te dammi, yaṃ kiñci manasicchasi.
 Varañce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
 Yena putte ca dāre ca, dhanadhaññaṃ piyāni ca.
 Laddhā narā na tappanti, so lobho na mayī vase.
 Etasmim -pa- manasicchasi.

Varaṇce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
 Khettaṃ vatthum hiraṇṇaṇca, gavāssaṃ dāsaporisaṃ.
 Yena jātena jīyanti, so doso na mayī vase.

Etasmiṃ -pa- manasicchasi.

Varaṇce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
 Bālaṃ na passe na suṇe, na ca bālena saṃvase.
 Bālena'llāpasallāpaṃ, na kare na ca rocaḃe.

Kiṃ nu te akaraṃ bālo, vada Kassapa kāraṇaṃ.
 Kena Kassapa bālassa, dassanaṃ nābhikaṅkhasi.
 Anayaṃ nayati dummedho, adhurāyaṃ niyuṇṇjati.
 Dunnayo seyyaso hoti, sammā vutto pakuppati.
 Vinayaṃ so na jānāti, sādhu tassa adassanaṃ.

Etasmiṃ -pa- manasicchasi.

Varaṇce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
 Dhīraṃ passe suṇe dhīraṃ, dhīrena saha saṃvase.
 Dhīrena'llāpasallāpaṃ, taṃ kare taṃ ca rocaḃe.

Kiṃ nu te akaraṃ dhīro, vada Kassapa kāraṇaṃ.
 Kena Kassapa dhīrassa, dassanaṃ abhikaṅkhasi.

Nayaṃ nayati medhāvī, adhurāyaṃ na yuṇṇjati.
 Sunayo seyyaso hoti, sammā vutto na kuppati.
 Vinayaṃ so pajānāti, sādhu tena samāgamo.

Etasmiṃ -pa- manasicchasi.

Varaṇce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
 Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamanaṃ pati.
 Dibbā bhakkhā pātubhaveyyuṃ, sīlavanto ca yācakā.

Dadato me na khīyetha, datvā nānutapeyyaṃ.
 Dadaṃ cittaṃ pasādeyyaṃ, etaṃ Sakka varaṃ vare.

Etasmiṃ -pa- manasicchasi.

Varaṇce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.

Na maṃ puna upeyyāsi, etaṃ sakka varam vare.

Bahūhi vatacariyāhi, narā ca atha nāriyo.

Dassanaṃ abhikaṅkhanti, kiṃ nu me dassane bhayaṃ.

Taṃ tādisaṃ devavaṇṇaṃ, sabbakāmasamiddhinaṃ.

Disvā tapo pamajjeyyaṃ, etaṃ te dassane bhayaṃ”ti¹.

Atha sakko “sādhu bhante na te ito paṭṭhāya santikaṃ āgamiṣāmi”ti taṃ abhivādetvā pakkāmi. Mahāsatto yāvajīvaṃ tattheva vasanto āyupariyosāne brahmaloke nibbatti. Anuruddhatthero tadā Sakko ahosi. Lokanātho Akittipaṇḍito.

Tassa mahābhinnikkhamanasadisāṃ nikkhantattā **nekkhammapāramī**. Suvisuddhasīlācārātāya **sīlapāramī**. Kāma vitakkādīnaṃ sutṭhu vikkhambhitattā **vīriyapāramī**. Khantisāṃvarassa paramukkaṃsagamanato **khantipāramī**. Paṭiññānurūpaṃ paṭipattiyā **saccapāramī**. Sabbattha acalasamādānādhiṭṭhānena **adhiṭṭhānapāramī**. Sabbasattesu hitajjhāsayena **mettāpāramī**. Sattasaṅkhārakata vippakāresu majjhatabhāvappattiyā **upekkhāpāramī**. Tāsaṃ upakārānupakāre dhamme jānitvā anupakāre dhamme pahāya upakāradhammesu pavattāpanapurecarā saha jātā ca upāyakosallabhūtā atisallekhavuttisādhanaṃ ca paññā **paññāpāramī**ti imāpi dasa pāramiyo labbhanti.

Dānajjhāsayassa pana ati-ulārabhāvena dānamukhena desanā pavattā. Tasmā sabbattha samakā² mahākaruṇā, dvepi puññañāṇasambhārā, kāyasucaritādīni tīṇi bodhisattasucaritāni, saccādhiṭṭhānādīni cattāri adhiṭṭhānāni, ussāhādayo catasso Buddhabhūmiyo, saddhādayo pañca mahābodhiparipācaniyyā dhammā, alobhajjhāsayādayo cha bodhisattānaṃ ajjhāsayā, tiṇṇo tāressāmīti-ādayo satta paṭiññā dhammā, appicchassāyaṃ dhammo, nāyaṃ dhammo mahicchassāti-ādayo³ aṭṭha mahāpurisavitakkā, nava yonisomanasikāramūlakā dhammā, dānajjhāsayādayo dasa mahāpurisajjhāsayā, dānasīlādayo dasa puññakiriyavatthūnīti evamādayo ye anekasata-anekasahassappabhedā

1. Khu 5. 266 piṭṭhādīsu.

2. Sādhikā (Ka)

3. Dī 3. 249; Am 3. 62 piṭṭhādīsu.

bodhisambhārabhūtā mahābodhisattaguṇā, te sabbepi yathārahaṃ idha niddhāretvā vattabbā.

Api cettha mahantaṃ bhogakkhandhaṃ mahantañca ñātiparivaṭṭaṃ pahāya mahābhinnikkhamanasadisāṃ gehato nikkhamanaṃ, nikkhamitvā pabbajitassa bahujanasammatassa sato paramappicchabhāvena kulesu gaṇesu ca alaggatā, accantameva lābhasakkārasilokajigucchā, pavivekābhirati, kāyajīvitānirapekkho pariccāgo, anāhārasseva sato divasattayampi dānapītiyā parituṭṭhassa nibbikārasarīrayāpanaṃ, māsadvimāsamattampi kālaṃ yācake sati āhāraṃ tatheva¹ datvā “dānagateneva pītisukhena sarīraṃ yāpessāmi”ti pariccāge anolīnavuttisādhako ulāro dānājñāsayo, dānaṃ datvā puna āhārapariyeṭṭhiyā akaraṇahetubhūtā paramasallekhavuttīti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā veditabbā. Tenetaṃ vuccati—

“Evaṃ acchariyā hete, abbhutā ca Mahesino.
Mahākāruṇikā dhīrā, sabbalokekabandhavā.

Acinteyyānubhāvā ca, sadā saddhammagocarā.
Bodhisattā mahāsattā, sucisallekhavuttino.

Mahāvātasamuddhata²-vīcimālo mahodadhi.
Api laṅheyya velantaṃ, bodhisattā na dhammataṃ.

Loke sañjātavaddhāpi, na te bhāvitabhāvino³.
Limpanti lokadhammehi, toyena padumaṃ yathā.

Yesāṃ ve attani sneho, nihīyati yathā yathā.
Sattesu karuṇāsneho, vaḍḍhateva tathā tathā.

Yathā cittaṃ vase hoti, na ca cittavasānugā.
Tathā kammaṃ vase hoti, na ca kammavasānugā.

Dosehi nābhibhūyanti, samugghātentī vā na te.
Carantā bodhipariyeṭṭhiṃ, purisā’jāniyā budhā.

1. Tasseva (Ka)

2. Samuṭṭhāta (Sī)

3. Bhāvitabhāvanā (Ka)

Tesu cittappasādopi, dukkhato parimocaye.
Pagevānukiriyā tesam, dhammassa anudhammato”ti.

Paramatthadīpaniyā Cariyāpiṭakasamvaṇṇanāya

Akitticariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Saṅkhabrahmaṇacariyāvaṇṇanā

11-12. Dutiyasmiṃ **punāparanti** puna aparaṃ, na kevalamidam
Akitticariyameva, atha kho puna aparaṃ aññaṃ Saṅkha-cariyampi
pavakkhissam, suṇohīti adhippāyo. Ito paresupi eseva nayo.
Saṅkhasavhayoti Saṅkhanāmo. **Mahāsamuddaṃ taritukāmoti**
suvaṇṇabhūmiṃ gantum nāvāya mahāsamuddaṃ taritukāmo. **Upagacchāmi**
paṭṭananti tāmālitipattanaṃ uddissa gacchāmi. Sayambhuññaṇena
paccekabodhiyā adhigatattā sayameva bhūṭanti **sayambhum**. Kilesamārādīsu
kenacipi na parājīṭanti **aparājītaṃ**, tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā
ṭhitanti attho. **Tattāya kaṭṭhinabhūmiyā**ti ghammasantāpena santattāya
sakkharavālukānicitattā kharāya kakkhaḷāya bhūmiyā.

13. **Tanti** taṃ Paccekabuddhaṃ. **Imamatthanti** imaṃ idāni
vakkhamānaṃ “idaṃ khettaṃ”ti-ādikaṃ atthaṃ. **Vicintayinti** tadā
Saṅkhabrahmaṇabhūto cintesinti sathā vadati. Tatrāyaṃ anupubbikathā—

Atīte ayaṃ Bārāṇasī Moḷinī nāma ahosi. Moḷinīnagare Brahma-datte
rajjam kārente bodhisatto Saṅkho nāma brāhmaṇo hutvā aḍḍho mahaddhano
catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe attano nivesanadvāreti chasu ṭhānesu
cha dānasālāyo kāretvā devasikaṃ chasatasahassāni vissajjento
kapaṇaddhikādīnaṃ mahādānaṃ pavattesi. So ekadivasaṃ cintesi “ahaṃ
gehe dhane khīṇe dānaṃ dātum na sakkhissāmi, aparikkhīṇeyeva dhane
nāvāya Suvaṇṇabhūmiṃ gantvā dhanam āharissāmi”ti. So nāvaṃ bhaṇḍassa
pūrāpetvā puttadāraṃ āmantetvā “yāvāhaṃ āgacchissāmi, tāva me dānaṃ
anupacchindantā pavatteyyāthā”ti vatvā dāsakammakaraparivuto upāhanaṃ
āruyha chāttena dhāriyamānena paṭṭanagāmābhimukho pāyāsi.

Tasmim̐ khaṇe Gandhamādane eko Paccekabuddho sattāhaṃ
 nirodhasamāpattiṃ samāpajjitvā nirodhasamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ
 volokento taṃ dhanāharaṇatthaṃ gacchantam̐ disvā “mahāpuriso dhanam̐
 āharitum̐ gacchati, bhavissati nu kho assa mahāsamudde antarāyo, no”ti
 āvajjetvā “bhavissatī”ti ñatvā “esa maṃ disvā chattañca upāhanañca
 mayham̐ datvā upāhanadānanissandena samudde bhinnāya nāvāya patiṭṭham̐
 labhissati, karissāmi’ssa anuggahan”ti ākāseṇa gantvā tassa avidūre otaritvā
 majjhanhikasamaye caṇḍavātātapena aṅgārasanthatasadisam̐ uṇhāvālukam̐
 maddanto tassa abhimukham̐ āgañchi¹, so taṃ disvāva haṭṭhatuṭṭho
 “puññakkhettaṃ me āgataṃ, ajja mayā ettha bījam̐ ropetum̐ vaṭṭatī”ti
 cintesi. Tena vuttaṃ “tamaham̐ paṭipathe disvā, imamattam̐ vicintayin”ti-
 ādi.

Tattha **idam̐ khettanti**-ādi cintitākāradassanam̐. **Khettanti** khittam̐ bījam̐
 mahapphalabhāvakaraṇena tāyatīti khettam̐,
 pubbaṇṇāparaṇṇaviruhanabhūmi. Idha pana khettam̐ viyāti khettam̐,
 aggadakkhiṇeyyo Paccekabuddho. Tenevāha “puññakāmassa jantuno”ti.

14. **Mahāgamanti** vipulaphalāgamam̐, sassasampattidāyakanti attho.
Bījam̐ na ropetīti bījam̐ na vapati.

15. **Khettavaruttamanti** khettavaresupi uttamam̐. Sīlādiguṇasampannā hi
 visesato ariyasāvakā khettavarā, tatopi aggabhūto Paccekabuddho
 khettavaruttamo. **Kāranti** sakkāram̐. Yadi na karomīti sambandho. Idam̐
 vuttaṃ hoti—idamīdisam̐ anuttaram̐ puññakkhettaṃ labhitvā tattha
 pūjāsakkāram̐ yadi na karomi, puññena atthiko nāmāham̐ na bhaveyyanti.

16-17. **Yathā amaccoti**-ādīnam̐ dvinnam̐ gāthānam̐ ayaṃ
 saṅkhepattho—**yathā** nāma yo koci raññā muddādhikāre² ṭhapito
 lañchanadharo amaccapuriso senāpati vā so **antepure jane** bahiddhā ca
 balakāyādīsu **rañño** yathānusiṭṭham̐ na paṭipajjati, **na tesam̐ dhanadhaññam̐**
deti, tam̐ tam̐ kattabbaṃ vattam̐ parihāpeti, so **muddito**³ parihāyati

1. Āgacchati (Sī, Ka)

2. Muddhādhikāre (Sī, Ka)

3. Muddhato (Sī, Ka)

muddādhikāraladdhavibhavato paridhaṃsati, **evameva** ahampi
 puññakammasa rato laddhabbapuññaphalasaṅkhātāṃ **puññakāmo**
 dakkhiṇāya vipulaphalabhāvakarāṇena **vipulaṃ disvāna** taṃ **dakkhiṇaṃ**
 ulāraṃ dakkhiṇeyyaṃ labhitvā **tassa dānaṃ yadi na dadāmi puññato** āyatim
 puññaphalato ca paridhaṃsāmi. Tasmā idha mayā puññaṃ kātabbamevāti.

Evam pana cintetvā mahāpuriso dūratova upāhanā orohitvā vegena
 upasaṅkamitvā vanditvā “bhante mayhaṃ anuggahatthāya imaṃ
 rukkhamūlaṃ upagacchathā”ti vatvā tasmim rukkhamūlaṃ upasaṅkamante
 tattha vālukaṃ ussāpetvā uttarāsaṅgaṃ paññāpetvā Paccekabuddhe tattha
 nisinne vanditvā vāsitariparissāvitena udakena tassa pāde dhovitvā
 gandhatelena makkhetvā attano upāhanaṃ puñchitvā gandhatelena
 makkhetvā tassa pāde paṭimuñcitvā “bhante imaṃ upāhanaṃ āruya imaṃ
 chattaṃ matthake katvā gacchathā”ti chattupāhanaṃ adāsi. Sopissa
 anuggahatthāya taṃ gahetvā pasādasamvaḍḍhanatthaṃ passantasseva
 vehāsaṃ uppatitvā Gandhamādanaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ—

18. “Evāhaṃ cintayitvāna, orohitvā upāhanā.

Tassa pādāni vanditvā, adāsim chattupāhanan”ti.

Bodhisatto taṃ disvā ativiya pasannacitto paṭṭanaṃ gantvā nāvaṃ
 abhiruhi. Athassa mahāsamuddaṃ tarantassa sattame divase nāvā
 vivaramadāsi. Udaṃ ussiñcituṃ nāsakkhimsu. Mahājano
 maraṇabhayaabhīto attano attano devatā namassitvā mahāviravaṃ viravi.
 Bodhisatto ekaṃ upaṭṭhākaṃ gahetvā sakalasarīraṃ telena makkhetvā
 sappinā saddhiṃ sakkharacuṇṇāni yāvadatthaṃ khāditvā tampi khādāpetvā
 tena saddhiṃ kūpakayaṭṭhimatthakaṃ āruya “imāya disāya amhākaṃ
 nagaran”ti disaṃ vavatthapetvā macchakacchapaparipanthato attānaṃ
 saccādhīṭṭhānena pamocento tena saddhiṃ usabhamattatṭhānaṃ atikkamitvā
 patitvā samuddaṃ tarituṃ ārabhi. Mahājano pana tattheva vināsaṃ pāpuṇi.
 Tassa tarantasseva satta divasā gatā. So tasmimpi kāle loṇodakena mukhaṃ
 vikkhāletvā uposathiko aho siyeva.

Tadā pana īdisānaṃ purisavisesānaṃ rakkhaṇatthāya catūhi lokapālehi
 ʈhapitā Maṇimekhalā nāma devadhītā attano issariyena sattāhaṃ pamajjitvā
 sattame divase taṃ disvā “sacāyaṃ idha marissa, ativiya gārayhā
 abhavissan”ti saṃviggahadayā suvaṇṇapātiyā dibbabhojanassa pūretvā
 vegenāgantvā “brāhmaṇa idaṃ dibbabhojanaṃ bhuñjā”ti āha. So taṃ
 ulloketvā “nāhaṃ bhuñjāmi, uposathikomhī”ti paṭikkhipitvā taṃ
 pucchanto—

“Yaṃ tvaṃ sukhenā’bhisamekkhase maṃ,
 Bhuñjassu bhattaṃ iti maṃ vadesi.
 Pucchāmi taṃ nāri mahānubhāve,
 Devī nusi tvaṃ uda mānusī nū”ti¹—

āha. Sā tassa paṭivacanaṃ denti—

“Devī ahaṃ Saṅkha mahānubhāvā,
 Idhāgatā sāgaravārimajjhe.
 Anukampikā no ca paduṭṭhacittā,
 Taveva atthāya idhā’gatāsmi.
 Idha’nnapānaṃ sayanāsanañca,
 Yānāni nānāvividhāni Saṅkha.
 Sabbassa tyāhaṃ paṭipādayāmi,
 Yaṃ kiñci tuyhaṃ manasā’bhipatthitan”ti¹—

imā gāthā abhāsi. Taṃ sutvā mahāsatto “ayaṃ devadhītā samuddapiṭṭhe
 mayhaṃ ‘idañcidañca dammī’ti vadati, yañcesā mayhaṃ deti, tampi mama
 puññeneva, taṃ pana puññaṃ ayaṃ devadhītā jānāti nu kho, udāhu na
 jānāti, pucchissāmi tāva nan”ti cintetvā pucchanto imaṃ gāthamāha—

“Yaṃ kiñci yiṭṭhañca hutañca mayhaṃ,
 Sabbassa no issarā tvaṃ sugatte.
 Sussoṇi subbhūru vilaggamajjhe,
 Kissa me kammaṃ ayaṃ vipāko”ti¹.

1. Khu 5. 206 piṭṭhe.

Tattha **yiṭṭhanti** dānavasena yajitaṃ. **Hutanti** āhunapāhunavasena¹ dinnam. **Sabbassa no issarā tvanti** amhākaṃ puññakammasa sabbassa tvam issarā, “ayaṃ imassa vipāko, ayaṃ imassā”ti byākaritum² samatthā. **Sussoṇīti** sundarajaghane. **Subbhūrūti** sundarehi bhamukehi ūrūhi ca samannāgate. **Vilaggamajjheti** vilaggatanumajjhe. **Kissa meti** mayā katakammesu katarakammasa **ayaṃ vipāko**, yenāhaṃ appatiṭṭhe mahāsamudde ajja patiṭṭham labhāmīti.

Taṃ sutvā devadhītā “ayaṃ brāhmaṇo ‘yaṃ attanā kusalakammaṃ kataṃ, taṃ kammaṃ na jānāti’ti saññāya pucchati maññe, kathessāmi nan”ti nāvābhiruhanadivase Paccekabuddhassa chattupāhanadānapuññameva tassa kāraṇanti kathenti—

“Ghamme pathe brāhmaṇa ekabhikkhuṃ,
Ugghaṭṭapādaṃ tasitaṃ kilantaṃ.
Paṭipādayī Saṅkha upāhanāni,
Sā dakkhiṇā kāmادهවා tava’jjā”ti³—

gāthamāha.

Tattha **ekabhikkhanti** ekaṃ Paccekabuddhaṃ sandhāyāha. **Ugghaṭṭapādanti** uṇhavālukāya ghaṭṭapādaṃ, vibādhitapādanti attho. **Tasitanti** pipāsitaṃ. **Paṭipādayīti** paṭipādesi yojesi. **Kāmادهਵāti** sabbakāmadāyikā.

Taṃ sutvā mahāsatto “evarūpepi nāma appatiṭṭhe mahāsamudde mayā dinnam chattupāhanadānam mama sabbakāmadadaṃ jātaṃ, aho sudinnan”ti tuṭṭhacitto—

“Sā hotu nāvā phalakūpapannā,
Anavassutā erakavātayuttā.
Aññassa yānassa na hettha bhūmi,
Ajjeva maṃ moliniṃ pāpayassū”ti⁴—

gāthamāha.

1. Āhunapāhunavasena (Ka)

2. Jānitum (Ka)

3. Khu 5. 206 piṭṭhe.

4. Khu 5. 207 piṭṭhe.

Tattha **phalakūpapannā**ti mahānāvatāya bahūhi phalakehi upetā.
Udakappavesanābhāvena **anavassutā**. Sammā gahetvā gamanakavātena
erakavātayuttā.

Devadhītā tassa vacanam sutvā tuṭṭhahaṭṭhā dīghato atṭha-usabham
vitthārato catu-usabham gambhīrato vīsatiyaṭṭhikam sabbaratanamayam
nāvam māpetvā kūpaphiyārittayuttāni indanīlarajatasuvaṇṇamayādīni
nimminivā sattannam ratanānam pūretvā brāhmaṇam āliṅgetvā¹ nāvam
āropesi, upaṭṭhākam panassa na olokesi. Brāhmaṇo attanā katakalyāṇato
tassa pattim adāsi, so anumodi. Atha devadhītā tampi āliṅgetvā nāvāya
patiṭṭhāpetvā tam nāvam Moḷinīnagaram netvā brāhmaṇassa ghare dhanam
patiṭṭhāpetvā attano vasanaṭṭhānameva agamāsi. Tenāha Bhagavā—

“Sā tattha vittā sumanā patītā,
Nāvam sucittam abhinimminivā.
Ādāya Saṅkham purisena saddhim,
Upānayī nagaram sādhumman”ti².

Mahāpurisassa hi cittasampattiyā Paccekabuddhassa ca nirodhato
vuṭṭhitabhāvena sattasu cetanāsu ādicetanā diṭṭhadhammavedanīyā ati-
uḷāraphalā ca jātā. Idampi tassa dānassa appamattaphalanti datṭhabbam.
Aparimāṇaphalam hi tam dānam bodhisambhārabhūtam. Tena vuttam—

19. “Tenevāham sataguṇato, sukhumālo sukhedhito.

Api ca dānam paripūrento, evam tassa adāsahan”ti.

Tattha **tenā**ti tato Paccekabuddhato, **sataguṇatoti** sataguṇena, **aham** tadā
saṅkhabhūto **sukhumālo**, tasmā **sukhedhito** sukhasamvaddho, **api ca** evam
santepi **dānam paripūrento**, **evam** mayham dānapārami paripūretūti **tassa**
Paccekabuddhassa attano sarīradukkham anapekkhitvā chattupāhanam **tassa**
Paccekabuddhassa attano sarīradukkham anapekkhitvā chattupāhanam
adāsinti attano dānajjhāsayassa uḷārabhāvam Satthā pavedesi.

1. Āliṅgitvā (Ka)

2. Khu 5. 207 piṭṭhe.

Bodhisattopi yāvajīvaṃ amitadhanagehaṃ ajjhāvasanto bhiyyoso mattāya dānāni datvā sīlāni rakkhitvā āyupariyosāne sapariso devanagaram pūresi. Tadā devadhītā Uppalavaṇṇā ahosi, puriso Ānandatthero, Lokanātho Saṅkhabrahmaṇo.

Tassa suvisuddhaniccasīla-uposathasīlādivasena sīlapāramī dānasīlādīnaṃ paṭipakkhato nikkhantattā kusaladhammavasena nekkhammapāramī dānādinipphādanattham abbhussahanavasena tathā mahāsamuddataravaṇṇāyāmasena ca vīriyapāramī tadattham adhivāsanakhantivasena khantipāramī paṭiññānurūpappaṭipattiyā saccapāramī sabbattha acalasamādānādhiṭṭhānavasena adhiṭṭhānapāramī sabbasattesu hitajjhāsayavasena mettāpāramī sattasaṅkhārakatavippakāresu majjhatabhāvappattiyā upekkhāpāramī sabbapāramīnaṃ upakārānupakāre dhamme jānitvā anupakāre dhamme pahāya upakāradhammesu pavattāpanapurecarā saha-jātā ca upāyakosallabhūtā paññā paññāpāramīti imāpi pāramiyo labbhanti.

Dānajjhāsayassa pana ati-ulārabhāvena dānapāramīvasena desanā pavattā. Yasmā cettha dasa pāramiyo labbhanti, tasmā heṭṭhā vuttā mahākaruṇādayo bodhisatta-guṇā idhāpi yathārahaṃ niddhāretabbā. Tathā attano bhogasukhaṃ anapekkhitvā mahākaruṇāya “dānapāramiṃ pūressāmī”ti dānasambhārasamharaṇattham samuddatarāṇaṃ, tattha ca samuddapatitassapi uposathādhiṭṭhānaṃ, sīlakhaṇḍabhayena devadhītāyapi upagatāya āhārānāharaṇanti evamādayo mahāsattassa guṇā veditabbā. Idāni vakkhamānesu sesacaritesu imināva nayena guṇaniddhāraṇaṃ veditabbam. Tattha tattha visesamattameva vakkhāma. Tenetaṃ vuccati—

“Evaṃ acchariyā hete, abbhūtā ca mahesino -pa-.

Pagevānukiriyā tesam, dhammassa anudhammato”ti.

Saṅkhabrahmaṇacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kururājacariyāvaṇṇanā

20. Tatiye **Indapatthe**¹ **puruttameti** Indapatthanāmake Kururaṭṭhassa puravare uttamanagare. **Rājāti** dhammena samena catūhi saṅgahavatthūhi parisam rañjetīti rājā. **Kusale dasahupāgatoti** kusalehi dasahi samannāgato, dānādīhi dasahi puñṇakiriyavatthūhi, dasahi kusalakammapatthehi vā yuttoti attho.

21. **Kaliṅgaratṭhavisayāti** Kaliṅgaratṭhasaṅkhātavisayā. **Brāhmaṇā upagañchu manti** Kaliṅgarājena uyyojitā aṭṭha brāhmaṇā maṃ upasaṅkamimsu. Upasaṅkamitvā ca pana **āyācunṃ maṃ hatthināganti** hatthibhūtaṃ mahānāgaṃ maṃ āyācimsu. **Dhaññanti** dhanāyitabbasirisobhaggappattaṃ lakkhaṇasampannaṃ. **Maṅgalasammatanti** tāyayeva lakkhaṇasampattiyā maṅgalaṃ abhivuddhikāraṇanti abhisammataṃ janehi.

22. **Avuṭṭhikoti** vassarahito. **Dubbhikkhoti** dullabhabhojano. **Chātako mahāti** mahatī jighacchābādhā vattatīti attho. **Dadāhīti** dehi. **Nīlanti** nīlavaṇṇaṃ. **Añjanasavhayanti** añjanasaddena avhātappaṃ, Añjananāmakanti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti—amhākaṃ Kaliṅgaratṭhaṃ avuṭṭhikaṃ, tena idāni mahādubbhikkhaṃ tattha mahantaṃ chātakabhayaṃ uppannaṃ, tassa vūpasamatthāya imaṃ añjanagirisaṅkāsaṃ tuyhaṃ Añjananāmakam maṅgalahatthim dehi, imasmim hi tattha nīte devo vassissati, tena taṃ sabbabhayaṃ vūpasammissatīti, tatrāyaṃ anupubbikathā—

Atīte Kururaṭṭhe Indapatthanagare bodhisatto Kururājassa aggamaheṣiyā kucchimhi paṭisandhim gahetvā anupubbena viññutaṃ patto, Takkasilaṃ gantvā yogavihitāni sippāyatanāni vijjāṭṭhānāni ca uggahetvā paccāgato pitarā uparajje ṭhapito, aparabhāge pitu accayena rajjaṃ patvā dasa rājadhamme akopento dhammena rajjaṃ kāresi Dhanañcayo nāma nāmena. So catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṃ² chasatasahassaṃ dhanam vissajjento sakalajambudīpaṃ unnaṅgalaṃ katvā dānaṃ adāsi. Tassa dānajjhāsayatā dānābhirati sakalajambudīpaṃ patthari.

1. Indapatte (Sī)

2. Devasikaṃ devasikaṃ (Sī, Ka)

Tasmim kāle Kaliṅgaraṭṭhe dubbhikkhabhayam chātakabhayam rogabhayanti tiṇi bhayāni uppajjimsu. Sakalaraṭṭhavāsino Dantapuram gantvā rājabhavanadvāre ukkuṭṭhimakasu “devam vassāpehi devā”ti. Rājā tam sutvā “kimkāraṇā ete viravanti”ti amacce pucchi. Amaccā rañño tamattham ārocesum. Rājā porāṇakarājāno deve avassante kim karontīti. “Devo vassatū”ti dānam datvā uposatham adhiṭṭhāya samādinnaṣilā sirigabbham pavisitvā dabbasanthare sattāham nipajjantīti. Tam sutvā tathā akāsi. Devo na vassi, evam rājā aham mayā kattabbakiccam akāsim, devo na vassati, kinti karomāti. Deva Indapatthanagare Dhanañcayassa nāma Kururājassa maṅgalaṭṭhimhi ānīte devo vassissatīti. So rājā balavāhanasampanno duppasaho, kathamassa hatthim ānessāmāti. Mahārāja tena saddhim yuddhakiccam natthi, dānajjhāsayo so rājā dānābhirato yācito samāno alaṅkatasāmpa chinditvā pasādasampannāni akkhinipi uppāṭetvā sakalaraṭṭhampi niyyātetvā dadeyya, hatthimhi vattabbameva natthi, avassam yācito samāno dassatīti. Ke pana yācituṃ samatthāti. Brāhmaṇā mahārājāti. Rājā aṭṭha brāhmaṇe pakkosāpetvā sakkārasammānam katvā paribbayaṃ datvā hatthiyācanattham pesesi. Te sabbattha ekarattivāsena turitagamanam gantvā katipāham nagaradvāre dānasālāsu bhuñjantā sarīram santappetvā rañño dānaggaṃ āgamanapathe kalam āgamayamānā pācīnadvāre aṭṭhamasu.

Bodhisattopi pātova nhātānulitto sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito alaṅkatavaravāraṇakhandhagato mahantena rājānubhāvena dānasālam gantvā otarivā sattaṭṭhajanānam sahatthena dānam datvā “imināva nīhārena dethā”ti vatvā hatthim abhiruhitvā dakkhiṇadvāram āgamāsi. Brāhmaṇā pācīnadvāre ārakkhassa balavatāya okāsam alabhitvā dakkhiṇadvāram gantvā rājānam āgacchantam ullokayamānā dvārato nātidūre unnataṭṭhāne ṭhitā sampattam rājānam hatthe ukkhipitvā jayāpesum. Rājā vajiraṅkusena vāraṇam nivattetvā tesam santikaṃ gantvā te brāhmaṇe¹ “kim icchathā”ti pucchi. Brāhmaṇā “Kaliṅgaraṭṭham dubbhikkhabhayena chātakabhayena rogabhayena ca upaddutam, so upaddavo imasmim tava maṅgalaṭṭhimhi

1. Bhonto brāhmaṇā (Sī)

nīte vūpasammissati, tasmā imaññā añjanavaṇṇaṃ nāgaṃ amhākāraṃ dehi”ti āhaṃsu. Tamatthaṃ pakāśento Satthā āha “Kaliṅgaratthavisayā -pa-añjanasavhayaṃ”ti. Tassattho vutto eva.

Atha bodhisatto “na metaṃ patirūpaṃ, yaṃ me yācakānaṃ manorathaviḥhato siyā, mayhañca samādānabhedo siyā”ti hatthikkhandhato otarivā “sace analaṅkataṭṭhānaṃ atthi, alaṅkaritvā dassāmi”ti samantato oloketvā analaṅkataṭṭhānaṃ adisvā soṇḍāya naṃ gahetvā brāhmaṇānaṃ hatthesu ṭhapetvā ratanabhiṅgārena pupphagandhavāsitaṃ udakaṃ pādetvā adāsi. Tena vuttaṃ—

23. “Na me yācakamanuppatte, paṭikkhepo anucchavo.
Mā me bhijji samādānaṃ, dassāmi vipulaṃ gajaṃ.

24. Nāgaṃ gahetvā soṇḍāya, bhiṅgāre ratanāmaye.
Jalaṃ hatthe ākiritvā, brāhmaṇānaṃ adaṃ gajaṃ”ti.

Tattha yācakamanupatteti yācake anuppatte. **Anucchavoti** anucchaviko patirūpo. **Mā me bhijji samādānanti** sabbaññutaññāṇatthāya sabbassa yācakassa sabbaṃ anavajjaṃ icchitaṃ dadanto dānapāramiṃ pūressāmīti yaṃ mayhaṃ samādānaṃ, taṃ mā bhijji. Tasmā **dassāmi vipulaṃ gajanti** mahantaṃ imaññā maṅgalaṃ hatthiṃ dassāmīti. **Adanti** adāsiṃ.

25. Tasmīṃ pana hatthimhi dinne amaccā bodhisattaṃ etadavocum “kasmā mahārāja maṅgalaṃ hatthiṃ dadattha, nanu añño hatthiṃ dātabbo, raññā nāma evarūpo opavayho maṅgalaṃ hatthiṃ issariyaṃ abhivijayaṃ ākaṅkanta na dātabbo”ti. Mahāsatto yaṃ maṃ yācakā yācanti, tadeva mayā dātabbaṃ sace pana maṃ rajjaṃ yāceyyum, rajjampi tesaṃ dadeyyaṃ, mayhaṃ rajjatopi jīvitatopi sabbaññutaññāṇameva piyataṃ, tasmā taṃ hatthiṃ adāsinti āha. Tena vuttaṃ “**tassa nāge padinnamhi**”ti-ādi. Tattha **tassāti** tassa tena, tasmīṃ **nāge** hatthimhi dinne.

26. **Maṅgalasampannanti** maṅgalaguṇehi samannāgataṃ. **Saṅgāmaṃ vijayuttamanti** saṅgāmaṃ vijayā uttamaṃ, saṅgāmaṃ vijaye vā uttamaṃ padhānaṃ pavaraṃ nāgaṃ. **Kim te**

rajjaṃ karissatīti tasmim nāge apagate tava rajjaṃ kiṃ karissati,
rajjakiccaṃ na karissati, rajjampi apagatamevāti dasseti.

27. **Rajjampi me dade sabbanti** tiṭṭhatu nāgo tiracchānagato, idaṃ me sabbam Kururaṭṭhampi yācakānaṃ dadeyyaṃ. **Sarīraṃ dajjamattanoti** rajjepi vā kiṃ vattabbaṃ, attano sarīrampi yācakānaṃ dadeyyaṃ, sabbopi hi me ajjhattikabāhiro pariggaho lokahitattameva mayā pariccatto. Yasmā **sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ** sabbaññutā ca dānapāramim ādirim katvā sabbapāramiyo apūrentena na sakkā laddhuṃ, tasmā nāgaṃ adāsīm ahanti dasseti.

Evampi tasmim nāge ānīte Kalīngaraṭṭhe devo na vassateva. Kalīngarājā “idānipi na vassati, kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti pucchitvā “Kururājā garudhamme¹ rakkhati, tenassa raṭṭhe anvaddhamāsaṃ anudasāhaṃ devo vassati, rañño guṇānubhāvo esa, na imassa tiracchānagatassā”ti jānitvā “mayampi garudhamme rakkhissāma, gacchatha Dhanañcayakorabyassa santike te suvaṇṇapaṭṭe likhāpetvā ānethā”ti amacce pesesi. Garudhammā vuccantipaṇca sīlāni, tāni bodhisatto suparisuddhāni katvā rakkhati, yathā ca bodhisatto, evamassa mātā aggamaheśī kaniṭṭhabhātā uparājā purohito brāhmaṇo rajjuggāhako amacco sārathi seṭṭhi doṇamāpako dovāriko nagarasobhinī vaṇṇadāsīti. Tena vuttaṃ—

“Rājā mātā mahesī ca, uparājā purohito.

Rajjuggāho sārathi seṭṭhi, doṇo dovāriko tathā.

Gaṇikā te ekādasa, garudhamme patiṭṭhitā”ti.

Te amaccā bodhisattaṃ upasaṅkamitvā vanditvā tamatthaṃ ārocesuṃ. Mahāsatto “mayhaṃ garudhamme kukkuccaṃ atthi, mātā pana me surakkhitaṃ rakkhati, tassā santike gaṇhathā”ti vatvā tehi “mahārāja kukkuccaṃ nāma sikkhākāmassa sallekhaṇaṃ hoti, detha no”ti yācito “pāṇo na hantabbo, adinnaṃ na ādātabbaṃ, kāmesumicchācāro na caritabbo, musā na bhaṇitabbaṃ, majjaṃ na pātabbaṃ”ti suvaṇṇapaṭṭe likhāpetvā “evaṃ santepi mātu santike gaṇhathā”ti āha.

Dūtā rājānaṃ vanditvā tassā santikaṃ gantvā “devi tumhe kira garudhammaṃ rakkhatha, taṃ no dethā”ti vadiṃsu. Bodhisattassa mātāpi tatheva attano kukkuccassa atthibhāvaṃ vatvāva tehi yācitā adāsi. Tathā mahesi-ādayopi. Te sabbesampi santike suvaṇṇapaṭṭe garudhamme likhāpetvā Dantapuraṃ gantvā Kaliṅgarañño datvā taṃ pavattiṃ ārocesuṃ. Sopi rājā tasmiṃ dhamme vattamāno pañca sīlāni pūresi. Tato sakalakaliṅgaratṭhe devo vassi. Tīṇi bhayāni vūpasantāni. Raṭṭhaṃ khemaṃ subhikkhaṃ ahosi. Bodhisatto yāvajīvaṃ dānādīni puññāni katvā sapariso saggapuraṃ pūresi. Tadā gaṇikādayo Uppalavaṇṇādayo ahesuṃ. Vuttañhetam—

“Gaṇikā Uppalavaṇṇā, Puṇṇo dovāriko tadā.
Rajjuggāho ca Kaccāno, doṇamāpako ca Kolito.
Sāriputto tadā seṭṭhi, Anuruddho ca sārathi.
Brāhmaṇo Kassapo thero, uparājā’nandapaṇḍito.
Mahesī Rāhulamātā, māyādevī janettikā.
Kururājā bodhisatto, evaṃ dhāretha jātakan”ti¹.

Idhāpi nekkhammapārami-ādayo sesadhammā ca vuttanayeneva niddhāretabbāti².

Kururājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mahāsudassanacariyāvaṇṇanā

28. Catutthe **Kusāvatimhi nagareti** Kusāvatīnāmake nagare, yasmim ṭhāne etarahi Kusinārā niviṭṭhā. **Mahīpatīti** khattiyo, nāmena **Mahāsudassano** nāma. **Cakkavattīti** cakkaratanaṃ vatteti, catūhi vā sampatticakkehi vattati, tehi ca paraṃ pavatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānaṃ vatto etasmim atthītipi cakkavattī. Atha vā catūhi acchariyadhammehi saṅgahavatthūhi ca samannāgatena³ parehi anabhibhavanīyassa anattikkamanīyassa āṇasaṅkhātassa cakkassa vatto etasmim atthītipi **cakkavattī**.

1. Dhammapada-Ṭīṭha 2. 362 piṭṭhe. 2. Veditabbāti (Ka) 3. Samannāgamena (Ka)

pariṇāyakaratanapubbaṅgadena hatthiratanādipamukhena mahābalakāyena puñṇānubhāvanibbattena kāyabalena ca samannāgatattā **mahabbalo. Yādā āsinti** sambandho. Tatrāyaṃ anupubbikathā—

Atīte kira mahāpuriso Sudassanattabhāvato tatiye attabhāve gahapatikule nibbatto dharamānakassa Buddhassa sāsane ekaṃ theram araṇṇavāsam vasantaṃ attano kammaṃ araṇṇaṃ pavittṭho rukkhamaññe nisinnaṃ disvā “idha mayā ayyassa paṇṇasālaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti cintetvā attano kammaṃ pahāya dabbasambhāraṃ chinditvā nivāsayoggaṃ paṇṇasālaṃ katvā dvāraṃ yojetvā kaṭṭhattharaṇaṃ katvā “karissati nu kho paribhogam, na nu kho karissati”ti ekamante nisīdi. Thero antogāmato āgantvā paṇṇasālaṃ pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nisīdi. Mahāsattopi naṃ upasaṅkamitvā “phāsukā bhante paṇṇasālā”ti pucchi. Phāsukā bhaddamukha pabbajitasārūpātī. Vasissatha bhante idhāti. Āma upāsakāti. So adhvīsanākāreṇeva “vasissati”ti ṇatvā “nibaddhaṃ mayhaṃ gharadvāraṃ āgantabban”ti paṭijānapetvā niccaṃ attano ghareyeva bhaddavissaggaṃ kārapesi. So paṇṇasālāyaṃ kaṭṭhasāraṇaṃ pattharitvā mañcapīṭhaṃ pañṇāpesi, appasenaṃ nikkhipi, pādakaṭṭhalikaṃ ṭhapesi, pokkharāṇiṃ khaṇi, caṅkamaṃ katvā vālukaṃ okiri, parissayavinodanattaṃ paṇṇasālaṃ kaṭṭhakavatiyā parikkhipi, tathā pokkharāṇiṃ caṅkamañca. Tesam antovatipariyante tālapantiyo ropesi. Evamādinā āvāsaṃ niṭṭhapetvā therassa ticīvaraṃ ādiṃ katvā sabbam samaṇaparikkhāraṃ adāsi. Therassa hi tadā bodhisattena ticīvarapiṇḍapātapaṭṭathālakaparissāvanadhamakaraṇaparibhogabhājana chattupāhana-udakātumba¹sūcikkattarayaṭṭhi-ārakaṇṭakapippahalinakacchedanapadīpeyyādi pabbajitānaṃ paribhogajātaṃ adinnaṃ nāma nāhosi. So pañca sīlāni rakkhanto uposathaṃ karonto yāvajīvaṃ theram upaṭṭhahi. Thero tattheva vasanto arahattaṃ patvā parinibbāyi.

29. Bodhisattopi yāvātāyukaṃ puñṇaṃ katvā devaloke nibbattitvā tato cuto manussalokaṃ āgacchanto Kusāvatiyā rājadhāniyā nibbattitvā Mahāsudassano nāma rājā ahoṣi cakkavattī. Tassi’ssariyānubhāvo “bhūtapubbaṃ Ānanda rājā Mahāsudassano nāma ahoṣi

1. Udakakumbhi (Sī)

khattiyo muddhāvasitto”ti-ādinā nayena sutte¹ āgato eva. Tassa kira caturāsīti nagarasahassāni Kusāvatīrājadhānippamukhāni, caturāsīti pāsādasahassāni dhammapāsādappamukhāni, caturāsīti kūṭāgārasahassāni mahābyūhakūṭāgārappamukhāni, tāni sabbāni tassa therassa katāya ekissā paṇṇasālāya nissandena nibbattāni, caturāsīti pallaṅkasahassāni nāgasahassāni assasahassāni rathasahassāni tassa dinnassa mañcapīṭhassa, caturāsīti maṇisahassāni tassa dinnassa padīpassa, caturāsīti pokkharāṇisahassāni ekapokkharāṇiyā, caturāsīti itthisahassāni puttahassāni gahapatīṇisahassāni ca pattathālākādīparibhogārahassa pabbajitaparikkhārādānassa, caturāsīti dhenusahassāni pañcagorasādānassa, caturāsīti vatthakoṭṭhasahassāni nivāsanapārūpanādānassa, caturāsīti thālīpākasahassāni bhojanādānassa nissandena nibbattāni. So sattahi ratanehi catūhi iddhīhi ca samannāgato rājādhirājā hutvā sakaraṃ sāgarapariyantaṃ pathavimaṇḍalaṃ dhammena abhivijjiya ajjhāvasanto anekasatesu ṭhānesu dānasālāyo kāretvā mahādānaṃ paṭṭhapesi. Divasassa tikkhattuṃ nagare bheriṃ carāpesi “yo yaṃ icchati, so dānasālāsu āgantvā taṃ gaṇhātū”ti. Tena vuttaṃ “**tatthāhaṃ divase tikkhattuṃ, ghosāpemi tahiṃ tahiṃ**”ti-ādi.

Tattha **tatthāti** tasmim nagare. “Tadāhan”tipi pāṭho, tassa tadā ahaṃ, Mahāsudassanakāleti attho. **Tahiṃ tahiṃ** tasmim tasmim ṭhāne, tassa tassa pākārassa anto ca bahi cāti attho. **Ko kiṃ icchatīti** brāhmaṇādīsu yo koci satto annādīsu deyyadhammesu yaṃ kiñci icchati. **Patthetīti** tasseeva vevacanaṃ. **Kassa kiṃ dīyatu dhananti** anekavāraṃ pariyāyantaṃ ca dānaghosānāya pavattitabhāvadassanattamaṃ vuttaṃ, etena dānapāramiyā sarūpaṃ dasseti. Deyyadhammapaṭiggāhakavikapparahitā hi bodhisattānaṃ dānapāramīti.

30. Idāni dānaghosānāya tassa tassa deyyadhammassa anucchavikapuggalaparikittanaṃ dassetuṃ “**ko chātako**”ti-ādi vuttaṃ.

1. Dī 2. 139 piṭṭhādīsu.

Tattha **chātakoti** jighacchito. **Tasitoti** pipāsito. **Ko mālaṃ ko vilepanantipi** “icchatī”ti padaṃ ānetvā yojetabbaṃ. **Naggoti** vatthavikalo, vatthena atthikoti adhippāyo. **Paridahissatī**ti nivāsissati.

31. **Ko pathe chattamādetī**ti ko pathiko pathe magge attano vassavātātaparakkhaṇatthaṃ chattaṃ gaṇhāti, chattaṇa atthikoti attho. **Kopāhanā mudū subhāti** dassanīyatāya subhā sukhasamphassatāya mudū upāhanā attano pādānaṃ cakkhūnaṃ rakkhaṇatthaṃ. **Ko ādetī**ti ko tāhi atthikoti adhippāyo. **Sāyaṇca pāto cāti** ettha **ca**-saddena majjhanhike cāti āharitvā vattabbaṃ. “Divase tikkhattuṃ ghosāpemi”ti hi vuttaṃ.

32. **Na taṃ dasasu ṭhānesūti** taṃ dānaṃ na dasasu ṭhānesu paṭiyattanti yojanā. **Napi ṭhānasatesu vā paṭiyattaṃ**, api ca kho anekasatesu ṭhānesu paṭiyattaṃ. **Yācake dhananti** yācake uddissa dhanāṃ paṭiyattaṃ upakkhaṇaṃ. Dvādasayojanāyāme hi nagare sattayojanavittate sattaṃ pākāraṇtaresu satta tālapantiparikkhepā, tāsu tālapantīsu caturāsīti pokkharāṇisahassāni pāṭiyekkaṃ pokkharāṇitīre mahādānaṃ paṭṭhapitaṃ. Vuttañhetam Bhagavatā—

“Paṭṭhapesi kho Ānanda rājā Mahāsudassano tāsāṃ pokkharāṇīnaṃ tīre evarūpaṃ dānaṃ annaṃ annatthikassa pānaṃ pānatthikassa vatthaṃ vatthatthikassa yānaṃ yānatthikassa sayanaṃ sayanatthikassa itthiṃ itthitthikassa hiraṇṇaṃ hiraṇṇatthikassa suvaṇṇaṃ suvaṇṇatthikassā”ti¹.

33. Tatthāyaṃ dānassa pavattitākāro—mahāpuriso hi itthīnaṃ purisānaṃ anucchavike alaṅkāre kāretvā itthimattameva tattha paricāravasena² sesaṇca sabbaṃ pariccāgavasena ṭhapetvā “rājā Mahāsudassano dānaṃ deti, taṃ yathāsukhaṃ paribhuñjathā”ti bheriṃ carāpesi. Mahājanā pokkharāṇitīraṃ gantvā nhatvā vatthādīni nivāsetvā mahāsampattiṃ anubhavitvā yesaṃ tādīsāni atthi, te pahāya

1. Dī 2. 147 piṭṭhe.

2. Parivāravasena (Ka)

gacchanti. Yesaṃ natthi, te gahetvā gacchanti. Ye hatthiyānādīsupi nisīditvā yathāsukhaṃ vicaritvā varasayanesupi sayitvā sampattiṃ anubhavitvā itthīhipi saddhiṃ sampattiṃ anubhavitvā sattavidharatanapasāadhanāni pasādhelvā sampattiṃ anubhavitvā yaṃ yaṃ atthikā, taṃ taṃ gahetvā gacchanti, anatthikā ohāya gacchanti. Tampi dānaṃ uṭṭhāya samuṭṭhāya devasikaṃ dīyateva. Tadā Jambudīpavāsīnaṃ aññaṃ kammaṃ natthi, dānaṃ paribhuñjantā sampattiṃ anubhavantā vicaranti. Na tassa dānassa kālaparicchedo ahosi. Rattiñcāpi divāpi yadā yadā atthikā āgacchanti, tadā tadā dīyateva. Evaṃ mahāpuriso yāvajīvaṃ sakalajambudīpaṃ unnaṅgalaṃ katvā mahādānaṃ pavattesi. Tena vuttaṃ “**divā vā yadi vā rattim, yadi eti vanibbako**”¹ ādi.

Tattha **divā vā yadi vā rattim yadi etīti** etenassa yathākālaṃ dānaṃ dasseti. Yācakānaṃ hi lābhāsāya upasaṅkamanakālo eva bodhisattānaṃ dānassa kālo nāma. **Vanibbakoti** yācako. **Laddhā yadicchakaṃ bhoganti** etena yathābhīrucitaṃ dānaṃ. Yo yo hi yācako yaṃ yaṃ deyyadhammaṃ icchati, tassa tassa taṃtadeva bodhisatto deti. Na tassa mahagghadullabhādibhāvaṃ attano uparodhaṃ cintesi. **Pūrahatthova gacchatīti** etena yāvadicchakaṃ dānaṃ dasseti, yattakaṃ hi yācakā icchanti, tattakaṃ aparihāpetvāva mahāsatto deti ulārajjhāsayaṭṭhāya ca mahiddhikatāya ca.

34. “**Yāvajīvikaṃ**”^{ti} etena dānassa kālapariyantābhāvaṃ dasseti. Samādānato paṭṭhāya hi mahāsattā yāvapāripūri vemajjhe na kālaparicchedaṃ karonti, bodhisambhārasambharaṇe saṅkocābhāvena antarantarā avosānāpattito maraṇenapi anupacchedo eva, tato parampi tattheva paṭipajjanato, “yāvajīvikaṃ”^{ti} pana Mahāsudassanacaritassa vasena vuttaṃ. **Napāhaṃ dessaṃ dhanāṃ dammīti** idaṃ dhanāṃ nāma mayhaṃ na dessaṃ amanāpanti evarūpaṃ mahādānaṃ dento gehato ca dhanāṃ nīharāpemi. **Napi natthi nicayo mayīti** mama samīpe dhananicayo dhanasaṅgaho nāpi natthi, sallekhavuttisamaṇo viya asaṅgahopi na homīti attho. Idaṃ yena ajjhāsayaṇa tassidaṃ mahādānaṃ pavattitaṃ, taṃ dassetuṃ vuttaṃ.

1. Vanibbako (Ka)

35. Idāni taṃ upamāya vibhāvetuṃ “**yathāpi āturo nāmā**”ti-ādimāha. Tatthidaṃ upamāsaṃsandanena saddhiṃ atthadassanaṃ—yathā nāma **āturo** rogābhībhūto puriso rogato attānaṃ parimocetukāmo **dhanena** hiraññasuvaṇṇādina **vejjaṃ** tikicchakaṃ **tappetvā** ārādhetvā yathāvidhi paṭipajjanto tato **rogato** vimuccati.

36. **Tatheva** evameva ahampi aṭṭabhūtaṃ¹ sakalalokaṃ kilesarogato sakalasamāsāradukkharogato ca parimocetukāmo tassa tato parimocanassa ayaṃ sabbasāpateyyapariccāgo dānapārami-upāyoti **jānamāno** bujjihamāno **asesato** deyyadhammassa paṭiggāhakānañca vasena anavasesato mahādānassa vasena sattānaṃ ajjhāsayaṃ **paripūretuṃ** attano ca na mayhaṃ dānapārami paripuṇṇā, tasmā **ūnamananti** pavattaṃ ūnaṃ manam **pūrayithuṃ** pavattayituṃ **vanibbake** yācake **adāsīṃ taṃ dānaṃ** evarūpaṃ mahādānaṃ dadāmi, tañca kho tasmiṃ dānadhamme tassa ca phale **nirālayo** anapekkho **apaccāso** kiñci pi apaccāsīsamāno kevalaṃ **sambodhimanupattiya** sabbaññutaññānameva adhigantuṃ **demīti**.

Evam mahāsatto mahādānaṃ pavattento attano puññānubhāvanibbattaṃ dhammapāsādaṃ abhiruyha mahābyūhakūṭāgāradvāre eva kāmavitakkādayo nivattetvā tattha sovaṇṇamaye rājapallaṅke nisinno jhānābhīññāyo nibbattetvā tato nikkhamitvā sovaṇṇamayam kūṭāgāraṃ pavisitvā tattha rajatamaye pallaṅke nisinno cattāro brahmavihāre bhāvetvā caturāsīti vassasahassāni jhānasamāpattīhi vītināmetvā maraṇasamaye dassanāya upagatānaṃ Subhaddādevīpamukhānaṃ caturāsītiyā itthāgārasahassānaṃ amaccapārisajjādīnañca—

“Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino.

Uppajjitvā nirujjhanti, tesaṃ vūpasamo sukho”ti²—

imāya gāthāya ovaditvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahosi. Tadā Subhaddādevī Rāhulamātā ahosi. Pariṇāyakaratanam Rāhulo. Sesaparisā Buddhaparisā. Mahāsudassano pana Lokanātho.

1. Andhatthabhūtaṃ (Sī)

2. Dī 2. 129, 161; Sam 1. 160, 398 piṭṭhādīsu.

Idhāpi dasa pāramiyo sarūpato labbhanti eva, dānajjhāsayassa pana ulāratāya dānapāramī eva **Pāliyaṃ** āgatā. Sesadhammā heṭṭhā vuttanayā eva. Tathā ulāre sattaratanasamujjale catudīpissariyepi ʘhitassa tādisaṃ bhogasukhaṃ analaṅkaritvā kāmavitakkādayo dūrato vikkhambhetvā tathārūpe mahādāne pavattentasseva caturāsīti vassasahassāni samāpattīhi vītināmetvā aniccatādīpaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ katvāpi vipassanāya anussukkanāṃ sabbattha anissaṅgatāti evamādayo guṇānubhāvā niddhāretabbāti.

Mahāsudassanacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mahāgovindacariyāvaṇṇanā

Pañcame **sattarājapurohitoti** sattabhū-ādīnaṃ sattannaṃ rājūnaṃ sabbakiccānusāsakapurohito. **Pūjito naradevehīti** tehi eva aññehi ca Jambudīpe sabbeheva khattiyehi catupaccayapūjāya sakkārasammānena ca pūjito. **Mahāgovindabrāhmaṇoti** mahānubhāvatāya govindassābhisekena abhisittatāya ca “Mahāgovindo”ti saṅkhaṃ gato brāhmaṇo, abhisittakālato paṭṭhāya hi bodhisattassa ayaṃ samañña jātā, nāmena pana **Jotipālo** nāma. Tassa kira jātadivase sabbāvudhāni jotimsu. Rājāpi paccūsasamaye attano maṅgalāvudhaṃ pajjalitaṃ disvā bhīto attano purohitaṃ bodhisattassa pitaraṃ upaṭṭhānaṃ āgataṃ pucchitvā “mā bhāyi mahārāja mayhaṃ putto jāto, tassānubhāvena na kevalaṃ rājageheyeva, sakalanagarepi āvudhāni pajjalimsu, na taṃ nissāya tuyhaṃ antarāyo atthi, sakalajambudīpe pana paññāya tena samo na bhavissati, tassetāṃ pubbanimittan”ti purohitena samassāsito tuṭṭhacitto “kumārassa khīramūlaṃ hotū”ti sahassaṃ datvā “vayappattakāle mayhaṃ dassethā”ti āha. So vuddhippatto aparabhāge alamattadasso sattannaṃ rājūnaṃ sabbakiccānusāsako hutvā pabbajitvā ca satte diṭṭhadhammikasamparāyikehi anattthehi pāletvā attthehi niyojesi. Iti jotitattā

pālanasamatthatāya ca “Jotipālo”tissa nāmaṃ akaṃsu. Tena vuttaṃ “nāmena Jotipālo nāmā”ti¹.

Tattha bodhisatto Disampatissa nāma rañño purohitassa Govindabrāhmaṇassa putto hutvā attano pitu tassa ca rañño accayena tassa putto Reṇu saḥāyā cassa Sattabhū Brahmadatto Vessabhū Bharato dve ca Dhatarattiḥāti ime satta rājāno yathā aññamaññaṃ na vivadanti, evaṃ rajje patiṭṭhāpetvā tesam atthadhamme anusāsanto Jambudīpatale sabbesam rājūnaṃ aññesaṇca brāhmaṇānaṃ devanāgagahapatikānaṃ sakkato garukato mānito pūjito apacito uttamaṃ gāraṇaṭṭhānaṃ patto ahosi. Tassa atthadhammesu kusalatāya “Mahāgovindo”tveva samañña udapādi. Yathāha “Govindo vata bho brāhmaṇo, Mahāgovindo vata bho brāhmaṇo”ti². Tena vuttaṃ—

37. “Punāparaṃ yadā homi, sattarājapurohito.

Pūjito naradevehi, Mahāgovindabrāhmaṇo”ti.

Atha bodhisattassa puññānubhāvasamussāhitehi rājūhi tesam anuyuttehi khattiyehi brāhmaṇagahapatikehi negamajānapadehi ca uparūpari upanīto samantato mahogho viya ajjhottharamāno aparimeyyo uḷāro lābhasakkāro uppajji yathā taṃ aparimāṇāsu jātisu upacitavipulapuññaṇcayassa uḷārābhijātassa parisuddhasīlācārassa pesalassa pariyodātasabbasippassa³ sabbasattesu puttasadisamahākaruṇāvippḥārasiniddhamuduhadayassa. So cintesi “etarahi kho mayhaṃ mahālābhasakkāro, yannūnāhaṃ iminā sabbasatte santappetvā dānapāramiṃ paripūreyyan”ti. So nagarassa majjhe catūsu dvāresu attano nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṃ aparimitadhanapariccāgena mahādānaṃ pavattesi. Yaṃ yaṃ upāyanaṃ ānīyati, yaṇca attano atthāya abhisankharīyati, sabbaṃ taṃ dānasālāsu eva pesesi. Evaṃ divase divase mahāpariccāgaṃ karontassa cassa cittassa titti vā santoso vā nāhosi, kuto pana saṅkoco. Dānaggaṃ cassa lābhāsāya āgacchantehi deyyadhammaṃ gahetvā gacchantehi ca mahāsattassa ca guṇavisese kittayantehi mahājanakāyehi antonagaram

1. Dī 2. 186 piṭṭhe.

2. Dī 2. 187 piṭṭhe.

3. Pariyositasabbasippassa (Ka)

bahinagarañca samantato ekoghabhūtaṃ
kappavutṭhānamahāvāyusaṃghaṭṭaparibbhamitaṃ viya mahāsamuddaṃ
ekakolāhalaṃ ekaninnādaṃ ahosi. Tena vuttaṃ—

38. “Tadāhaṃ sattarajjesu, yaṃ me āsi upāyanaṃ.

Tena demi mahādānaṃ, akkhobhaṃ sāgarūpamaṃ”ti.

Tattha **tadāhanti** yadā sattarājapurohito Mahāgovindabrāhmaṇo homi,
tadā ahaṃ. **Sattarajjesūti** Reṇu-ādīnaṃ sattannaṃ rājūnaṃ rajjesu.
Akkhobhanti abbhantarehi ca bāhirehi ca paccatthikehi appaṭisedhanīyatāya
kenaci akkhobhanīyaṃ. “Accubbhan”tipi¹ pāṭho, atipuṇṇadānājjhāsayaṃ
deyyadhammassa ca ulārabhāvena vipulabhāvena ca ativiya paripuṇṇanti
attho. **Sāgarūpamanti** sāgarasadiṣaṃ, yathā sāgare udakaṃ sakalena
lokena harantena khepetuṃ na sakkā, evaṃ tassa dānagge deyyadhammanti.

39. Osānagāthāya **varaṃ dhananti** uttamaṃ icchitaṃ vā dhanam. Sesam
vuttanayameva.

Evaṃ mahāsatto paṭhamakappikamahāmegho viya mahāvassaṃ
avibhāgena mahantaṃ dānavassaṃ vassāpento² dānabyāvaṇo hutvāpi sesam
sattannaṃ rājūnaṃ atthadhamme appamatto anusāsati. Satta ca
brāhmaṇamahāsāle vijjāsippaṃ sikkhāpeti. Satta ca nhātakasatāni mante
vāceti. Tassa aparena samayena evaṃ kalyāṇo kittisaddo abbhuggato
“sakkhi Mahāgovindo brāhmaṇo brahmānaṃ passati, sakkhi Mahāgovindo
brāhmaṇo brahmunā sākaccheti sallapati mantetī”ti³. So cintesi “etarahi kho
mayhaṃ ayaṃ abhūto kittisaddo abbhuggato ‘brahmānaṃ passati sakkhi
Mahāgovindo brāhmaṇo brahmunā sākaccheti sallapati mantetī’ti,
yannūnāhaṃ imaṃ bhūtaṃ eva kareyyan”ti. So “te satta rājāno satta ca
brāhmaṇamahāsāle satta ca nhātakasatāni attano puttadārañca āpucchitvā
brahmānaṃ passeyyan”ti cittaṃ paṇidhāya vassike cattāro māse
brahmavihārabhāvanamanuyuñji. Tassa cetasā cetoparivitakkamaññāya
brahmā sanaṅkumāro purato pāturahosi. Taṃ disvā mahāpuriso pucchi—

1. “Acchan”tipi (Sī)

2. Vassanto (Sī)

3. Dī 2. 190 piṭṭhādīsu.

“Vaṇṇavā yasavā sirimā, ko nu tvamasi mārisa.
Ajānantā taṃ pucchāma, katham jānemu taṃ mayan”ti¹.

Tassa brahmā attānaṃ jānāpento—

“Maṃ ve kumāraṃ jānanti, brahmaloke sanantanaṃ.
Sabbe jānanti maṃ devā, evaṃ Govinda jānāhi”ti¹—

vatvā tena—

“Āsanaṃ udakaṃ pajjaṃ, madhusākañca brahmuno.
Agghe bhavantaṃ pucchāma, aggaṃ kurutu no bhavan”ti¹—

upanītaṃ atithisakkāraṃ anattikopi brahmā tassa cittasampahamsanattamaṃ
vissāsakaraṇatthañca sampañcchanto “paṭiggaṇhāma te aggaṃ, yaṃ tvaṃ
Govinda bhāsasī”ti vatvā okāsadānattham—

“Diṭṭhadhammahitatthāya, samparāyasukhāya ca.
Katāvakāso pucchassu, yaṃkiñci abhipatthitan”ti¹—

okāsamakāsi.

Atha naṃ mahāpuriso samparāyikaṃ eva attamaṃ—

“Pucchāmi brahmānaṃ Sanaṅkumāraṃ,
Kaṅkhī akaṅkhiṃ paravediyesu.
Katthaṭṭhito kimhi ca sikkhamāno,
Pappoti macco amataṃ brahmalokaṃ”ti²—

Pucchi.

Tassa brahmā byākaronto—

“Hitvā mamattaṃ manujesu brahme,
Ekodibhūto karuṇe’dhimutto.
Nirāmagandho virato methunasmā,
Etthaṭṭhito ettha ca sikkhamāno.
Pappoti macco amataṃ brahmalokaṃ”ti²—

brahmalokagāmimaggaṃ kathesi.

1. Dī 2. 193 piṭṭhe.

2. Dī 2. 194 piṭṭhe.

Tattha **maṃ ve kumāraṃ jānantīti** ve ekaṃsena maṃ “kumāro”ti jānanti. **Brahmaloketi** seṭṭhaloke. **Sanantananti** ciratanam porāṇam. **Evaṃ Govinda jānāhīti** Govinda evaṃ maṃ dhārehi.

Āsananti idaṃ bhoto brahmuno nisīdanatthāya āsanam paññattam. Idaṃ **udakaṃ** paribhojanīyam pādānam dhovanattham pānīyam pipāsaharaṇatthāya. Idaṃ **pajjam** parissamavinodanattham pādabbhañjanatelaṃ. Idaṃ **madhusākaṃ** atakkaṃ aloṇikaṃ adhūpanam udakena seditaṃ sākaṃ sandhāya vadati. Tadā hi bodhisattassa taṃ cātumāsaṃ brahmacariyam abhisallekhavuttiparamukkaṭṭham ahosi. Tassime sabbe **agghe** katvā **pucchāma**, tayidaṃ **agghaṃ kurutu** paṭiggaṇhātu **no bhavaṃ** idaṃ agghanti vuttam hoti. Iti mahāpuriso brahmuno nesaṃ aparibhuñjanaṃ jānantopi vattasīse ṭhatvā attano āciṇṇam atithipūjanaṃ dassento evamāha. Brahmāpissa adhippāyam jānanto “paṭiggaṇhāma te aggham, yaṃ tvaṃ Govinda bhāsasī”ti āha.

Tattha tassa te āsane mayam nisinnā nāma homa, pādodakena pādā dhotā nāma hontu, pānīyam pītā nāma homa, pādabbhañjanena pādā makkhitā nāma hontu, udakasākampi paribhuttaṃ nāma hotūti attho.

Kaṅkhī akaṅkhim paravediyesūti ahaṃ savicikiccho parena sayam abhisāṅkhatattā parassa pākaṭesu paravediyesu pañhesu nibbicikicchaṃ.

Hitvā mamattanti “idaṃ mama, idaṃ mamā”ti pavattanakaṃ upakaraṇataṇhaṃ cajitvā. **Manujesūti** sattesu. **Brahmeti** bodhisattam ālapati. **Ekodibhūtoti** eko udeti pavattatīti ekodibhūto ekibhūto, etena kāyavivekaṃ dasseti. Atha vā eko udetīti ekodi, samādhi. Taṃ bhūto pattoti **ekodibhūto**, upacārappanāsamādhīhi samāhitoti attho. Etaṃ ekodibhāvaṃ karuṇābrahmavihāravasena dassento “**karuṇedhimutto**”ti āha. Karuṇajjhāne adhimutto, taṃ jhānaṃ nibbattetvāti attho. **Nirāmagandhoti** kilesasaṅkhātavissagandharahito. **Etthaṭṭhitoti** etesu dhammesu ṭhito ete dhamme sampādetvā. **Ettha ca sikkhamānoti** etesu dhammesu

sikkhamāno¹, etaṃ brahmavihārabhāvanam bhāventoti attho. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Pāliyam**² āgatoyevāti.

Atha mahāpuriso tassa brahmuno vacanam sutvā āmagandhe jigucchanto “idānevāham pabbajissāmī”ti āha. Brahmāpi “sādhū mahāpurisa pabbajassu, evaṃ sati mayhampi tava santike āgamanam svāgamanameva bhavissati, tvaṃ tāta sakalajambudīpe aggapuriso paṭhamavaye ṭhito, evaṃ mahantaṃ nāma sampattiṃ issariyaṇca pahāya pabbajanam nāma gandhahatthino ayobandhanam chinditvā vanagamanam viya ati-uḷāram, Buddhatanti nāmesā”ti mahābodhisattassa dalhikammaṃ katvā brahmalokameva gato. Mahāsattopi “mama ito nikkhamitvā pabbajanam nāma na yuttaṃ, aham rājakulānam attham anusāsāmi, tasmā tesam ārocetvā sace tepi pabbajanti sundarameva, no ce purohitaṭṭhānam niyyādetvā pabbajissāmī”ti cintetvā Reṇussa tāva rañño ārocetvā tena bhiyyoso mattāya kāmehi nimantiyamāno attano samvegahetuṃ ekantena pabbajitukāmatañcassa nivedetvā tena “yadi evaṃ ahampi pabbajissāmī”ti vutte “sādhū”ti sampaṭicchitvā eteneva nayena Sattabhū-ādayo cha khattiye satta ca brāhmaṇamahāsāle satta ca nhātakasatāni attano bhariyāyo ca āpucchitvā sattāhamattameva tesam cittānurakkhaṇattham ṭhatvā mahābhinnikkhamanasadisam nikkhamitvā pabbaji.

Tassa te sattarājāno ādiṃ katvā sabbeva anupabbajimsu. Sā ahosi mahatī parisā, anekayojanavitthārāya parisāya parivuto mahāpuriso dhammaṃ desento gāmanigamajanapadarājadhānīsu cārikaṃ carati, mahājanam puñṇe patiṭṭhāpeti. Gatagataṭṭhāne Buddhakolāhalaṃ viya hoti. Manussā “Govindapaṇḍito kira āgacchatī”ti sutvā puretarameva maṇḍapaṃ kāretvā taṃ alaṅkārapetvā paccuggantvā maṇḍapaṃ pavesetvā nānaggarasabhojanena patimānenti. Mahālābhasakkāro mahogho viya ajjhottharanto uppajji. Mahāpuriso mahājanam puñṇe patiṭṭhāpesi sīlasampadāya indriyasamvare bhojane mattaññutāya jāgariyānuyoge kasiṇaparikamme jhānesu abhiññāsu aṭṭhasamāpattīsu brahmavihāresūti. Buddhuppādakālo viya ahosi.

1. Ete sikkhamāno (Sī, Ka)

2. Dī 2. 178 piṭṭhādīsu.

Bodhisatto yāvatāyukaṃ pāramiyo pūrento samāpattisukhena vītināmetvā āyupariyosāne brahmaloke nibbatti. Tassa taṃ brahmacariyaṃ iddhañceva phītañca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāva devamanussehi suppakāsitaṃ ciraṃ dīghamaddhānaṃ pavattittha. Tassa ye sāsanaṃ sabbena sabbam ājāniṃsu, te kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatim brahmalokaṃ upapajjiṃsu. Ye na ājāniṃsu, te appekacce Paranimmitavasavattīnaṃ devānaṃ saḥabyataṃ upapajjiṃsu. Appekacce Nimmānaratīnaṃ -pa- Tusitānaṃ yāmānaṃ Tāvatiṃsānaṃ Cātumahārājikānaṃ devānaṃ saḥabyataṃ upapajjiṃsu. Ye sabbanihīnā, te gandhabbakāyaṃ paripūresuṃ. Iti mahājano yebhuyyena brahmalokūpago saggūpago ca ahosi. Tasmā devabrahmalokā paripūriṃsu. Cattāro apāyā suññā viya ahesuṃ.

Idhāpi **Akittijātake**¹ viya bodhisambhāraniddhāraṇā veditabbā— tadā satta rājāno mahātherā ahesuṃ, sesaparisā Buddhaparisā, Mahāgovindo Lokanātho. Tathā Reṇu-ādīnaṃ sattannaṃ rājūnaṃ aññamaññāvirodhena yathā sakarajje patiṭṭhāpanaṃ, tathā mahati sattavidhe rajje tesam atthadhammānusāsane appamādo, “brahmunāpi sākacchaṃ samāpajjati”ti pavattasambhāvanaṃ yathābhūtaṃ kātuṃ cattāro māse paramukkaṃsagato brahmacariyavāso, tena brahmuno attani samāpajjanaṃ, brahmuno ovāde ṭhatvā sattahi rājūhi sakalena ca lokena upanītaṃ lābhasakkāraṃ khelapiṇḍaṃ viya chaḍḍetvā aparimāṇāya khattiyabrāhmaṇādiparisāya anupabbajjānimittāya pabbajjāya anuṭṭhānaṃ², Buddhānaṃ sāsanaṃ viya attano sāsanaṃ cirakālānuppabandhoti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Mahāgovindacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Nimirājacariyāvaṇṇanā

40. Chaṭṭhe **Mithilāyaṃ puruttameti** Mithilānāmake Videhānaṃ uttamanagare. **Nimi nāma mahārājāti** nemim ghaṭento viya uppanno “Nimi”ti laddhanāmo, mahanteḥi dānasīlādiguṇavisesehi mahatā

1. Khu 5. 266 piṭṭhādīsu.

2. Anupaṭṭhānaṃ (Ka)

ca rājānubhāvena samannāgatattā mahanto rājāti mahārājā. **Paṇḍito kusalatthikoti** attano ca paresaṇca puññatthiko.

Atīte kira Videharaṭṭhe Mithilānagare amhākaṃ bodhisatto Maghadevo¹ nāma rājā ahoṣi. So caturāsīti vassasahassāni kumārakīlaṃ kīlītvā caturāsīti vassasahassāni uparajjaṃ kāretvā caturāsīti vassasahassāni rajjaṃ kārento “yadā me sirasmiṃ palitāni passeyyāsi, tadā me āroceyyāsi”ti kappakassa vatvā aparabhāge tena palitāni disvā ārocite suvaṇṇasaṇḍāsena uddharāpetvā hatthe patiṭṭhāpetvā palitaṃ oloketvā “pātubhūto kho mayhaṃ devadūto”ti saṃvegajāto “idāni mayā pabbajitum vaṭṭatī”ti cintetvā satasahassasutṭhānakam gāmaṃ kappakassa datvā jeṭṭhakumāraṃ pakkosāpetvā tassa—

“Uttamaṅgaruhā mayhaṃ, ime jātā vayoharā.

Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā”ti²—

vatvā sādhuṃ rajje samanūsāsītvā yadipi attano aññānīpi caturāsīti vassasahassāni āyu atthi, evaṃ santēpi maccuno santike ṭhitam viya attānaṃ maññaṃ sāmaṃ saṃviggahadāya pabbajjaṃ roceti. Tena vuttaṃ—

“Sirasmiṃ palitaṃ disvā, Maghadevo disampati.

Saṃvegaṃ alabhī dhīro, pabbajjaṃ samarocayī”ti³.

So puttaṃ “imināva nīhārena vatteyyāsi yathā mayā paṭipannaṃ, mā kho tvaṃ antimapuriso ahoṣi”ti ovaditvā nagarā nikkhamma bhikkhupabbajjaṃ pabbajitvā caturāsīti vassasahassāni jhānasamāpattīhi vītināmetvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahoṣi. Puttopissa bahūni vassasahassāni dhammena rajjaṃ kāretvā teneva upāyena pabbajitvā brahmalokaparāyano ahoṣi. Tathā tassa putto, tathā tassa puttoti evaṃ dvīhi ūnāni caturāsīti khattiyasahassāni sīse palitaṃ disvā pabbajitāni. Atha bodhisatto brahmaloke ṭhitova “pavattati nu kho mayā manussaloke kataṃ kalyāṇaṃ na pavattatī”ti āvajjento

1. Makhādevo (Sī) 2. Khu 5. 3 piṭṭhe. 3. Ma-Ṭṭha 3. 215 piṭṭhepi passitabbaṃ.

addasa “ettakam addhānam pavattam, idāni nappavattissatī”ti. So “na kho panāham mayham paveniyā ucchijjitum dassāmī”ti attano vaṁse jātarañño eva aggamaheṣiyā icchimhi paṭisandhim gaṇhitvā attano vaṁsassa nemim ghaṭento viya nibbatto. Tena vuttam “nemim ghaṭento viya uppannoti Nimīti laddhanāmo”ti.

Tassa hi nāmaggaḥaṇadivase pitarā ānītā lakkhaṇapāṭhakā lakkhaṇāni oloketvā “mahārāja ayaṁ kumāro tumhākam vaṁsam paggaṇhāti, pitupitāmahehipi mahānubhāvo mahāpuñño”ti byākarimṣu. Tam sutvā rājā yathāvuttenatthena “Nimī”tissa nāmam akāsi, so daharakālato paṭṭhāya sīle uposathakamme ca yuttappayutto ahosi. Athassa pitā purimanayeneva palitam disvā kappakassa gāmvaram datvā puttam rajje samanūsāsivā nagarā nikkhamma pabbajitvā jhānāni nibbattetvā brahmalokaparāyano ahosi.

Nimirājā pana dānājḥāsayatāya catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe cāti pañca dānasālāyo kāretvā mahādānam pavattesi, ekekāya dānasālāya sataṣaḥassam sataṣaḥassam katvā devasikam pañcasataṣaḥassāni pariccaji, pañca sīlāni rakkhi, pakkhadivasesu uposathakammam samādiyi, mahājanampi dānādīsu puññesu samādapesi, saggamaggaṁ ācikkhi, nirayabhayena tajjesi, pāpato nivāresi. Tassa ovāde ṭhatvā mahājano dānādīni puññāni katvā tato cuto devaloke nibbatti, devaloko paripūri, nirayo tuccho viya ahosi. Tadā pana attano dānājḥāsayaṣsa uḷārabhāvaṁ savisesam dānapāramiyā pūritabhāvaṁca pavedento Satthā—

41. “Tadāham māpayitvāna, catussālam catummukham.

Tattha dānam pavattesiṁ, migapakkhinarādinan”ti—

ādimāha.

Tattha **tadā**ti tasmim Nimirājakāle. **Māpayitvānā**ti kārāpetvā. **Catussālanti** catūsu disāsu sambandhasālam. **Catummukhanti** catūsu disāsu catūhi dvārehi yuttam. Dānasālāya hi mahantabhāvato deyyadhammassa yācakajanassa ca bahubhāvato na sakkā ekeneva

dvārena dānadhammaṃ pariyaṇṭaṃ kātuṃ deyyadhammaṃ
 pariyoṣāpetunti sālāya catūsu disāsu cattāri mahādvārāni kārāpesi. Tattha
 dvārato paṭṭhāya yāva koṇā deyyadhammo rāsikato tiṭṭhati. Aruṇuggaṃ
 ādiṃ katvā yāva pakatiyā saṃvesanakālo, tāva dānaṃ pavatteti. Itarasmimpi
 kāle anekasatā padīpā jhāyanti. Yadā yadā atthikā āgacchanti, tadā tadā
 dīyateva. Taṃca dānaṃ na kapaṇaddhikavanibbakayācakānaññeva, atha kho
 aḍḍhānaṃ mahābhogaṇampi upakappanavasena Mahāsudassanadānasadisāṃ
 ulāratarapaṇītatarānaṃ deyyadhammaṇaṃ pariccajanato sabbepi
 sakalajambudīpavāsino manussā paṭiggahesuṃ ceva paribhuñjimsu ca.
 Sakalajambudīpaṃ hi unnaṅgalaṃ katvā mahāpuriso tadā mahādānaṃ
 pavattesi. Yathā ca manussānaṃ, evaṃ migapakkhike ādiṃ katvā
 tiracchānagatāṇampi dānasālāya bahi ekamante tesāṃ upakappanavasena
 dānaṃ pavattesi. Tena vuttaṃ “tattha dānaṃ pavattesiṃ,
 migapakkhinarādinan”ti. Na kevaḷaṃca tiracchānānameva, petāṇampi¹
 divase divase pattim dāpesi. Yathā ca ekissā dānasālāya, evaṃ pañcasupi
 dānasālāsu dānaṃ pavattittha. **Pāliyaṃ** pana “tadāhaṃ māpayitvāna,
 catussālaṃ catummukhaṃ”ti ekaṃ viya vuttaṃ, taṃ nagaramajjhe
 dānasālaṃ sandhāya vuttaṃ.

42. Idāni tattha deyyadhammaṃ ekadesena dassento “**acchādanaṃca
 sayanaṃ, annaṃ pānaṃca bhojanaṃ**”ti āha.

Tattha **acchādananti** khomasukhumādinānāvidhanivāsanapārūpanaṃ.
Sayananti mañcapallaṅkādiṇceva gonakacittakādiṇca anekavidhaṃ
 sayitabbakaṃ, āsanampi cettha sayanaggahaṇeneva gahitanti daṭṭhabbaṃ.
Annaṃ pānaṃca bhojananti tesāṃ tesāṃ sattānaṃ yathābhirucitaṃ
 nānaggarasaṃ annaṇceva pānaṃca avasiṭṭhaṃ nānāvidhabhojanavikatiṇca.
Abbocchinnāṃ karitvānāti ārambhato paṭṭhāya yāva āyupariyoṣānā
 ahorattaṃ avicchinnaṃ katvā.

43-4. Idāni tassa dānassa sammāsambodhiṃ ārabha
 dānapāramibhāvena pavattitabhāvaṃ dassento yathā tadā attano ajjhāsayo
 pavatto, taṃ upamāya dassetuṃ “**yathāpi sevakō**”ti-ādimāha. Tassattho—
 yathā nāma sevakapuriso attano sāmikaṃ kālānukālaṃ

sevanavasena upagato laddhabbadhanahetu kāyena vācāya manasā sabbathāpi kāyavacīmanokammehi yathā so ārādhito hoti, evaṃ **ārādhaniyam** ārādhanameva **esati** gavesati, tathā **ahampi** bodhisattabhūto sadevakassa lokassa sāmibhūtaṃ anuttaraṃ Buddhabhāvaṃ **sevetukāmo** tassa ārādhanatthaṃ **sabbabhava** sabbasmiṃ nibbattanibbattabhava dānapāramiparipūraṇavasena **dānena**¹ sabbasatte santappetvā bodhisāṅkhātato ariyamaggañāṇato jātattā “**bodhijan**”ti laddhanāmaṃ sabbaññutaññāṇaṃ parato sabbathā nānūpāyehi esissāmi gavesissāmi, taṃ **uttamaṃ bodhiṃ** sammāsambodhiṃ jīvitapariccāgādiṃ yaṃkiñci katvā **icchāmi** abhipatthemīti.

Evamidha dānajjhāsayaassa uḷārabhāvaṃ dassetuṃ dānapāramivaseneva desanā katā. **Jātakadesanāyam**² panassa sīlapārami-ādinampi paripūraṇaṃ vibhāvitameva, tathā hissa heṭṭhā vuttanayeneva sīlādiḡuṇehi attānaṃ alaṅkaritvā mahājanaṃ tattha patiṭṭhapentassa-ovāde ṭhatvā nibbattadevatā Sudhammāyaṃ devasabhāyaṃ sannipatitā “aho amhākaṃ Nimirājānaṃ nissāya mayaṃ imaṃ sampattiṃ pattā, evarūpāpi nāma anuppanne Buddhē mahājanassa Buddhakiccaṃ sādhayamānā acchariyamanussā loke uppajjanti”ti mahāpurisassa ḡuṇe vaṇṇentā abhitthaviṃsu. Tena vuttaṃ—

“Accheraṃ vata lokasmiṃ, uppajjanti vicakkhaṇā.

Yadā ahu Nimirājā, paṇḍito kusalatthiko”ti³—

ādi.

Taṃ sutvā Sakkāṃ Devānamindaṃ ādiṃ katvā sabbe devā bodhisattaṃ datṭhukāmā ahesuṃ. Athekadivasāṃ mahāpurisassa uposathikassa uparipāsādaragatassa pacchimayāme pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinnassa evaṃ cetaso parivitakko udapādi “dānaṃ nu kho varaṃ, udāhu brahmacariyaṃ”ti. So taṃ attano kaṅkhaṃ chindituṃ nāsakkhi. Tasmīṃ khaṇe Sakkassa bhavanaṃ uḡhākāraṃ dassesi. Sakko taṃ kāraṇaṃ āvajjento bhodhisattaṃ tathā vitakkentaṃ disvā “handassa vitakkaṃ chindissāmi”ti āgantvā purato ṭhito tena “kosi tvaṃ”ti puṭṭho attano devarājabhāvaṃ

1. Dhanena (Sī)

2. Khu 6. 184 piṭṭhādīsu.

3. Khu 6. 184 piṭṭhe.

ārocetvā “kiṃ mahārāja cintesī”ti vutte tamattham ārocesi. Sakko brahmacariyameva uttamam katvā dassento—

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati.

Majjhimena ca devattam, uttamena visujjhati.

Na he’te sulabhā kāyā, yācayogena kenaci.

Ye kāye upapajjanti, anagārā tapassino”ti¹—

āha.

Tattha puthutitthāyatanesu methunaviratimattam **hīnam brahmacariyam** nāma, tena khattiyakule upapajjati. Jhānassa upacāramattam **majjhimam** nāma, tena devattam upapajjati. Aṭṭhasamāpattinibbattanam pana **uttamam** nāma, tena brahmaloke nibbattati. Tam hi bāhirakā “nibbānan”ti kathenti. Tenāha “visujjhati”ti. Sāsane pana parisuddhasīlassa bhikkhuno aññataram devanikāyam patthentassa brahmacariyacetanā hīnatāya **hīnam** nāma, tena yathāpatthite devaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa aṭṭhasamāpattinibbattanam **majjhimam** nāma, tena brahmaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa pana vipassanam vaḍḍhetvā arahattappatti **uttamam** nāma, tena visujjhatīti. Iti sakko “mahārāja dānato brahmacariyavāsova sataguṇena saḥassaguṇena sataṣaḥassaguṇena mahapphalo”ti vaṇṇesi. **Kāyāti** brahmagaṇā. **Yācayogenāti** yācanayuttana. “Yājayogenā”tipi Pāḷi, yajanayuttana, dānayuttenāti attho. **Tapassinoti** tapanissitakā. Imāyapi gāthāya brahmacariyavāsovasseva mahānubhāvataṃ dīpeti. Evañca pana vatvā “kiñcāpi mahārāja dānato brahmacariyameva mahapphalam, dvepi panete mahāpurisakattabbāva. Dvīsipi appamatto hutvā dānañca dehi sīlañca rakkhāhi”ti vatvā tam ovaditvā sakattāhānameva gato.

Atha nam devagaṇo “mahārāja kuhiṃ gatattā”ti āha. Sakko “Mithilāyam Nimirañño kaṅkham chinditun”ti tamattham pakāsetvā bodhisattassa guṇe vitthārato vaṇṇesi. Tam sutvā devā “mahārāja mayam Nimirājānam daṭṭhukāmamhā, sādhu nam pakkosāpehi”ti vadimsu. Sakko “sādhu”ti sampatichitvā mātaliṃ āmantesi “gaccha Nimirājānam Vejayantam āropetvā

1. Khu 6. 185 piṭṭhe.

ānehī”ti. So “sādhū”ti sampatichchitvā rathena gantvā tattha mahāsattaṃ āropetvā tena yācito yathākkamaṃ pāpakammīnaṃ puñṇakammīnaṃca tṭhānāni ācikkhanto anukkamena devalokaṃ nesi. Devāpi kho “Nimirājā āgato”ti sutvā dibbagandhavāsapupphahatthā yāva cittaḷṭṭadvārakoṭṭhakā paccuggantvā mahāsattaṃ dibbagandhādīhi pūjentā Sudhammaṃ devasabhaṃ ānayiṃsu. Rājā rathā otaritvā devasabhaṃ pavisitvā Sakkena saddhiṃ ekāsane nisīditvā tena dibbehi kāmehi nimantiyamāno “alaṃ mahārāja mayhaṃ imehi yācitakūpamehi kāmehi”ti paṭikkhipitvā anekapariyāyena dhammaṃ desetvā manussagaṇanāya sattāhameva tṭhatvā “gacchāmaṃ manussalokaṃ, tattha dānādīni puñṇāni karissāmi”ti āha. Sakko “Nimirājānaṃ mithilaṃ nehi”ti mātaliṃ āṇāpesi. So taṃ Vejayantarathaṃ āropetvā pācīnadisābhāgena Mithilaṃ pāpuṇi. Mahājano dibbarathaṃ disvā rañño paccuggamaṇaṃ akāsi. Mātali sīhapañjare mahāsattaṃ otāretvā āpucchitvā sakaṭṭhānameva gato. Mahājanopi rājānaṃ parivāretvā “kīdiso deva devaloko”ti pucchi. Rājā devalokasampattiṃ vaṇṇetvā “tūmhepi dānādīni puñṇāni karoṭha, evaṃ tasmīṃ devaloke uppajjissathā”ti dhammaṃ desesi. So aparabhāge pubbe vuttanayena palitaṃ disvā puttassa rajjaṃ paṭicchāpetvā kāme pahāya pabbajitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago ahosi. Tadā Sakko Anuruddho ahosi. Mātali Ānando. Caturāsīti rājasahassāni Buddhaparisā. Nimirājā Lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva bodhisambhārā niddhāretabbā. Tathā brahmalokasampattiṃ pahāya pubbe attanā pavattitaṃ kalyāṇavattaṃ anuppabandhessāmi mahākaruṇāya manussaloke nibbattaṇaṃ, uḷāro dānañjhāsayo, tadanurūpā dānādīsu paṭipatti, mahājanassa ca tattha patiṭṭhāpanaṃ, yāva devamanussānaṃ patthaṭayasatā, Sakkassa devarājassa upasaṅkamane ativimhayatā¹, tena dibbasampattiyā nimantiyamānopi taṃ analaṅkaritvā puñṇasambhāraparibrūhanatthaṃ puna manussavāsūpagamaṇaṃ, lābhasampattīsu sabbattha alaggabhāvoti evamādayo guṇānubhāvā niddhāretabbāti.

Nimirājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Candakumāracarīyāvaṇṇanā

45. Sattame **ekarājassa atrajoti** Ekarājassa nāma Kāsirañño orasaputto. **Nagare Pupphavatiyāti** Pupphavatināmake nagare. **Candasavhayoti** candasaddena avhātabbo, Candanāmoti attho.

Atīte kira ayaṃ Bārāṇasī Pupphavatī nāma ahosi. Tattha Vasavattirañño putto Ekarājā nāma rajjaṃ kāresi. Bodhisatto tassa Gotamiyā nāma aggamaheṣiyā kucchimhi paṭisandhiṃ aggahesi, “Candakumāro” tissa nāmamakaṃsu. Tassa padasā gamanakāle aparopi putto uppanno, tassa “Sūriyakumāro” ti nāmamakaṃsu. Tassa padasā gamanakāle ekā dhītā uppannā, “Selā” tissa nāmamakaṃsu. Vemātikā ca nesaṃ Bhaddaseno Sūro cāti dve bhātaro ahesuṃ. Bodhisatto anupubbena vuddhippatto sippesu ca vijjāṭṭhānesu ca pārāṃ agamāsi. Tassa rājā anucchavikaṃ Candam nāma rājadhītaraṃ ānetvā uparajjaṃ adāsi. Bodhisattassa eko putto uppanno, tassa “Vāsulo” ti¹ nāmamakaṃsu. Tassa pana rañño Khaṇḍahālo nāma purohito, taṃ rājā vinicchaye ṭhapesi. So lañjavittako² hutvā lañjaṃ gahetvā assāmike sāmike karoti. Sāmike ca assāmike karoti. Athekadivasam aṭṭaparājito eko puriso vinicchayaṭṭhāne upakkosento nikkhamitvā rājūpaṭṭhānaṃ gacchantam bodhisattam disvā tassa pādesu nipatitvā “sāmi Khaṇḍahālo vinicchaye vilopam khādati, aham tena lañjaṃ gahetvā parājayaṃ pāpito” ti aṭṭassaramakāsi. Bodhisatto “mā bhāyī” ti taṃ assāsetvā vinicchayaṃ netvā sāmikameva sāmikaṃ akāsi. Mahājano mahāsaddena sādhuṃ karamadāsi.

Rājā “bodhisattena kira aṭṭo suvinicchito” ti sutvā taṃ āmantetvā “tāta ito paṭṭhāya tvameva aṭṭakaraṇe vinicchayaṃ vinicchināhi” ti vinicchayaṃ bodhisattassa adāsi. Khaṇḍahālassa āyo pacchijji. So tato paṭṭhāya bodhisatte āghātaṃ bandhitvā otārāpekkho vicari. So pana rājā mudhappasanno³, so ekadivasam supinantena devalokaṃ passitvā tattha gantukāmo hutvā

1. Vasulo (Ka)

2. Lañjavittakko (Sī)

3. Muddhappasanno (Sī)

“purohitam brahmalokagāmimaggaṃ ācikkhā”ti āha. So “atidānaṃ dadanto sabbacatukkena yaññaṃ yajassū”ti vatvā rañña “kiṃ atidānaṃ”ti puṭṭho “attano piyaputtā piyabhariyā piyadhītarō mahāvibhavaseṭṭhino maṅgalahatthi-assādayoti ete cattāro cattāro katvā dvipadacatuppade yaññatthāya pariccajivā tesam galalohitena yajanaṃ atidānaṃ nāma”ti saññāpesi. Iti so “saggamaggaṃ ācikkhissāmi”ti nirayamaggaṃ ācikkhi.

Rājāpi tasmiṃ paṇḍitasaññi hutvā “tena vuttavidhi saggamaggo”ti saññāya taṃ paṭipajjitukāmo mahantaṃ yaññāvāṇaṃ kārāpetvā tattha bodhisattādiḥ cattāro rājakumāre ādiṃ katvā Khaṇḍahālena vuttaṃ sabbaṃ dvipadacatuppadaṃ yaññapasutaṭṭhāne nethāti āṇāpesi. Sabbañca yaññasambhāraṃ upakkhaṇaṃ ahosi. Taṃ sutvā mahājano mahantaṃ kolāhalaṃ akāsi. Rājā vipphaṇṇasārī hutvā Khaṇḍahālena upatthambhito punapi tathā taṃ āṇāpesi. Bodhisatto “khaṇḍahālena vinicchayaṭṭhānaṃ alabhantena mayi āghātaṃ bandhitvā mameva maraṇaṃ icchantena mahājanassa anayabyasanaṃ uppāditaṃ”ti jānitvā nānāvidhehi upāyehi rājānaṃ tato duggahitaggāhato vivecetum vāyāmitvāpi nāsakkhi. Mahājano paridevi, mahantaṃ kāruṇṇamakāsi. Mahājanassa paridevantasseva yaññāvāṇe sabbakammāni niṭṭhāpesi. Rājaputtaṃ netvā gīvāya nāmetvā nisīdāpesum. Khaṇḍahālo suvaṇṇapātiṃ upanāmetvā khaggaṃ ādāya “tassa gīvaṃ chindissāmi”ti aṭṭhāsi. Taṃ disvā Candā nāma rājaputtassa devī “aññaṃ me paṭisaraṇaṃ natthi, attano saccabalena sāmikassa sotthiṃ karissāmi”ti añjaliṃ paggayha parisāya antare vicarantī “idaṃ ekanteneva pāpakammaṃ, yaṃ Khaṇḍahālo saggamaggoti karoti. Iminā mayhaṃ saccavacanena mama sāmikassa sotthi hotu.

Yā devatā idha loke, sabbā tā saraṇaṃ gatā.

Anāthaṃ tēyatha mamaṃ, yathāhaṃ patimā siyaṃ”ti¹—

saccakiriyamakāsi. Sakko devarājā tassā paridevanasaddaṃ sutvā taṃ pavattiṃ ṇatvā jalitaṃ ayokūṭaṃ ādāya āgantvā rājānaṃ

1. Yā devatā idhāgatā, yāni ca yakkhabhūtabhabyāni. Saraṇesiniṃ anāthaṃ tēyatha maṃ, yācāmaṃ patimāhaṃ ajeyyanti. (Khu 6. 255 piṭṭhe)

tāsetvā sabbe vissajjāpesi. Sakkopi tadā attano dibbarūpaṃ dassetvā sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ vajiraṃ paribbhamanto “are pāparāja kāḷakaṇṇi kadā tayā pāṇātipātena sugatigamaṇaṃ diṭṭhapubbaṃ, Candakumāraṃ sabbañca imaṃ jaṇaṃ bandhanato mocehi, no ce mocessasi, ettheva te imassa ca duṭṭhabrāhmaṇassa sīsaṃ phālessāmi”ti ākāse aṭṭhāsi. Taṃ acchariyaṃ disvā rājā brāhmaṇo ca sīghaṃ sabbe bandhanā mokesuṃ.

Atha mahājano ekakolāhalaṃ katvā sahasā yaññāvāṭaṃ ajjhottharivā Khaṇḍahālassa ekekaṃ leḍḍupphāraṃ dento tattheva naṃ jīvitaṃ kkhayaṃ pāpetvā rājānampi māretuṃ ārabhi. Bodhisatto puretameva pitaraṃ palissajitvā ṭhito māretuṃ na adāsi. Mahājano “jīvitaṃ tāvassa pāparañño dema, chattaṃ panassa na dassāma, nagare vāsaṃ vā na dassāma, taṃ caṇḍālaṃ katvā bahinagare vāsāpessāma”ti rājavesaṃ hāretvā kāsāvaṃ nivāsāpetvā haliddipilotikāya sīsaṃ veḷhetvā caṇḍālaṃ katvā caṇḍālagāmaṃ paḥiṇiṃsu. Ye pana taṃ pasughātayaññaṃ yajiṃsu ceva yajāpesuṃ ca anumodiṃsu ca, sabbe te nirayaparāyaṇā ahesuṃ. Tenāha Bhagavā—

“Sabbe pavitṭhā nirayaṃ, yathā taṃ pāpakaṃ karitvāna.

Na hi pāpakammaṃ katvā, labbhā sugatiṃ ito gantun”ti¹.

Atha sabbāpi rājaparisā nāgarā ceva jānapadā ca samāgantvā bodhisattaṃ rajje abhisiñciṃsu. So dhammena rajjaṃ anusāsanto taṃ attano mahājanassa ca akāraṇeneva uppannaṃ anayabyasanaṃ anussaritvā saṃvegajāto puññakiriyāsu bhiyyoso mattāya ussāhajāto mahādānaṃ pavattesi, sīlāni rakkhi, uposathakammaṃ samādiyi. Tena vuttaṃ—

46. “Tadāhaṃ yajānā mutto, nikkhanto yaññāvāṭato.

Samvegaṃ janayitvāna, mahādānaṃ pavattayin”ti—

ādi.

1. Khu 6. 256 piṭṭhe.

Tattha **yajanā muttoti** Khaṇḍahālena vihitayaññavidhito vuttanayena ghātetabbato mutto. **Nikkhanto yaññavāṭatoti** abhisekakaraṇatthāya ussāhajātena mahājanena saddhim tato yaññabhūmito niggato. **Samvegaṃ janayitvānāti** evaṃ “bahu-antarāyo lokasannivāso”ti ativiya samvegaṃ uppādetvā. **Mahādānaṃ pavattayinti** cha dānasālāyo kārāpetvā mahatā dhanapariccāgena Vessantaradānasadisāṃ mahādānamadāsīṃ. Etena abhisekakaraṇato paṭṭhāya tassa mahādānassa pavattitabhāvaṃ dasseti.

47. **Dakkhiṇeyye adatvānāti** dakkhiṇārahe puggale deyyadhammaṃ apariccajivā. **Api chappaṇca rattiyoti** appekadā chapi pañcapi rattiyo attano pivanakhādanabhuñjanāni na karomīti dasseti.

Tadā kira bodhisatto sakalajambudīpaṃ unnaṅgalaṃ katvā mahāmegho viya abhivassanto mahādānaṃ pavattesi. Tattha kiñcāpi dānasālāsu annapānādi-uḷāruḷārapaṇītapāṇītameva yācakānaṃ yathārucitaṃ divase divase dīyati, tathāpi attano sajjitaṃ āhāraṃ rājārahabbojanampi yācakānaṃ adatvā na bhuñjati, taṃ sandhāya vuttaṃ “**nāhaṃ pivāmī**”ti-ādi.

48. Idāni tathā yācakānaṃ dāne kārāṇaṃ dassento upamaṃ tāva āharati “**yathāpi vāṇijo nāmā**”ti-ādinā. Tassattho—yathā nāma vāṇijo bhaṇḍaṭṭhānaṃ gantvā appena pābhatena bahuṃ bhaṇḍaṃ vikkiṇitvā vipulaṃ bhaṇḍasannicayaṃ katvā desakālaṃ jānanto **yatthassa lābho** udayo **mahā hoti, tattha** dese kāle vā **taṃ** bhaṇḍaṃ **harati** upaneti vikkiṇāti.

49. **Sakabhuttāpīti** sakabhuttatopi attanā paribhuttatopi. “Sakaparibhuttāpī”tipi pāṭho. **Pareti** parasmiṃ paṭiggāhakapuggale. **Satabhāgoti** anekasatabhāgo āyatiṃ bhavissati. Idāni vuttaṃ hoti—yathā vāṇijena kītabhaṇḍaṃ tattheva avikkiṇitvā tathārūpe dese kāle ca vikkiṇiyamānaṃ bahuṃ udayaṃ vipulaṃ phalaṃ hoti, tatheva attano santakaṃ attanā anupabhuñjitvā parasmiṃ paṭiggāhakapuggale dinnāni mahapphalaṃ anekasatabhāgo bhavissati, tasmā

attanā abhuñjītvāpi parassa dātabbamevāti. Vuttañhetam Bhagavatā
 “tiracchānagate dānam datvā sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā.
 Puthujjanadussile dānam datvā saḥassaguṇā”ti vitthāro¹. Aparampi vuttam
 “evam ce bhikkhave sattā jāneyyurū dānasamvibhāgassa vipākam, yathāham
 jānāmi, na adatvā bhuñjeyyurū, na ca nesam maccheramalam cittam
 pariādāya tiṭṭheyya. Yopi nesam assa carimo ālopo carimam kabaḷam,
 tatopi na samvibhajitvā bhuñjeyyurū”ti²ādi.

50. **Etamattavasam** ñatvāti etam dānassa
 mahapphalabhāvasaṅkhātāñceva sammāsambodhiyā
 paccayabhāvasaṅkhātāñca atthavasam kāraṇam jānitvā. **Na paṭikkamāmi**
dānatoti dānapāramito īsakampi na nivattāmi abhikkamāmi eva.
 Kimattham? **Sambodhimanupattiyāti** sambodhim sabbaññutaññāṇam
 anupattiyā anupattiyattham, adhigantunti attho.

Tadā bodhisatto mahājanena pitari caṇḍālagāmaṃ pavesite
 dātabbayuttakam paribbayaṃ dāpesi nivāsanāni pārupanāni ca, sopi
 nagaram pavisitum alabhanto bodhisatte uyyānakīlādi-attham bahigate
 upasaṅkamati, puttasaññāya pana na vandati, na añjalikammaṃ karoti,
 “ciraṃ jīva sāmī”ti vadati. Bodhisattopi diṭṭhadivase atirekasammānam
 karoti. So evam dhammena rajjam kāretvā āyupariyosāne sapariso
 devalokam pūresi. Tadā Khaṇḍahālo Devadatto ahosi, Gotamī devī
 Mahāmāyā, Candā rājadhītā Rāhulamātā, Vāsulo Rāhulo, Selā Uppalavaṇṇā,
 Sūro Mahākassapo, Bhaddaseno Mahāmoggallāno, Sūriyakumāro Sāriputto,
 Candarājā Lokanātho.

Tassa idhāpi pubbe vuttanayeneva yathāraham sesapāramiyo
 niddhāretabbā. Tadā³ Khaṇḍahālassa kakkhaḷapharusabhāvaṃ jānantopi
 ajjhupekkhitvā dhammena samena aṭṭassa vinicchayo, attānam
 māretukāmasseva Khaṇḍahālassa tathā yaññavidhānam jānitvāpi tassa upari
 cittappakopābhāvo, attano parisam gahetvā pitu sattū bhavitum samatthopi
 “mādisassa nāma garūhi virodho na yutto”ti attānam purisapasum katvā
 ghātāpetukāmassa pitu āṇāyam avaṭṭhānam, kosiya asim gahetvā

1. Ma 3. 298 piṭṭhe.

2. Khu 1. 207 piṭṭhe Itivuttake.

3. Tathā (Ka)

sīsaṃ chinditum upakkamante purohite attano pitari putte sabbasattesu ca mettāpharaṇena samacittatā, mahājane pitaraṃ māretum upakkamante sayam palissajitvā tassa jīvitadānañca, divase divase Vessantaradānasadisam mahādānaṃ dadatopi dānena atittabhāvo, mahājanena caṇḍālesu vāsāpitassa pitu dātabbayuttakaṃ datvā posanaṃ, mahājanaṃ puññakiriyāsu patiṭṭhāpananti evamādayo guṇānubhāvā niddhāretabbā¹.

Candakumāracarīyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sivirājacarīyāvaṇṇanā

51. Atṭhame **Ariṭṭhasavhaye nagareti** Ariṭṭhapuranāmake nagare. **Sivi nāmāsi khattiyoti** Sivīti gottato evaṃnāmako rājā ahoṣi.

Atīte kira Siviraṭṭhe Ariṭṭhapuranagare Sivirāje rajjaṃ kārente mahāsatto tassa putto hutvā nibbatti, “Sivikumāro” tissa nāmamakaṃsu. So vayappatto Takkasilaṃ gantvā uggahitasippon āgantvā pitu sippaṃ dassetvā uparajjaṃ labhitvā aparabhāge pitu accayena rājā hutvā agatigamaṇaṃ pahāya dasa rājadhamme akopetvā rajjaṃ kārento nagarassa catūsu dvāresu nagaramajjhe nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṃ chasatasahassapariccāgena mahādānaṃ pavattesi.

Atṭhamicātuddasīpannarasīsu sayam dānasālaṃ gantvā dānaggaṃ oloketi. So ekadā puṇṇamadvase pātova samussitasetacchatte rājapallaṅke nisinnō attanā dinnadānaṃ āvajjento bāhiravatthum attanā adinnaṃ nāma adisvā “na me bāhirakadānaṃ tathā cittaṃ toseti, yathā ajjhattikadānaṃ, aho vata mama² dānasālaṃ gatakāle koci yācako bāhiravatthum ayācitvā ajjhattikameva yāceyya, sace hi me koci sarīre maṃsaṃ vā lohitaṃ vā sīsaṃ vā hadayamaṃsaṃ vā akkhīni vā upaḍḍhasarīraṃ vā sakalameva vā attabhāvaṃ dāsabhāvena yāceyya,

1. Vibhāvetabbā (Ka)

2. Maṃ (Sī, Ka)

taṁtadevassa adhippāyaṁ pūrento dātuṁ sakkomī”ti cintesi. **Pāliyaṁ** pana akkhīnaṁ eva vasena āgatā. Tena vuttaṁ—

“Nisajja pāsādavare, evaṁ cintesahaṁ tadā.

52. Yaṁkiñci mānusaṁ dānaṁ, adinnaṁ me na vijjati.

Yopi yāceyya maṁ cakkhuṁ, dadeyyaṁ avikampito”ti.

Tattha **mānusaṁ dānanti** pakatimanussehi dātabbadānaṁ annapānādi. Evaṁ pana mahāsattassa ulāre dānājñāsāye uppanne Sakkassa Paṇḍukambalasilāsaṇaṁ uṇhākāraṁ dassesi. So tassa kāraṇaṁ āvajjento bodhisattassa ajñāsayaṁ disvā “Sivirājā ajja sampattayācakā cakkhūni ce yācanti, cakkhūni uppāṭetvā nesaṁ dassāmīti cintesi”ti Sakko devaparisāya vatvā “so sakkhissati nu kho taṁ dātuṁ, udāhu noti vīmaṁsissāmi tāva naṁ”ti bodhisatte soḷasahi gandhodakaghaṭṭhehi nhatvā sabbālaṅkārehi paṭimaṇḍite alaṅkatahatthikkhandhavaragate dānaggaṁ gacchante jarājiṇṇo andhabrāhmaṇo viya hutvā tassa cakkhupathe ekasmiṁ unnatappadese ubho hatthe pasāretvā rājānaṁ jayāpetvā ṭhito bodhisattena tadabhimukhaṁ vāraṇaṁ pesetvā “brāhmaṇa kiṁ icchasi”ti pucchito “tava dānājñāsayaṁ nissāya samuggatena kittighosena sakalalokasannivāso nirantaraṁ phuṭo, ahañca andho, tasmā taṁ yācāmi”ti upacāravasena ekaṁ cakkhuṁ yāci. Tena vuttaṁ—

53. “Mama saṅkappamaññāya, Sakko devānamissaro.

Nisinno devaparisāya, idaṁ vacanamabravi.

54. Nisajja pāsādavare, Sivirājā mahiddhiko.

Cintento vividhaṁ dānaṁ, adeyyaṁ so na passati.

55. Tathaṁ nu vitathaṁ netāṁ, handa vīmaṁsayāmi taṁ.

Muhuttaṁ āgameyyātha, yāva jānāmi taṁ manāṁ.

56. Pavedhamāno palitasiro, valigatto jarāturo.

Andhavaṇṇova hutvāna, rājānaṁ upasaṅkami.

57. So tadā paggaḥetvāna, vāmaṃ dakkhiṇabāhu ca.
Sirasmiṃ añjaliṃ katvā, idaṃ vacanamabravi.

58. Yācāmi taṃ mahārāja, dhammika raṭṭhavaḍḍhana.
Tava dānaratā kitti, uggatā devamānuse.

59. Ubhopi nettā nayanā, andhā upahatā mama.
Ekaṃ me nayanam dehi, tvampi ekena yāpayā”ti.

Tattha **cintento vividham dānanti** attanā dinnam vividham dānam cintento, āvajjento dānam vā attanā dinnam vividham bāhiram deyyadhammam cintento. **Adeyyam so na passatīti** bāhiram viya ajjhattikavatthumpi adeyyam dātuṃ asakkuṇeyyam na passati, “cakkhūnipi uppāṭetvā dassāmi”ti cintesīti adhippāyo. **Tatham nu vitatham netanti** etaṃ ajjhattikavatthunopi adeyyassa adassanam deyyabhāveneva dassanam cintanam¹ saccam nu kho, udāhu asaccanti attho. **So tadā paggaḥetvāna, vāmaṃ dakkhiṇabāhu cāti** vāmabāhum dakkhiṇabāhuñca tadā paggaḥetvā, ubho bāhū ukkhipitvāti attho. **Raṭṭhavaḍḍhanāti** raṭṭhavaḍḍhikara. **Tvampi ekena yāpayāti** ekena cakkhunā samavisamaṃ passanto sakaṃ attabhāvaṃ tvam yāpehi, ahampi bhavato laddhena ekena yāpemīti dasseti.

Taṃ sutvā mahāsatto tuṭṭhamānaso “idānevāham pāsāde nisinno evaṃ cintetvā āgato, ayañca me cittaṃ ñatvā viya cakkhum yācati, aho vata me lābhā, ajja me manoratho matthakam pāpuṇissati, adinnapubbam vata dānam dassāmi”ti ussāhajāto ahosi. Tamattham pakāsento satthā āha—

60. “Tassāham vacanam sutvā, haṭṭho samviggaṃ mānaso.
Katañjali vedajāto, idaṃ vacanamabraviṃ.

61. Idānāham cintayitvāna, pāsādato idhāgato.
Tvam mama cittamaññāya, nettam yācitumāgato.

1. Vitatham (Sī)

62. Aho me mānasam siddham, saṅkappo paripūrito.

Adinnapubbam dānavaram, ajja dassāmi yācake”ti.

Tattha **tassā**ti tassa brāhmaṇarūpadharassa Sakkassa. **Haṭṭho**ti tuṭṭho. **Samviggamānasoti** mama cittaṃ jānitvā viya iminā brāhmaṇena cakkhu yācitaṃ, ettakaṃ kālāṃ evaṃ acintetvā pamajjito vatamhīti samviggacitto. **Vedajātoti** jātapītipāmojjo. **Abravinti** abhāsīm. **Mānāsanti** manasi bhavaṃ mānasam, dānajjhāsayo, “cakkhum dassāmi”ti uppannadānajjhāsayoti attho. **Saṅkappoti** manoratho. **Paripūritoti** paripuṇṇo.

Atha bodhisatto cintesi “ayaṃ brāhmaṇo mama cittācāraṃ ñatvā viya duccajampi cakkhum maṃ yācati, siyā nu kho kāyaci devatāya anusitṭho bhavissati, pucchissāmi tāva naṃ”ti cintetvā taṃ brāhmaṇam pucchi. Tenāha Bhagavā **Jātakadesanāyam**—

“Kenā’ nusiṭṭho idhamāgatosi,
Vanibbaka cakkhupathāni yācituṃ.
Sduccajam yācasī uttamaṅgam,
Yamāhu nettaṃ purisena duccajan”ti¹.

Taṃ sutvā brahmaṇarūpadharo Sakko āha—

“Yamāhu devesu Sujampatīti,
Maghavāti naṃ āhu manussaloke.
Tenā’ nusiṭṭho idhamāgatosmi,
Vanibbako cakkhupathāni yācituṃ.

Vanibbato mayha vaniṃ anuttaram,
Dadāhi te cakkhupathāni yācito.
Dadāhi me cakkhupatham anuttaram,
Yamāhu nettaṃ purisena duccajan”ti¹.

Mahāsatto āha—

“Yena atthena āgacchi, yamattha’ mabhipatthayam.
Te te ijjhantu saṅkappā, labha cakkhūni brāhmaṇa.

1. Khu 5. 316 piṭṭhe.

Ekam te yācamānassa,
 Ubhayāni dadāmaham.
 Sa cakkhumā gaccha janassa pekkhato,
 Yadicchase tvaṃ tada te samijjhatū”ti¹.

Tattha **vanibbakā**ti taṃ ālapati. **Cakkhupathānī**ti dassanassa pathabhāvato cakkhūnamevetam nāmaṃ. **Yamāhū**ti yaṃ loke “duccajan”ti kathenti. **Vanibbatoti** yācantassa. **Vaninti** yācanam. **Te teti** te tava tassa andhassa² saṅkappā. **Sa cakkhumā**ti so tvaṃ mama cakkhūhi cakkhumā hutvā. **Tada te samijjhatū**ti yaṃ tvaṃ mama santikā icchasi, taṃ te samijjhatūti.

Rājā ettakaṃ kathetvā “ayaṃ brāhmaṇo Sakkena anusittho idhāgatosmīti bhaṇati, nūna imassa iminā upāyena cakkhu sampajjissatī”ti ñatvā “idheva mayā cakkhūni uppāṭetvā dātuṃ asāruppan”ti cintetvā brāhmaṇaṃ ādāya antepuraṃ gantvā rājāsane nisīditvā Sivakaṃ³ nāma vejjaṃ pakkosāpesi. Atha “amhākaṃ kira rājā akkhīni uppāṭetvā brāhmaṇassa dātukāmo”ti sakalanagare ekakolāhalaṃ ahosi. Atha naṃ rañño ñātisenāpati-ādayo rājavallabhā amaccā pārisajjā nāgarā orodhā ca sabbe sannipatitvā nānā-upāyehi nivāresuṃ. Rājāpi ne anuvāresi. Tenāha—

“Mā no deva adā cakkhuṃ, mā no sabbe parākari⁴.

Dhanaṃ dehi mahārāja, muttā veḷuriyā bahū.

Yutte deva rathe dehi, ājāniye ca’laṅkate.

Nāge dehi mahārāja, hemakappanavāsase.

Yathā taṃ sivayo sabbe, sayoggā sarathā sadā.

Samantā parikireyyuṃ⁵, evaṃ dehi rathesabhā”ti⁶.

Atha rājā tisso gāthā abhāsi—

“Yo ve dassanti vatvāna, adāne kurute mano.

Bhūmyaṃ so patitaṃ pāsaṃ, gīvāyaṃ paṭimuṇcati.

1. Khu 5. 316 piṭṭhe.

2. Atthassa (Ka)

3. Sīvakaṃ (Sī, Ka)

4. Parakkari (Sī, Ka)

5. Parikareyyunti (Sī)

6. Khu 5. 317 piṭṭhe.

Yo ve dassanti vatvāna, adāne kurute mano.

Pāpā pāpataro hoti, sampatto yamasāadhanam.

Yañhi yāce tañhi dade, yaṁ na yāce na taṁ dade.

Svāham tameva dassāmi, yaṁ maṁ yācati brāhmaṇo”ti¹.

Tattha **mā no devāti** noti nipātamattam. Deva mā **cakkhum** adāsi. **Mā no sabbe parākarīti** amhe sabbe mā pariccaji. Akkhīsu hi dinnesu tvaṁ rajjam na karissasi, evaṁ tayā mayam pariccattā nāma bhavissāmāti adhippāyena evamāhaṁsu. **Parikireyyunti** parivāreyyum. **Evaṁ dehīti** yathā taṁ avikalacakkhum sivayo ciraṁ parivāreyyum, evaṁ dehi dhanamevassa dehi, mā akkhīni. Akkhīsu hi dinnesu na taṁ sivayo parivāressantīti dasseti.

Paṭimuṇṇatīti paṭipaveseti. **Pāpā pāpataro hotīti** lāmakā lāmakataro nāma hoti. **Sampatto yamasāadhananti** yamassa āṇāpavattiṭṭhānam Ussadanirayaṁ esa patto nāma hoti. **Yañhi yāceti** yaṁ vatthum yācako yācati, dāyakopi tadeva dadeyya, na ayācitarā, ayaṅca brāhmaṇo cakkhum maṁ yācati, na muttādikaṁ dhanam, taṁ dassāmīti vadati.

Atha naṁ “āyu-ādīsu kiṁ patthetvā cakkhūni desi devā”ti pucchimsu. Mahāpuriso “nāhaṁ diṭṭhadhammikaṁ samparāyikaṁ vā sampattim patthetvā demi, api ca bodhisattānaṁ āciṇṇasamāciṇṇo porāṇakamaggo esa, yadidaṁ dānapāramipūraṇaṁ nāmā”ti āha. Tena vuttaṁ—

“Āyumaṁ nu vaṇṇaṁ nu sukhaṁ balaṁ nu,

Kiṁ patthayāno nu janinda desi.

Kathañhi rājā Sivinaṁ anuttaro,

Cakkhūni dajjā paralokahetu.

Na vāhametaṁ yasaṁ dadāmi,

Na puttamicche na dhanam na raṭṭham.

Sataṅca dhammo carito purāṇo,

Iceva dāne ramate mano mamā”ti¹.

1. Khu 5. 317 piṭṭhe.

Tattha **paralokahetū**ti mahārāja kathaṃ nāma tumhādiso paṇḍitapuriso Sakkasampattisadisaraṃ sandiṭṭhikaṃ issariyaṃ pahāya paralokahetu cakkhūni dadeyyāti.

Na vāhanti na ve ahaṃ. **Yasasāti** dibbassa vā mānussa vā issariyassa kāraṇā, apica **sataṃ** bodhisattānaṃ **dhammo** Buddhakārako **carito** ācarito āciṇṇo purātano **icceva** iminā kāraṇena **dāneyeva** īdiso **mama mano** niratoti.

Evañca pana vatvā rājā amacce saññāpetvā Sivakaṃ vejjaṃ āṇāpesi “ehi Sivaka mama ubhopi akkhīni imassa brāhmaṇassa dātuṃ sīghaṃ uppāṭetvā hatthe patiṭṭhapehi”ti. Tena vuttaṃ—

63. “Ehi Sivaka utṭhehi, mā dandhayi mā pavedhayi.
Ubhopi nayanam dehi, uppāṭetvā vanibbake.

64. Tato so codito mayhaṃ, Sivako vacanaṃkaro.
Uddharitvāna pādāsi, tālamiñjaṃva yācake”ti.

Tattha **utṭhehī**ti utṭhānavīriyaṃ karohi, imasmiṃ mama cakkhudāne sahāyakiccaṃ karohīti dasseti. **Mā dandhayī**ti mā cirāyi. Ayaṃ hi atidullabho cirakālaṃ patthito mayā uttamo dānakkhaṇo paṭiladdho, so mā virajjhīti adhippāyo. **Mā pavedhayī**ti “amhākaṃ rañño cakkhūni uppāṭemī”ti cittutrāsavasena mā vedhayi sarīrakampaṃ mā āpajji. **Ubhopi nayananti** ubhopi nayane. **Vanibbake**ti yācakassa. **Mayhanti** mayā. **Uddharitvāna pādāsi**ti so vejjo rañño akkhikūpato ubhopi akkhīni uppāṭetvā rañño hatthe adāsi.

Dento ca na sathakena uddharitvā adāsi. So hi cintesi “ayuttaṃ mādisassa susikkhitavejjassa rañño akkhīsu satthapātanan”ti bhesajjāni ghaṃsetvā bhesajjacuṇṇena niluppalaṃ paribhāvetvā dakkhiṇakkhiṃ upasiṅghāpesi, akkhi parivatti, dukkhā vedanā uppajji. So paribhāvetvā punapi upasiṅghāpesi, akkhi akkhikūpato mucchi, balavatarā vedanā udapādi, tatiyavāre kharataraṃ paribhāvetvā upanāmesi, akkhi osadhabalena paribbhamitvā akkhikūpato nikkhamitvā nhārusuttakena olambamānaṃ aṭṭhāsi,

adhimatthā vedanā udapādi, lohitaṃ pagghari, nivatthasātakāpi lohiteṇa temiṃsu. Orodhā ca amaccā ca rañño pādamūle patitvā “deva akkhīni mā dehi, deva akkhīni mā dehi”ti mahāparidevaṃ parideviṃsu.

Rājā vedanaṃ adhivāsetvā “tāta mā papañcaṃ karī”ti āha. So “sādhū devā”ti vāmahatthena akkhiṃ dhāretvā dakkhiṇahatthena satthakaṃ ādāya akkhisuttakaṃ chinditvā akkhiṃ gahetvā mahāsattassa hatthe ṭhapesi. So vāmakkhinā dakkhiṇakkhiṃ oloketvā pariccāgapītiyā abhibhuyyamaṇaṃ dukkhavedanaṃ¹ vedento “ehi brāhmaṇā”ti brāhmaṇaṃ pakkosāpetvā “mama ito cakkhuto sataguṇeṇa sahasaguṇeṇa satahasaguṇeṇa samantacakkhumeva piyataṃ, tassa me idaṃ akkhiḍḍanaṃ paccayo hotū”ti brāhmaṇassa akkhiṃ adāsi. So taṃ ukkhipitvā attano akkhiṃhi ṭhapesi, taṃ tassānubhāveṇa vikasitaṇiluppalaṃ viya hutvā upaṭṭhāsi. Mahāsatto vāmakkhinā tassa taṃ akkhiṃ disvā “aho sudinnaṃ mayā akkhī”ti antosamuggatāya pītiyā nirantaraṃ phuṭṭasariro hutvā aparaṃpi adāsi. Sakkopi taṃ tatheva katvā rājanivesanā nikkhamitvā mahājanassa oloketasseva nagarā nikkhamitvā devalokameva gato.

Rañño na cirasseva akkhīni āvāṭabhāvaṃ appattāni kambalagenḍukaṃ² viya uggatena maṃsapiṇḍeṇa pūretvā cittaṃ kammarūpassa viya ruhiṃsu, vedanā pacchijji. Atha mahāsatto katipāhaṃ pāsāde vasitvā “kiṃ andhassa rajjēnāti amaccānaṃ rajjaṃ niyyātetvā uyyānaṃ gantvā pabbajitvā samaṇadhammaṃ karissāmī”ti cintetvā amaccānaṃ tamatthaṃ ārocetvā “mukhadhovanādidāyako eko puriso mayhaṃ santike hotu, sarīrakiccaṭṭhānesupi me rajjukaṃ bandhathā”ti vatvā sivikāya gantvā pokkharāṇitīre rājapallaṅke nisīdi. Amaccāpi vanditvā paṭikkamiṃsu. Bodhisattopi attano dānaṃ āvajjesi. Tasmīṃ khaṇe Sakkassa āsanaṃ uṇhākāraṃ dasseti. Sakko taṃ disvā “mahārājassa varaṃ datvā cakkhuṃ paṭipākatikaṃ karissāmī”ti bodhisattassa samīpaṃ gantvā padasaddamakāsi. Mahāsattena ca “ko eso”ti vutte—

1. Abhibhuyyamaṇadukkhavedano (Sī)

2. ...bheṇḍukaṃ (Sī)

“Sakkohamasmi devindo, āgatosmi tavantike.
Varam varassu rājisi, yamkiñci manasicchasi”¹—

vatvā tena—

“Pahūtaṃ me dhanam Sakka, balaṃ koso ca’nappako.
Andhassa me sato dāni, maraṇaññeva ruccati”¹—

vutte atha naṃ Sakko āha “Sivirāja kiṃ pana tvaṃ maritukāmo hutvā maraṇaṃ rocesi, udāhu andhabhāvenā”¹ti. Andhabhāvena devāti. “Mahārāja dānaṃ nāma na kevalaṃ samparāyatthameva diyyati, diṭṭhadhammatthāyapi paccayo hoti, tasmā tava dānapuññaṃ nissāya saccakiriyaṃ karohi, tassa baleneva te cakkhu uppajjissati”¹ti vutte “tena hi mayā mahādānaṃ sudinnam”¹ti vatvā saccakiriyaṃ karonto—

“Ye maṃ yācitumāyanti, nānāgottā vanibbakā.
Yopi maṃ yācate tattha, sopi me manaso piyo.
Etena saccavajjena, cakkhu me upapajjathā”¹—

āha.

Tattha **ye manti** ye maṃ yācitumāgacchanti, tesupi āgatesu **yo** imaṃ nāma dehīti vācaṃ nicchārento **maṃ yācate, sopi me manaso piyo. Etenāti** sace mayhaṃ sabbepi yācakā piyā, saccamevetam mayā vuttaṃ, etena **me** saccavacanena ekaṃ **cakkhu upapajjatha** uppajjatūti.

Athassa vacanasamanantarameva paṭhamam cakkhu udapādi. Tato dutiyassa uppajjanatthāya—

“Yaṃ maṃ so yācitum āgā, dehi cakkhūti brāhmaṇo.
Tassa cakkhūni pādāsim, brāhmaṇassa vanibbato.
Bhiyyo maṃ āvisī pīti, somanassaṇca’nappakaṃ.
Etena saccavajjena, dutiyaṃ me upapajjathā”¹—

āha.

Tattha **yaṃ manti** yo maṃ. **Soti** so cakkhuyācako **brāhmaṇo. Āgāti** āgato. **Vanibbatoti** yācantassa. **Maṃ āvisīti**

1. Khu 5. 318 piṭṭhe.

brāhmaṇassa cakkhūni datvā andhakālepi tathārūpaṃ vedanaṃ agaṇetvā
 “aho sudinnaṃ me dānaṃ”ti paccavekkhantaṃ maṃ **bhiyyo** atirekatarā pīti
 āvisi. **Somanassañcanappakanti** aparimāṇaṃ somanassaṃ uppajji. **Etenāti**
 sace tadā mama anappakaṃ pītisomanassaṃ uppannaṃ, saccamevetarṃ
 mayā vuttaṃ, etena **me** saccavacanena dutiyampi cakkhu upapajjatūti.

Taṃkhaṇaṇṇeva dutiyampi cakkhu udapādi. Tāni panassa cakkhūni
 neva pākatikāni, na dibbāni. Sakkabrāhmaṇassa hi dinnam cakkhuṃ puna
 pākatikaṃ kātuṃ na sakkā, upahatacakkhuno ca dibbacakkhu nāma
 nuppajjati, vuttanayena panassa ādimajjhapariyosānesu aviparītaṃ attano
 dānapītiṃ upādāya pītipharaṇavasena nibbattāni “saccapāramitācakkhūnī”ti
 vuttāni. Tena vuttaṃ—

65. “Dadamānassa dentassa, dinnadānassa me sato.

Cittassa aññathā natthi, bodhiyāyeva kāraṇā”ti.

Tattha **dadamānassāti** cakkhūni dātuṃ vejjena uppāṭentassa. **Dentassāti**
 uppāṭitāni tāni Sakkabrāhmaṇassa hatthe ṭhapentassa. **Dinnadānassāti**
 cakkhudānaṃ dinnavato. **Cittassa aññathāti** dānajjhāsayaassa aññathābhāvo.
Bodhiyāyeva kāraṇāti tañca sabbaññutaññāṇasseva hetūti attho.

66. Sabbaññutaññāṇassa sudullabhatāya evaṃ sudukkaraṃ mayā katanti
 na cakkhūnaṃ na attabhāvassapi appiyatāyāti dassento “**na me dessā**”ti
 osānagāthamāha. Tattha **attā na me na dessiyoti** paṭhamo **na-kāro**
 nipātamatto. Attā na me kujjhitabbo, na appiyoti attho. “Attānaṃ me na
 dessiyaṃ”tipi pāṭho. Tassattho—me attānaṃ ahaṃ na dessiyaṃ na
 kujjheyyaṃ na kujjhituṃ arahāmi na so mayā kujjhitabboti. “Attāpi me na
 dessiyo”tipi paṭhanti. **Adāsahanti** adāsiṃ ahaṃ. “Adāsihan”tipi pāṭho.

Tadā pana bodhisattassa saccakiriyāya cakkhūsu uppannesu
 Sakkānubhāvena sabbā rājaparisā sannipatitāva ahoṣi. Athassa Sakko
 mahājanamajjhe ākāse ṭhatvā—

“Dhammena bhāsītā gāthā, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhana.
Etāni tava nettāni, dibbāni paṭidissare.

Tirokuṭṭaṃ tiroselam, samatiggayha pabbataṃ.
Samantā yojanasataṃ, dassanaṃ anubhontu te”¹—

imāhi gāthāhi thutiṃ katvā devalokameva gato. Bodhisattopi mahājanaparivuto mahantena sakkārena nagaraṃ pavisitvā rājagehadvāre susajjite mahāmaṇḍape samussitasetacchatte rājapallaṅke nisinno cakkhupaṭilābhena tuṭṭhahaṭṭhapamuditānaṃ daṭṭhum āgatānaṃ nāgarānaṃ jānapadānaṃ rājaparisāya ca dhammaṃ desento—

“Ko nī’ dha vittaṃ na dadeyya yācito,
Api viṣiṭṭhaṃ supiyampi attano.
Tadiṅgha sabbe sivayo samāgatā,
Dibbāni nettāni mama’jja passatha.

Tirokuṭṭaṃ tiroselam, samatiggayha pabbataṃ.
Samantā yojanasataṃ, dassanaṃ anubhonti me.

Na cāgamattā paramatthi kiñci, maccānaṃ idha jīvite.
Datvāna mānusaṃ cakkhum, laddhaṃ me cakkhu amānusaṃ.

Etampi disvā sivayo,
Detha dānāni bhuñjatha.
Datvā ca bhutvā ca yathānubhāvaṃ,
Aninditā saggamupetha ṭhānaṃ”²—

imā gāthā abhāsi. Tattha **dhammena bhāsītā** mahārāja imā te gāthā dhammena sabhāveneva bhāsītā. **Dibbānī** dibbānubhāvayuttāni. **Paṭidissareti** paṭidissanti. **Tirokuṭṭanti** parakuṭṭaṃ. **Tiroselanti** paraselaṃ. **Samatiggayhāti** atikkamitvā. **Samantā** dasa disā **yojanasataṃ rūpadassanaṃ anubhontu** sādhetu.

Ko nī’ dhāti ko nu idha. **Api viṣiṭṭhanti** uttamampi samānaṃ. **Na cāgamattāti** cāgappamāṇato aññaṃ varaṃ³ nāma natthi. **Idha jīviteti**

1. Khu 5. 318 piṭṭhe.

2. Khu 5. 319 piṭṭhe.

3. Paraṃ (Ka)

imasmim jīvaloke. “Idha jīvatan”tipi paṭhanti, imasmim loke jīvamānānanti attho. **Amānusanti** dibbacakkhu mayā **laddham**, iminā kāraṇena veditabbametam “cāgato uttamaṃ nāma natthi”ti. **Etampi disvāti** etaṃ mayā laddham dibbacakkhum disvāpi.

Iti imāhi catūhi gāthāhi na kevalaṃ tasmiṃyeva khaṇe, atha kho anvaddhamāsampi uposathe mahājanaṃ sannipātetvā dhammaṃ desesi. Taṃ sutvā mahājano dānādīni puññāni katvā devalokaparāyano ahosi. Tadaṃ vejjo Ānandatthero ahosi, Sakko Anuruddhatthero, sesaparisā Buddhaparisā, Sivirājā Lokanātho.

Tassa idhāpi vuttanayeneva yathārahaṃ pāramiyo niddhāretabbā. Tathā divase divase yathā adinnapubbaṃ bāhiradeyyadhammavattthu na hoti, evaṃ aparimitaṃ mahādānaṃ pavattentassa tena aparituttassa kathaṃ nu kho ahaṃ ajjhattikavattthukaṃ dānaṃ dadeyyaṃ, kadā nu kho maṃ koci āgantvā ajjhattikaṃ deyyadhammaṃ yāceyya, sace hi koci yācako me hadayaṃsaṃsassa nāmaṃ gaṇheyya, kaṇayena naṃ nīharitvā pasanna-udakato sanāḷaṃ padumaṃ uddharanto viya lohitabindum paggharantaṃ hadayaṃ nīharitvā dassāmi. Sace sarīraṃsaṃsassa nāmaṃ gaṇheyya, avalekhanena tālaguḷapaṭalaṃ uppāṭento viya sarīraṃsaṃsaṃ uppāṭetvā dassāmi. Sace lohitassa nāmaṃ gaṇheyya, asinā vijjhivā yantamukhe vā patitvā upanītaṃ bhājanaṃ pūretvā lohitaṃ dassāmi. Sace pana koci “gehe me kammaṃ nappavattati, tattha me dāsakammaṃ karohi”ti vadeyya, rājavesaṃ apanetvā tassa attānaṃ sāvetvā dāsakammaṃ karissāmi. Sace vā pana koci akkhīnaṃ nāmaṃ gaṇheyya, tālamiñjaṃ nīharanto viya akkhīni uppāṭetvā tassa dassāmiṃti evaṃ anaññasādhāraṇavasībhāvappattānaṃ mahābodhisattānaṃyeva āveṇikā uḷāratarā parivitakkuppatti, cakkhuyācakaṃ labhitvā amaccapārisajjādīhi nivāriyamānassāpi tesāṃ vacanaṃ anādiyitvā attano parivitakkānurūpaṃ paṭipattiyā ca paramā pītipaṭisaṃvedanā, tassā pīṭimanatāya avitathabhāvaṃ nissāya Sakkassa purato saccakiriyākaraṇaṃ, tena ca attano cakkhūnaṃ paṭipākatikabhāvo, tesaṃca dibbānubhāvatāti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā veditabbāti.

Sivirājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vessantaracariyāvaṇṇanā

67. Navame **yā me ahosi janikā**ti ettha **meti** Vessantarabhūtaṃ attānaṃ sandhāya Satthā vadati. Tenevāha “Phussatī nāma khattiyā”ti. Tadā hissa mātā “Phussatī”ti¹ evaṃnāmikā khattiyānī ahosi. **Sā atītāsu jātīsū**ti sā tato anantarātītajātiyaṃ. Ekatthe hi etaṃ bahuvaṇṇaṃ. **Sakkassa mahesī piyā** ahosīti sambandho. Atha vā yā me ahosi janikā imasmiṃ carimattabhāve, sā atītāsu jātīsu Phussatī nāma, tattha atītāya jātiyā khattiyā, yatthāhaṃ tassā kucchimhi Vessantaro hutvā nibbattiṃ, tato anantarātītāya Sakkassa mahesī piyā ahosīti. Tatrāyaṃ anupubbikathā—

Ito hi ekanavute kappe Vipassī nāma Satthā loke udapādi. Tasmim̐ Bandhumatīnagaraṃ upanissāya Kheme migadāye viharante Bandhumā rājā kenaci raññā pesitaṃ mahagghaṃ candanasāraṃ attano jeṭṭhadhītāya adāsi, sā tena sukhumaṃ candanacuṇṇaṃ kāretvā samuggaṃ pūretvā vihāraṃ gantvā Satthu suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ pūjetvā sesacuṇṇāni gandhakuṭiyaṃ vikiritvā “bhante anāgate tumhādisassa Buddhassa mātā bhavyeyyaṃ”ti patthanāṃ akāsi. Sā tato cutā tassā candanacuṇṇapūjāya phalena rattacandanapariṇṇasitaṃ viya sarīrena devesu ca manussesu ca saṃsarantī Tāvatiṃsabhavane Sakkassa devaraṇṇo aggamahesī hutvā nibbatti. Athassā āyupariyosāne pubbanimittesu uppannesu Sakko devarājā tassā parikkhīṇāyukataṃ ñatvā tassā anukampāya “bhadde Phussatī dasa te vare dammi, te gaṇhassū”ti āha. Tena vuttaṃ—

68. “Tassā āyukkhayaṃ ñatvā, devindo etadabravi.

Dadāmi te dasa vare, vara bhadde yadicchasi”ti.

Tattha **varā**ti varassu varaṃ gaṇha. **Bhadde yadicchasi**ti bhadde Phussatī yaṃ icchasi yaṃ tava piyaṃ, taṃ dasahi koṭṭhāsehi “varaṃ varassu paṭiggaṇhāhi”ti² vadati.

69. **Punidamabravī**ti puna idaṃ sā attano cavanadhammataṃ ajānantī “**kiṃ nu me aparādhathī**”ti-ādikaṃ abhāsi. Sā hi pamattā hutvā attano

1. Phusatīti (Sī)

2. Varam taṃ gaṇhāhīti (Sī)

āyukkhayaṃ ajānantī ayaṃ “varaṃ gaṇhā”ti vadanto “kattthaci mama uppajjanaṃ icchatī”ti ñatvā evamāha. Tattha **aparādhattthī**ti aparādhō atthi. **Kim nu dessā ahaṃ tavāti** kiṃ kāraṇaṃ ahaṃ tava dessā kujjhitabbā appiyā jātā. **Rammā cāvesi maṃ ṭhānāti** ramaṇīyā imasmā ṭhānā cāvesi. **Vātova dharanīruhanti** yena balavā māluto viya rukkhaṃ ummūlento¹ imamhā devalokā cāvetukāmosi kiṃ nu kāraṇanti taṃ pucchatī.

70. **Tassidanti** tassā idaṃ. **Na ceva te kataṃ pāpanti** na ceva tayā kiñci pāpaṃ kataṃ yena te aparādhō siyā. **Na ca me tvaṃsi appiyāti** mama tvaṃ na cāpi appiyā, yena dessā nāma mama appiyāti adhippāyo.

71. Idāni yena adhippāyena vare dātukāmo, taṃ dassento “**ettakamyeva te āyu, cavanakālo bhavissati**”ti vatvā vare gaṇhāpento “**paṭiggaṇha mayā dinne, vare dasa varuttame**”ti āha.

Tattha **varuttameti** varesu uttame aggavare.

72. **Dinnavarāti** “vare dassāmī”ti paṭiññādānavasena dinnavarā. **Tuṭṭhahattthāti** icchitalābhaparitosena tuṭṭhā ceva tassa ca sikhāppattidassanena hāsavasena hattthā ca. **Pamoditāti** balavapāmojjena pamuditā. **Mamaṃ abbhantaraṃ katvāti** tesu varesu maṃ abbhantaraṃ karitvā. **Dasavare varīti** sā attano khīṇāyukabhāvaṃ ñatvā Sakkena varadānatthaṃ katokāsā sakalajambudīpatalaṃ oloketi attano anucchavikaṃ Sivirañño nivesanaṃ disvā tattha tassa aggamahesibhāvo nīlanettatā nīlabhamukatā Phussatītināmaṃ guṇavisesayuttaputtapaṭilābho anunnatakucchibhāvo alambatthanatā apalitaḥbhāvo sukhumacchavitā vajjhajanānaṃ mocanasamatthatā cāti ime dasa vare gaṇhi.

Iti sā dasa vare gahetvā tato cutā Maddarañño aggamahesiyā kucchimhi nibbatti. Jāyamānā ca sā candanacuṇṇaparipphosita viya sarīrena jātā. Tenassā nāmaggaṇadivase “Phussatī”tveva nāmaṃ karimsu. Sā mahantena parivārena vaḍḍhitvā soḷasavassakāle

1. Uppīlento (Ka)

uttamarūpadharā ahosi. Atha naṃ Jetuttaranagare Sivimahārājā puttassa Sañjayakumārassatthāya ānetvā setacchattam ussāpetvā taṃ soḷasannam itthisahassānam jeṭṭhakam katvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi. Tena vuttam—

73. “Tato cutā sā Phussatī, khattiye upapajjatha.

Jetuttaramhi nagare, sañjayena samāgamī”ti.

Sā Sañjayarañño piyā ahosi manāpā. Atha Sakko āvajjento “mayā Phussatiyā dinnavaresu nava varā samiddhā”ti disvā “puttavaro na samiddho, tampissā samijjhāpessāmī”ti cintetvā bodhisattam tadā Tāvatisadevaloke khīṇāyukam disvā tassa santikam gantvā “mārisa tayā manussaloke Sivisañjayarañño¹ aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhim gaṇhitum vaṭṭati”ti tassa ceva aññesañca cavanadhammānam saṭṭhisahassānam devaputtānam paṭiññam gahetvā sakaṭṭhānameva gato. Mahāsattopi tato cavitvā tatthuppanno. Sesā devaputtāpi saṭṭhisahassānam amaccānam gehesu nibbattiṃsu. Mahāsatte kucchigate Phussatidevī catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā devasikam chasatasahassāni vissajjetvā dānam dātum dohaḷinī ahosi. Rājā tassā dohaḷam sutvā nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchitvā “mahārāja deviyā kucchimhi dānābhirato uḷāro satto uppanno, dānena tittim na pāpuṇissati”ti sutvā tuṭṭhamānaso vuttappakāram dānam paṭṭhapesi. Samaṇa brāhmaṇa jīṇṇā’tura kapaṇaddhika vanibbaka yācake santappesi. Bodhisattassa paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya rañño āyassa pamāṇam nāhosi. Tassa puññānubhāvena sakalajambudīpe rājāno paṇṇākāram paḥiṇanti. Tena vuttam—

74. “Yadāham Phussatiyā kucchim, okkanto piyamātuyā.

Mama tejena me mātā, tadā dānaratā ahu.

1. Sivirañño Sañjayassa (Ka)

75. Adhane āture jiṇṇe, yācake addhike jane.

Samaṇe brāhmaṇe khīṇe, deti dānaṃ akiñcane”ti.

Tattha **mama tejenā**ti mama dānajjhāsayanubhāvena. **Khīṇeti** bhogādīhi parikkhīṇe pārijuṇṇappatte. **Akiñcaneti** apariggahe. Sabbattha visaye bhummaṃ. Adhanādayo hi dānadhammassa pavattiyā visayo.

Devī mahantena parihārena gabbaṃ dhārentī dasamāse paripuṇṇe nagaraṃ datṭhukāmā hutvā raṇṇo ārocesi. Rājā devanagaraṃ viya nagaraṃ alaṅkārapetvā devīṃ rathavaraṃ āropetvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ kāresi. Tassā vessavīthiyā majjhappattakāle kammajavātā calimsu. Amaccā raṇṇo ārocesuṃ. So vessavīthiyaṃyeva’ssā sūtigharaṃ kāretvā ārakkhaṃ gaṇhāpesi. Sā tattha puttaṃ vijāyi. Tenāha—

76. “Dasamāse dhārayitvāna, karonte puraṃ padakkhiṇaṃ.

Vessānaṃ vīthiyā majjhe, janesi Phussatī mamaṃ.

77. Na mayhaṃ mattikaṃ nāmaṃ, nāpi pettikasambhavaṃ.

Jātettha vessavīthiyaṃ, tasmā Vessantaro ahū”ti.

Tattha **karonte puraṃ padakkhiṇanti** devīṃ gahetvā Sañjayamahārāje nagaraṃ padakkhiṇaṃ kurumāne. **Vessānanti** vāṇijānaṃ.

Na mattikaṃ nāmanti na mātu-āgataṃ mātāmahādīnaṃ nāmaṃ. **Pettikasambhavanti** pitu idanti pettikaṃ, sambhavati etasmāti sambhavo, taṃ pettikaṃ sambhavo etassāti pettikasambhavaṃ, nāmaṃ. Mātāpitasambandhavasena na katanti dasseti. **Jātetthāti** jāto ettha. “Jātomhī”tipi pāṭho. **Tasmā Vessantaro ahūti** yasmā tadā vessavīthiyaṃ jāto, tasmā Vessantaro nāma ahosi, Vessantaroti nāmaṃ akaṃsūti attho.

Mahāsatto mātu kucchito nikkhamanto visado hutvā akkhīni ummīletvāva nikkhami. Nikkhantamatte eva mātu hatthaṃ pasāretvā “amma dānaṃ dassāmi, atthi kiñci”ti āha. Athassa mātā “tāta yathājjhāsayam dānaṃ dehī”ti hatthasamīpe sahasatthavikaṃ ṭhapesi. Bodhisatto hi

Ummaṅgajātake¹ imasmim **Jātake**² pacchimattabhāveti tīsu thānesu jātamattova kathesi. Rājā mahāsattassa atidīghādidosavivajjitā madhurakhīrā catusaṭṭhidhātiyo upaṭṭhāpesi. Tena saddhim jātānaṃ saṭṭhiyā dārakasahassānampi dhātiyo dāpesi. So saṭṭhidārakasahashehi saddhim mahantena parivārena³ vaḍḍhati. Tassa rājā sataśahassagghanakaṃ kumārapīḷandhanaṃ kārāpetvā adāsi. So catupañcavassikakāle taṃ omuñcitvā dhātīnaṃ datvā puna tāhi dīyamānaṃ na gaṇhāti. Taṃ sutvā rājā “mama puttana dinnāṃ sudinnā”ti vatvā aparaṃpi kāresi. Tampi deti. Dārakakāleyeva dhātīnaṃ navavāre pīḷandhanaṃ adāsi.

Aṭṭhavassikakāle pana sayanapīṭhe nisinno cintesi “ahaṃ bāhirakadānaṃ demi, na taṃ maṃ paritoseti, ajjhakkadānaṃ dātukāmomhi. Sace hi maṃ koci hadayaṃ yāceyya, hadayaṃ nīharitvā dadeyyaṃ. Sace akkhīni yāceyya, akkhīni uppāṭetvā dadeyyaṃ. Sace sakalasarīre maṃsaṃ rudhirampi vā yāceyya, sakalasarīrato maṃsaṃ chinditvā rudhirampi asinā vijjhivā dadeyyaṃ. Athāpi koci ‘dāso me hohī’ti vadeyya, attānaṃ tassa sāvetvā dadeyyaṃ”ti. Tassevaṃ sabhāvaṃ sarasaṃ cintentassa catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā ayaṃ mahāpathavī udakapariyantaṃ katvā kampi. Sinerupabbatarājā onamitvā Jetuttaranagarābhīṃ mukho aṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

78. “Yadāhaṃ dārako homi, jātiyā aṭṭhavassiko.

Tadā nisajja pāsāde, dānaṃ dātuṃ vicintayim.

79. Hadayaṃ dadeyyaṃ cakkhūṃ, maṃsampi rudhirampi ca.

Dadeyyaṃ kāyaṃ sāvetvā, yadi koci yācaye mamaṃ.

80. Sabhāvaṃ cintayantassa, akampitamasaṇṭhitam.

Akampi tattha pathavī, Sineruvanavaṭaṃsakā”ti.

Tattha **sāvetvāti** “ajja paṭṭhāya ahaṃ imassa dāso”ti dāsabhāvaṃ sāvetvā. **Yadi koci yācaye mamanti** koci maṃ yadi yāceyya. **Sabhāvaṃ cintayantassāti** aviparītaṃ attano yathābhūtaṃ sabhāvaṃ

1. Khu 6. 204 piṭṭhādīsu.

2. Khu 6. 312 piṭṭhādīsu.

3. Parihārena (Ka)

atittimaṃ¹ yathājjhāsayam cintentassa mama, mayi cintenteti attho.
Akampitanti kampitarahitam. **Asaṇṭhitanti** saṅkocarahitam. Yena hi
lobhādina abodhisattānam cakkhādidaṇe cittutrāsasaṅkhātam kampitam
saṅkocasaṅkhātam saṇṭhitaṇca siyā, tena vināti attho. **Akampī** acali.
Sineru vana vaṭaṃsakāti Sinerumhi Uṭṭhitanandanavana Phārusakavana
Missakavana Cittalatāvanādikappakataruvanam Sineruvanam. Atha vā
Sineru ca Jambudīpādīsu ramaṇīyavanaṇca Sineruvanam, taṃ vanam
vaṭaṃsakam etissāti Sineru vana vaṭaṃsakā.

Evaṇca pathavikampane vattamāne madhuragambhīradevo gajjanto
khaṇikavassam vassi. Vijjulatā niccharimsu. Mahāsamuddo ubbhijji². Sakko
devarājā apphoṭesi. Mahābrahmā sādhu karamadāsi. Yāva brahmalokā
ekakolāhalaṃ ahoṣi. Mahāsatto soḷasavassakāleyeva sabbasippānam
nippattim pāpuṇi. Tassa pitā rajjam dātukāmo mātara saddhim mantetvā
Maddarājakulato mātuladhītaram Maddim nāma rājakaṇṇam ānetvā
soḷasannam itthisahassānam jeṭṭhakam aggamahesim katvā mahāsattam rajje
abhisinhi. Mahāsatto rajje patitṭhitakālato paṭṭhāya devasikam
chasatasahassāni vissajjetvā mahādānam pavattento anvaddhamāsam dānam
oloketuṃ upasaṅkamati. Aparabhāge Maddidevī puttam vijāyi, taṃ
kaṇcanajālena sampaṭicchimsu, tenassa “Jālikumāro” tveva nāmam karimsu.
Tassa padasā gamanakāle sā dhītaram vijāyi, taṃ kaṇhājīnena
sampaṭicchimsu, tenassā “Kaṇhājīnā” tveva nāmam karimsu. Tena vuttam—

81. “Anvaddhamāse pannarase, puṇṇamāse uposathe.

Paccayam nāgamāruyha, dānam dātuṃ upāgamim”ti.

Tattha **anvaddhamāseti** anu-addhamāse, addhamāse addhamāseti attho.
Puṇṇamāseti puṇṇamāsiyam, māsaparipūriyā candaparipūriyā ca
samannāgate pannarase dānam dātuṃ upāgaminti sambandho. Tatrāyam
yojanā—**paccayam nāgamāruyha** addhamāse addhamāse **dānam dātuṃ**
dānasālam **upāgamim**, evam upagacchanto ca yadā ekasmiṃ pannarase
puṇṇamāsi-uposathe dānam dātuṃ upāgamim,
tadā **Kalīṅgaratṭhavisayā brāhmaṇā**

1. Akittimaṃ (Si)

2. Ubbatti (Ka)

upagañchu manti. Tattha **paccayaṃ nāganti** paccayanāmakam maṅgalahatthim. Bodhisattassa hi jātadivase ekā ākāsacārinī kareṇukā¹ abhimaṅgalasammataṃ sabbasetahatthipotakam ānetvā maṅgalahatthiṭṭhāne ṭhapetvā pakkāmi. Tassa mahāsattaṃ paccayaṃ katvā laddhattā “Paccayo” tveva nāmaṃ karimsu. Taṃ paccayanāmakam opavayham hatthināgam āruyha dānam dātuṃ upāgaminti. Tena vuttam—

82. “Kaliṅgaratṭhavisayā, brāhmaṇā upagañchu maṃ.
Ayācūṃ maṃ hatthināgam, dhaññaṃ maṅgalasammataṃ.

83. Avuṭṭhiko janapado, dubbhikkho chātako mahā.
Dadāhi pavaram nāgam, sabbasetam gajuttaman”ti.

Tattha “**Kaliṅgaratṭhavisayā**”ti-ādigāthā heṭṭhā **Kururājacaritepi**² āgatā eva, tasmā tasmaṃ attho kathāmaggo ca tattha vuttanayeneva veditabbo. Idha pana maṅgalahatthino setattā “**sabbasetam gajuttaman**”ti vuttam. Bodhisatto hatthikkhandhavaragato—

84. “Dadāmi na vikampāmi, yaṃ maṃ yācanti brāhmaṇā.
Santam nappaṭigūhāmi, dāne me ramate mano”ti—

attano dānābhiratiṃ pavedento—

85. “Na me yācakamanuppatte, paṭikkhepo anucchavo.
Mā me bhijji samādānam, dassāmi vipulam gajan”ti—

paṭijānitvā hatthikkhandhato oruyha analaṅkataṭṭhānam olokanattham anupariyāyitvā analaṅkataṭṭhānam adisvā kusumamissagandhodakabharitam suvaṇṇabhiṅgāram gahetvā “bhonto ito ethā”ti alaṅkatarajata dāmasadisam hatthisoṇḍam tesam hatthe ṭhapetvā udakam pātetvā alaṅkatavāraṇam adāsi. Tena vuttam—

86. “Nāgam gahetvā soṇḍāya, bhiṅgāre ratanāmaye.
Jalam hatthe ākiritvā, brāhmaṇānam adam gajan”ti.

1. Kaṇerukā (Sī, Ka)

2. Khu 4. 387 piṭṭhe.

Tattha **santanti** vijjamānaṃ deyyadhammaṃ. **Nappaṭigūhāmī**ti na paṭicchāдеми. Yo hi attano santakaṃ “mayhameva hotū”ti cinteti, yācito vā paṭikkhipati, so yācakānaṃ abhimukhe ṭhitampi atthato paṭicchādeti nāma. Mahāsatto pana attano sīsaṃ ādiṃ katvā ajjhattikadānaṃ dātukāmo, kathaṃ bāhiraṃ paṭikkhipati, tasmā āha “santaṃ nappaṭigūhāmī”ti. Tenevāha “dāne me ramate mano”ti. Sesaṃ heṭṭhā vuttatthameva.

Tassa pana hatthino catūsu pādesu alaṅkāra cattāri satasahassāni agghanti, ubhosu passesu alaṅkāra dve satasahassāni, heṭṭhā udare kambalaṃ satasahassaṃ, piṭṭhiyaṃ muttājālaṃ maṇijālaṃ kañcanaajālanti tīṇi jālaṇi tīṇi satasahassāni, ubho kaṇṇālaṅkāra dve satasahassāni, piṭṭhiyaṃ atthatakambalaṃ satasahassaṃ, kumbhālaṅkāro satasahassaṃ, tayo vaṭaṃsakā tīṇi satasahassāni, kaṇṇacūḷālaṅkāro satasahassaṃ, dvinnāṃ dantānaṃ alaṅkāra dve satasahassāni, soṇḍāya sovatthikālaṅkāro satasahassaṃ, naṅguṭṭhālaṅkāro satasahassaṃ, ārohaṇanisseṇi satasahassaṃ, bhuñjanakaṭāhaṃ satasahassaṃ, ṭhapetvā anagghabhaṇḍaṃ idaṃ tāva ettakaṃ catuvīsati satasahassāni agghati. Chattapiṇḍiyaṃ pana maṇi, cūḷamaṇi, muttāhāre maṇi, aṅkuse maṇi, hatthikaṇṭhaveṭṭhanamuttāhāre maṇi, hatthikumbhe maṇīti imāni cha anagghāni, hatthīpi anaggho evāti hatthinā saddhiṃ satta anagghāni, tāni sabbāni brāhmaṇānaṃ adāsi. Tathā hatthino paricāraṇāni pañca kulasaṭṭhāni hatthimeṇḍaḥatthigopakehi saddhiṃ adāsi. Saha dānena panassa heṭṭhā vuttanayeneva bhūmikampādayo ahesuṃ. Tena vuttaṃ—

87. “Punāparaṃ dadantassa, sabbasettaṃ gajuttamaṃ.

Tadāpi pathavī kampi, Sineruvanavaṭaṃsakā”ti.

Jātakepi¹ vuttaṃ—

“Tadāsi yaṃ bhimsanakam, tadāsi lomahaṃsanam.

Hatthināge padinnamhi, medanī sampakampathā”ti.

1. Khu 6. 313 piṭṭhe.

88. **Tassa nāgassa dānenāti** chahi anagghehi saddhim
 catuvīsatisatasahassagghanika-alāṅkārabhaṇḍasahitassa tassa
 maṅgalahatthissa pariccāgena. **Sivayoti** Sivirājakumārā ceva Siviraṭṭhavāsino
 ca. “Sivayo”ti ca desanāsīsametam. Tattha hi amaccā pārisajjā
 brāhmaṇagahapatikā negamajānapadā nāgarā sakalaraṭṭhavāsino ca
 Sañjayamahārājaṃ Phussatideviṃ Maddideviṃca ṭhapetvā sabbe eva.
Kuddhāti devatāvattanena bodhisattassa kuddhā. **Samāgatāti** sannipatitā. Te
 kira brāhmaṇā hatthim labhitvā tam abhiruhitvā mahādvārena pavisitvā
 nagaramajjhena pāyimsu. Mahājanena ca “ambho brāhmaṇā amhākaṃ hatthi
 kuto abhiruḷho”ti vutte “Vessantaramahārājena no hatthi dinno, ke tumhe”ti
 hatthavikārādīhi ghaṭṭentā agamaṃsu. Atha amacce ādim katvā mahājanā
 rājadvāre sannipatitvā “raññā nāma brāhmaṇānaṃ dhanam vā dhaññaṃ vā
 khettaṃ vā vatthu vā dāsīdāsapariṇāṇikā vā dātabbā siyā¹, kathaṃhi
 nāmāyaṃ Vessantaramahārājā rājārahaṃ maṅgalahatthim dassati, na idāni
 evaṃ rajjaṃ vināsetum dassamā”ti ujjhāyitvā Sañjayamahārājassa
 tamatthaṃ ārocetvā tena anunīyamānā ananuyantā agamaṃsu. Kevalam
 pana—

“Mā naṃ daṇḍena satthena, na hi so bandhanāraho.
 Pabbājehi ca naṃ raṭṭhā, vaṅke vasatu pabbate”ti²—

vaḍḍimsu. Tena vuttaṃ—

“Pabbājesum sakā raṭṭhā, vaṅkaṃ gacchatu pabbatan”ti.

Tattha **pabbājesunti** rajjato bahi vāsathāya ussukkamakaṃsu.

Rājāpi “mahā kho ayaṃ paṭipakkho, handa mama putto katipāhaṃ
 rajjato bahi vasatū”ti cintetvā—

“Eso ce Sivīnaṃ chando, chandaṃ nappanudāmaso.

Imaṃ so vasatu rattim, kāme ca paribhuñjatu.

Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamaṇaṃ pati.

Samaggā sivayo hutvā, raṭṭhā pabbājayantu naṃ”ti²—

1. Dāsīdāsapariṇāṇikā vā dātabbā siyā (Sī)

2. Khu 6. 314 piṭṭhe.

vatvā puttassa santike kattāraṃ pesesi “imaṃ pavattiṃ mama puttassa ārocehi”ti. So tathā akāsi.

Mahāsattopi taṃ sutvā—

“Kismiṃ me sivayo kuddhā, nāhaṃ passāmi dukkaṭaṃ.

Taṃ me katte viyācikkha, kasmā pabbājayanti maṇi”ti¹—

kāraṇaṃ pucchi. Tena “tumahākaṃ hatthidānenā”ti vutte somanassappatto hutvā—

“Hadayaṃ cakkhumpa’haṃ dajjaṃ, kiṃ me bāhiraṃ dhanam.
Hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā, muttā veḷuriyā maṇi.

Dakkhiṇaṃ vāpa’haṃ bāhuṃ, disvā yācakamāgate.

Dadeyyaṃ na vikampeyyaṃ, dāne me ramate mano.

Kāmaṃ maṃ sivayo sabbe, pabbājentu hanantu vā.

Neva dānā viramissaṃ, kāmaṃ chindantu sattadhā”ti²—

vatvā “nāgarā me ekadivasaṃ dānaṃ dātuṃ okāsaṃ dentu, sve dānaṃ datvā tatiyadivase gamissāmi”ti vatvā kattāraṃ tesam̐ santike pesetvā “ahaṃ sve satta-satakaṃ nāma mahādānaṃ dassāmi, sattahatthisatāni satta-assasatāni sattarathasatāni satta-itthisatāni sattadāsasatāni sattadāsisatāni sattadhenusatāni paṭiyādehi, nānappakāraṇa annapānādiṃ sabbaṃ dātabbayuttakaṃ upaṭṭhāpehi”ti sabbakammikaṃ amaccaṃ āṇāpetvā ekakova Maddideviyā vasanaṭṭhānaṃ gantvā “bhadde Maddi anugāmitanidhiṃ nidahamānā sīlavantesu dadeyyāsi”ti tampi dāne niyojetvā tassā attano gamanakāraṇaṃ ācikkhitvā “ahaṃ vanaṃ vasanaṭṭhāya gamissāmi, tvaṃ idheva anukkaṇṭhitā vasāhi”ti āha. Sā “nāhaṃ mahārāja tumhehi vinā ekadivasampi vasissāmi”ti āha.

Duti-yadivase satta-satakaṃ mahādānaṃ pavattesi. Tassa satta-satakaṃ dānaṃ dentasseva sāyaṃ ahosi. Alaṅkatarathena mātāpitūnaṃ vasanaṭṭhānaṃ gantvā “ahaṃ sve gamissāmi”ti te āpucchitvā akāmakānaṃ tesam̐ assumukhānaṃ rodantānaṃyeva vanditvā padakkhiṇaṃ katvā tato

1. Khu 6. 315 piṭṭhe.

2. Khu 6. 316 piṭṭhe.

nikkhamitvā taṃ divasaṃ attano nivesane vasitvā punadivase “gamissāmī”ti pāsādato otari. Maddidevī sassusasurehi nānāyehi yācitvā nivattiyamānāpi tesam vacanaṃ anādiyitvā te vanditvā padakkhiṇaṃ katvā sesitthiyo apaloketvā¹ dve putte ādāya Vessantarassa paṭhamataraṃ gantvā rathe aṭṭhāsi.

Mahāpuriso rathaṃ abhiruhitvā rathe ṭhito mahājanaṃ āpucchitvā “appamattā dānādīni puññāni karoṭhā”ti ovādamassa datvā nagarato nikkhami. Bodhisattassa mātā “putto me dānavittako² dānaṃ detū”ti ābharaṇehi saddhiṃ sattaratanapūrāni sakaṭāni ubhosu passesu pesesi. Sopi attano kāyaruḷhameva ābharaṇabhaṇḍaṃ sampattayācakānaṃ aṭṭhārassa vāre datvā sesaṃ sabbamadāsi. Nagarā nikkhamitvāva nivattitvā oloketukāmo ahosi. Athassa puññānubhāvena rathappamaṇe ṭhāne mahāpathavī bhijjitvā parivattitvā rathaṃ nagarābhimukhaṃ akāsi. So mātāpitūnaṃ vasanaṭṭhānaṃ olokesi. Tena kāruññaṃ pathavikampo ahosi. Tena vuttaṃ “**tesaṃ nicchubhamānānaṃ**”ti-ādi.

89-90. Tattha **nicchubhamānānanti** tesu sivīsu nikkadḍhantesu, pabbājentesūti attho. Tesaṃ vā nikkhamantānaṃ. **Mahādānaṃ pavattetunti** sattasatakamahādānaṃ dātuṃ. **Ayācissanti** yāciṃ. **Sāvayitvāti** ghosāpetvā. **Kaṇṇabherinti** yugalamahābheriṃ. **Dadāmahanti** dadāmi ahaṃ.

91. **Athetthāti** athevaṃ dāne dīyamāne etasmiṃ dānagge. **Tumūloti** ekakolāhalībhūto. **Bheravoti** bhayāvaho. Mahāsattaṃ hi ṭhapetvā aññesaṃ so bhayaṃ janeti, tassa bhayajananākāraṃ dassetuṃ “**dāneniman**”ti-ādi vuttaṃ. Imaṃ Vessantaramahārājānaṃ dānena hetunā sivayo raṭṭhato nīharanti pabbājenti, tathāpi puna ca evarūpaṃ dānaṃ deti ayanti.

92-94. Idāni taṃ dānaṃ dassetuṃ “**hatthin**”ti gāthamāha. Tattha **gavanti** dhenuṃ. **Catuvāhiṃ rathaṃ datvāti** vahantīti vāhino, assā, caturo

1. Oloketvā (Sī)

2. Dānavitakko (Sī, Ka)

ājaññasindhava rathañca brāhmaṇānaṃ datvāti attho. Mahāsatto hi tathā nagarato nikkhamanto sahaajāte satṭhisahassee amacce sesajanañca assupuṇṇamukhaṃ anubandhantaṃ nivattetvā rathaṃ pājento Maddiṃ āha “sace bhadde pacchato yācakā āgacchanti, upadhāreyyāsī”ti. Sā oloketi nisīdi. Athassa sattaṣaṭṭakamahādānaṃ gamanakāle katadānañca sampāpuṇiṭuṃ asakkontā cattāro brāhmaṇā āgantvā “Vessantaro kuhin”ti pucchitvā “dānaṃ datvā rathena gato”ti vutte “asse yācissāmā”ti anubandhiṃsu. Maddi te āgacchante disvā “yācakā devā”ti ārocesi. Mahāsatto rathaṃ ṭhapesi. Te āgantvā asse yāciṃsu. Mahāsatto asse adāsi. Te te gahetvā gatā. Assesu pana dinnesu rathadhuraṃ ākāseyeva atṭhāsi. Atha cattāro devaputtā rohitamigavaṇṇenāgantvā rathadhuraṃ sampañcchitvā agamaṃsu. Mahāsatto tesāṃ devaputtabhāvaṃ ñatvā—

“Ingha Maddi nisāmehi, cittarūpaṃva dissati.

Migarohiccavaṇṇena, dakkhiṇassā vahanti man”ti¹—

maddiyā āha.

Tattha **cittarūpaṃvāti** acchariyarūpaṃ viya. **Dakkhiṇassāti** susikkhita-assā viya **maṃ vahanti**.

Atha naṃ evaṃ gacchantaṃ aparo brāhmaṇo āgantvā rathaṃ yāci. Mahāsatto puttadāraṃ otāretvā rathaṃ adāsi. Rathe pana dinne devaputtā antaradhāyiṃsu. Tato paṭṭhāya pana sabbepi pattikāva ahesuṃ. Atha mahāsatto “maddi tvaṃ Kaṇhājinaṃ gaṇhāhi, ahaṃ Jālikumāraṃ gaṇhāmī”ti ubhopi dve dārake aṅkenādāya aññamaññaṃ piyasallāpā paṭipathaṃ āgacchante manusse vaṅkapabbatassa maggaṃ pucchantā sayameva onatesu phalarukkhesu phalāni dārakānaṃ dadantā atthakāmāhi devatāhi maggassa saṅkhipitattā tadaheva Cetaraṭṭhaṃ sampāpuṇiṃsu. Tena vuttaṃ “**catuvāhiṃ rathaṃ datvā**”ti-ādi.

Tattha **ṭhatvā cātummahāpatheti** attano gamanamaggena passato āgatenā tena brāhmaṇena āgatamaggena ca vinivijjhितvā gataṭṭhānattā

1. Khu 6. 329 piṭṭhe.

catukkasāṅkhāte catumahāpathe ṭhatvā tassa brāhmaṇassa ratham datvā.
Ekākiyoti amaccasevakādisahāyābhāvena ekako. Tenevāha “**adutiyo**”ti.
Maddideviṃ idamabravīti Maddideviṃ idaṃ abhāsi.

96-99. **Padumaṃ puṇḍarīkaṃvāti** padumaṃ viya puṇḍarīkaṃ viya ca.
Kaṇhājinaḡgaḡhīti Kaṇhājinaṃ aggaḡhesi. **Abhijātāti** jātisampannā. **Visamaṃ**
samanti visamaṃ samaṇca bhūmippadesaṃ. **Entīti** āgacchanti. **Anumagge**
paṭippaṭheti anumagge vā paṭipathe vāti **vā**-saddassa lopo daṭṭhabbo.
Karuṇanti bhāvanapumsakaniddeso, karuṇāyitattanti attho. **Dukkhaṃ te**
paṭivedentīti ime evaṃ sukhumālā padasā gacchanti, dūreva ito
 vaṅkapabbatoti te tadā amhesu kāruṇṇavasena attanā dukkhaṃ paṭilabhanti,
 tathā attano uppannadukkhaṃ paṭivedenti vāti attho.

100-1. **Pavaneti** mahāvane. **Phalineti** phalavante. **Ubbiddhāti** uddhaṃ
 uggatā uccā. **Upagacchanti dāraḡketi** yathā phalāni dāraḡkānaṃ
 hatthūpagayhakāni honti, evaṃ rukkhā sayameva sākhāhi onamitvā dāraḡke
 upenti.

102. **Acchariyanti** accharāyoggaṃ, accharaṃ paharitaṃ yuttaṃ.
 Abhūtapubbaṃ bhūtanti **abbhutaṃ**. Lomenaṃ haṃsanasaṃmatthatāya
lomahaṃsanaṃ. **Sāhukāraṇti** sādhuḡkāraṃ, ayameva vā pāṭho.
 Itthiratanabhāvena sabbehi aṅgehi avayavehi sobhatīti **sabbaṅgasobhanā**.

103-4. **Accheraṃ vatāti** acchariyaṃ vata. **Vessantarassa tejenāti**
 Vessantarassa puṇṇānubhāvena. **Saṅkhipiṃsu pathaṃ yakkhāti** devatā
 mahāsattassa puṇṇatejēna coditā taṃ maggaṃ parikkhayaṃ pāpesuṃ,
 appakaṃ akaṃsu, taṃ pana dāraḡkesu karuṇāya kataṃ viya katvā vuttaṃ
 “**anukampāya dāraḡke**”ti. Jetuttaranagarato hi Suvannaḡgiritālo nāma pabbato
 paṇca yojanāni, tato Kontimārā nāma nadī paṇca yojanāni, tato
 Māraṇjanāḡgiri¹ nāma pabbato paṇca yojanāni, tato daṇḡdabrāhmaṇaḡgāmo
 nāma paṇca yojanāni, tato Mātulanagaraṃ dasa yojanāni, iti taṃ raṭṭhaṃ
 Jetuttaranagarato tiṃsa yojanāni hoti.

1. Añchanagiri (Si), Añcaragiri (Ka)

Devatā bodhisattassa puññatejena coditā maggaṃ parikkhayaṃ pāpesuṃ. Taṃ sabbaṃ ekāheneva atikkamiṃsu. Tena vuttaṃ “**nikkhantadivaseneva, Cetaraṭṭhamupāgamun**”ti.

Evam mahāsatto sāyanhasamayaṃ Cetaraṭṭhe mātulanagaraṃ patvā tassa nagarassa dvārasamīpe sālāyaṃ nisīdi. Athassa Maddidevī pādesu rajaṃ puñchitvā pāde sambāhitvā “Vessantarassa āgatabhāvaṃ jānāpessāmi”ti sālato nikkhamitvā tassa cakkhupathe sāladvāre aṭṭhāsi. Nagaraṃ pavisantiyo ca nikkhamantiyo ca itthiyo taṃ disvā parivāresuṃ. Mahājano tañca Vessantarañca putte cassa tathā āgate disvā rājūnaṃ ācikkhi. Saṭṭhisahassā rājāno rodantā paridevantā tassa santikaṃ āgantvā maggaparissamaṃ vinodetvā tathā āgamanakāraṇaṃ pucchimsu.

Mahāsatto hatthidānaṃ ādiṃ katvā sabbaṃ kathesi. Taṃ sutvā te attano rajjena nimantayimsu. Mahāpuriso “mayā tumhākaṃ rajjaṃ paṭiggahitameva hotu, rājā pana maṃ raṭṭhā pabbājeti, tasmā vaṅkapabbatameva gamissāmi”ti vatvā tehi nānappakāraṃ tattha vasaṃ yāciyamānopi taṃ analaṅkaritvā tehi gahitārakkho taṃ rattiṃ sālāyameva vasitvā punadivase pātova nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā tehi parivuto nikkhamitvā pannarasayojanamaggaṃ gantvā vanadvāre ṭhatvā te nivattetvā purato pannarasayojanamaggaṃ tehi ācikkhitaniyāmeneva agamāsi. Tena vuttaṃ—

105. “Saṭṭhirājasahassāni, tadā vasanti mātule.

Sabbe pañjalikā hutvā, rodamānā upāgamuṃ.

106. Tattha vattetvā sallāpaṃ, Cetehi Cetaputtehi.

Te tato nikkhamitvāna, Vaṅkaṃ agamu pabbatan”ti.

Tattha **tattha vattetvā sallāpanti** tattha tehi rājūhi samāgamehi saddhiṃ paṭisammodamānā kathaṃ pavattetvā. **Cetaputtehīti** Cetarājaputtehi. **Te tato nikkhamitvānāti** te rājāno tato vanadvāraṭṭhāne nivattetvā. **Vaṅkaṃ agamu pabbatanti** amhe cattāro janā Vaṅkapabbataṃ uddissa agamamhā.

Atha mahāsatto tehi ācikkhitamaggena gacchanto Gandhamādanapabbataṃ patvā taṃ divasaṃ tattha vasitvā tato uttaradisābhimukho Vepullapabbatapādena gantvā Ketumatīnadītīre nisīditvā vanacarakena dinnam madhumamsam khāditvā tassa suvaṇṇasūcim datvā nhatvā pivitvā paṭippassaddhadaratho nadim uttaritvā Sānupabbatasikhare thitassa nigrodhassa mūle thokam nisīditvā utthāya gacchanto Nālikapabbataṃ pariharanto Mucalindasaram gantvā saratīrena pubbuttarakaṇṇam patvā ekapadikamaggeneva vanaghaṭam pavisitvā taṃ atikkamma girividuggānam nadīpabhavānam purato caturassapokkharaniṃ pāpuṇi.

107. Tasmiṃ khaṇe Sakko āvajjento “mahāsatto Himavantaṃ pavittṭho, vasanaṭṭhānam laddhum vaṭṭatī”ti cintevā Vissakammaṃ pesesi “gaccha Vaṅkapabbatakucchimhi ramaṇīye thāne assamapadam māpehi”ti. So tattha dve paṇṇasālāyo dve caṅkame dve ca rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni māpetvā tesu tesu thānesu nānāpupphavicitte rukkhe phalite rukkhe pupphagacche kadalivanādīni ca dassetvā sabbe pabbajitaparikkhāre paṭiyādetvā “yekeci pabbajitukāmā, te gaṇhantū”ti akkharāni likhitvā amanusse ca bheravasadde migapakkhino ca paṭikkamāpetvā sakaṭṭhānameva gato.

Mahāsatto ekapadikamaggaṃ disvā “pabbajitānam vasanaṭṭhānam bhavissatī”ti Maddiṇca putte ca tattheva thapetvā assamapadam pavisitvā akkharāni oloketvā “Sakkena dinnosmi”ti paṇṇasāladvāram vivaritvā pavittṭho khaggaṇca dhanuṇca apanetvā sātāke omuñcitvā isivesam gahetvā kattaradaṇḍam ādāya nikkhamitvā Paccekabuddhasadisena upasamena dārakānam santikam agamāsi. Maddidevīpi mahāsattam disvā pādesu patitvā roditvā teneva saddhim assamam pavisitvā attano paṇṇasālam gantvā isivesam gaṇhi. Pacchā puttepi tāpasakumārake karimsu. Bodhisatto maddim varam yāci “mayam ito paṭṭhāya pabbajitā nāma, itthi ca nāma brahmacariyassa malam, mā dāni akāle mama santikam āgacchā”ti. Sā “sādhū”ti sampaṭicchitvā mahāsattampi varam yāci “deva tumhe putte gahetvā idheva hotha, aham phalāphalam āharissāmi”ti. Sā tato paṭṭhāya araṇṇato phalāphalāni āharitvā tayo jane paṭijaggi. Iti cattāro khattiyā Vaṅkapabbatakucchiyam sattamāsamattam vasimsu. Tena vuttam “āmantayitvā devindo, Vissakammaṃ mahiddhikan”ti-ādi.

Tattha **āmantayitvā**ti pakkosāpetvā. **Mahiddhikanti** mahatiyā deviddhiyā samannāgataṃ. **Assamaṃ sukatanti** assamapadaṃ sukataṃ katvā. **Rammaṃ** Vessantarassa vasanānucchavikaṃ **paṇṇasālaṃ**. **Sumāpayāti** suṭṭhu māpaya. **Āṇāpesīti** vacanaseso. **Sumāpayīti** sammā māpesi.

111. **Asuññoti** yathā so assamo asuñño hoti, evaṃ tassa asuññabhāvakaraṇena asuñño homi. “Asuññe”ti vā paṭho, mama vasaneneva asuññe assame dārake anurakkhanto vasāmi tattha tiṭṭhāmi. Bodhisattassa mettānubhāvena samantā tiyojane sabbe tiracchānāpi mettaṃ paṭilabhiṃsu.

Evaṃ tesu tattha vasantesu Kalīngaraṭṭhavāsī **Jūjako** nāma brāhmaṇo **Amittatāpanāya** nāma bhariyāya “nāhaṃ te niccaṃ dhaññaṃ koṭṭana-udakāharaṇayāgubhattapacanādīni kātuṃ sakkomi, paricāraṃ me dāsaṃ vā dāsiṃ vā ānehi”ti vutte “kutohaṃ te bhoti duggato dāsaṃ vā dāsiṃ vā labhissāmi”ti vatvā tāya “esa Vessantaro rājā Vaṅkapabbate vasati, tassa putte mayhaṃ paricārake yācitvā ānehi”ti vutte kilesavasena tassā paṭibaddhacittatāya tassā vacanaṃ atikkamituṃ asakkonto pātheyyaṃ paṭiyādāpetvā anukkamena Jetuttaranagaraṃ patvā “kuhiṃ Vessantaramahārājā”ti pucchi.

Mahājano “imesaṃ yācakānaṃ atidānena amhākaṃ rājā raṭṭhā pabbājito, evaṃ amhākaṃ rājānaṃ nāsetvā punapi idheva āgacchatī”ti leḍḍudaṇḍādihattho upakkosanto brāhmaṇaṃ anubandhi. So devatāviggahito hutvā tato nikkhamitvā Vaṅkapabbatagāmimaggaṃ abhiruḷho anukkamena vanadvāraṃ patvā mahāvanaṃ ajjhogāhetvā maggamūḷho hutvā vicaranto tehi rājūhi bodhisattassa ārakkhaṇatthāya ṭhapitena Cetaputtana samāgañchi. Tena “kahaṃ bho brāhmaṇa gacchasi”ti puṭṭho “Vessantaramahārājassa santikan”ti vutte “addhā ayaṃ brāhmaṇo tassa putte vā devīṃ vā yācituṃ gacchatī”ti cintetvā “mā kho tvaṃ brāhmaṇa tattha gañchi, sace gacchasi, ettheva te sīsaṃ chinditvā mayhaṃ sunakhānaṃ ghāsaṃ karissāmi”ti tena santajjito maraṇabhayaabhīto “ahamassa pitarā pesito dūto, ‘taṃ ānessāmi’ti āgato”ti musāvādaṃ abhāsi. Taṃ sutvā Cetaputto tuṭṭhahaṭṭho

brāhmaṇassa sakkārasammānaṃ katvā Vaṅkapabbatagāmimaggaṃ ācikkhi.
So tato paraṃ gacchanto antarāmagge accutena nāma tāpasena saddhiṃ
samāgantvā tampi maggaṃ pucchitvā tenāpi magge ācikkhite tena
ācikkhitasaññāya maggaṃ gacchanto anukkamena bodhisattassa
assamapadaṭṭhānasamīpaṃ gantvā Maddideviyā phalāphalatthaṃ gatakāle
bodhisattaṃ upasaṅkamitvā ubho dārake yāci. Tena vuttaṃ—

112. “Pavane vasamānassa, addhiko maṃ upāgami.

Ayāci puttake mayhaṃ, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho”ti.

Evam brāhmaṇena dāraquesu yācitesu mahāsatto “cīrassaṃ vata me
yācako adhigato, ajjāhaṃ anavasesato dānapāramiṃ pūressāmī”ti
adhippāyena somanassajāto pasāritahatthe sahassatthavikaṃ ṭhapento viya
brāhmaṇassa cittaṃ paritosento sakalañca taṃ pabbatakucchiṃ unnādentō
“dadāmi tava mayhaṃ puttake, api ca Maddidevī pana pātova
phalāphalatthāya vanaṃ gantvā sāyaṃ āgamissati, tāya āgatāya te puttake
dassetvā tvañca mūlaphalāphalaṃ khādītva ekarattiṃ vasitvā
vigataparissamo pātova gamissasī”ti āha. Brāhmaṇo “kāmañcesa
ulārajjhāsayatāya puttake dadāti, mātā pana vacchagiddhā āgantvā dānassa
antarāyampi kareyya, yannūnāhaṃ imaṃ nippīletvā dārake gahetvā ajjeva
gaccheyyan”ti cintetvā “puttā ce te mayhaṃ dinnā, kiṃ dāni mātaraṃ
dassetvā pesitehi, dārake gahetvā ajjeva gamissāmī”ti āha. “Sace tvaṃ
brāhmaṇa rājaputtiṃ mātaraṃ daṭṭhuṃ na icchasi, ime dārake gahetvā
Jetuttharanagaraṃ gaccha, tattha Sañjayamahārājā dārake gahetvā
mahantaṃ te dhanāṃ dassati, tena dāsadāsiyo gaṇhissasi, sukhañca jīvissasi,
aññathā ime sukhumālā rājadārakā, kiṃ te veyyāvaccāṃ karissanti”ti āha.

Brāhmaṇo “evampi mayā na sakkā kātuṃ, rājadaṇḍato bhāyāmi,
mayhameva gāmaṃ nessāmī”ti āha. Imaṃ tesāṃ kathāsallāpaṃ sutvā
dārakā “pitā no kho amhe brāhmaṇassa dātukāmo”ti pakkamitvā
pokkharāṇi¹ gantvā paduminigacche nilīyimsu. Brāhmaṇo te adisvāva

1. Pokkharāṇitīraṃ (Ka)

“tvam ‘dārake dadāmī’¹ti vatvā te apakkamāpesi, eso te sādhubhāvo”²ti āha. Atha mahāsatto sahasāva uṭṭhahitvā dārake gavesanto paduminigacche nilīne disvā “etha tātā, mā mayham dānapāramiyā antarāyam akattha, mama dānajjhāsayaṃ matthakaṃ pāpetha, ayañca brāhmaṇo tumhe gahetvā tumhākaṃ ayyakassa Sañjayamahārājassa santikaṃ gamissati, tātā¹ jāli tvam bhujiṣso hotukāmo brāhmaṇassa nikkhasahassaṃ datvā bhujiṣso bhaveyyāsi, Kaṇhājine tvam dāsasataṃ dāsisataṃ hatthisataṃ assasataṃ usabhasataṃ nikkhasatanti sabbasataṃ datvā bhujiṣṣā bhaveyyāsi”³ti kumāre agghāpetvā samassāsetvā gahetvā assamapadaṃ gantvā kamaṇḍalunā udakaṃ gahetvā sabbaññutaññāṇassa paccayaṃ katvā brāhmaṇassa hatthe udakaṃ pātetvā ativiya pītisomanassajāto hutvā pathaviṃ unnādentō piyaputtadānaṃ adāsi. Idhāpi pubbe vuttanayeneva pathavikampādayo ahesuṃ. Tena vuttaṃ—

113. “Yācakaṃ upagataṃ disvā, hāso me upapajjatha.

Ubho putte gahetvāna, adāsiṃ brāhmaṇe tadā.

114. Sake putte cajantassa, Jūjake brāhmaṇe yadā.

Tadāpi pathavī kampi, Sineruvanavaṭaṃsakā”⁴ti.

Atha brāhmaṇo dārake agantukāme latāya hatthesu bandhitvā ākaḍḍhi. Tesāṃ bandhaṭṭhāne chaviṃ chinditvā lohitaṃ pagghari. So latādaṇḍena paharanto ākaḍḍhi². Te pitaraṃ oloketvā—

“Ammā ca tātā nikkhantā, tvañca no tātā dassasi.

Mā no tvam tātā adadā, yāva am māpi etu no.

Tadāyaṃ brāhmaṇo kāmaṃ, vikkiṇātu hanātu vā”³ti—

vatvā punapi ayaṃ evarūpo ghoradassano kurūrakammanto—

“Manusso udāhu yakkho, maṃsalohitabhojano.

Gāmā araṇṇamāgamma, dhanam taṃ tātā yācati.

Nīyamāne piṣācena, kiṃ nu tātā udikkhasi”⁴ti—

ādāni vadantā parideviṃsu. Tattha **dhananti** puttadhanam.

1. Tattha (Ka)

2. Ākaḍḍhati (Sī)

3. Khu 6. 351 piṭṭhe.

4. Khu 6. 352 piṭṭhe.

Jūjako dārake tathā paridevanteyeva pothentova gahetvā pakkāmi. Mahāsattassa dārakānaṃ karuṇaṃ paridevitena tassa ca brāhmaṇassa akāruññabhāvena balavasoko uppajji, vippaṭisāro ca udapādi. So taṅkhaṇaṇṇeva bodhisattānaṃ paveniṃ anussari. “Sabbeva hi bodhisattā pañca mahāpariccāge pariccajivā Buddhā bhavissanti, ahampi tesāṃ abbhantaro, puttadānaṇca mahāpariccāgānaṃ aññataraṃ, tasmā Vessantara dānaṃ datvā pacchānutāpo na te anucchaviko”ti attānaṃ paribhāsetvā “dinnakālato paṭṭhāya mama te na kiñci hontī”ti attānaṃ upatthambhetvā daḷhasamādānaṃ adhiṭṭhāya paṇṇasāladvāre pāsāṇaphalake kañcanapaṭimā viya nisīdi.

Atha Maddidevī araññato phalāphalaṃ gahetvā nivattantī “mā mahāsattassa dānantarāyo hotū”ti vāḷamigarūpadharāhi devatāhi uparuddhamaggā tesu apagatesu cirena assamaṃ patvā “ajja me dussupinaṃ diṭṭhaṃ, dunnimittāni ca uppannāni, kiṃ nu kho bhavissatī”ti cintentī assamaṃ pavisitvā puttake apassantī bodhisattassa santikaṃ gantvā “deva na kho amhākaṃ puttake passāmi, kuhiṃ te gatā”ti āha. So tuṇhī ahoṣi. Sā puttake upadhārentī tahiṃ tahiṃ upadhāvitvā gavesantī adisvā punapi gantvā pucchi. Bodhisatto “kakkhaḷakathāya naṃ puttasokaṃ jahāpessāmi”ti cintetvā—

“Nūna Maddī varāroha, rājaputtī yasassinī.

Pāto gatāsi uñchāya, kimidaṃ sāyamāgatā”ti¹—

vatvā tāya cirāyanakāraṇe kathite punapi dārake sandhāya na kiñci āha. Sā puttasokena te upadhārentī punapi vātavegena vanāni vicari, tāya ekarattiyaṃ vicaritaṭṭhānaṃ pariggaṇhantaṃ pannarasayojanamattaṃ ahoṣi. Atha vibhātāya rattiyā mahāsattassa santikaṃ gantvā ʈhitā dārakānaṃ adassanena balavasokābhībhūtā tassa pādamūle chinnakadalī viya bhūmiyaṃ visaññī hutvā pati. So “matā”ti saññāya kampamāno uppannabalavasokopi satim paccupaṭṭhapetvā “jānissāmi tāva jīvati, na jīvati”ti sattamāse kāyasamsaggaṃ

1. Khu 6. 359 piṭṭhe.

anāpannapubbopi aññassa abhāvena tassā sīsaṃ ukkhipitvā ūrusu ṭhapetvā udakena paripphositvā uraṇca mukhaṇca hadayaṇca parimajji. Maddipi kho thokaṃ vītināmetvā satim paṭilabhitvā hirottappaṃ paccupaṭṭhapetvā “deva dārakā te kuhiṃ gatā”ti pucchi. So āha “devi ekassa me brāhmaṇassa maṃ yācitvā āgatassa dāsathāya dinnā”ti vatvā tāya “kasmā deva putte brāhmaṇassa datvā mama sabbarattim paridevitvā vicarantiyā nācikkhī”ti vutte “paṭhamameva vutte tava cittadukkhaṃ bahu bhavissati, idāni pana sarīradukkheṇa tanukaṃ bhavissati”ti vatvā—

“Maṃ passa maddi mā putte, mā bālhaṃ paridevasi.
Lacchāma putte jīvantā, arogā ca bhavāmasa”ti¹—

So samassāsetvā puna—

“Putte pasuṇca dhaññaṇca, yaṇca aññaṃ ghare dhanam.
Dajjā sappuriso dānaṃ, disvā yācakamāgataṃ.
Anumodāhi me Maddi, puttake dānamuttamaṃ”ti¹—

vatvā attano puttadānaṃ taṃ anumodāpesi.

Sāpi—

“Anumodāmi te deva, puttake dānamuttamaṃ.
Datvā cittaṃ pasādehi, bhiyyo dānaṃ dado bhavā”ti²—

vatvā anumodi.

Evaṃ tesu aññamaññaṃ sammodanīyaṃ kathaṃ kathentesu Sakko cintesi “mahāpuriso hiyyo Jūjakassa pathaviṃ unnādetvā dārake adāsi. Idāni naṃ koci hīnapuriso upasaṅkamitvā Maddideviṃ yācitvā gahetvā gaccheyya, tato rājā nippaccayo bhaveyya, handāhaṃ brāhmaṇavaṇṇena naṃ upasaṅkamitvā Maddiṃ yācitvā pāramikūṭaṃ gāhāpetvā kassaci avissajjiyaṃ katvā puna naṃ tasseva datvā āgamiṣāmī”ti. So sūriyuggamanavelāyaṃ brāhmaṇavaṇṇena tassa santikaṃ agamāsi. Taṃ disvā mahāpuriso “atithi no āgato”ti pītisomanassajāto tena saddhiṃ madhurapaṭisanthāraṃ katvā “brāhmaṇa kenatthena

1. Khu 6. 362 piṭṭhe.

2. Khu 6. 363 piṭṭhe.

idhāgatosī”ti pucchi. Atha naṃ Sakko Maddideviṃ yāci. Tena vuttam—

115. “Punadeva Sakko oruyha, hutvā brāhmaṇasannibho.
Ayāci maṃ Maddideviṃ, sīlavantiṃ patibbatan”ti.

Tattha **punadevā**ti dārake dinnadivasato pacchā eva. Tadanantaramevāti attho. **Oruyhā**ti devalokato otarivā. **Brāhmaṇasannibhoti** brāhmaṇasamānavaṇṇo.

Atha mahāsatto “hiyyo me dvepi dārakā brāhmaṇassa dinnā, ahampi araṇṇe ekakova, katham te Maddiṃ sīlavantiṃ patibbatam dassāmi”ti avatvā pasāritahatthe anaggharatanaṃ ṭhapento viya asajjitvā abajjhivā anolīnamānaso “ajja me dānapārami matthakaṃ pāpuṇissati”ti haṭṭhatuṭṭho giriṃ unnādentō viya—

“Dadāmi na vikampāmi, yaṃ maṃ yācasi brāhmaṇa.
Santam nappaṭigūhāmi, dāne me ramatī mano”ti¹—

vatvā sīghameva kamaṇḍalunā udakaṃ āharitvā brāhmaṇassa hatthe udakaṃ pātetvā bhariyamadāsi. Tena vuttam—

116. “Maddiṃ hatthe gahetvāna, udakañjali pūriya.
Pasannamanasaṅkappo, tassa Maddiṃ adāsahan”ti.

Tattha **udakañjalī**ti udakaṃ añjaliṃ, “udakan”ti ca karaṇatthe paccattavacanam, udakena tassa brāhmaṇassa añjaliṃ pasāritahatthatalaṃ pūretvāti attho. **Pasannamanasaṅkappoti** “addhā iminā pariccāgena dānapāramiṃ matthakaṃ pāpetvā sammāsambodhiṃ adhigamissāmi”ti uppannasaddhāpasādena pasannacittasaṅkappo. Taṅkhaṇaṇṇeva heṭṭhā vuttapakārāni sabbapāṭihāriyāni pāturaheṣuṃ. “Idānissa na dūre sammāsambodhi”ti devagaṇā brahmagaṇā ativiya pītisomanassajātā aheṣuṃ. Tena vuttam—

117. “Maddiyā dīyamānāya, gagane devā pamoditā.
Tadāpi pathavī kampi, Sineruvanavaṭṭamsakā”ti.

1. Khu 6. 364 piṭṭhe.

Tathā pana diyamānāya Maddiyā deviyā ruṇṇaṃ vā dummukhaṃ vā bhākuṭimattaṃ ā nāhosi, evaṃ cassā ahosi “yaṃ devo icchatī, taṃ karotū”ti.

“Komārī yassāhaṃ bhariyā, sāmiko mama issaro.
Yassicche tassa maṃ dajjā, vikkiṇeyya haneyya vā”ti¹—

āha.

Mahāpurisopi “ambho brāhmaṇa Maddito me sataguṇena saḥassaguṇena sataṣaḥassaguṇena sabbaññutaññāṇameva piyatarāṃ, idaṃ me dānaṃ sabbaññutaññāṇappaṭivedhassa paccayo hotū”ti vatvā adāsi. Tena vuttaṃ—

118. “Jāliṃ Kaṇhājinaṃ dhītaṃ, Maddideviṃ patibbataṃ.
Cajamāno na cintesiṃ, bodhiyāyeva kāraṇā.

119. Na me dessā ubho puttā, Maddidevī na dessiyā.
Sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā piye adāsahan”ti.

Tattha **cajamāno na cintesinti** pariccajanto santāpavasena na cintesiṃ, vissatṭho hutvā pariccajinti attho.

Etthāha—kasmā panāyaṃ mahāpuriso attano puttaḍāre jātisampanne khattiye parassa dāsabhāvena pariccaji, na hi yesaṃ kesañcīpi bhujissānaṃ abhujissabhāvakaraṇaṃ sādhammamoti? Vuccate—anudhammabhāvato. Ayaṃ hi Buddhakārake dhamme anugataḍhammatā, yadidaṃ sabbassa attaniyassa mamanti pariggahitavattuno anavasesapariccāgo, na hi deyyadhammapaṭiggāhakavikapparahitaṃ dānapāraṃ piyapūretuṃ ussukkamāpannānaṃ bodhisattānaṃ mamanti pariggahitavattumaṃ yācantassa yācassa na pariccajituṃ yuttaṃ, porāṇopi cāyamanudhammo. Sabbesaṃ hi bodhisattānaṃ ayaṃ āciṇṇasamāciṇṇadhammo kulavaṃso kulappaveṇī, yadidaṃ sabbassa pariccāgo, tattha ca visesato piyataravattupariccāgo, na hi keci bodhisattā vaṃsānugataṃ rajjissariyāḍidhanapariccāgaṃ attano sīsanayanādi-aṅgapariccāgaṃ piyajīvitapariccāgaṃ kulavaṃsapatiṭṭhāpakapiyaputtapariccāgaṃ

1. Khu 6. 364 piṭṭhe.

manāpacārīnīpiyabhariyāpariccāganti ime pañca mahāpariccāge
 apariccajītvā Buddhā nāma bhūtapubbā atthi, tathā hi Maṅgale Bhagavati
 bodhisattabhūte bodhipariyesanaṃ caramāne ca carimattabhāvato tatiye
 attabhāve saputtadāre ekasmiṃ pabbate vasante Kharadāṭhiko nāma yakkho
 mahāpurisassa dānājñāsayaṃ sutvā brāhmaṇavaṇṇena upasaṅkamitvā
 mahāsattaṃ dve dārake yāci.

Mahāsatto “dadāmi brāhmaṇassa puttake”ti haṭṭhapahaṭṭho
 udakapariyantaṃ pathaviṃ kampaṇo dvepi dārake adāsi. Yakkho
 caṅkamanakoṭiyaṃ ālambanaphalakaṃ nissāya ṭhito mahāsattassa
 passantasseva muḷalalakāpaṃ viya dve dārake khādi. Aggijālaṃ viya
 lohitaḍḍhāraṃ uggiramānaṃ¹ yakkhassa mukhaṃ olokentassa mahāpurisassa
 “vañcesi vata maṃ yakkho”ti uppajjanakacittuppadassa-okāsaṃ adentassa
 upāyakosallassa subhāvitattā atītadhammānaṃ appaṭṭisandhisabhāvato
 aniccādivasena saṅkhārānaṃ suparimadditabhāvato ca evaṃ ittaratṭhitikena
 pabhaṅgunā asārena saṅkhārakalāpena “pūritā vata me dānapāramī,
 mahantaṃ vata me atthaṃ sādhetvā idaṃ adhigataṃ”ti somanassameva
 uppajji. So idaṃ anaññasādhāraṇaṃ tasmīṃ khaṇe attano cittācāraṃ ñatvā
 “imassa nissandena anāgate imināva nīhārena sarīrato rasmiyo
 nikkhamantū”ti patthanamakāsi. Tassa taṃ patthanaṃ nissāya
 Buddhabhūtaṃ sarīrappabhā niccameva dasasahassilokadhātum pharitvā
 aṭṭhāsi². Evaṃ aññepi bodhisattā attano piyātaraṃ puttadāraṃ pariccajītvā
 sabbaññutaññānaṃ paṭivijjhimsu.

Api ca yathā nāma koci puriso kassaci santike gāmaṃ vā janapadaṃ vā
 keṇiyā gahetvā kammaṃ karonto attano antevāsikānaṃ vā pamādena
 pūtibhūtaṃ³ dhanam dhāreyya, tamenam so gāhāpetvā bandhanāgāraṃ
 paveseyya. Tassa evamassa “ahaṃ kho imassa rañño kammaṃ karonto
 ettakaṃ nāma dhanam dhāremi, tenāhaṃ rañña bandhanāgāre pavesito,
 sacāhaṃ idheva homi, attānañca jīyeyya, puttadārakammakaraporisā ca me
 jīvikāpagatā mahantaṃ anayabyasanaṃ āpajjeyyūṃ, yannūnāhaṃ rañño
 ārocetvā attano puttaṃ vā kaniṭṭhabhātaraṃ vā idha ṭhapetvā

1. Uggiriyamānaṃ (Ka)

2. Abhi-Ṭṭha 1. 58 piṭṭhepi passitabbam.

3. Patissutaṃ (Ka)

nikkhomeyyaṃ, evāhaṃ ito bandhanato mutto na cirasseva yathāmittaṃ
yathāsandiṭṭhaṃ dhaṇaṃ saṃharitvā rañño datvā tampi bandhanato mocemi,
appamattova hutvā uṭṭhānabalena attano sampattiṃ paṭipākatikaṃ
karissāmi”ti. So tathā kareyya. Evaṃ sampadamidaṃ daṭṭhabbaṃ.

Tatridaṃ opammasaṃsandanaṃ—rājā viya kammaṃ, bandhanāgāro
viya saṃsāro, raññā bandhanāgāre ṭhapitapuriso viya kammavasena
saṃsāraccārake ṭhito mahāpuriso, tassa bandhanāgāre ṭhitapurisassa tattha
puttassa vā bhātuno vā parādhīnabhāvakaraṇena tesaṃ attano ca
dukkhappamocanaṃ viya mahāpurisassa attano puttādike paresaṃ datvā
sabbaññutaññāpapaṭilābhena sabbasattānaṃ vaṭṭadukkhappamocanaṃ,
tassa vigatadukkhassa tehi saddhiṃ yathādhīppetasampattiyaṃ paṭiṭṭhānaṃ
viya mahāpurisassa arahattamaggena apagatavaṭṭadukkhassa Buddhabhāvena
dasabalādisabbaññutaññānasampattisamannāgamo attano vacanakāraṇānaṃ
vijjattayādisampattisamannāgamo cāti evaṃ anavajjasabhāvo eva
mahāpurisānaṃ puttadārapariccāgo. Eteneva nayena nesaṃ
aṅgaḷivitaapariccāge yā codanā, sāpi visodhitāti veditabbāti.

Evaṃ pana mahāsattena Maddideviyā dinnāya Sakko
acchariyabbhutaṭṭajāto hutvā—

“Sabbe jītā te paccūhā, ye dībbā ye ca mānūsā¹.

Ninnādītā te pathavī, saddo te tidivaṃ gato¹.

Duddadaṃ dadamānānaṃ, dukkaraṃ kamma kubbataṃ.

Asanto nānukubbanti, sataṃ dhammo durannayo.

Tasmā satañca asataṃ, nānā hoti ito gati.

Asanto nirayaṃ yanti, santo saggaparāyaṇā”ti²—

ādinā nayena mahāpurisassa dānānumodanavasena thutiṃ akāsi.

Tattha **paccūhāti** paccatthikā. **Dībbāti** dībbayasapaṭibhāḥakā. **Mānūsāti**
manussayasapaṭibhāḥakā. Ke pana teti? Macchariyadhammā, te sabbe
puttadāraṃ dentena mahāsattena jītāti dasseti. **Duddadanti**
puttadārādiduddadaṃ

1. Khu 6. 364 piṭṭhe.

2. Khu 6. 365 piṭṭhe.

dadamānānaṃ tameva **dukkaraṃ kubbataṃ** tumhādisānaṃ kammaṃ aññe sāvaka paccekabodhisattā¹ nānukubbanti, pageva asanto maccharino. Tasmā **sataṃ dhammo durannayo** sādhuṇaṃ mahābodhisattānaṃ paṭipattidhammo aññehi duranugamo.

Evaṃ Sakko mahāpurisassa anumodanavasena thutiṃ katvā Maddideviṃ niyyātento—

“Dadāmi bhoto bhariyaṃ, Maddiṃ sabbaṅgasobhanaṃ².

Tvañceva Maddiyā channo, Maddi ca patino tavā”ti³—

vatvā taṃ Maddiṃ paṭidatvā dibbattabhāvena jalanto taruṇasūriyo viya ākāse thatvā attānaṃ ācikkhanto—

“Sakkohamasmi devindo, āgatosmi tavantike.

Varaṃ varassu rājisi, vare aṭṭha dadāmi te”ti³—

vatvā varehi nimantesi. Mahāsattopi “pitā maṃ punadeva rajje patiṭṭhāpetu, vajjhappattaṃ vadhato moceyyaṃ, sabbasattānaṃ avassayo bhaveyyaṃ, paradāraṃ na gaccheyyaṃ, itthiṇaṃ vasaṃ na gaccheyyaṃ, putto me dīghāyuko siyā⁴, annapānādideyyadhammo bahuko siyā, tañca aparikkhayaṃ pasannacitto dadeyyaṃ, evaṃ mahādānāni pavattetvā devalokaṃ gantvā tato idhāgato sabbaññutaṃ pāpuṇeyyaṃ”ti ime aṭṭha vare yāci. Sakko “na cirasseva pitā Sañjayamahārājā idheva āgantvā taṃ gahetvā rajje patiṭṭhāpessati, itaro ca sabbo te manoratho matthakaṃ pāpuṇissati, mā cintayi, appamatto hohi”ti ovaditvā sakaṭṭhānameva gato. Bodhisatto ca Maddidevī ca sammodamānā Sakkadattiye assame vasiṃsu.

Jūjakepi kumāre gahetvā gacchante devatā ārakkhamakāṃsu. Divase divase ekā devadhītā rattibhāge āgantvā Maddivaṇṇena kumāre paṭijaggi. So devatāviggahito hutvā “Kaliṅgaraṭṭhaṃ gamissāmī”ti adḍhamāsena Jetuttaranagameva sampāpuṇi. Rājā vinicchaye nisinno brāhmaṇena saddhiṃ dārake rājaṅgaṇena gacchante disvā sañjānitvā

1. Abodhisattā (Sī, Ka)

3. Khu 6. 365 piṭṭhe.

2. Sabbaṅgasobhiniṃ (Sī, Ka)

4. Puttā maddi ca dīghāyukā siyā (Ka)

brāhmaṇena saddhiṃ te pakkosāpetvā taṃ pavattiṃ sutvā bodhisattena kathitaniyāmeneva dhanam datvā kumāre kiṇitvā nhāpetvā bhojetvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍite katvā rājā dāraṇaṃ Phussatidevī dārikaṃ ucchaṅge katvā bodhisattassa rājaputtiyā ca pavattiṃ suṇimsu.

Taṃ sutvā rājā “bhūnahaccaṃ vata mayā katan”ti saṃviggamānaso tāvadeva dvādasa-akkhobhanīparimāṇaṃ senaṃ sannayhitvā Vaṅkapabbatābhimukho pāyāsi saddhiṃ Phussatideviyā ceva dāraṇe ca. Anukkamena gantvā puttena ca suṇisāya ca samāgañchi. Vessantaro piyaputte disvā sokaṃ sandhāretuṃ asakkonto visaññī hutvā tattheva pati, tathā Maddī mātāpitāro sahaṇṇatā saṭṭhisahassā ca amaccā. Taṃ kārūṇaṃ passantesu ekopi sakabhāvena sandhāretuṃ nāsakkhi, sakalaṃ assamapadaṃ Yugandharavātapamadditaṃ viya¹ sālavanaṃ ahosi. Sakko devarājā tesam visaññībhāvavinodanattamaṃ pokkharavassaṃ vassāpesi, temetukāmā tementi, pokkhare patitavassaṃ viya vinivattitvā udakaṃ gacchati. Sabbe saññaṃ paṭilabhiṃsu. Tadāpi pathavikampādayo heṭṭhā vuttappakārā acchariyā pāturaḥesuṃ. Tena vuttaṃ—

120. “Punāparaṃ brahārañña, mātāpitūsamāgame.

Karuṇaṃ paridevante, sallapante sukhaṃ dukhaṃ.

121. Hirottappena garuṇā, ubhinnaṃ upasaṅkami.

Tadāpi pathavī kampi, Sineruvanavaṭṭasakā”ti.

Tattha **karuṇaṃ paridevanteti** mātāpitāro ādiṃ katvā sabbasmim āgatajane karuṇaṃ paridevamāne. **Sallapante sukhaṃ dukhanti** sukhadukkhaṃ pucchitvā paṭisanthāravasena ālāpasallāpaṃ karonte.

Hirottappena garuṇā ubhinnaṃ ime² Sivīnaṃ vacanaṃ gahetvā adūsakaṃ dhamme ṭhitaṃ maṃ pabbājayimsūti cittappakopaṃ akatvā ubhosu etesu mātāpitūsu dhammagāravasamussitena hirottappeneva yathārūpe **upasaṅkami**. Tena me dhammatejena **tadāpi pathavī kampi**.

1. Yugantavātapahatapamadditaṃ viya (Sī)

2. Imesaṃ (Ka)

Atha Sañjayamahārājā bodhisattam khamāpetvā rajjam paṭicchāpetvā taṅkhaṇaṇṇeva kesamassukammādīni kārāpetvā nhāpetvā sabbābharaṇavibhūsitam devarājānamiva virocamānam saha Maddideviyā rajje abhisiñcitvā tāvadeva ca tato paṭṭhāya¹ dvādasa-akkhobhanīparimāṇāya caturaṅginiyā senāya ca puttam parivārayitvā Vaṅkapabbatato yāva Jetuttaranagarā saṭṭhiyojanamaggaṃ alaṅkārāpetvā dvīhi māsehi sukheneva nagaram pavesesi. Mahājano ulāram pītisomanassam paṭisamvedesi. Celukkhepādayo pavattimsu. Nagare ca nandibherim carāpesum. Antamaso bilāre upādāya sabbesam bandhane ṭhitānam bandhanamokkho ahosi. So nagaram pavīṭṭhadivaseyeva paccūsakāle cintesi “sve vibhātāya rattiyā mamāgatabhāvam sutvā yācakā āgamissanti, tesāham kiṃ dassāmī”ti. Tasmim khaṇe Sakkassa āsanam uṇhākāram dassesi. So āvajjento tam kāraṇam ṇātvā tāvadeva rājanivesanassa purimavatthum pacchimavatthuṇca kaṭippamāṇam pūrento ghanamegho viya sattaratanavassam vassāpesi. Sakalanagare jaṇṇupparamāṇam vassāpesīti. Tena vuttam—

122. “Punāparam brahāraṇṇā, nikkhamitvā sañātibhi.
Pavisāmi puram rammaṃ, Jetuttaram puruttamaṃ.

123. Ratanāni satta vassimsu, mahāmegho pavassatha.
Tadāpi pathavī kampi, Sineruvanavaṭamsakā.

124. Acetanāyam pathavī, aviññāya sukham dukham.
Sāpi dānabalā mayham, sattakkhattum pakampathā”ti.

Evaṃ sattaratanavasse vuṭṭhe punadivase mahāsatto “yesam kulānam purimapacchimavatthūsu vuṭṭhadhanam², tesaṇṇeva hotū”ti dāpetvā avasesam āharāpetvā attano gehavatthusmim dhanena saddhim koṭṭhāgāresu okirāpetvā mahādānam pavattesi. **Acetanāyam pathavī**ti cetanārahitā ayaṃ mahābhūtā pathavī, devatā pana cetanāsahitā. **Aviññāya sukham dukham**ti acetanattā eva sukham dukkham ajānitvā. Satipi

1. Vuṭṭhāya (Ka)

2. Vuṭṭhitadhanam (Sī)

sukhadukkhapaccayasamīyoge taṃ nānubhavantī **sāpi dānabalā mayhanti** evambhūtāpi sā mahāpathavī mama dānapuññānubhāvahetu. **Sattakkhattum pakampathā**ti aṭṭhavassikakāle hadayamamsādīnīpi yācakānaṃ dadeyyanti dānājñhāsuyuppāde maṅgalaḥatthidāne pabbājanakāle pavattitamahādāne puttadāne bhariyādāne Vaṅkapabbate ñātisaṃāgame nagaraṃ pavittṭhadivase ratanavassakāleti imesuṭhānesu sattavāraṃ akampittha. Evaṃ ekasmiṃyeva attabhāve sattakkhattum mahāpathavikampanādi-acchariyapātubhāvahetubhūtāni yāvatāyukaṃ mahādānāni pavattetvā mahāsatto āyupariyosāne tusitapure uppajji. Tenāha Bhagavā—

“Tato Vessantaro rājā, dānaṃ datvāna khattiyo.

Kāyassa bheda sappañño, saggaṃ so upapajjathā”ti¹.

Tadā Jūjako Devadatto ahoṣi, Amittatāpanā Ciñcamāṇavikā, Cetaputto Channo, Āccutatāpaso Sāriputto, Sakko Anuruddho, Maddī Rāhulamātā, Jālikumāro Rāhulo, Kaṇhājinā Uppalavaṇṇā, mātāpitāro mahārājakulāni, sesapariṣā Buddhapariṣā, Vessantaro rājā Lokanātho.

Idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṃ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā mahāsatte kucchigate mātu devasikaṃ chasatasahassāni vissajjetvā dānaṃ dātukāmatādohaḷo, tathā dīyamānēpi dhanassa parikkhayābhāvo, jātakkaṇe eva hatthaṃ pasāretvā “dānaṃ dassāmi, atthi kiñci”ti vācānicchāraṇaṃ, catupañcavassikakāle attano alaṅkāraṃ dhātīnaṃ hatthagatassa puna aggahetukāmatā, aṭṭhavassikakāle hadayamamsādikassa attano sarīrāvayavassa dātukāmatāti evamādikā sattakkhattum mahāpathavikampanādi-anekacchariyapātubhāvahetubhūtā idha mahāpurisassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tenetaṃ vuccati—

“Evaṃ acchariyā hete, abbhutā ca Mahesino -pa-.

Tesu cittappasādopi, dukkhato parimocaye.

Pagevānukiriyā tesāṃ, dhammassa anudhammato”ti.

Vessantaracariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 6. 378 piṭṭhe.

10. Sasapaṇḍitacariyāvaṇṇanā

125-6. Dasame **yadā homi, sasakoti** ahaṃ Sāriputta bodhipariyesanaṃ caramāno yadā Sasapaṇḍito homi. Bodhisattā hi kammavasippattāpi tādīsānaṃ tiracchānānaṃ anuggaṇṇhanatthaṃ tiracchānayoniyaṃ nibbattanti. **Pavanacārakoti** mahāvanacārī. Dabbāditiṇāni rukkhagacchesu paṇṇāni yaṃkiñci sākaṃ rukkhato patitaphalāni ca bhakkho etassāti **tiṇapaṇṇasākaphalabhakkho. Parahetṭhanavivajjitoti** parapīlavirahito. **Suttapoto cāti** uddapoto ca. **Ahaṃ tadāti** yadāhaṃ sasako homi, tadā ete makkaṭṭādayo tayo sahāye ovaḍāmi.

127. **Kiriye kalyāṇapāpaketi** kusale ceva akusale ca kamme. **Pāpānīti** anusāsanākāradassanaṃ. Tattha **pāpāni parivajjethāti** pāṇātipāto -pa-micchādīṭṭhīti imāni pāpāni parivajjetha. **Kalyāṇe abhinivissathāti** dānaṃ sīlaṃ -pa- diṭṭhijukammanti idaṃ kalyāṇaṃ, imasmiṃ kalyāṇe attano kāyavācācittāni abhimukhabhāvena nivissatha, imaṃ kalyāṇapaṭipattim paṭipajjathāti attho.

Evam mahāsatto tiracchānayoniyaṃ nibbattopi nāṇasampannatāya kalyāṇamitto hutvā tesam tiṇṇaṃ janānaṃ kālena kālaṃ upagatānaṃ ovādasena dhammaṃ desesi. Te tassa ovādaṃ sampaṭicchitvā attano vasanaṭṭhānaṃ pavisitvā vasanti. Evam kāle gacchante bodhisatto ākāsaṃ oloketvā candapāripūrimdisvā “uposathakammaṃ karoṭhā”ti ovadi. Tenāha—

128. “Upasathamhi divase, candaṃ disvā na pūritam.

Etesam tattha ācikkhim, divaso ajjuposatho.

129. Dānāni paṭiyādettha, dakkhiṇeyyassa dātave.

Datvā dānaṃ dakkhiṇeyye, upavassathuposathan”ti.

Tattha **candaṃ disvā na pūritanti** juṇhapakkhacātuddasiyaṃ īsakaṃ aparipuṇṇabhāvena candaṃ na paripūritaṃ disvā tato vibhātāya rattiya aruṇuggamanavelāyameva **uposathamhi divase** pannarase **etesam** makkaṭṭādīnaṃ

mayhaṃ saḥāyānaṃ **divaso ajjuposatho**, tasmā “**dānāni paṭiyādeṭhā**”ti-ādinā tattha uposathadivase paṭipattividdhānaṃ **ācikkhinti** yojetabbaṃ. Tattha **dānānī**ti deyyadhamme. **Paṭiyādeṭhā**ti yathāsatti yathābalaṃ sajjetha. **Dātaveti** dātum. **Upavassathā**ti uposathakammaṃ karoṭṭha, uposathasīlāni rakkhatha, sīle paṭiṭṭhāya dinnadānaṃ mahapphalaṃ hoti, tasmā yācake sampatte tumhehi khāditaḥhārato datvā khādeyyāthāti dasseti.

Te “sādhū”ti bodhisattassa ovādaṃ sirasā sampañcchitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhahimssu. Tesu uddapoto pātova “gocaraṃ pariyesissāmī”ti nadītīraṃ gato. Atheke bālīsiko satta rohitamacche uddharitvā valliya āvuṇṭivā nadītīre vālukāya paṭicchādetvā macche gaṇhanto nadiyā adhosotaṃ bhassi. Uddo macchagandhaṃ ghāyitvā vālukaṃ viyūhitvā macche disvā nīharitvā “atthi nu kho etesaṃ sāmiko”ti tikkhattum ghoṣitvā sāmikaṃ apassanto valliyaṃ ḍaṃsitvā attano vasanagumbe ṭhapetvā “velāyameva khādissāmī”ti attano sīlaṃ āvajjento nipajji. Siṅgālopi gocaraṃ pariyesanto ekassa khettagopakassa kuṭiyaṃ dve maṃsasūlāni ekaṃ godhaṃ ekañca dadhivārakaṃ disvā “atthi nu kho etesaṃ sāmiko”ti tikkhattum ghoṣetvā sāmikaṃ adisvā dadhivārakassa uggahaṇarajjukaṃ gīvāyaṃ pavesetvā maṃsasūle ca godhañca mukhena ḍaṃsitvā attano vasanagumbe ṭhapetvā “velāyameva khādissāmī”ti attano sīlaṃ āvajjento nipajji. Makkaṭopi vanasaṇḍaṃ pavisitvā ambapiṇḍaṃ āharitvā attano vasanagumbe ṭhapetvā “velāyameva khādissāmī”ti attano sīlaṃ āvajjento nipajji. Tiṇṇampi “aho idha nūna yācako āgaccheyyā”ti cittaṃ uppajji. Tena vuttaṃ—

130. “Te me sādhūti vatvāna, yathāsatti yathābalaṃ.

Dānāni paṭiyādetvā, dakkhiṇeyyaṃ gavesisun”ti.

Bodhisatto pana “velāyameva nikkhamitvā dabbāditiṇāni khādissāmī”ti attano vasanagumbeyeva nisinno cintesi “mama santikaṃ āgatānaṃ yācakānaṃ tiṇāni khādītum na sakkā, tilataṇḍulādayopi

mayhaṃ natthi, sace me santikaṃ yācako āgamissati, ahaṃ tiṇena yāpemi, attano sarīramaṃsaṃ dassāmi”ti. Tenāha Bhagavā—

131. “Ahaṃ nisajja cintesiṃ, dānaṃ dakkhiṇanucchavaṃ.
Yadihaṃ labhe dakkhiṇeyyaṃ, kiṃ me dānaṃ bhavissati.

132. Na me atthi tilā muggā, māsā vā taṇḍulā ghatāṃ.
Ahaṃ tiṇena yāpemi, na sakkā tiṇa dātave.

133. Yadi koci eti dakkhiṇeyyo, bhikkhāya mama santike.
Dajjāhaṃ sakamattānaṃ, na so tuccho gamissatī”ti.

Tattha **dānaṃ dakkhiṇanucchavanti** dakkhiṇābhāvena anucchavikaṃ dānaṃ dakkhiṇeyyassa dātabbaṃ deyyadhammaṃ **cintesiṃ**. **Yadihaṃ labheti** yadi ahaṃ kiñci dakkhiṇeyyaṃ ajja labheyyaṃ. **Kiṃ me dānaṃ bhavissatī** kiṃ mama dātabbaṃ bhavissati. **Na sakkā tiṇa dātaveti** yadi dakkhiṇeyyassa dātuṃ tilamuggādikaṃ mayhaṃ natthi, yaṃ pana mama āhārabhūtaṃ, taṃ na sakkā tiṇaṃ dakkhiṇeyyassa dātuṃ. **Dajjāhaṃ sakamattānanti** kiṃ vā mayhaṃ etāya deyyadhammacintāya, nanu idameva mayhaṃ anavajjaṃ aparādhīnatāya sulabhaṃ paresaṅca paribhogārahaṃ sarīraṃ sace **koci dakkhiṇeyyo** mama santikaṃ āgacchati, tayidaṃ sakamattānaṃ tassa dajjāmaṃ. Evaṃ sante **na so tuccho** mama santikaṃ āgato arittahattho hutvā **gamissatī**ti.

Evaṃ mahāpurisassa yathābhūtasabhāvaṃ parivitakkentassa parivitakkānubhāvena Sakkassa Paṇḍukambalasilāsaṇaṃ uṇhākāraṃ dassesi. So āvajjento imaṃ kāraṇaṃ disvā “sasarājaṃ vīmaṃsissāmi”ti paṭhamāṃ uddassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā brāhmaṇavesena aṭṭhāsi. Tena “kimatthaṃ brāhmaṇa ṭhitosi”ti ca vutte sace kañci āhāraṃ labheyyaṃ, uposathiko hutvā samaṇadhammaṃ kareyyanti. So “sādhūti te āhāraṃ dassāmi”ti āha. Tena vuttaṃ—

“Satta me rohitā macchā, udakā thalamubbhatā.
Idaṃ brāhmaṇa me atthi, etaṃ bhutvā vane vasā”ti¹.

1. Khu 5. 101 piṭṭhe.

Brāhmaṇo “pageva tāva hotu, pacchā jānissāmī”ti tatheva siṅgālassa makkaṭassa ca santikaṃ gantvā tehipi attano vijjamānehi deyyadhammehi nimantito “pageva tāva hotu, pacchā jānissāmī”ti āha. Tena vuttaṃ—

“Dussa me khetapālassa, rattibhattaṃ apābhataṃ.
 Maṃsasulā ca dve godhā, ekañca dadhivārakaṃ¹.
 Idaṃ brāhmaṇa me atthi, etaṃ bhutvā vane vasā”ti².
 “Ambapakkaṃ dakaṃ sītaṃ, sītacchāyā manoramā.
 Idaṃ brāhmaṇa me atthi, etaṃ bhutvā vane vasā”ti².

Tattha **dussāti** amussa. **Rattibhattaṃ apābhatanti** rattibhojanato apanītaṃ. **Maṃsasulā ca dve godhāti** aṅgārapakkāni dve maṃsasulāni ekā ca godhā. **Dadhivārakanti** dadhivārako.

134. Atha brāhmaṇo Sasapaṇḍitassa santikaṃ gato. Tenāpi “kimatthamāgatosī”ti vutte tathevāha. Tena vuttaṃ “**mama saṅkappamaññāyā**”ti-ādi.

Tattha **mama saṅkappamaññāyāti** pubbe vuttappakāraṃ parivitakkaṃ jānitvā. **Brāhmaṇavaṇṇināti** brāhmaṇarūpavatā attabhāvena. **Āsayanti** vasanagumbaṃ.

135-7. **Santuṭṭhoti** samaṃ sabbabhāgeneva tuṭṭho. **Ghāsaheṭūti** āhārahetu. **Adinnapubbanti** yehi kehici abodhisattehi adinnapubbaṃ. **Dānavaranti** uttamadānaṃ. “**Ajja dassāmi te ahan**”ti vatvā **tuvaṃ sīlaguṇūpeto, ayuttaṃ te paraheṭhananti** taṃ pāṇātipātato apanetvā idāni tassa paribhogayoggaṃ attānaṃ katvā dātum “**ehi aggim padīpehi**”ti-ādimāha.

Tattha **ahaṃ pacissamattānanti** tayā kate aṅgāragabbhe ahameva patitvā attānaṃ pacissaṃ. **Pakkaṃ tvaṃ bhakkhayissasīti** tathā pana pakkaṃ tvaṃ khādissasi.

1. Dadhithālakam (Sī, Ka)

2. Khu 5. 101 piṭṭhe.

138-9. **Nānākaṭṭhe samānayīti** so brāhmaṇavesadhārī Sakko nānādārūni samānento viya ahoṣi. **Mahantaṃ akāsi citakaṃ, katvā aṅgāragabbhakanti** vītaccikaṃ vigatadhūmaṃ aṅgārabharitabbhantaraṃ samantato jalamānaṃ mama sarīrassa nimujjanappahonakaṃ taṅkhaṇaṇṇeva mahantaṃ citakaṃ akāsi, sahasā iddhiyā abhinimminīti adhippāyo. Tenāha “**aggim tattha padīpesi, yathā so khippaṃ mahābhava**”ti.

Tattha **soti** so aggikkhandho sīghaṃ mahanto yathā bhaveyya, tathā **padīpesi. Phoṭetvā rajagate gatteti** “sace lomantaresu pāṇakā atthi, te mā marimsū”ti paṃsugate mama gatte tikkhattum vidhunitvā. **Ekamantaṃ upāvisinti** na tāva kaṭṭhāni ādittānīti tesaṃ ādīpanaṃ udikkhanto thokaṃ ekamantaṃ nisīdim.

140. **Yadā mahākaṭṭhapuñjo, āditto dhamadhamāyatīti** yadā pana so dārurāsi samantato āditto vāyuvegasamuddhaṭānaṃ jālasikhānaṃ vasena “dhama dhamā”ti evaṃ karoti. **Taduppatitvā papati, majjhe jālasikhantareti** tadā tasmim kāle “mama sarīrassa jhāpanasamattho ayaṃ aṅgārārāsi”ti cintetvā uppatitvā ullaṅghitvā jālasikhānaṃ abbhantarabhūte tassa aṅgārārāsissa majjhe padumapuñje rājahaṃso viya pamuditacitto sakalasarīraṃ dānamukhe datvā papati.

141-2. **Paviṭṭhaṃ yassa kassacīti** yathā ghammakāle sītaṃ udakaṃ yena kenaci paviṭṭhaṃ tassa darathapariḷāhaṃ vūpasameti, assādaṃ pītiṇca uppādeti. **Tatheva jalitaṃ agginti** evaṃ tathā pajjalitaṃ aṅgārārāsi tadā mama paviṭṭhassa usumamattampi nāhoṣi. Aññadatthu dānapītiyā sabbadarathapariḷāhavūpasamo eva ahoṣi. Cīrassaṃ vata me chavicammādiko sabbo sarīrāvayavo dānamukhe juhitaḍḍataṃ upagato abhipatthito manoratho matthakaṃ pattoti. Tena vuttaṃ—

143. “Chaviṃ cammaṃ maṃsaṃ nhāruṃ, aṭṭhiṃ hadayabandhanaṃ.
Kevalaṃ sakalaṃ kāyaṃ, brāhmaṇassa adāsahan”ti.

Tattha **hadayabandhananti** hadayamaṃsapesi. Taṃ hi hadayavatthum bandhitvā viya ṭhitattā “hadayabandhanan”ti vuttaṃ. Atha vā **hadayabandhananti** hadayañca bandhanañca,

hadayamaṁsañceva taṁ bandhitvā viya ʘhitayakanamaṁsañcāti attho.

Kevalaṁ sakalaṁ kāyaṁti anavasesaṁ sabbaṁ sarīraṁ.

Evam tasmaṁ aggimhi attano sarīre lomakūpamattampi uṇhaṁ kātuṁ asakkonto bodhisattopi himagabbhaṁ pavīṭṭho viya hutvā brāhmaṇarūpadharaṁ Sakkaṁ evamāha “brāhmaṇa tayā kato aggi atisītaḷo, kiṁ nāmetan”ti. Paṇḍita nāhaṁ brāhmaṇo, Sakkohamasmi, tava vīmaṁsanatthaṁ āgato evamakāsinti. “Sakka tvaṁ tāva tiṭṭhatu, sakalopi ce loko maṁ dānena vīmaṁseyya, neva me adātukāmataṁ kathaṁci pi uppādeyya passetha nan”ti bodhisatto sihanādaṁ nadi.

Atha naṁ Sakko “sasapaṇḍita tava guṇā sakalakappampi pākāṭā hontū”ti pabbataṁ piḷetvā pabbatarasaṁ ādāya candamaṇḍale sasalakkaṇaṁ ālikhitvā bodhisattaṁ tasmaṁ vanasaṇḍe tattheva vanagumbe taruṇadabbatiṇapiṭhe nipajjāpetvā attano devalokameva gato. Tepi cattāro paṇḍitā samaggā sammodamānā niccasīlaṁ uposathasīlaṁ pūretvā yathārahaṁ puṇṇāni katvā yathākammaṁ gatā. Tadā uddo āyasmā Ānando ahosi, siṅgālo Mahāmoggaḷāno, makkaṭo Sāriputto, Sasapaṇḍito pana Lokanātho.

Tassa idhāpi silādiṇāmiyo heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṁ niddhāretabbā. Tathā satipi tiracchānupapattiyaṁ kusalādidhamme kusalādito yathābhūtāvabodho, tesu aṇumattampi vajjaṁ bhayato disvā suṭṭhu akusalato oramaṇaṁ, sammadeva ca kusaladhammesu attano patiṭṭhāpanaṁ, paresaṁca “ime nāma pāpadhammā te evaṁ gahitā evaṁ parāmaṭṭhā evaṁgatikā bhavanti evaṁabhisamparāyā”ti āḍiṇavaṁ dassetvā tato viramaṇe niyojanaṁ, idaṁ dānaṁ nāma idaṁ sīlaṁ nāma idaṁ uposathakammaṁ nāma, ettha patiṭṭhitānaṁ devamanussasampattiyo hatthagatā evāti-āḍiṇā puṇṇakammesu ānisaṁsaṁ dassetvā patiṭṭhāpanaṁ, attano sarīrajīvitānirapekkhaṁ, paresaṁ sattānaṁ anuggaṇhanaṁ, uḷāro ca dānājḡhāsayoti evamādayo idha bodhisattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tenetaṁ vuccati “evaṁ acchariyā hete -pa- dhammassa anudhammato”ti.

Sasapaṇḍitacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Idāni “**Akittibrāhmaṇo**”ti-ādinā yathāvutte dasapi cariyāvisese udānetvā nigameti. Tattha **ahameva tadā āsīm, yo te dānavare adāti** yo tāni uttamadānāni adāsi, so Akittibrāhmaṇādiko ahameva tadā tasmim kāle ahosīm, na aññoti. Iti tesu attabhāvesu satipi sīlādipāramīnaṃ yathārahaṃ pūritabhāve attano pana tadā dānajjhāsayassa ativiya uḷārabhāvaṃ sandhāya dānapāramivaseneva desanaṃ āropesi. **Ete dānaparikkhārā, ete dānassa pāramī**ti ye ime **Akittijātakā**disu¹ anekākāravokārā mayā pavattitā deyyadhammapariccāgā mama sarīrāvayavaputtadārapariccāgā paramakoṭikā, kiñcāpi te karuṇūpāyakosallapariggahitattā sabbaññutaññānameva uddissa pavattitattā dānassa paramukkaṃsagamanena dānapāramī eva, tathāpi mama dānassa paramatthapāramibhūtaṃ parikkharaṇato²santānassa paribhāvanāvasena abhisankharaṇato ete dānaparikkhārā nāma. Yassa panete parikkhārā, taṃ dassetuṃ “**jīvitāṃ yācake datvā, imaṃ pārami pūrayin**”ti vuttaṃ. Ettha hi ṭhapetvā sasapaṇḍitacariyaṃ sesāsu navasu cariyāsu yathārahaṃ dānapāramidāna-upapāramiyo veditabbā, **Sasapaṇḍitacariye**³ pana dānaparamatthapāramī. Tena vuttaṃ—

“Bhikkhāya upagataṃ disvā, sakattānaṃ pariccajīm.

Dānena me samo natthi, esā me dānapāramī”ti⁴.

Kiñcāpi hi mahāpurisassa yathāvutte Akittibrāhmaṇādikāle aññasmiñca Mahājanakamahāsutasomādikāle dānapāramiyā pūritattabhāvaṃ parimāṇaṃ nāma natthi, tathāpi ekanteneva sasapaṇḍitakāle dānapāramiyā paramatthapāramibhāvo vibhāvetabboti.

Paramatthadīpaniyā Cariyāpiṭakasaṃvaṇṇanāya

Dasavidhacariyāsaṅgahassa visesato dānapāramivibhāvanassa

Paṭhamavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 5. 266 piṭṭhādīsu.

3. Khu 4. 396 piṭṭhe.

2. Parikkhāraguṇato (Sī)

4. Khu 4. 398 piṭṭhe.

2. Hatthināgavagga

1. Mātuposakacariyāvaṇṇanā

1. Dutiyavaggassa paṭhame **kuñjaroti** hatthī. **Mātuposakoti** andhāya jarājiṇṇāya mātuyā paṭijagganako. **Mahiyāti** bhūmiyaṃ. **Guṇenāti** sīlaguṇena, tadā **mama** sadiso natthi.

Bodhisatto hi tadā Himavantappadese hatthiyoniyaṃ nibbatti, so sabbaseto abhirūpo lakkhaṇasampanno mahāhatthī anekahatthisatasahassaparivāro ahosi. Mātā panassa andhā. So madhuraphalāphalāni hatthīnaṃ hatthesu datvā mātu peseti. Hatthino tassā adatvā sayāṃ khādanti. So pariggaṇhanto taṃ pavattiṃ ñatvā “yūthaṃ pahāya mātameva posessāmi”ti rattibhāge aññesaṃ hatthīnaṃ ajānantānaṃ mātaraṃ gahetvā Caṇḍoraṇapabbatapādaṃ gantvā ekaṃ naḷiniṃ upanissāya ṭhitāya pabbataguhāya mātaraṃ ṭhapetvā posesi.

2-3. **Pavane disvā vanacaroti** eko vanacarako puriso tasmiṃ mahāvane vicaranto maṃ disvā. **Rañño maṃ paṭivedayīti** Bārāṇasirañño maṃ ārocesi. So hi maggamūḷho disaṃ vavatthapetuṃ asakkonto mahantena saddena paridevi. Bodhisattopi tassa saddaṃ sutvā “ayaṃ puriso anātho, na kho panetaṃ patirūpaṃ, yaṃ esa mayi ṭhite idha vinasseyyā”ti tassa santikaṃ gantvā taṃ bhayena palāyantaṃ disvā “ambho purisa natthi te maṃ nissāya bhayaṃ, mā palāyi, kasmā tvaṃ paridevanto vicarasi”ti pucchitvā “sāmi ahaṃ maggamūḷho ajja me sattamo divaso”ti vutte “bho purisa mā bhāyi, ahaṃ taṃ manussapathe ṭhapessāmi”ti taṃ attano piṭṭhiyaṃ nisīdāpetvā araṇṇato nīharitvā nivatti. Sopi pāpo “nagaraṃ gantvā rañño ārocessāmi”ti rukkhasaññaṃ pabbatasaññaṃ karontova nikkhamitvā Bārāṇasiṃ agamāsi. Tasmiṃ kāle rañño maṅgalaṃ hatthī mato. So puriso rājānaṃ upasaṅkamitvā mahāpurisassa attano diṭṭhabhāvaṃ ārocesi. Tena vuttaṃ “**tavānucchavo mahārāja, gajo vasati kānane**”ti-ādi.

Tattha **tavānucchavoti** tava opavayhaṃ kātuṃ anucchaviko yutto. **Na tassa parikkhāyatthoti** tassa gahaṇe gamanupacchedanatthaṃ samantato khaṇitabbaparikkhāya vā kareṇuyā kaṇṇapuṭena attānaṃ paṭicchādetvā khittapāsarajjuyā bandhitabba-**ālaka**saṅkhāta-ālānena vā yattha pavittṭho katthaci gantuṃ na sakkoti, tādīsavañcanakāsuyā vā attho payojanaṃ natthi. **Sahagahiteti** gahaṇasamakālaṃ eva. **Ehitīti** āgamiṣṣati.

Rājā imaṃ maggadesakaṃ katvā araṇṇaṃ gantvā “iminā vuttaṃ hatthināgaṃ ānehi”ti hatthācariyaṃ saha parivārena pesesi. So tena saddhim gantvā bodhisattaṃ naḷiniṃ pavisitvā gocaraṃ gaṇhantaṃ passi. Tena vuttaṃ—

4. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, rājāpi tuṭṭhamānaso.
Pesesi hatthidamakaṃ, chekācariyaṃ susikkhitaṃ.

5. Gantvā so hatthidamako, addasa padumassare.
Bhisamulālaṃ¹ uddharantaṃ, yāpanatthāya mātuyā”ti.

Tattha **chekācariyanti** hatthibandhanādividhimhi kusalaṃ hatthācariyaṃ. **Susikkhitanti** hatthīnaṃ sikkhāpanavijjāya niṭṭhaṅgamanena suṭṭhu sikkhitaṃ.

6. **Viññāya me sīlaguṇanti** “bhaddo ayaṃ hatthājānīyo na mando na caṇḍo na vomissasīlo vā”ti mama sīlaguṇaṃ jānitvā. Kathaṃ? **Lakkhaṇaṃ upadhārayīti** susikkhitahatthisippattā mama lakkhaṇaṃ samantato upadhāresi. Tena so **ehi puttāti vatvāna, mama soṇḍāya aggahi.**

7. Bodhisatto hatthācariyaṃ disvā “idaṃ bhayaṃ mayhaṃ etassa purisassa santikā uppannaṃ, ahaṃ kho pana mahābalo hatthisahassampi viddhamsetuṃ samattho, pahomi kujjhitvā saraṭṭhakaṃ senāvāhanaṃ nāsetuṃ. Sace pana kujjhissāmi, sīlaṃ me bhijjissati, tasmā sattīhi koṭṭiyamānopi na kujjhissāmi”ti cittaṃ adhiṭṭhāya sīsaṃ onāmetvā niccalova aṭṭhāsi. Tenāha Bhagavā “**yaṃ me tadā pākatikaṃ, sarīrānugataṃ balan**”ti-ādi.

1. Bhisamūlaṃ (Sī, Ka)

Tattha **pākatikanti** sabhāvasiddham. **Sarīrānugatanti** sarīrameva anugataṃ kāyabalaṃ, na upāyakusalatāsaṅkhātāñāṇanugatanti adhippāyo. **Ajja nāgasahassānanti** ajjakāle anekesaṃ hatthisahassānaṃ samuditānaṃ. **Balena samasādisanti** tesāṃ sarīrabalena samasameva hutvā sadisaṃ, na upamāmettena. Maṅgalaḥatthikule hi tadā bodhisatto uppannoti.

8. **Yadihaṃ tesāṃ pakuppeyyanti** maṃ gahaṇāya upagatānaṃ tesāṃ ahaṃ yadi kujjheyyaṃ, tesāṃ jīvitamaddane paṭibalo bhaveyyaṃ. Na kevalaṃ tesaṇṇeva, atha kho **yāva rajjampi mānusanti** yato rajjato tesāṃ āgatānaṃ manussānaṃ sabbampi rajjaṃ pothetvā cuṇṇavicuṇṇaṃ kareyyaṃ.

9. **Api cāhaṃ sīlarakkhāyāti** evaṃ samatthopi ca ahaṃ attani patiṭṭhitāya sīlarakkhāya sīlaguttiyā gutto bandho viya. **Na karomi citte aññathattanti** tassa sīlassa aññathattabhūtaṃ tesāṃ sattānaṃ pothanādividhiṃ mayhaṃ citte na karomi, tattha cittampi na uppādemi. **Pakkipantaṃ mamāḷaketi** ālānatthambhe pakkipantaṃ, “disvāpī”ti vacanaseso. Kasmāti ce, sīlapāramipūriyā īdisesu ṭhānesu sīlaṃ akhaṇḍentassa me na cirasseva sīlapāramī paripūressatīti sīlapāramiparipūraṇatthaṃ tassa aññathattaṃ citte na karomīti yojanā.

10. **“Yadi te man”**ti gāthāyapi sīlarakkhāya daḷhaṃ katvā sīlassa adhiṭṭhitabhāvameva dasseti. Tattha **koṭṭeeyunti** bhindeyyuṃ. **Sīlakhaṇḍabhayā mamāti** mama sīlassa khaṇḍanabhayena.

Evaṃ pana cintetvā bodhisatte niccale ṭhite hatthācariyo padumasaraṃ otaritvā tassa lakkhaṇasampattiṃ disvā “ehi puttā”ti rajatadāmasadisāya soṇḍāya gahetvā sattame divase Bārāṇasīṃ pāpuṇi. So antarāmagge vattamānova raṇṇo sāsanaṃ pesesi. Rājā nagaraṃ alaṅkārapesi. Hatthācariyo bodhisattaṃ katagandhaparibhaṇḍaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ hatthisīlaṃ netvā vicitrāsāṇiyā parikkhipāpetvā raṇṇo ārocesi. Rājā nānaggarasabhojanaṃ ādāya gantvā bodhisattassa dāpesi. So “mātaraṃ vinā gocaraṃ na gaṇhissāmi”ti piṇḍaṃ na gaṇhi. Yācitopi aggahetvā—

“Sā nūna’sā kapaṇikā, andhā aparīṇāyikā.

Khāṇum pādena ghaṭṭeti, girim Caṇḍoraṇaṃ patī”ti—

āha. Tam sutvā rājā—

“Kā nu te sā mahānāga, andhā aparīṇāyikā.

Khāṇum pādena ghaṭṭeti, girim Caṇḍoraṇaṃ patī”ti—

pucchitvā—

“Mātā me sā mahārāja, andhā aparīṇāyikā.

Khāṇum pādena ghaṭṭeti, girim Caṇḍoraṇaṃ patī”ti—

vutte ajja sattamo divaso “mātā me gocaraṃ na labhitthā”ti vadato imassa
gocaraṃ agaṇhantassa. Tasmā—

“Muñcathe’taṃ mahānāgaṃ, yo’yaṃ bharati mātaraṃ.

Sametu mātaraṃ nāgo, saha sabbehi ñātibhi”ti—

vatvā muñcāpesi—

“Mutto ca bandhanā nāgo, muttamādāya kuṇjaro.

Muhuttaṃ assāsavitvā, agamā yena pabbato”ti.

Tattha **kapaṇikā**ti varākā¹. **Khāṇum pādena ghaṭṭeti**ti andhatāya
puttaviyogadukkheṇa ca paridevamānā tattha tattha rukkhakaḷiṅgare pādena
ghaṭṭeti. **Caṇḍoraṇaṃ patī**ti Caṇḍoraṇapabbatābhimukhī, tasmim
pabbatapāde paribbhamamānāti attho. **Agamā yena pabbatoti** so hatthināgo
bandhanā mutto thokaṃ vissamitvā rañño dasarājadhammagāthāhi
dhammaṃ desetvā “appamatto hohi mahārāja”ti ovādaṃ datvā mahājanena
gandhamālādīhi pūjyamāno nagarā nikkhamitvā tadaheva mātaraṃ
samāgantvā sabbaṃ pavattiṃ ācikkhi. Sā tuṭṭhamānasā—

“Ciraṃ jīvatu so rājā, Kāsīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano.

Yo me puttaṃ pamocesi, sadā vuddhāpacāyikan”ti²—

rañño anumodanaṃ akāsi. Rājā bodhisattassa guṇe pasīditvā naḷiniyā
avidūre gāmaṃ māpetvā bodhisattassa mātu cassa nibaddhaṃ vattaṃ

1. Anāthā (Ka)

2. Khu 5. 227 piṭṭhe.

paṭṭhapesi. Aparabhāge bodhisatto mātari matāya tassā sarīraparihāraṃ katvā Kuraṇḍaka-assamapadaṃ nāma gato. Tasmiṃ pana ṭhāne Himavantato otarivā pañcasatā isayo vasiṃsu. Taṃ vattaṃ tesāṃ datvā rājā bodhisattassa samānarūpaṃ silāpaṭimaṃ kāretvā mahāsakkāraṃ pavattesi. Jambudīpavāsino anusaṃvaccharaṃ sannipatitvā hatthimahaṃ nāma karimsu. Tadārājā Ānando ahosi, hatthinī Mahāmāyā, vanacarako Devadatto, mātuposakahatthināgo Lokanātho.

Idhāpi dānapārami-ādayo yathārahaṃ niddhāretabbā. Sīlapāramī pana atisayavatīti sā eva desanaṃ āruḥhā. Tathā tiracchānayoniyāṃ uppannopi brahmapubbadeva pubbācariya āhuneyyādibhāvena Sabbaññubuddhenapi pasatthabhāvānurūpaṃ mātuyā garucittaṃ upaṭṭhapetvā “mātā nāmesā puttassa bahūpakārā, tasmā mātupaṭṭhānaṃ nāma paṇḍitena paññattan”ti manasi katvā anekesaṃ hatthisahassānaṃ issarādhipati mahānubhāvo yūthapati hutvā tehi anuvattiyamāno ekakavīhāre antarāyāṃ agaṇetvā yūthaṃ pahāya ekako hutvā upakārikhettaṃ pūjessāmīti mātuposanaṃ, maggamūḷhapurisaṃ disvā anukampāya taṃ gahetvā manussagocarasampāpanaṃ, tena ca katāparādhasaṃhanaṃ, hatthācariyappamukhānaṃ attānaṃ bandhituṃ āgatapurisānaṃ samatthopi samāno santāsanamattenapi¹ tesāṃ pīḷanā bhavissati, mayhañca sīlassa khaṇḍādibhāvoti tathā akatvā sudantena opavayho viya sukheveva gahaṇūpagamaṇaṃ, mātaraṃ vinā na kañci ajjhoharissāmīti sattāhampi anāhāratā, imināpāhaṃ bandhāpitoti cittaṃ anuppādetvā rājānaṃ mettāya pharaṇaṃ, tassa ca nānānāyehi dhammadesanāti evamādayo idha mahāpurisassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā². Tena vuttaṃ “evaṃ acchariyā ete, abbhūtā ca Mahesino -pa- dhammassa anudhammato”ti.

Mātuposakacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Santāpanamattenāpi (Sī)

2. Veditabbā (Sī)

2. Bhūridattacarivāṇṇanā

11. Dutiye **Bhūridatto**ti bhūrisamadatto. Dattoti hi tadā bodhisattassa mātāpitūhi kataṃ nāmaṃ, yasmā paneso nāgabhavane Virūpakkhamahārājabhavane Tāvatisabhavane ca uppanne pañhe sammadeva vinicchināti, ekadivasañca Virūpakkhamahārāje nāgaparisāya saddhiṃ tidasapuram gantvā Sakkaṃ parivāretvā nisinne devānamantare pañho samuṭṭhāsi. Taṃ koci kathetuṃ nāsakkhi. Sakkena pana anuññāto pallaṅkavaragato hutvā mahāsattova kathesi. Atha naṃ devarājā dibbagandhapupphehi pūjetvā “Datta tvaṃ pathavisamāya vipulāya paññāya samannāgato ito paṭṭhāya Bhūridatto nāmā”ti āha. Bhūrīti hi pathaviyā nāmaṃ, tasmā bhūrisamatāya bhūte atthe ramatīti ca bhūrisaṅkhātāya mahatiyā paññāya samannāgatattā mahāsatto “Bhūridatto”ti paññāyittha, mahatiyā pana nāgiddhiyā samannāgatattā **mahiddhiko cāti**.

Atīte hi imasmiṃyeva kappe Bārāṇasirañño putto pitarā raṭṭhato pabbājito vane vasanto aññatarāya nāgamāṇavikāya saṃvāsaṃ kappesi. Tesam saṃvāsamanvāya dve dārakā jāyimsu putto ca dhītā ca. Puttassa “Sāgarabrahmadatto”ti nāmaṃ karimsu dhītāya “Samuddajā”ti. So aparabhāge pitu accayena Bārāṇasiṃ gantvā rajjaṃ kāresi. Atha Dhatarattho nāma nāgarājā pañcayojanasatike nāgabhavane nāgarajjaṃ kārento taṃ abhūtavādikena Cittacūlena¹ nāma kacchapena “Bārāṇasirājā attano dhītaraṃ tuyhaṃ dātukāmo, sā kho pana rājadhītā Samuddajā nāma abhirūpā dassaniyā pāsādikā cā”ti kathitaṃ sutvā Dhatarattho cattāro nāgamāṇavake pesetvā taṃ dātuṃ anicchantam nāgavibhimsikāya bhimsāpetvā “dammī”ti vutte mahantaṃ paṇṇākāram² pesetvā mahatiyā nāgiddhiyā mahantena parivārena tassa dhītaraṃ nāgabhavanaṃ netvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi.

Sā aparabhāge Dhataratthaṃ paṭicca Sudassano Datto Subhogo Ariṭṭhoti cattāro putte paṭilabhi. Tesu Datto bodhisatto, so pubbe vuttanayeneva Sakkena tuṭṭhacittena “Bhūridatto”ti gahitanāmattā

1. Cittasūlena (Sī)

2. Sakkāram (Sī, Ka)

“Bhūridatto”tveva paññāyittha. Atha nesaṃ pitā yojanasatikam
yojanasatikam rajjam bhājetvā adāsi. Mahanto yaso ahosi.
Soḷasasoḷasanāgakaññāsahassāni parivārayimsu. Pitupi ekayojanasatameva
rajjam ahosi. Tayo puttā māse māse mātāpitaro passitum āgacchanti,
bodhisatto pana anvaddhamāsaṃ āgacchati.

So ekadivasaṃ Virūpakkhamahārājena saddhim Sakkassa upaṭṭhānaṃ
gato Vejayantapāsādam¹ Sudhammadevasabhaṃ Pāricchattakakoviḷāraṃ
Paṇḍukambalasilāsaṇaṃ devaccharāparivāraṃ atimanoharaṃ
Sakkasampattiṃ disvā “ettakamattampi nāgattabhāve t̥hitassa dullabhaṃ,
kuto sammāsambodhī”ti nāgattabhāvaṃ jigucchitvā “nāgabhavanaṃ gantvā
uposathavāsaṃ vasitvā silameva paggaṇhissāmi, taṃ bodhiparipācanaṃ
hoti, imasmiṃ devaloke uppattikāraṇaṃ bhavissatī”ti cintetvā
nāgabhavanaṃ gantvā mātāpitaro āha “ammatātā ahaṃ uposathakammaṃ
karissāmi”ti. Tehi “idheva uposathaṃ upavasāhi, bahigatānaṃ nāgānaṃ
mahantaṃ bhayaṃ”ti vutte ekavāraṃ tathā katvā nāgakaññāhi upadduto
punavāre mātāpitūnaṃ anārocetvā attano bhariyaṃ āmantetvā “bhadde
ahaṃ manussalokaṃ gantvā Yamunātīre mahānigrodharukkho atthi, tassa
avidūre vammikamatthake bhoge ābhujitvā caturaṅgasamannāgataṃ
uposathaṃ adhiṭṭhāya nipajjitvā uposathakammaṃ karissāmi”ti
nāgabhavanato nikkhamitvā tathā karoti. Tena vuttaṃ “**Virūpakkhena
mahāraññā, devalokamagañchahan**”ti-ādi.

Tattha **Virūpakkhena mahāraññā**ti Virūpakkhena nāma
nāgādhipatimahārājena. **Devalokanti** Tāvatisadevalokaṃ. **Agañchahanti**
agañchim, upasaṅkamiṃ ahaṃ.

12. **Tatthā**ti tasmim devaloke. **Passim tvāhanti** addakkhim ahaṃ, **tu-**
saddo nipātamatto. **Ekantaṃ sukhasamappiteti** ekantaṃ accantameva
sukhena samaṅgībhūte. Vuttañhetam Bhagavatā “santi bhikkhave cha
phassāyatanikā nāma saggā. Yāvañcidaṃ bhikkhave na sukaraṃ akkhānena
pāpuṇitum yāva sukhā

1. Vejayantaṃ pāsādam (Sī)

saggā”ti¹ ca. **Tamsaggagamanatthāyāti** tasmim saggasmim uppattivāsena gamanatthāya. **Sīlabbatanti** sīlasaṅkhātāṃ vatāṃ. Atha vā **sīlabbatanti** uposathasīlañceva “mama cammaṃ cammatthikā harantū”ti-ādinā attano sarīrāvayavapariccāgasamādiyanasaṅkhātāṃ vatañca.

13. **Sarīrakiccanti** mukhadhovanādisarīrapaṭijagganaṃ. **Bhuvā yāpanamattakanti** indriyāni nibbisevanāni kātuṃ sarīraṭṭhitimattakaṃ āhāraṃ āharitvā. **Caturo aṅgeti** cattāri aṅgāni. **Adhiṭṭhāyāti** adhiṭṭhahitvā. **Semīti** sayāmi.

14. **Chaviyāti**-ādi tesāṃ catunnaṃ aṅgānaṃ dassanaṃ. Tattha ca chavicammānaṃ vissajjanaṃ ekaṃ aṅgaṃ, sesāni ekekameva, maṃsaggahaṇeneva cettha rudhirampi saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. **Etenāti** etehi. **Harātu soti** yassa etehi chavi-ādīhi **karaṇīyaṃ** atthi, tassa mayā dinnamevetāṃ, sabbaṃ so haratūti attano attabhāve anapekkhapavāraṇaṃ pavāreti.

Evam mahāsattassa iminā niyāmeneva anvaddhamāsaṃ uposathakammaṃ karontassa dīgho addhā vītivatto. Evam gacchante kāle ekadivasaṃ aññataro nesāda brāhmaṇo Somadattena nāma attano puttana saha taṃ ṭhānaṃ patvā aruṇuggamanasamaye nāgakaññāhi parivāriyamānaṃ² mahāsattaṃ disvā tassa santikaṃ agamāsi. Tāvadeva nāgakaññāyo pathaviyaṃ nimujjitvā nāgabhavanameva gatā. Brāhmaṇo mahāsattaṃ pucchi “ko nu kho tvaṃ mārissa devo vā yakkho vā nāgo vā”ti. Bodhisatto yathābhūtaṃ attānaṃ āvi katvā sacāyaṃ ito gaccheyya, idha me vāsaṃ mahājanassa pākaṭaṃ kareyya, tena me uposathavāsassa antarāyopi siyā, yannūnāhaṃ ito imaṃ nāgabhavanaṃ netvā mahatiyā sampattiyā yojeyyaṃ, evāyaṃ tattheva abhiramissati, tena me uposathakammaṃ addhaniyaṃ siyāti. Atha naṃ āha “brāhmaṇa mahantaṃ te yasaṃ dassāmi, ramaṇīyaṃ nāgabhavanaṃ, ehi tattha gacchāmā”ti. Sāmi putto me atthi, tasmim āgacchante āgamissāmīti. Gaccha brāhmaṇa puttaṃ ānehīti. Brāhmaṇo gantvā puttassa tamatthaṃ ārocetvā taṃ ānesi. Mahāsatto te ubhopi ādāya attano ānubhāvena

1. Ma 3. 210 piṭṭhe.

2. Paricāriyamānaṃ (Sī)

nāgabhavanam ānesi. Tesam tattha dibbo attabhāvo pātubhavi. Atha tesam mahāsatto dibbasampattiṃ datvā cattāri cattāri nāgakaññāsātāni adāsi. Te mahatiṃ sampattiṃ anubhaviṃsu.

Bodhisattopi appamatto uposathakammaṃ karoti, anvaddhamāsaṃ mātāpitūnaṃ upaṭṭhānaṃ gantvā dhammakathaṃ kathetvā tato ca brāhmaṇassa santikaṃ gantvā ārogyaṃ pucchitvā “yena te attho, taṃ vadeyyāsi”ti āpucchitvā “anukkaṇṭhamāno abhiramā”ti vatvā Somadattenapi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā attano nivesanaṃ gacchati. Brāhmaṇo saṃvaccharaṃ tattha vasitvā mandapuññatāya ukkaṇṭhitvā anicchamānampi puttaṃ gahetvā bodhisattaṃ āpucchitvā tena dīyamānaṃ bahuṃ dhanam sabbakāmadadaṃ maṇiratanampi alakkhikatāya aggahetvā “manussalokaṃ gantvā pabbajissāmi”ti āha. Mahāsatto nāgamāṇavake āṇāpetvā taṃ saputtakaṃ manussalokaṃ pāpesi. Te ubhopi dibbābharaṇāni dibbavatthāni ca omuñcitvā nhāyituṃ ekaṃ pokkharāṇiṃ otariṃsu, tasmiṃ khaṇe tāni antaradhāyitvā nāgabhavanameva agamaṃsu, atha paṭhamanivatthakāsāvapilotikāva sarīre paṭimuñci, dhanusarasattiyo gahetvā araññaṃ gantvā mige vadhitvā purimaniyāmeneva jīvikaṃ kappesuṃ.

Tena ca samayena aññataro tāpaso supaṇṇarājato laddham alampāyanamantaṃ¹ tassa anucchavikāni osadhāni mantūpacāraṇa attānaṃ upaṭṭhahantassa aññatarassa brāhmaṇassa adāsi. So “laddho me jīvikūpāyo”ti katipāhaṃ vasitvā tāpasaṃ āpucchitvā pakkamanto anupubbena Yamunātīraṃ patvā taṃ mantaṃ sajjhāyanto mahāmaggena gacchati. Tadā bodhisattassa bhavanato tassa paricārikā nāgamāṇavikā taṃ sabbakāmadadaṃ maṇiratanam ādāya Yamunātīre vālukārāsimaṭṭhake ṭhapetvā tassobhāsenā rattiyaṃ kilītvā aruṇuggamane tassa brāhmaṇassa mantasaddaṃ sutvā “supaṇṇo”ti saññāya bhayatajjitā maṇiratanam aggahetvā pathaviyaṃ nimujjitvā nāgabhavanam agamaṃsu.

Brāhmaṇo taṃ maṇiratanam ādāya pāyāsi. Tasmiṃ khaṇe so nesāda brāhmaṇo puttena saddhiṃ migavadhāya araññaṃ gacchanto tassa

1. Ālambāyanamantaṃ (Sī)

hatthe taṃ maṇiratanam disvā “idaṃ Bhūridattassa sabbakāmadadam maṇiratanam”ti sañjānitvā taṃ gaṇhitukāmo tena saddhiṃ allāpasallāpam¹ katvā mantavādibhāvaṃ jānitvā evamāha “sace me tvaṃ imaṃ maṇiratanam dassasi, evāhaṃ te mahānubhāvaṃ nāgaṃ dassessāmi, yaṃ tvaṃ gahetvā gāmanigamarājadhāniyo caranto bahudhanam lacchasī”ti. “Tena hi dassetvā gaṇhāhī”ti vutte taṃ ādāya bodhisattam uposathakaraṇaṭṭhāne vammikamatthake bhoge ābhujitvā nipannam avidūre ṭhito hattham pasāretvā dassesi.

Mahāsatto taṃ nesādam disvā “ayaṃ uposathassa me antarāyaṃ kareyyāti nāgabhavanam netvā mahāsampattiyam patiṭṭhāpitopi na icchi. Tato apakkamitvā sayam gantukāmo mayā dīyamānampi maṇiratanam gaṇhitum na icchi. Idāni pana ahituṇḍikaṃ gahetvā āgacchati. Sacāhaṃ imassa mittadubbhino kujjheyyam, sīlam me khaṇḍam bhavissati. Mayā kho pana paṭhamameva caturaṅgasamannāgato uposatho adhiṭṭhito, so yathādhīṭṭhitova hotu. Alampāyano maṃ chindatu vā mā vā, nevassa kujjhissāmī”ti cintetvā akkhīni nimmiletvā adhiṭṭhānapāramiṃ purecārikaṃ katvā bhogantare sīsam pakkhipitvā niccalova hutvā nipajji. Nesādabrāhmaṇopi “bho alampāyana imaṃ nāgaṃ gaṇha, maṇim me dehī”ti āha. Alampāyano nāgaṃ disvā tuṭṭho maṇim kismiñci agaṇetvā “gaṇha brāhmaṇa”ti hatthe khiṇi. So tassa hatthato bhassitvā pathaviyaṃ patitamattova pathaviṃ pavisitvā nāgabhavanameva gato. Nesādabrāhmaṇo maṇiratanato Bhūridattena saddhiṃ mittabhāvato ca parihāyitvā nippaccayova pakkanto.

15. Alampāyanopi mahānubhāvehi osadhehi attano sarīram makkhetvā thokaṃ khāditvā kheḷam attano kāyasmim paribhāvetvā dibbamantaṃ jappanto bodhisattam upasaṅkamitvā naṅguṭṭhe gahetvā ākaḍḍhitvā sīse daḷham gaṇhanto mukhamassa vivaritvā osadham khāditvā mukhe sahakheḷam osiñci. Suciṇṇatiko mahāsatto sīlabhedabhayena akujjhitvā akkhīni na ummīlesi. Atha naṃ osadhamantabalena naṅguṭṭhe gahetvā heṭṭhā sīsam katvā sañcāletvā gahitagocaram chaḍḍāpetvā bhūmiyaṃ dīghaso

1. Ālāpasallāpam (Ka)

nipajjāpetvā masūrakam maddanto viya hatthehi parimaddi. Aṭṭhīni cuṇṇiyamānāni viya ahesuṃ.

Puna naṅguṭṭhe gahetvā dussam pothento viya pothesi. Mahāsatto evarūpaṃ dukkhaṃ anubhontopi neva kujjhittha, aññadatthu attano sīlameva āvajjesi. Iti so mahāsattaṃ dubbalaṃ katvā vallīhi peḷaṃ sajjetvā mahāsattaṃ tattha pakkhipi. Sarīraṃ panassa mahantaṃ tattha na pavisati. Atha naṃ paṇhiyā koṭṭento pavesetvā peḷaṃ ādāya ekaṃ gāmaṃ gantvā gāmamajjhe otāretvā “nāgassa naccam daṭṭhukāmā āgacchantū”ti saddamakāsi. Sakalagāmaṃvāsino sannipatimsu. Tasmim̐ khaṇe alampāyano “nikkhama mahānāgā”ti āha. Mahāsatto cintesi “ajja mayā parisam tosentena kīlitaṃ vaṭṭati, evaṃ alampāyano bahudhanaṃ labhitvā tuṭṭho maṃ vissajjessati, yaṃ yaṃ esa maṃ kāreti, taṃ taṃ karissāmī”ti.

Atha naṃ so peḷato nikkhamantaṃ “mahā hohī”ti āha, so mahā ahosi. “Khuddako vaṭṭo viphaṇo ekaphaṇo dviphaṇo yāva saḥassaphaṇo ucco nīco dissamānakāyo adissamānakāyo dissamāna-upaḍḍhakāyo nīlo pīto lohito odāto mañjiṭṭho hohi, dhūmaṃ vissajjehi, jālasikhaṃ udakañca vissajjehi”ti vutte tena vuttaṃ taṃ taṃ ākāraṃ nimminivā naccam dassesi. Taṃ disvā manussā acchariyabbhutamācittajātā bahuṃ hiraññasuvaṇṇavatthālāṅkāradim̐ adamsu. Iti tasmim̐ gāme sataḥassamattaṃ labhi. So kiñcāpi mahāsattaṃ gaṇhanto “saḥsam̐ labhitvā taṃ vissajjessāmī”ti āha. Taṃ pana dhanam̐ labhitvā “gāmakepi tāva mayā ettakaṃ dhanam̐ laddham̐, nagare kira bahudhanaṃ labhissāmī”ti dhanalobhena na muñci.

So tasmim̐ gāme kuṭumbaṃ saṇṭhapetvā ratanamayaṃ peḷaṃ kāretvā tattha mahāsattaṃ pakkhipitvā sukhayānakaṃ āruyha mahantena parivārena gāmanigamarājadhānīsu taṃ kīlāpetvā Bārāṇasim̐ pāpuṇi, nāgarājassa madhulājaṃ deti, abaddhasattuñca deti. So gocaraṃ na gaṇhi avissajjanabhayena. Gocaraṃ agaṇhantampi ca naṃ cattāro nagaradvāre ādim̐ katvā tattha tattha māsamattaṃ kīlāpesi. Tena vuttaṃ **“saṃsito akataññunā”**ti-ādi.

Tattha **samsitoti** eso nāgo amukassa nigrodharukkassa samīpe vammikamatthake sayitoti evaṃ ṭhānaṃ dassetvā kathito. **Akataññunāti** attanā kataṃ upakāraṃ ajānantena mittadubbhinā nesādabrāhmaṇenāti adhippāyo. **Alampāyanoti** alampāyanavijjāparijappanena “alampāyano”ti evaṃ laddhanāmo ahituṇḍikabrāhmaṇo. **Mamaggahīti** maṃ aggahesi. **Kīleti maṃ tahiṃ tahinti** tattha tattha gāmanigamarājadhānīsu attano jivikattham maṃ kilāpeti.

17. **Tiṇatopi lahuko mamāti** attano jīvitapariccāgo tiṇasalākapariccāgatopi lahuko hutvā mama upaṭṭhātīti attho. **Pathavī-uppatanaṃ viyāti** sīlavātikamo pana catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalāya mahāpathaviyā parivattanaṃ viya tatopi taṃ bhāriyataraṃ hutvā mayhaṃ upaṭṭhātīti dasseti.

18. **Nirantaraṃ jātisatanti** mama jātīnaṃ anekasatampi anekasatāsupi jātīsu nirantameva sīlassa avātikamanahetu **mama jīvitaṃ cajeyyaṃ** cajituṃ sakkomi. **Neva sīlaṃ pabhindeyyanti** sīlaṃ pana samādinnaṃ ekampi neva bhindeyyaṃ na vināseyyaṃ. **Catuddīpāna hetūti** cakkavattirajjasiriyāpi kāraṇāti dasseti.

19. Idāni yadatthaṃ attano jīvitampi pariccajivā tadā sīlameva rakkhitaṃ, tāya ca sīlarakkhāya tathā anattakārakesu nesāda-alampāyanabrāhmaṇesu cittassa aññathattaṃ na kataṃ, taṃ dassetuṃ “**apicā**”ti osānagāthamāha. Taṃ heṭṭhā vuttatthameva.

Evaṃ pana mahāsatte ahituṇḍika¹hatthagate tassa mātā dussupinaṃ disvā puttañca tattha apassantī sokābhibhūtā ahosi. Athassa jeṭṭhaputto Sudassano taṃ pavattiṃ sutvā Subhogaṃ “Himavantaṃ gantvā pañcasu mahānadīsu sattasu ca mahāsaṇḍesa Bhūridattaṃ upadhāretvā ehi”ti paṇiṇi. Kāṇāriṭṭhaṃ “devalokaṃ gantvā sace devatāhi dhammaṃ sotukāmāhi Bhūridatto tattha nīto, tato naṃ ānehi”ti paṇiṇi. Sayam pana “manussaloke gavesissāmī”ti tāpasavesena

nāgabhavanato nikkhami. Accimukhī¹ nāmassa vemātikā bhaginī bodhisatte adhimattasinehā taṃ anubandhi. Taṃ maṇḍūkacchāpiṃ katvā jaṭantare pakkhipitvā mahāsattassa uposathakaraṇaṭṭhānaṃ ādiṃ katvā sabbattha gavesanto anukkamena Bārāṇasīṃ patvā rājadvāraṃ agamāsi. Tadā alampāyano rājaṅgaṇe mahājanassa majjhe rañño Bhūridattassa kīlaṃ dassetuṃ peḷaṃ vivaritvā “ehi mahānāgā”ti saññamadāsi.

Mahāsatto sīsaṃ nīharitvā olokento jeṭṭhabhātikaṃ disvā peḷato nikkhamma tadabhimukho pāyāsi. Mahājano bhīto paṭikkamī. So gantvā taṃ abhivādetvā nivattitvā peḷameva pāvisi. Alampāyano “iminā ayaṃ tāpaso daṭṭho”ti saññāya “mā bhāyi, mā bhāyi”ti āha. Sudassano “ayaṃ nāgo mayhaṃ kiṃ karissati, mahā sadiso ahituṇḍiko nāma natthi”ti tena vādappaṭivādaṃ samuṭṭhāpetvā “tvaṃ imaṃ nāgaṃ gahetvā gajjasi, ahaṃ taṃ imāya maṇḍūkacchāpiyā icchanto nāsayissāmī”ti bhaginiṃ pakkositvā hatthaṃ pasāresi. Sā tassa saddaṃ sutvā jaṭantare nipannā tikkhattuṃ maṇḍūkavassitaṃ vassitvā nikkhamitvā aṃsakūṭe nisīditvā uppatitvā tassa hatthatale tīṇi visabindūni pādetvā puna tassa jaṭantameva pāvisi.

Sudassano visabindurū dassetvā “idaṃ bindurū sace pathaviyaṃ pātesatti, osadhitiṇavanappatayo sabbe nassissanti. Sace ākāse khipissati, sattavassāni devo na vassissati. Sace udake pātesatti, yāvatā tattha udakajātā pāṇā sabbe mareyyūn”ti vatvā rājānaṃ saddahāpeturū tayo āvāṭe khaṇāpetvā ekaṃ nānābhesaṃjānaṃ pūresi, dutiyaṃ gomayassa, tatiyaṃ dibbosadhānañceva pūretvā majjhe āvāṭe visabindurū pakkhipi. Taṃkhaṇaṇṇeva dhūmayitvā jālā uṭṭhahi. Sā gantvā gomayāvāṭaṃ gaṇhi. Tatopi jālā uṭṭhāya dibbosadhapuṇṇaṃ gahetvā dibbosadhāni jhāpetvā nibbāyi. Alampāyanaṃ tattha āvāṭassa avidūre ṭhitaṃ usumā pharitvā sarīracchaviṃ uppāṭetvā gatā. Setakuṭṭhī ahosi. So bhayatajjito “nāgarājānaṃ vissajjemī”ti tikkhattuṃ vācaṃ nicchāresi. Taṃ sutvā bodhisatto ratanapeḷāya nikkhamitvā

sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ attabhāvaṃ māpetvā devaliḷāya ʘhito. Sudassano ca Accimukhī ca tatheva aṭṭhaṃsu.

Tato Sudassano attano bhāgineyyabhāvaṃ raṇṇo ārocesi. Taṃ sutvā rājā te āliṅgitvā sīse cumbitvā antepuraṃ netvā mahantaṃ sakkārasammānaṃ katvā Bhūridattena saddiṃ paṭisanthāraṃ karonto “tāta evaṃ mahānubhāvaṃ taṃ alampāyano kathaṃ gaṇhī”ti pucchi. So sabbaṃ vitthārena kathetvā “mahārāja raṇṇā nāma iminā niyāmena rajjaṃ kāretuṃ vaṭṭati”ti mātulassa dhammaṃ desesi. Atha Sudassano “mātula mama mātā Bhūridattaṃ apassantī kilamati, na sakkā amhehi idha papañcaṃ kātun”ti mātulaṃ apucchitvā Bhūridatta-accimukhīhi saddhiṃ nāgabhavanameva gato.

Atha tattha mahāpuriso gilānaseyyāya nipanno gilānapucchanatthaṃ āgatāya mahatiyā nāgaparisāya vede ca yaṇṇe ca brāhmaṇe ca sambhāvetvā Kāṇāriṭṭhe kathente taṃ vādaṃ bhinditvā nānāyehi dhammaṃ desetvā sīlasampadāya diṭṭhisampadāya ca paṭiṭṭhāpetvā yāvajīvaṃ sīlāni rakkhitvā uposathakammaṃ katvā āyupariyosāne saggapuraṃ pūresi.

Tadā mātāpitāro mahārājakulāni ahesuṃ, nesāda brāhmaṇo Devadatto, Somadatto Ānando, Accimukhī Uppalavaṇṇā, Sudassano Sāriputto, Subhogo Mahāmoggallāno, Kāṇāriṭṭho Sunakkhatto, Bhūridatto Lokanātho.

Tassa idhāpi sesapāramiyo heṭṭhā vuttanayeneva niddhāretabbā. Idhāpi yojanasatike attano nāgabhavanaṭṭhāne soḷasahi nāgakaṇṇāsahashehi cittarūpaṃ viya paricāriyamāno devalokasampattisadise nāgalokissariye ʘhitopi issariyamadaṃ akatvā anvaddhamāsaṃ mātāpitu-upaṭṭhānaṃ, kule jeṭṭhāpacāyanaṃ, sakalāya nāgaparisāya Cātumahārājikaparisāya Tāvatisaparisāya ca samuṭṭhitapañhānaṃ taṃtaṃparisamajjhe kumudanālakalāpaṃ viya sunisitasatthena attano pañṇāsathena tāvadeva pacchinditvā tesāṃ cittānukūladhammadesanā, vuttappakāraṃ bhogasampattiṃ pahāya attano sarīrajīvitānirapekkhaṃ caturaṅgasamannāgataṃ uposathādhiṭṭhānaṃ, tattha ca paṭiṇṇāya

visaṃvādanabhayena ahituṇḍikahatthagamanam, tasmiṃca mukhe
 visamissakheḷapātanam naṅguṭṭhe gahetvā āviñchanam kaḍḍhanam
 bhūmiyam ghaṃsanam maddanam pothananti evamādim
 nānappakāravippakāram karontepi evarūpaṃ mahādukkham anubhavatopi¹
 kujjhitvā olokanamattena tam chārikam kātuṃ samatthassāpi sīlapāramim
 āvajjitvā sīlakhaṇḍanabhayena īsakampi cittassa vikārābhāvo, dhanam
 labhāpemīti vā tassa cittānuvattanam, Subhogena punānītassa akatañño
 mittadubbhissa nesādabrāhmaṇassa sīlam anadhiṭṭhahitvāpi akujjhanam,
 Kāṇāriṭṭhena kathitam micchāvadam bhinditvā anekapariyāyena dhammam
 bhāsivā nāgaparisaṃyā sīlesu sammādiṭṭhiyāñca patiṭṭhāpananti evamādayo
 bodhisattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tenetaṃ vuccati “evam acchariyā
 hete -pa- dhammassa anudhammato”ti.

Bhūridattacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Campeyyanāgacariyāvaṇṇanā

20. Tatiye **Campeyyakoti** Aṅgamaḍaḍharatṭhānam antare Campā nāma
 nadī, tassā heṭṭhā nāgabhanampi avidūrabhavattā Campā nāma, tattha jāto
 nāgarājā Campeyyako. **Tadāpi dhammiko āsinti** tasmim
 Campeyyanāgarājakālepi aham dhammacārī ahoṣim.

Bodhisatto hi tadā Campānāgabhanavane nibbattitvā Campeyyo nāma
 nāgarājā ahoṣi mahiddhiko mahānubhāvo. So tattha nāgarajam kārento
 devarājabhogasampattisadisā-issariyasampattim anubhavanto
 pāramipūraṇassa anokāsabhāvato “kim me imāya tiracchānāyoniyā,
 uposathavāsam vasitvā ito muccitvā sammadeva pāramiyo pūressāmi”ti tato
 paṭṭhāya attano pāsādeyeva uposathakammaṃ karoti.

Alaṅkatanāgamāṇavikā tassa santikam āgacchanti. So “idha me sīlassa
 antarāyo bhavissatī”ti pāsādato nikkhamitvā uyyāne nisīdati. Tatrāpi tā
 āgacchanti. So cintesi “idha me sīlassa saṃkilesa bhavissati, ito
 nāgabhanavato nikkhamitvā

1. Anubhavatopi (Ka)

manussalokaṃ gantvā uposathavāsaṃ vasissāmī”ti. So tato paṭṭhāya uposathadivasesu nāgabhavanā nikkhamitvā ekassa paccantagāmassa avidūre maggasaṃpe vammikamatthake “mama cammādīhi atthikā cammādīni gaṇhantu, kīlāsappaṃ vā kātukāmā kīlāsappaṃ karontū”ti sarīraṃ dānamukhe vissajjetvā bhoge ābhujitvā nipanno uposathavāsaṃ vasati cātuddasiyaṃ pañcadasiyañca, pāṭipade nāgabhavanam gacchati, tassevaṃ uposatham karontassa dīgho addhā vītivatto.

Atha bodhisatto Sumanāya nāma attano aggamaheṣiyā “deva tvaṃ manussalokaṃ gantvā uposatham upavasasi, so ca sāsaṅko sappātibhaya”ti vutto maṅgalapokkharāṇitire ṭhatvā “sace maṃ bhadde koci paharitvā kilamessati, imissā pokkharāṇiyā udakaṃ āvilam bhavissati. Sace supaṇṇo gaṇhissati, udakaṃ pakkuthissati. Sace ahituṇḍiko gaṇhissati, udakaṃ lohitavaṇṇam bhavissati”ti tiṇi nimittāni tassā ācikkhitvā cātuddasi-uposatham adhiṭṭhāya nāgabhavanā nikkhamitvā tattha gantvā vammikamatthake nipajji sarīrasobhāya vammikaṃ sobhayamāno. Sarīraṇhissa rajatadāmaṃ viya setaṃ ahosi, matthako rattakambalageṇḍuko viya, sarīraṃ naṅgalasīsapamāṇaṃ, **Bhūridattakāle**¹ pana ūruppamāṇaṃ, **Sanhkapālakāle**² ekadoṇikanāvappamāṇaṃ.

Tadā eko Bārāṇasimāṇavo Takkasilaṃ gantvā alampāyanamantaṃ uggaṇhitvā tena maggena attano gāmaṃ gacchanto mahāsattaṃ disvā “kim me tucchahatthena gāmaṃ gantuṃ, imaṃ nāgaṃ gahetvā gāmanigamarājadhānīsu kīlāpento dhanam uppādetvāva gamissāmī”ti cintetvā dibbosadhāni gahetvā dibbamantaṃ parivattetvā tassa santikaṃ agamāsi. Dibbamantaṃ sutakālato paṭṭhāya mahāsattassa kaṇṇesu tattasalākāpavesanakālo viya ahosi matthake³ sikharena abhimanthiyamāno viya. So “ko nu kho eso”ti bhogantarato sīsaṃ ukkhipitvā olokento ahituṇḍikaṃ disvā cintesi “mama viṣaṃ uggatejaṃ, sacāhaṃ kujjhitvā nāsāvātaṃ vissajjessāmi, etassa sarīraṃ bhusamuṭṭhi viya vipakkirissati, atha me sīlaṃ khaṇḍaṃ bhavissati, na naṃ olokessāmī”ti. So akkhīni nimmīletvā sīsaṃ bhogantare ṭhapesi.

1. Khu 6. 221 piṭṭhe.

2. Khu 6. 16 piṭṭhe.

3. Matthako (Sī)

ahituṇḍikabrāhmaṇo osadham khāditvā mantam parivattetvā kheḷam mahāsattassa sarīre osiñci¹. Osadhānañca mantassa ca ānubhāvena kheḷena phuṭṭhaphuṭṭhatṭhāne phoṭānam uṭṭhānakālo viya ahosi.

Atha so naṅguṭṭhe gahetvā ākaḍḍhitvā dīghaso nipajjāpetvā ajapadena daṇḍena uppīletvā dubbalaṃ katvā sīsam daḷham gahetvā nippīlesi. Mahāsatto mukhaṃ vivari. Athassa mukhe kheḷam osiñcivā osadhamantabalena dante bhindi. Mukhaṃ lohitassa pūri. Mahāsatto attano sīlabhedabhayena evarūpaṃ dukkhaṃ adhivāsento akkhīni ummīletvā olokanamattampi nākāsi. Sopi “nāgarājānam dubbalaṃ karissāmī”ti naṅguṭṭhato paṭṭhāya aṭṭhīni saṃcuṇṇayamāno viya sakalasarīram madditvā paṭṭakaveṭhanaṃ nāma veṭhesi, tantamajjitaṃ nāma majji, naṅguṭṭhe gahetvā dussapothanaṃ nāma pothesi. Mahāsattassa sakalasarīram lohitamakkhitaṃ ahosi, so mahāvedanaṃ adhivāsesi.

Athassa dubbalabhāvaṃ ñatvā² vallīhi peḷam karitvā tattha naṃ pakkhipitvā paccantagāmaṃ netvā mahājanassa majjhe kīḷāpesi. Nīlādīsu vaṇṇesu vaṭṭacaturassādīsu saṇṭhānesu aṇumthulādīsu pamāṇesu yaṃ yaṃ brāhmaṇo icchatī, mahāsatto taṃ tadeva katvā naccati, phaṇasatampi phaṇasahassampi karotiyeva. Mahājano pasīditvā bahudhanamadāsi. Ekadivasameva kahāphaṇasahassañceva saḥassagghanike ca parikkhāre labhi. Brāhmaṇo āditova “saḥsaṃ labhitvā vissajjessāmī”ti cintesi, taṃ pana dhanam labhitvā “paccantagāmeveva tāva me ettakaṃ dhanam laddham, rājarājamahāmattānaṃ dassite kīva bahuṃ dhanam labhissāmī”ti sakaṭaṇca sukhayānakaṇca gahetvā sakaṭe parikkhāre ṭhapetvā sukhayānake nisinno “mahantena parivārena mahāsattaṃ gāmanigamarājadhānīsu kīḷāpento Bārāṇasīyaṃ Uggasenaraṇṇo santike kīḷāpetvā vissajjessāmī”ti agamāsi. So maṇḍuke māretvā nāgaraṇṇo deti. Nāgarājā “punappunaṃ maṃ nissāya māressatī”ti na khādati. Athassa madhulāje adāsi. Tepi “sacāham gocaṃ gaṇhissāmī, antopeḷāyameva maraṇam bhavissatī”ti na khādati.

1. Opi (Sī)

2. Karitvā (Sī)

21. Brāhmaṇo māsamattena Bārāṇasim patvā dvāragāmake tam kīlāpento bahudhanam labhi. Rājāpi nam pakkosāpetvā “amhākampi kīlāpehi”ti āha. “Sādhu deva sve pannarase tumhākam kīlāpessāmī”ti āha. Rājā “sve nāgarājā rājaṅgaṇe naccissati, mahājano sannipatitvā passatū”ti bherim carāpetvā punadivase rājaṅgaṇam alaṅkārāpetvā brāhmaṇam pakkosāpesi. So ratanapeḷāya mahāsattam netvā vicittatthare peḷam ṭhapetvā nisīdi. Rājāpi pāsādā oruyha mahājanaparivuto rājāsane nisīdi. Brāhmaṇo mahāsattam nīharitvā naccāpesi. Mahāsatto tena cintitacintitākāram dassesi. Mahājano sakabhāvena sandhāretum na sakkoti. Celukkhepasahassāni pavattanti. Bodhisattassa upari ratanavassam vassi. Tena vuttam “**tadāpi mam dhammacārin**”ti-ādi.

Tattha **tadāpī**ti yadāham Campeyyako nāgarājā homi, tadāpi. **Dhammacārinti** dasakusalakammapathadhammam eva carati, na aṇumattampi adhammanti dhammacārī. **Upavutṭha-uposathanti** aṭṭhaṅgasamannāgatassa ariyuposathasīlassa rakkhaṇavasena upavasita-uposatham. **Rājadvāramhi kīlatīti** Bārāṇasiyam Uggasenaraṇṇo gehadvāre kīlāpeti.

22. **Yam yam so vaṇṇam cintayīti** so ahituṇḍikabrāhmaṇo “yam yam nīlādivaṇṇam hotū”ti cintesi. Tena vuttam “nīlam va pītalohitan”ti. Tattha **nīlam vāti vā**-saddo aniyamattho, gāthāsukhattham rassam katvā vutto, tena vāsaddena vuttāvasiṭṭham odātādivaṇṇavisesaṇceva vaṭṭādisaṇṭhānavisesaṇca aṇumthūlādipamānavisesaṇca saṅgaṇhāti. **Tassa cittānuvattantoti** tassa ahituṇḍikassa cittam anuvattanto. **Cintitasannibhoti** tena cintitacintitākārena pekkhajanassa upaṭṭhahāmīti dasseti.

23. Na kevalaṇca tena cintitākāradassanam eva mayham ānubhāvo. Api ca **thalam kareyyamudakam, udakampi thalam kareti** thalam mahāpathaviṃ gahetvā udakam, udakampi gahetvā pathaviṃ kātum sakuṇeyyam evam mahānubhāvo ca. **Yadiham tassa kuppeyyanti** tassa ahituṇḍikassa aham yadi kujjheyyam. **Khaṇena chārikam kareti** kodhuppādakkhaṇe eva bhasmam kareyyam.

24. Evaṃ Bhagavā tadā attano uppajjanakānatthapaṭibāhane samatthataṃ dassetvā idāni yena adhippāyena taṃ paṭibāhanam na kataṃ, taṃ dassetuṃ **“yadi cittavasī hessan”**ti-ādimāha.

Tassattho—“ayaṃ ahituṇḍiko maṃ ativiya bādhati, na me ānubhāvaṃ jānāti, handassa me ānubhāvaṃ dassessāmī”ti kujjhivā olokanamattenāpi yadi cittavasī abhavissaṃ, atha so bhusamuṭṭhi viya vippakirissati. Ahaṃ yathāsamādinnaṃ **parihāyissāmi sīlato**. Tathā ca sati **sīlena parihīnassa** khaṇḍitasīlassa yvāyaṃ mayā Dīpaṅkaradasabalassa pādamūlato paṭṭhāya abhipatthito, **uttamattho** Buddhabhāvo so **na sijjhati**.

25. **Kāmaṃ bhijjatuyaṃ kāyoti** ayaṃ cātumahābhūṭiko odanakummāsūpacayo aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṃsanadhammo kāyo kiñcāpi bhijjatu vinassatu, **idheva** imasmiṃ eva ṭhāne mahāvāte khittabhusamuṭṭhi viya vippakiriyatu, **neva sīlaṃ pabhindeyyaṃ, vikirante bhusaṃ viyāti** sīlaṃ pana uttamatthasiddhiyā hetubhūtaṃ imasmiṃ kaḷevare bhusamuṭṭhi viya vippakirantepe neva bhindeyyaṃ, kāyajīvitesu nirapekkho hutvā sīlapāramiṃyeva pūremīti cintetvā taṃ tādisaṃ dukkhaṃ tadā adhibāsesinti dasseti.

Atha mahāsattassa pana ahituṇḍikahatthagatassa māso paripūri, ettakaṃ kālaṃ nirāhārova ahosi. Sumanā “aticirāyati me sāmiko, kā nu kho pavattī”ti pokkharāṇiṃ oloketī lohitavaṇṇaṃ udakaṃ disvā “ahituṇḍikena gahito bhavissatī”ti ñatvā nāgabhavanā nikkhamitvā vammikasantikāṃ gantvā mahāsattassa gahitaṭṭhānaṃ kilamitaṭṭhānañca disvā roditvā kanditvā paccantagāmaṃ gantvā pucchitvā taṃ pavattiṃ sutvā Bārāṇasiṃ gantvā rājadvāre ākāse rodamaṇā aṭṭhāsi. Mahāsatto naccantova ākāsaṃ ullokento taṃ disvā lajjito peḷaṃ pavisitvā nipajji.

Rājā tassa peḷaṃ pavatṭhakāle “kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti ito cito ca olokento taṃ ākāse ṭhitaṃ disvā “kā nu tvaṇ”ti pucchitvā tassā nāgakaṇṇābhāvaṃ sutvā “nissaṃsayāṃ kho nāgarājā imaṃ

disvā lajjito peḷaṃ pavittṭho, ayañca yathādassito iddhānubhāvo nāgarājasseva, na ahituṇḍikassā”ti niṭṭhaṃ gantvā “evaṃ mahānubhāvo ayaṃ nāgarājā, kathaṃ nāma imassa hatthaṃ gato”ti pucchitvā “ayaṃ dhammacārī sīlavā nāgarājā, cātuddasīpannarasīsu uposathaṃ upavasanto attano sarīraṃ dānamukhe niyyātetvā mahāmaggasamīpe vammikamatthake nipajjati, tatthāyametena gahito, imassa devaccharāpaṭibhāgā anekasahassā itthiyo, devalokasampattisadisā nāgabhavanasampatti, ayaṃ mahiddhiko mahānubhāvo sakalapathaviṃ parivattetuṃ samattho, kevalaṃ ‘sīlaṃ me bhijjissatī’ti evarūpaṃ vipakāraṃ dukkhañca anubhotī”ti ca sutvā saṃvegappatto tāvadeva tassa ahituṇḍikassa brāhmaṇassa bahuṃ dhanāṃ mahantañca yasaṃ issariyañca datvā “handā bho imaṃ nāgarājānaṃ vissajjehī”ti vissajjāpesi.

Mahāsatto nāgavaṇṇaṃ antaradhāpetvā māṇavakavaṇṇena devakumāro viya aṭṭhāsī. Sumanāpi ākāso otaritvā tassa santike aṭṭhāsī. Nāgarājā rañño añjaliṃ katvā “ehi mahārāja, mayhaṃ nivesanaṃ passituṃ āgacchāhī”ti yāci. Tenāha Bhagavā—

“Mutto Campeyyako nāgo, rājānaṃ etadabravi.

Namo te Kāsirājatthu, namo te Kāsivaddhana.

Añjaliṃ te paggaṇhāmi, passeyyaṃ me nivesanaṃ”ti¹.

Atha rājā tassa nāgabhavanagamaṇaṃ anujāni. Mahāsatto taṃ sapariṣaṃ gahetvā nāgabhavanaṃ netvā attano issariyasampattiṃ dassetvā katipāhaṃ tattha vasāpetvā bheriṃ carāpesi “sabbā rājapariṣā yāvadicchakaṃ hiraññasuvaṇṇādikaṃ dhanāṃ gaṇhatū”ti. Rañño ca anekehi sakaṭasatehi dhanāṃ pesesi. “Mahārāja raññā nāma dānaṃ dātabbaṃ, sīlaṃ rakkhitaṃ, dhammikā rakkhāvaraṇagutti sabbattha saṃvidahitaṃ”ti dasahi rājadhammakathāhi ovaditvā vissajjesi. Rājā mahantena yasena nāgabhavanā nikkhamitvā Bārāṇasimeva gato. Tato paṭṭhāya kira Jambudīpatale hiraññasuvaṇṇaṃ jātaṃ. Mahāsatto sīlāni rakkhitvā anvaddhamāsaṃ uposathakammaṃ katvā sapariṣo saggapuraṃ pūresi. Tadā

1. Khu 5. 339 piṭṭhe.

ahituṇḍiko Devadatto ahosi, Sumanā Rāhulamātā, Uggaseno Sāriputtatthero, Campeyyako nāgarājā Lokanātho.

Tassa idhāpi yathārahaṃ sesapāramiyo niddhāretabbā. Idha bodhisattassa acchariyānubhāvā heṭṭhā vuttanayā evāti.

Campeyyanāgacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Cūlabodhicariyāvaṇṇanā

26. Catutthe **cūlabodhī**ti mahābodhiparibbājakattabhāvaṃ upādāya idha “cūlabodhī”ti samaññā āropitā, na pana imasmiṃ eva Jātake¹ attano jeṭṭhabhātikādino mahābodhissa sambhavatoti daṭṭhabbaṃ. **Susīlavāti** suṭṭhu sīlavā, sampannasīloti attho. **Bhavaṃ disvāna bhayatoti** kāmādhavaṃ bhāyitabbabhāvena passitvā. **Nekkhamma**ti ettha ca-saddassa lopo daṭṭhabbo, tena “disvāna”ti padaṃ ākaḍḍhīyati. Idaṃ vuttaṃ hoti— jātijarābyādhimaraṇaṃ apāyadukkhaṃ atīte vaṭṭamūlakaṃ dukkhaṃ anāgate vaṭṭamūlakaṃ dukkhaṃ paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakaṃ dukkhanti imesaṃ aṭṭhannaṃ saṃvegavatthūnaṃ paccavekkhaṇena sabbampi kāmādhavedaṃ bhavaṃ saṃsārabhayato upaṭṭhahamānaṃ disvā nibbānaṃ tassa upāyabhūtā samathavipassanā tadupāyabhūtā ca pabbajjāti idaṃ tividhampi nekkhammaṃ anussavādisiddhena ñāṇacakkhunā tappaṭipakkhato disvā tāpasapabbajjūpagamanena anekādinavākulā gahaṭṭhabhāvā abhinikkhamitvā gatoti.

27. **Dutiyikāti** porāṇadutiyikā, gihikāle pajāpatibhūtā. **Kanakasannibhāti** kañcanasannibhattacā. **Vaṭṭe anapekkhāti** saṃsāre nirālayā. **Nekkhammaṃ abhinikkhamīti** nekkhammatthāya gehato nikkhami, pabbajjāti attho.

28. Ālayanti sattā etenāti ālayo, taṇhā, tadabhāvena **nirālayā**. Tato eva ñātīsu taṇhābandhanassa chinnattā **chinnabandhu**. Evaṃ ghibandhanābhāvaṃ dassetvā idāni pabbajitānampi kesañci yaṃ hoti

1. Khu 5. 207 piṭṭhādīsu.

bandhanam, tassāpi abhāvaṃ dassetuṃ “**anapekkhā kule gaṇe**”ti vuttaṃ. Tattha **kule**ti upaṭṭhākakule. **Gaṇe**ti tāpasagaṇe, sesā brahmacārinoti vuccanti. **Upāgamunti** ubhopi mayam upāgamimhā.

29. **Tatthā**ti Bārāṇasisāmante. **Nipakā**ti paññavanto. **Nirākule**ti janasañcārarahitattā janehi anākule. **Appasaddeti** migapakkhīnaṃ uṭṭhāpanato¹ tesam vassitasaddenāpi virahitattā appasadde. **Rājuyyāne vasāmubho**ti Bārāṇasirañño uyyāne mayam ubho janā tadā vasāma. Tatrāyam anupubbikathā—atīte imasmiṃ eva bhaddakappe bodhisatto brahmalokato cavitvā aññatarasmiṃ Kāsigāme ekassa mahāvibhavassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, tassa nāmaggaṇasamaye “Bodhikumāro”ti nāmaṃ kariṃsu. Vayappattakāle panassa Takkaṣilaṃ gantvā sabbasippāni uggaṇhitvā paccāgatassa anicchamānakasseva mātāpitaro samajātikaṃ kulakumārikaṃ ānesuṃ. Sāpi brahmalokacutāva uttamarūpadharā devaccharāpaṭibhāgā. Tesam anicchamānānaṃ eva aññamaññaṃ āvāhavivāhaṃ kariṃsu. Ubhinnampi pana nesaṃ kilesasamudācāro na bhūtapubbo, sārāgavasena aññamaññaṃ olokanampi nāhosi, kā pana kathā itarasamsagge. Evaṃ parisuddhasīlā ahesuṃ.

Aparabhāge mahāsatto mātāpitūsu kālaṃkatesu tesam sarīrakiccaṃ katvā taṃ pakkosāpetvā “bhadde tvaṃ imaṃ asītikoṭidhanaṃ gahetvā sukhena jīvāhi”ti āha. Tvaṃ pana ayyaputtāti. Mayhaṃ dhanena kiccaṃ natthi, pabbajissāmīti. Kiṃ pana pabbajjā itthīnampi na vaṭṭatīti. Vaṭṭati bhaddeti. Tena hi mayhampi dhanena kiccaṃ natthi, ahampi pabbajissāmīti. Te ubhopi sabbaṃ vibhavaṃ pariccajitvā mahādānaṃ datvā nikkhamitvā araññaṃ pavisitvā pabbajitvā uñchācariyāya phalāphalehi yāpentā pabbajjāsukheneva dasa saṃvaccharāni vasitvā loṇambilasevanatthāya janapadacārikaṃ carantā anupubbena Bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasiṃsu. Tena vuttaṃ “rājuyyāne vasāmubho”ti.

30. Athekadivasam rājā uyyānakīlaṃ gato uyyānassa ekapasse pabbajjāsukhena vītināmentānaṃ tesam samīpaṭṭhānaṃ gantvā paramapāsādikaṃ

1. Upaṭṭhāpanato (Sī)

uttamarūpadharaṃ paribbājikaṃ olokeno kilesavasena paṭibaddhacitto hutvā bodhisattaṃ “ayaṃ te paribbājikā kiṃ hotī”ti pucchi. Tena “na ca kiñci hoti, kevalaṃ ekapabbajjāya pabbajitā, api ca kho pana gihikāle pādaparicārikā ahosi”ti vutte rājā “ayaṃ kiretassa na kiñci hoti, api ca khopanassa gihikāle pādaparicārikā ahosi, yannūnāhaṃ imaṃ antepuraṃ paveseyyaṃ, tenevassa imissā paṭipattiṃ jānissāmi”ti andhabālo tattha attano paṭibaddhacittaṃ nivāretuṃ asakkonto aññataraṃ purisaṃ āṇāpesi “imaṃ paribbājikaṃ rājanivesanaṃ nehi”ti.

So tassa paṭissuṇitvā “adhammo loke vattatī”ti-ādini vatvā paridevamānaṃ eva taṃ ādāya pāyāsi. Bodhisatto tassā paridevanasaddaṃ sutvā ekavāraṃ oloketvā puna na olokesi. “Sace panāhaṃ vāressāmi, tesu cittaṃ padosetvā mayhaṃ sīlassa antarāyo bhavissatī”ti sīlapāramiṃyeva āvajjento nisīdi. Tena vuttaṃ “**uyyānadassanaṃ gantvā, rājā addasa brāhmaṇin**”ti-ādi.

Tattha **tuyhesā kā kassa bhariyāti** tuyhaṃ tava esā kā, kiṃ bhariyā, udāhu bhagini vā samānā kassa aññassa bhariyā.

31. **Na mayhaṃ bhariyā esāti** kāmañcesā mayhaṃ gihikāle bhariyā ahosi, pabbajitakālato paṭṭhāya na mayhaṃ bhariyā esā, nāpi ahaṃ etissā sāmiko, kevalaṃ pana sahadhammā ekasāsani, ahampi paribbājako ayampi paribbājikāti samānadhammā paribbājakasāsanaena ekasāsani, sabrahmacārinīti attho.

32. **Tissā sārattagadhitoti** kāmarāgena sāratto hutvā paṭibaddho. **Gāhāpetvāna ceṭaketi** ceṭakehi gaṇhāpetvā ceṭake vā attano rājapurise āṇāpetvā taṃ paribbājikaṃ gaṇhāpetvā. **Nippīlayanto balasāti** taṃ anicchamānaṃ eva ākaḍḍhanaparikaḍḍhanādinā nippīlayanto bādhento, tathāpi agacchantiṃ balasā balakkārena rājapurisehi gaṇhāpetvā attano antepuraṃ pavesesi.

33. **Odapattakiyāti** udakapattaṃ āmasitvā gahitabhariyā odapattikā nāma, idaṃ vacanaṃ purāṇadutiyikābhāvena upalakkhaṇamattaṃ

daṭṭhabbam, sā panassa brāhmaṇavivāhavasena mātāpitūhi sampatīpādītā, “odapattakiyā”¹ti ca bhāvenabhāvalakkhaṇe bhummaṇ. **Sahajāti** pabbajjājātivasena sahajātā, tenevāha “**ekasāsani**”²ti. “Ekasāsani”²ti ca idaṃ bhummatthe paccattaṃ, ekasāsaniyāti attho. **Nayantiyāti** nīyantiyā. **Kopo me upapajjathāti** ayam te gihikāle bhariyā brāhmaṇī silavatī, pabbajitakāle ca sabrahmacārīnībhāvato sahajātā bhaginī, sā tuyhaṃ purato balakkārena ākaḍḍhitvā nīyati. “Bodhibrāhmaṇa kiṃ te purisabhāvan”³ti purisamānena ussāhito cirakālasayito vammikabilato kenaci purisena ghaṭṭito “susū”⁴ti phaṇaṃ karonto āsiviso viya me cittato² kopo sahasā vuṭṭhāsi.

34-5. **Sahakope samuppanneti** kopuppattiyā saha, tassa uppattisamanantaramevāti attho. **Silabbatamanussarinti** attano silapāramiṃ āvajjesiṃ. **Tattheva kopam niggaṇḥinti** tasmīṃ eva āsane yathānisinnova taṃ kopam nivāresiṃ. **Nādāsiṃ vaḍḍhitūparīti** tato ekavāruppattito upari uddham vaḍḍhitum na adāsiṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—kope uppannamatte eva “nanu tvaṃ Bodhiparibbājaka sabbapāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhutukāmo, tassa te kimidaṃ silamattepi upakkhalanaṃ³, tayidaṃ gunnaṃ khuramattodake osīdantassa mahāsamuddassa paratīraṃ gaṇhitukāmatā viya hoti”⁴ti attānaṃ paribhāsivā paṭisaṅkhānabalena tasmīṃ eva khaṇe kopam niggaḥetvā puna uppajjanavasena vaḍḍhitum na adāsinti. Tenevāha “**yadi naṃ brāhmaṇin**”⁴ti-ādi.

Tassattho—taṃ paribbājikaṃ brāhmaṇiṃ so rājā vā añño vā⁴ koci tiṇhāyapi nisitāya sattiya koṭṭeyya, khaṇḍākhaṇḍikaṃ yadi chindeyya, evaṃ santapi silaṃ attano silapāramiṃ neva bhindeyyaṃ, kasmā? Bodhiyā eva kāraṇā, sabbattha akhaṇḍitasīleneva sakkā sammāsambodhiṃ pāpuṇitum, na itarenāti.

1. Odapattakiniyāti (Sī)

2. Mettacittato (Sī, Ka)

3. Upalakkhaṇaṃ (Sī)

4. Amacco vā (Sī)

36. **Na me sā brāhmaṇī dessāti** sā brāhmaṇī jātiyā gottena kulappadesena ācārasampattiya cira-paricayena pabbajjādi-guṇasampattiya cāti sabbappakārena na me dessā na appiyā, etissā mama appiyabhāvo koci natthi. **Napi me balaṃ na vijjatīti** mayhampi balaṃ na na vijjati, atthi eva. Ahaṃ nāgabalo thāmasampanno, icchamāno sahasā vuṭṭhahitvā taṃ ākaḍḍhante purise nippothetvā taṃ gahetvā yathicchitaṭṭhānaṃ gantum samatthoti dasseti. **Sabbaññutaṃ piyaṃ mayhanti** tato paribbājikato sataguṇena sahasaguṇena sata-sahasaguṇena sabbaññutaññāṇameva mayhaṃ piyaṃ. **Tasmā sīlānurakkhissanti** tena kāraṇena sīlameva anurakkhissam.

Atha so rājā uyyāne papañcaṃ akatvāva sīghataraṃ gantvā taṃ paribbājikaṃ pakkosāpetvā mahantena yasena nimantesi. Sā yasassa aguṇaṃ pabbajjāya guṇaṃ attano bodhisattassa ca mahantaṃ bhogakkhandhaṃ paḥāya saṃvegena pabbajitabhāvañca kathesi. Rājā kenaci pariyaṇena tassā manaṃ alabhanto cintesi “ayaṃ paribbājikā sīlavatī kalyāṇadhammā, sopi paribbājako imāya ākaḍḍhitvā nīyamānāya na kiñci vipakāraṃ dassesi, sabbattha nirapekkhacitto, na kho pana metaṃ patirūpaṃ, yaṃ evarūpesu guṇavantesu vipakāro, yannūnāhaṃ imaṃ paribbājikaṃ gahetvā uyyānaṃ gantvā imaṃ, tañca paribbājakaṃ khamāpeyyan”ti. Evaṃ pana cintetvā “paribbājikaṃ uyyānaṃ ānethā”ti purise āṇāpetvā sayam paṭhamataraṃ gantvā bodhisattaṃ upasaṅkamitvā pucchi “bho pabbajita kiṃ mayā tāya paribbājikāya nīyamānāya kopo te uppajjitthā”ti. Mahāsatto āha—

“Uppajji me na muccittha, na me muccittha jīvato.

Rajaṃva vipulā vuṭṭhi, khippameva nivārayin”ti¹.

Taṃ sutvā rājā “kiṃ nu kho esa kopameva sandhāya vadati, udāhu aññaṃ kiñci sippādikan”ti cintetvā puna pucchi—

“Kiṃ te uppajji no mucci, kiṃ te no mucci jīvato.

Rajaṃva vipulā vuṭṭhi, katamaṃ taṃ nivārayi”ti¹.

1. Khu 5. 207 piṭṭhe.

Tattha **uppañji**ti ekavāraṃ uppañji, na puna uppañji. **Na muccitthā**ti kāyavacīvikāruppādanavasena pana na muccittha, na naṃ bahi pavattitum vissajjesinti attho. **Rajaṃva vipulā vuṭṭhi**ti yathā nāma gimhānaṃ pacchime māse uppannaṃ rajaṃ vipulā akālavuṭṭhidhārā¹ ṭhānaso nivāreti, evaṃ taṃ vūpasamento **nivārayim**, nivāresinti attho.

Athassa mahāpuriso nānappakārena kodhe ādīnavaṃ pakāsento—

“Yamhi jāte na passati, ajāte sādhu passati.

So me uppañji no mucci, kodho dummedhagocarō.

Yena jātena nandanti, amittā dukkhamesino.

So me uppañji no mucci, kodho dummedhagocarō.

Yasmiṃca jāyamānamhi, sadatthaṃ nāvabujjhati.

So me uppañji no mucci, kodho dummedhagocarō.

Yenābhibhūto kusalaṃ jahāti,

Parakkare vipulañcāpi atthaṃ.

Sa bhīmaseno balavā pamaddi,

Kodho mahārāja na me amuccatha.

Kaṭṭhasmiṃ manthamānasmim, pāvako nāma jāyati.

Tameva kaṭṭhaṃ ḍahati, yasmā so jāyate gini.

Evaṃ mandassa posassa, bālassa avijānato.

Sārambhā jāyate kodho, sapi teneva ḍayhati.

Aggīva tiṇakaṭṭhasmim, kodho yassa pavaḍḍhati.

Nihīyati tassa yaso, kālapakkheva candimā.

Anindho dhūmaketūva, kodho yassū’pasammati.

Āpūراتi tassa yaso, sukkapakkheva candimā”ti²—

imāhi gāthāhi dhammaṃ desesi.

1. Akālavuṭṭhi (Ka)

2. Khu 5. 207 piṭṭhādīsu.

Tattha **na passatīti** attatthampi na passati, pageva parattham. **Sādhū passatīti** attattham parattham ubhayatthañca sammadeva passati. **Dummedhagocaroti** nippaññanam visayabhūto, nippañño vā gocarō āhāro indhanam etassāti dummedhagocarō. **Dukkhamasinoti** dukkham icchantā. **Sadatthanti** attano attham vuddhim. **Parakkareti** apaneyya vināseyya. **Sabhīmasenoti** so bhīmāya bhayajananiyā mahatiyā kilesasenāya samannāgato. **Pamaddīti** balavabhāvena satte pamaddanasīlo. **Na me amuccathāti** mama santikā makkham na labhi, abbhantare eva damito, nibbisevano katoti attho. Khīram viya vā muhuttam dadhibhāvena cittena patiṭṭhahitthāti attho.

Manthamānasminti araṇisahite mathiyamāne. “Mathamānasmin”tipi pāṭho. **Yasmāti** yato kaṭṭhā. **Ginīti** aggi. **Bālassa avijānatoti** bālassa ajānantassa. **Sārambhā jāyateti** karaṇuttariyakaraṇalakkhaṇā¹ sārambhā araṇimanthanato viya pāvako kodho jāyate. **Sapi tenevāti** sopi bālo teneva kodhena kaṭṭhamviya agginā dayhati. **Anindho dhūmaketūvāti** anindhano aggi viya. **Tassāti** tassa adhiyāsanakhantiyā samannāgatassa puggalassa **sukkapakkhe** cando viya laddho **yaso** aparāparam **āpūrātīti**.

Rājā mahāsattassa dhammakatham sutvā mahāpurisam paribbājikampi rājagehato āgataṃ khamāpetvā “tumhe pabbajjāsukham anubhavantā idheva uyyāne vasatha, aham vo dhammikam rakkhāvaraṇaguttiṃ karissāmī”ti vatvā vanditvā pakkāmi. Te ubhopi tattheva vasiṃsu. Aparabhāge paribbājikā kalamakāsi. Bodhisatto Himavantam pavisitvā jhānābhinnāyo nibbattetvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahosi. Tadā paribbājikā Rāhulamātā ahosi, rājā Ānandatthero, Bodhiparibbājako Lokanātho.

Tassa idhāpi yathāraham sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā mahantam bhogakkhandham mahantañca nātiparivaṭṭam pahāya mahābhinnikkhamanasadisam gehato nikkhamanam, tathā nikkhamitvā pabbajitassa bahujanassammatassa sato paramappicchātāya kulesu ca gaṇesu ca alaggatā, accantameva

1. Karaṇuttariyalakkhaṇā (Ka)

lābhasakkārajigucchāya pavivekābhirati, atisayavatī ca abhisallekhavutti, tathārūpāya sīlavatīyā kalyāṇadhammāya paribbājikāya ananuññātāya¹ attano purato balakkārena parāmasiyamānāya sīlapāramim āvajjetvā vikārānāpatti, katāparādhe ca tasmiṃ rājini upagate hitacittataṃ mettacittataṃ upaṭṭhapetvā diṭṭhadhammikasamparāyikehi samanūsāsanti evamādayo idha mahāpurisassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tenetaṃ vuccati “evaṃ acchariyā hete -pa- dhammassa anudhammato”ti.

Cūḷabodhicariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mahimsarājacariyāvaṇṇanā

37. Pañcame **mahimso pavanacārakoti** mahāvanacārī vanamahimso **yadā homīti** yojanā. **Pavaḍḍhakāyoti** vayasampattiya² āṅgapaccāṅgānañca thūlabhāvena abhivaḍḍhakāyo. **Balavāti** mahābalo thāmasampanno. **Mahantoti** vipulasarīro. Hatthikalabhappamāṇo³ kira tadā bodhisattassa kāyo hoti. **Bhīmadassanoti** mahāsarīratāya vanamahimsajātītāya ca sīlaṃ ajānantānaṃ bhayaṃ janāto bhayānakadassano.

38. **Pabbhāreti** olambakasilākucchiyaṃ. **Dakāsayeti** jalāsayasamīpe. **Hotettha ṭhānanti** ettha mahāvane yo **koci** padeso vanamahimsānaṃ tiṭṭhanaṭṭhānaṃ hoti. **Tahim tahinti** tattha tattha.

39. **Vicarantoti** vihāraphāsukaṃ vīmaṃsitum vicaranto. **Ṭhānaṃ addasa bhaddakanti** evaṃ vicaranto tasmiṃ mahāraññe bhaddakaṃ mayhaṃ phāsukaṃ rukkhamūlaṭṭhānaṃ addakkhim. Disvā ca **taṃ ṭhānaṃ upagantvāna, tiṭṭhāmi ca sayāmi ca** gocaraṃ gahetvā divā taṃ rukkhamūlaṭṭhānaṃ gantvā ṭhānasayanehi vītināmemīti dasseti.

40. Tadā kira bodhisatto Himavantappadesa mahimsayoniyaṃ nibbattitvā vayappatto thāmasampanno mahāsarīro hatthikalabhappamāṇo

1. Aññatakāya (Sī)

2. Vayappattiya (Sī)

3. Hatthikkhandhappamāṇo (Sī)

pabbatapāda¹ pabbhāragiriduggavanaghaṭṭādisu vicaranto ekaṃ phāsukaṃ mahārukhamūlaṃ disvā gocaraṃ gahetvā divā tattha vasati. Atheke lolamakkaṭṭo rukkhā otarivā mahāsattassa piṭṭhiṃ abhiruhitvā uccārapassāvaṃ katvā siṅgesu gaṇhitvā olambanto naṅguṭṭhe gahetvā dolāyanto kīḷi. Bodhisatto khantimettānuddayasampadāya taṃ tassa anācāraṃ na manasākāsi. Makkaṭṭo punappunaṃ tattheva karoti. Tena vuttaṃ “**athettha kapi māgantvā**”ti-ādi.

Tattha **kapi māgantvā**ti kapi āgantvā, ma-kāro padasandhikaro. **Pāpoti** lāmako. **Anariyoti** anaye iriyanena aye ca na iriyanena anariyo, nihīnācāroti attho. **Lahūti** lolo. **Khandheti** khandhappadese. **Muttetīti** passāvaṃ karoti. **Ohadetīti**² karīsaṃ ossajjati. **Tanti** taṃ maṃ, tadā mahimsabhūtaṃ maṃ.

41. **Sakimpi divasanti** ekadivasampi dūseti maṃ sabbakālampi. Tenāha “dūseti maṃ sabbakālan”ti. Na kevalaṇca dutiyatatiyacatutthadivasamattaṃ, atha kho sabbakālampi maṃ passāvādīhi dūseti. Yadā yadā muttādīni kātukāmo, tadā tadā mayhameva upari karotīti dasseti. **Upaddutoti** bādhito, tena siṅgesu olambanādīnā muttādi-asucimakkhaṇena tassa ca apaharaṇatthaṃ anekavāraṃ siṅgakoṭīhi vālaggena ca anekavāraṃ kaddamapaṃsumissakaṃ udakaṃ siṅcitvā dhovanena ca nippīlito homīti attho.

42. **Yakkhoti** tasmim rukkhe adhivatthā devatā. **Maṃ idamabravīti** rukkhakkhandhe ṭhatvā “mahimsarāja kasmā imassa duṭṭhamakkaṭṭassa avamānaṃ sahasī”ti imamattaṃ pakāsento **nāsehetam chavam pāpaṃ, siṅgehi ca khurehi cāti** idaṃ vacanaṃ maṃ abhāsi.

43. **Evam vutte tadā yakkheti** tadā tasmim kāle tasmim yakkhe evam vutte sati. **Aham taṃ idamabravinti** aham taṃ yakkham idaṃ idāni vakkhamānaṃ abravim abhāsim. **Kuṇapenāti** kilesāsucipaggharaṇena sucijātikānaṃ sādhuṇaṃ paramajjigucchaniyatāya atiduggandhavāyanena³ ca kuṇapasadisatāya kuṇapena. **Pāpenāti** paṇātipātapāpena. **Anariyenāti**

1. Pabbatapāde (Ka)

2. Ohanetīti (Sī, Ka)

3. Akittiduggandhavāyanena (Sī)

anariyānaṃ asādhūnaṃ māgavikanesādādīnaṃ hīnapurisānaṃ dhammattā anariyena **kiṃ** kena kāraṇena **tvam** devate **maṃ makkhesi**, ayuttaṃ tayā vuttaṃ maṃ pāpe niyojentiyaṭi dasseti.

44. Idāni tasmim̐ pāpadhamme ādīnavaṃ pakāśento “**yadihan**”ti-ādimāha. Tassattho—bhadde devate ahaṃ tassa yadi kujjiheyyaṃ, tatopi lāmakataro bhaveyyaṃ. Yena hi adhammacaraṇena so bālamakkaṭo nihīno nāma jāto, sace paṇāhaṃ tatopi balavataraṃ pāpadhammaṃ careyyaṃ, nanu tena tato pāpataro bhaveyyaṃ, aṭṭhānañcetaṃ yadihaṃ idhalokaparalokaṃ taduttari ca jānitvā ṭhito ekanteneva parahitāya paṭipanno evarūpaṃ pāpadhammaṃ careyyanti. Kiñca bhiyyo—**sīlañca me pabhiḷḷe**yyāti ahañceva kho pana evarūpaṃ pāpaṃ kareyyaṃ, mayhaṃ silapārami khaṇḍitā siyā. **Viññū ca garaheyyu** manti paṇḍitā ca devamanussā maṃ garaheyyuṃ “passatha bho ayaṃ bodhisatto bodhipariyesanaṃ caramāno evarūpaṃ pāpaṃ akāsi”ti.

45. **Hīlita jīvita vāpīti vā**-saddo avadhāraṇe. Evaṃ viññūhi hīlita garahita jīvitaṃ **parisuddhena** parisuddhasīlena hutvā **matam** vā maraṇameva varaṃ uttamaṃ seyyo. **Kyāhaṃ jīvita**hetupi, **kāhāmi** **paraheṭṭhananti** evaṃ jānanto ca ahaṃ mayhaṃ jīvitanimittampi parasattavihiṃsanaṃ kiṃ kāhāmi kiṃ karissāmi, etassa karaṇe kāraṇaṃ¹ natthīti attho.

Ayaṃ pana aññepi maṃ viya maññaṃāno evaṃ anācāraṃ karissati, tato yesaṃ caṇḍamahimsānaṃ evaṃ karissati, te eva etaṃ vadhissanti, sā etassa aññehi māraṇā mayhaṃ dukkhato ca pāṇātipātato ca mutti bhavissatīti āha. Tena vuttaṃ—

46. “Mamevāyaṃ maññaṃāno, aññepevaṃ karissati.

Teva tassa vadhissanti, sā me mutti bhavissatīti”ti.

Tattha **mamevāyanti** maṃ viya ayaṃ. **Aññepīti** aññesampi. Sesam vuttatthameva.

1. Karaṇena (Sī, Ka)

47. **Hīnamajjhima-ukkaṭṭheti** hīne ca majjhime ca ukkaṭṭhe ca nimittabhūte. **Sahanto avamānī**anti vibhāgaṃ akatvā tehi pavattitaṃ avamānaṃ paribhavaṃ sahanto khamanto. **Evam labhati sappaññoti** evaṃ hīnādīsu vibhāgaṃ akatvā khantimettānuddayaṃ upaṭṭhapetvā tadaparādhaṃ sahanto sīlādīpāramiyo brūhetvā **manasā yathāpatthitaṃ** yathicchitaṃ sabbaññutaññānaṃ labhati paṭivijjhati, tassa taṃ na dūreti.

Evaṃ mahāsatto attano ajjhāsayaṃ pakāsento devatāya dhammaṃ desesi. So katipāhaccayena aññattha gato. Añño caṇḍamahimso nivāsaphāsutāya taṃ ṭhānaṃ gantvā aṭṭhāsi. Duṭṭhamakkaṭo “so eva ayan”ti saññāya tassa piṭṭhiṃ abhiruhitvā tatheva anācāraṃ akāsi. Atha naṃ so vidhunanto bhūmiyaṃ pātetvā siṅgena hadaye vijjhivā pādehi madditvā sañcuñnesi. Tadā sīlavā mahimsarājā Lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṃ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā **Hatthināga**¹**bhūridatta**²**campeyyanāgarāja**³**cariyāsu** viya idha mahāsattassa guṇānubhāvā veditabbā.

Mahimsarājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Rurumigarājacariyāvaṇṇanā

48. Chaṭṭhe **sutattakanakasannibhoti** yathā suṭṭhu apagatasabbakāḷako hoti, evaṃ aggimhi pakkhipitvā sutattakanakasannibho. **Migarājā Ruru nāmāti** jātisiddhena nāmena Ruru nāma migarājā, jātito ruru, migānañca rājāti attho. **Paramasīlasamāhitoti** uttamasīlasamāhito, visuddhasīlo ceva samāhitacitto ca, visuddhasīle vā sammā āhitacittoti evamettha attho veditabbo.

Tadā bodhisatto Rurumigayoniyaṃ nibbatti, tassa sarīracchavi suṭṭhu tāpetvā majjitakañcanapaṭṭavaṇṇo ahosi hatthapādā lākhārasaparikkammakata viya naṅguṭṭhaṃ camarīnaṅguṭṭhaṃ viya siṅgāni rajatadāmavaṇṇāni akkhīni

1. Khu 4. 399 piṭṭhe.

2. Khu 4. 400 piṭṭhe.

3. Khu 4. 400 piṭṭhādīsu.

sumajjitamanigulīkā viya mukhaṃ odahitvā¹ ṭhapitarattakambalageṇḍukā viya. So janasaṃsaggaṃ pahāya vivekavāsaṃ vasitukāmo parivāraṃ chaḍḍetvā ekakova Gaṅgānivattane ramaṇīye sālamiṣṣake supupphitapavane vasati. Tena vuttaṃ—

49. “Ramme padese ramaṇīye, vivitte amanussake.

Tattha vāsaṃ upagañchiṃ, Gaṅgākūle manorame”ti.

Tattha **ramme padese**ti muttātalaśadisavālukaṇṇapaṇḍarehi bhūmibhāgehi siniddhaharitatīṇasañcaritehi vanatthalehi cittattharaṇehi viya nānāvaṇṇavicittehi silātalehi maṇikkhandhanimmalasalilehi jalāsayehi ca samannāgatattā yebhuyyena ca indagopakavaṇṇāya rattāya sukhasamphassāya tiṇajātiyā sañchannattā ramme araññappadese.

Ramaṇīyeti pupphaphalapallavālaṅkatavīpulasākhāvinaddhehi nānāvidhadijagaṇūpakūjitehi vividhatarulatāvanavirājitehi yebhuyyena ambasālavanasaṇḍamaṇḍitehi vanagahanehi upasobhitattā tattha pavīṭṭhassa janassa ratijananatṭhena ramaṇīye. Vuttampi cetam **Rurumigarājajātake**—

“Etasmiṃ vanasaṇḍasmiṃ, ambā sālā ca pupphitā.

Indagopakasañchannā, ettheso tiṭṭhate migo”ti².

Vivitteti janavāsavirahena suññe. **Amanussaketi** sañcaraṇamanussānampi tattha abhāvena manussarahite. **Manorameti** yathāvuttagaṇasampattiyaṃ visesato pavivekakāmānaṃ mano rametīti manorame.

50. **Atha uparigaṅgāyāti** ettha **athāti** adhikāre nipāto, tena mayi tattha tathā vasante idaṃ adhikārantaraṃ uppannanti dīpeti. **Uparigaṅgāyāti** Gaṅgāya nadiyā uparisote. **Dhanikehi paripīlitoti** iṇaṃ gahetvā taṃ dātum asakkonto iṇāyikehi codiyamāno.

Eko kira Bārāṇasiseṭṭhi³ attano puttaṃ “ayaṃ sippaṃ uggaṇhanto kilamissatī”ti kiñci sippaṃ na uggaṇhāpesi.

Gītavāditanaccakhādanabhojanato uddhaṃ na kiñci aññāsī. Taṃ vayappattaṃ patirūpena dārena saṃyojetvā dhanam niyyātetvā mātāpitara kālamakaṃsu. So tesam

1. Olambetvā (Si)

2. Khu 5. 270 piṭṭhe.

3. Bārāṇasiseṭṭhi brāhmaṇo (Ka)

accayena itthidhuttasurādhuttādiparivuto nānābyasanamukhehi sabbaṃ dhanam viddhamsetvā tattha tattha iṇam ādāya tampi dātuṃ asakkonto dhanikehi codiyamāno “kiṃ mayhaṃ jīvitena, tenevamhi attabhāvena añño viya jāto, maraṇam me seyyo”ti cintetvā iṇāyike āha “tumhākaṃ iṇapaṇṇāni gahetvā āgacchatha, Gaṅgātīre me nihitaṃ kulasantakaṃ dhanam atthi, taṃ vo dassāmi”ti. Te tena saddhim agamaṃsu. So “idha dhanam, ettha dhanan”ti nidhiṭṭhānaṃ ācikkhanto viya “evaṃ me iṇamokkho bhavissati”ti palāyitvā Gaṅgāyaṃ pati. So caṇḍasotena vuyhanto kāruṇṇaravaṃ ravi. Tena vuttaṃ “atha upariṅgāyā”ti-ādi.

Tattha **jīvāmi vā marāmi vā**ti imasmiṃ Gaṅgāsote patito jīvāmi vā marāmi vā, jīvitam vā me ettha hotu maraṇam vā, ubhayathāpi iṇāyikapīḷa na hotīti adhippāyo.

51. **Majjhe Gaṅgāya gacchatīti** so puriso rattindivaṃ Gaṅgāya vuyhamāno jīvitapemassa¹ vijjamānattā maraṇam appatto maraṇabhayaatajjito hutvā karuṇam ravaṃ ravanto Gaṅgāya majjhe mahodakena gacchati.

52. Atha mahāpuriso aḍḍharattasamaye tassa taṃ karuṇam paridevantassa paridevitasaddam sutvā “manussasaddo sūyati, mā mayi idha dharante maratu, jīvitamassa dassāmi”ti cintetvā sayanagumbā vuṭṭhāya nadītīraṃ gantvā “ambho purisa mā bhāyi, jīvitam te dassāmi”ti vatvā assāsetvā sotaṃ chindanto gantvā taṃ piṭṭhiyaṃ āropetvā tīraṃ pāpetvā attano vasanaṭṭhānaṃ netvā parissamaṃ vinodetvā phalāphalāni datvā dvīhatīhaccayena taṃ āha “ambho purisa ahaṃ taṃ Bārāṇasigāmimaggaṃ pāpessāmi, tvaṃ ‘asukatṭhāne nāma kañcanamigo vasati’ti mā kassaci ārocehi”ti. So “sādhu sāmī”ti sampaṭicchi. Mahāsatto taṃ attano piṭṭhim āropetvā Bārāṇasimagge otāretvā nivatti. Tena vuttaṃ “**tassāhaṃ saddam sutvāna, karuṇam paridevato**”ti-ādi.

Tattha **kosi tvaṃ naroti** tvaṃ ko manusso asi, kuto idha vuyhamāno āgatosīti attho.

1. Jīvitagavesassa (Sī, Ka)

53. **Attano karaṇanti** attano kiriyaṃ. **Dhanikehi bhītoti** iṇāyikehi ubbiggo. **Tasitoti** utrasto.

54. **Tassa katvāna kāruṇṇaṃ, cajitvā mama jīvitanti** kāruṇṇaṃ katvā mahākaruṇāya samussāhito mama jīvitaṃ tassa purisassa pariccajitvā. **Pavisitvā nīharim tassāti** nadiṃ pavisitvā sotaṃ chindanto ujukameva gantvā mama piṭṭhiṃ āropetvā tato taṃ nīharim. **Tassāti** upayogatthe sāmivacanaṃ. “Tatthā”tipi Pāḷi, tattha nadiyanti attho. **Andhakāramhi rattiyaṃ** rattiyaṃ andhakārasamaye, kāḷapakkharattiyaṃ attho.

55. **Assatthakālamaññāyāti** parissamaṃ apanetvā phalāphalāni datvā dvīhatihaccayena kilamathassa vigatakālaṃ jānitvā. **Ekam taṃ varaṃ yācāmi**ti ahaṃ taṃ ekam varaṃ yācāmi, mayhaṃ ekam varaṃ dehīti attho. Kim taṃ varanti ce? Āha—**mā maṃ kassaci pāvadaṃ**ti “asukatṭhāne suvaṇṇamigo vasatī”ti kassaci rañño vā rājamahāmattassa vā maṃ mā pāvada.

Atha tasmim purise Bārāṇasim pavitṭhadivaseyeva so rājā “ahaṃ deva suvaṇṇavaṇṇaṃ migam mayhaṃ dhammaṃ desentaṃ supinena addasaṃ, ahaṃ hi saccasupinā, addhā so vijjati, tasmā kañcanaṃ migassa dhammaṃ sotukāmaṃ labhissāmi ce jīvissāmi, no ce me jīvitaṃ natthī”ti aggamaheṣiṃ vutto taṃ assāsetvā “sace manussaloke atthi, labhissasi”ti vatvā brāhmaṇe pakkosāpetvā “suvaṇṇamigā nāma hontī”ti pucchitvā “āma deva hontī”ti sutvā sahasatthavikaṃ suvaṇṇacaṅkoṭake ṭhapetvā taṃ hatthikkhandhaṃ āropetvā nagare bherim carāpesi “yo suvaṇṇamigaṃ ācikkhissati, tassa hatthinā saddhim imaṃ dassāmi”ti. Tato uttarimpi dātukāmo hutvā—

“Tassa gāmaṃ varaṃ dammi, nāriyo ca alaṅkatā.

Yo¹ metaṃ migamakkhāti, migānaṃ migamuttamaṃ”ti²—

gāthaṃ suvaṇṇapaṭṭe likhāpetvā sakalanagare vācāpesi. Atha so seṭṭhiputto taṃ gāthaṃ sutvā rājapurisānaṃ santikaṃ gantvā “rañño evarūpaṃ

1. Ko (Sī, Ka)

2. Khu 5. 270 piṭṭhe.

migaṃ ācikkhissāmi, maṃ rājānaṃ dassethā”ti āha. Rājapurisā taṃ rañño santikaṃ netvā tamatthaṃ ārocesuṃ. Rājā “saccaṃ bho addasā”ti pucchi. So “saccaṃ deva mayā saddhiṃ āgacchatu, ahaṃ taṃ dassessāmi”ti āha. Rājā tameva purisaṃ maggadesakaṃ katvā mahantena parivārena taṃ ṭhānaṃ gantvā tena mittadubbhinā purisena dassitaṃ padesaṃ āvudhahatthe purise samantatova parivāretvā “ukkuṭṭhiṃ karoṭhā”ti vatvā sayāṃ katipayehi janehi saddhiṃ ekamante aṭṭhāsi. Sopi puriso avidūre aṭṭhāsi. Mahāsatto saddaṃ sutvā “mahato balakāyassa saddo, addhā tamhā me purisā bhayena uppanna bhavitabban”ti ñatvā uṭṭhāya sakalaparisaṃ oloketvā “rañño ṭhitatṭhāneyeva me sotthi bhavissati”ti rājābhimukho pāyāsi. Rājā taṃ āgacchantāṃ disvā “nāgabalo avattharanto āgaccheyyā”ti saraṃ sannayhitvā “imaṃ migaṃ santāsetvā sace palāyati, vijjhivā dubbalaṃ katvā gaṇhissāmi”ti bodhisattābhimukho ahosi. Mahāsatto—

“Āgamehi mahārāja, mā maṃ vijjhi rathesabha.

Ko nu te idamakkhāsi, ettheso tiṭṭhate migo”ti¹—

gāthaṃ abhāsi. Rājā tassa madhurakathāya bajjhivā saraṃ paṭisaṃharitvā gāravana aṭṭhāsi. Mahāsattopi rājānaṃ upasaṅkamitvā madhurapaṭisaṃthāraṃ akāsi. Mahājanopi sabbāvudhāni apanetvā āgantvā rājānaṃ parivāresi. Tena vuttaṃ—

56. “Nagaraṃ gantvāna ācikkhi, pucchito dhanahetuko.

Rājānaṃ so gahetvāna, upagañchi mamantikaṃ”ti.

Tassattho—yo mittadubbhī pāpapuriso jīvitāṃ pariccajitvā tathā mayā pāṇasaṃsayato mocito Bārāṇasīnagaraṃ gantvā attanā laddhabbadhananimittaṃ rañño maṃ **ācikkhi**, ācikkhitvā so rañño gāhāpetuṃ maggadesako hutvā rājānaṃ gahetvā mama santikamupāgamīti.

Mahāsatto suvaṇṇakiṇṇikaṃ cāleno viya madhurassarena rājānaṃ puna pucchi “ko nu te idamakkhāsi, ettheso tiṭṭhate migo”ti. Tasmim khañe so pāpapuriso thokaṃ paṭikkamitvā sotapathe

1. Khu 5. 271 piṭṭhe.

aṭṭhāsi. Rājā “iminā me tvaṃ dassito”ti taṃ purisaṃ niddisi. Tato bodhisatto—

“Saccam kireva māhaṃsu, narā ekacciyā idha.

Kaṭṭham niplavitaṃ seyyo, na tveve’kacchiyo naro”ti¹—

gāthamāha. Taṃ sutvā rājā saṃvegajāto—

“Kiṃ nu Ruru garahasi migānaṃ,

Kiṃ pakkhīnaṃ kiṃ pana mānusānaṃ.

Bhayaṃ hi maṃ vindatinapparūpaṃ,

Sutvāna taṃ mānusiṃ bhāsamānaṃ”ti¹—

gāthamāha. Tato mahāpuriso “mahārāja na migam na pakkhiṃ garahāmi, manussaṃ pana garahāmī”ti dassento—

“Yamuddharim vāhane vuyhamānaṃ,

Mahodake salile sīghasote.

Tatonidānaṃ bhayamāgataṃ mama,

Dukkho have rāja asabbhisāṅgamo”ti¹—

āha.

Tattha **niplavitaṃ** uddharitaṃ. **Ekacciyoti** ekacco mittadubbhī pāpapuriso uduke patantopi² uttārito natveva **seyyo**. **Kaṭṭham** hi nānappakārena upakāraya saṃvattati, mittadubbhī pana vināsāya, tasmā tato kaṭṭhameva varataranti. **Migānanti** Rurumigarāja migānaṃ kiṃ aññataraṃ **garahasi**, udāhu **pakkhīnaṃ** manussānanti pucchati. **Bhayaṃ hi maṃ vindatinapparūpaṃ** mahantaṃ bhayaṃ maṃ paṭilabhati, attano santakaṃ viya karotīti attho.

Vāhaneti patitapatite vahitum samatthe Gaṅgāvahe. **Mahodake salileti** mahodakībhūte salile. Ubhayenāpi Gaṅgāvahassa bahūdakataṃ dasseti. **Tatonidānanti** mahārāja yo mayhaṃ tayā dassito puriso, eso mayā Gaṅgāya³ vuyhamāno aḍḍharattasamaye karuṇaṃ paridevanto tato uttārito, tatonidānaṃ idaṃ mayhaṃ **bhayamāgataṃ**, asappurisehi samāgamo nāma dukkhoti.

1. Khu 5. 271 piṭṭhe.

2. Marantopi (Sī, Ka)

3. Gaṅgāvahe (Sī)

Tam sutvā rājā tassa kujjhitvā “evaṃ bahūpakārassa nāma guṇaṃ na jānāti, dukkhaṃ uppādeti, vijjhitvā naṃ jīvitakkhayaṃ pāpessāmi”ti saraṃ sannayhi. Tena vuttaṃ—

57. “Yāvatā karaṇaṃ sabbaṃ, rañño ārocitaṃ mayā.

Rājā sutvāna vacanaṃ, usuraṃ tassa pakappayi.

Idheva ghātayissāmi, mittadubbhiraṃ anariyaṃ”ti.

Tattha **yāvatā karaṇanti** yaṃ tassa mayā kataṃ upakārakaraṇaṃ, taṃ **sabbaṃ**. **Pakappayīti** sannayhi. **Mittadubbhanti** attano mittesu upakārīsu dubbhanasīlaṃ.

Tato mahāsatto “esa bālo maṃ nissāya mā nassī”ti cintetvā “mahārāja vadho nāmesa bālassa vā paṇḍitassa vā na sādhuhi pasamsito, aññadatthu garahito eva, tasmā mā imaṃ ghātehi, ayaṃ yathārucci gacchatu, yañceva tassa ‘dassāmi’ti tayā paṭiññātaṃ, tampi ahāpetvāva dehi”ti āha. “Ahañca te yaṃ icchitaṃ, taṃ karissāmi, attānaṃ tuyhaṃ dammi”ti āha. Tena vuttaṃ—

58. “Tamaṃ anurakkhanto, nimminiraṃ mama attanā.

Tiṭṭhateso mahārāja, kāmakāro bhavāmi te”ti.

Tattha **nimmininti** taṃ mittadubbhiraṃ pāpappuggalaṃ **anurakkhanto mama** attano attabhāvena taṃ parivattesiṃ, attānaṃ rañño niyyātetvā rājahatthato pattaṃ tassa maraṇaṃ nivāresinti attho. **Tiṭṭhatesoti**—ādi vinimayākāradassanaṃ.

59. Idāni yadatthaṃ so attavinimayo kato, taṃ dassetuṃ osānagāthamāha. Tassattho—tadā maṃ nissāya taṃ mittadubbhiraṃ purisaṃ tasmiraṃ raññe jīvitā voropetukāme ahaṃ attānaṃ rañño pariccajanto mama sīlameva anurakkhiraṃ, **jīvitaṃ** pana **nārakkhiraṃ**. Yaṃ panāhameva attano jīvitānirapekkhaṃ **sīlavā āsiraṃ**, taṃ sammāsambodhiyā eva **kāraṇāti**.

Atha rājā bodhisattena attano jīvitaṃ pariccajitvā tassa purisassa maraṇe nivārente tuṭṭhamānaso “gaccha bho migarājassa anuggahena mama

hatthato maraṇā mutto”ti vatvā yathāpaṭiñṇāya tañcassa dhanam dāpesi. Mahāsattassa yathāruciya¹ anujānitvā tam nagaram netvā nagarañca bodhisattañca alaṅkārapetvā deviyā dhammam desāpesi. Mahāsatto devim ādim katvā raṇṇo ca rājaparisāya ca madhurāya manussabhāsāya dhammam desetvā rājānam dasahi rājadhammehi ovaditvā mahājanam anusāsitvā araṇṇam pavisitvā migagaṇaparivuto vāsam kappesi. Rājāpi mahāsattassa ovāde ṭhatvā sabbasattānam abhayam datvā dānādini puñṇāni katvā sugatiparāyano ahosi. Tadā seṭṭhiputto Devadatto ahosi, rājā Ānando, Rurumigarājā Lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva yathāraham sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā idhāpi pavivekārāmatāya janasaṃsaggaṃ anicchato yūtham pahāya ekakavihāro, aḍḍharattasamaye nadiyā vuyhamānassa karuṇam paridevantassa purisassa aṭṭassaram sutvā sayitaṭṭhānato vuṭṭhāya nadītiram gantvā Mahāgaṇḍāya mahati udakoghe vattamāne attano jīvitam pariccajitvā otarivā sotam pacchinditvā tam purisam attano piṭṭhiyam āropetvā tiram pāpetvā samassāsetvā phalāphalādini datvā parissamavinodanam, puna tam attano piṭṭhim āropetvā araṇṇato nīharitvā mahāmagge otāraṇam, saram sannayhitvā vijjhissāmīti abhimukhe ṭhitassa raṇṇo nibbhayena hutvā paṭimukhameva gantvā paṭhamataram manussabhāsāya ālapitvā madhurapaṭisanthārakaraṇam, mittadubbhī pāpapurisam hantukāmarā rājānam dhammakatham katvā punapi attano jīvitam pariccajitvā maraṇato pamocanam, tassa ca raṇṇo yathāpaṭiñṇam dhanadāpanam, raṇṇā attano vare dīyamāne tena sabbasattānam abhayadāpanam, rājānañca devinca pamukham katvā mahājanassa dhammam desetvā dānādīsu puñṇesu tesam paṭiṭṭhāpanam, laddhābhayānam migānam ovādam datvā manussānam sassakhādanato nivāraṇam, paṇṇasañṇāya ca tassa yāvajjakālā thāvarakaraṇanti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Rurumigarājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Yathāruciya varam (Sī)

7. Mātaṅgacariyāvaṇṇanā

60. Sattame **jaṭiloti** jaṭāvanto, jaṭābandhakesoti attho. **Uggatāpanoti** manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ tāpanato niggaṇṇhanato tapasaṅkhātāṃ uggatāpanaṃ etassāti uggatāpano, ghoratapo paramadhitindriyoti¹ attho. Atha vā nānappakāre diṭṭhadhammikādibhede anatto uggiraṇato bahi chaḍḍāpanato ghorabhīmaḥayānakaṭṭhena vā “uggā”ti laddhanāme kilese vīriyātapena santāpanato ugge tāpetīti **uggatāpano**. **Mātaṅgo nāma nāmenāti** nāmena Mātaṅgo nāma. Mātaṅgakule nibbattiya jātiya āgataṃ hissa etaṃ nāmaṃ. **Silavāti** sīlasampanno suparisuddhasīlo. **Susamāhitoti** upacārappanāsamādhīhi suṭṭhu samāhito, jhānasamāpattilābhīti attho.

Tadā hi bodhisatto caṇḍālayoniyaṃ nibbattitvā rūpena duddasiko bahinagare caṇḍālagāme vasati. “Mātaṅgapaṇḍito”ti pakāsanāmo. Athekadivasāṃ tasmīṃ nagare nakkhatte ghosita yebhuyyena nāgarā nakkhattaṃ kīḷanti. Aññatarāpi brāhmaṇamahāsālakaññā soḷasapannarasavassuddesikā devakaññā viya rūpena dassanīyā pāsādikā “attano vibhavānurūpaṃ nakkhattaṃ kīḷissāmī”ti pahūtakhajjabhojjādīni sakāṭesu āropetvā sabbasetāṃ vaḷavārathamāruyha mahatā parivārena uyyānabhūmiṃ gacchati. Diṭṭhamaṅgalikā nāmesā, sā kira dussaṇṭhitaṃ rūpaṃ “avamaṅgalan”ti taṃ daṭṭhuṃ na icchati, tenassā “Diṭṭhamaṅgalikā”tveva samaññā udapādi.

Tadā bodhisatto kālasseva uṭṭhāya paṭapilotikaṃ nivāsetvā jajjaritamukhabhāgaṃ veṇudaṇḍaṃ gahetvā bhājanahattho nagaraṃ pavisati manusse disvā dūratova tesaṃ dūrikaraṇatthaṃ tena veṇudaṇḍena saññaṃ karonto. Atha diṭṭhamaṅgalikā “ussaratha ussarathā”ti ussāraṇaṃ karontehi attano purisehi nīyamānā nagaradvāramajjhe Mātaṅgaṃ disvā “ko eso”ti āha. “Ayye Mātaṅgacaṇḍālo”ti ca vutte “īdisaṃ disvā gatānaṃ kuto vuḍḍhī”ti yānaṃ nivattāpesi. Manussā “yaṃ mayaṃ uyyānaṃ gantvā bahuṃ khajjabhojjādīṃ labheyyāma, tassa

1. Samitindriyoti (Sī)

no Mātaṅgena antarāyo kato”ti kupitā “gaṇhatha caṇḍālan”ti leḍḍūhi paharitvā visaññībhūtaṃ pādetvā agamaṃsu.

So na cireneva satim paṭilabhitvā vuṭṭhāya manusse pucchi “kim ayyā dvāraṃ nāma sabbasādhāraṇaṃ, udāhu brāhmaṇānaṃ eva katan”ti. Sabbesaṃ sādharmaṇanti. “Evaṃ sabbasādhāraṇadvāre ekamantaṃ apakkamantaṃ maṃ diṭṭhamaṅgalikāya manussā imaṃ anayabyasanaṃ pāpesun”ti rathikāya manussānaṃ ārocetvā “handāhaṃ imissā mānaṃ bhindissāmi”ti tassā nivesanadvāraṃ gantvā “ahaṃ diṭṭhamaṅgalikaṃ aladdhā na vuṭṭhahissāmi”ti nipajji. Diṭṭhamaṅgalikāya pitā “gharadvāre Mātaṅgo nipanno”ti sutvā “tassa kākaṇikaṃ detha, telena sarīraṃ makkhetvā gacchatū”ti āha. So “Diṭṭhamaṅgalikaṃ aladdhā na vuṭṭhahissāmi”cceva āha. Tato brāhmaṇena “dve kākaṇike detha māsakaṃ pādaṃ kahāpaṇaṃ dve tīṇi yāva kahāpaṇasataṃ kahāpaṇasahassaṃ dethā”ti vuttepi na sampāṭicchati eva. Evaṃ tesaṃ mantentānaṃ eva sūriyo atthaṅgato.

Atha diṭṭhamaṅgalikāya mātā pāsādā oruyha sāṇipākāraṃ parikkhipāpetvā tassa santikaṃ gantvā “tāta Mātaṅga diṭṭhamaṅgalikāya aparādhaṃ khama, dve sahasāni gaṇhāhi yāva sataśahassaṃ gaṇhāhi”ti vuttepi na sampāṭicchi, nipajji eva. Tassevaṃ cha divase nipajjitvā sattame divase sampatte samantā sāmantaḡharā paṭivisaḡkagharā ca manussā vuṭṭhahitvā “tumhe Mātaṅgaṃ vā vuṭṭhāpetha, dārikaṃ vā detha, mā amhe nāsayitthā”ti āhaṃsu. Tadā kira ayaṃ tasmim dese desadhammo “yassa gharadvāre evaṃ nipajjitvā caṇḍālo marati, tena gharena saddhim sattasattaḡharavāsino caṇḍālā hontī”ti.

Tato diṭṭhamaṅgalikāya mātāpitāro diṭṭhamaṅgalikaṃ paṭapilotikaṃ nivāsāpetvā caṇḍālānucchavikaṃ parikkhāraṃ datvā paridevamānaṃ eva tassa santikaṃ netvā “handā dāni dārikaṃ vuṭṭhāya gaṇhāhi”ti adaṃsu. Sā passe ṭhatvā “vuṭṭhāhi”ti āha. So “ahaṃ ativiya kilanto, hatthe gaḡetvā maṃ vuṭṭhāpehi”ti āha. Sā tathā akāsi. Mātaṅgo “mayaṃ antonagare vasitum na labhāma, ehi, bahinagare caṇḍālagāmaṃ gamissāmā”ti taṃ apassāya attano geḡaṃ agamāsi. “Tassā piṭṭhiṃ abhiruhitvā”ti jātakabhāṇakā vadanti.

Evam pana geham gantvā jātisambhedavītikkamaṃ akatvāva katipāhaṃ
gehe vasitvā balam gahetvā cintesi “aham imam brāhmaṇamahāsālakaññaṃ
mayham caṇḍālagehe vāsāpesim, handa dāni taṃ lābhaggaayasaggappattam
karissāmi”ti. So araṇṇam pavisitvā pabbajitvā sattāhabbhantareyeva aṭṭha
samāpattiyo pañcābhiññāyo nibbattetvā iddhiyā caṇḍālagāmadvāre otaritvā
gehadvāre ṭhito diṭṭhamaṅgalikaṃ pakkosāpetvā “sāmi kissa maṃ anātham
katvā pabbajitosi”ti paridevamānaṃ “tvam bhadde mā cintayi, tava
porāṇakayasato idāni mahantataram yasaṃ karissāmi, tvam pana
'mahābrahmā me sāmiko, na Mātango, so brahmalokaṃ gato, ito sattame
divase puṇṇamāya candamaṇḍalam bhinditvā āgamissati”ti parisāsu
vadeyyāsī”ti vatvā Himavantameva gato.

Diṭṭhamaṅgalikāpi Bārāṇasiyam mahājanamajjhe tesu tesu ṭhānesu tathā
kathesi. Atha puṇṇamādivase bodhisatto candamaṇḍalassa gaganamajjhe
ṭhitakāle brahmattabhāvaṃ māpetvā candamaṇḍalam bhinditvā
dvādasayojanikaṃ Bārāṇasim sakalam Kāsiraṭṭhañca ekobhāsaṃ katvā
ākāsato otaritvā Bārāṇasiyā upari tikkhattum paribbhamitvā mahājanena
gandhamālādīhi pūjyamāno caṇḍālagāmābhimukho ahosi. Brahmabhaddā
sannipatitvā taṃ caṇḍālagāmakam gantvā diṭṭhamaṅgalikāya geham
suddhavatthagandhamālādīhi devavimānaṃ viya alaṅkarimsu.
Diṭṭhamaṅgalikā ca tadā utunī hoti. Mahāsatto tattha gantvā
diṭṭhamaṅgalikaṃ aṅguṭṭhena nābhiyam parāmasitvā “bhadde gabbho te
patiṭṭhito, tvam puttaṃ vijāyissasi, tvampi puttapi te lābhaggaayasaggappattā
bhavissatha, tava sīsadhovana-udakaṃ¹ sakalajambudīpe rājūnaṃ
abhisekodakaṃ bhavissati, nhānodakaṃ pana te amatodakaṃ bhavissati, ye
naṃ sīse āsiṅcissanti, te sabbarogehi muccissanti, kāḷakaṇṇiyā ca
parimuccissanti, tava pādapiṭṭhe sīsaṃ ṭhapetvā vandantā sahasaṃ dassanti,
kathāsavanaṭṭhāne ṭhatvā vandantā sataṃ dassanti, cakkhupathe ṭhatvā
vandantā ekekaṃ kahāpaṇaṃ datvā vandissanti, appamattā hohi”ti taṃ
ovaditvā gehā nikkhamma mahājanassa passantasseva candamaṇḍalam
pāvisi.

1. Pādadhovana-udakaṃ (Jātaka-Ṭṭha 4. 378 piṭṭhe.)

Brahmabhattā sannipatitvā diṭṭhamaṅgalikaṃ mahantena sakkārena nagaraṃ pavesetvā mahantena sirisobhaggena tattha vasāpesuṃ. Devavimānasadisañcassā nivesanaṃ kāresuṃ. Tattha netvā uḷāraṃ lābhasakkāraṃ upanāmesuṃ. Puttalābhādi sabbo bodhisattena vuttasadisova ahosi. Soḷasasahassā brāhmaṇā diṭṭhamaṅgalikāya puttena saha nibaddhaṃ bhuñjanti, saḥassamattā naṃ parivārenti, anekasahassānaṃ dānaṃ dīyati. Atha mahāsatto “ayaṃ aṭṭhāne abhippasanno, handassa dakkhiṇeyye jānāpessāmī”ti bhikkhāya caranto tassā gehaṃ gantvā tena saddhiṃ sallapitvā agamāsi. Atha kumāro gāthamāha—

“Kuto nu āgacchasi dummavāsī,
Otallako paṃsupisācakova.
Saṅkāracoḷaṃ paṭimuñca kaṇṭhe,
Ko re tuvaṃ hosi adakkhiṇeyyo”ti¹.

Tena vuttaṃ anācāraṃ asahamānā devatā tassa tesañca soḷasasahassānaṃ brāhmaṇānaṃ mukhaṃ viparivattesuṃ. Taṃ disvā diṭṭhamaṅgalikā mahāsattaṃ upasaṅkamitvā tamatthaṃ ārocesi. Bodhisatto “tassa anācāraṃ asahantehi yakkhehi so vippakāro kato, api ca kho pana imaṃ ucchiṭṭhapiṇḍakaṃ tesaṃ mukhe āsiñcitvā taṃ vippakāraṃ vūpasamehi”ti āha. Sāpi tathā katvā taṃ vūpasamesi. Atha diṭṭhamaṅgalikā puttaṃ āha “tāta imasmim loke dakkhiṇeyyā nāma Mātāṅgapaṇḍitasadisā bhavanti, na ime brāhmaṇā viya jātimattena, mantasajjhāyanamattena vā mānatthaddhā”ti vatvā ye tadā silādiguṇavisesayuttā jhānasamāpattilābhino ceva Paccekabuddhā ca, tatthevassa pasādaṃ uppādesīti.

Tadā Vettavatīnagare Jātimanto nāma eko brāhmaṇo pabbajitvāpi jātim nissāya mahantaṃ mānamakāsi. Mahāsatto “tassa mānaṃ bhindissāmī”ti taṃ ṭhānaṃ gantvā tassāsanne uparisote vāsaṃ kappesi. Tena vuttaṃ—

61. “Ahañca brāhmaṇo eko, Gaṅgākūle vasāmubho.
Ahaṃ vasāmi upari, heṭṭhā vasati brāhmaṇo”ti.

1. Khu 5. 309 piṭṭhe.

Atha mahāsatto ekadivasam dantakaṭṭham khāditvā “idaṃ jātimantassa jaṭāsu laggatū”ti adhiṭṭhāya nadiyaṃ pātesi. Taṃ tassa udakaṃ ācamentassa jaṭāsu laggi, so taṃ disvā “nassa vasalā”ti vatvā “kutoyaṃ kālakaṇṇi āgato, upadhāressāmi nan”ti uddhamsoṭam gacchanto mahāsattam disvā “kiṃ jātikosī”ti pucchi. Caṇḍālosmīti. Tayā nadiyaṃ dantakaṭṭham pātinti. Āma mayāti. “Nassa vasala caṇḍāla kālakaṇṇi mā idha vasi, heṭṭhāsote vasā”ti vatvā heṭṭhāsote vasantenapi pātite dantakaṭṭhe paṭisoṭam āgantvā jaṭāsu laggante “nassa vasala, sace idha vasissasi, sattame divase sattadhā te muddhā phalissatī”ti āha. Tena vuttam—

62. “Vicaranto anukūlamhi, uddham me assamaddasa.

Tattha maṃ paribhāsetvā, abhisapi muddhaphālanan”ti.

Tattha **vicaranto anukūlamhī**ti ucchiṭṭhadantakaṭṭhe attano jaṭāsu lagge tassa āgamanagavesanavasena Gaṅgāya tīre anuvicaranto. **Uddham me assamaddasā**ti attano vasanaṭṭhānato uparisote mama assamaṃ paṇṇasālaṃ addakkhi. **Tattha maṃ paribhāsetvā**ti mama assamaṃ āgantvā jātim sutvā tatova paṭikkamitvā savanūpacāre ṭhatvā “nassa vasala caṇḍāla kālakaṇṇi mā idha vasi”ti-ādini vatvā bhayena santajjetvā. **Abhisapi muddhaphālananti** “sace jīvitukāmosi, ettova sīgham palāyassū”ti vatvā “sace na pakkamissasi, ito te sattame divase sattadhā muddhā phalatū”ti me abhisapaṃ adāsi.

Kim pana tassa abhisapena muddhā phalatīti? Na phalati, kuhako pana so, evamayaṃ maraṇabhayaatajjito sudūraṃ pakkamissatīti saññāya santāsanattham tathā āha.

63. **Yadihaṃ tassa pakuppeyyanti** tassa mānatthaddhassa kūṭajaṭilassa ahaṃ yadi kujjheyyaṃ. **Yadi sīlaṃ na gopayeti** sīlaṃ yadi na rakkheyyaṃ, idaṃ sīlaṃ nāma jīvitanirapekkham sammadeva rakkhitabbanti yadi na cinteyyanti attho. **Oloketvānaṃ tassa, kareyyaṃ chārikaṃ viyāti** sacāhaṃ tadā tassa appatīto abhavissam. Mama cittācāraṃ ñatvā mayi abhippasannā devatā khaṇeneva taṃ bhasmamutṭhim viya viddhamseyyunti adhippāyo.

Satthā pana tadā attano appatītabhāve sati devatāhi sādhetabbaṃ tassa anattaṃ attanā kattabbaṃ viya katvā desesi “kareyyaṃ chārikaṃ viyā”ti.

Vitaṇḍavādī panāha “bodhisattova taṃ jaṭilaṃ icchamāno iddhiyā chārikaṃ kareyya, evaṃhi sati imissā Pāḷiyā attho ujukameva nīto hotī”ti. So evamassa vacanīyo “tvaṃ iddhiyā parūpaghātāṃ vadasi, iddhi nāmesā adhiṭṭhānā iddhi vikubbanā iddhi manomayā iddhi ñāṇavipphārā iddhi samādhivipphārā iddhi ariyā iddhi kammavipākajā iddhi puññavato iddhi vijjāmayā iddhi tattha tattha sammāpayogappaccayā ijjhanaṭṭhena iddhīti dasavidhā. Tattha “kataraṃ iddhiṃ vadesī”ti? Bhāvanāmayanti. Kiṃ pana bhāvanāmayāya parūpaghātakammaṃ hotīti? Āma ekacce ācariyā “ekavāraṃ hotī”ti vadanti, yathā hi paraṃ paharītukāmena udakabharite ghaṭe khitte paropi paharīyati, ghaṭopi bhijjati, evameva bhāvanāmayāya iddhiyā ekavāraṃ parūpaghātakammaṃ hoti, tato paṭṭhāya pana sā nassati.

Atha so “bhāvanāmayāya iddhiyā neva ekavāraṃ na dvevāraṃ parūpaghātakammaṃ hotī”ti vatvā pucchitabbo “kiṃ bhāvanāmayā iddhi kusalā akusalā abyākatā sukhāya vedanāya sampayuttā dukkhāya vedanāya sampayuttā adukkhamasukhāya vedanāya sampayuttā savitakkasavicārā avitakkavicāramattā avitakka-avicārā kāmāvacarā rūpāvacarā arūpāvacarā”ti? Jānanto “bhāvanāmayā iddhi kusalā abyākatā vā adukkhamasukhavedaniyā avitakka-avicārā rūpāvacarā cā”ti vakkhati. So vattabbo “pāṇātipātacetanā kusalādīsu kataraṃ koṭṭhāsaṃ bhajati”ti? Jānanto vakkhati “pāṇātipātacetanā akusalāva dukkhavedanāva savitakkasavicārāva kāmāvacarāvā”ti. Evaṃ sante “tava pañho neva kusalattikena sameti, na vedanāttikena na vitakkattikena na bhūmantarenā”ti Pāḷiyā virodhaṃ dassetvā saññāpetabbo, yadī pana so “puna caparaṃ bhikkhave idhekacco samaṇo vā brāhmaṇo vā iddhiṃ cetovasippatto aññissā icchigataṃ gabbhaṃ pāpakena manasānupekkhitā hoti ‘aho vata yaṃ taṃ kucchigataṃ gabbhaṃ na sotthinā abhinikkhameyyā’ti. Evampi bhikkhave kulumpassa upaghāto

hoti”ti saṅgītiṃ anāruḷhaṃ kulumpasuttaṃ udāhareyya¹, tassāpi “tvaṃ atthaṃ na jānāsi. Iddhimā cetovasippattoti hi ettha na bhāvanāmayā iddhi adhippetā, āthabbanikā iddhi adhippetā. Sā hi ettha labbhamānā labbhatīti bhāvanāmayāya iddhiyā parūpaghāto na sambhavatiyevā”ti saññāpetabbo. No ce saññattim upeti, kammaṃ katvā uyyojetabbo. Tasmā yathāvuttanayenevettha gāthāya attho veditabbo.

Tathā pana tena abhisapito mahāsatto “sacāhaṃ etassa kujjhissāmi, sīlaṃ me arakkhitaṃ bhavissati, upāyenevassa mānaṃ bhindissāmi, sā cassa rakkhā bhavissati”ti sattame divase sūriyuggamanaṃ vāresi. Manussā sūriyassa anuggamanena ubbālā jātimentatāpasam upasaṅkamitvā “bhante tumhe sūriyassa uggantum na dethā”ti pucchimsu². So “na metaṃ kammaṃ, Gaṅgātīre pana eko caṇḍālatāpaso vasati, tassetam kammaṃ siyā”ti āha. Manussā mahāsattam upasaṅkamitvā “bhante tumhe sūriyassa uggantum na dethā”ti pucchimsu. Āmāvusoti. Kimkāraṇāti. Tumhākaṃ kulūpakatāpaso maṃ niraparādhaṃ abhisapi, tasmiṃ āgantvā khamāpanatthaṃ mama pādesu patite sūriyaṃ vissajjessāmīti. Te gantvā taṃ ākaḍḍhantā ānetvā mahāsattassa pādamūle nipajjāpetvā khamāpetvā “sūriyaṃ vissajjetha bhante”ti āhaṃsu. Na sakkā vissajjetum, sacāhaṃ vissajjessāmi, imassa sattadhā muddhā phalissatīti. Atha bhante kiṃ karomāti. Mahāsatto “mattikāpiṇḍam āharathā”ti āharāpetvā “imaṃ tāpasassa sīse ṭhapetvā tāpasam otāretvā uduke ṭhapetha³. Yadā sūriyo dissati, tadā tāpaso uduke nimujjatū”ti vatvā sūriyaṃ vissajjesi. Sūriyarasmīhi phuṭṭhamatteva mattikāpiṇḍo sattadhā bhijji. Tāpaso uduke nimujji. Tena vuttaṃ—

64. “Yaṃ so tadā maṃ abhisapi, kupito duṭṭhamānaso.

Tasseva matthake nipati, yogena taṃ pamocayin”ti.

Tattha **yaṃ so tadā maṃ abhisapīti** so jātimentajaṭilo yaṃ muddhaphālanam sandhāya tadā maṃ abhisapi, mayhaṃ sapaṃ adāsi.

Tasseva

1. Vi-Ṭṭha 1. 40 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Vadimsu (Ka)

3. Vāsetha (Ka)

matthake nipatīti taṃ mayhaṃ upari tena icchitaṃ tasseva pana upari nipati nipatanabhāvena aṭṭhāsi. Evañhetam hoti yathā taṃ appaduṭṭhassa padussato. Vuttañhetam Bhagavatā “yo appaduṭṭhassa narassa dussati -pa-paṭivātaṃva khitto”¹. **Yogena taṃ pamocayinti** taṃ tassa bhāsitaṃ matthakaphālanam upāyena tato pamocesim, taṃ vā jaṭilaṃ tato pamocesim, yena upāyena taṃ na hoti, tathā akāsinti attho.

Yaṃ hi Tena pāramitāparibhāvanasamiddhāhi nānāsamāpattivihāraparipūritāhi sīladiṭṭhisampadāhi susaṅkhatasantāne mahākaruṇādhivāse mahāsatte ariyūpavādakammaṃ abhisapasāṅkhātāṃ pharusavacanāṃ payuttaṃ, taṃ mahāsattassa khattavisesabhāvato tassa ca ajjhāsaya pharusatāya diṭṭhidhammavedanīyaṃ hutvā sace so mahāsattaṃ na khamāpesi, sattame divase vipaccanasabhāvaṃ jātāṃ, khamāpite pana mahāsatte payogasampattipaṭibāhitattā avipākadhammataṃ āpajji ahosikammabhāvato. Ayañhi ariyūpavādapāpassa diṭṭhadhammavedanīyassa ca dhammatā. Tattha yaṃ sattame divase bodhisattena sūriyuggamananivāraṇaṃ kataṃ, ayamettha yogoti adhippeto upāyo, tena hi ubbālāha manussā bodhisattassa santike tāpasam ānetvā khamāpesum, sopi ca mahāsattassa guṇe jānitvā tasmim cittaṃ pasādesīti veditabbaṃ. Yaṃ panassa matthake mattikāpiṇḍassa ṭhapanāṃ, tassa ca saddadhā phālanam kataṃ, taṃ manussānaṃ cittānurakkhaṇattham, aññathā hi ime pabbajitāpi samānā cittaṃ vase vattanti, na pana cittaṃ attano vase vattāpentīti mahāsattampi tena sadisaṃ katvā gaṇheyyum. Tadassa nesaṃ dīgharattaṃ ahitāya dukkhāyāti.

65. Idāni yadattham tadā tasmim tāpase cittaṃ adūsetvā suparisuddham sīlameva rakkhitaṃ, taṃ dassetuṃ “**anurakkhiṃ mama sīlan**”^{ti} osānagāthamāha. Taṃ heṭṭhā vuttatthameva. Tadā Maṇḍabyo Udeno, Mātāṅgo Lokanātho.

Idhāpi sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā nihīnajātikassa sato yathādhippāyaṃ diṭṭhamaṅgalikāya mānaniggaho, pabbajitvā “Diṭṭhamaṅgalikāya

1. Khu 1. 32, 382; Khu 5. 131 piṭṭhesu.

avassayo bhavissāmī”ti uppannacitto araññaṃ gantvā pabbajitvā
sattadivasabbhantareyeve yathādhippāyaṃ jhānābhiññānibbattanaṃ, tato
āgantvā diṭṭhamaṅgalikāya lābhaggayasaggappattiyā upāyasampādanaṃ,
Maṇḍabyakumārassa mānaniggaho, jātimantatāpasassa mānaniggaho, tassa
ca ajānantasseva bhāvino jīvitantarāyassa apanayanaṃ, mahāparādhassāpi
tassa akujjhitvā attano sīlānurakkhaṇaṃ, acchariyabbhutapāṭihāriyakaraṇanti
evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā.

Mātaṅgacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Dhammadevaputtacariyāvaṇṇanā

66. Aṭṭhame **mahāpakkkhoti** mahāparivāro. **Mahiddhikoti** mahatiyā
deviddhiyā samannāgato. **Dhammo nāma mahāyakkhoti** nāmena Dhammo
nāma mahānubhāvo devaputto. **Sabbalokānukampakoti** vibhāgaṃ akatvā
mahākaruṇāya sabbalokaṃ anuggaṇhanako.

Mahāsatto hi tadā kāmāvacaradevaloke Dhammo nāma devaputto hutvā
nibbatti, so dibbālaṅkārapaṭimaṇḍito dibbarathamabhiruyha
accharāgaṇaparivuto manussesu sāyamāsaṃ bhuñjitvā attano attano
gharadvāresu sukhakathāya nisinnesu puṇṇamuposathadivase
gāmanigamarājadhānīsu ākāse ṭhatvā “pāṇātipātādīhi dasahi
akusalakammapathehi viramitvā tividhasucaritadhammaṃ pūretha, matteyyā
petteyyā sāmāñña brahmañña kule jeṭṭhāpacāyino bhavatha, saggaparāyanā
hutvā mahantaṃ yasaṃ anubhavissathā”ti manusse dasakusalakammapathe
samādapento Jambudīpaṃ padakkhiṇaṃ karoti. Tena vuttaṃ—

67. “Dasakusalakammapathe, samādapento mahājanaṃ.

Carāmi gāmanigamaṃ, samitto saparijjano”ti.

Tattha **samittoti** dhammikehi dhammavādīhi sahāyehi sasahāyo.

Tena ca samayena Adhammo nāmeko devaputto kāmāvacaradevaloke nibbatti, “so pāṇaṃ hanatha adinnaṃ ādiyathā”ti-ādinā nayena satte akusalakammapathe samādapento mahatiyā parisāya parivuto Jambudīpaṃ vāmaṃ¹ karoti. Tena vuttaṃ—

68. “Pāpo kadariyo yakkho, dīpento dasa pāpake.

Sopettha mahiyā carati, samitto saparijjano”ti.

Tattha **pāpoti** pāpadhammehi samannāgato. **Kadariyoti** thaddhamaccharī. **Yakkhoti** devaputto. **Dīpento dasa pāpaketi** sabbaloke gocaraṃ nāma sattānaṃ upabhogaparibhogāya jātāṃ, tasmā satte vadhitvā yaṃkiñci katvā ca attā pīṇetabbo, indriyāni santappetabbānīti-ādinā nayena pāṇātipātādike dasa lāmakadhamme kattabbe katvā pakāsento. **Sopetthāti** sopi adhammo devaputto imasmim Jambudīpe. **Mahiyāti** bhūmiyā āsanne, manussānaṃ dassanasavanūpacāreti attho.

69. Tattha ye sattā sādhu-kammikā² dhammagaruno, te Dhammaṃ devaputtaṃ tathā āgacchantameva disvā āsanā vuṭṭhāya gandhamālādīhi pūjentā yāva cakkhupathasamatikkamaṇā tāva abhithavanti, pañjalikā namassamaṇā tiṭṭhanti, tassa vacanaṃ sutvā appamattā sakkaccaṃ puñṇāni karonti. Ye pana sattā pāpasamācārā kurūrakammantā, te Adhammassa vacanaṃ sutvā abbhanumodanti, bhiyyoso mattāya pāpāni samācaranti. Evaṃ te tadā aññamaññaṃ ujuvipaccanīkavādā ceva ujuvipaccanīkakiriyaṃ ca hutvā loka vicaranti. Tenāha Bhagavā “**Dhammavādī Adhammo ca, ubho paccanīkā mayan**”ti.

Evaṃ pana gacchante kāle athekadivasam tesam rathā ākāse sammukhā ahesuṃ. Atha nesaṃ parisā “tume kassa, tume kassā”ti pucchitvā “mayam Dhammassa, mayam Adhammassā”ti vatvā maggā okkamitvā dvidhā jātā, Dhammassa pana Adhammassa ca rathā abhimukhā hutvā īsāya īsam āhacca aṭṭhaṃsu. “Tava ratham okkamāpetvā mayham maggaṃ dehi, tava ratham okkamāpetvā mayham maggaṃ dehi”ti aññamaññaṃ maggadāpanattham vivādaṃ akaṃsu.

1. Padakkhiṇaṃ (Sī)

2. Dhammikā (Ka)

parisā ca nesam āvudhāni abhiharitvā yuddhasajjā ahesum. Yam sandhāya vuttam—

“Dhure dhuram ghaṭṭayantā, samimhā paṭipathe ubho.

70. Kalaho vattatī bhesmā, kalyāṇapāpakassa ca.

Maggā okkamanatthāya, mahāyuddho upaṭṭhito”ti.

Tattha **dhure dhuranti** ekassa rathīsāya itarassa rathīsam **ghaṭṭayantā**. **Samimhā**ti samāgatā sammukhībhūtā. Puna **ubhoti** vacanam ubhopi mayam aññamaññassa paccanīkā hutvā loke vicarantā ekedivasam paṭimukham āgacchantā dvīsu parisāsu ubhosu passesu maggato okkantāsu saha rathena mayam ubho eva samāgatāti dassanattham vuttam. **Bhesmā**ti bhayaajanako. **Kalyāṇapāpakassa cāti** kalyāṇassa ca pāpakassa ca. **Mahāyuddho upaṭṭhitoti** mahāsaṅgāmo paccupaṭṭhito āsi.

Aññamaññassa hi parisāya ca yujjhitukāmatā jātā. Tattha hi dhammo adhammam āha “samma tvaṃ Adhammo, ahaṃ Dhammo, maggo mayham anucchaviko, tava ratham okkamāpetvā¹ mayham maggam dehi”ti. Itaro “ahaṃ daḥhayāno balavā asantāsī, tasmā maggam na demi, yuddham pana karissāmi, yo yuddhe jinissati, tassa maggo hotū”ti āha. Tenevāha—

“Yasokaro puññakarohamasmi,

Sadāttutho samaṇabrāhmaṇānam.

Maggāraho devamanussapūjito,

Dhammo ahaṃ dehi adhamma maggam.

Adhammayānam daḥhamāruhitvā,

Asantasanto balavāha’masmi.

Sa kissa hetumhi tavajja dajjam,

Maggam ahaṃ dhamma adinnapubbam.

Dhammo have pāturahosi pubbe,
 Pacchā adhammo udapādi loke.
 Jettho ca settho ca sanantano ca,
 Uyyāhi jetthassa kaniṭṭha maggā.

Na yācanāya napi pātirūpā,
 Na arahatā te'haṃ dadeyya maggaṃ.
 Yuddhañca no hotu ubhinnama'jja,
 Yuddhamhi yo jessati tassa maggo,

Sabbā disā anuvisaṭo'hamasmi,
 Mahabbalo amitayaso atulyo.
 Guṇehi sabbehi upetarūpo,
 Dhammo adhamma tvaṃ katham vijessasi.

Lohena ve haññati jātārūpaṃ,
 Na jātārūpena hananti lohaṃ.
 Sace adhammo hañchati dhamma'majja,
 Ayo suvaṇṇaṃ viya dassaneyyaṃ.

Sace tvaṃ yuddhabalo adhamma,
 Na tuyhaṃ vuḍḍhā ca garū ca atthi.
 Maggañca te dammi piyāppiyena,
 Vācā duruttānipi te khamāmi¹.

Imā hi² tesam vacanapaṭivacanakathā³.

Tattha **yasokaroti** dhamme niyojanavasena devamanussānaṃ yasadāyako. Dutiyapadepi eseva nayo. **Sadātthutoti** sadā thuto niccappasattho. **Sa kissa hetumhi tavajja dajjanti** somhi ahaṃ adhammo adhammayānarathaṃ abhiruḷho abhīto balavā, kimkāraṇā ajja bho Dhamma kassaci adinnapubbaṃ maggaṃ tuyhaṃ dammi. **Pāturahosīti** paṭhamakappikakāle imasmim loka dasakusalakammapathadhammo pubbe pāturahosi, pacchā adhammo. **Jettho cāti** pure nibbattabhāvena ahaṃ jettho ca settho ca porāṇako ca, tvaṃ pana kaniṭṭho, tasmā “maggā uyyāhi”ti vadati.

1. Khu 5. 229 piṭṭhādīsu.

2. Imāpi (Ka)

3. Gāthā (Ka)

Napi pātirūpāti ahaṃ hi bhoto neva yācanāya na patirūpavacanena na maggārahatāya maggaṃ dadeyyaṃ. **Anuvisaṭoti** ahaṃ catasso disā catasso anudisāti sabbā disā attano guṇena patthaṭo paññāto. **Lohenāti** ayomuṭṭhikena. **Hañchatīti** hanissati¹. **Yuddhabalo adhammāti** sace tuvaṃ yuddhabalo asi adhamma. **Vuḍḍhā ca garū cāti** yadi tuyhaṃ ime vuḍḍhā ime garū paṇḍitāti evaṃ natthi. **Piyāppiyenāti** piyena viya appiyena, appiyenapi dadanto² piyena viya te maggaṃ dadāmīti attho³.

71. Mahāsatto hi tadā cintesi “sacāhaṃ imaṃ pāpapuggalaṃ sabbalokassa ahitāya paṭipannaṃ evaṃ mayā vilomaggāhaṃ gahetvā ṭhitaṃ accharaṃ paharitvā ‘anācāra mā idha tiṭṭha, sīghaṃ paṭikkama vinassā’ti vadeyyaṃ, so taṅkhaṇaṇṇeva mama dhammatejena bhusamuṭṭhi viya vikireyya, na kho pana metaṃ patirūpaṃ, svāhaṃ sabbalokaṃ anukampanto ‘lokattahacariyaṃ matthakaṃ pāpessāmī’ti paṭipajjāmi, ayaṃ kho pana pāpo āyatiṃ mahādukkhabhāgi, svāyaṃ mayā visesato anukampitabbo, tasmāssa maggaṃ dassāmi, evaṃ me sīlaṃ suvisuddhaṃ akhaṇḍitaṃ bhavissatī”ti. Evaṃ pana cintetvā bodhisatte “sace tuvaṃ yuddhabalo”ti gāthaṃ vatvā thokaṃ maggato okkantamatte eva adhammo rathe ṭhātuṃ asakkonto avaṃsiro pathaviyaṃ patitvā pathaviyā vivare dinne gantvā avīcimhi eva nibbatti. Tena vuttaṃ “**yadihaṃ tassa kuppeyyan**”ti-ādi.

Tattha **yadihaṃ tassa kuppeyyanti** tassa adhammassa yadi ahaṃ kujjheyyaṃ. **Yadi bhinde tapoguṇanti** tenevassa kujjhanena mayhaṃ tapoguṇaṃ sīlasaṃvaram yadi vināseyyaṃ. **Sahaparijanaṃ tassāti** sahaparijanaṃ taṃ adhammaṃ. **Rajabhūta**7nti rajamiva bhūtaṃ, rajabhāvaṃ pattarā **ahaṃ kareyyaṃ**.

72. **Apicāhanti** ettha **ahanti** nipātamattaṃ. **Sīlarakkhāyāti** sīlarakkhaṇatthaṃ. **Nibbāpetvānāti** paṭikacceva khantimettānuddayassa upaṭṭhāpitattā tasmim adhamme uppajjanakakodhassa anuppādaneneva dosajapariḷāhavūpasamanena mānasaṃ vūpasametvā. **Saha janenokkamitvāti** mayhaṃ parijanena saddhiṃ maggā-okkamitvā tassa pāpassa adhammassa ahaṃ maggaṃ adāsim.

1. Hanīyati (Ka)

2. Appiyo santo (Ka)

3. Jātaka-Ṭṭha 4. 103 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

73. **Saha pathato okkanteti** vuttanayena cittassa vūpasamaṃ katvā
 “maggaṃ te dammī”ti ca vatvā thokaṃ maggato saha okkamanena.
Pāpayakkhassāti adhammadevaputtassa. **Tāvadeti** taṅkhaṇaṃ eva
 mahāpathavī vivaramadāsi. **Jātakatṭhakathāyaṃ**¹ pana “maggañca te
 dammī”ti gāthāya kathitakkhaṇeyevāti vuttaṃ.

Evam tasmim bhūmiyaṃ patite
 catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā sakalaṃ varāvaram² dhārentīpi
 mahāpathavī “nāhamimaṃ pāpurisaṃ dhāremī”ti kathentī viya tena
 tṭhitatṭhāne dvidhā bhijji. Mahāsatto pana tasmim nipatitvā Avīcimhi
 nibbatte rathadhure yathāṭṭhitova saparijano mahatā devānubhāvena
 gamanamaggeneva gantvā attano bhavanaṃ pāvisi. Tenāha Bhagavā—

“Khantībalo yuddhabalaṃ vijetvā,
 Hantvā Adhammaū nihanitva bhūmyā.
 Pāyāsi vitto abhiruyha sandanaṃ,
 Maggeneva atibalo saccanikkamo”ti³.

Tadā Adhammo Devadatto ahosi, tassa parisā Devadattaparisā,
 Dhammo Lokanātho, tassa parisā Buddhaparisā.

Idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo yathārahaṃ niddhāretabbā.
 Tathā idhāpi dibbehi āyuvaṇṇa yasa sukha ādhipateyyehi dibbeheva uḷārehi
 kāmaguṇehi samappitassa samaṅgībhūtassa anekasahassasaṅkhāhi accharāhi
 sabbakālāṃ paricāriyamānassa mahati pamādatṭhāne tṭhitassa sato īsakampi
 pamādaṃ anāpajjitvā “lokatthacariyaṃ matthakaṃ pāpessāmī”ti māse māse
 puṇṇamiyaṃ Dhammaṃ dīpento saparijano manussapathe vicaritvā
 mahākaruṇāya sabbasatte adhammato vivecetvā dhamme niyojanaṃ,
 adhammena samāgatopi tena kataṃ anācāraṃ agaṇetvā tattha cittaṃ
 akopetvā khantimettānuddayameva paccupaṭṭhapetvā akhaṇḍaṃ
 suvisuddhañca katvā attano sīlassa rakkhaṇanti evamādayo mahāsattassa
 guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Dhammadevaputtacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Jātaka-Ṭṭha 4. 104 piṭṭhe.

2. Carācaram (Sī)

3. Khu 5. 230 piṭṭhe.

9. Alīnasattucariyāvaṇṇanā

74. Navame **Pañcālaratti**heti evaṃnāmake janapade. **Nagaravare**, **Kapilāyanti** “kapilā”ti evaṃladdhanāme uttamanagare. “Nagaravare”ti vatvā puna “**puruttame**”ti vacanaṃ tasmim kāle Jambudīpe sabbanagarānaṃ tassa nagarassa agganagarabhāvadassanattamaṃ. **Jayaddiso nāmā**ti raññā attano paccatthike jite jāto, attano vā paccāmittabhūtaṃ yakkhinisaṅkhātamaṃ Jayaddisaṃ jitoti¹ evaṃladdhanāmo. **Sīlaguṇamupāgatoti** ācārasīlañceva ussāhasampattiyādirājaguṇaṃca upāgato, tena samannāgatoti attho.

75. **Tassa raññoti** Jayaddisarājassa, ahaṃ putto ahosinti vacanaseso. **Sutadhammoti** yāvata rājaputtana sotabbadhammo nāma, tassa sabbassa sutattā sutadhammo, bahussutoti attho. Atha vā **sutadhammoti** vissutadhammo, dhammacariyāya samacariyāya pakāso paññāto, loke patthaṭakittidhammoti attho. **Alīnasattoti** evaṃnāmo. **Guṇavāti** uḷārehi mahāpurisaguṇehi samannāgato. **Anurakkhaparijano sadāti** saddhādiguṇavisesayogato catūhi saṅgahavatthūhi sammadeva saṅgahaūato ca sabbakālaṃ sambhattaparivārajano.

76. **Pitā me migavaṃ gantvā, Porisādaṃ upāgamī**ti mayhaṃ pitā Jayaddisarājā migavaṃ caranto araṇṇamajjhaṃ gantvā Porisādaṃ manussakhādakaṃ yakkhiniputtaṃ upagañchi, tena samāgami.

Jayaddisarājā kira ekadivasam “migavaṃ gamissāmi”ti tadanurūpena mahatā parivārena Kapilanagarato nikkhami. Taṃ nikkhamamattameva Takkasīlāvāsī Nando nāma brāhmaṇo catasso satārahā gāthā nāma kathetum ādāya upasaṅkamitvā attano āgamanakāraṇaṃ rañño ārocesi. Rājā “nivattitvā suṇissāmi”ti tassa vasanagehaṃ paribbayaṇca dāpetvā araṇṇaṃ pavittṭho “yassa passena migo palāyati, tasseva so gīvā”ti vatvā mige pariyesanto vicarati. Atheko pasadamigo mahājanassa padasaddena āsayato nikkhamitvā rañño abhimukho

1. Jātoti (Sī, Ka)

gantvā palāyi. Amaccā parihāsaṃ karim̐su. Rājā taṃ anubandhitvā tiyojanamatthake taṃ parikkhīṇajavaṃ ṭhitaṃ vijjhivā pātesi. Patitaṃ khaggena dvidhā katvā anattikopi “maṃsena migam̐ gahetuṃ nāsakkhī”ti vacanamocanattam̐ kāje katvā āgacchanto ekassa nigrodhassa mūle dabbatiṇesu nisīditvā thokaṃ vissamivā gantum̐ ārabhi.

Tena ca samayena tasseva rañño jeṭṭhabhātā jātadivase eva ekāya yakkhiniyā khādituṃ gahito ārakkhamanussehi anubaddhāya tāya niddhamanamaggena gacchantiyā ure ṭhapito mātusaññāya mukhena thanaggahaṇena puttasiṇhaṃ uppādetvā saṃvaḍḍhiyamāno tadāhāropayogitāya manussamaṃsaṃ khādanto anukkamena vuddhippatto attānaṃ antaradhāpanattam̐ yakkhiniyā dinna-osadhamūlānubhāvena antarahito hutvā manussamaṃsaṃ khāditvā jīvanto tāya yakkhiniyā matāya taṃ osadhamūlaṃ attano pamādena nāsetvā dissamānarūpova manussamaṃsaṃ khādanto naggo ubbiggavirūpadassano rājapurisehi passivā anubaddho palāyivā araññaṃ pavisitvā tassa nigrodhassa mūle vāsaṃ kappento rājānaṃ disvā “bhakkhosi me”ti hatthe aggahesi. Tena vuttaṃ “**so me pitumaggahesi, bhakkhosi mama mā cali**”ti-ādi.

Tattha **so me pitumaggahesi**ti so Porisādo mama pitaraṃ Jayaddisarājānaṃ attano nisinnarukkhasamīpamāgataṃ “**mama bhakkho** tvaṃ āgatosi, hatthaparipphandanādivasena **mā cali**, calantampi ahaṃ taṃ khādissāmī”ti hatthe aggahesi.

77. **Tassāti** tassa yakkhiniputtassa. **Tasitavedhitoti** cittutrāsena tasito sarīraparikampena vedhito. **Ūrukkhambhoti** ubhinnam̐ ūrūnaṃ thaddhabhāvo, yena so tato palāyituṃ nāsakkhi.

Migavaṃ gahetvā muñcassūti ettha **migavanti** migavavasena laddhattā taṃ migamaṃsaṃ “migavan”ti āha, imaṃ migamaṃsaṃ gahetvā maṃ muñcassūti attho. So hi rājā naṃ yakkhiniputtaṃ disvā bhīto ūrukkhambham̐ patvā khāṇuko viya aṭṭhāsi. So vegena gantvā taṃ hatthe gahetvā “bhakkhosi me āgatosī”ti āha. Atha naṃ rājā satim̐ paccupaṭṭhapetvā “sace āhāratthiko, imaṃ te maṃsaṃ dadāmi, taṃ gahetvā khāda, maṃ muñcāhī”ti

āha. Taṃ sutvā Porisādo “kimidaṃ mayhameva santakaṃ datvā mayā vohāraṃ karosi, nanu imaṃ maṃsaṇca tvaṇca mama hatthagatakālato paṭṭhāya mayhameva santakaṃ, tasmā taṃ paṭhamam khāditvā pacchā maṃsam khādissāmī”ti āha.

Atha rājā “maṃsanikkayenāyaṃ na maṃ muñcati, mayā ca migavaṃ āgacchantena tassa brāhmaṇassa ‘āgantvā te dhanam dassāmī’ti paṭiññā katā, sacāyaṃ yakkho anujānissati, saccaṃ anurakkhanto gehaṃ gantvā taṃ paṭiññam mocetvā puna imassa yakkhassa bhaddattham āgaccheyyan”ti cintetvā tassa tamattham ārocesi. Taṃ sutvā Porisādo “sace tvaṃ saccaṃ anurakkhanto gantukāmosi, gantvā tassa brāhmaṇassa dātubbam dhanam datvā saccaṃ anurakkhanto sīgham puna āgaccheyyāsī”ti vatvā rājānam vissajjesi. So tena vissaṭṭho “tvaṃ mā cintayi, aham pātova āgamissāmī”ti vatvā magganimitāni sallakkhento attano balakāyaṃ upagantvā tena parivuto nagaram pavisitvā taṃ Nandabrāhmaṇam pakkosāpetvā mahārahe āsane nisīdāpetvā tā gāthā sutvā cattāri saḥassāni datvā yānam āropetvā “imaṃ Takkaṣilameva nethā”ti manusse datvā brāhmaṇam uyyojetvā dutiyadivase Porisādassa santikaṃ gantukāmo puttaṃ rajje paṭiṭṭhapetum anusāsaniṇca dento tamattham ārocesi. Tena vuttaṃ—

78. “Migavaṃ gahetvā muñcassu, katvā āgamanam puna.

Brāhmaṇassa dhanam datvā, pitā āmantayī mamaṃ.

79. Rajjaṃ putta paṭipajja, mā pamajji puram idaṃ.

Kataṃ me Porisādēna, mama āgamanam punā”ti.

Tattha **āgamanam punāti** puna āgamanam paṭiññātassa¹ Porisādassa saṅgaram katvā. **Brāhmaṇassa dhanam datvāti** Takkaṣilato āgatassa Nandanāmassa brāhmaṇassa tā gāthā sutvā catusaḥṣaṣaparimāṇam dhanam datvā. **Pitā āmantayī mamanti** mama pitā Jayaddisarājā maṃ āmantesi.

1. Patthitassa (Sī, Ka)

Katham āmantesīti ce? Āha “**rajjan**”ti-ādi. Tassattho—**putta** tvaṃ imaṃ kulasantakaṃ rajjaṃ **paṭipajja**, yathāhaṃ dhammena samena rajjaṃ kāremi, evaṃ tvampi chattaṃ ussāpetvā **rajjaṃ** kārehi, tvaṃ idaṃ puram rakkhanto rajjañca kārento mā pamādamāpajji, asukasmim ṭhāne nigrodharukkhamūle Porisādena yakkhena katametaṃ mayā saṅgaram mama puna tassa santikaṃ āgamanam uddissa, kevalam tassa brāhmaṇassa dhanadānattham idhāgato saccaṃ anurakkhanto, tasmā tatthāhaṃ gamissāmīti.

Taṃ sutvā mahāsatto “mā kho tvaṃ mahārāja tattha agamāsi, ahaṃ tattha gamissāmi, sace pana tvaṃ tāta gamissasiyeva, ahampi tayā saddhim gamissāmiyevā”ti. “Evaṃ sante mayam ubhopi na bhavissāma, tasmā ahameva tattha gamissāmī”ti nānappakārena vārentam rājānam saññāpetvā mātāpitāro vanditvā pitu atthāya attānam pariccajitvā sotthibhāvāya pitari sāsītavādaṃ payuñjamāne mātubhaginibhariyāsu ca saccakiriyaṃ karontīsu āvudham gahetvā nagarato nikkhamitvā assupuṇṇamukham mahājanam anubandhantaṃ āpucchitvā pitarā akkhātanayena yakkhavāsamaggam paṭipajji. Yakkhiniputtopi “khattiyā nāma bahumāyā, ko jānāti kim bhavissati”ti rukkham abhiruhitvā rañño āgamanam olovento nisinno kumāram āgacchantaṃ disvā “pitaram nivattetvā putto āgato bhavissati, natthi me bhayan”ti otarivā tassa piṭṭhim dassetvāva nisīdi. Mahāsatto āgantvā tassa purato aṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

80. “Mātāpitū ca vanditvā, nimminivāna attanā.

Nikkhipitvā dhanum khaggaṃ, Porisādam upāgamin”ti.

81. **Sasatthahatthūpagatanti** sasatthahattham upagataṃ āvudhapāṇim maṃ attano santikaṃ upagataṃ disvā. **Kadāci so tasissatīti** so yakkho api taseyya. **Tena bhijjissati sīlanti** tena tassa tāsappādanena mayham sīlam vinassati saṃkilissati. **Paritāsam kate mayīti** mayi tassa paritāsam kate sati.

82. **Sīlakhaṇḍabhayā mayham**, tassa **dessam na byāharinti** yathā ca sīlabhedabhayena nihitasattho tassa santikaṃ agamāsi, evam mayham

sīlakhaṇḍabhayā eva tassa Porisādassa dessaṃ anīṭṭhampi na byāharim,
kevalaṃ pana mettacittena hitavādī idaṃ idāni vakkhamānaṃ vacanaṃ
abhāsim.

Mahāsatto ca gantvā purato ṭhito, yakkhiniputto taṃ vīmaṃsitukāmo
“kosi tvaṃ, kuto āgato, kiṃ maṃ na jānāsi ‘luddo
manussamaṃsakhādako’ti, kasmā ca idhāgatosī”ti pucchi. Kumāro “aham
Jayaddisaraṇṇo putto, tvaṃ Porisādakoti jānāmi, pitu jīvitam rakkhituṃ
idhāgato, tasmā taṃ muñca, maṃ khādā”ti āha. Puna yakkhiniputto
mukhākāreneva “taṃ tassa¹ puttoti aham jānāmi, dukkaraṃ pana tayā kataṃ
evaṃ āgacchantenā”ti āha. Kumāro “na idaṃ dukkaraṃ, yaṃ pitu atthe
jīvitapariccajanaṃ, mātāpituhetu hi evarūpaṃ puññaṃ katvā ekanteneva
sagge pamodati, ahañca ‘amaraṇadhammo nāma koci satto natthī’ti jānāmi,
attanā ca kiñci kataṃ pāpaṃ nāma na sarāmi, tasmā maraṇatopi me bhayaṃ
natthi, idaṃ sarīraṃ mayā te nissaṭṭham, aggim jāletvā khādā”ti āha. Tena
vuttaṃ—

83. “Ujjālehi mahā-aggim, papatissāmi rukkhato.

Tvaṃ pakkakālamaññāya, bhakkhaya maṃ pitāmahā”ti.

Taṃ sutvā yakkhiniputto “na sakkā imassa maṃsaṃ khādituṃ, upāyena
imaṃ² palāpessāmi”ti cintetvā “tena hi araṇṇaṃ pavisitvā sārādārūni
āharitvā niddhūme aṅgāre karohi, tattha te maṃsaṃ pacitvā khādissāmi”ti
āha. Mahāsatto tathā katvā tassa ārocesi. So taṃ olokento “ayaṃ purisaṣīho
maraṇatopi bhayaṃ natthi, evaṃ nibbhayo nāma na mayā diṭṭhapubbo”ti
lomahaṃsajāto kumāraṃ olokesi. Kumāro kissa maṃ olokesi, na
yathāvuttaṃ karosīti. Yakkhiniputto mahāsattaṃ “sattadhā tassa muddhā
phaleyya, yo taṃ khādeyya”ti āha. Sace maṃ na khādītukāmosi, atha kasmā
aggim kāresīti. Tava pariggaṇhanatthanti. Tvaṃ idāni maṃ kathaṃ
pariggaṇhissasi, svāhaṃ tiracchānayoniyaṃ nibbattopi Sakkassa devaraṇṇo
attānaṃ pariggaṇhituṃ na adāsinti imamatthaṃ dassento—

1. Gatassa (Sī)

2. Naṃ (Ka)

“Idaṃ hi so brāhmaṇaṃ maññaṃāno,
 Saso avāsesi sake sarīre.
 Teneva so candimā devaputto,
 Sasatthuto kāmduhajja yakkhā”¹—

gāthamāha.

Tattha **saso avāsesi sake sarīreti** attano sarīrahetu imarāṃ sarīraṃ khāditvā idha vasāti evaṃ sake sarīre attano sarīraṃ dento taṃ brāhmaṇarūpaṃ Sakkaṃ tattha vāsesi. **Sasatthutoti** “sasi”^{ti} evaṃ sasasaddena thuto. **Kāmduhoti** kāmavaḍḍhano. **Yakkhāti** deva².

Evaṃ mahāsatto cande sasalakkaṇaṃ kappatṭhiyaṃ pāṭihāriyaṃ sakkhiṃ katvā attano Sakkenapi pariggaṇhituṃ asakkuṇeyyataṃ abhāsi. Taṃ sutvā Porisādo acchariyabbhuta citta jātō—

“Cando yathā Rāhumukhā pamutto,
 Virocate pannaraseva bhāṇumā.
 Evaṃ tuvaṃ Porisādā pamutto,
 Viroca kapile mahānubhāva.
 Āmodayaṃ pitaraṃ mātarañca,
 Sabbo ca te nandatu ñātipakkho”¹—

gāthaṃ vatvā “gaccha mahāvīrā”^{ti} kumāraṃ vissajjesi. Sopi taṃ nibbisevanaṃ katvā pañca sīlāni datvā “yakkho nu kho esa, no”^{ti} vīmaṃsanto “yakkhānaṃ akkhīni rattāni honti animisāni ca, chāyā ca na paññāyati, asambhīto hoti, na imassa tathā, tasmā nāyaṃ yakkho manusso eso, mayhaṃ kira pitu tayo bhātaro yakkhiniyā gahitā, tesu tāya dve khāditā bhavissanti, eko puttasiṇehena paṭijaggito bhavissati, iminā tena bhavitabban”^{ti} nayaggāhena anumānena sabbaññutaññāṇena viya aviparītato niṭṭhaṃ gantvā “mayhaṃ pitu ācikkhitvā rajje paṭiṭṭhāpessāmī”^{ti} cintetvā “na tvaṃ yakkho, pitu me jeṭṭhabhātikosi, ehi mayā saddhiṃ gantvā kulasantakaṃ rajjaṃ paṭipajjāhī”^{ti} āha.

1. Khu 5. 370 piṭṭhe.

2. Yakkhoti devo (Ka) Jātaka-Ṭṭha 5. 35 piṭṭhepi passitabbaṃ.

tena vuttaṃ “tvaṃ pitāmahā”ti, tvaṃ mama mahāpitāti attho. Itarena “nāhaṃ manusso”ti vutte tena saddhātabbassa dibbacakkhukatāpasassa santikaṃ nesi. Tāpasena “kiṃ karontā pitā puttā araṇṇe vicarathā”ti pitubhāve kathite Porisādo saddahitvā “gaccha tāta tvaṃ, na me rajjena attho, pabbajissāmahan”ti tāpasassa santike isipabbajjaṃ pabbaji. Tena vuttaṃ—

84. “Iti sīlavataṃ hetu, nārakkhiṃ mama jīvitam.

Pabbājesiṃ cahaṃ tassa, sadā pāṇātipātikan”ti.

Tattha **sīlavataṃ hetū**ti sīlavantānaṃ mama pitūnaṃ hetu. Atha vā **sīlavataṃ hetū**ti sīlavatahetu, mayhaṃ sīlavatasamādānanimittaṃ tassa abhijjanatthaṃ. **Tassā**ti taṃ Porisādaṃ.

Atha mahāsatto attano mahāpitaraṃ pabbajitaṃ vanditvā nagarassa samīpaṃ gantvā “kumāro kira āgato”ti sutvā haṭṭhatuṭṭhena raṇṇā nāgarehi negamañānapadehi ca paccuggato rājānaṃ vanditvā sabbaṃ pavattiṃ ārocesi. Taṃ sutvā rājā taṅkhaṇaṇṇeva bheriṃ carāpetvā mahantena parivārena tassa santikaṃ gantvā “chi bhātika rajjaṃ paṭipajjāhi”ti āha. “Alaṃ mahārājā”ti. Tena hi mayhaṃ uyyāne vasāti. Na āgacchāmīti. Rājā tassa assamassa avidūre gāmaṃ nivesetvā bhikkhaṃ paṭṭhapesi. So cūḷakammāsadammanigamo nāma jāto. Tadā mātāpitāro mahārājakulāni ahesuṃ, tāpaso Sāriputto, Porisādo Aṅgulimālo, kaniṭṭhā Uppalavaṇṇā, aggamaheśī Rāhulamātā, Alīnasattukumāro Lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṃ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā pitarā nivāriyamāno attano jīvitaṃ pariccajitvā pitu jīvitarakkhaṇatthaṃ “Porisādassa santikaṃ gamissāmī”ti nicchayo, tassa ca santāsapariharaṇatthaṃ nihiṭasatthassa gamanaṃ, “attano sīlakhaṇḍanaṃ mā hotū”ti tena piyavācāya samudācāro, tena ca nānāyehi pariggaṇhiyamānassa maraṇasantāsābhāvo, pitu atthe mayhaṃ sarīraṃ saphalaṃ karissāmīti haṭṭhatuṭṭhabhāvo, Sakkenāpi pariggaṇhituṃ asakkuṇeyyassa sasajātiyampi pariccāgatthaṃ attano jīvitānirapekkhabhāvassa jānanaṃ,

tena samāgamepi ossaṭṭhepi cittassa vikārābhāvo, tassa ca manussabhāvamahāpitubhāvānaṃ aviparītato jānanāṃ, ñātamatte ca taṃ kulasantake rajje patiṭṭhāpetukāmatā, dhammadesanāya saṃvejetvā sīlesu patiṭṭhāpananti evamādayo idha bodhisattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Alīnasattucariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Saṅkhapālacariyāvaṇṇanā

85. Dasame **Saṅkhapāloti**-ādīsu ayaṃ saṅkhepattho— devabhogasampattisadisāya mahatīyā nāgiddhiyā samannāgatattā **mahiddhiko**. Heṭṭhā dve, upari dveti catasso dāṭhā āvudhā etassāti **dāṭhāvudho**. Uggatejavīsātāya **ghoraviso**. Nāgayonisiddhāhi dvīhi jivhāhi samannāgatoti **dvijivho**. Mahānubhāvānampi urena gamanato “uragā”ti laddhanāmānaṃ nāgānaṃ adhipatibhāvato **uragādhibhū**.

86. Dvinnāṃ maggānaṃ vinivijjhītvā sandhibhāvena gataṭṭhānasāṅkhāte **catuppathe**. Aparāparaṃ mahājanasāṅcaraṇaṭṭhānabhūte **mahāmagge**. Tato eva mahājanasamākiṇṇabhāvena **nānājanasamākule**. Idāni vakkhamānānaṃ catunnaṃ aṅgānaṃ vasena **caturo aṅge**. **Adhiṭṭhāya** adhiṭṭhahitvā, citte ṭhapetvā. Yādāhaṃ Saṅkhapālo nāma yathāvuttarūpo nāgarājā homi, tadā heṭṭhā vuttappakāre ṭhāne **vāsaṃ** uposathavāsavasena nivāsaṃ **akappayim** kappesiṃ.

Mahāsatto hi dānasīlādipuññapasuto hutvā bodhipariyesanavasena aparāparaṃ devamanussagatīsu saṃsaranto kadāci devabhogasadisasampattike nāgabhave nibbattitvā Saṅkhapālo nāma nāgarājā ahosi mahiddhiko mahānubhāvo. So gacchante kāle tāya sampattiyā vippaṭisārī hutvā manussayoniṃ patthento uposathavāsaṃ vasi. Athassa nāgabhave vasantassa uposathavāso na sampajjati, sīlaṃ saṃkilissati, tena so nāgabhavanā nikkhamitvā kaṇhavaṇṇāya nadiyā avidūre mahāmaggassa ca ekapadikamaggassa ca antare ekaṃ vammikaṃ

parikkhipitvā uposathaṃ adhiṭṭhāya cātuddasapannarasesu samādinnaṣīlo
 “mama cammādīni atthikā gaṇhantū”ti attānaṃ dānamukhe vissajjetvā
 nipajjati, paṭipade nāgabHAVANAṃ gacchati. Tena vuttaṃ **“punāparam yadā
 homi, Saṅkhaṇḍapālo”**ti-ādi. Tassattho vutto eva.

87. Yaṃ panettha **chaviyā cammenā**ti-ādikaṃ “caturo aṅge
 adhiṭṭhāya”ti vuttaṃ caturaṅgādhiṭṭhānadassanaṃ. Chavicammāni hi idha
 ekamaṅgaṃ. Evaṃ uposathavāsaṃ vasantassa mahāsattassa dīgho addhā
 vītivatto.

Athekadivasāṃ tasmiṃ tathā sīlaṃ samādiyitvā nipanne soḷasa
 bhojaputtā “maṃsaṃ āharissāmā”ti āvudhahatthā araṇṇe carantā kiñci
 alabhitvā nikkhamantā taṃ vimmikamatthake nipannaṃ disvā “mayāṃ ajja
 godhāpotakampi na labhimhā, imaṃ nāgarājānaṃ vidhitvā khādissāmā”ti
 cintetvā “mahā kho panesa gayhamāno palāyeyyāti yathānipannaṃkaṃmyeva
 naṃ bhogesu sūlehi vijjhivā dubbalaṃ katvā gaṇhissāmā”ti sūlāni ādāya
 upasaṅkamimsu. Bodhisattassāpi sarīraṃ mahantaṃ
 ekadoṇikaṇāvappamāṇaṃ vaṭṭetvā ṭhapitasumanapupphadāmaṃ viya
 jiṇṇukaphalasadischi akkhihi jayasumanapupphasadisena ca sīsena
 samannāgataṃ ativiya sobhati. So tesāṃ soḷasannaṃ janānaṃ padasaddena
 bhogantarato sīsaṃ nīharitvā rattakkhīni ummīletvā te sūlahatthe āgacchante
 disvā “ajjamayhaṃ manoratho matthakaṃ pāpuṇissati”ti attānaṃ
 dānamukhe niyyātetvā “ime mama sarīraṃ sattīhi koṭṭetvā chiddāvachiddaṃ
 karonte na olokessāmi”ti attano sīlakhaṇḍabhayena daḷhaṃ adhiṭṭhānaṃ
 adhiṭṭhahitvā sīsaṃ bhogantare eva pavesetvā nipajji.

Atha naṃ te upagantvā naṅguṭṭhe gahetvā ākaḍḍhantā bhūmiyaṃ
 pātetvā tikhīṇasūlehi aṭṭhasu ṭhānesu vijjhivā sakaṇṭakā kālavettayaṭṭhiyo¹
 pahāramukhehi pavesetvā aṭṭhasu ṭhānesu kājehi ādāya mahāmaggaṃ
 paṭipajjimsu. Mahāsatto sūlehi vijjhanato paṭṭhāya ekaṭṭhānepi akkhīni
 ummīletvā te na olokesi. Tassa aṭṭhahi kājehi ādāya nīyamānassa sīsaṃ
 olambitvā bhūmiṃ

1. Tālavettayaṭṭhiyo (Sī)

paharati. Atha naṃ “sīsamassa olambati”ti mahāmagge nipajjāpetvā sukhumena sūlena nāsāpuṭe vijjhitvā rajjukam pavesetvā sīsam ukkhipitvā kākakoṭṭiyam laggetvā punapi ukkhipitvā maggam paṭipajjimsu. Tena vuttam—

88. “Addasaṃsu bhojaputtā, kharā luddā akāruṇā.
Upagañchum mamam tattha, daṇḍamuggarapāṇino.

89. Nāsāya vinivijjhitvā, naṅgutṭhe piṭṭhikaṇṭake.
Kāje āropayitvāna, bhojaputtā harimsu man”ti.

Tattha **bhojaputtā**ti luddaputtā. **Kharā**ti kakkhaḷā, pharusakāyavacīkamantā. **Luddā**ti dāruṇā, ghoramānasā. **Akāruṇā**ti nikkaruṇā. **Daṇḍamuggarapāṇino**ti caturassadaṇḍahatthā. **Nāsāya vinivijjhitvā**ti rajjukam pavesetum sukhumena sūlena nāsāpuṭe vijjhitvā. **Naṅgutṭhe piṭṭhikaṇṭake**ti naṅgutṭhappadese tattha tattha piṭṭhikaṇṭakasamīpe ca vinivijjhitvāti sambandho. **Kāje āropayitvānā**ti aṭṭhasu ṭhānesu vinivijjhitvā baddhesu aṭṭhasu vettalatāmaṇḍalesu ekekasmim ovijjhitam¹lekekaṃ kājam dve dve bhojaputtā attano attano khandham āropetvā.

90. **Sasāgarantaṃ pathavinti** samuddapariyantaṃ mahāpathaviṃ. **Sakānanam sapabbatanti** saddhim kānanehi pabbatehi cāti sakānanam sapabbataṇca. **Nāsāvātena jhāpayeti** sacāham **icchamāno** icchanto kujjhitvā nāsāvātaṃ vissajjeyyam, samuddapariyantaṃ sakānanam sapabbataṃ imam mahāpathaviṃ jhāpeyyam, saha nāsāvātavissajjanena chārikaṃ kareyyam, etādiso tadā mayham ānubhāvo.

91. Evaṃ santepi **sūlehi vinivijjhante**, **koṭṭayantepi sattibhi**. **Bhojaputte na kuppāmī**ti dubbalabhāvakaraṇattham vettalatāpavesanatthaṇca sārādārūhi tacchetvā katehi tikhiṇasūlehi aṭṭhasu ṭhānesu vijjhantepi dubbalabhāvakaraṇattham tikhiṇāhi sattīhi tahim tahim koṭṭayantepi bhojaputtānam luddānam na kuppāmi. **Esā me sīlapāramī**ti evam mahānubhāvassa tathā adhiṭṭhahantassa yā me mayham sīlakhaṇḍabhayena

tesaṃ akujjhanā, esā ekanteneva jīvitānirapekkhabhāvena pavattā mayhaṃ
sīlapāramī, sīlavasena paramatthapāramīti attho.

Tathā pana bodhisatte tehi nīyamāne Mithilanagaravāsī Āḷāro nāma
kuṭumbiko pañcasakaṭasatāni ādāya sukhayānake nisīditvā gacchanto te
bhojaputte mahāsattaṃ harante disvā kāruṇṇaṃ uppādetvā te ludde pucchi
“kissāyaṃ nāgo nīyati, netvā cimaṃ kiṃ karissathā”ti. Te “imassa nāgassa
maṃsaṃ sāduṇca muduṇca thūlaṇca pacitvā khādissāmā”ti āhaṃsu. Atha so
tesaṃ soḷasavāhagoṇe¹ pasataṃ pasataṃ suvaṇṇamāsake sabbesaṃ
nivāsanapārūpanāni bhariyānampi tesaṃ vatthābharaṇāni datvā “sammā
ayaṃ mahānubhāvo nāgarājā, attano sīlaguṇena tumhākaṃ na dubbhi, imaṃ
kilamentehi bahuṃ tumhehi apuṇṇaṃ pasutaṃ, vissajjethā”ti āha. Te “ayaṃ
amhākaṃ manāpo bhakkho, bahū ca no uragā bhuttapubbā, tathāpi tava
vacanaṃ amhehi pūjetabbaṃ, tasmā imaṃ nāgaṃ vissajjessāmā”ti
vissajjetvā mahāsattaṃ bhūmiyaṃ nipajjāpetvā attano kakkhaḷatāya tā
kaṇṭakācitā āvutā kāḷavettalatā koṭiyaṃ gahetvā ākaḍḍhituṃ ārabhiṃsu.

Atha so nāgarājānaṃ kilamantaṃ disvā akilamentova asinā latā
chinditvā dāraḷānaṃ kaṇṇavedhato paṭiharaṇaniyāmena² adukkhāpento
saṇikaṃ nīhari. Tasmiṃ kāle te bhojaputtā yaṃ bandhanaṃ tassa natthuto
pavesetvā paṭimukkaṃ, taṃ bandhanaṃ saṇikaṃ mocayiṃsu. Mahāsatto
muhuttaṃ pācīnābhimukho gantvā assupunṇehi nettehi āḷāraṃ olokesi.
Luddā thokaṃ gantvā “urago dubbalo, matakāle gahetvāva naṃ
gamissāmā”ti nilīyiṃsu. Āḷāro mahāsattassa aṇjaliṃ paggayha “gaccheva
kho tvaṃ mahānāga, mā taṃ luddā puna gahesun”ti vadanto thokaṃ taṃ
nāgaṃ anugantvā nivatti.

Bodhisatto nāgabhavanaṃ gantvā tattha papañcaṃ akatvā mahantena
parivārena nikkhamitvā Āḷāraṃ upasaṅkamtvā nāgabhavanassa vaṇṇaṃ
kathetvā taṃ tattha netvā tīhi kaṇṇāsatehi saddhiṃ mahantamassa yasaṃ
datvā dibbehi kāmehi santappesi. Āḷāro nāgabhavane ekavassaṃ vasitvā

1. Soḷasabhojaputtānaṃ vāhagoṇe (Ka)

2. Vaṭṭiharaṇaniyāmena (Si)

dibbe kāme paribhuñjitvā “icchāmahaṃ samma pabbajitun”ti nāgarājassa
 kathetvā pabbajitaparikkhāre gahetvā tato nikkhamitvā Himavantappadesaṃ
 gantvā pabbajitvā tattha ciraṃ vasitvā aparabhāge cārikaṃ caranto
 Bārāṇasīṃ patvā Bārāṇasiraññā samāgato tena ācārasampattiṃ¹ nissāya
 pasannena “tvaṃ uḷārabhogā maññe kulā pabbajito, kena nu kho kāraṇena
 pabbajitosī”ti puṭṭho attano pabbajjākāraṇaṃ kathento luddānaṃ hatthato
 bodhisattassa vissajjāpanaṃ ādiṃ katvā sabbaṃ pavattiṃ rañño
 ācikkhitvā—

“Ditṭhā mayā mānusakāpi kāmā,
 Asassatā vipariṇāmadhammā.
 Ādīnavaṃ kāmagaṇesu disvā,
 Saddhāya’haṃ pabbajitomhi rāja.
 Dumapphalānīva patanti māṇavā,
 Daharā ca vuddhā ca sarīrabhedā.
 Etampi disvā pabbajitomhi rāja,
 Apaṇṇakaṃ sāmāññameva seyyo”ti²—

imāhi gāthāhi dhammaṃ desesi.

Taṃ sutvā rājā—

“Addā have sevitabbā sapaññā,
 Bahussutā ye bahuṭṭhānacintino.
 Nāgañca sutvāna tavañca’lāra,
 Kāhāmi puññāni anappakāni”ti²—

āha.

Athassa tāpaso—

“Addhā have sevitabbā sapaññā,
 Bahussutā ye bahuṭṭhānacintino.
 Nāgañca sutvāna mamañca rāja,
 Karohi puññāni anappakāni”ti²—

1. Ākārasampattiṃ (Ka)

2. Khu 6. 24 piṭṭhe.

evaṃ dhammaṃ desetvā tattheva cattāro vassānamāse vasitvā puna
Himavantam gantvā yāvajīvaṃ cattāro brahmavihāre bhāvetvā
brahmalokūpago ahosi. Bodhisattopi yāvajīvaṃ uposathavāsaṃ vasitvā
saggapuraṃ pūresi. Sopi rājā dānādīni puññāni katvā yathākammaṃ gato.
Tadā Ālāro Sāriputtatthero ahosi, Bārāṇasirājā Ānandatthero,
Saṅkhapālanāgarājā Lokanātho.

Tassa sarīrapariccāgo dānapāramī, tathārūpenapi visatejēna
samannāgatassa tathārūpāyapi piḷāya sati sīlassa abhinnatā sīlapāramī,
devabhogasampattisadisam bhogaṃ pahāya nāgabhavanato nikkhamitvā
samaṇadhammakaraṇaṃ nekkhammapāramī, “dānādi-atthaṃ idaṇcīdaṇca
kātuṃ vaṭṭati”ti samvidahanam paññāpāramī, kāmavitakkavinodanam
adhivāsanavīriyaṇca vīriyapāramī, adhvāsanaḥanti khantipāramī,
saccasamādānaṃ saccapāramī, acalasamādānādhiṭṭhānaṃ adhiṭṭhānapāramī,
bhojaputte upādāya sabbasattesu mettānuddayabhāvo mettāpāramī,
vedanāya sattasaṅkharakatavippakāresu ca¹ majjhatabhāvo upekkhāpāramīti
evaṃ dasa pāramiyo labbhanti. Sīlapāramī pana atisayavatīti katvā sā eva
desanaṃ āruḷhā. Tathā idha bodhisattassa guṇānubhāvā “yojanasatike
nāgabhavanaṭṭhāne”ti-ādinā **Bhūridattacariyāyaṃ**² vuttanayeneva
yathārahaṃ vibhāvetabbāti.

Saṅkhapālacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Eteti ye hatthināgacariyādayo imasmiṃ vagge niddiṭṭhā
anantaragāthāya ca “hatthināgo Bhūridatto”ti-ādinā uddānavasena
saṅgahetvā dassitā **nava** cariyā, te sabbe visesato sīlapāramipūraṇavasena
pavattiyā sīlaṃ balaṃ etesanti **sīlabalā**. Sīlassa paramatthapāramibhūtaṃ
parikkharaṇato santānassa ca paribhāvanāvasena abhi-saṅkharāṇato
parikkhārā. Ukkamsagatāya³ sīlaparamatthapāramiyā asampunṇattā padeso
etesam atthi, na nippadesoti **padesikā** sappadesā. Kasmāti ce? Āha “**jīvitam
parirakkhitvā, sīlāni anurakkhisan**”ti, yasmā etesu **hatthināgacariyādīsu**⁴
ahaṃ attano jīvitam

1. Sattakataavippakāresu ca (Sī)

3. Ukkatṭhasaṅgahako (Ka)

2. Khu 4. 400 piṭṭhe.

4. Khu 4. 399 piṭṭhādīsu.

ekadesena parirakkhitvāva sīlāni anurakkhiṃ, jīvitam na sabbathā
 pariccajiṃ, ekenteneva pana **Saṅkhapālassa me sato sabbakālampi jīvitam
 yassa kassaci niyyattam**, Saṅkhapālanāgarājassa pana me mahānubhāvassa
 uggavisatejassa sato samānassa sabbakālampi tehi luddehi samāgame tato
 pubbepi pacchāpi sato evaṃ puggalavibhāgaṃ akatvā yassa kassaci
 sīlānurakkhaṇatthameva jīvitam ekaṃseneva **niyyattam** nīyātitaṃ
 dānamukhe nissatṭham, **tasmā sā sīlapāramīti** yasmā cetadevaṃ, tasmā tena
 kāraṇena sā paramatthapāramibhāvaṃ pattā mayhaṃ sīlapāramīti dassetīti.

Paramatthadīpaniyā Cariyāpiṭakasaṃvaṇṇanāya

Dasavidhacariyāsaṅgahassa visesato sīlapāramivibhāvanassa

Dutiyavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Yudhañjayavagga

1. Yudhañjayacariyāvaṇṇanā

1. Tatiyavaggassa paṭhame **amitayasoti** aparimitaparivāravibhavo.
Rājabutto yudhañjayoti Rammanagare Sabbadattassa nāma rañño putto
nāmena Yudhañjajo nāma.

Ayaṃ hi Bārāṇasī **Udayajātake**¹ **Surundhananagaraṃ** nāma² jātā,
Cūlasutasomajātake³ **Sudassanaṃ** nāma, **Soṇanandajātake**⁴
Brahmavaḍḍhanaṃ nāma, **Khaṇḍahālajātake**⁵ **Pupphavatī** nāma, imasmiṃ
pana **Yudhañjajajātake**⁶ **Rammanagaraṃ** nāma ahosi, evamassa kadāci⁷
nāmaṃ parivattati. Tena vuttaṃ “rājaputtoti Rammanagare Sabbadattassa
nāma rañño putto”ti. Tassa pana rañño puttasaḥassaṃ ahosi. Bodhisatto
jeṭṭhaputto, tassa rājā uparajjaṃ adāsi. So heṭṭhā vuttanayeneva divase
divase mahādānaṃ pavattesi. Evaṃ gacchante kāle bodhisatto ekadivasaṃ
pātova rathavaraṃ abhiruhitvā mahantena sirivibhavena uyyānakīlaṃ
gacchanto rukkhaggaṭṭhaggaṣākhaggaṃakkaṭṭakassuttajālādīsū
muttājālākārena lagge ussāvabindū disvā “samma sārathi kiṃ nāmetan”ti
pucchitvā “ete deva himasamaye patanaka-ussāvabindū nāmā”ti sutvā
divasabhāgaṃ uyyāne kīlītvā sāyanhakāle paccāgacchanto te adisvā “samma
sārathi kahaṃ te ussāvabindū, na te idāni passāmi”ti pucchitvā “deva sūriye
uggacchante sabbe bhijjītvā vilayaṃ gacchantī”ti sutvā “yathā ime
upparjītvā bhijjanti, evaṃ imesaṃ sattānaṃ jīvitasaṅkhārāpi tiṇagge
ussāvabindusadisāva, tasmā mayā byādhijarāmarañchi apīlīteneva
mātāpitaro āpucchitvā pabbajitūṃ vaṭṭatī”ti ussāvabindumeva ārammaṇaṃ
katvā āditte viya tayo bhava passanto attano gehaṃ āgantvā
alaṅkatapaṭiyattāya vinicchayasālāya nisinnassa pitu santikameva gantvā
pitaraṃ vanditvā ekamantaṃ ṭhito pabbajjaṃ yāci. Tena vuttaṃ—

1. Khu 5. 231 piṭṭhādīsū. 2. Sududdanagaraṃ nāma (Sī) 3. Khu 6. 25 piṭṭhādīsū.

4. Khu 6. 74 piṭṭhādīsū. 5. Khu 6. 242 piṭṭhādīsū. 6. Khu 5. 235 piṭṭhādīsū.

7. Kadāci kadāci (Ka)

“Ussāvabindum sūriyātape, patitaṃ disvāna saṃvijim.

2. Taññevādhipatiṃ katvā, saṃvegamanubrūhayim.

Mātāpitū ca vanditvā, pabbajjamanuyācahan”ti.

Tattha **sūriyātape**ti sūriyātapahetu, sūriyarasmisamphassanimittam.
 “Sūriyātapenā”tipi pāṭho. **Patitaṃ disvānā**ti vinaṭṭham passitvā, pubbe
 rukkhaggādīsu muttājālādi-ākārena laggam hutvā dissamānam
 sūriyarasmisamphassena vinaṭṭham paññācakkhunā oloketvā. **Saṃvijinti**
 yathā etāni, evaṃ sattānam jīvitānapi lahum lahum bhijjamānasabhāvānīti
 aniccatāmanasikāravasena saṃvegamāpajjim.

Taññevādhipatiṃ katvā, saṃvegamanubrūhayinti taññeva
 ussāvabindūnam aniccatam adhipatiṃ mukham pubbaṅgamaṃ purecārikaṃ
 katvā tatheva sabbasaṅkhārānam ittaratṭhitikataṃ parittakālatam
 manasikaronto ekavāraṃ uppannam saṃvegam punappunam uppādanena
 anuvaddhesim. **Pabbajjamanuyācahanti** “tiṇagge ussāvabindū viya na
 ciraṭṭhitike sattānam jīvite mayā byādhi jarā maraṇehi anabhibhūteneva
 pabbajitvā yattha etāni na santi, taṃ amataṃ mahānibbānaṃ gavesitabban”ti
 cintetvā mātāpitāro upasaṅkamitvā vanditvā “pabbajjam me anujānāthā”ti te
 ahaṃ pabbajjam yācim. Evaṃ mahāsattena pabbajjāya yācitāya
 sakalanagare mahantaṃ kolāhalamahosi “uparājā kira Yudhañjayo
 pabbajitukāmo”ti.

Tena ca samayena Kāsiraṭṭhavāsino rājānam daṭṭhum āgantvā Rammake
 paṭivasanti. Te sabbepi sannipatimsu. Iti sapariso rājā negamā ceva jānapadā
 ca bodhisattassa mātā devī ca sabbe ca orodhā mahāsattaṃ “mā kho tvaṃ
 tāta kumāra pabbajī”ti nivāresum. Tattha rājā “sace te kāmehi unam, ahaṃ
 te paripūrayāmi¹, ajeva rajjam paṭipajjāhi”ti āha. Tassa mahāsatto—

“Mā maṃ deva nivārehi, pabbajantaṃ rathesabha.

Mā’haṃ kāmehi sammatto, jarāya vasamanvagū”ti²—

1. Paripūressāmi (Sī)

2. Khu 5. 236 piṭṭhe.

attano pabbajjāchandameva vatvā taṃ sutvā saddhiṃ orodhehi mātuyā
karuṇaṃ paridevantiyā—

“Ussāvova tiṇaggamhi, sūriyuggamanam pati.

Evamāyu manussānaṃ, mā maṃ amma nivārayā”ti¹—

attano pabbajjākāraṇaṃ kathetvā nānappakāraṃ tehi yāciyamānopi
abhisamvaddhamānasamvegattā anosakkitamānaso piyatare mahati
ñātiparivaṭṭe ulāre rājissariye ca nirapekkhacitto pabbaji. Tena vuttam—

3. “Yācanti maṃ pañjalikā, sanegamā saraṭṭhakā.

Ajjeva putta paṭipajja, iddhaṃ phītaṃ mahāmahiṃ.

4. Sarājake sahorodhe, sanegame saraṭṭhake.

Karuṇaṃ paridevante, anapekkho pariccajin”ti.

Tattha **pañjalikā**ti paggahita-añjalikā. **Sanegamā saraṭṭhakā**ti negamehi
ceva raṭṭhavāsīhi ca saddhiṃ sabbe rājapurisā “mā khotvaṃ deva pabbajī”ti
maṃ yācanti, mātāpitaro pana **ajjeva putta paṭipajja**, gāmanigamarājadhāni-
abhivuddhiyā vepullappattiyā ca **iddhaṃ** vibhavasārasampattiyā
sassādinipphattiyā ca **phītaṃ** imaṃ **mahāmahiṃ** anussasa, chattaṃ
ussāpetvā rajjaṃ kārehīti yācanti, evaṃ pana saha raññāti **sarājake**, tathā
sahorodhe sanegame saraṭṭhake mahājane yathā suṇantānampi pageva
passantānaṃ mahantaṃ kāruṇṇaṃ hoti, evaṃ **karuṇaṃ paridevante** tattha
tattha **anapekkho** alaggacitto ahaṃ tadā pabbajinti dasseti.

5-6. Idāni yadattham cakkavattisirisadisam rajjasiriṃ piyatare
ñātibandhave pahāya siniddhaṃ pariggahaparijanaṃ lokābhimaṃ
mahantaṃ yasaṇca nirapekkho pariccajinti dassetuṃ dve gāthā abhāsi.

Tattha **kevalanti** anavasesaṃ itthāgāraṃ samuddapariyantaṇca pathaviṃ
pabbajjādhippāyena cajamāno evaṃ me sammāsambodhi sakkā adhigantunti
bodhiyāyeva kāraṇā na kiñci cintesiṃ, na tattha īsakaṃ laggam² janesinti
attho. **Tasmāti** yasmā mātāpitaro taṇca mahāyasaṃ **rajjaṇca me na**

1. Khu 5. 236 piṭṭhe.

2. Saṅgaṃ (Ka)

dessam, piyameva, tato pana sataguṇena saḥassaguṇena sataṣaḥassaguṇena sabbaññutaññāṇameva mayham piyataram, tasmā mātādihi saddhim rajjam aham tadā **pariccajinti**.

Tadetaṃ sabbam pariccajitvā pabbajjāya mahāsatte nikkhamante tassa kaṇiṭṭhabhātā Yudhiṭṭhilakumāro nāma pitaram vanditvā pabbajjam anujānāpetvā bodhisattam anubandhi. Te ubhopi nagarā nikkhamma mahājanam nivattetvā Himavantam pavisitvā manorame ṭhāne assamapadam katvā isipabbajjam pabbajitvā jhānābhiññāyo nibbattetvā vanamūlaphalādihi yāvajjivam yāpetvā brahmalokaparāyanā ahesum. Tenāha Bhagavā—

“Ubho kumārā pabbajitā, Yudhañjāyo Yudhiṭṭhilo.
Pahāya mātāpitāro, saṅgam chetvāna maccuno”¹.

Tattha **saṅgam chetvāna maccunoti** maccumārassa saḥakārikāraṇabhūtattā santakam rāgadosamohasaṅgam vikkhambhanavasena chinditvā ubhopi pabbajitāti. Tadā mātāpitāro mahārājakulāni ahesum, Yudhiṭṭhilakumāro Ānandatthero, Yudhañjāyo Lokanātho.

Tassa pabbajjato pubbe pavattitamahādānāni ceva rajjādipariccāgo ca dānapāramī, kāyavacisaṃvaro sīlapāramī, pabbajjā ca jhānādhigamo ca nekkhammapāramī, aniccato manasikāram ādim katvā abhiññādhigamapariyosānā paññā dānādīnam upakārānupakāradhammapariggaṇhanapaññā ca paññāpāramī, sabbattha tadatthasādhanam vīriyam vīriyapāramī, ñāṇakhanti adhivāsanakhanti ca khantipāramī, paṭiññāya avisaṃvādanam saccapāramī, sabbattha acalasamādānādhīṭṭhānam adhiṭṭhānapāramī, sabbasattesu hitacittatāya mettābrahmavihāravasena ca mettāpāramī, sattasaṅkhārakatavippakāra-upekkhanavasena upekkhābrahmavihāravasena ca upekkhāpāramīti dasa pāramiyo labbhanti. Visesto pana nekkhammapāramīti veditabbā. Tathā **Akitticariyāyam**² viya idhāpi mahāpurisassa acchariyaguṇā yathāraham niddhāretabbā. Tena vuccati “evam acchariyā hete, abbhutā ca mahesino -pa- dhammassa anudhammato”^{ti}.

Yudhañjayacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 5. 236 piṭṭhe.

2. Khu 4. 385 piṭṭhe.

2. Somanassacariyāvaṇṇanā

7. Dutiye **Indapatthe**¹ **puruttameti** evaṃnāmake nagaravare. **Kāmitoti** mātāpitu-ādīhi “aho vata eko putto uppajjeyyā”ti evaṃ cirakāle patthito. **Dayitoti** piyāyito. **Somanassoti vissutoti** “somanasso”ti evaṃ pakāsanāmo.

8. **Sīlavāti** dasakusalakammaphasīlena ceva ācārasīlena ca samannāgato. **Guṇasampannoti** saddhābhāhusaccādiḡuṇehi upeto, paripuṇṇo vā. **Kalyāṇapaṭibhānavāti** taṃtaṃitikatṭabbasādhanaena upāyakosallasaṅkhātena ca sundarena paṭibhānena samannāgato. **Vuḍḍhāpacāyīti** mātāpitaro kule jeṭṭhāti evaṃ ye jātivuḍḍhā ye ca sīlādiḡuṇehi vuḍḍhā, tesaṃ apacāyanasīlo. **Hirīmāti** pāpajigucchanaḷakkhaṇāya hiriyā samannāgato. **Saṅgahesu ca kovidoti** dānapiyavacana-atthacariyāsamānattatāsaṅkhātehi catūhi saṅgahavatthūhi yathārahaṃ sattānaṃ saṅgaṇhanesu kusalo. Evarūpo Reṇussa nāma Kururājassa putto Somanassoti vissuto yadā homīti sambandho.

9. **Tassa rañño patikaroti** tena Kururājena pati abhikkhaṇaṃ upakattabbabhāvena patikaro vallabho. **Kuhakatāpasoti** asantaḡuṇasambhāvanalakkhaṇena kohaṇṇena jīvitakappanako eko tāpaso, tassa rañño sakkātabbo ahosi. **Ārāmanti** phalārāmaṃ, yattha eḷāluka lābu kumbhaṇḍa tipusādivalliphalāni ceva taṇḍuleyyakādisākaṇca² ropīyati. **Mālāvacchanti** jāti-atimuttakādipupphagacchaṃ, tena pupphārāmaṃ dasseti. Ettha ca ārāmaṃ katvā tattha mālāvacchaṇca yathāvuttaphalavacchaṇca ropetvā tato laddhadhanaṃ saṃharitvā ṭhapento **jīvatīti** attho veditabbo.

Tatrāyaṃ anupubbikathā—tadā Mahārakkhito nāma tāpaso pañcasatatāpasaparivāro Himavante vasitvā loṇambilasevanatthāya janapadacārikaṃ caranto Indapatthanagaraṃ patvā rājuyyāne vasitvā sapariso

1. Indapatte (Sī)

2. Vārisākaṇca (Ka)

piṇḍāya caranto rājadvāraṃ pāpuṇi. Rājā isigaṇaṃ disvā iriyāpathe pasanno alaṅkatamahātale nisīdāpetvā paṇītenāhārena parivisitvā “bhante imaṃ vassārattaṃ mama uyyāneyeva vasathā”ti vatvā tehi saddhiṃ uyyānaṃ gantvā vasanaṭṭhānāni kāretvā pabbajitaparikkhāre datvā nikkhami. Tato paṭṭhāya sabbepi te rājanivesane bhuñjanti.

Rājā pana aputtako putte pattheti, puttā nuppajjanti. Vassārattaccayena Mahārakkhito “Himavantam gamissāmā”ti rājānaṃ āpucchitvā rañña katasakkārasammāno nikkhamitvā antarāmagge majjhanhikasamaye maggā okkamma ekassa sandacchāyassa¹ rukkhassa heṭṭhā sapariso nisīdi. Tāpasā kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “rājā aputtako, sādhu vatassa sace rājaputtaṃ labheyyā”ti. Mahārakkhito taṃ kathaṃ sutvā “bhavissati nu kho rañño putto, udāhu no”ti upadhārento “bhavissati”ti ñatvā “mā tumhe cintayittha, ajja paccūsakāle eko devaputto cavitvā rañño aggamahesiyā kucchimhi nibbattissati”ti āha.

Taṃ sutvā eko kūṭajaṭilo “idāni rājakulūpako bhavissāmī”ti cintetvā tāpasānaṃ gamanakāle gilānālayaṃ katvā nipajjitvā “ehi gacchāmā”ti vutte “na sakkomī”ti āha. Mahārakkhito tassa nipannakāraṇaṃ ñatvā “yadā sakkosi, tadā āgaccheyyāsī”ti isigaṇaṃ ādāya Himavantameva gato. Kuhako nivattitvā vegena gantvā rājadvāre ṭhatvā “Mahārakkhitassa upaṭṭhākatāpaso āgato”ti rañño ārocāpetvā² rañña vegena pakkosāpito pāsādaṃ abhiruyha paññatte āsane nisīdi. Rājā taṃ vanditvā ekamantaṃ nisinno isīnaṃ ārogyaṃ pucchitvā “bhante atikhippaṃ nivattittha, kenatthena āgatatthā”ti āha.

Mahārāja isigaṇo sukhanisinno “sādhu vatassa sace rañño vaṃsānurakkhako putto uppajjeyyā”ti kathaṃ samuṭṭhāpesi. Ahaṃ taṃ kathaṃ sutvā “bhavissati nu khorañño putto, udāhu no”ti dibbacakkhunā olokeno “mahiddhiko devaputto cavitvā aggamahesiyā Sudhammāya kucchimhi nibbattissati”ti disvā “ajānantā gabbhaṃ³ nāseyyuṃ,

1. Sampannacchāyassa (Ka)

2. Ārocetvā (Ka)

3. Naṃ gabbhaṃ (Ka)

ācikkhissāmi tāva nan”ti tumhākaṃ kathanatthāya āgato, kathitaṃ vo mayā, gacchāmahanti. Rājā “bhante na sakkā gantun”ti haṭṭhatuṭṭho pasannacitto kuhakatāpasam uyyānaṃ netvā vasanaṭṭhānaṃ saṃvidahitvā adāsi. So tato paṭṭhāya rājakule bhuñjanto vasati, “dibbacakkhuko”tvevassa nāmaṃ ahosi.

Tadā bodhisatto Tāvatisabhavanato cavitvā tattha paṭisandhiṃ gaṇhi, jātassa ca nāmaggaṇadivase “somanasso”ti nāmaṃ karimsu. So kumārāparihārena vaḍḍhati. Kuhakatāpasopi uyyānassa ekapasse nānappakāraṃ sūpeyyasākaṇca phalavalli-ādayo ca ropetvā paṇṇikānaṃ hatthe vikkiṇanto dhanam saṃharati. Atha bhodhisattassa sattavassikakāle rañño paccanto kupito. So “tāta Dibbacakkhutāpase mā pamajjā”ti kumāraṃ paṭicchāpetvā paccantaṃ vūpasametum gato.

10-13. Athekadivasam kumāro “jaṭilaṃ passissāmī”ti uyyānaṃ gantvā kūṭajaṭilaṃ ekaṃ gandhikakāsāvaṃ nivāsetvā ekaṃ pārūpitvā ubhohi hatthehi dve ghaṭe gahetvā sākavatthusmiṃ udakaṃ siṅcantaṃ disvā “ayaṃ kūṭajaṭilo attano samaṇadhammaṃ akatvā paṇṇikakammaṃ karotī”ti ṇatvā “kiṃ karosi paṇṇikagahapatikā”ti taṃ lajjāpetvā avanditvā eva nikkhami.

Kūṭajaṭilo “ayaṃ idāneva evarūpo, pacchā ‘ko jānāti kiṃ karissatī”ti, idāneva naṃ nāsetum vaṭṭatī”ti cintetvā rañño āgamanakāle pāsāṇaphalakaṃ ekamantaṃ khipitvā pāṇiyaghaṭaṃ bhinditvā paṇṇasālāya tiṇāni vikiritvā sarīraṃ telena makkhetvā paṇṇasālaṃ pavisitvā sasīsaṃ pārūpitvā mahādukkhappatto viya mañce nipajji. Rājā āgantvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā nivesanaṃ apavisitvā “mama sāmikaṃ Dibbacakkhukaṃ passissāmī”ti paṇṇasāladvāraṃ gantvā taṃ vippakāraṃ disvā “kiṃ nu kho etan”ti anto pavisitvā taṃ nipannaṃ disvā pāde parimajjanto pucchi “kena tvaṃ bhante evaṃ viheṭhito, kamajja yamalokaṃ nemi, taṃ me sīghaṃ ācikkhā”ti.

Taṃ sutvā kūṭajaṭilo nitthunanto uṭṭhāya diṭṭho mahārāja tvaṃ me, passitvā tayi viśāsena ahaṃ imaṃ vippakāraṃ patto, tava puttenamhi evaṃ viheṭṭhitoti. Taṃ sutvā rājā coraghātake āṇāpesi “gacchatha kumārassa sīsaṃ chinditvā sarīrañcassa khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinditvā rathiyā rathiyaṃ vikirathā”ti. Te mātara alaṅkaritvā attano aṅke nisīdāpitaṃ kumāraṃ ākaḍḍhimsu “raññā te vadho āṇatto”ti. Kumāro maraṇabhayaatajjito mātu aṅkato vuṭṭhāya “rañño maṃ dassetha, santi rājakiccānī”ti āha. Te kumārassa vacanaṃ sutvā māretuṃ avisahantā goṇaṃ viya rajjuyā parikaḍḍhantā netvā rañño dassesuṃ. Tena vuttaṃ **“tamahaṃ disvāna kuhakan”**ti-ādi.

Tattha **thusarāsīmva ataṇḍulanti** taṇḍulakaṇehi virahitaṃ thusarāsīm viya **dumaṇva** rukkhaṃ viya **anto** mahāsusiraṃ. **Kadaliṃva asāraḥkaṃ** sīlādisārahitāṃ tāpasāṃ¹ ahaṃ disvā natthi imassa sataṃ sādhuṇaṃ jhānādidhammo, kasmā? **Sāmaññā** samaṇabhāvā sīlamattatopi **apagato** parihīno ayaṃ, tathā hi ayaṃ **hirīsukkadhammajahito** pajahitahirisāṅkhātasukkadhammo. **Jīvitavuttikāraṇāti** “kevalaṃ jīvitasseva hetu ayaṃ tāpasaliṅgena caratī”ti cintesinti dasseti. **Parantihi**ti paranto paccanto nivāsabhūto etesaṃ atthīti parantino, sīmantarikavāsino, tehi parantihi aṭavikehi paccantadeso khobhito ahosi, taṃ paccantakopaṃ nisedhetuṃ vūpasametūṃ gacchanto mama pitā Kururājā “tāta Somanassakumāra mayhaṃ sāmikaṃ **uggatāpanaṃ**² ghoratapaṃ paramasantindriyaṃ **jaṭilaṃ mā pamajji**. So hi amhākaṃ sabbakāmadado, tasmā **yadicchakaṃ** cittaruciyaṃ tassa cittānukūlaṃ **pavattehi** anuvattehī”ti tadā maṃ anusāsīti dasseti.

14. **Tamahaṃ gantvānupaṭṭhānanti** pitu vacanaṃ anatikkanto taṃ kūṭatāpasāṃ upaṭṭhānatthaṃ gantvā taṃ sākavatthusmiṃ udakaṃ āsiṅcantaṃ disvā “paṇṇiko ayaṃ”ti ca ñatvā **kacci te gahapati kusalanti** gahapati te sarīrassa³ kacci kusalaṃ kusalameva, tathā hi sākavatthusmiṃ udakaṃ āsiṅcasi. Kiṃ vā tava hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā **āharīyatu**, tathā hi paṇṇikavuttiṃ anuṭṭhasīti idaṃ vacanaṃ abhāsīm.

1. Taṃ tāpasāṃ (Ka)

2. Uggatapaṃ (Sī)

3. Sarīraṃ (Sī)

15. **Tena so kupito āsīti** tena mayā vuttagahapativādena so mānanissito mānaṃ allīno kuhako mayhaṃ kupito kuddho ahosi. Kuddho ca samāno “**ghātāpemi tuvaṃ ajja, ratṭhā pabbājayāmi vā**”ti āha.

Tattha **tuvaṃ ajjāti** tvaṃ ajja, idāniyeva rañño āgatakāleti attho.

16. **Nisedhayitvā paccantanti** paccantaṃ vūpasametvā nagaraṃ apaviṭṭho taṅkhaṇaṇṇeva uyyānaṃ gantvā **kuhakaṃ** kuhakatāpasam **kaccite bhante khamanīyaṃ, sammāno te pavattitoti** kumārena te sammāno pavattito ahosi.

17. **Kumāro yathā nāsiyoti** yathā kumāro nāsiyo nāsetabbo ghātāpetabbo, tathā so **pāpo tassa** rañño ācikkhi. **Āṇāpesīti** mayhaṃ sāmike imasmiṃ Dibbacakkhutāpase sati kiṃ mama na nipphajjati, tasmā puttena me attho natthi, tatopi ayameva seyyoti cintetvā āṇāpesi.

18. Kinti? **Sīsaṃ tattheva chinditvāti** yasmiṃ ṭhāne taṃ kumāraṃ passatha, tattheva tassa sīsaṃ chinditvā sarīraṇcassa **katvāna catukhaṇḍikaṃ** caturo khaṇḍe katvā rathiyā rathiyaṃ nīyanta vīthito vīthiṃ vikkhipanta dassetha. Kasmā? **Sā gati jaṭilahīlītāti** yehi ayaṃ jaṭilo hīlito, tesam jaṭilahīlītānaṃ¹ sā gati sā nipphatti so vipākoti. **Jaṭilahīlītāti** vā jaṭilahīlanahetu sā tassa nipphattīti evaṇcetha attho daṭṭhabbo.

19. **Tatthāti** tassa rañño āṇāyaṃ, tasmim vā tāpasassa paribhave. **Kāraṇikāti** ghātakā, coraghātakāti attho. **Caṇḍāti** kurūrā. **Luddāti** sudāruṇā. **Akāruṇāti** tasveva vevacanaṃ kataṃ. “Akāruṇā”tipi Pāḷi, nikkaruṇāti attho. **Mātu anke nisinnassāti** mama mātu Sudhammāya deviyā ucchaṅge nisinnassa. “Nisinnassā”ti anādare sāmivacanaṃ. **Ākaḍḍhitvā** **nayanti manti** mātara alaṅkaritvā attano

1. Jaṭilahīlītānaṃ hīlitajaṭilānaṃ (Ka)

añke nisīdāpitaṃ maṃ rājāṇāya te coraghātakā goṇaṃ viya rajjuyā ākaḍḍhitvā āghātaṇaṃ nayanti. Kumāre pana nīyamāne dāsigaṇaparivutā saddhiṃ orodhehi Sudhammā devī nāgarāpi “mayāṃ niraparādhaṃ kumāraṃ māretuṃ na dassāmā”ti tena saddhiṃyeva agamaṃsu.

20. **Bandhataṃ gālhabandhananti** gālhabandhanaṃ bandhantānaṃ tesaṃ kāraṇikapurisaṇaṃ. **Rājakiriyāni atthi meti** mayā rañño vattabbāni rājakiccāni atthi. Tasmā **rañño dassetha maṃ khippanti** tesaṃ ahaṃ evaṃ vacanaṃ avacaṃ.

21. **Rañño dassayimsu, pāpassa pāpasevinoti** attanā pāpasīlassa lāmakācārassa kūṭatāpasassa sevanato pāpasevino rañño maṃ dassayimsu. **Disvāna taṃ saññāpesinti** taṃ mama pitarāṃ Kururājānaṃ passitvā “kasmā maṃ deva mārāpesī”ti vatvā tena “kasmā ca pana tvaṃ¹ mayhaṃ sāmikaṃ Dibbacakkhutāpasāṃ gahapativādena samudācari. Idañcidaṇca vippakāraṃ karī”ti vutte “deva gahapatiññeva ‘gahapatī’ti vadantassa ko mayhaṃ doso”ti vatvā tassa nānāvidhāni mālāvacchāni ropetvā pupphapaṇṇaphalāphalādīnaṃ vikkiṇaṇaṃ hatthato cassa tāni devasikaṃ vikkiṇantehi mālākārapaṇṇikehi saddahāpetvā “mālāvatthupaṇṇavatthūni upadhārethā”ti vatvā paṇṇasālāñcassa pavisitvā pupphādivikkiyaladdhaṃ kahāpaṇakabhaṇḍikaṃ² attano purisehi nīharāpetvā rājānaṃ saññāpesiṃ tassa kūṭatāpasabhāvaṃ jānāpesiṃ. **Mamañca vasamānayinti** tena saññāpanena “saccaṃ kho pana kumāro vadati, ayaṃ kūṭatāpaso pubbe appiccho viya hutvā idāni mahāpariggaho jāto”ti yathā tasmaṃ nibbinno mama vase vattati, evaṃ rājānaṃ mama vasamānesiṃ.

Tato mahāsatto “evarūpassa bālassa rañño santike vasanato Himavantaṃ pavisitvā pabbajituṃ yuttan”ti cintetvā rājānaṃ āpucchi “na me mahārāja idha vāsena attho, anujānātha maṃ pabbajissāmi”ti. Rājā “tāta mayā anupadhāretvāva te vadho āṇatto, khama mayhaṃ aparādhan”ti mahāsattaṃ khamāpetvā “ajjeva imaṃ rajjaṃ paṭipajjāhi”ti āha. Kumāro “deva kimatthi mānusakesu bhogesu, ahaṃ pubbe

1. Tathā hi pana tvaṃ (Ka)

2. Kahāpaṇamāsakabhaṇḍikaṃ (Si)

dīgharattaṃ dibbabhogasampattiyo anubhaviṃ, na tatthāpi me saṅgo,
pabbajissāmevāhaṃ, na tādisassa bālassa paraneyyabuddhino santike
vasāmi”ti vatvā taṃ ovaḍanto—

“Anisamma kataṃ kammaṃ, anavatthāya cintitaṃ.

Bhesajjasseva vebhaṅgo, vipāko hoti pāpako.

Nisamma ca kataṃ kammaṃ, sammā’vatthāya cintitaṃ.

Bhesajjasseva sampatti, vipāko hoti bhadraḥko.

Alaso gihī kāmabhogī na sādhu,

Asaññato pabbajito na sādhu.

Rājā na sādhu anisammakārī,

Yo paṇḍito kodhano taṃ na sādhu.

Nisamma khattiyo kayirā, nānisamma disampati.

Nisammakārino rāja, yaso kitti ca vaḍḍhati.

Nisamma daṇḍaṃ paṇayeyya issaro,

Vegā kataṃ tappati bhūmipāla.

Sammāpaṇīdhī ca narassa atthā,

Anānutappā te bhavanti pacchā.

Anānutappāni hi ye karonti,

Vibhajja kammāyatanāni loke.

Viññuppasatthāni sukhudrayāni,

Bhavanti Buddhānumatāni tāni.

Āgacchum dovārikā khaggabandhā¹,

Kāsāviyā hantu mamaṃ janinda.

Mātuñca aṅkasmimahaṃ nisinno,

Ākaḍḍhito sahasā tehi deva.

Kaṭukaṃ hi sambadhaṃ sukicchaṃ patto,
 Madhurampiyaṃ jīvitaṃ laddhā rāja.
 Kicchenahaṃ ajja vadhā pamutto,
 Pabbajjamevābhimanohamasmi”ti¹—

imāhi gāthāhi dhammaṃ desesi.

Tattha **anisammā**ti anupadhāretvā. **Anavatthāyā**ti avavatthapetvā. **Vebhaṅgoti** vipatti. **Vipākoti** nipphatti. **Asaññatoti** asaṃvuto dussīlo. **Paṇayeyyā**ti paṭṭhapeyya. **Vegā**ti vegena sahasā. **Sammāpaṇidhī** cāti sammāpaṇidhinā, yoniso ṭhapitena cittena katā **narassa atthā pacchā anānutappā bhavantī**ti attho. **Vibhajjā**ti imāni kātuṃ yuttāni, imāni ayuttānīti evaṃ paññāya vibhajjivā. **Kammāyatanānī**ti kammāni. **Buddhānumatānī**ti paṇḍitehi anumatāni anavajjāni honti. **Kaṭukanti** dukkhaṃ asātaṃ **sambādhaṃ sukicchaṃ** maraṇabhayaṃ **pattomhi**. **Laddhā**ti attano ñāṇabalena jīvitaṃ labhitvā. **Pabbajjamevābhimanoti** pabbajjābhimukhacitto evāhamasmi.

Evaṃ mahāsattena dhamme desite rājā devīṃ āmantesi “devi tvaṃ puttaṃ nivattehī”ti. Devīpi kumārassa pabbajjameva rocesi. Mahāsatto mātāpitāro vanditvā “sace mayhaṃ doso atthi, taṃ khamathā”ti khamāpetvā mahājanaṃ āpucchitvā Himavantaḥhimukho agamāsi. Gate ca pana mahāsatte mahājano kūṭajaṭilaṃ pothetvā jīvitaḥkhayaṃ pāpesi. Bodhisattopi sanāgarehi amaccapārisajjādīhi rājapurisehi assumukhehi anubandhiyamāno te nivattesi. Manussesu nivattesu manussavaṇṇenāgantvā devatāhi nīto satta pabbatarājiyo atikkamitvā Himavante Vissakammunā nimmitāya paṇṇasālāya isipabbajjaṃ pabbaji. Tena vuttaṃ—

22. “So maṃ tattha khamāpesi, mahārajjāṃ adāsi me.

Sohaṃ tamaṃ dālayitvā, pabbajim anagāriyaṃ”ti.

Tattha **tamaṃ dālayitvā**ti kāmādīnavadassanassa paṭipakkhabhūtaṃ sammohatamaṃ vidhamitvā. **Pabbajinti** upāgacchim. **Anagāriyanti** pabbajjaṃ.

1. Khu 5. 336 piṭṭhādīsu.

23. Idāni yadatthaṃ tadā taṃ rājissariyaṃ pariccattaṃ, taṃ dassetuṃ “**na me dessan**”ti osānagāthamāha. Tassattho vuttanayova.

Evam pana mahāsatte pabbajite yāva soḷasavassakālā rājakule paricārikavesena devatāyeva naṃ upaṭṭhahimsu. So tattha jhānābhiññāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahosi. Tadā kuhako Devadatto ahosi, mātā Mahāmāyā¹, Mahārakkhitatāpaso Sāriputtatthero, Somanassakumāro Lokanātho.

Tassa **Yudhañjayacariyāyaṃ**² vuttanayeneva dasa pāramiyo niddhāretabbā. Idhāpi nekkhammapāramī atisayavatīti sā eva desanaṃ āruḷhā. Tathā sattavassikakāle eva rājaciccesu samatthata, tassa tāpasassa kūṭajaṭilabhāvapariggaṇhanaṃ, tena payuttana rañña vadhe āṇatte santāsābhāvo, rañño santikaṃ gantvā nānāyehi tassa sadosataṃ attano ca niraparādhatam mahājanassa majjhe pakāsetvā rañño ca paraneyyabuddhitaṃ bālabhāvañca paṭṭhapetvā tena khamāpitepi tassa santike vāsato rājissariyato ca saṃvegamāpajjitvā nānappakāraṃ yāciyamānenapi hatthagataṃ rājasirim³ khelapiṇḍaṃ viya chaḍḍetvā katthaci alaggacittena hutvā pabbajanaṃ, pabbajitvā pavivekārāmena hutvā na cirasseva appakasirena jhānābhiññānibbattananti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Somanassacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ayogharacariyāvaṇṇanā

24. Tatiye **ayogharamhi saṃvaḍḍhoti** amanussa-upaddavaparivajjanatthaṃ caturassasālavasena⁴ kate mahati sabba-ayomaye gehe saṃvaḍḍho. **Nāmenāsi Ayogharoti** ayoghare jātasaṃvaḍḍhabhāveneva “Ayogharakumāro”ti nāmena pākato ahosi.

1. Mātāpitāro rājakulāni ahesuṃ (Ka)

3. Rājissariyaṃ (Sī)

2. Khu 4. 408 piṭṭhe.

4. Catusālavasena (Sī, Ka)

25-6. Tadā hi Kāsirañño aggamaheṣiyā purimattabhāve sapatti “tava jātaṃ jātaṃ paṇaṃ khādeyyaṃ”ti patthanaṃ paṭṭhapetvā yakkhiniyoniyaṃ nibbattā okāsaṃ labhitvā tassā vijātakāle dve vāre putte khādi. Tatiyavāre pana bodhisatto tassā kucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Rājā “deviyā jātaṃ jātaṃ paṇaṃ ekā yakkhinī khādati, kiṃ nu kho kātābbaṃ”ti manussehi sammantetvā “amanussā nāma ayogharassa bhāyanti, ayogharaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti vutte kammāre āṇāpetvā thambhe ādiṃ katvā ayomayeheva sabbagehasambhārehi caturassasālaṃ mahantaṃ ayogharaṃ niṭṭhapetvā paripakkagabbhaṃ devīṃ tattha vāsesi. Sā tattha dhañṇapuñṇalakkhaṇaṃ puttaṃ vijāyi, “Ayogharakumāro”tvevassa nāmaṃ karīmsu. Taṃ dhātīnaṃ datvā mahantaṃ ārakkhaṃ saṃvidahitvā rājā devīṃ antepuraṃ ānesi. Yakkhinīpi udakavāraṃ gantvā Vessavaṇassa udakaṃ vahaṇti jīvitaṃ kkhayaṃ pattā.

Mahāsatto ayoghareyeva vaḍḍhitvā viññutaṃ patto tattheva sabbasippāni uggaṇhi. Rājā puttaṃ soḷasavassuddesikaṃ viditvā “rajjamassa dassāmi”ti amacce āṇāpesi “puttaṃ me ānethā”ti. Te “sādhu devā”ti nagaraṃ alaṅkārapetvā sabbālaṅkāravibhūsitāṃ maṅgalavāraṇaṃ ādāya tattha gantvā kumāraṃ alaṅkaritvā hatthikkhandhe nisīdāpetvā nagaraṃ padaḍḍhiṇaṃ kāretvā rañño dassesuṃ. Mahāsatto rājānaṃ vanditvā aṭṭhāsi. Rājā tassa sarīrasobhaṃ oloketvā balavasinehena taṃ ālīngitvā “ajjeva me puttaṃ abhisiñcathā”ti amacce āṇāpesi. Mahāsatto pitaraṃ vanditvā “na mayhaṃ rajjena attho, ahaṃ pabbajissāmi, pabbajjaṃ me anujānāthā”ti āha. Tena vuttaṃ “**dukkhena jīvito laddho**”ti-ādi.

Tattha **dukkhenā**ti tāta tava bhātikā dve ekāya yakkhiniyā khādītā, tuyhaṃ pana tato amanussabhayato nivāraṇatthaṃ katena dukkhena mahatā āyāsena **jīvito laddho**. **Saṃpīḷe** patipositoti nānāvidhāya amanussarakkhāya sambādhe ayoghare vijāyanakālato paṭṭhāya yāva soḷasavassuppattiyā sambādhe saṃvaḍḍhitoti attho. **Ajjeva putta paṭipajja, kevalaṃ vasudhaṃ imanti** kañcanamālālaṅkatassa setacchattassa heṭṭhā ratanarāsīmhi ṭhapetvā tīhi saṅkhehi

abhisiñciyamāno imaṃ kulasantakaṃ kevalaṃ sakalaṃ samuddapariyantaṃ tatoyeva saha raṭṭhehīti **saraṭṭhakam** saha nigamehi mahāgāmeḥīti **sanigamaṃ** aparimitena parivārajanena saddhiṃ **sajanaṃ** imaṃ vasudhaṃ mahāpathaviṃ ajeva putta paṭipajja, rajjaṃ kāreḥīti attho. **Vanditva khattiyaṃ. Añjaliṃ paggaḥetvāna, idaṃ vacanamabravinti** khattiyaṃ Kāsiraṇānaṃ mama pitaraṃ vanditvā tassa añjaliṃ paṇāmetvā idaṃ vacanaṃ abhāsiṃ.

27. **Ye keci mahiyā sattāti** imissā mahāpathaviyā ye keci sattā nāma. **Hīnamukkaṭṭhamajjhimāti** lāmakā ceva uttamā ca, ubhinnaṃ vemajjhe bhavattā majjhimā ca. **Sake** geheti sabbe te sake gehe. **Sakaññātibhīti** sakehi ñāṭīhi sammodamānā vissaṭṭhā anukkaṇṭhīti yathāvibhavaṃ vaḍḍhanti.

28. **Idaṃ loke uttariyanti** idaṃ pana imasmiṃ loke asadisāṃ, mayhaṃ eva āveṇikaṃ. Kiṃ pana taṃ **sāmpīle mama posananti** sambādhe mama saṃvaḍḍhanaṃ. Tathā hi **ayogharamhi saṃvaḍḍho, appabhe candasūriyeti** candasūriyānaṃ pabhārahite ayoghare. **Saṃvaḍḍhomhīti** saṃvaḍḍho amhi.

29. **Pūṭikuṇapasampunṇāti** pūṭigandhanānappakāraṇapasampunṇā Gūthanirayasadisā **mātu kucchito** jīvitasāmsaye vattamāne kathaṃ **muccitvā** nikkhamitvā. **Tato ghoratareti** tatopi gabbhavāsato dāruṇatare, avissaṭṭhavāsena dukkhe. **Pakkhattayoghareti** pakkhitto ayoghare, bandhanāgāre ṭhapito viya ahosinti dasseti.

30. **Yadihanti ettha yadīti** nipātamattaṃ. **Tādisanti** yādisāṃ pubbe vuttaṃ, tādisāṃ paramadāruṇaṃ dukkhaṃ patvā ahaṃ **rajjesu yadi rajjāmi** yadi ramissāmi, evaṃ sante **pāpānaṃ** lāmakānaṃ nihīnapurisānaṃ **uttamo** nihīnatamo **siyaṃ**¹.

31. **Ukkaṇṭhitomhi kāyenāti** aparimuttagabbhavāsādinā pūṭikāyena ukkaṇṭhito nibbinno amhi. **Rajjenamhi anattḥikoti** rajjenapi anattḥiko amhi. Yakkhiniyā hatthato muttopi hi nāhaṃ ajarāmaro,

1. Siyā (Sī, Ka)

kiṃ me rajjena, rajjaṃ hi nāma sabbesaṃ anattānaṃ sannipātattānaṃ, tattha ʾhitakālato paṭṭhāya dunnikkhamam hoti, tasmā taṃ anupagantvā **nibbutiṃ pariyesissaṃ, yattha maṃ maccu na maddiyeti** yattha ʾhitam maṃ mahāsena maccurājā na maddiye na otthareyya na abhibhaveyya, taṃ nibbutiṃ amatamahānibbānaṃ pariyesissāmīti.

32. **Evāhaṃ cintayitvānāti** evaṃ iminā vuttappakārena nānappakāraṃ saṃsāre ādinavaṃ paccavekkhaṇena nibbāne ānisaṃsadassanena ca yoniso cintetvā. **Viravante mahājaneti** mayā vippayogadukkhāsahanena viravante paridevante mātāpitupparamukhe mahante jane. **Nāgo va bandhanaṃ chetvāti** yathā nāma mahābalo hatthināgo dubbalataraṃ rajjubandhanaṃ sukheneva chindati, evameva nātisaṃgādibhedassa tasmim jane taṇhābandhanassa chindanena bandhanaṃ chetvā kānasaṃkhātāṃ mahāvaṇaṃ pabbajjūpagamanavasena **pāvisiṃ**. Osānagāthā vuttatthā eva.

Tattha ca mahāsatto attano pabbajjādhippāyaṃ jānitvā “tāta kimkāraṇā pabbajasi”ti rañṇā vutto “deva ahaṃ mātukucchimhi dasa māse Gūthaniraye viya vasitvā mātu kucchito nikkhanto yakkhiniyā bhayena soḷasavassāni bandhanāgāre vasanto bahi oloketumpi na labhiṃ, Ussadaniraye pakkhitto viya aho siṃ, yakkhinito muttopi ajarāmaro na homi, maccu nāmesa na sakkā kenaci jinituṃ, bhava ukkaṇṭhitomhi, yāva me byādhijarāmarāṇāni nāgacchanti, tāvadeva pabbajitvā dhammaṃ carissāmi, alaṃ me rajjena, anujānāhi maṃ deva pabbajitun”ti vatvā—

“Yamekarattiṃ paṭhamam, gabbhe vasati māṇavo.

Abbhutṭhitova so yāti, sa gacchaṃ na nivattati”ti¹—

ādinā catuvīsatiyā gāthāhi pitu dhammaṃ desetvā “mahārāja tumhākaṃ rajjaṃ tumhākameva hotu, na mayhaṃ iminā attho, tumhehi saddhiṃ kathenteyeva byādhijarāmarāṇāni āgaccheyyuh, tiṭṭhatha tumhe”ti vatvā ayadāmaṃ chinditvā mattahatthi viya kaṇcanapaṇjaraṃ bhinditvā sīhapotako viya kāme pahāya mātāpitaro vanditvā nikkhami. Athassa pitā “ayaṃ nāma kumāro pabbajitukāmo, kimaṅgaṃ paṇāhaṃ, mamaṃ pi rajjena attho

1. Khu 5. 353 piṭṭhe.

natthī”ti rajjam pahāya tena saddhim eva nikkhami, tasmim nikkhamante devīpi amaccāpi brāhmaṇagahapatikādayopīti sakalanagaravāsino bhoge chaḍḍetvā nikkhamimsu. Samāgamo mahā ahosi, parisā dvādasayojanikā jātā, te ādāya mahāsatto Himavantam pāvisi.

Sakko devarājā tassa nikkhantabhāvaṃ ñatvā Vissakammaṃ pesetvā dvādasayojanāyāmaṃ sattayojanavitthāraṃ assāmapadaṃ kāresi, sabbe ca pabbajitaparikkhāre paṭiyādāpesi. Idha mahāsattassa pabbajjā ca ovādadānañca brahmalokaparāyanatā ca parisāya sammā paṭipatti ca sabbā **Mahāgovindacariyāyaṃ**¹ vuttanayeneva veditabbā. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṃ, parisā Buddhaparisā, Ayogharapaṇḍito Lokanātho.

Tassa sesapāraminiddhāraṇā ānubhāvavibhāvanā ca heṭṭhā vuttanayeneva veditabbāti.

Ayogharacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Bhisacariyā²vaṇṇanā

34. Catutthe **yadā homi, Kāsīnaṃ puravaruttameti** “Kāsī”ti bahuvacanavasena laddhavohārassa raṭṭhassa nagaravare Bārāṇasiyaṃ yasmim kāle jātasamvaḍḍho hutvā vasāmīti attho. **Bhaginī ca bhātaro satta, nibbattā sottiye kuleti** Upakañcanādayo cha ahañcāti bhātaro satta sabbakaniṭṭhā Kañcanadevī nāma bhaginī cāti sabbe mayam aṭṭha janā mantajjhenaniratatāya sottiye uditodite mahati brāhmaṇakule tadā nibbattā jātāti attho.

35. Bodhisatto hi tadā Bārāṇasiyaṃ asītikoṭivibhavassa brāhmaṇamahāsālassa putto hutvā nibbatti, tassa “Kañcanakumāro”ti nāmaṃ karimsu. Athassa padasā vicaraṇakāle aparō putto vijāyi, “Upakañcanakumāro”tissa nāmaṃ karimsu. Tato paṭṭhāya mahāsattam

1. Khu 4. 388 piṭṭhe.

2. Mahākañcanacariyā (Sī)

“Mahākañcanakumāro”ti samudācaranti. Evaṃ paṭipāṭiyā satta puttā ahesuṃ. Sabbakaniṭṭhā pana ekā dhītā, tassā “Kañcanadevi”ti nāmaṃ karimsu. Mahāsatto vayappatto Takkasilam gantvā sabbasippāni uggahetvā paccāgañchi.

Atha naṃ mātāpitaro gharāvāsena bandhitukāmā “attano samānajātikulato te dārikam ānessāmā”ti vadiṃsu. So “amma tāta na mayham gharāvāsena attho, mayhañhi sabbo lokasannivāso āditto viya sappāṭibhayo, bandhanāgāram viya palibuddhanam, ukkārabhūmi viya jiguccho hutvā upaṭṭhāti, na me cittam kāmesu rajjati, aññe vo puttā atthi, te gharāvāsena nimantethā”ti vatvā punappunam yācitopi sahāyehi yācāpitopi na icchi, atha naṃ sahāyā “samma kiṃ pana tvam patthayanto kāme paribhuñjitum na icchasi”ti pucchiṃsu. So tesam attano nekkhammajjhāsayaṃ ārocesi. Tena vuttam “**etesam pubbajo āsin**”ti-ādi.

Tattha **etesam pubbajo āsinti** etesam Upakañcanakādīnam sattannam jeṭṭhabhātiko aham tadā ahosiṃ. **Hirīsukkamupāgatoti** sukkavipākattā santānassa visodhanato ca sukkam pāpajigucchanaḷakkhaṇam hirim bhusam āgato, ativiya pāpam jigucchanto āsinti attho. **Bhavam disvāna bhayato, nekkhammābhirato ahanti** kāmabhavādīnam vasena sabbam bhavam pakkhanditum āgacchantam caṇḍahatthim viya himsitum āgacchantam ukkhittāsikam vadhakam viya sīham viya yakkham viya rakkhasam viya ghoravisam viya āsivisam viya ādittam aṅgaram viya sappāṭibhayaṃ bhayānakabhāvato passitvā tato muccanatthañca pabbajjābhirato pabbajitvā “katham nu kho dhammacariyam sammāpaṭipattim pūreyyam, jhānasamāpattiyo ca nibbatteyyan”ti pabbajjākusaladhammapaṭhamajjhānādi-abhirato tadā aham āsinti attho.

36. **Pahitāti** mātāpitūhi pesitā. **Ekamānasāti** samānajjhāsayaṃ pubbe mayā ekacchandā manāpacārino mātāpitūhi pahitattā pana mama paṭikkulam amanāpam vadantā. **Kāmehi mam nimantenti**ti mahāpitūhi vā ekamānasā kāmehi mam nimantenti. **Kulavaṃsam dhārehīti** gharāvāsam saṇṭhapento attano kulavaṃsam dhārehi paṭiṭṭhapehīti kāmehi mam nimantesunti attho.

37. **Yaṃ tesarṃ vacanaṃ vuttanti** tesarṃ mama piyasahāyānaṃ yaṃ vacanaṃ vuttaṃ. **Gihidhamme sukhāvahanti** gihibhāve sati gahaṭṭhabhāve ṭhitassa purisassa ñāyānugatattā diṭṭhadhammikassa samparāyikassa ca sukhassa āvahanato sukhāvahaṃ. **Tarṃ me ahosi kaṭṭhinanti** taṃ tesarṃ mayhaṃ sahāyānaṃ mātāpitūnañca vacanaṃ ekanteneva nekkhammābhiraṭṭā amanāpabhāvena me kaṭṭhinaṃ pharusāṃ divasaṃ santattaphālasadisāṃ ubhopi kaṇṇe jhāpentaṃ viya ahosi.

38. **Te maṃ tadā ukkhipantanti** te mayhaṃ sahāyā mātāpitūhi attano ca upanimantanavasena anekavāraṃ upanīyamāne kāme uddhamuddhaṃ khipantaṃ chaḍḍentaṃ paṭikkhipantaṃ maṃ **pucchiṃsu**. **Patthitaṃ mamāti** ito visuddhataṃ kiṃ nu kho iminā patthitanti mayā abhipatthitaṃ mama taṃ patthanaṃ pucchiṃsu “kiṃ tvaṃ patthayase samma, yadi kāme na bhuñjasi”ti.

39. **Atthakāmoti** attano atthakāmo, pāpabhīrūti attho. “Attakāmo”tipi Pāḷi. **Hitesinanti** mayhaṃ hitesinaṃ piyasahāyānaṃ. Keci “atthakāmahitesinaṃ”ti paṭhanti, taṃ na sundaraṃ.

40. **Pitu mātu ca sāvayunti** te mayhaṃ sahāyā anivattanīyaṃ mama pabbajjāchandaṃ viditvā pabbajitukāmatādīpakaṃ mayhaṃ vacanaṃ pitu mātu ca sāvesuṃ. “Yagghe ammatātā jānātha, ekanteneva Mahākañcanakumāro pabbajissati, na so sakkā kenaci upāyena kāmesu upanetun”ti¹ avocuṃ. **Mātāpitā evamāhūti** tadā mayhaṃ mātāpitāro mama sahāyehi vuttaṃ mama vacanaṃ sutvā evamāhaṃsu “sabbeva pabbajāma bho”ti, yadi Mahākañcanakumārassa nekkhammaṃ abhirucitaṃ, yaṃ tassa abhirucitaṃ, tadamhākampi abhirucitameva, tasmā **sabbeva pabbajāma bho**ti. “Bho”ti tesarṃ brāhmaṇānaṃ ālapanāṃ. “Pabbajāma kho”tipi pāṭho, pabbajāma evāti attho. Mahāsattassa hi pabbajjāchandaṃ viditvā Upakañcanādayo cha bhātaro bhaginī ca Kañcanadevī pabbajitukāmāva ahesuṃ, tena tepi mātāpitūhi gharāvāsena nimantiyamānā na icchiṃsuyeva. Tasmā evamāhaṃsuṃ “sabbeva pabbajāma bho”ti.

Evañca pana vatvā mahāsattaṃ mātāpitāro pakkosivā attanopi adhippāyaṃ tassa ācikkhitvā “tāta yadi pabbajitukāmosi, asītikoṭṭidhanam tava santakam yathāsukham vissajjehī”ti āhamṃsu. Atha nam mahāpuriso kapaṇaddhikādīnam vissajjivā mahābhinnikkhamanam nikkhamivā Himavantam pāvisi. Tena saddhim mātāpitāro cha bhātaro ca bhaginī ca eko dāso ekā dāsī eko ca sahāyo gharāvāsam pahāya agamaṃsu. Tena vuttam—

41. “Ubho mātā pitā mayham, bhaginī ca satta bhātaro.

Amitadhanam chaḍḍayivā, pavisimhā mahāvanan”ti.

Jātakatṭhakathāyam¹ pana “mātāpitūsu kalamkatesu tesam kattabbakiccam katvā mahāsatto mahābhinnikkhamanam nikkhamī”ti vuttam.

Evam Himavantam pavisitvā ca te bodhisattappamukhā ekaṃ padumasaram nissāya ramaṇīye bhūmibhāge assamam katvā pabbajivā vanamūlaphalāhārā yāpayimsu. Tesu Upakañcanādayo aṭṭha janā varena phalāphalam āharitvā ekasmiṃ pāsāṇaphalake attano itaresaṇca koṭṭhāse katvā ghaṇṭisaññaṃ datvā attano koṭṭhāsam ādāya vasanaṭṭhānam pavisanti. Sesāpi ghaṇṭisaññāya paṇṇasālato nikkhamivā attano attano pāpuṇanakoṭṭhāsam ādāya vasanaṭṭhānam gantvā paribhuñjitvā samaṇadhammam karonti.

Aparabhāge bhisāni āharitvā tatheva khādanti. Tattha te² ghoratapā paramadhitindriyā³ kasiṇaparikkammaṃ karontā viharimsu. Atha nesam sīlatejena Sakkassa bhavanam kampi. Sakko tam kāraṇam ñatvā “ime isayo vīmaṃsissāmī”ti attano ānubhāvena mahāsattassa koṭṭhāse tayo divase antaradhāpesi. Mahāsatto paṭhamadivase koṭṭhāsam adisvā “mama koṭṭhāso pamuṭṭho bhavissatī”ti cintesi. Dutiyadivase “mama dosena bhavitabbam, paṇāmanavasena mama koṭṭhāsam na ṭhapitam maññe”ti cintesi. Tatiyadivase “tam kāraṇam sutvā khamāpessāmī”ti sāyanhasamaye ghaṇṭisaññaṃ datvā tāya saññāya sabbesu sannipatitesu tamattham ārocetvā tīsupi

1. Jātaka-Ṭṭha 4. 305 piṭṭhe.

2. Tathā (Sī)

3. Parivāritindriyā (Sī)

divasesu tehi jeṭṭhakoṭṭhāsassa ṭhapitabhāvaṃ sutvā “tumhehi mayhaṃ koṭṭhāso ṭhapito, mayā pana na laddho, kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti āha. Taṃ sutvā sabbeva saṃvegappattā ahesuṃ.

Tasmim assame rukkhadevatāpi attano bhavanato otarivā tesam santike nisīdi. Manussānaṃ hatthato palāyivā araṇṇaṃ pavittṭho eko vāraṇo ahituṇḍikahatthato palāyivā mutto sappakīlāpanako eko vānaro ca tehi isihi kataparicayā tadā tesam santikaṃ gantvā ekamantaṃ aṭṭhaṃsu. Sakkopi “isigaṇaṃ pariggaṇhissāmi”ti adissamānakāyo tattheva aṭṭhāsi. Tasmiṃca khaṇe bodhisattassa kaniṭṭho Upakañcanaṭāpaso uṭṭhāya bodhisattaṃ vandivā sesānaṃ apacitiṃ dassetvā “ahaṃ saṇṇaṃ paṭṭhapetvā¹ attānaññeva sodhetuṃ labhāmi”ti pucchitvā “āma labhasi”ti vutte isigaṇamajjhe ṭatvā sapathaṃ karonto—

“Assaṃ gavaṃ rajataṃ jātarūpaṃ,
Bhariaṃ ca so idha labhataṃ manāpaṃ.
Puttehi dārehi samaṅgi hotu,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi”ti²—

imaṃ gāthaṃ abhāsi. Imaṃ hi so “yattakāni piyavatthūni honti, tehi vippayoge tattakāni dukkhāni uppajjantī”ti vatthukāme garahanto āha.

Taṃ sutvā isigaṇo “mārisa mā kathaya, atibhāriyo te sapatho”ti kaṇṇe pidahi. Bodhisattopi “atibhāriyo te sapatho, na tvaṃ tāta gaṇhasi, tava pattāsane nisīdā”ti āha. Sesāpi sapathaṃ karontā yathākkamaṃ—

“Mālaṃ ca so kāsikacandanaṃ ca,
Dhāretu putta’ssa bahū bhavantu.
Kāmesu tibbaṃ kurutaṃ apekkaṃ,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

1. Aññaṃ apaṭṭhapetvā (Ka)

2. Khu 5. 285 piṭṭhe.

Pahūtadhañño kasimā yasassī,
 Putte gihī dhanimā sabbakāme.
 Vayaṃ apassaṃ gharamāvasātu,
 Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

So khattiyo hotu pasayhakārī,
 Rājābhirājā balavā yasassī.
 Sacāturantam mahi'māvasātu,
 Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

So brāhmaṇo hotu avītarāgo,
 Muhuttanakkhattapathesu yutto.
 Pūjetu naṃ raṭṭhapatī yasassī,
 Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

Ajjhāyakaṃ sabbasamantavedaṃ¹,
 Tapassinaṃ maññatu sabbaloko.
 Pūjentu naṃ jānapadā samecca,
 Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

Catussadaṃ gā mavaraṃ samiddhaṃ,
 Dinnaṃ hi so bhuñjatu vāsavena.
 Avītarāgo maraṇaṃ upetu,
 Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

So gāmaṇī hotu sahāyamajjhe,
 Naccehi gītehi pamodamāno.
 So rājato byasanamā'lattha kiñci,
 Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

Taṃ ekarājā pathaviṃ vijetvā,
 Itthīsaḥassassa ṭhapetu agge.
 Sīmantiṇīnaṃ pavarā bhavātu,
 Bhisāni te brāhmaṇa yā ahāsi.

1. Sabbasamantavedaṃ (Sī, Ka)

Isīnaṃ hi sā sabbasamāgatānaṃ,
 Bhuñjeyya sāduraṃ avikampamānā.
 Carātu lābhena vikatthamānā,
 Bhisāni te brāhmaṇa yā ahāsi.

Āvāsiko hotu mahāvihāre,
 Navakammiko hotu Gajaṅgalāyaṃ.
 Ālokasandhiraṃ divasaṃ karotu,
 Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

So bajjhataṃ pāsasatchi chamhi,
 Rammā vanā nīyatu rājadhāniraṃ.
 Tuttehi so haññatu pācanehi,
 Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

Alakkamālī tipukaṇṇapiṭṭho,
 Laṭṭhihato sappamukhaṃ upetu.
 Sakacchabandho visikhaṃ carātu,
 Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi”ti¹—

imā gāthāyo avocurā.

Tattha **tibbanti** vatthukāmakilesakāmesu bahalaṃ apekkhaṃ karotu.

Kasimāti sampannakasikammo. **Putte gihī dhanimā sabbakāmeti** putte labhatu, gihī hotu, sattavidhena dhanena dhanimā hotu, rūpādibhede sabbakāme labhatu. **Vayaṃ apassanti** mahallakakālepi apabbajitvā attano vayaṃ apassanto pañcakāmaguṇasamiddhaṃ ghameva āvasatu.

Rājābhirājāti rājūnaṃ antare atirājā. **Avītarāgoti** purohitaṭṭhānataṇhāya sataṇho. **Tapassinanti** tapasīlaṃ, sīlasampannoti naṃ maññatu. **Catussadanti** ākiṇṇamanussatāya manussehi pahūtadhaññatāya dhaññena sulabhadārutāya dārūhi sampannodakatāya udakenāti catūhi ussannaṃ. **Vāsavenāti** vāsavena dīnaṃ viya acalaṃ, vāsavato laddhavarānubhāveneva² rājānaṃ ārādhetaṃ tena dinnantipi attho. **Avītarāgoti** avigatarāgo kaddame sūkaro viya kāmapaṇke nimuggova hotu.

1. Khu 5. 285 piṭṭhādīsu.

2. Laddhavarānubhāvenekaṃ (Si)

Gāmaṇīti gāmajetṭhako. **Tanti** taṃ itthiṃ. **Ekarājā**ti aggarājā.
Itthisahassassāti vacanamatṭhatāya vuttam, soḷasannam itthisahassānam
 aggaṭṭhāne ṭhapetūti attho. **Sīmantiṇī**anti sīmantadharānam, itthīnanti attho.
Sabbasamāgatāanti sabbesaṃ sannipatitānam majjhe nisīditvā.
Avikampamānāti anosakkamānā sādurasam bhuñjatūti attho. **Carātu lābhena**
vikatthamānāti lābhahetu singāravesam gahetvā lābham uppādetum caratu.
Āvāsikoti āvāsajagganako. **Gajaṅgalā**yanti evaṃnāmake nagare, tattha kira
 dabbasambhārā sulabhā. **Āloka**sandhiṃ **diva**santi ekadivasena ekameva
 vātapānam karotu. So kira devaputto Kassapabuddhakāle
 Gajaṅgalanagaram¹ nissāya yojanike mahāvihāre āvāsiko saṃghatthero
 hutvā jiṇṇe vihāre navakammāni karontova mahādukkham anubhavi, taṃ
 sandhāyāha.

Pāsasatehīti bahūhi pāsehi. **Chamhī**ti catūsu pādesu gīvāya kaṭibhāge
 cāti chasu ṭhānesu. **Tuttehī**ti dvikaṇṭakāhi dīghalaṭṭhihi. **Pācanehī**ti
 rassapācanehi, aṅkusakehi vā. **Alakkamālī**ti ahituṇḍikena kaṇṭhe
 parikkhipitvā ṭhapitāya alakkamālāya samannāgato. **Tipukaṇṇapiṭṭhoti**
 tipupīlandhanena pīlandhitapiṭṭhikaṇṇo kaṇṇapiṭṭho. **Laṭṭhihatoti**
 sappakīlāpanam sikkhāpayamāno laṭṭhiyā hato hutvā. Sabbam te
 kāmabhogaṃ gharāvāsaṃ attanā attanā anubhūta dukkhaṃ jigucchanta
 tathā tathā sapaṭham karontā evamāhaṃsu.

Atha bodhisatto “sabbehi imehi sapaṭho kato, mayāpi kātum vaṭṭatī”ti
 sapaṭham karonto—

“Yo ve anaṭṭhamva naṭṭhanti cāha,
 Kāmeva so labhataṃ bhuñjataṃ ca.
 Agāramajjhe maraṇam upetu,
 Yo vā bhonto saṅkati kañci devā”ti²—

imaṃ gāthamāha.

Tattha **bhontoti** bhavanto. **Saṅkatī**ti āsaṅkati. **Kañcī**ti aññataram.

1. Kajaṅgalanagaram (Sī)

2. Khu 5. 287 piṭṭhe.

Atha Sakko “sabbepime kāmesu nirapekkhā”ti jānitvā saṁviggamānaso na imesu kenacipi bhisāni nītāni, nāpi tayā anaṭṭhaṁ natṭhanti vuttaṁ, api ca ahaṁ tumhe vīmaṁsitukāmo antaradhāpesinti dassento—

“Vīmaṁsamāno isino bhisāni,
Tīre gahetvāna thale nidhesiṁ.
Suddhā apāpā isayo vasanti,
Etāni te brahmacārī bhisāni”ti¹—

osānagāthamāha.

Taṁ sutvā bodhisatto—

“Na te naṭā no pana kīlaneyyā,
Na bandhavā no pana te sahāyā².
Kismiṁ vu’patthambha sahasanetta,
Isiṁhi tvaṁ kīlasi Devarāja”ti³—

Sakkaṁ tajjesi.

Atha naṁ Sakko—

“Ācariyo mesi pitā ca mayhaṁ,
Esā patiṭṭhā khalitassa brahme.
Ekāparādhaṁ khama bhūripañña,
Na paṇḍitā kodhabalā bhavanti”ti³—

khamāpesi.

Mahāsatto Sakkassa devaraṇṇo khamitvā sayam isigaṇaṁ khamāpento—

“Suvāsitaṁ isinaṁ ekarattaṁ,
Yaṁ Vāsavaṁ bhūtapati’ddasāma.
Sabbeva bhonto sumanā bhavantu,
Yaṁ brāhmaṇo paccupādī⁴ bhisāni”ti³—

āha.

1. Khu 5. 287 piṭṭhe. 2. Sahāsā (Sī) 3. Khu 5. 288 piṭṭhe. 4. Paccapādī (Sī)

Tattha **na te naṭā**ti Devarāja mayam tava naṭā vā kīḷitabbayuttakā vā na homa. Nāpi tava nātakā, na **sahāyā** hassam kātabbā. Atha tvaṃ **kismim vupatthambhā**ti kim upatthambhakam katvā, kim nissāya isihi saddhim kīḷasīti attho. **Esā patiṭṭhā**ti esā tava pādacchāyā ajja mama khalitassa aparādhassa patiṭṭhā hotu. **Suvāsita**nti āyasmantānam isīnam ekarattimpi imasmim araṇṇe vasitam suvasitameva. Kimkāraṇā? **Yam vāsavam bhūtapati**m addasāma. Sace hi mayam nagare avasimhā, na imam addasāma. **Bhontoti** bhavanto. Sabbepi **sumanā bhavantu** tussantu, Sakkassa devaraṇṇo khamantu, kimkāraṇā? **Yam brāhmaṇo paccupādī bhisāni** yasmā tumhākam ācariyo bhisāni alabhīti. Sakko isigaṇam vanditvā devalokam gato. Isigaṇopi jhānābhiññāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahosi, tadā Upakañcanādayo cha bhātaro Sāriputta moggallānamahākassapa-anuruddhapuṇṇa-ānandattherā, bhaginī Uppalavaṇṇā, dāsī Khujjuttarā, dāso Citto gahapati, rukkhadevatā Sātāgiro, vāraṇo Pālileyyanāgo, vānaro Madhuvāsīṭṭho, Sakko Kāḷudāyī, Mahākañcanatāpaso Lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva dasa pāramiyo niddhāretabbā. Tathā accantameva kāmesu anapekkhatādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Bhisacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Soṇapaṇḍitacariyāvaṇṇanā

42. Pañcame **nagare Brahmavaḍḍhaneti** Brahmavaḍḍhananāmake nagare. **Kulavareti** aggakule. **Seṭṭheti** pāsamsatame. **Mahāsāleti** mahāsāre. **Ajāyahanti** ajāyim aham. Idam vuttam hoti—tasmim kāle “brahmavaḍḍhanan”ti laddhanāme Bārāṇasinagare **yadā homi** bhavāmi paṭivasāmi, tadā abhijātasampattiyā uditoditabhāvena agge vijjāvatasampattiyā seṭṭhe asītikoṭivibhavatāya mahāsāle brāhmaṇakule aham uppajjinti.

Tadā hi mahāsatto brahmalokato cavitvā Brahmavaḍḍhananagare asītikoṭṭivibhavassa aññatarassa brāhmaṇamahāsālassa putto hutvā nibbatti, tassa nāmaggaḥaṇadivase “Soṇakumāro”ti nāmaṃ karimsu. Tassa padasā gamanakāle aññopi satto brahmalokā cavitvā bodhisattassa mātuyā kucchimhi paṭisandhimgaṇhi, tassa jātassa “Nandakumāro”ti nāmaṃ karimsu. Tesam uggahitavedānaṃ sabbasippanipphattippattānaṃ vayappattānaṃ rūpasampadaṃ disvā tuṭṭhahaṭṭhā mātāpitara “gharabandhanena bandhissāmā”ti paṭhamam Soṇakumāraṃ āhaṃsu “tāta te patirūpakulato dārikam ānessāma, tvaṃ kuṭumbaṃ paṭipajjāhi”ti.

Mahāsatto “alam mayham gharāvāsena, aham yāvajivam tumhe paṭijaggitvā tumhākaṃ accayena pabbajissāmī”ti āha, mahāsattassa hi tadā tayopi bhavā ādittam agāram viya aṅgarakāsu viya ca upaṭṭhahimsu. Visesto panesa nekkhammajjhāsayo nekkhammādhimutto ahosi. Tassa adhippāyam ajānantā te punappunam kathentāpi tassa cittam alabhitvā Nandakumāraṃ āmantetvā “tāta tena hi tvaṃ kuṭumbaṃ paṭipajjāhi”ti vatvā tenāpi “nāham mama bhātara chaḍḍitakheḷam sīsena ukkhipāmi, ahampi tumhākaṃ accayena bhātara saddhim pabbajissāmī”ti vutte “ime evam taruṇā kāmeha jahanti, kimaṅgam pana mayanti sabbeva pabbajissāmā”ti cintetvā “tāta kim vo amhākaṃ accayena pabbajjāya, sabbe saheva pabbajāmā”ti vatvā nātinaṃ dātabbayuttakaṃ datvā dāsajanaṃ bhujissaṃ katvā rañño ārocetvā sabbaṃ dhanam vissajjetvā mahādānaṃ pavattetvā cattāropi janā Brahmavaḍḍhananagaraṃ nikkhamitvā Himavantappadese padumapuṇḍarikamaṇḍitaṃ mahāsaraṃ nissāya ramaṇīye vanasaṇḍe assamaṃ māpetvā pabbajitvā tattha vasimsu. Tena vuttam—

43. “Tadāpi lokam disvāna, andhībhūtaṃ tamotthaṭam.

Cittam bhavato patikuṭati, tuttavagahataṃ viya.

44. Disvāna vividham pāpam, evam cintesaham tadā.

Kadāham gehā nikkhamma, pavississāmi kānanaṃ.

45. Tadāpi mam nimantimsu, kāmabhogehi nātayo.

Tesampi chandamācikkhim, mā nimantetha tehi mam.

46. Yo me kaniṭṭhako bhātā, Nando nāmāsi paṇḍito.
Sopi maṃ anusikkhanto, pabbajjāṃ samarocayi.

47. Ahaṃ Soṇo ca Nando ca, ubho mātāpitā mama.
Tadāpi bhoge chaḍḍetvā, pāvisimhā mahāvanan”ti.

Tattha **tadāpī**ti yadā ahaṃ Brahmavaḍḍhananagare Soṇo nāma brāhmaṇakumāro ahoṣim, tadāpi. **Lokaṃ disvānā**ti sakalampi sattalokaṃ paññācakkhunā passitvā. **Andhībhūta**nti paññācakkhuvirahena andhajātaṃ andhabhāvaṃ pattam. **Tamotthaṇa**nti avijjandhakārena abhibhūtaṃ. **Cittaṃ bhavato patikuṭa**tīti jāti-ādisaṃvegavatthupaccavekkhaṇena kāmādhivhavato mama cittaṃ saṅkuṭati sanniliyati na visarati. **Tuttavegahataṃ viyā**ti tuttaṃ vuccati ayokaṇṭakasīso dīghadaṇḍo, yo patodoti vuccati, tena vegasā abhihato yathā hatthājānīyo saṃvegappatto hoti, evaṃ mama cittaṃ tadā kāmādīnavapaccavekkhaṇena saṃvegappattanti dasseti.

Disvāna vividhaṃ pāpanti gehaṃ āvasantehi gharāvāsanimittam chandadosādivasena karīyamānaṃ nānāvidhaṃ pāṇātipātāpāpakammañceva tannimittaṇca nesaṃ lāmakabhāvaṃ passitvā. **Evaṃ cintesahaṃ tadā**ti “kadā nu kho ahaṃ mahāhatthī viya ayabandhanaṃ gharabandhanaṃ chinditvā gehato nikkhamanavasena vanaṃ pavisissāmi”ti evaṃ tadā Soṇakumārakāle cintesiṃ ahaṃ. **Tadāpi maṃ nimantimsū**ti na kevalaṃ Ayogharapaṇḍitādikāleyeva, atha kho tadāpi tasmim Soṇakumārakālepi maṃ mātāpitu-ādayo ñātayo kāmabhogino kāmajjhāsaya “chi tāta imaṃ asītikoṭṭidhanaṃ vibhavaṃ paṭipajja, kulavaṃsaṃ paṭiṭṭhāpehi”ti uḷārehi bhogehi nimantayimsu. **Tesampi chandamācikkhanti** tesampi mama ñātīnaṃ tehi kāmabhogehi mā maṃ nimantayittāti attano chandampi ācikkhiṃ, pabbajjāya ninnajjhāsayampi kathesiṃ, yathājjhāsayaṃ paṭipajjathāti adhippāyo.

Sopi maṃ anu sikkhantoti “ime kāmā nāma appassādā bahudukkhā bahūpāyāsā”ti-ādīnā¹ nayena nānappakāraṃ kāmesu ādīnavam paccavekkhitvā yathāhaṃ silādīni sikkhanto pabbajjāṃ rocesiṃ, sopi

1. Ma 1. 182; Ma 2. 28; Vi 2. 175 piṭṭhādīsu.

Nandapaṇḍito tatheva tassa nekkhammena maṃ anusikkhanto **pabbajjaṃ samarocayīti. Ahaṃ Soṇo ca Nando cāti** tasmiṃ kāle Soṇanāmakko ahaṃ mayhaṃ kaniṭṭhabhātā Nando cāti. **Ubho mātāpitāmamāti** “ime nāma puttakā evaṃ taruṇakālepi kāme jahanti, kimaṅgaṃ pana mayan”ti uppannasamvegā mātāpitāro ca. **Bhoge chaḍḍetvāti** asīti koṭivibhavasamiddhe mahā bhoge anapekkhacittā khelapiṇḍaṃ viya pariccajitvā mayaṃ cattāropi janā Himavantappadese **mahāvanaṃ** nekkhammajjhāsayaena pavisimhāti attho.

Pavisitvā ca te tattha ramaṇīye bhūmibhāge assamaṃ māpetvā tāpasapabbajjāya pabbajitvā tattha vasimsu. Te ubhopi bhātāro mātāpitāro paṭijaggimsu. Tesu Nandapaṇḍito “mayā ābhataphalāphalāneva mātāpitāro khādāpessāmi”ti hiyyo ca purimagocaragahitaṭṭhānato ca yāni tāni avasesāni phalāphalāni pātova ānetvā mātāpitāro khādāpeti. Te tāni khāditvā mukhaṃ vikkhāletvā uposathikā honti. Soṇapaṇḍito pana dūraṃ gantvā madhuramadhurāni supakkāni āharitvā upanāmeti. Atha naṃ te “tāta kaniṭṭhena ābhatāni mayaṃ khāditvā uposathikā jātā, idāni no attho natthi”ti vadanti. Iti tassa phalāphalāni paribhogaṃ na labhanti vinassanti, punadivasādisupi tathevāti evaṃ so pañcābhiññatāya dūrampi gantvā āharati, te pana na khādanti.

Atha mahāsatto cintesi “mātāpitāro sukhumālā, Nando ca yāni tāni apakkāni duppakkāni phalāphalāni āharitvā khādāpeti, evaṃ sante ime na ciraṃ pavattissanti, vāressāmi nan”ti. Atha naṃ āmantetvā “Nanda ito paṭṭhāya phalāphalaṃ āharitvā mamāgamaṇaṃ patimānehi, ubho ekatova khādāpessāmā”ti āha. Evaṃ vuttepi attano puññaṃ paccāsīsanto na tassa vacanamakāsi. Mahāsatto taṃ upaṭṭhānaṃ āgataṃ “na tvaṃ paṇḍitānaṃ vacanaṃ karosi, ahaṃ jeṭṭho, mātāpitāro ca mameva bhāro, ahameva ne paṭijaggissāmi, tvaṃ ito aññattha yāhi”ti tassa accharam pahari.

So tena paṇāmito tattha ṭhātuṃ asakkonto taṃ vanditvā mātāpitūnaṃ tamatthaṃ ārocetvā attano paṇṇasālaṃ pavisitvā

kasiṇaṃ oloketvā taṃdivasameva aṭṭha ca samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattetvā cintesi “kiṃ nu kho ahaṃ Sinerupādato ratanavālukaṃ āharitvā mama bhātu paṇṇasālāpariveṇaṃ ākiritvā khamāpessāmi, udāhu Anotattato udakaṃ āharitvā khamāpessāmi. Atha vā me bhātā devatāvasena kameyya, cattāro mahārājāno Sakkañca devarājānaṃ ānetvā khamāpessāmi, evaṃ pana na sobhissati, ayaṃ kho Manojō Brahmavaḍḍhanarājā sakalajambudīpe aggarājā, taṃ ādiṃ katvā sabbe rājāno ānetvā khamāpessāmi, evaṃ sante mama bhātu guṇo sakalajambudīpaṃ avattharitvā gamissati, cando viya sūriyo viya ca paññāyissati”ti.

So tāvadeva iddhiyā gantvā Brahmavaḍḍhananagare tassa rañño nivesanadvāre otaritvā “eko tāpaso tumhe daṭṭhukāmo”ti rañño ārocāpetvā tena katokāso tassa santikaṃ gantvā ahaṃ attano balena sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā tava dassāmīti. Kathaṃ pana tumhe bhante sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā dassathāti. Mahārāja kassaci vadhacchedaṃ akatvā attano iddhiyāva gahetvā dassāmīti mahatiyā senāya saddhiṃ taṃ ādāya Kosalaraṭṭhaṃ gantvā nagarassa avidūre khandhāvāraṃ nivesetvā “yuddhaṃ vā no detu, vase vā vattatū”ti Kosalarañño dūtaṃ pāhesi. Tena kujjhitvā yuddhasajjena hutvā nikkhantena saddhiṃ yuddhe āraddhe attano iddhānubhāvena yathā dvinnāṃ senānaṃ pīḷanaṃ na hoti, evaṃ katvā yathā ca Kosalarājā tassa vase vattati, evaṃ vacanapaṭivacanaharaṇehi saṃvidahi. Etenupāyena sakalajambudīpe rājāno tassa vase vattāpesi.

So tena parituṭṭho Nandapaṇḍitaṃ āha “bhante tumhehi yathā mayhaṃ paṭiññātaṃ, tathā kataṃ, bahūpakārā me tumhe, kimahaṃ tumhākaṃ karissāmi, ahaṃ hi te sakalajambudīpe upaḍḍharajjampi¹ dātuṃ icchāmi, kimaṅgaṃ pana hatthi assa ratha maṇi muttā pavāḷa rajata suvaṇṇa dāsi dāsaparijanaparicchedan”ti. Taṃ sutvā Nandapaṇḍito na me te mahārāja rajjena attho, nāpi hatthiyānādīhi, api ca kho te raṭṭhe asukasmīṃ nāma assame mama mātāpitaro pabbajitvā vasanti, tyāhaṃ upaṭṭhahanto

1. Uparajjampi (Ka)

ekasmiṃ aparādhe mama jeṭṭhabhātikena Soṇapaṇḍitena nāma mahesinā
 paṇādhito, svāhaṃ taṃ ādāya tassa santikaṃ gantvā khamāpessāmi, tassa
 me tvaṃ khamāpane sahāyo hohīti. Rājā “sādhū”ti sampaṭicchitvā
 catuvīsati-akkhobhani¹ parimāṇāya senāya parivuto ekasatarājūhi saddhiṃ
 Nandapaṇḍitaṃ purakkhatvā taṃ assamapadaṃ patvā caturaṅgulappadesaṃ
 muñcitvā ākāse ṭhitena kājena Anotattato udakaṃ āharitvā pāṇiyaṃ
 paṭisāmetvā pariveṇaṃ sammajjitvā mātāpitūnaṃ āsannappadese nisinnaṃ
 jhānaratisamappitaṃ mahāsattaṃ upasaṅkamtivā Nandapaṇḍito naṃ
 khamāpesi. Mahāsatto Nandapaṇḍitaṃ mātaraṃ paṭicchāpetvā attanā
 yāvajjivaṃ pitaraṃ paṭijaggi. Tesāṃ pana rājūnaṃ—

“Ānando ca pamodo ca, sadā hasitakīlitaṃ.

Mātaraṃ paricaritvāna, labbhametaṃ vijānatā.

Ānando ca pamodo ca, sadā hasitakīlitaṃ.

Pitaraṃ paricaritvāna, labbhametaṃ vijānatā.

Dānaṃ peyyavajjaṃ, atthacariyā ca yā idha.

Samānattatā ca dhammesu, tattha tattha yathārahaṃ.

Ete kho saṅgahā loke, rathassāṇiva yāyato.

Ete ca saṅgahā nāssu, na mātā puttakāraṇā.

Labhetha mānaṃ pūjaṃ vā, pitā vā puttakāraṇā.

Yasmā ca saṅgahā ete, sammapekkhanti paṇḍitā.

Tasmā mahattaṃ papponti, pāsaṃsā ca bhavanti te.

Brahmāti mātāpitāro, pubbācariyāti vuccare.

Āhuneyyā ca puttānaṃ, pajāya anukampakā.

Tasmā hi ne namasseyya, sakkareyya ca paṇḍito.

Annena atha pānena, vatthena sayanena ca.

Ucchādanena nhāpanena, pādānaṃ dhovanena ca.

Tāya naṃ pāricariyāya, mātāpitūsu paṇḍitā.

Idheva naṃ pasaṃsanti, pecca sagge pamodati”ti²—

1. ...akkhobhani... (Sī, Ka)

2. Khu 6. 81 piṭṭhādīsu.

Buddhalīlāya dhammaṃ desesi, taṃ sutvā sabbepi te rājāno sabalakāyā pasīdiṃsu. Atha ne pañcasu sīlesu paṭiṭṭhāpetvā “dānādīsu appamattā hothā”ti ovaditvā vissajjesi. Te sabbepi dhammena rajjaṃ kāretvā āyupariyosāne devanagaraṃ pūrayiṃsu. Bodhisatto “ito paṭṭhāya mātaraṃ paṭijaggāhi”ti mātaraṃ Nandapaṇḍitaṃ paṭicchāpetvā attanā yāvajīvaṃ pitaraṃ paṭijaggi. Te ubhopi āyupariyosāne brahmalokaparāyanā ahesuṃ. Tadā mātāpitara mahārājakulāni, Nandapaṇḍito Ānandatthero, Manojō rājā Sāriputtatthero, ekasatārājāno asītimahātherā ceva aññataratherā ca, catuvīsati-akkhobhanīparisā Buddhaparisā, Soṇapaṇḍito Lokanātho.

Tassa kiñcāpi sātisayā nekkhammapāramī, tathāpi heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo ca niddhāretabbā. Tathā accantameva kāmesu anapekkhatā, mātāpitūsu tibbo sagāravasappatissabhāvo, mātāpitu-upaṭṭhānena atitti, satipi nesaṃ upaṭṭhāna sabbakālaṃ samāpattivihārehi vītināmananti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Soṇapaṇḍitacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nekkhmapāramī niṭṭhitā.

6. Temiyacariyāvaṇṇanā

48. Chaṭṭhe **Kāsirājassa atrajoti** Kāsirañño atrajo putto **yadā homi**, tadā **mūgapakkhoti nāmena, Temiyoti vadanti manti** Temiyoti nāmena mūgapakkhavatādhiṭṭhānena “Mūgapakkho”ti mātāpitara ādiṃ katvā sabbeva maṃ vadantīti sambandho. Mahāsattassa hi jātadivase sakalakāsiraṭṭhe devo vassī, yasmā ca so rañño ceva amaccādīnañca hadayaṃ ulārena pītisinehena temayamāno uppanno, tasmā “Temiyakumāro”ti nāmaṃ ahosi.

49. **Soḷasitthisahassānanti** soḷasannaṃ Kāsirañño itthāgārasahassānaṃ. **Na vijjati pumoti** putto na labbhati. Na kevalaṅca putto eva, dhītāpissa natthi eva. **Ahorattānaṃ accayena, nibbatta ahametakoti** aputtakasseva tassa rañño bahūnaṃ saṃvaccharānaṃ atītattā anekesaṃ ahorattānaṃ apagamanena¹ sakkadattiyo ahametakova bodhipariyesanaṃ caramāno tadā tassa putto hutvā uppannoti Satthā vadati.

Tatrāyaṃ anupubbikathā—atīte Bārāṇasiyaṃ Kāsirājā rajjaṃ kāresi. Tassa soḷasasahassā itthiyo ahesuṃ. Tāsu ekāpi puttaṃ vā dhītaraṃ vā na labhati, nāgarā “amhākaṃ rañño vaṃsānurakkhako ekopi putto natthi”ti vippaṭṭisārī jātā sannipatitvā rājānaṃ “puttaṃ patthehi”ti āhaṃsu. Rājā soḷasasahassā itthiyo “puttaṃ patthethā”ti āṇāpesi. Tā candādīnaṃ upaṭṭhānādīni katvā patthentiyopi na labhiṃsu. Aggamaheṣī panassa Maddarājadhītā Candādevī nāma sīlasampannā ahosi. Rājā “tvampi puttaṃ patthehi”ti āha. Sā puṇṇamadvase uposathikā hutvā attano sīlaṃ āvajjetvā “sacāhaṃ akhaṇḍasīlā, iminā me saccena putto uppajjatū”ti saccakiriyamakāsi. Tassā sīlatejena Sakkassa āsanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ kārāṇaṃ ñatvā “Candādeviyā puttapaṭilābhassa upāyaṃ karissāmi”ti tassā anucchavikaṃ puttaṃ upadhārento bodhisattaṃ Tāvatisabhavane nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā tato cavitvā uparidevaloke uppajjitukāmaṃ disvā tassa santikaṃ gantvā “samma tayi manussaloke uppanne pāramiyo ca te pūressanti, mahājanassa ca vuḍḍhi bhavissati, ayaṃ kāsirañño Candā nāma aggamaheṣī puttaṃ pattheti, tassā kucchiyaṃ uppajjāhi”ti āha.

So “sādhū”ti paṭissuṇitvā tassā kucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa sahāyā pañcasatā devaputtā khīṇāyukā devalokā cavitvā tasseva rañño amaccabhariyānaṃ kucchīsu paṭisandhiṃ gaṇhiṃsu. Devī gabbhassa patiṭṭhitabhāvaṃ ñatvā rañño ārocesi. Rājā gabbhaparihāraṃ dāpesi. Sā paripuṇṇagabbhā dhañṇapuñṇalakkhaṇasampannaṃ puttaṃ vijāyi. Taṃdivasameva

1. Accayena (Si)

amaccagehesu pañcakumārasatāni vijāyimsu. Ubhayampi sutvā rājā “mama puttassa parivārā etc”ti pañcannaṃ dāraśatānaṃ pañcadhātisaṭṭhāni pesetvā kumārapasādhanaṃ ca pesesi. Mahāsattassa pana atidighādidosavivajjitā alambatthanā madhurathaññā catusaṭṭhahātiyo datvā mahantaṃ sakkāraṃ katvā Candādeviyāpi varaṃ adāsi. Sā gahitakaṃ katvā ṭhapesi. Dārako mahatā parivārena vaḍḍhati. Atha naṃ ekamāsikaṃ alaṅkaritvā rañño santikaṃ ānayimsu. Rājā piyaputtaṃ oloketvā āliṅgitvā aṅke nisīdāpetvā ramayamāno nisīdi.

50. Tasmiṃ khaṇe cattāro corā ānītā. Rājā tesu ekassa sakaṇṭhakāhi kasāhi pahārasahassaṃ āṇāpesi, ekassa saṅkhalikāya bandhitvā bandhanāgārappavesanaṃ, ekassa sarīre sattippahāradānaṃ, ekassa sūlāropanaṃ. Mahāsatto pitu kathaṃ sutvā saṃvegappatto hutvā “aho mama pitā rajjaṃ nissāya bhāriyaṃ nirayagāmikammaṃ karotī”ti cintesi. Punadivase naṃ setacchattassa heṭṭhā alaṅkatasirisayane nipajjāpesuṃ.

So thokaṃ niddāyitvā paṭibuddho akkhīni ummīletvā setacchattaṃ olokento¹ mahantaṃ sirivibhavaṃ passi, athassa pakatiyāpi saṃvegappattassa atirekataraṃ bhayaṃ uppajji. So “kuto nu kho ahaṃ imaṃ rājagehaṃ āgato”ti upadhārento jātissaraññaṇa devalokato āgatabhāvaṃ ñatvā tato paraṃ olokento Ussadaniraye pakkabhāvaṃ passi. Tato paraṃ olokento tasmiṃyeva nagare rājabhāvaṃ passi. Atha so “ahaṃ vīsativassāni rajjaṃ kāretvā asītivassasahassāni Ussadaniraye paccim, idāni punapi imasmim coragehe nibbattosmi, pitāpi me hiyyo catūsu coresu ānītesu tathārūpaṃ pharusaṃ nirayasamvattanikaṃ kathaṃ kathesi. Na me iminā avidita²vipulānatthāvahena rajjena attho, kathaṃ nu kho imaṃ coragehā mucceyyan”ti cinto nipajji. Atha naṃ ekā devadhītā “tāta Temiyakumāra mā bhāyi, tīṇi aṅgāni adhiṭṭhahitvā tava sotthi bhavissati”ti samassāsesi. Taṃ sutvā mahāsatto

1. Oloketvā (Ka)

2. Avirata... (Sī)

rajjasaṅkhātā anattato muccitukāmo soḷasasaṁvaccharāṇi tīṇi aṅgāni acalādhiṭṭhānavasena adhiṭṭhahi. Tena vuttam **“kicchāladdham piyam puttam”**ti-ādi.

Tattha **kicchāladdhanti** kicchena kasirena cirakālapatthanāya laddham. **Abhijātanti** jātisampannam. Kāyajutiyā ceva ñāṇajutiyā ca samannāgatattā **jutindharam**. **Setacchattam dhārayitvāna**, sayane poseti **maṁ pitāti** pitā me Kāsirājā “mā naṁ kumāraṁ rajo vā ussāvo vā”ti jātakālato paṭṭhāya setacchattassa heṭṭhā sirisayane sayāpetvā mahantena parivārena maṁ poseti.

51. **Niddāyamāno sayanavare pabujjhivā** ahaṁ olovento **paṇḍaram** setacchattam **addasaṁ**. **Yenāhaṁ nirayaṁ gatoti** yena setacchattena tato tatiye attabhāve ahaṁ nirayaṁ gato, setacchattasīsenā rajjaṁ vadati.

52. **Saha diṭṭhassa me chattanti** taṁ setacchattam diṭṭhassa diṭṭhavato me saha tena dassanena, dassanasamakāamevāti attho. **Tāso uppajji bheravoti** suparividditādinavattā bhayānako cittutrāso udapādi. **Vinicchayaṁ samāpanno**, **kathāhaṁ imaṁ muñcissanti** katham nu kho ahaṁ imaṁ rajjaṁ kālakaṇṇiṁ muñceyyanti evaṁ vicāraṇaṁ āpajjiṁ.

53. **Pubbasālohitā mayhanti** pubbe ekasmiṁ attabhāve mama mātubhūtapubbā tasmim chatte adhivatthā **devatā** mayhaṁ **atthakāminī** hitesinī. **Sā maṁ disvāna dukkhitam**, **tīsu ṭhānesu yojayīti** sā devatā maṁ tathā cetodukkhena dukkhitam disvā mūgapakkhabadhirabhāvasaṅkhātesu tīsu rajjadukkhato nikkhamanakāraṇesu yojesi.

54. **Paṇḍiccayanti** paṇḍiccam, ayameva vā pāṭho. **Mā vibhāvayāti** mā pakāsehi. **Bālamatoti** bāloti ñāto. **Sabboti** sakalo antojano ceva bahijano ca. **Ocināyatūti** niharathetaṁ kālakaṇṇinti avajānātu. **Evaṁ tava attho bhavissatīti** evaṁ yathāvuttanayena avajānitabbabhāve sati tuyhaṁ gehato nikkhamanena **hitam** pāramiparipūraṇaṁ bhavissati.

55. **Tetaṃ vacananti** te etaṃ tīṇi aṅgāni adhiṭṭhāhīti vacanaṃ.

Atthakāmāsi me ammaṭi amma devate mama atthakāmā asi. **Hitakāmāti** tasseva pariyāyavacanaṃ. Atthoti vā ettha sukhaṃ veditabbaṃ. Hitanti tassa kāraṇabhūtaṃ puññaṃ.

56. **Sāgareva thalaṃ labhinti** coragehe vatāhaṃ jāto, ahu me mahāvatānatthoti sokasāgare osīdanto tassā devatāya ahaṃ vacanaṃ sutvā sāgare osīdanto viya thalaṃ patiṭṭhaṃ **alabhiṃ**, rajjakulato nikkhamanopāyaṃ alabhinti attho. **Tayo aṅge adhiṭṭhahinti** yāva gehato nikkhamiṃ, tāva tīṇi aṅgāni kāraṇāni adhiṭṭhahim.

57. Idāni tāni sarūpato dassetuṃ “**mūgo ahosin**”ti gāthamāha.

Tattha **pakkhoti** pīṭhasappi. Sesam suviññeyyameva.

Evam pana mahāsatte devatāya dinnanaye ṭhatvā jātavassato paṭṭhāya mūgādibhāvena attānaṃ dassente mātāpitāro dhāti-ādayo ca “mūgānaṃ hanupariyosānaṃ nāma evarūpaṃ na hoti, badhirānaṃ kaṇṇasotaṃ nāma evarūpaṃ na hoti, pīṭhasappīnaṃ hatthapādā nāma evarūpā na honti, bhavitabbamettha kāraṇena, vīmaṃsissāma nan”ti cintetvā “khīrena tāva vīmaṃsissāmā”ti sakaladivasam khīraṃ na denti, so sussantopi khīratthāya saddaṃ na karoti.

Athassa mātā “putto me chāto, khīramassa dethā”ti khīraṃ dāpesi. Evam antarantarā khīraṃ adatvā ekasaṃvaccharaṃ vīmaṃsantāpi antaraṃ na passiṃsu. Tato “kumārakā nāma pūvakhajjakaṃ piyāyanti, phalāphalaṃ piyāyanti, kīḷanabhaṇḍakaṃ piyāyanti, bhojanaṃ piyāyanti”ti tāni tāni palobhanīyāni upanetvā vīmaṃsanavasena palobhentā yāva pañcavassakālā antaraṃ na passiṃsu. Atha naṃ “dārakā nāma aggito bhāyanti, mattahatthito bhāyanti, sappato bhāyanti, ukkhittāsikapurisato bhāyanti, tehi vīmaṃsissāmā”ti yathā tehissa anatto na jāyati, tathā purimameva saṃvidahitvā atibhayānakākārena upagacchante kāresuṃ.

Mahāsatto nirayabhayaṃ āvajjetvā “ito sataguṇena saḥassaguṇena sataḥassaguṇena nirayo bhāyitabbo”ti niccalova hoti. Evampi vīmaṃsitvā antaraṃ na passantā puna “dāraḥ nāma samajjattikā hontī”ti samajjam kāretvāpi mahāsattaṃ sāṇiyā parikkhipitvā ajānantasseva catūsu passesu saṅkhasaddehi bherisaddehi ca sahasā ekaninnādaṃ kāretvāpi andhakāre ghaṭṭehi dīpaṃ upanetvā sahasā ālokaṃ dassetvāpi sakalasarīraṃ phāṇitena makkhetvā bahumakkhike ṭhāne nipajjāpetvāpi nhāpanādīni akatvā uccārapassāvatthake nipannaṃ ajjuhekkhitvāpi tattha ca palipannaṃ sayamānaṃ pariḥāsehi akkosanehi ca ghaṭṭetvāpi heṭṭhāmañce aggikapallaṃ katvā uṇhasantāpena piḷetvāpīti evaṃ nānāvidhehi upāyehi vīmaṃsantāpissa antaraṃ na passimsu.

Mahāsatto hi sabbattha nirayabhayameva āvajjetvā adhiṭṭhānaṃ avikopento niccalova ahosi. Evaṃ pannarasavassāni vīmaṃsitvā atha soḷasavassakāle “pīṭhasappino vā hontu mūgabaddhira vā rajāṇīyesu arajjantā dussañīyesu adussantā nāma natthīti nāṭakānissa paccupaṭṭhapetvā vīmaṃsissāmā”ti kumāraṃ gandhodakena nhāpetvā devaputtaṃ viya alaṅkaritvā devavimānakappaṃ pupphagandhadāmādīhi ekāmodapamodaṃ pāsādaṃ āropetvā uttamarūpadharā bhāvavilāsasampannaṃ devaccharāpaṭibhāgā itthiyo upaṭṭhapesuṃ “gacchatha naccādīhi kumāraṃ abhiraṃapethā”ti. Tā upagantvā tathā kātuṃ vāyamimsu. So buddhisampannatāya “imā me sarīrasamphassaṃ mā vindimsū”ti assāsapassāse nirundhi. Tā tassa sarīrasamphassaṃ avindantiyo “thaddhasarīro esa, nāyaṃ manusso, yakkho bhavissati”ti pakkamimsu.

Evaṃ soḷasa vassāni soḷasahi mahāvīmaṃsāhi anekāhi ca khuddakavīmaṃsāhi pariggaṇhituṃ asakkuṇitvā mātāpitara “tāta Temiyakumāra mayaṃ tava amūgādibhāvaṃ jānāma, na hi tesā evarūpāni mukhakaṇṇasotapādāni honti, tvaṃ amhehi patthetvā laddhaputtako, mā no nāsehi, sakalajambudīpe rājūnaṃ santikā garahato mocehī”ti saha visuṃ visuṇca anekavāraṃ yācimsu. So tehi evaṃ yāciyamānopi asuṇanto viya hutvā nipajji.

58. Atha rājā mahāsattassa ubho pāde kaṇṇasote jivhaṃ ubho ca hatthe kusalehi purisehi vīmaṃsāpetvā “yadipi apīṭhasappi-ādīnaṃ viyassa pādādayo, tathāpi ayaṃ pīṭhasappi mūgabadhiro maññe, īdise kāḷakaṇṇipurise imasmiṃ gehe vasante tayo antarāyā paññāyanti jīvitassa vā chattassa vā mahesiyā vā”ti lakkhaṇapāṭhakehi idāni kathitaṃ, jātadivase pana “tumhākaṃ domanassapariharaṇatthaṃ ‘dhaññapuññalakkhaṇo’ti vuttan”ti amaccehi ārocitaṃ sutvā antarāyabhayena bhūto “gacchatha naṃ avamaṅgalarathe nipajjāpetvā pacchimadvārena nīharāpetvā āmakasusāne nikhaṇathā”ti āṇāpesi. Taṃ sutvā mahāsatto haṭṭho¹ udaggo ahosi “cirassaṃ vata me manoratho matthakaṃ pāpuṇissatī”ti. Tena vuttaṃ **“tato me hatthapāde cā”**ti-ādi.

Tattha **maddiyāti** maddanavasena vīmaṃsitvā. **Anūnatanti** hatthādīhi avikalataṃ. **Nindisunti** “evaṃ anūnavayavopi samāno mūgādi viya dissamāno rajjaṃ kāretuṃ abhabbo, kāḷakaṇṇipuriso ayan”ti garahiṃsu. “Niddisun”tipi pāṭho, vadīmsūti attho.

59. **Chaḍḍanaṃ anumodisunti** rājadassanatthaṃ āgatā sabbepi janapadavāsino senāpatipurohitappamukhā rājapurisā te sabbepi **ekamaṇā** samānacittā **hutvā** antarāyapariharaṇatthaṃ raññā āṇattā bhūmiyaṃ nikhaṇanavasena mama chaḍḍanaṃ mukhasaṅkocaṃ akatvā abhimukhabhāvena sādhu suṭṭhu idaṃ kattabbamevāti anumodiṃsu.

60. **So me attho samijjhathāti** yassatthāya yadatthaṃ tato mūgādibhāvādhiṭṭhānavasena dukkaracaraṇaṃ ciṇṇaṃ caritaṃ, so attho mama samijjhati. Tesāṃ mama mātāpitu-ādīnaṃ **matim** adhippāyaṃ **sutvā** **so** ahaṃ mama adhippāyasamijjhanena **haṭṭho** anupadhāretvā bhūmiyaṃ nikhaṇanānujānanena **samviggamānasova** ahosinti vacanasesena sambandho vedītabbo.

61. Evaṃ kumārassa bhūmiyaṃ nikhaṇane raññā āṇatte Candādevī taṃ pavattiṃ sutvā rājānaṃ upasaṅkamitvā deva tumhehi mayhaṃ varo dinno,

1. Tuṭṭhahaṭṭho (Ka)

mayā ca gahitakaṃ katvā ṭhapito, taṃ me idāni dethāti. Gaṇha devīti. Puttassa me rajjaṃ dethāti. Putto te kāḷakaṇṇī, na sakkā dātunti. Tena hi deva yāvajīvaṃ adento satta vassāni dethāti. Tampi na sakkāti. Cha vassāni pañca cattāri tīṇi dve ekaṃ vassaṃ, satta māse cha pañca cattāro tayo dve ekaṃ māsaṃ addhamāsaṃ sattāhaṃ dethāti. Sādhu gaṇhāti.

Sā puttaṃ alaṅkārapetvā “Temiyakumārassa idaṃ rajjan”ti nagare bherim carāpetvā nagaraṃ alaṅkārapetvā puttaṃ hatthikkhandhaṃ āropetvā setacchattaṃ matthake kārapetvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā āgataṃ alaṅkatasirisayane nipajjāpetvā sabbarattim yāci “tāta Temiya taṃ nissāya soḷasa vassāni niddaṃ alabhitvā rodamaṇāya me akkhini uppakkāni, sokena hadayaṃ bhijjati viya, tava apīṭhasappi-ādibhāvaṃ jānāmi, mā maṃ anāthaṃ karī”ti. Iminā niyāmena cha divase yāci. Chaṭṭhe divase rājā Sunandaṃ nāma sārathim pakkosāpetvā “sve pātova avamaṅgalarathena kumāraṃ nīharitvā āmakasusāne bhūmiyaṃ nikhaṇitvā pathavivaḍḍhanakakammaṃ katvā chi”ti āha. Taṃ sutvā devī “tāta Kāsirājā taṃ sve āmakasusāne nikhaṇituṃ āṇāpesi. Sve maraṇaṃ pāpuṇissatī”ti āha.

Mahāsatto taṃ sutvā “Temiya soḷasa vassāni tayā kato vāyāmo matthakaṃ patto”ti haṭṭho udaggo ahosi. Mātuyā panassa hadayaṃ bhijjanākāraṃ viya ahosi. Atha tassā rattiya accayena pātova sārathi rathaṃ ādāya dvāre ṭhapetvā sirigabbhaṃ pavisitvā “devi mā mayhaṃ kujjhi, raṇṇo āṇā”ti puttaṃ ālīngitvā nipannaṃ devim piṭṭhihatthena apanetvā kumāraṃ ukkhipitvā pāsādā otari. Devī uraṃ paharitvā mahāsaddena paridevitvā mahātale ohīyi.

Atha naṃ mahāsatto oloketvā “mayi akathente mātu soko balavā bhavissatī”ti kathetukāmo hutvāpi “sace kathessāmi soḷasa vassāni kato vāyāmo mogho bhavissati, akathento panāhaṃ attano ca mātāpitūnañca paccayo bhavissāmī”ti adhivāsesi. Sārathi “mahāsattaṃ rathaṃ āropetvā

pacchimadvārābhimukhaṃ rathaṃ pesessāmi”ti pācīnadvārābhimukhaṃ pesesi. Ratho nagarā nikkhamitvā devatānubhāvena tiyojanatthānaṃ gato. Mahāsatto suṭṭhutarāṃ tuṭṭhacitto ahosi. Tattha vanaghaṭaṃ sārathissa āmakasūsaṇaṃ viya upaṭṭhāsi. So “idaṃ ṭhānaṃ sundaraṃ”ti rathaṃ okkamāpetvā maggapasse ṭhapetvā rathā oruyha mahāsattassa ābharaṇabhaṇḍaṃ omuñcitvā bhaṇḍikaṃ katvā ṭhapetvā kudālaṃ ādāya avidūre āvāṭaṃ khaṇitum ārabhi. Tena vuttaṃ “**nhāpetvā anulimpitvā**”ti-ādi.

Tattha **nhāpetvā**ti soḷasahi gandhodakaghaṭehi nhāpetvā. **Anulimpitvā**ti surabhivilepanena vilimpetvā. **Veṭhetvā rājaveṭhananti** Kāsirājūnaṃ paveniyāgataṃ rājamakuṭaṃ sīse paṭimuñcitvā. **Abhisiñcitvā**ti tasmiṃ rājakule rājābhisekaniyāmena abhisiñcitvā. **Chattena kāresum purāṇaṃ padakkhiṇanti** setacchattena dhāriyamānena maṃ nagaraṃ padakkhiṇaṃ kāresum.

62. **Sattāhaṃ dhārayitvā**nāti mayhaṃ mātu Candādeviyā varalābhanavasena¹ laddhaṃ sattāhaṃ mama setacchattaṃ dhārayitvā. **Uggate ravimaṇḍale**ti tato punadivase sūriyamaṇḍale uggatamatte avamaṅgalarathena **maṃ** nagarato **nīharitvā** bhūmiyaṃ nikhaṇanattaṃ **sārathi** Sunando **vanamupagacchi**.

63. **Sajjassanti** sannaddho assaṃ, yuge yojitassaṃ me rathaṃ maggato ukkamāpanavasena ekokāse katvā. **Hatthamuccitoti** muccitahattho, rathapācanato muttahatthoti attho. Atha vā **hatthamuccitoti** hatthamutto mama hatthato muccitvāti attho. **Kāsunti** āvāṭaṃ. **Nikhātunti** nikhaṇitum.

64-5. Idāni yadatthaṃ mayā soḷasa vassāni mūgavatādi-adhiṭṭhānena dukkaracariyā adhiṭṭhitā, taṃ dassetuṃ “**adhiṭṭhitamadhiṭṭhānaṃ**”ti gāthādvayamāha.

Tattha **tajjento vividhakāraṇā**ti dvimāsikakālato paṭṭhāya yāva soḷasasaṃvaccharā thaṇṇapaṭisedhanādihi vividhehi nānappakārehi kāraṇehi tajjayanto bhayaiddhamśanavasena viheṭhiyamāno. Sesāṃ suviññeyyameva

1. Varayācanavasena (Ka)

Atha mahāsatto Sunande kāsūṃ khaṇante “ayaṃ me vāyāmakālo”ti
 uṭṭhāya attano hatthapāde sambāhitvā rathā otarituṃ me balaṃ atthīti ñatvā
 cittaṃ uppādesi. Tāvadevassa pādapatitṭhānatṭhānaṃ
 vātapuṇṇabhastacammaṃ viya uggantvā rathassa pacchimantaṃ āhacca
 atṭhāsi. So otaritvā katipaye vāre aparāparaṃ caṅkamitvā “yojanasatampi
 gantuṃ me balaṃ atthī”ti ñatvā rathaṃ pacchimante gahetvā kumārakānaṃ
 kīlanayānaṃ viya ukkhipitvā “sace sārathi mayā saddhiṃ paṭivirujjheyya,
 atthi me paṭivirujjhituṃ balan”ti sallakkhetvā pasādhanatthāya cittaṃ
 uppādesi. Taṅkhaṇaññeva Sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko
 taṃ kāraṇaṃ ñatvā Vissakammaṃ āṇāpesi “gaccha Kāsirājaputtaṃ
 alaṅkarohī”ti. So “sādhū”ti vatvā dibbehi mānusehi ca alaṅkārehi Sakkaṃ
 viya taṃ alaṅkari. So devarājalīlāya sārathissa khaṇanokāsaṃ gantvā
 āvāṭatīre ṭhatvā—

“Kinu santaramānova, kāsūṃ khaṇasi sārathi.

Putṭho me samma akkhāhi, kiṃ kāsuyā karissāsī”ti¹—

āha.

Tena uddhaṃ anoloketvā—

“Rañño mūgo ca pakkho ca, putto jāto acetaso.

So’ mhi raññā samajjhittṭho, puttaṃ me nikhaṇaṃ vane”ti¹—

vutte mahāsatto—

“Na badhiro na mūgo’ smi, na pakkho na ca vīkalo.

Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane.

Ūrū bāhuñca me passa, bhāsitañca suṇohi me.

Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane”ti¹—

vatvā puna tena āvāṭakhaṇanaṃ pahāya uddhaṃ oloketvā tassa
 rūpasampattiṃ disvā “manusso vā devo vā”ti ajānantena—

“Devatā nu’si Gandhabbo, adu Sakko purindado.

Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayan”ti¹—

1. Khu 6. 149 piṭṭhe.

vutte—

“Namhi devo na Gandhabbo, nāpi Sakko purindado.

Kāsirañño ahaṃ putto, yaṃ kāsuyā nikhaññasi.

Tassa rañño ahaṃ putto, yaṃ tvaṃ sammū’pajīvasi.

Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane.

Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā.

Na tassa sākhaṃ bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako.

Yathā rukkho tathā rājā, yathā sākha tathā ahaṃ.

Yathā chāyūpago poso, evaṃ tva’masi sārathi.

Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane”ti¹—

ādinā nayena dhammaṃ desetvā tena nivattanatthaṃ yācito

anivattanakāraṇaṃ pabbajjāchandaṃ tassa ca hetu nirayabhayādikaṃ

atītabhave attano pavattiṃ vitthārena kathetvā tāya dhammakathāya tāya ca
paṭipattiyā tasmimpi pabbajitukāme jāte rañño imaṃ²—

“Rathaṃ niyyātayitvāna, anaṇo ehi sārathi.

Anaṇassa hi pabbajjā, etaṃ isihi vaṇṇitan”ti³—

vatvā taṃ vissajjesi.

So rathaṃ ābharaṇāni ca gahetvā rañño santikaṃ gantvā tamatthaṃ
ārocesi. Rājā tāvadeva “mahāsattassa santikaṃ gamissāmi”ti nagarato
niggacchi⁴ saddhiṃ caturaṅginiyā senāya itthāgārehi nāgarajānapadehi ca.
Mahāsattopi kho sārathiṃ uyyojetvā pabbajitukāmo jāto, tassa cittaṃ ñatvā
Sakko Vissakammaṃ pesesi “Temiyapaṇḍito pabbajitukāmo, tassa
assamapadaṃ pabbajitaparikkhāre ca māpehi”ti. So gantvā tiyojanike
vanasaṇḍe assamaṃ māpetvā
rattiṭṭhānadivāṭṭhānacaṇkamanapokkharāṇīphalarukkkhasampannaṃ katvā
sabbe ca pabbajitaparikkhāre māpetvā sakatṭhānameva gato. Bodhisatto taṃ
disvā sakkadattiyabhāvaṃ ñatvā paṇṇasālaṃ pavisitvā vatthāni apanetvā

1. Khu 6. 149 piṭṭhādīsu.

3. Khu 6. 152 piṭṭhe.

2. Rañño imaṃ (Natthi sī)

4. Nikkhamitvā gacchi (Ka)

tāpasavesaṃ gahetvā kaṭṭhatthare nisinno aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattetvā pabbajjāsukhena assame nisīdi.

Kāsirājāpi sārathinā dassitamaggena gantvā assamaṃ pavisitvā mahāsattena saha samāgantvā katapaṭisanthāro rajjena nimantesi. Temiyapaṇḍito taṃ paṭikkhipitvā anekākāravokāraṃ aniccatādipaṭisaṃyuttāya ca kāmādīnavapaṭisaṃyuttāya ca dhammiyā kathāya rājānaṃ saṃvejesi. So saṃviggamānaso gharāvāse ukkaṇṭhito pabbajitukāmo hutvā amacce itthāgāre ca pucchi. Tepi pabbajitukāmā ahesuṃ. Atha rājā Candādeviṃ ādiṃ katvā soḷasa sahasse orodhe ca amaccādike ca pabbajitukāme ñatvā nagare bheriṃ carāpesi “ye mama puttassa santike pabbajitukāmā, te pabbajantū”ti. Suvaṇṇakoṭṭhāgārādīni ca vivarāpetvā vissajjāpesi. Nāgarā ca yathāpasāriteyeva āpaṇe vivaṭadvārāneva gehāni ca pahāya rañño santikaṃ agamaṃsu. Rājā mahājanena saddhiṃ mahāsattassa santike pabbaji. Sakkadattiyaṃ tiyojanikaṃ assamapadaṃ paripūri.

Sāmantarājāno “Kāsirājā pabbajito”ti sutvā “Bārāṇasirajjam gahessāmā”ti nagaraṃ pavisitvā devanagarasadisāṃ nagaraṃ sattaratanabharitaṃ devavimānakappaṃ rājanivesanañca disvā “imaṃ dhanāṃ nissāya bhayena bhavitabban”ti tāvadeva nikkhamitvā pāyāsuṃ. Tesāṃ āgamaṇaṃ sutvā mahāsatto vanantaṃ gantvā ākāse nisīditvā dhammaṃ desesi. Te sabbe saddhiṃ parisāya tassa santike pabbajiṃsu. Evaṃ aparepi aparepīti mahāsamāgamo ahosi. Sabbe phalāphalāni paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ karonti. Yo kāmādivitakkaṃ vitakketi, tassa cittaṃ ñatvā mahāsatto tattha gantvā ākāse nisīditvā dhammaṃ deseti.

So dhammassavanasappāyaṃ labhitvā samāpattiyo abhiññāyo ca nibbatteti. Evaṃ aparopi aparopīti sabbepi jīvitapariyosāne brahmalokaparāyanā ahesuṃ. Tiracchānagatāpi mahāsatte isigaṇepi cittaṃ paśādetvā chasu kāmasaggesu nibbattiṃsu. Mahāsattassa brahmacariyaṃ ciraṃ dīghamaddhānaṃ pavattittha. Tadā chatte adhivatthā devatā Uppalavaṇṇā ahosi, sārathi Sāriputtatthero, mātāpitāro mahārājakulāni, parisā Buddhaparisā, Temiyapaṇḍito Lokanātho.

Tassa adhiṭṭhānapāramī idha matthakaṃ pattā, sesapāramiyopi yathārahaṃ niddhāretabbā. Tathā māsajātakālato paṭṭhāya nirayabhayaṃ pāpabhīrutā rajjajigucchā nekkhammanimittam mūgādibhāvādhiṭṭhānam tattha ca virodhippaccayasamodhānepi niccalabhāvoti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Temiyacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Adhiṭṭhānapāramī niṭṭhitā.

7. Kapirājacariyāvaṇṇanā

67. Sattame **yadā ahaṃ kapi āsinti** yasmiṃ kāle ahaṃ kapiyoniyam nibbattitvā vuddhimanvāya nāgabalo thāmasampanno assapotakappamāṇo mahāsarīro kapi homi. **Nadīkūle darīsayeti** ekissā nadiyā tīre ekasmiṃ darībhāge yadā vāsaṃ kappemīti attho.

Tadā kira bodhisatto yūthapariharaṇam akatvā ekacaro hutvā vihāsi. Tassā pana nadiyā vemajjhe eko dīpako nānappakārehi ambapanasādīhi phalarukkkhehi sampanno. Bodhisatto thāmajavasampannatāya nadiyā orimatīrato uppatitvā dīpakassa pana nadiyā ca majjhe eko piṭṭhipāsāṇo atthi, tasmim patati. Tato uppatitvā tasmim dīpake patati. So tattha nānappakārāni phalāphalāni khādītva sāyam teneva upāyena paccāgantvā attano vasanaṭṭhāne vasitvā punadivasepi tatheva karoti. Iminā niyāmena vāsaṃ kappesi.

Tasmim pana kāle eko kumbhīlo sapajāpatiko tassam nadiyam vasati. Tassa bhariyā bodhisattam aparāparam gacchantam disvā tassa hadayamaṃse dohaḷam uppādetvā kumbhīlam āha “mayham kho ayyaputta imassa vānarassa hadayamaṃse dohaḷo uppanno”ti. So “sādhu bhadde lacchasī”ti vatvā “ajja tam sāyam dīpakato āgacchantameva gaṇhissāmī”ti gantvā piṭṭhipāsāṇe nipajji. Bodhisatto tam divasaṃ gocaram

caritvā sāyanhasamaye dīpake ʒhitova pāsāṇaṃ oloketvā “ayaṃ pāsāṇo idāni uccataro khāyati, kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti cintesi. Mahāsattassa hi udakappamāṇaṇca pāsāṇappamāṇaṇca suvavatthāpitameva hoti. Tenassa etadahosi “ajja imissā nadiyā udakaṃ neva hāyati, atha ca paṇāyaṃ pāsāṇo mahā hutvā paññāyati, kacci nu kho ettha mayhaṃ gahaṇatthāya kumbhīlo nipanno”ti.

So “vīmaṃsissāmi tāva naṃ”ti tattheva ʒhatvā pāsāṇena saddhiṃ kathento viya “bho pāsāṇā”ti vatvā paṭivacanaṃ alabhanto yāvattatiyaṃ “bho pāsāṇā”ti āha. Pāsāṇo paṭivacanaṃ na deti. Punapi bodhisatto “kiṃ bho pāsāṇa ajja mayhaṃ paṭivacanaṃ na desī”ti āha. Kumbhīlo “addhā ayaṃ pāsāṇo aññesu divasesu vānarindassa paṭivacanaṃ deti maññe, ajja pana mayā ottharitattā na deti, handāhaṃ dassāmissa paṭivacanaṃ”ti cintetvā “kiṃ vānarindā”ti āha. Kosi tvanti. Ahaṃ kumbhīloti. Kimatthaṃ ettha nipannosīti. Tava hadayaṃ patthayamānoti. Bodhisatto cintesi “añño me gamanamaggo natthi, paṭiruddhaṃ vata me gamanaṃ”ti. Tena vuttaṃ—

“Pīlito susumārena, gamanaṃ na labhāmahaṃ.

68. Yamhokāse ahaṃ ʒhatvā, orā pāraṃ patāmahaṃ.

Tatthacchi sattuvadhako, kumbhīlo luddadassano”ti.

Tattha “**pīlito susumārenā**”ti addhagāthāya vuttamevatthaṃ “**yamhokāse**”ti gāthāya pākaṭaṃ karoti. Tattha **yamhokāseti** yasmiṃ nadīmajjhe ʒhitapiṭṭhipāsāṇasaṅkhāte padese **ʒhatvā**. **Orāti** dīpakasaṅkhātā oratīrā. **Pāraṃ** tadā mama vasanaṭṭhānabhūtaṃ nadiyā paratīraṃ. **Patāmahanti** uppatitvā patāmi ahaṃ. **Tatthacchīti** tasmīṃ piṭṭhipāsāṇappadese **sattubhūto vadhako** ekanteneva ghātako paccatthiko **luddadassano** ghorarūpo bhayānakadassano nisīdi.

Atha mahāsatto cintesi “añño me gamanamaggo natthi, ajja mayā kumbhīlo vañcetaḥḥ, evaṃ hi ayaṇca mahatā pāpato mayā parimocito siyā, mayhaṇca jīvitaṃ laddhaṃ”ti. So kumbhīlaṃ āha “samma kumbhīla ahaṃ tuyhaṃ upari patissāmi”ti.

Kumbhīlo “vānarinda papañcam akatvā ito āgacchāhi”ti āha. Mahāsatto “aham āgacchāmi, tvaṃ pana attano mukhaṃ vivaritvā maṃ tava santikaṃ āgatakāle gaṇhāhi”ti avoca. Kumbhīlānañca mukhe vivaṇe akkhīni nimmīlanti. So taṃ kāraṇaṃ asallakkhento mukhaṃ vivari. Athassa akkhīni nimmīlīṃsu. So mukhaṃ vivaritvā sabbaso nimmīlitakkhī hutvā nipajji. Mahāsatto tassa tathābhavaṃ ñatvā dīpakato uppatito gantvā kumbhīlassa matthakaṃ akkamitvā tato uppatanto vijjulatā viya vijjotamāno paratīre aṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

69. “So maṃ asaṃsi chīti, ahampe’ mīti taṃ vadim.

Tassa matthakamakamma, parakūle patiṭṭhahin”ti.

Tattha **asaṃsī**ti abhāsi. **Ahampemī**ti ahampi āgacchāmīti **taṃ** kathesiṃ.

Yasmā¹ pana taṃ dīpakaṃ amba jambu panasādiphalarukkkhasaṇḍamaṇḍitaṃ ramaṇīyaṃ nivāsayoggañca, “āgacchāmī”ti pana paṭiññāya dinnattā saccaṃ anurakkhanto mahāsattopi “āgamissāmevā”ti tathā akāsi. Tena vuttaṃ—

70. “Na tassa alikaṃ bhaṇitaṃ, yathā vācaṃ akāsahan”ti.

Yasmā cetaṃ saccānurakkhaṇaṃ attano jīvitaṃ pariccajitvā kataṃ, tasmā āha—

“Saccena me samo natthi, esā me saccapāramī”ti.

Kumbhīlo pana taṃ acchariyaṃ disvā “iminā vānarindena ati-accherakaṃ katan”ti cintetvā “bho vānarinda imasmiṃ loke catūhi dhammehi samannāgato puggalo amitte abhibhavati, te sabbepi tuyhaṃ abbhantare atthi maññe”ti āha—

“Yasse’te caturo dhammā, vānarinda yathā tava.

Saccaṃ dhammo dhiti cāgo, diṭṭhaṃ so ativattatī”ti².

Tattha **yassāti** yassa kassaci puggalassa. **Eteti** idāni vattabbe paccakkhato dasseti. **Caturo dhammāti** cattāro guṇā. **Saccanti** vacīsaccaṃ,

1. Tato yasmā (Sī)

2. Khu 5. 61 piṭṭhe.

“mama santikaṃ āgamiṣāmi”ti vatvā musāvādaṃ akatvā āgato evāti etaṃ te vacīsaccaṃ. **Dhammoti** vicāraṇapaññā, “evaṃ kate idaṃ nāma bhaviṣṣati”ti pavattā te eṣā vicāraṇapaññā. **Dhiti**ti abbocchinnaṃ vīriyaṃ vuccati, etampi te atthi. **Cāgoti** attapariccāgo, tvaṃ attānaṃ pariccajivā mama santikaṃ āgato, yaṃ panāhaṃ gaṇhituṃ nāsakkhiṃ, mayhamevesa doso. **Diṭṭhanti** paccāmittaṃ. **So ativattatī**ti yassa puggalassa yathā tava evaṃ ete cattāro dhammā atthi, so yathā maṃ tvaṃ ajja atikkanto, tatheva attano paccāmittaṃ atikkamati abhibhavatīti.

Evaṃ kumbhīlo bodhisattaṃ paṣāṃsitvā attano vasaṇatṭhānaṃ gato. Tadā kumbhīlo Devadattā ahoṣi, tassa bhariyā Ciṅcamāṇavikā, kapiṛājā pana Lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā udakassa pāsāṇassa ca pamāṇavavatṭhānena idāni pāsāṇo uccataro khāyatīti pariggaṇṇhanavasena pāsāṇassa upari susumārassa nipannabhāvajānaṃ, pāsāṇena kathanāpadesena tassatṭhassa nicchayaagamanāṃ, susumārassa upari akkamitvā sahasā paratīre patiṭṭhānavasena sīghakāritāya tassa mahatā pāpato parimocanaṃ, attano jīvitarakkhaṇaṃ, saccavācānurakkhaṇaṇcāti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Kapirājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Saccatāpasacariyāvaṇṇanā

Aṭṭhame **tāpaso Saccasavhayoti** saccasaddena avhātabbo Saccaṇāmako **tāpaso yadā** yasmim kāle **homi**, tadā. **Saccena lokam pālesinti** attano avisaṃvādibhāvena¹ sattalokaṃ Jambudīpe tattha tattha sattanikāyaṃ pāpato nānāvidhā anattato ca rakkhiṃ. **Samaggaṃ janamakāsaṃhanti** tattha tattha kalahaviggahavivādāpannaṃ mahājanaṃ kalahe ādīnavaṃ dassetvā sāmaggiaṃ ānisaṃsakathanena samaggaṃ avivadamānaṃ sammodamānaṃ ahamakāsiṃ.

1. Avisamvādādhāvena (Sī)

Tadā hi bodhisatto Bārāṇasiyaṃ aññatarasmim brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, tassa “sacco”ti nāmaṃ karimsu. So vayappatto Takkasilaṃ gantvā disāpāmoḁkhassa ācariyassa santike sippaṃ uggaṇhitvā na cirasseva sabbasippānaṃ nipphattiṃ patto ācariyena anuññāto Bārāṇasiṃ paccāgantvā mātāpitaro vanditvā tehi abhinandiyamāno tesaṃ cittānurakkhaṇatthaṃ katipāhaṃ tesaṃ santike vasi. Atha naṃ mātāpitaro patirūpena dārena saṃyojetukāmā sabbaṃ vibhavaajātaṃ ācikkhitvā gharāvāseṇa nimantesuṃ.

Mahāsatto nekkhammajjhāsayaṃ attano nekkhammapāramim paribrūhetukāmo gharāvāse ādīnavaṃ pabbajjāya ānisaṃsaṇca nānappakārato kathetvā mātāpitūnaṃ assumukkhānaṃ rodamānānaṃ aparimāṇaṃ bhogakkhandhaṃ anantaṃ yasaṃ mahantaṇca nātīparivaṭṭaṃ pahāya mahānāgoṇa ayasaṅkhalikaṃ gharabandhanaṃ chindanto nikkhamitvā Himavantappadesaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā vanamūlaphalāphalehi yāpento na cirasseva aṭṭha samāpattiyo paṇca ca abhiññāyo nibbattetvā jhānakīḷaṃ kīḷayamāno samāpattivihāreṇa viharati.

So ekadivasaṃ dibbacakkhunā lokaṃ olovento addasa sakalajambudīpe manusse yebhuyyeṇa pāṇātipātādīdasa-akusalakammaṇaṇasute kāmānīdānaṃ kāmādhikaraṇaṃ aññamaññaṃ vivādāṇaṇe. Disvā evaṃ cintesi “na kho paṇa metaṃ patirūpaṃ, yadidaṃ ime satte evaṃ pāṇaṇasute vivādāṇaṇe ca disvā ajjhupekkhaṇaṃ. Ahaṃ hi ‘satte saṃsāraṇaṇkato uddharitvā nibbānaṇhale paṇiṭṭhaṇessaṃ’ti mahāsambodhiyānaṃ paṇiṇaṇno, tasmā taṃ paṇiṇñaṃ aṇisaṃvādentō yannūnāhaṃ manussaṇaṇaṇ gantvā te te satte pāṇato oramaṇpeyyaṃ, vivādaṇca nesaṃ vūpaṇameyyaṇ”ti.

Evaṃ paṇa cintetvā mahāsatto mahākaraṇāya saṃussaṇhito santaṃ samāpattisukhaṃ pahāya iddhiyā tattha tattha gantvā tesaṃ cittānukūlaṃ dhammaṃ desento kalahaviggaṇaṇvivādāṇaṇe satte diṭṭhadhammikaṇca samṇarāyikaṇca virodhe ādīnavaṃ dassetvā aññamaññaṃ saṃagge saṇhite akāsi. Anekākāraṇavokāraṇca pāṇe ādīnavaṃ vibhāvento tato satte vivecetvā ekacce dasaṇa kusalakammaṇaṇadhammesu paṇiṭṭhāṇesi. Ekacce

pabbājetvā sīlasamvare indriyaguttiyaṃ satisampajaññe pavivekavāse
jhānābhiññāsu ca yathārahaṃ patiṭṭhāpesi. Tena vuttam—

71. “Punāparam yadā homi, tāpaso Saccasavhayo.
Saccena lokam pālesim, samaggaṃ janamakāsahan”ti.

Idhāpi mahāpurisassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo
niddhāretabbā. Tathā guṇānubhāvā ca vibhāvetabbāti.

Saccatāpasacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vaṭṭapotakacariyāvaṇṇanā

72. Navame **Magadhe vaṭṭapotakoti**-ādīsu ayaṃ saṅkhepattho—
Magadharaṭṭhe aññatarasmiṃ araññappadese vaṭṭakayoniyaṃ nibbattitvā
aṇḍakosaṃ padāletvā aciranikkhantatāya **taruṇo** maṃsapesibhūto tato eva
ajātapakkho vaṭṭakacchāpako yadā ahaṃ **kulāvake**yeva **homi**.

73. **Mukhatuṇḍakenāharitvā**ti mayhaṃ mātā attano mukhatuṇḍakena
kālena kālaṃ gocaṃ āharitvā maṃ poseti. **Tassā phassena jīvāmīti**
parisedanatthañceva paribhāvanatthañca sammadeva kālena kālaṃ **mamaṃ**
adhisayanavasena phusantiyā tassā mama mātuyā sarīrasamphassena jīvāmi
vihārāmi attabhāvaṃ pavattemi. **Natthi me kāyikaṃ balanti** mayhaṃ pana
atitaruṇatāya kāyasannissitaṃ balaṃ natthi.

74. **Samvacchareti** samvacchare samvacchare. **Gimhasamayeti**
gimhakāle. Sukkharukkkhasākhānaṃ aññamaññaṃ
saṃghaṭṭanasamuppanna agginā tasmim padese **davaḍāho padippati**
pajjalati, so tathā padīpito. **Upagacchati amhākanti** mayhaṃ
mātāpitūnañcāpi amhākaṃ vasanaṭṭhānappadesaṃ attano patiṭṭhānassa
asuddhassāpi suddhabhāvakaraṇena pāvanato **pāvakoti** ca gatamagge
indhanassa bhasmabhāvāvahanato **kaṇhavattanīti** ca laddhanāmo aggi
vanarukkhagacche dahanto kālena kālaṃ upagacchati.

75. Evaṃ upagamanato tadāpi **saddāyantoti** “dhamadhama” iti evaṃ saddaṃ karonto, anuravadassanaṃ hetuṃ dāvaggino. **Mahāsikhīti** pabbatakūṭasadisānaṃ indhanānaṃ vasena mahatiyo sikhā etassāti mahāsikhī. **Anupubbena** anukkamena taṃ araṇṇappadesaṃ **jhāpento** dahanto **aggi mama** samīpaṭṭhānaṃ **upāgami**.

76. **Aggivegabhayāti** vegena āgacchato agginō bhayena **bhītā**. **Tasitāti** cittutrāsasamuṭṭhitena kāyassa chambhitattena ca utrāsā. **Mātāpitāti** mātāpitāro. **Attānaṃ parimocayunti** agginā anupaddutaṭṭhānagamanena attano sotthibhāvamaṃsu. Mahāsatto hi tadā mahāgeṇḍukappamāṇo mahāsārīro ahosi. Taṃ mātāpitāro kenaci upāyena gahetvā gantuṃ asakkuṇantā attasinehena ca abhibhuyyamānā puttasinehaṃ chaḍḍetvā palāyimsu.

77. **Pāde pakkhe pajahāmīti** attano ubho pāde ubho pakkhe ca bhūmiyaṃ ākāse ca gamanasajje karonto pasāremi iriyāmi vāyamāmi. “Paṭihāmī”tipi pāṭho, vehāsagamanayogge kātuṃ ihāmīti attho. “Patihāmī”tipi paṭhanti, tassattho—pāde pakkhe ca pati visuṃ ihāmi, gamanattamaṃ vāyamāmi, taṃ pana vāyāmakaraṇatthameva. Kasmā? Yasmā **natthi me kāyikaṃ balaṃ**. **Sohaṃ agatiko tatthāti** so ahaṃ evambhūto pādapakkhavekallena gamanavirahito mātāpitūnaṃ apagamanena vā appaṭisaraṇo, tattha dāvaggi-upaddute vane, tasmim vā kulāvake ṭhitova evaṃ idāni vattabbākārena tadā cintesiṃ. Dutiyañcettha **ahanti** nipātamattaṃ daṭṭhabbaṃ.

78. Idāni tadā attano cintitākāraṃ dassetuṃ “**yesāhan**”ti-ādimāha.

Tattha **yesāhaṃ upadhāveyyaṃ**, **bhīto tasitavedhitoti** maraṇabhayena bhīto tato eva cittutrāsena tasito sarīrakampanena vedhito yesamaḥaṃ pakkhantaraṃ etarahi dāvaggi-upadduto jaladuggaṃ viya maññaṃ māṇo pavisitūṃ upadhāveyyaṃ. **Te** mama mātāpitāro **maṃ** ekakaṃ eva **ohāya** jahitvā **pakkantā**. **Kathaṃ me ajja kātaveti** kathaṃ nu kho mayā ajja kātappaṃ, paṭipajjitabbanti attho.

Evam mahāsatto itikattabbatāsammūlho hutvā ṭhito puna cintesi
 “imasmiṃ loke sīlaguṇo nāma atthi, saccaguṇo nāma atthi, atīte pāramiyo
 pūretvā bodhitale nisīditvā abhisambuddhā sīla samādhi paññā vimutti
 vimuttiñāṇadassanasampannā saccānudayakāruṇṇākhaṇṭisamannāgatā
 sabbasattesu samappavattamettābhāvanā sabbaññubuddhā nāma atthi, tehi ca
 paṭividdho ekantaniyyānaguṇo dhammo atthi, mayi cāpi ekaṃ saccam atthi,
 samvijjamāno eko sabhāvadhammo paññāyati, tasmā atītabuddhe ceva tehi
 paṭividdhaguṇe ca āvajjetvā mayi vijjamānaṃ saccam sabhāvadhammaṃ
 gahetvā saccakiriyaṃ katvā aggiṃ paṭikkamāpetvā ajja mayā attano ceva
 idha vāsīnaṃ sesapāṇīnaṃ sotthibhāvaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti. Evam pana
 cintetvā mahāsatto attano ānubhāve ṭhatvā yathācintitaṃ paṭipajji. Tena
 vuttaṃ—

79. “Atthi loke sīlaguṇo, saccam soceyyanuddayā.
 Tena saccena kāhāmi, saccakiriyamuttamaṃ.

80. Āvajjetvā dhammabalaṃ, saritvā pubbake jine.
 Saccabalamavassāya, saccakiriyamakāsahan”ti.

81. Tattha mahāsatto atīte parinibbutānaṃ Buddhānaṃ guṇe āvajjetvā
 attani vijjamānaṃ saccasabhāvaṃ ārabha yaṃ gāthaṃ vatvā tadā
 saccakiriyamakāsi, taṃ dassetuṃ “**santi pakkhā**”ti-ādi vuttaṃ.

Tattha **santi pakkhā apatanā**ti mayhaṃ pakkhā nāma atthi upalabbhanti,
 no ca kho sakkā etehi uppatituṃ ākāse¹ gantunti apatanā. **Santi pādā**
avañcanāti pādāpi me atthi, tehi pana vañcituṃ padavāragamanena gantuṃ
 na sakkāti avañcanā. **Mātāpitā ca nikkhantā**ti ye maṃ aññattha neyyuṃ, tepi
 maraṇabhayaena mama mātāpitāro nikkhantā. **Jātavedā**ti aggiṃ ālapati. So hi
 jātova vediyaṭi, dhūmajāluttānena paññāyati, tasmā “jātavedo”ti vuccati.
Paṭikkamāti paṭigaccha nivattāti jātavedaṃ āṇāpeti.

1. Ākāse (Sī)

Iti mahāsatto “sace mayhaṃ pakkhānaṃ atthibhāvo, te ca pasāretvā ākāse apatanabhāvo, pādānaṃ atthibhāvo, te ca ukkhipitvā avañcanabhāvo, mātāpitūnaṃ maṃ kulāvakeyeva chaḍḍetvā palātabhāvo ca saccasabhāvabhūto eva, jātaveda etena saccena tvaṃ ito paṭikkamā”ti kulāvake nipannova saccakiriyaṃ akāsi. Tassa saha saccakiriyaṃ soḷasakarīsamatte ṭhāne jātavedo paṭikkami. Paṭikkamanto ca na jhāyamānova¹ araṇṇaṃ gato, udaye pana opilāpita-ukkā viya tattheva nibbāyi. Tena vuttaṃ—

82. “Saha sacce kate mayhaṃ, mahāpajjalito sikhī.

Vajjesi soḷasakarīsāni, udakaṃ patvā yathā sikhī”ti.

Sā panesā bodhisattassa vaṭṭakayoniyaṃ tasmaṃ samaye Buddhaguṇānaṃ āvajjanapubbikā saccakiriyaṃ anaññasādhāraṇāti āha “**saccena me samo natthi, esā me saccapāramī**”ti. Teneva hi tassa ṭhānassa sakalepi imasmiṃ kappe agginā anabhibhavanīyattā taṃ kappatṭhiyapāṭihāriyaṃ nāma jātāṃ.

Evam mahāsatto saccakiriyaṃ attano tattha vāsīnaṃ sattānaṃ sotthiṃ katvā jīvitapariyosāne yathākammaṃ gato. Tadā mātāpitāro etarahi mātāpitāro ahesuṃ, vaṭṭakarājā pana Lokanātho.

Tassa hetṭhā vuttanayeneva sesapāramiyopi yathārahaṃ niddhāretabbā. Tathā dāvaggaṃ tathā bheravākārena avattharivā āgacchante tasmaṃ vaye ekako hutvāpi sāradaṃ anāpajjitvā saccādidhammaguṇe Buddhaguṇe ca anussarivā attano eva ānubhāvaṃ nissāya saccakiriyaṃ tattha vāsīnampi sattānaṃ sotthibhāvāpādanādayo ānubhāvā vibhāvetabbāti.

Vaṭṭapotakacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Najjhāyamānova (Sī)

10. Maccharājacariyāvaṇṇanā

83. Dasame **yadā homi, maccharājā mahāsareti** atīte macchayoniyam nibbattitvā Kosalaratthe Sāvatthiyam Jetavane pokkharaniṭṭhāne valligahanaparikkhitte ekasmiṃ mahāsare macchānam catūhi saṅgahavatthūhi rañjanato yadā ahaṃ rājā homi, macchagaṇaparivuto tattha paṭivasāmi tadā. **Uṇheti** uṇhakāle gimhasamaye. **Sūriyasantāpeti** ādiccasantāpena. **Sare udaka khīyathāti** tasmim sare udakaṃ khīyittha chijjittha. Tasmim hi ratthe tadā devo na vassi, sassāni milāyimsu, vāpi-ādīsu udakaṃ parikkhayam pariyādānam agamāsi, macchakacchapā kalalagahanam pavisiṃsu. Tasmimpi sare macchā kaddamagahanam pavisitvā tasmim tasmim ṭhāne niliyimsu.

84. **Tatoti** tato udakaparikkhayato aparabhāge. **Kulalasenakāti** kulalāceva senā ca. **Bhakkhayanti divārattim, macche upanisīdiyāti** tattha tattha kalalapiṭṭhe upanisīditvā kalalagahanam pavisitvā nipanne macche **kākā** vā itare vā¹ divā ceva rattiṇca kaṇayaggasadisehi² tuṇḍehi koṭṭetvā koṭṭetvā nīharitvā vipphandamāne bhakkhayanti.

85. Atha mahāsatto macchānam taṃ byasanam disvā mahākaruṇāya samussāhitahadayo “ṭhapetvā maṃ ime mama ñātake imasmā dukkhā mocetuṃ samattho nāma añño natthi, kena nu kho ahaṃ upāyena te ito dukkhato moceyyan”ti cintento “yannūnāhaṃ pubbakehi mahesihi āciṇṇasamāciṇṇam mayi ca saṃvijjamānam saccadhammam nissāya saccakiriyam katvā devam vassāpetvā mama ñātisaṃghassa jīvitadānam dadeyyam, tena ca sakalassāpi āhārūpajīvino sattalokassa mahā-upakāro sampādito mayā”ti nicchayam katvā devam vassāpetuṃ saccakiriyam akāsi. Tena vuttam “**evam cintesahan**”ti-ādi.

Tattha **saha ñātīhi pīḷitoti** mayham ñātīhi saddhim tena udakaparikkhayena pīḷito. **Sahāti** vā nipātamattam. Mahākāruṇikatāya tena byasanena dukkhitehi ñātīhi kāraṇabhūtehi pīḷito, ñātisaṃghadukkhadukkhitoti attho.

1. Kākā divā itare (Ka)

2. Kaṇḍaggasadisehi (Si)

86. **Dhammatthanti** dhammabhūtaṃ atthaṃ, dhammato vā anapetaṃ atthaṃ, kiṃ taṃ? **Saccaṃ. Addasapassayanti** mayhaṃ ñātīnañca apassayaṃ addasaṃ. **Atikkhayanti** mahāvināsaṃ.

87. **Saddhammanti** sataṃ sādhūnaṃ Buddhādīnaṃ ekassāpi pāṇino ahimsanasāṅkhātāṃ dhammaṃ **anussarivā. Paramatthaṃ vicintayanti** taṃ kho pana paramatthaṃ saccaṃ aviparītasabhāvaṃ katvā cintayanto. **Yaṃ loke dhuvasassatanti** yadetaṃ Buddhapaccekabuddhasāvakaṇaṃ ekassāpi pāṇino ahimsanaṃ, taṃ sabbakālaṃ tathabhāvena dhuvaṃ sassataṃ vicintayaṃ saccakiriyaṃ akāsinti sambandho.

88. Idāni taṃ dhammaṃ mahāsatto attani vijjamānaṃ gahetvā saccavacanāṃ payojetukāmo kālavaṇṇaṃ kaddamaṃ dvidhā viyūhitvā¹ añjanarukkhasāraghaṭṭikavaṇṇamahāsarīro sudhotalohitakamaṇisadisāni akkhīni ummīletvā ākāsaṃ ullokeno “**yato sarāmi attānaṃ**”ti gāthamāha.

Tattha **yato sarāmi attānanti** yato paṭṭhāya ahaṃ attabhāvasaṅkhātāṃ attānaṃ sarāmi anussarāmi. **Yato pattosmi viññutanti** yato paṭṭhāya tāsū tāsū itikattabbatāsū viññutaṃ vijānanaṃ bhāvaṃ pattosmi, uddhaṃ ārohanavasena ito yāva mayhaṃ kāyavacīkammānaṃ anussaraṇasamatthatā viññutappatti eva, etthantare samānajātikānaṃ khādanapaṭṭhāne nibbattopi taṇḍulakaṇappamāṇampi maccharaṃ mayā na khāditapubbaṃ, aññampi kañci pāṇaṃ sañcicca himsitaṃ bādhitāṃ **nābhijānāmi**, pageva jīvītā voropitaṃ.

89. **Etena saccavajjenāti** “yadetaṃ mayā kassaci pāṇassa ahimsanaṃ vuttaṃ, sace etaṃ saccaṃ tathaṃ aviparītaṃ, etena saccavacanena **pajjunno** megho **abhivassatu**, ñātisaṅghaṃ me dukkhā pamocetū”ti vatvā puna attano paricārikaceṭakaṃ āṇāpento viya pajjunnaṃ devarājānaṃ ālapanto “**abhitthanayā**”ti gāthamāha.

Tattha **abhitthanaya pajjunnāti** pajjunno vuccati megho, yaṃ pana meghavasena laddhanāmaṃ vassavalāhakadevarājānaṃ ālapati. Ayaṃ hissa

1. Byūhitvā (Ka)

adhippāyo—devo nāma anabhitthanayanto vijjulatā anicchārento pavassantopi na sobhati, tasmā tvaṃ abhitthanayanto vijjulatā nicchārento vassāpehīti. **Nidhiṃ kākassa nāsaya**ti kākā kalalaṃ pavisitvā ṭhite macche tuṇḍena koṭṭetvā nīharitvā khādanti, tasmā tesāṃ antokalale macchā “nidhi”ti vuccanti, taṃ kākasaṃghassa nidhiṃ devaṃ vassāpento udakena paṭicchādetvā nāsehi. **Kākaṃ sokāya randhehī**ti kākasaṃgho imasmiṃ mahāsare udakena puṇṇe macche alabhamāno socissati, taṃ kākagaṇaṃ tvaṃ imaṃ kaddamaṃ pūrento sokāya randhehi, sokassatthāya pana vassāpayatha, yathā antonijjhānalakkhaṇaṃ sokaṃ pāpuṇāti, evaṃ karohīti attho. **Macche sokā pamocayā**ti mama ñātake sabbeva macche imamhā maraṇasokā pamocehi. “Mañca sokā pamocayā”ti¹ **Jātake** paṭhanti, tattha **ca-kāro** sampiṇḍanatto, mañca mama ñātake cāti sabbeva maraṇasokā pamocehi². Macchānaṃ hi anudakabhāvena paccatthikānaṃ ghāsabhāvaṃ gacchāmāti mahāmarāṇasoko, mahāsattassa pana tesāṃ anayabyasanaṃ paṭicca karuṇāyato karuṇāpatirūpamukhena sokasambhavo veditabbo.

Evaṃ bodhisatto attano paricārikaceṭakaṃ āṇāpento viya pajjunnaṃ ālapitvā sakale Kosalaraṭṭhe mahāvassaṃ vassāpesi. Mahāsattassa hi sīlatejena saccakiriyāya samakārameva Sakkassa Paṇḍukambalasilāsaṇaṃ uṇhākāraṃ dassessi. So “kiṃ nu kho”ti āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā vassavalāhakaḍḍavarājānaṃ pakkosāpetvā “tāta mahāpuriso maccharājā ñātīnaṃ maraṇasokena vassāpanaṃ icchatī, sakalaṃ Kosalaraṭṭhaṃ ekameghaṃ katvā vassāpehī”ti āha.

So “sādhū”ti sampaṭicchitvā ekaṃ valāhakaṃ nivāsetvā ekaṃ pārūpitvā meghagītaṃ gāyanto pācīnalokadhātu-abhimukho pakkhandi³. Pācīnadisābhāge khalamaṇḍalamattaṃ ekaṃ meghamaṇḍalaṃ utṭhāya satapaṭalaṃ sahaṣapaṭalaṃ hutvā abhitthanayantaṃ vijjulatā nicchārentaṃ adhomukhaṭhapita-udakakumbhākārena vissandamānaṃ sakalaṃ Kosalaraṭṭhaṃ

1. Khu 5. 18 piṭṭhe.

2. Jātaka-Ṭīṭha 1. 350 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Pāyāsi pakkhandi (Sī)

mahoghena¹ ajjhotthari. Devo acchinnadhāraṃ² vassanto muhutteneva taṃ mahāsaraṃ pūresi. Macchā maraṇabhayato muccimsu. Kākādayo appatitṭhā ahesuṃ. Na kevalaṃ macchā eva, manussāpi vividhasassāni sampādentā catuppadādayopīti sabbepi vassūpajīvino kāyikacetasikadukkhato muccimsu. Tena vuttaṃ—

90. “Saha kate saccavare, pajjunno abhigajjiya.

Thalaṃ ninnāṇca pūrento, khaṇena abhivassathā”ti.

Tattha **khaṇena abhivassathā**ti adandhāyitvā saccakiriyakhaṇeneva abhivassi.

91. **Katvā vīriyamuttamanti** deve avassante kiṃ kātabbanti kosajjaṃ anāpajjitvā ñātattacariyāsampādanamukhena mahato sattanikāyassa hitasukhanipphādanam uttamaṃ vīriyaṃ katvā. **Saccatejabalassitoti** mama saccānubhāvabalasannissito hutvā tadā **mahāmeghaṃ vassāpesiṃ**. Yasmā cetadevaṃ, tasmā “**saccena me samo natthi, esā me saccapāramī**”ti mahāmaccharājakāle attano saccapāramiyā anaññasādhāraṇabhāvaṃ dassesi dhammarājā.

Evam mahāsatto mahākaruṇāya samussāhitahadayo sakalaraṭṭhe mahāvassaṃ vassāpanavasena mahājanaṃ maraṇadukkhato mocetvā jīvitapariyosāne yathākammaṃ gato. Tadā pajjunno Ānandatthero ahosi, macchagaṇā Buddhaparisā, maccharājā Lokanātho.

Tassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyopi niddhāretabbā. Tathā attano samānajātikānaṃ khādanaṭṭhāne macchayoniyaṃ nibbattitvā taṇḍulakaṇamattampi macchaṃ ādiṃ katvā kassacipi pāṇino akhādanam, tiṭṭhatu khādanam ekasattassapi aviheṭṭhanam, tathā saccakaraṇena devassa vassāpanam, udake parikkhīṇe kalalagahane nimujjanavasena attanā anubhavamānaṃ dukkhaṃ vīrabhāvena agaṇetvā ñātisaṃghasseva taṃ dukkhaṃ attano hadaye katvā asahantassa sabbabhāvena karuṇāyanā, tathā ca paṭipattīti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Maccharājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Mahāmeghena (Sī)

2. Abbotchinnadhāraṃ (Ka)

11. Kaṇhadīpāyanacariyāvaṇṇanā

92. Ekādasame **Kaṇhadīpāyano** isīti evaṁnāmako tāpaso. Bodhisatto hi tadā Dīpāyano nāma attano sahāyaṁ Maṇḍabyatāpasam sūle uttāsitaṁ upasaṅkamitvā tassa silaguṇena taṁ avijahanto tiyāmarattim sūlaṁ nissāya ṭhito tassa sarīrato paggharivā patitapatitehi lohitaḥṇḍhi sukkhehi kāḷavaṇṇasarīratāya “Kaṇhadīpāyano”ti pākaṭo ahosi. **Paropaṇṇāsavassānī**ti sādhiḥkāni paṇṇāsavassāni, accantasamyoge upayogavacanaṁ. **Anabhirato carim ahanti** pantasenāsanesu ceva adhikusaladhammesu ca anabhirativāsaṁ vasanto ahaṁ brahmacariyaṁ acarim. Pabbajitvā sattāhameva¹ hi tadā mahāsatto abhirato brahmacariyaṁ cari. Tato paraṁ anabhirativāsaṁ vasi.

Kasmā pana mahāpuriso anekasatasahassesu attabhāvesu nekkhammajjhāsayo brahmacariyavāsaṁ abhiramitvā idha taṁ nābhirami? Puthujjanabhāvassa cañcalabhāvato. Kasmā ca puna na agāraṁ ajjhāvasīti? Paṭhamam nekkhammajjhāsayena kāmesu dosaṁ disvā pabbaji, athassa ayonisomanasikārena anabhirati uppajji, so taṁ vinodetumasakkontopi kammaṇca phalaṇca saddahitvā tāva mahantaṁ vibhavaṁ pahāya agārasmā nikkhamanto yaṁ pajahi, puna² tadatthameva nivatto, “eḷamūgo capalo vatāyaṁ Kaṇhadīpāyano”ti imam apavādaṁ jigucchanto attano hirottappabhedabhayena. Api ca pabbajjāpuṇṇam nāmetaṁ viññūhi Buddhādīhi pasattham, tehi ca anuṭṭhitaṁ, tasmāpi sahāpi dukkhena sahāpi domanassena assumukho rodamānopi brahmacariyavāsaṁ vasi, na taṁ vissajjesi. Vuttañcetaṁ—

“Saddhāya nikkhamma puna nivatto,
So eḷamūgo capalo vatāyaṁ.
Etassa vādassa jigucchamāno,
Akāmakō carāmi brahmacariyaṁ.
Viññuppasattham ca satam ca ṭhānam,
Evampa’ham puṇṇakaro bhavāmī”ti³.

1. Sattāhamattameva (Ka)

2. Yadi puna (Sī)

3. Khu 5. 209 piṭṭhe.

93. **Na koci etaṃ jānātīti** etaṃ **mama anabhiratimanarṃ**

brahmacariyavāse abhirativirahitacittarṃ koci manussabhūto na jānāti.

Kasmā? **Ahaṃ hi kassaci nācikkhiṃ** mama **mānase** citte **arati carati**

pavattatīti kassacipi na kathesiṃ, tasmā na koci manussabhūto etaṃ jānātīti.

94. **Sabrahmacārīti** tāpasapabbajjāya samānasikkhatāya sabrahmacārī.

Maṇḍabyoti evaṃnāmakō. **Sahāyoti** gihikāle pabbajitakāle ca daḥhamittatāya

piyasahāyo. **Mahā-isīti** mahānubhāvo isi. **Pubbakammasamāyutto**,

sūlamāropanarṃ labhīti katokāsenā attano pubbakammena yutto

sūlāropanarṃ labhi, sūlarṃ uttāsītōti.

Tatrāyaṃ anupubbikathā—atīte Vaṃsaraṭṭhe Kosambiyaṃ Kosambiko nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tadā bodhisatto aññatarasmiṃ nigame asīti koṭṭivibhavassa brāhmaṇamahāsālassa putto hutvā nibbatti, nāmena Dīpāyano nāma. Tādisasseva brāhmaṇamahāsālassa putto Brāhmaṇakumāro tassa piyasahāyo ahosi, nāmena Maṇḍabyo nāma. Te ubhopi aparabhāge mātāpitūnarṃ accayena kāmesu dosarṃ disvā mahādānarṃ pavattetvā kāme pahāya ñātimittaparijanassa rodantassa paridevantassa nikkhamitvā Himavantappadese assamarṃ katvā pabbajitvā uñchācariyāya vanamūlaphalāhārena yāpento paropaṇṇāsavassāni vasiṃsu, kāmaccchandam vikkhambhetum nāsakkhiṃsu, te jhānamattampi na nibbattesum.

Te loṇambilasevanatthāya janapadacārikam carantā Kāsiraṭṭham sampāpuṇiṃsu. Tatrekasmiṃ nigame Dīpāyanassa gihisahāyo Maṇḍabyo nāma paṭivasati. Te ubhopi tassa santikam upasaṅkamīṃsu. So te disvā attamano paṇṇasālarṃ kāretvā catūhi paccayehi upaṭṭhahi. Te tattha tīṇi cattāri vassāni vasitvā taṃ āpucchitvā cārikam carantā Bārāṇasisamīpe atimuttakasukasāne¹ vasiṃsu. Tattha

1. Adhimuttakasukasāne (Jātaka-Ṭṭha 4. 28 piṭṭhe passitabbarṃ.)

Dīpāyano yathābhirantaṃ viharitvā puna tasmim̐ nigame Maṇḍabyassa attano sahāyassa santikaṃ gato. Maṇḍabyatāpaso tattheva vasi.

Athekadivasam̐ eko coro antonagare corikaṃ katvā dhanasāraṃ ādāya nikkhanto paṭibuddhehi gehasāmikhehi nagarārakkhakamanussehi ca anubaddho niddhamanena nikkhamitvā vegena susānaṃ pavisitvā tāpasassa paṇṇasāladvāre bhaṇḍikaṃ chaḍḍetvā palāyi. Manussā bhaṇḍikaṃ disvā “are duṭṭhajaṭila rattim̐ corikaṃ katvā divā tāpasavesena carasī”ti tajjetvā pothetvā taṃ ādāya rañño dassayimsu. Rājā anupaparikkhitvāva “sūle uttāsethā”ti āha. Taṃ susānaṃ netvā khadiraśūle āropayimsu. Tāpasassa sarīre sūlaṃ na pavisati. Tato nimbasūlaṃ āharimsu, tampi na pavisati. Tato ayasūlaṃ āharimsu, tampi na pavisati. Tāpaso “kim̐ nu kho me pubbakammaṃ”ti cintesi. Tassa jātissaraṇāṇaṃ uppajji. Tena pubbakammaṃ addasa—so kira purimattabhāve vaḍḍhakīputto hutvā pitu rukkhatacchanaṭṭhānaṃ gantvā ekaṃ makkhikaṃ gahetvā koviḷārasakalikāya sūlena viya vijjhi. Tassa taṃ pāpaṃ imasmim̐ ṭhāne okāsaṃ labhi. So “na sakkā ito pāpato muccitun”ti ñatvā rājapurise āha “sace maṃ sūle uttāsetukāmattha, koviḷārasūlaṃ āharathā”ti. Te tathā katvā taṃ sūle uttāsetvā ārakkhaṃ datvā pakkamimsu.

Tadā Kaṇhadīpāyano “ciradiṭṭho me sahāyo”ti Maṇḍabyassa santikaṃ āgacchanto taṃ pavattim̐ sutvā taṃ ṭhānaṃ gantvā ekamantaṃ ṭhito “kim̐ samma kārakosī”ti pucchitvā “akāraḥomhī”ti vutte “attano manopadosaṃ rakkhitum̐ sakkhi na sakkhi”ti pucchi. Samma yehi ahaṃ gahito, neva tesam̐ na rañño upari mayhaṃ manopadoso atthīti. “Evaṃ sante tādisassa sīlavato chāyā mayhaṃ sukhā”ti vatvā Kaṇhadīpāyano sūlaṃ nissāya nisīdi. Ārakkhakapurisā taṃ pavattim̐ rañño ārocesum̐. Rājā “anisāmetvā me katan”ti vegena tattha gantvā “kasmā bhante tvaṃ sūlaṃ nissāya nisinnosī”ti Dīpāyanaṃ pucchi. Mahārāja imaṃ tāpasam̐ rakkhanto nisinnosmīti. Kim̐ pana tvaṃ imassa kārakabhāvaṃ ñatvā evaṃ karosīti. So kammaṃ aṇisodhitabhāvaṃ ācikkhi. Athassa Dīpāyano “raññā nāma nisammakārinā bhavitabbaṃ.

Alaso gihī kāmabhogī na sādhu,
 Asaññato pabbajito na sādhu.
 Rājā na sādhu anisammakārī,
 Yo paṇḍito kodhano taṃ na sādhu”ti¹—

ādīni vatvā dhammaṃ desesi.

Rājā Maṇḍabyatāpasassa niddosabhāvaṃ ñatvā “sūlaṃ harathā”ti āṇāpesi. Sūlaṃ harantā harituṃ nāsakkhiṃsu. Maṇḍabyo āha “mahārāja ahaṃ pubbe katakammadosena evarūpaṃ ayasaṃ patto, mama sarīrato sūlaṃ harituṃ na sakkā, sacepi mayhaṃ jīvitaṃ dātukāmo, kakacena imaṃ sūlaṃ cammasamaṃ katvā chindāpehī”ti. Rājā tathā kāresi. Sūlaṃ antoyeva ahosi, na kañci pīlaṃ janesi. Tadā kira sukhumaṃ sakalikaḥiraṃ gahetvā makkhikāya vaccamaggaṃ pavesesi, taṃ tassa anto eva ahosi. So tena kāraṇena amaritvā attano āyukkhayeneva mari, tasmā ayampi na matoti. Rājā tāpase vanditvā khamāpetvā ubhopi uyyāneyeva vassāpento paṭijaggi. Tato paṭṭhāya so Āṇimaṇḍabyo nāma jāto. So rājānaṃ upanissāya tattheva vasi. Dīpāyano pana tassa vaṇaṃ phāsukaṃ karitvā attano gihisahāyamaṇḍabyena kāritaṃ paṇṇasālameva gato. Tena vuttaṃ—

94. “sābrahmacārī Maṇḍabyo, sahāyo me mahā-isi.
 Pubbakammasamāyutto, sūlamāropanaṃ labhi.

95. Tamahaṃ upaṭṭhahitvāna, ārogyamanupāpayiṃ.
 Āpucchitvāna āgañchiṃ, yaṃ mayhaṃ sakamassamaṃ”ti.

Tattha **āpucchitvānā**ti mayhaṃ sahāyaṃ Maṇḍabyatāpasam āpucchitvā. **Yaṃ mayhaṃ sakamassamanti** yaṃ taṃ mayhaṃ gihisahāyena Maṇḍabyabrāhmaṇena kāritaṃ sakaṃ mama santakaṃ assamapadaṃ paṇṇasālā, taṃ upāgañchiṃ.

96. Taṃ pana paṇṇasālaṃ pavisaṃtaṃ disvā sahāyassa ārocesuṃ. So sutvāva tuṭṭhacitto saputtadāro bahugandhamālaphāṇitādīni ādāya

1. Khu 5. 109, 120-221, 336 piṭṭhesu.

paññasālaṃ gantvā Dīpāyanam vanditvā pāde dhovitvā pānakam pāyetvā Āṇimaṇḍabyassa pavattim suṇanto nisīdi. Athassa putto Yaññadattakumāro nāma caṅkamanakoṭikam geṇḍukena kīḷi. Tattha cekasmim vammike āsiviso vasati. Kumārena bhūmiyaṃ pahatageṇḍuko gantvā vammikabile āsivisassa matthake pati. Kumāro ajānanto bile hattham pavesesi.

Atha naṃ kuddho āsiviso hatthe¹ ḍaṃsi. So visavegena mucchito tattheva pati. Athassa mātāpitāro sappena datṭhabhāvaṃ nātvā kumāraṃ ukkhipitvā tāpasassa pādamūle nipajjāpetvā “bhante osadhena vā mantena vā puttakam no nirogam karoṭhā”ti āhaṃsu. So ahaṃ osadham na jānāmi, nāhaṃ vejjakammaṃ karissāmi, pabbajitomhīti. Tena hi bhante imasmim kumārake mettaṃ katvā saccakiriyaṃ karoṭhāti. Tāpaso “sādhu saccakiriyaṃ karissāmi”ti vatvā Yaññadattassa sīse hattham ṭhapetvā saccakiriyaṃ akāsi. Tena vuttaṃ “**sahāyo brāhmaṇo mayhan**”ti-ādi.

Tattha **āgañchum pāhunāgatanti** atithi-abhigamanam abhigamimsu.

97. **Vaṭṭamanukkhanti** khipanavaṭṭasaṇṭhānatāya “vaṭṭan”ti laddhanāmaṃ geṇḍukam anukkhinto, geṇḍukakīḷaṃ kīḷantoti attho. **Āsivisamakopayīti** bhūmiyaṃ paṭihato hutvā vammikabilagatena geṇḍukena tattha ṭhitaṃ kaṇhasappaṃ sīse paharitvā rosesi.

98. **Vaṭṭagataṃ maggaṃ, anvesantoti** tena vaṭṭena gataṃ maggaṃ gavesanto. **Āsivisassa hatthena, uttamaṅgaṃ parāmasīti** vammikabilaṃ pavesitena attano hatthena āsivisassa sīsaṃ phusi.

99. **Visabalassitoti** visabalanissito attano visavegaṃ nissāya uppajjanakasappo. **Aḍaṃsi dāraṃ khaṇeti** tasmiṃ parāmasitakkhaṇe eva taṃ brāhmaṇakumāraṃ ḍaṃsi.

100. **Sahadatṭhoti** ḍaṃsena saheva, datṭhasamakārameva. **Āsivisenāti** ghoravisena. **Tenāti** tena dārakassa visavegena

mucchitassa **bhūmiyaṃ** patanena **ahaṃ dukkhito** ahoṣiṃ. **Mama vāhasi taṃ dukkhanti** taṃ dārakassa mātāpitūnañca dukkhaṃ mama vāhasi, mayhaṃ sarīre viya mama karuṇāya vāhesi.

101. **Tyāhanti** te tassa dārakassa mātāpitāro ahaṃ mā socatha mā paridevathāti-ādinā nayena samassāsetvā. **Sokasalliteti** sokasallavante. **Agganti** seṭṭhaṃ tato eva **varaṃ** uttamaṃ saccakiriyaṃ akāsiṃ.

102. Idāni taṃ saccakiriyaṃ sarūpena dassetuṃ “**sattāhamevā**”ti gāthamāha.

Tattha **sattāhamevā**ti pabbajitadivasato paṭṭhāya satta ahāni eva. **Pasannacittoti** kammaphalasaddhāya pasannamānaso. **Puññatthikoti** puññena atthiko, dhammacchandayutto. **Athāparaṃ yaṃ caritanti** atha tasmā sattāhā uttari yaṃ mama brahmacariyacaraṇaṃ.

103. **Akāmakovāhī**ti pabbajjaṃ anicchanto eva. **Etena saccena suvatthi hotūti** sace atirekapaññāsavassāni anabhirativāsaṃ vasantena mayā kassaci ajānāpitabhāvo sacco, etena saccena Yaññadattakumārassa sotthi hotu, jīvitaṃ paṭilabhatūti.

Evam pana mahāsattena saccakiriyaṃ katāya Yaññadattassa sarīrato visaṃ bhassitvā pathaviṃ pāvisi. Kumāro akkhīni ummīletvā mātāpitāro oloketvā “amma tātā”ti vatvā vuṭṭhāsi. Tena vuttaṃ—

104. “Saha sacce kate mayhaṃ, visavegena vedhito.

Abujjhivāna vuṭṭhāsi, arogo cāsi māṇavo”ti.

Tassattho—mama saccakaraṇena **saha** samānakārameva tato pubbe **visavegena vedhito** kampito visaññibhāvena abujjhivā ṭhito vigatavisattā paṭiladdhasañño sahasā **vuṭṭhāsi**. So **māṇavo** kumāro visavegābhāvena **arogo ca** ahoṣīti.

Idāni satthā tassā attano saccakiriyaṃ paramatthapāramibhāvaṃ dassento “**saccena me samo natthi, esā me saccapāramī**”ti āha.

Taṃ uttānatthameva. **Jātakatṭhakathāyaṃ**¹ pana “mahāsattassa saccakiriyaṃ kumārassa thanappadesato uddham viṣaṃ bhassitvā vigataṃ. Dārakassa pitu saccakiriyaṃ kaṭṭho uddham, mātu saccakiriyaṃ avasiṭṭhasarīrato viṣaṃ bhassitvā vigataṃ”ti āgataṃ. Tathā hi vuttaṃ—

“Yasmā dānaṃ nābhinandim kadāci,
 Disvāna’haṃ atithim vāsakāle.
 Na cāpi me appiyataṃ avedum,
 Bahussutā samaṇabrāhmaṇa ca.
 Akāmaṃ vāpi ahaṃ dadāmi,
 Etena saccena suvatthi hotu.
 Hataṃ viṣaṃ jīvatu Yaṇṇadatto.
 Āsiviso tāta pahūtatejo,
 Yo taṃ adamsi patarā udicca.
 Tasmiṇca me appiyatāya ajja,
 Pitari ca te natthi koci viseso.
 Etena saccena suvatthi hotu,
 Hataṃ viṣaṃ jīvatu Yaṇṇadatto”ti.

Tattha **vāsakāle**ti vasanatthāya gehaṃ āgatakāle. **Na cāpi me appiyataṃ avedunti** bahussutāpi samaṇabrāhmaṇa ayaṃ neva dānaṃ abhinandati, na amheti imaṃ mama appiyabhāvaṃ neva jānimsu. Ahaṃ hi te piyacakkhūhiyeva olokeṃ dīpeti. **Etena saccenā**ti sace ahaṃ dadamānopi vipākaṃ asaddahitvā attano anicchāya demi, anicchabhāvaṇca me pare na jānanti, etena saccena **suvatthi hotū**ti attho. Itaragāthāya **tātā**ti puttāṃ ālapati. **Pahūtatejoti** balavaviso. **Patarā**ti padarā, ayameva vā pāṭho. **Udiccā**ti uddham gantvā, vammikabilato utṭhahitvāti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti—tāta yaṇṇadatta **tasmiṇca** āsivise tava ca **pitari** appiyabhāvena mayhaṃ **koci** viseso natthi, taṇca pana appiyabhāvaṃ ṭhapetvā **ajja** mayā na koci jānāpitapubbo, sace etaṃ saccam, **etena saccena suvatthi hotū**ti.

1. Jātaka-Ṭṭha 4. 31 piṭṭhādīsu.

Evam bodhisatto kumāre aroge jāte tassa pitaraṃ “dānaṃ dadantena nāma kammaṇca phalaṇca saddahitvā dātabban”ti kammaphalasaddhāya nivesetvā sayam anabhiratiṃ vinodetvā jhānābhiññāyo uppādetvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahosi. Tadā Maṇḍabyo Ānandatthero ahosi, tassa bhariyā Visākhā, putto Rāhulatthero, Āṇimaṇḍabyo Sāriputtatthero, Kaṇhadīpāyano Lokanātho.

Tassa idha Pāḷiyā āruḷhā saccapāramī, sesā ca pāramiyo heṭṭhā vuttanayeneva niddhāretabbā. Tathā anavasesamahābhogapariccāgādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Kaṇhadīpāyanacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Mahāsutasomacariyāvaṇṇanā

105. Dvādasame **Sutasomo mahīpatī**ti evaṃnāmo khattiyo. Mahāsatto hi tadā Kururaṭṭhe Indapatthanagare Korabyassa rañño aggamahesiyā kucchimhi nibbatti, taṃ sutavittatāya candasamānasommavaravaṇṇatāya ca¹ “Sutasomo”ti sañjāniṃsu. Taṃ vayappattaṃ sabbasippanipphattippattaṃ mātāpitara rajje abhisiñciṃsu. **Gahito Porisādenā**ti purisānaṃ manussānaṃ adanato khādanato “Porisādo”ti laddhanāmena Bārāṇasiraññā devatābalikammatthaṃ gahito.

Bārāṇasirājā hi tadā maṃsaṃvinā abhuñjanto aññaṃ maṃsaṃ alabhantena bhattakārakena manussamaṃsaṃ khādāpito rasataṇhāya baddho hutvā manusse ghātetvā manussamaṃsaṃ khādanto “Porisādo”ti laddhanāmo amaccapārisajjappamukhehi nāgarehi negamaajānapadehi ca ussāhitena Kāḷahatthinā nāma attano senāpatinā “deva yadi rajjena atthiko manussamaṃsakhādanato viraṃhī”ti vutto “rajjaṃ pajahantepi manussamaṃsakhādanato na oramissāmī”ti vatvā tehi raṭṭhā

1. Sommavadanatāya ca (Sī)

pabbājito araṇṇaṃ pavisitvā ekasmiṃ nigrodharukkhamūle vasanto khāṇupphārena pāde jātassa vaṇassa phāsubhāvāya “sakalajambudīpe ekasatahattiyānaṃ galalohitena balikammaṃ karissāmi”ti devatāya āyācanaṃ katvā sattāhaṃ anāhāratāya vaṇe phāsuke jāte “devatānubhāvena me sotthi ahoṣi”ti saññāya “devatāya balikammatthaṃ rājāno ānessāmi”ti gacchanto atītabhave sahāyabhūtena yakkhena samāgantvā tena dinnamantabalena adhikatarathāmajavaparakkamasampanno hutvā sattāhabbhantareyeva satarājāno ānetvā attano vasananigrodharukkhe olambetvā balikammakaraṇasajjo ahoṣi.

Atha tasmim rukkhe adhivatthā devatā taṃ balikammaṃ anicchanti “upāyena naṃ nisedhessāmi”ti pabbajitarūpena tassa attānaṃ dassetvā tena anubaddho tiyojanaṃ gantvā puna attano dibbarūpameva dassetvā “tvaṃ musāvādī tayā ‘sakalajambudīpe rājāno ānetvā balikammaṃ karissāmi’ti paṭissutaṃ. Idāni ye vā te vā dubbalarājāno ānesi. Jambudīpe jeṭṭhakaṃ Sutasomarājānaṃ sace nānessasi, na me te balikammena attho”ti āha.

So “diṭṭhā me attano devatā”ti tusitvā “sāmi mā cintayi, ahaṃ ajjeva Sutasomaṃ ānessāmi”ti vatvā vegena Migājina-uyyānaṃ gantvā asaṃvihitāya ārakkhāya pokkharāṇiṃ otaritvā paduminipattena sīsaṃ paṭicchādetvā atṭhāsi. Tasmim anto-uyyānagateyeva balavapaccūse samantā tiyojanaṃ ārakkhaṃ gaṇhiṃsu. Mahāsatto pātova alaṅkatahatthikkhandhavaragato caturaṅginiyā senāya nagarato nikkhami. Tadā takkasilato Nando nāma brāhmaṇo catasso satārahagāthāyo gahetvā vīsayojanasataṃ maggaṃ atikkamma taṃ nagaraṃ patto rājānaṃ pācīnadvārena nikkhamantaṃ disvā hatthaṃ ukkhipitvā “jayatu bhavaṃ mahārājā”ti vatvā jayāpesi.

Rājā hatthinā taṃ upasaṅkamitvā “kuto nu tvaṃ brāhmaṇa āgacchasi, kimicchasi, kiṃ te dajjan”ti āha. Brāhmaṇo “tumhe ‘sutavittakā’ti sutvā catasso satārahagāthāyo ādāya tumhākaṃ desetum āgatomhi”ti āha. Mahāsatto tuṭṭhamānaso hutvā “ahaṃ

uyyānaṃ gantvā nhāyitvā āgantvā sossāmi, tvaṃ mā ukkaṇṭhī”ti vatvā
 “gacchatha brāhmaṇassa asukagehe nivāsaṃ ghāsacchādanañca
 saṃvidahathā”ti āṇāpetvā uyyānaṃ pavisitvā mahantaṃ ārakkhaṃ
 saṃvidhāya oḷārikāni ābharaṇāni omuñcitvā massukammaṃ kāretvā
 ubbaṭṭitasariro pokkharāṇiyā rājavibhavana nhāyitvā paccuttaritvā
 udakaggahaṇasāṭake nivāsetvā aṭṭhāsi.

Athassa gandhamālālāṅkāre upaharimsu. Porisādo “alaṅkatakāle rājā
 bhāriko bhavissati, sallahukakāleyeva naṃ gaṇhissāmi”ti Nadanto khaggaṃ
 parivattento “ahamasmi Porisādo”ti nāmaṃ sāvetvā udakā nikkhami. Tassa
 saddaṃ sutvā hatthārohādayo hatthi-ādito bhassimsu. Balakāyo dūre ṭhito
 tatova palāyi. Itaro attano āvudhāni chaḍḍetvā urena nipajji. Porisādo
 rājānaṃ ukkhipitvā khandhe nisīdāpetvā sammukhaṭṭhāneyeva
 aṭṭhārasahatthaṃ pākāraṃ laṅghitvā purato pagalitamadamattavaravāraṇe
 kumbhe akkamitvā pabbatakūṭāni viya pātentō vātajavānīpi assaratanāni
 piṭṭhiyaṃ akkamitvā pātentō rathasīse akkamitvā pātentō bhamarikaṃ
 bhamanto viya nīlakāni nigrodhapattāni maddanto viya ekavegeneva
 tiyojanamaggaṃ gantvā kañci anubandhantaṃ adisvā saṇikaṃ gacchanto
 Sutasomassa kesehi udakabindūni attano upari patantāni “assubindūni”ti
 saññāya “kimidaṃ Sutasomopi maraṇaṃ anusocanto rodātī”ti āha.

Mahāsatto “nāhaṃ maraṇato anusocāmi, kuto rodanā, api ca kho
 saṅgaraṃ katvā saccāpanaṃ nāma paṇḍitānaṃ āciṇṇaṃ, taṃ na
 nipphajjati”ti anusocāmi, Kassapadasabalena desitā catasso satārahagāthāyo
 ādāya Takkasilato āgatassa brāhmaṇassa āgantukavattaṃ kāretvā “nhāyitvā
 āgantvā suṇissāmi, yāva mamāgamanā āgamehī”ti saṅgaraṃ katvā uyyānaṃ
 gato, tvañca tā gāthāyo sotum adatvā maṃ gaṇhīti. Tena vuttaṃ—

“Gahito Porisādena, brāhmaṇe saṅgaraṃ sarin”ti.

Tattha **brāhmaṇe saṅgaraṃ sarinti** Nandabrāhmaṇe attanā kataṃ
 paṭiññāṃ anussariṃ.

106. **Āvuṇṭivā karattaleti** tattha tattha uyyānādīsu gantvā attano balena ānītānaṃ ekasatakhattiyānaṃ hatthatale chiddaṃ katvā rukkhe lambanattamaṃ rajjumaṃ paṭimuṇṇitvā. **Etesaṃ pamilāpetvāti**¹ ete ekasatakhattiye jīvaggāhaṃ gahetvā uddhamāpāde adhosire katvā paṇhiyā sīsaṃ pataranto bhamaṇavasena hatthatale āvuṇṭivā rukkhe ālambanavasena sabbaso āhārūpacchedena ca sabbathā pamilāpetvā visosetvā khedāpetvāti attho. **Yaññattheti** balikammatthe sādhetabbe. **Upanayī mamanti** maṃ upanesi.

107. Tathā upanīyamāno pana mahāsatto Porisādena “kiṃ tvaṃ maraṇato bhāyasī”ti vutte “nāhaṃ maraṇato bhāyāmi, tassa pana brāhmaṇassa mayā kato saṅgaro na parimocito”ti anusocāmi. Sace maṃ vissajjessasi, taṃ dhammaṃ sutvā tassa ca sakkārasammānaṃ katvā puna āgamissāmīti. Nāhamidaṃ saddahāmi, yaṃ tvaṃ mayā vissajjito gantvā puna mama hatthaṃ āgamissasīti. Samma Porisāda mayā saddhiṃ ekācariyakule sikkhito sahāyo hutvā ahaṃ jīvitahetupi na musā kathemīti kiṃ na saddahasīti. Kiñcāpi me etena vācāmatkena—

“Asiṇca sattiṇca parāmasāmi,
Sapathampi te samma ahaṃ karomi.
Tayā pamutto anaṇo bhavitvā,
Saccānurakkhī punarāvajissan”ti²—

mahāsattena imāya gāthāya vuttāya Porisādo “ayaṃ suta somo ‘khattiyehi akattabbaṃ sapathaṃ karomī’ti vadati, gantvā anāgacchantopi mama hatthato na muccissatī”ti cintetvā—

“Yo te kato saṅgaro brāhmaṇena,
Raṭṭhe sake issariye ṭhiteṇa.
Taṃ saṅgamaṃ brāhmaṇa sappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajassū”ti²—

vissajjesi.

1. Ete sampamilāpetvā (Sī)

2. Khu 6. 136 piṭṭhe.

Mahāsatto Rāhumukhā mutto cando viya nāgabalo thāmasampanno khippameva taṃ nagaraṃ sampāpuṇi. Senāpissa “Sutasomarājā paṇḍito, Porisādaṃ dametvā sīhamukhā pamuttamattavaravāraṇo viya āgamissatī”¹ti ca “rājānaṃ Porisādassa datvā āgatā”²ti garahabhayena ca bahinagareyeveva nivīṭṭhā taṃ dūratova āgacchantāṃ disvā paccuggantvā vanditvā “kaccittha mahārāja Porisādena na kilamito”³ti¹ paṭisanthāraṃ² katvā “Porisādena mayhaṃ mātāpitūhipi dukkaraṃ kataṃ, tathārūpo nāma caṇḍo sāhasiko mamaṃ saddahitvā maṃ vissajjesī”³ti vutte rājānaṃ alaṅkaritvā hatthikkhandhaṃ āropetvā parivāretvā nagaraṃ pāvisi. Taṃ disvā sabbe nāgarā tusimsu.

Sopi dhammasoṇḍatāya mātāpitaropi anupasaṅkamitvā nivesanaṃ gantvā brāhmaṇaṃ pakkosāpetvā tassa mahantaṃ sakkārasammānaṃ katvā dhammagarutāya sayāṃ nīcāsane nisīditvā “tumhehi mayhaṃ ābhataṃ satārahagāthā suṇomi ācariyā”³ti āha. Brāhmaṇo mahāsattena yācitakāle gandhehi hatthe ubbaṭṭetvā pasibbakato manoramaṃ potthakaṃ nīharitvā ubhohi hatthehi gahetvā “tena hi mahārāja suṇohi”³ti potthakaṃ vācento gāthā abhāsi—

“Sakideva Sutasoma, sabbhi hoti samāgamo.

Sā naṃ saṅgati pāleti, nā’sabbhi bahusaṅgamo.

Sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santhavaṃ.

Sataṃ saddhamma’maññāya, seyyo hoti na pāpiyo.

Jīranti ve rājarathā sucittā,

Atho sarīrampi jaraṃ upeti.

Satañca dhammo na jaraṃ upeti,

Santo have sabbhi pavedayanti.

Nabhañca dūre pathavī ca dūre,

Pāraṃ samuddassa ta’dāhu dūre.

Tato have dūrataṃ vadanti,

Satañca dhammo asatañca rājā”³ti³.

1. Kilamitoti (Sī)

2. Paṭisandhāraṃ (Ka)

3. Khu 6. 136, 140 piṭṭhesu.

Tā sutvā mahāsatto “saphalaṃ me āgamanan”ti tuṭṭhacitto “imā gāthā neva sāvakabhāsītā, na isibhāsītā, na kavibhāsītā, na devabhāsītā, sabbaññunāva bhāsītā. Kiṃ nu kho agghan”ti cintento “imaṃ sakalampi cakkavāḷaṃ yāva brahmalokā sattaratanapuṇṇaṃ katvā dinnepi neva anucchavikaṃ kataṃ nāma hoti, ahaṃ kho panassa tiyojanasatike Kururaṭṭhe sattayojanike Indapattthanagare rajjaṃ dātuṃ pahomi, rajjaṃ kātuṃ panassa bhāgyaṃ natthi, tathā hissa aṅgalakkhaṇānusārena appānubhāvataṃ dissati, tasmā dinnampi rajjaṃ imasmiṃ tiṭṭhati”ti cintetvā “ācariya tumhe aññesaṃ khattiyānaṃ imā gāthāyo desetvā kiṃ labhathā”ti pucchi. Ekekāya sataṃ sataṃ mahārāja, teneva satārahagāthā nāma jātāti. Athassa mahāsatto tvaṃ ācariya attanā gahetvā vicaraṇabhaṇḍassa agghaṃ na jānāsīti.

Sahassiyā imā gāthā, nayimā gāthā satārahā.

Cattāri tvaṃ sahassāni, khippaṃ gaṇhāhi brāhmaṇāti¹.

Cattāri sahassāni dāpetvā ekañca sukhayānakaṃ datvā mahatā sakkārasammāneneva taṃ uyyojetvā mātāpitāro vanditvā “ahaṃ brāhmaṇena ābhataṃ saddhammaratanaṃ pūjetvā tassa ca sakkārasammānaṃ katvā āgamiṣāmīti Porisādassa paṭiññaṃ datvā āgato, tattha yaṃ brāhmaṇassa kattaḃbaṃ paṭipajjitabbaṃ taṃ kataṃ, idāni Porisādassa santikaṃ gamiṣāmī”ti vatvā “tena hi tāta Sutasoma kiṃ nāmetaṃ kathesi, caturaṅginiyā senāya coraṃ gaṇhissāma, mā gaccha corassa santikan”ti yāciṃsu. Soḷasasahassā nāṭakitthiyo sesaparijanāpi “amhe anāthe katvā kuhiṃ gacchasi devā”ti parideviṃsu. “Punapi kira rājā corassa santikaṃ gamiṣatī”ti ekakolāhalaṃ ahosi.

Mahāsatto “paṭiññāya saccāpanaṃ nāma sādhūnaṃ sappurisaṇaṃ āciṇṇaṃ, sopi mamaṃ saddahitvā vissajjesi, tasmā gamiṣāmiyevā”ti mātāpitāro vanditvā sesajanaṃ anusāsetvā assumukhena nānappakāraṃ paridevantena itthāgārādinaṃ janena anugato nagarā nikkhamma taṃ janaṃ nivattetuṃ magge daṇḍakena tiriyaṃ lekhaṃ katvā “imaṃ mama lekhaṃ mā

1. Khu 6. 137 piṭṭhe.

atikkamimsū”ti vatvā agamāsi. Mahājano tejavato mahāsattassa āṇaṃ atikkamituṃ asakkonto mahāsaddena kanditvā roditvā nivatti. Bodhisatto āgatamaggeneva tassa santikaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ “**apucchi maṃ Porisādo**”ti-ādi.

Tattha **kiṃ tvaṃ icchasi nisajjanti** tvaṃ attano nagaraṃ gantuṃ mama hatthato nissajjanaṃ kiṃ icchasi, tvaṃ “mayā Takkaṣilādīsu ciraparicito saccavādī cā”ti vadasi, tasmā **yathāmati te kāhāmi**, yathāruci te karissāmi. **Yadi me tvaṃ punehisīti** sace puna tvaṃ ekaṃseneva mama santikaṃ āgamissasi.

108. **Paṇhe āgamaṇaṃ mamāti** pageva mama āgamaṇaṃ tassa Porisādassa **paṭissuṇitvā** pātova āgamissāmīti paṭissavaṃ katvā. **Rajjaṃ niyyātayim tadāti** tadā Porisādassa santikaṃ gantukāmo “idaṃ vo rajjaṃ paṭipajjathā”ti mātāpitūnaṃ tiyojanasatikaṃ rajjaṃ niyyātesim.

109. Kasmā pana rajjaṃ niyyātayinti? **Anussaritvā sataṃ dhammanti**¹ yasmā pana paṭiññāya saccāpanaṃ nāma sataṃ sādhūnaṃ mahābodhisattānaṃ paveṇī kulavaṃso, tasmā taṃ saccapāramitādhamaṃ **pubbakam** porāṇaṃ jinehi Buddhādīhi sevitam anussaritvā saccam anurakkhanto tassa **brāhmaṇassa dhanam datvā** attano jīvitam pariccajitvā **Porisādam upāgamim**.

110. **Natthi me saṃsayo tatthāti** tasmiṃ Porisādassa santikaṃ gamane “ayaṃ maṃ kiṃ nu kho ghāteṣṣati, udāhu no”ti mayhaṃ saṃsayo natthi. “Caṇḍo sāhasiko mayā saddhim ekasatakhattiye devatāya balikammakaraṇasajjo ekanteneva ghāteṣṣati”ti jānanto eva kevalaṃ saccavācam anurakkhanto attano jīvitam pariccajitvā taṃ upāgamim, yasmā cetadevaṃ, tasmā saccena me samo natthi, esā me paramatthabhāvappattā saccapāramīti.

Upāgate pana mahāsatte vikasitapuṇḍarīkapadumasassirikamassa mukhaṃ disvā “ayaṃ vigatamaraṇabhayo hutvā āgato, kissa nu kho esa ānubhāvo”ti cintento “tassa maññe dhammassa sutattā ayaṃ evaṃ

1. Saddhammanti (Sī)

tejavā nibbhayo ca jāto, ahampi taṃ sutvā tejavā nibbhayo ca bhavissāmī”ti
sanniṭṭhānaṃ katvā Porisādo mahāsattaṃ āha “suṇoma satārahagāthāyo
yāsaṃ savanattamaṃ tvaṃ attano nagaraṃ gato”ti.

Taṃ sutvā bodhisatto “ayaṃ Porisādo pāpadhammo, imaṃ thokaṃ
niggahetvā lajjāpetvā kathessāmī”ti—

“Adhammikassa luddassa, niccaṃ lohitapāṇino.

Natthi saccaṃ kuto dhammo, kiṃ sutena karissasī”ti¹—

vatvā puna tena suṭṭhutarāṃ sañjātasavanādarena—

“Sutvā dhammaṃ vijānanti, narā kalyāṇapāpakaṃ.

Api gāthā suṇitvāna, dhamme me ramate mano”ti²—

vutte “ayaṃ ativiya sañjātādaro sotukāmo, handassa kathessāmī”ti cintetvā
“tena hi samma sādhuṃ suṇohi manasikarohī”ti vatvā Nandabrāhmaṇena
kathitanīyāmeneva gāthānaṃ sakkaccaṃ thutiṃ katvā
chakāmāvacaradevaloke ekakolāhalaṃ katvā devatāsu sādhuṃ karam
dadamānāsu mahāsatto Porisādassa—

“Sakideva mahārāja, sabbhi hoti samāgamo.

Sā naṃ saṅgati pāleti, nā’sabbhi bahusaṅgamo.

Sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santhavaṃ.

Sataṃ saddhamma’maññāya, seyyo hoti na pāpiyo.

Jiranti ve rājarathā sucittā,

Atho sarīrampi jaraṃ upeti.

Satañca dhammo na jaraṃ upeti,

Santo have sabbhi pavedayanti.

Nabhañca dūre pathavī ca dūre,

Pāraṃ samuddassa ta’dāhu dūre.

Tato have dūratarāṃ vadanti,

Satañca dhammo asatañca rājā”ti³—

1. Khu 6. 139 piṭṭhe.

2. Khu 6. 141 piṭṭhe.

3. Khu 6. 136, 140 piṭṭhādāsu.

dhammaṃ kathesi. Tassa tena sukathitattā ceva attano ca puññānubhāvena gāthā suṇantasseva sakalasarīraṃ pañcavaṇṇāya pītiyā paripūri. So bodhisatto muducitto hutvā “samma Sutasoma dātabbayuttakaṃ hiraññādīṃ na passāmi, ekekāya gāthāya ekekaṃ varaṃ dassāmi”ti āha. Atha naṃ mahāsatto “tvaṃ attanopi hitāni ajānanto parassa kiṃ nāma varaṃ dassasi”ti apasādetvā puna tena “varaṃ gaṇhathā”ti yācito sabbapaṭhamam “aham cirakālaṃ taṃ arogaṃ passeyyan”ti varaṃ yāci. So “ayaṃ idāni me vadhivā maṃsaṃ khāditukāmassa mahānatthakarassa mayhameva jīvitamicchatī”ti tuṭṭhamānaso vañcetvā varassa gahitabhāvaṃ ajānanto adāsi. Mahāsatto hi upāyakusalatāya tassa ciraṃ jīvitukāmatāpadesena attano jīvitam yāci. Atha “parosataṃ khattiyānaṃ jīvitam dehi”ti duttiyaṃ varaṃ, tesam sake raṭṭhe paṭipādanam tatiyaṃ varaṃ, manussamaṃsakhādanato viramaṇam catuttham varaṃ yāci. So tīṇi varāni datvā catuttham varaṃ adātukāmo “aññaṃ varaṃ gaṇhāhi”ti vatvāpi mahāsattena nippīliyamāno tampi adāsiyeva.

Atha bodhisatto Porisādaṃ nibbisevanam katvā teneva rājāno mocāpetvā bhūmiyaṃ nipajjāpetvā dāraṇānaṃ kaṇṇato suttavaṭṭi viya saṇikaṃ rajjuyo nīharitvā Porisādena ekaṃ tacam āharāpetvā pāsāṇena ghaṃsitvā saccakiriyaṃ katvā tesam hatthatalāni makkhesi. Taṅkhaṇam eva phāsukaṃ ahoṣi. Dvīhatīham tattheva vasitvā te aroge kāretvā tehi saddhim abhiñjanakasabhāvaṃ mittasanthavaṃ kāretvā tehi saddhim taṃ Bārāṇasim netvā rajje patiṭṭhāpetvā “appamattā hothā”ti te rājāno attano attano nagaraṃ pesetvā Indapathanagaraṭo āgatāya attano caturaṅginiyā senāya parivuto attano nagaraṃ gato tuṭṭhapamuditena nāgarajanena samparivāriyamāno antepuraṃ pavisitvā mātāpitara vanditvā mahātalam abhiruhi.

Atha mahāsatto cha dānasālāyo kāretvā devasikaṃ mahādānāni pavattento sīlāni paripūrento uposatham upavasanto pāramiyo anubrūhesi. Tepi rājāno mahāsattassa ovāde ṭhatvā dānādīni puññāni katvā āyupariyosāne saggapuraṃ pūrayimsu. Tada

Porisādo Aṅgulimālatthero ahosi, Kālahatthi-amacco Sāriputtatthero,
Nandabrāhmaṇo Ānandatthero, rukkhadevatā Mahākassapatthero, rājāno
Buddhapharisā, mātāpitaro mahārājakulāni, Sutasomamahārājā Lokanātho.

Tassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyopi niddhāretabbā. Tathā
Alīnasattu-cariyāvaṇṇanāya¹ viya mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Mahāsutasomacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Saccapāramī niṭṭhitā.

13. Suvaṇṇasāmacariyāvaṇṇanā

111. Terasame **Sāmo yadā vane āsinti** Himavantasmim Migasammatāya
nāma nadiyā tīre mahati araṇṇe Sāmo² nāma tāpasakumāro yadā ahosi.
Sakkena abhinimmitoti Sakkassa Devānamindassa upadesasampattiya jātattā
Sakkena nibbattito janito. Tatrāyaṃ anupubbikathā—atīte Bārāṇasito
avidūre nadiyā tīre eko nesādagāmo ahosi. Tattha jeṭṭhanesādassa putto jāto,
tassa “Dukūlo”ti nāmamakamsu. Tassā eva nadiyā paratīrepi eko
nesādagāmo ahosi. Tattha jeṭṭhanesādassa dhītā jātā, tassā “Pārikā”ti
nāmamakamsu. Te ubhopi brahmalokato āgatā suddhasattā. Tesam
vayappattānaṃ anicchamānānaṃyeva āvāhavivāhaṃ karimsu. Te ubhopi
kilesasamuddaṃ anotaritvā brahmāno viya ekato vasiṃsu. Na ca kiñci
nesādakammaṃ karonti.

Atha Dukūlaṃ mātāpitaro “tāta tvaṃ nesādakammaṃ na karosi, neva
gharāvāsaṃ icchasi, kiṃ nāma karissasi”ti āhaṃsu. So “tumhesu
anujānantesu pabbajissāmi”ti āha. Tena hi pabbajāhīti. Dvepi janā
Himavantaṃ pavisitvā yasmim ṭhāne Migasammatā nāma nadī Himavantato
otaritvā Gaṅgaṃ pattā, taṃ ṭhānaṃ gantvā Gaṅgaṃ pahāya
Migasammatābhimukhā abhiruhimsu.

1. Cariyāpiṭaka-Ṭīha 163 piṭṭhādīsu.

2. Suvaṇṇasāmo (Ka)

Tadā Sakkassa bhavanam̐ uṇhākāram̐ dassesi. Sakko tam̐ kāraṇam̐ ñatvā Vissakammunā tasmim̐ ṭhāne assamam̐ māpesi. Te tattha gantvā pabbajitvā Sakkadattiye assame kāmāvacaramettam̐ bhāvetvā paṭivasimsu. Sakkopi tesam̐ upaṭṭhānam̐ āgacchati.

So ekadivasam̐ “tesam̐ cakkhū parihāyissanti”ti ñatvā upasaṅkamitvā “bhante vo cakkhūnam̐ antarāyo paññāyati, paṭijagganakam̐ puttam̐ laddhum̐ vaṭṭati, jānāmi tumhākam̐ suddhacittatam̐, tasmā Pārikāya utunikāle nābhim̐ hatthena parāmaseyyātha, evam̐ vo putto jāyissati, so vo upaṭṭhahissati”ti vatvā pakkāmi. Dukūlapaṇḍito tam̐ kāraṇam̐ Pārikāya ācikkhitvā tassā utunikāle nābhim̐ parāmasi. Tadā bodhisatto devalokā cavitvā tassā kucchimhi paṭisandhim̐ gaṇhi, sā dasamāsaccayena suvaṇṇavaṇṇam̐ puttam̐ vijāyi, tenevassa “Suvaṇṇasāmo”ti nāmam̐ karimsu. Tam̐ aparabhāge vadḍhitvā soḷasavassuddesikampi mātāpitaro rakkhantā assame nisīdāpetvā sayameva vanamūlaphalāphalatthāya gacchanti.

Athekadivasam̐ vane phalāphalam̐ ādāya nivattitvā assamapadato avidūre meghe uṭṭhite rukkhāmūlam̐ pavisitvā vammikamatthake ṭhitānam̐ sarīrato sedagandhamissake uduke tasmim̐ vammikabile ṭhitassa āsivisassa nāsāpuṭam̐ pavitṭhe āsiviso kujjhivā nāsāvātena pahari. Dve andhā hutvā paridevamānā viravimsu. Atha mahāsatto “mama mātāpitaro aticirāyanti, kā nu kho tesam̐ pavatti”ti paṭimaggam̐ gantvā saddamakāsi. Te tassa saddam̐ sañjānitvā paṭisaddam̐ katvā puttasiṇehena “tāta Sāma idha paripantho atthi, mā āgamī”ti vatvā saddānusārena sayameva samāgamimsu. So “kena vo kāraṇena cakkhūni vanaṭṭhānī”ti pucchitvā “tāta mayam̐ na jānāma, deve vassante rukkhāmūle vammikamatthake ṭhitā, atha na passāmā”ti vuttamatte eva aññāsi “tattha āsivisena bhavitabbam̐, tena kuddhena nāsāvāto vissaṭṭho bhavissati”ti.

Atha “mā cintayittha, aham̐ vo paṭijaggissāmī”ti mātāpitaro assamam̐ netvā tesam̐ rattitṭhānadivāṭṭhānādisaṅcaraṇaṭṭhāne rajjuke bandhi. Tato paṭṭhāya te assame ṭhapetvā vanamūlaphalāphalāni āharati, pātova vasanaṭṭhānam̐ sammajjati, pāṇīyam̐ āharati, paribhojanīyam̐ upaṭṭhāpeti,

dantakaṭṭhamukhodakāni datvā madhuraphalāphalam deti. Tehi mukhe vikkhālīte sayam paribhuñjitvā mātāpitaro vanditvā tesam avidūreyeva acchati “kim nu kho ime āṇāpentī”ti. Visesena ca mettāṃ bahulamakāsi, tenassa sattā appaṭikkūlā ahesum. Yathā cassa sattā, evaṃ sattānaṃ so bodhisatto appaṭikkūlo. Evaṃ so divase divase phalāphalatthāya araṇṇaṃ gacchantopi āgacchantopi migagaṇaparivuto eva ahosi. Sīhabyagghādivipakkhasattāpi tena saddhiṃ ativiya vissatthā, mettānubhāvena paṇassa vasaṇatthāne aññamaññaṃ tiracchānagatā muducittataṃ paṭilabhiṃsu. Iti so sabbattha mettānubhāvena abhīrū anutrāsī brahmā viya avero vihāsi. Tena vuttaṃ **“pavane sīhabyaggheca, mettāyamupanāmayin”**ti-ādi.

Tattha **mettāyamupanāmayinti** ma-kāro padasandhikaro, mettābhāvanāya kurūrakammante sīhabyagghepi phari, pageva sesasatteti adhippāyo. Atha vā mettā ayati pavattati etenāti mettāyo, mettābhāvanā. Taṃ mettāyaṃ upanāmayiṃ sattesu anodhiso upanesiṃ. “Sīhabyagghēhi”ti pi pāṭho, tassattho—na kevalamahameva, atha kho pavane sīhabyagghēhi yasmiṃ mahāvane tadā ahaṃ viharāmi, tattha sīhabyagghēhi saddhiṃ ahaṃ sattesu mettāṃ upanāmesiṃ. Sīhabyagghāpi hi tadā mamānubhāvena sattesu mettacittataṃ paṭilabhiṃsu, pageva itare sattāti dasseti.

112. **Pasadamigavarāhehīti** pasadamigehehi ceva vanasūkarehi ca. **Parivāretvāti** etehi attānaṃ parivāritaṃ katvā tasmīṃ araṇṇe **vasiṃ**.

113. Idāni tadā attano mettābhāvanāya laddhaṃ ānisaṃsaṃ matthakappattiṃcassa dassetuṃ **“na maṃ koci uttasati”**ti osānagāthamāha. Tassattho—sasabīlārādiko bhīrukajātikopi **koci** satto **maṃ na uttasati** na ubbijjeti. Ahampi **kassaci** sīhabyagghāditiracchānato yakkhādi-amanussato luddalohitapāṇimanussatoti kutocipi **na bhāyāmi**. Kasmā? Yasmā **mettābalenupatthaddho** cirakālaṃ bhāvitāya mettāpāramitāyānubhāvena upatthambhito tasmīṃ **pavane** mahā-araṇṇe **tadā ramāmi** abhīramāmi. Sesāṃ suviññeyyameva.

Evam pana mahāsatto sabbasatte mettāyanto mātāpitaro ca sādhuṇaṃ paṭijagganto ekadivasam araṇṇato madhuraphalāphalam āharitvā assame ṭhapetvā mātāpitaro vanditvā “pānīyam ādāya āgamissāmī”ti migagaṇaparivuto dve mige ekato katvā tesam piṭṭhiyam pānīyaghaṭam ṭhapetvā hatthena gahetvā nadītittam āgamāsī. Tasmim samaye Bārāṇasīyam Pīṭiyakkho nāma rājā rajjam kāresi. So migamaṃsalobhena mātaram rajjam paṭicchāpetvā sannaddhapañcāvudho Himavantaṃ pavisitvā mige vadhivā maṃsam khādīvā caranto Migasammataṃ nadim patvā anupubbena sāmassa pānīyagahaṇatittam patto migapadavalaṇjam disvā gacchanto¹ tam tathā gacchantam disvā “mayā ettakaṃ kalam evam vicaranto manusso na diṭṭhapubbo, devo nu kho esa nāgo nu kho, sacāham upasaṅkamitvā pucchissāmi, sahasā pakkameyyāti yannūnāham etam vijjhitvā dubbalam katvā puccheyyan”ti cintetvā mahāsattam² nhatvā vākacīram nivāsetvā ajinacammaṃ ekaṃsam karitvā pānīyaghaṭam pūretvā ukkhipitvā vāmaṃsakūṭe ṭhapanakāle “idāni tam vijjhitum samayo”ti visapītena³ sarena dakkhiṇapasse vijjhi. Saro vāmapassena nikkhami. Tassa viddhabhāvaṃ ñatvā migagaṇo bhīto palāyi.

Sāmapaṇḍito pana viddhopi pānīyaghaṭam yathā vā tathā vā anavasumbhetvā⁴ satim paccupaṭṭhāpetvā saṅikaṃ otāretvā vāluṇaṃ byūhitvā ṭhapetvā disam vavatthāpetvā mātāpitūnam vasanaṭṭhānadisābhāgena sīsam katvā nipajjitvā mukhena lohitaṃ chaḍḍetvā “mama koci verī nāma natthi, mamaṃpi katthaci veraṃ nāma natthi”ti vatvā imaṃ gāthamāha—

“Ko nu maṃ usunā vijjhi, pamattam udahārakaṃ.

Khattiyo brāhmaṇo vesso, ko maṃ viddhā nilīyatī”ti⁵.

Tam sutvā rājā “ayam mayā vijjhitvā pathaviyam pātītopi neva maṃ akkosati na paribhāsati, mama hadayamaṃsam sambāhanto viya piyavacanena samudācarati, gamissāmissa santikan”ti cintetvā upasaṅkamitvā attānaṃ attanā ca viddhabhāvaṃ āvikatvā “ko vā tvaṃ kassa vā putto”ti mahāsattam pucchi.

1. Āgacchanto (Ka)

2. Mahāsattassa (Ka)

3. Visalittena (Ka)

4. Amuñcitvā (Sī)

5. Khu 6. 174 piṭṭhe.

So “Sāmo nāmāhaṃ Dukūlapaṇḍitassa nāma nesāda-isino putto, kissa pana maṃ vijjhī”ti āha. So paṭhamam “migasaññāyā”ti musāvadam vatvā “ahaṃ imam niraparādham akāraṇena vijjhin”ti anusocivā yathābhūtam āvikatvā tassa mātāpitūnam vasanaṭṭhānam pucchitvā tattha gantvā tesam attānam āvikatvā tehi katapaṭisanthāro “Sāmo mayā viddho”ti vatvā te paridevante sokasamāpanne “yam Sāmena kattabbam paricārikakammaṃ, tam katvā ahaṃ vo upaṭṭhahissāmī”ti samassāsetvā Sāmassa santikaṃ ānesi. Te tattha gantvā nānappakāram paridevitvā tassa ure hattham ṭhapetvā “puttassa me sarīre usumā vattateva, visavegena visaññitam āpanno bhavissatīti nibbisabhāvatthāya saccakiriyaṃ karissāmā”ti cintetvā—

“Yam kiñci’tthi kataṃ puññaṃ, mayhañceva pitucca te.
Sabbena tena kusalena, visam Sāmassa haññatū”ti¹—

mātarā,

“Yam kiñci’tthi kataṃ puññaṃ, mayhañceva mātucca te.
Sabbena tena kusalena, visam Sāmassa haññatū”ti¹—

pitarā,

“Pabbatyā’haṃ Gandhamādane, cirarattanivāsini.
Na me piyataro koci, añño Sāmena vijjati.
Etena saccavajjena, visam Sāmassa haññatū”ti¹—

devatāya ca saccakiriyaṃ katāya mahāsatto khippaṃ vuṭṭhāsi.
Padumapattapālāse udakabindu viya vinivaṭṭetvā ābādho vigato.
Viddhaṭṭhānam arogaṃ pākatikameva ahosi. Mātāpitūnam cakkhūni
uppaṃjimsu. Iti mahāsattassa arogatā, mātāpitūnañca cakkhupaṭilābho,
aruṇuggamanam, tesam catunnampi assameyeveva avatṭhānanti² sabbam
ekakkhaṇeveya ahosi.

Atha mahāsatto raññā saddhim paṭisanthāram katvā “dhammam cara mahārājā”ti-ādinā³ dhammam desetvā uttarimpi ovaditvā pañca sīlāni

1. Khu 6. 182 piṭṭhe.

2. Avatthānanti (Sī)

3. Khu 6. 183 piṭṭhādīsu.

adāsi. So tassa ovādaṃ sirasā paṭiggahetvā vanditvā Bārāṇasim gantvā dānādīni puññāni katvā saggaparāyano ahosi. Bodhisattopi saddhim mātāpitūhi abhiññāsamāpattiyo nibbattetvā āyupariyosāne brahmalokūpago ahosi. Tadā rājā Ānandatthero ahosi, devadhītā Uppalavaṇṇā, Sakko Anuruddho, pitā Mahākassapatthero, mātā Bhaddakāpilānī, Sāmapaṇḍito Lokanātho.

Tassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā visapītena sallena dakkhiṇapassena pavisitvā vāmapassato vinivijjhanavasena viddhopi kiñci kāyavikāraṃ akatvā udakaghaṭassa bhūmiyaṃ nikkhipanaṃ, vadhake aññātepi ñāte viya cittavikārābhāvo, piyavacanena samudācāro, mātāpitu-upaṭṭhānapuññato mayhaṃ parihānīti anusocanamattaṃ, aroge jāte rañño kāruññaṃ mettañca upaṭṭhāpetvā dhammadesanā, ovādadānanti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Suvaṇṇasāmacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Ekarājacariyāvaṇṇanā

114. Cuddasame **Ekarājāti** vissutoti Ekarājāti iminā anvatthanāmena¹ Jambudīpatale pākaṭo.

Mahāsatto hi tadā Bārāṇasirañño putto hutvā nibbatti, vayappatto sabbasippanipphattiṃ patto hutvā pitu accayena rajjaṃ karento kusala sīlācārasaddhā sutādi anaññasādhāraṇaguṇavisesayogena pāramiparibhāvanena ca Jambudīpatale adutiyaṭṭā padhānabhāvena ca “Ekarāja”ti pakāsanāmo ahosi. **Paramaṃ sīlaṃ adhiṭṭhāyāti** suparisuddhakāyikavācasikasamvarasaṅkhātāñceva suparisuddhamanosamācārasaṅkhātāñca paramaṃ uttamaṃ dasakusalakammamapathasīlaṃ samādānavasena ca avītikkanavasena ca adhiṭṭhahitvā anuṭṭhahitvā. **Pasāsāmi mahāmahinti** tiyojanasatike Kāsiraṭṭhe mahattiṃ mahimā anusāsāmi rajjaṃ karemi.

1. Attano nāmena (Ka)

115. **Dasakusalakammapattheti** pāṇātipātāveramaṇi yāva sammādiṭṭhīti etasmim dasavidhe kusalakammapatthe, ete vā anavasesato samādāya vattāmi. **Catūhi saṅgahavatthūhīti** dānaṃ piyavacanaṃ atthacariyā samānattatāti imehi catūhi saṅgahavatthūhi saṅgaṇhanakāraṇehi yadā ekarājāti vissuto homi, tadā yathārahaṃ **mahājanaṃ saṅgaṇhāmīti** sambandho.

116. **Evanti** dasakusalakammapatthasīlaparipūraṇaṃ catūhi saṅgahavatthūhi mahājana¹saṅgaṇhananti yathāvuttena iminā ākārena **appamattassa. Idhaloke parattha cāti** imasmim loke yaṃ appamajjanaṃ, tattha diṭṭhadhammike atthe paraloke yaṃ appamajjanaṃ tattha samparāyike atthe appamattassa me satoti attho. **Dabbasenoti** evaṃnāmako Kosalarājā. **Upagantvāti** caturaṅginim senaṃ sannayhitvā abbhuyyānavasena mama rajjaṃ upagantvā. **Acchindanto puram mamāti** mama Bārāṇasinagaraṃ balakkārena gaṇhanto.

Tatrāyaṃ anupubbikathā—mahāsatto hi tadā nagarassa catūsu dvāresu catasso majjhe ekaṃ nivesanadvāre ekanti cha dānasālāyo kāretvā kapaṇaddhikādīnaṃ dānaṃ deti, sīlaṃ rakkhati, uposathakammaṃ karoti, khantimettānuddayasampanno aṅke nisinnaṃ puttaṃ paritosayamāno viya sabbasatte paritosayamāno dhammena rajjaṃ kāreti. Tasseko amacco antepuraṃ padussitvā aparabhāge pākaṭova jāto. Amaccā rañño ārocesuṃ. Rājā pariggaṇhanto taṃ attanā paccakkhato ñatvā taṃ amaccaṃ pakkosāpetvā “andhabāla ayuttaṃ te kataṃ, na tvaṃ mama vijite vasitum arahasi, attano dhanaṅca puttadāraṅca gahetvā aññattha yāhi”ti raṭṭhā pabbājesi.

So Kosalajanapadaṃ gantvā Dabbasenaṃ nāma Kosalarājānaṃ upaṭṭhahanto anukkamena tassa vissāsiko hutvā ekadivasam taṃ rājānaṃ āha “deva Bārāṇasirajjaṃ nimmakkhikamadhupaṭalasadisam, atimuduko rājā, sukheveva taṃ rajjaṃ gaṇhitum sakkosi”ti². Dabbaseno Bārāṇasirañño mahānubhāvātāya tassa vacanaṃ asaddahanto manusse

1. Mahājanaṃ (Sī)

2. Sakkāti (Sī)

pesetvā Kāsiraṭṭhe gāmaghātādīni kāretvā tesam corānaṃ bodhisattena dhanam datvā vissajjitabhāvaṃ sutvā “ativiya dhammiko rājā”ti ñatvā “Bārāṇasirajjam gaṇhissāmī”ti balavāhanaṃ ādāya niyyāsi. Atha Bārāṇasirañño mahāyodhā “Kosalarājā āgacchatī”ti sutvā “amhākaṃ rajasīmaṃ anokkamantameva naṃ pothetvā gaṇhāmā”ti attano rañño vadimsu.

Bodhisatto “tātā maṃ nissāya aññesaṃ kilamanakiccaṃ natthi, rajjatthikā rajjam gaṇhantu, mā gamitthā”ti nivāresi. Kosalarājā janapadamajjhaṃ pāvisi. Mahāyodhā punapi rañño tatheva vadimsu. Rājā purimanayeneva nivāresi. Dabbaseno bahinagare ṭhatvā “rajjam vā detu yuddham vā”ti Ekarājassa sāsanaṃ pesesi. Ekarājā “natthi mayā yuddham rajjam gaṇhātū”ti paṭisāsanaṃ pesesi. Punapi mahāyodhā “deva na mayam Kosalarañño nagaraṃ pavisitum dema, bahinagareyeve naṃ pothetvā gaṇhāmā”ti āhaṃsu. Rājā purimanayeneva nivāretvā nagaradvārāni avāpurāpetvā mahātale pallaṅkamajjhe nisīdi. Dabbaseno mahantena balavāhanena nagaraṃ pavisitvā ekampi paṭisattum apassanto sabbarajjam hatthagataṃ katvā rājanivesanaṃ gantvā mahātalaṃ āruyha niraparādham bodhisattaṃ gaṇhāpetvā āvāṇe nikhaṇāpesi. Tena vuttaṃ—

“Dabbaseno upagantvā, acchindanto puram mama.

117. Rājūpajīve nigame, sabalaṭṭhe saraṭṭhake.

Sabbaṃ hatthagataṃ katvā, kāsuyā nikhaṇī mamaṃ”ti.

Tattha **rājūpajīveti** amaccapārisajjabrahmaṇagahapati-ādike rājānaṃ upanissāya jīvante. **Nigameti** negame. **Sabalaṭṭheti** senāpariyāpannatāya bale tiṭṭhantīti balaṭṭhā, hatthārohadayo, balaṭṭhehi sahāti sabalaṭṭhe. **Saraṭṭhaketi** sajanapade, rājūpajīve nigame ca aññaṇca **sabbaṃ hatthagataṃ katvā**. **Kāsuyā nikhaṇī mamanti** sabalavāhanaṃ sakalaṃ mama rajjam gahetvā mampi galappamāṇe āvāṇe nikhaṇāpesi. **Jātakepi**—

“Anuttare kāmagaṇe samiddhe,
 Bhutvāna pubbe vasi Ekarājā.
 So dāni dugge narakamhi khitto,
 Nappajjahe vaṇṇabalaṃ purāṇaṃ”¹—

āvāṭe khittabhāvo āgato. **Jātakattakathāyaṃ**² pana “sikkāya pakkhipāpetvā uttarummāre heṭṭhāsisaṃ olambesi”³ti vuttaṃ.

Mahāsatto corarājānaṃ ārabha mettaṃ bhāvetvā kaṣiṇaparikkammaṃ katvā jhānābhinnāyo nibbattetvā kāsuto uggantvā ākāse pallaṅkena nisīdi. Tena vuttaṃ—

118. “Amaccamaṇḍalaṃ rajjaṃ, phītaṃ antepuraṃ mama.
 Acchinditvāna gahitaṃ, piyaputtaṃva passahan”⁴ti.

Tattha **amaccamaṇḍalanti** tasmim̐ tasmim̐ rājakicce raññā amā saha vattantīti amaccā, saddhim̐ vā tesaṃ maṇḍalaṃ samūhaṃ. **Phītanti** balavāhanena nagarajanapadādīhi samiddhaṃ **rajjaṃ**. Itthāgārādāsidadāparijanehi ceva vatthābharaṇādi-upabhogūpakaraṇehi ca samiddhaṃ **mama antepuraṇa** acchinditvā gahitakaṃ gaṇhantaṃ amittarājānaṃ yāya³ attano **piyaputtaṃva passim̐ ahaṃ**, tāya evaṃbhūtāya mettāya me samo sakalaloke natthi, tasmā evaṃbhūtā esā me mettāpāramī paramatthapāramibhāvaṃ pattāti adhippāyo.

Evaṃ pana mahāsatte taṃ corarājānaṃ ārabha mettaṃ pharitvā ākāse pallaṅkena nisinne tassa sarīre dāho uppajji. So “dayhāmi dayhāmī”⁵ti bhūmiyaṃ aparāparaṃ parivattati. “Kimetan”⁶ti vutte mahārāja tumhe niraparādhaṃ dhammikaarājānaṃ āvāṭe nikhaṇāpayitthāti. “Tena hi vegena gantvā taṃ uddharathā”⁷ti āha. Purisā gantvā taṃ rājānaṃ ākāse pallaṅkena nisinnaṃ disvā āgantvā Dabbasenassa ārocesuṃ. So vegena gantvā vanditvā khamāpetvā “tumhākaṃ rajjaṃ tumheva kāretha, ahaṃ vo core paṭibāhessāmī”⁸ti vatvā tassa duṭṭhāmacassa rājānaṃ kāretvā pakkāmi. Bodhisattopi rajjaṃ amaccānaṃ niyyātetvā isipabbajjaṃ pabbajitvā mahājānaṃ sīlādiguṇesu patitthāpetvā āyupariyosāne

1. Khu 5. 94 piṭṭhe.

2. Jātaka-Tṭha 3. 12 piṭṭhe.

3. Nissāya (Sī, Ka)

brahmalokaparāyano ahosi. Tadā Dabbaseno Ānandatthero ahosi, Ekarājā Lokanātho.

Tassa divase divase chasu dānasālāsu chasatasahassavissajjanena paccatthikarañño sakalarajjapariccāgena ca dānapāramī, niccasīla-uposathakammavasena pabbajitassa anavasesasīlasamvaravasena ca sīlapāramī, pabbajjāvasena jhānādhigamavasena ca nekkhammapāramī, sattānaṃ hitāhitavicāraṇavasena dānasīlādisamvidahanavasena ca paññāpāramī, dānādipuññasambhārassa abbhussahanavasena kāmavitakkādivinodanavasena ca vīriyapāramī, duṭṭhāmacassa Dabbasenarañño ca aparādhahanavasena khantipāramī, yathāpaṭiññaṃ dānādīnā avisaṃvādanavasena ca saccapāramī, dānādīnaṃ acalasamādānādhīṭṭhānavasena adhiṭṭhānapāramī, paccatthikepi ekantena hitūpasamhāravasena mettājhānanibbattanena ca mettāpāramī, duṭṭhāmacca dabbasenena ca katāparādhā hitesīhi attano amaccādīhi nibbattite upakāre ca ajjupekkhaṇena rajjasukhappattakāle paccatthikarañña narake khittakāle samānacittatāya ca upekkhāpāramī veditabbā. Vuttañhetam—

“Panujja dukkhena sukhaṃ janinda,
Sukhena vā dukkha’masayhasāhi.
Ubhayattha santo abhinibbutattā,
Sukhe ca dukkhe ca bhavanti tulyā”¹.

Yasmā panettha mettāpāramī atisayavatī, tasmā tadatthadīpanattham sā eva Pāḷi āruḷhā. Tathā idha mahāsattassa sabbasattesu orasaputte viya samānukampatādayo guṇavisesā niddhāretabbāti.

Ekarājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mettāpāramī niṭṭhitā.

1. Khu 5. 94 piṭṭhe.

15. Mahālomahaṃsacariyāvaṇṇanā

119. Pannarasame “susāne seyyaṃ kappemī”ti etthāyaṃ anupubbikathā—

Mahāsatto hi tadā mahati ulārabhoge kule nibbattitvā vuddhimanvāya disāpāmomkxhassa ācariyassa santike garuvāsaṃ vasanto sabbasippānaṃ nipphattiṃ patvā kulagharaṃ āgantvā mātāpitūnaṃ accayena ñātakehi “kuṭumbaṃ saṇṭhapehī”ti yāciyamānopi aniccatāmanasikāramukhena sabbabhavesu abhivaḍḍhamānaśaṃvego kāye ca asubhasaññaṃ paṭilabhitvā gharāvāśapalibodhādhibhūtaṃ kilesagahanaṃ anogāhetvāva cirakālasamparicitaṃ nekkhammajjhāsayaṃ upabrūhayamāno mahantaṃ bhogakkhandhaṃ pahāya pabbajitukāmo hutvā puna cintesi “sacāhaṃ pabbajissāmi, guṇasambhāvanāpākaṭo¹ bhavissāmi”ti.

So lābhasakkāraṃ jigucchanto pabbajjaṃ anupagantvā “pahomi cāhaṃ lābhālābhādīsu nibbikāro hotuṃ”ti attānaṃ takkento “visesato paraparibhavasahanādīpaṭipadaṃ pūrento upekkhāpāramiṃ matthakaṃ pāpessāmi”ti nivatthavattheneva gehato nikkhamitvā paramasallekhavuttikopi abalabalo amandamando viya paresaṃ acittakarūpena hīlitaṃ paribhūto hutvā gāmanigamarājadhānīsu ekarattivāseṇeva vicarati. Yattha pana mahantaṃ paribhavaṃ paṭilabhati, tattha cirampi vasati. So nivatthavatthe jiṇṇe pilotikakhaṇḍena tasmimpi jiṇṇe kenaci dinnāṃ aggaṇhanto hirikopīnapaṭicchādanamatteneva carati. Evaṃ gacchante kāle ekaṃ nigamaḡāmaṃ agamāsi.

Tattha gāmadāraḡa dhuttajātikā vedhaverā keci² rājavallabhānaṃ puttanaṭṭudāsādayo ca uddhataṃ unnaḡa capalā mukharā vikiṇṇavācā kālena kālaṃ kīḡābahulā vicaranti. Duggate mahallake purise ca itthiyo ca gacchante disvā bhasmapuṭena piṭṭhiyaṃ ākiranti, ketakīpaṇṇaṃ kacchantare olambenti, tena vippakārena parivattetvā olokente yathāvajjakīḡitaṃ dassetvā upahasanti. Mahāpuriso tasmimṃ nigame te evaṃ vicarante dhuttadāraḡe disvā “laddho vata dāni me upekkhāpāramiyā

1. Guṇasambhāvanāśakkato (Sī)

2. Ye keci (Sī)

paripūraṇūpāyo”ti cintetvā tattha vihāsi. Taṃ te dhuttadārakā passitvā vippakāraṃ kātum ārabhanti.

Mahāsatto taṃ asahanto viya ca tehi bhāyanto viya ca utṭhahitvā gacchati. Te taṃ anubandhanti. So tehi anubandhiyamāno “ettha natthi koci paṭivattā”ti susānaṃ gantvā aṭṭhikaṃ sīsūpadhānaṃ katvā sayati. Dhuttadārakāpi tattha gantvā oṭṭhubhanādikaṃ nānappakāraṃ vippakāraṃ katvā pakkamanti. Evaṃ te divase divase karonti eva. Ye pana viññū purisā, te evaṃ karonte passanti, te te paṭibāhitvā “ayaṃ mahānubhāvo tapassī mahāyogī”ti ca ñatvā ulāraṃ sakkārasammānaṃ karonti. Mahāsatto pana sabbattha ekasadisova hoti majjhatabhūto. Tena vuttaṃ “**susāne seyyaṃ kappemī**”ti-ādi.

Tattha **susāne seyyaṃ kappemī, chavaṭṭhikaṃ upanidhāyāti** āmakasusāne chaḍḍitakaḷevarato soṇasiṅgālādīhi tahiṃ tahiṃ vikkhittesu aṭṭhikesu ekaṃ aṭṭhikaṃ sīsūpadhānaṃ katvā sucimhi ca asucimhi ca samānacittatāya tasmim̐ susāne seyyaṃ kappemī, sayāmīti attho. **Gāmaṇḍalāti**¹ gāmadārakā. **Rūpaṃ dassentinappakanti** yathāvajjakīlitāya oṭṭhubhana-upahasana-ummihanādīhi kaṇṇasote salākappavesanādīhi ca atikakkhaḷaṃ anappakaṃ nānappakāraṃ rūpaṃ vikāraṃ karonti.

120. **Apareti** tesu eva gāmadārakesu ekacce. **Upāyanānūpanentīti** “ayaṃ imesu paribhavavasena evarūpaṃ vippakāraṃ karontesu na kiñci vikāraṃ dasseti, sammānane nu kho kīdiso”ti pariggaṇhantā vividhaṃ bahuṃ gandhamālaṃ bhojanaṃ aññāni ca upāyanāni paṇṇākārāni upanenti upaharanti. Aparehi vā tehi anācāragāmadārakehi aññe viññū manussā “ayaṃ imesaṃ evaṃ vividhampi vippakāraṃ karontānaṃ na kuppati, aññadatthu khantimettānuddayaṃyeva tesu upaṭṭhapeti, aho acchariyapuriso”ti **haṭṭhā** “bahu vatimehi etasmim̐ vipaṭipajjantehi apuññaṃ pasutan”ti **saṃviggamānasā**va hutvā **bahuṃ** gandhamālaṃ **vividhaṃ** bhojanaṃ aññāni ca upāyanāni upanenti upaharanti.

1. Gomaṇḍalāti (Sī, Ka)

121. **Ye me dukkhaṃ upaharantī**ti ye gāmadārakā mayhaṃ sarīradukkhaṃ upaharanti upanenti. “Upadahantī”tipi pāṭho, uppādentīti attho. **Ye ca denti sukhāṃ mamā**ti ye ca viññū manussā mama mayhaṃ sukhāṃ denti, mālāgandhabhojanādisukhūpakaraṇehi mama sukhāṃ upaharanti. **Sabbesaṃ samako homī**ti katthacipi vikārānuppattiyā samānacittatāya vividhānampi tesaṃ janānaṃ samako ekasadi so homi bhavāmi. **Dayā kopo na vijjatī**ti yasmā mayhaṃ upakārake mettacittatāsaṅkhātā dayā, apakārake manopadosasaṅkhātō kopopi na vijjati, tasmā sabbesaṃ samako homīti dasseti.

122. Idāni Bhagavā tadā upakārīsu apakārīsu ca sattesu samupacitañāṇasambhārassa attano samānacittatā vikārābhāvo yā ca lokadhammesu anupalittatā ahosi, taṃ dassetuṃ “**sukhadukkhe tulābhūto**”ti osānagāthamāha.

Tattha **sukhadukkheti** sukhe ca dukkhe ca. **Tulābhūto**ti samakaṃ gahitatulā viya onati-unnaṭi-apanatiṃ vajjetvā majjhatabhūto, sukhadukkhaggahaṇeneva cettha taṃnimittabhāvato lābhālābhāpi gahitāti veditabbaṃ. **Yasesūti** kittīsu. **Ayasesūti** nindāsu. **Sabbatthāti** sabbesu sukhādīsu lokadhammesu. Iti Bhagavā tadā sabbasattesu sabbalokadhammesu ca anaññasādhāraṇaṃ attano majjhatabhāvaṃ kittetvā tena tasmiṃ attabhāve attano upekkhāpāramiyā sikhāppatabhāvaṃ vibhāvento “**esā me upekkhāpāramī**”ti desanaṃ niṭṭhāpesi.

Idhāpi mahāsattassa paṭhamāṃ dānapāramī nāma visesato sabbavibhavapariccāgo “ye keci imaṃ sarīraṃ gahetvā yaṃkiñci attano icchitaṃ karontū”ti anapekkhabhāvena attano attabhāvapariccāgo ca dānapāramī, hīnādīkassa sabbassa akattabbassa akaraṇaṃ sīlapāramī, kāmāsādavimukhassa gehato nikkhantassa sato kāye asubhasaññānubruhanā nekkhammapāramī, sambodhisambhārānaṃ upakāradhammapariggahaṇe tappatīpakkhappahāne ca kosallaṃ aviparītato dhammasabhāvacintanā ca paññāpāramī, kāmavitakkādivinodanaṃ dukkhādhivāsanavīriyañca vīriyapāramī, sabbāpi adhivāsanakhanti khantipāramī, vacīsaccaṃ samādānāvisaṃvādanena viratisaccañca

saccapāramī, anavajjadhamme acalasangādhānādhiṭṭhānaṃ adhiṭṭhānapāramī, anodhiso sabbasattesu mettānuddayabhāvo mettāpāramī, upekkhāpāramī panassa yathāvuttavaseneva veditabbāti dasa pāramiyo labbhanti, upekkhāpāramī cettha atisayavatīti katvā sāyeva desanaṃ āruḷhā. Tathā idha mahāsattassa mahantaṃ bhogakkhandhaṃ mahantañca nātiparivaṭṭaṃ pahāya mahābhinnikkhamanasadisāṃ gehato nikkhamanaṃ, tathā nikkhamitvā lābhasakkāraṃ jigucchato paresaṃ sambhāvanaṃ pariharitukāmassa pabbajjāliṅgaṃ aggahetvā citteneva anavasesaṃ pabbajjāguṇe adhiṭṭhahitvā paramasukhavihāro, paramappicchatā, pavivekābhirati, upekkhaṇādhippāyena attano kāyajīvitānirapekkhā, parehi attano upari katavippakārādhivāsanaṃ, ukkaṃsagatasallekhavutti, bodhisambhārapaṭipakkhānaṃ kilesānaṃ tanubhāvena khīṇāsavānaṃ viya paresaṃ upakārāpakāresu nibbikārabhāvahetubhūtena sabbattha majjhataṭṭhānaṃ samuṭṭhāpito lokadhammehi anupalepo, sabbapāramīnaṃ muddhabhūtāya upekkhāpāramiyā sikhāpattīti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Mahālomahamsacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upekkhāpāramī niṭṭhitā.

Tatthavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Uddānagāthāvaṇṇanā

“Yudhañjāyo”ti-ādikā uddānagāthā. Tattha **bhisenā**ti bhisāpadesena **Mahākañcanacariyaṃ**¹ dasseti. **Soṇanandoti** iminā **Soṇapaṇḍitacariyaṃ**² dasseti. Tathā **mūgapakkkhoti** mūgapakkkhāpadesena **Temiyapaṇḍitacariyaṃ**³ dasseti. **Upekkhāpārami**sīsenā **Mahālomahamsacariyaṃ**⁴ dasseti. **Āsi iti vuṭṭhaṃ Mahesinā**ti yathā Sāriputta tuyhaṃ etarahi desitaṃ, iti evaṃ iminā vidhānena mahantānaṃ dānapārami-ādīnaṃ bodhisambhārānaṃ esanato Mahesinā tadā bodhisattabhūtena mayā vuṭṭhaṃ ciṇṇaṃ caritaṃ paṭipannaṃ āsi ahoṣīti

1. Khu 4. 410 piṭṭhādīsu.

3. Khu 4. 412 piṭṭhādīsu.

2. Khu 4. 411 piṭṭhādīsu.

4. Khu 4. 419 piṭṭhe.

attho. Idāni pāramiparipūraṇavasena cirakālappavattitaṃ idha vuttaṃ avuttaṃca attano dukkarakiriyaṃ ekajjhaṃ katvā yadatthaṃ sā pavattitā, taṃca saṅkhepeneva dassetuṃ “**evaṃ bahubbidhan**”ti gāthamāha.

Tattha **evanti** iminā vuttanayena. **Bahubbidhaṃ dukkhanti** akittipaṇḍitādikāle kārapaṇṇādi-āhāratāya taṃca yācakassa datvā āhārūpacchedādinā ca bahuvidhaṃ nānappakāraṃ dukkhaṃ. Tathā Kururājādikāle Sakkasampattisadisā **sampattī ca bahubbidhā**. **Bhavābhaveti** khuddake ceva mahante ca bhavē. Bhavābhavē vā vuddhihāniyo anubhavitvā bahuvidhehi dukkhehi avihaññamāno bahuvidhāhi ca sampattīhi anākaḍḍhiyamāno pāramiparipūraṇapasuto eva hutvā tadanurūpaṃ paṭipattiṃ paṭipanno uttamaṃ anuttaraṃ sammāsambodhiṃ sabbaññutaṃ **patto**, adhigatosmīti attho.

Idāni yāsaṃ pāramīnaṃ paripūraṇatthaṃ esā dukkaracariyā ciraṃ pavattitā, tāsāṃ anavasesato paripuṇṇabhāvaṃ tena ca pattaḃbaphalassa attanā adhigatabhāvaṃ dassetuṃ “**datvā dātabbakaṃ dānaṃ, sīlaṃ pūretvā asesato**”ti-ādi vuttaṃ.

Tattha **datvā dātabbakaṃ dānanti** tadā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhitaṃ aggayānapaṭipadaṃ paṭipannena mahābodhisattena dātabbaṃ deyyadhammaṃ bāhiraṃ rajjādiṃ abbhantaraṃ aṅganayanādiṃ datvā pariccajivā tato eva rajjapariccāgo aṅgapariccāgo nayanapariccāgo puttadārapariccāgo attapariccāgoti pañcamahāpariccāgapariyosānaṃ dānapāramidāna-upapāramidāna-paramatthapāramippabhedāṃ dānaṃ anavasesato sampādetvāti attho. Tattha **Akittibrāhmaṇakāle**¹ **Saṅkhabrāhmaṇakāle**²ti evamādīsu idha āgatesu anāgatesu ca **Visayhasettihikāle**³ **Velāmakāle**⁴ti evamādīsūpi dānapāramiyā mahāpurisassa pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **Sasapaṇḍitakāle**—

“Bhikkhāya upagataṃ disvā, sakattānaṃ pariccajīm.

Dānena me samo natthi, esā me dānapāramī”ti⁵—

1. Khu 4. 385; Khu 5. 266 piṭṭhādīsu.

2. Khu 4. 386; Khu 5. 205 piṭṭhādīsu.

3. Khu 5. 113 piṭṭhe.

4. Am 3. 195 piṭṭhādīsu.

5. Khu 4. 398 piṭṭhe.

evaṃ attapariccāgaṃ karontassa dānapāramī paramatthapāramī nāma jātā.
Itaresu pana yathārahaṃ pārami-upapāramiyo veditabbā.

Sīlaṃ pūretvā asesatoti tathā anavasesato kāyiko saṃvaro vācasiko saṃvaro kāyikavācasiko saṃvaro indriyasamvaro bhojane mattaññutā suvisuddhājīvatāti evamādikaṃ bodhisattasīlaṃ sampādentena sīlapāramisīla-upapāramisīlaparamatthapāramippabhedanā pūretabbaṃ sabbaṃ sīlaṃ pūretvā sammadeva sampādetvā. Idhāpi **Sīlavanāgarājakāle**¹ **Campeyyanāgarājakāle**²ti evamādīsu idha āgatesu anāgatesu ca **Mahākapikāle**³ **Chaddantakāle**⁴ti evamādīsu mahāsattassa sīlapāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **Saṅkhapālakāle**—

“Sūlehi vinivijjhante, koṭṭayantepi sattibhi.

Bhojaputte na kuppāmi, esā me sīlapāramī”ti⁵—

evaṃ attapariccāgaṃ karontassa sīlapāramī paramatthapāramī nāma jātā.
Itaresu pana yathārahaṃ pārami-upapāramiyo veditabbā.

Nekkhamme pāramiṃ gantvāti tathā tividhepi mahābhinikkhamane pāramiṃ paramukkaṃsaṃ gantvā. Tattha **Yudhañjayakāle**⁶ **Somanassakumārakāle**⁷ti evamādīsu idha āgatesu anāgatesu ca **Hatthipālakumārakāle**⁸ **Maghadevakāle**⁹ti evamādīsu mahārajjāṃ pahāya nekkhammapāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **Cūlasutasomakāle**—

“Mahārajjāṃ hatthagataṃ, kheḷapiṇḍaṃva chaḍḍayim.

Cajato na hoti laggaṇaṃ, esā me nekkhammapāramī”ti¹⁰—

evaṃ nissaṅgatāya rajjaṃ chaḍḍetvā nikkhamantassa nekkhammapāramī paramatthapāramī nāma jātā. Itaresu pana yathārahaṃ pārami-upapāramiyo veditabbā.

1. Khu 4. 399; Khu 5. 17 piṭṭhesu.

2. Khu 4. 400; Khu 5. 338 piṭṭhādīsu.

3. Khu 4. 413; Khu 5. 165, 380 piṭṭhādīsu.

4. Khu 5. 371 piṭṭhādīsu.

5. Khu 4. 407 piṭṭhe.

6. Khu 4. 408; Khu 5. 235 piṭṭhādīsu.

7. Khu 4. 408; Khu 5. 334 piṭṭhādīsu.

8. Khu 5. 350 piṭṭhādīsu.

9. Ma 2. 262; Khu 5. 3 piṭṭhādīsu.

10. Abhi-Ṭṭha 1. 73; Jātaka-Ṭṭha 1. 54; Apadāna-Ṭṭha 1. 56 piṭṭhesu.

Paṇḍite paripucchitvāti kiṃ kusalaṃ kiṃ akusalaṃ kiṃ sāvajjaṃ kiṃ anavajjanti-ādinā kusalādidhammavibhāgaṃ kammakammaphalavibhāgaṃ sattānaṃ upakārāvahaṃ anavajjakammāyatanasippāyatanavijjāttānādiṃ paṇḍite sappaññe paripucchitvā. Etena paññāpāramiṃ dasseti. Tattha **Vidhurapaṇḍitakāle**¹ **Mahāgovindapaṇḍitakāle**² **Kudālapaṇḍitakāle**³ **Arakapaṇḍitakāle**⁴ **Bodhiparibbājakakāle**⁵ **Mahosadhapaṇḍitakāle**⁶ti evamādisu paññāpāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **Senakapaṇḍitakāle**—

“Paññāya vicinantohaṃ, brāhmaṇaṃ mocayiṃ dukhā.

Paññāya me samo natthi, esā me paññāpārami”ti⁷—

antobhastagataṃ sapparaṃ dassentassa paññāpārami paramatthapārami nāma jātā.

Vīriyaṃ katvāna uttamanti sammāsambodhiṃ pāpetuṃ samatthatāya uttamaṃ padhānaṃ vīriyanti vividhampi vīriyapāramiṃ katvā uppādetvā. Tattha **Mahāsīlavarājakāle**⁸ **Pañcāvudhakumārakāle**⁸ **Mahāvānarindakāle**⁹ti evamādisu vīriyapāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **Mahājanakakāle**—

“Atīradassī jalamajjhe, hatā sabbeva mānusa.

Cittassa aññathā natthi, esā me vīriyapārami”ti¹⁰—

evaṃ mahāsamuddaṃ tarantassa vīriyapārami paramatthapārami nāma jātā.

Khantiyā pāramiṃ gantvāti adhivāsanakhanti-ādi khantiparamukkamsabhāvaṃ pāpento khantiyā pāramiṃ paramakoṭiṃ gantvā, khantipāramiṃ sampādetvāti attho. Tattha **Mahākapikāle**¹¹ **Mahimsarājakāle**¹² **Rurumigarājakāle**¹³ **Dhammadevaputtakāle**¹⁴ti evamādisu khantipāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **Khantivādikāle**—

1. Khu 6. 275 piṭṭhādīsu.

3. Khu 5. 16 piṭṭhe.

5. Gavesitabbo.

7. Abhi-Ṭṭha 1. 73; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.

8. Khu 5. 13 piṭṭhe.

10. Abhi-Ṭṭha 1. 73; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.

11. Khu 4. 412; Khu 5. 165, 380 piṭṭhesu.

13. Khu 4. 403; Khu 5. 270 piṭṭhādīsu.

2. Dī 2. 178; Khu 4. 388 piṭṭhādīsu.

4. Khu 5. 42 piṭṭhe.

6. Khu 6. 204 piṭṭhādīsu.

9. Khu 5. 14 piṭṭhe.

12. Khu 4. 412; Khu 5. 82 piṭṭhādīsu.

14. Khu 4. 405; Khu 5. 229 piṭṭhādīsu.

“Acetanaṃva koṭṭente, tiṇhena pharasunā mamaṃ.

Kāsirāje na kuppāmi, esā me khantipāramī”ti¹—

evaṃ acetanabhāvena viya mahādukkhaṃ anubhavantassa khantipāramī
paramatthapāramī nāma jātā.

Katvā dalhamadhiṭṭhānanti kusalasamādānādhiṭṭhānaṃ tassa tassa
pāramisamādānassa tadupakāraśamādānassa ca adhiṭṭhānaṃ dalhataraṃ
asithilaṃ katvā, taṃ taṃ vatasamādānaṃ anivattibhāvena adhiṭṭhahitvāti
attho. Tattha **Jotipālakāle**² **Sarabhaṅgakāle**³ **Nemikāle**⁴ti evamādisu
adhiṭṭhānapāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena
panassa **Temiyakumārakāle**—

“Mātāpitā na me dessā, attā me na ca dessiyo⁵.

Sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā vatamadhiṭṭhahin”ti⁶—

evaṃ jīvitaṃ pariccajivā vataṃ adhiṭṭhahantassa adhiṭṭhānapāramī
paramatthapāramī nāma jātā.

Saccavācānurakkhiyāti saccavācaṃ anurakkhitvā jīvitantarāyepi
anariyavohāraṃ gūthaṃ viya jigucchanto pariharitvā sabbaso
avisamvādibhāvaṃ rakkhitvā. Tattha **Kapirājakāle**⁷ **Saccatāpasakāle**⁸
Maccharājakāle⁹ti evamādisu saccapāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ
nāma natthi. Ekantena panassa **Mahāsutasomakāle**—

“Saccavācaṃ anurakkhanto, cajivā mama jīvitaṃ.

Mocesim ekasataṃ khattiye, esā me saccapāramī”ti¹⁰—

evaṃ jīvitaṃ cajivā saccaṃ anurakkhantassa saccapāramī
paramatthapāramī nāma jātā.

1. Abhi-Ṭṭha 1. 74; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.

2. Ma 2. 236 piṭṭhādisu.

3. Khu 6. 5 piṭṭhādisu.

4. Khu 4. 389; Khu 6. 184 piṭṭhādisu.

5. Navi dessam mahāyasaṃ (Sī, Ka)

6. Khu 4. 413 piṭṭhe.

7. Khu 4. 413 piṭṭhādisu.

8. Gavesitabbo.

9. Khu 5. 415 piṭṭhādisu.

10. Abhi-Ṭṭha 1. 74; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.

Mettāya pāramiṃ gantvāti sabbasattesu anodhiso
hitūpasamhāralakkhaṇāya mettāya pāramiṃ paramukkaṃsataṃ patvā.
Tattha **Cūḷadhammapālakāle**¹ **Mahāsīlavarājakāle**² **Sāmapaṇḍitakāle**³ti
evamādīsu mettāpāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi.
Ekantena panassa **Suvaṇṇasāmakāle**—

“Na maṃ koci uttasati, napihaṃ bhāyāmi kassaci.

Mettābalenupatthaddho, ramāmi pavane tadā”ti⁴—

evaṃ jīvitampi anoloketvā mettāyantassa mettāpāramī paramatthapāramī
nāma jātā.

Sammānanāvamānaneti sakkaccaṃ pūjāsakkārādīnā sammānane
oṭṭhubhanādīnā⁵ avamānane ca sabbattha lokadhamme samako samacitto
nibbikāro hutvā uttamaṃ anuttaraṃ sabbaññutaṃ adhigatosmīti attho.
Tattha **Mahāvānarindakāle**⁶ **Kāsirājakāle** **Khemabrāhmaṇakāle**
Aṭṭhisenaparibbājakakāle⁷ti evamādīsu upekkhāpāramiyā pūritattabhāvānaṃ
parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **Mahālomahaṃsakāle**—

“Susāne seyyaṃ kappemi, chavaṭṭhikaṃ upanidhāya’haṃ.

Gāmaṇḍalā upāgantvā, rūpaṃ dassentinappakan”ti⁸—

evaṃ gāmadārakesu oṭṭhubhanādīhi ceva mālāgandhūpahārādīhi ca
sukhadukkhāṃ uppādentepi upekkhāṃ anativattantassa upekkhāpāramī
paramatthapāramī nāma jātā. Iti Bhagavā—

“Evaṃ bahubbidhaṃ dukkhaṃ, sampattī ca bahubbidhā.

Bhavābhava anubhavitvā, patto sambodhimuttamaṃ”ti—

sammāsambodhiṃ adhigantuṃ imasmiṃ bhaddakappe attanā kataṃ
dukkaracariyaṃ saṅkhepeneva vatvā puna—

“Datvā dātabbakaṃ dānaṃ, sīlaṃ pūretvā asesato.

Nekkhamme pāramiṃ gantvā, patto sambodhimuttamaṃ.

1. Khu 5. 125 piṭṭhādīsu.

3. Khu 4. 418; Khu 6. 174 piṭṭhādīsu.

5. Niṭṭhubhanādīnā (Sī)

7. Khu 5. 161 piṭṭhādīsu.

2. Khu 5. 13 piṭṭhe.

4. Khu 4. 418 piṭṭhe.

6. Khu 5. 14 piṭṭhe.

8. Khu 4. 419 piṭṭhe.

Paṇḍite paripucchitvā, vīriyaṃ katvāna muttamaṃ.

Khantiyā pāramiṃ gantvā, patto sambodhimuttamaṃ.

Katvā daḷhamadhiṭṭhānaṃ, saccavācānurakkhiya.

Mettāya pāramiṃ gantvā, patto sambodhimuttamaṃ.

Lābhālābhe yasāyase, sammānanāvamānane.

Sabbattha samako hutvā, patto sambodhimuttaman”ti—

attanā sammadeva paripūritā dasa pāramiyo dasseti.

Pakiṇṇakakathā

Imasmiṃ pana t̥hāne t̥hatvā mahābodhiyānapaṭipattiyaṃ ussāhajātānaṃ kulaputtānaṃ bodhisambhāresu nānappakāraḥkosallatthaṃ sabbapāramīsu **pakiṇṇakakathā** kathetabbā.

Tatridaṃ pañhakammaṃ—kā panetā pāramiyo? Kenat̥thena pāramiyo? Katividhā cetā? Ko tāsāṃ kamo? Kāni lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānāni? Ko paccayo? Ko saṃkilesa? Kim vodānaṃ? Ko paṭipakkho? Kā paṭipatti? Ko vibhāgo? Ko saṅgaho? Ko sampādanūpāyo? Kittakena kālena sampādanaṃ? Ko ānisaṃso? Kim cetāsāṃ phalanti?

Tatridaṃ vissajjanaṃ—**kā panetā pāramiyoti?** Taṇhāmānadiṭṭhihi¹ anupahatā karuṇūpāyakosallapariggahitā dānādayo guṇā pāramiyo.

Kenat̥thena pāramiyoti? Dāna sīlādi guṇavisesayogena sattuttamatāya paramā mahāsattā bodhisattā, tesāṃ bhāvo kammaṃ vā pāramī, dānādikiriya. Atha vā paratīti² paramo, dānādiguṇānaṃ pūraḥko pālako cāti bodhisatto, paramassa³ ayaṃ, paramassa vā bhāvo, kammaṃ vā pāramī, dānādikiriya. Atha vā paramā sattaṃ attani mavati bandhati guṇavisesayogena, paramā vā adhikataṃ majjati sujjhati saṃkilesaṃmalato, paramā vā seṭṭhaṃ nibbānaṃ visesena mayati gacchati, paramā vā lokaṃ paṃāṇabhūtena nāṇavisesena idhalokaṃ viya munāti paricchindati, paramā vā ativiya sīlādiguṇagaṇaṃ attano santāne minoti pakkhipati, paramā vā attabhūtato dhammakāyato aññaṃ paṭipakkhaṃ vā tadanatthakaraṃ kilesaḥcoragaṇaṃ mināti hiṃsatīti paramo, mahāsatto. Paramassa ayanti-ādi vuttanayena yojetabbaṃ. Pāre vā nibbāne majjati sujjhati satte ca sodheti, tattha vā satte mavati bandhati yojeti, taṃ vā mayati gacchati gameti ca, munāti vā taṃ

1. Taṇhāmānādīhi (Ka)

2. Pūretīti (Sī, Ka)

3. Bodhisatto paramo (Sī)

yāthāvato, tattha vā satte minoti pakkhipati, kilesārayo vā sattānaṃ tattha mināti himsatīti pāramī, mahāpuriso. Tassa bhāvo kammaṃ vā pāramitā, dānādikiriyāva. Iminā nayena pāramīsaddattho veditabbo.

Katividhāti? Saṅkhepato dasavidhā, tā pana Pāliyaṃ sarūpato āgatāyeva. Yathāha—

“Vicinanto tadā dakkhiṃ, paṭhamam dānapāramim.

Pubbakehi mahesīhi, anuciṇṇam mahāpathan¹”ti²—

ādi. Yathā cāha³ “kati nu kho bhante Buddhakārakā dhammā? Dasa kho Sāriputta Buddhakārakā dhammā, katame dasa? Dānam kho Sāriputta Buddhakārako dhammo, sīlam nekkhammam paññā vīriyam khanti saccam adhiṭṭhānam mettā upekkhā Buddhakārako dhammo, ime kho Sāriputta dasa Buddhakārakā dhammā”ti. Idamavoca Bhagavā, idam vatvā Sugato athāparam etadavoca Satthā—

“Dānam sīlaṇca nekkhammam, paññā vīriyena pañcamam.

Khanti saccam adhiṭṭhānam, mettupekkhāti te dasā”ti⁴.

Keci pana “chabbidhā”ti vadanti, tam etāsam saṅgahavasena vuttam. So pana saṅgaho parato āvi bhavissati.

Ko tāsam kamoti ettha **kamoti** desanākkamo, so ca paṭhamasamādānahetuko, samādānam pavicayahetukam⁵, iti yathā ādimhi pavicitā samādinna ca, tathā desitā. Tattha dānam sīlassa bahūpakāram sukarañcāti tam ādimhi vuttam. Dānam⁶ sīlapariggahitam mahapphalaṃ hoti mahānisamsanti dānanantaram sīlam vuttam. Sīlam nekkhammapariggahitam, nekkhammam paññāpariggahitam, paññā vīriyapariggahitā, vīriyam khantipariggahitam, khanti saccapariggahitā, saccam adhiṭṭhānapariggahitam, adhiṭṭhānam mettāpariggahitam,

1. Āsevanisevitaṃ (Sī, Ka) 2. Khu 4. 315 piṭṭhe. 3. Aparampi vuttam (Ka)

4. Khu 4. 306 piṭṭhe thokaṃ visadisam.

5. Paricayahetukam (Sī)

6. Avi ca dānam (Ka)

mettā upekkhāpariggahitā mahapphalā hoti mahānisaṃsāti
 mettānantaramupekkhā vuttā. Upekkhā pana karuṇāpariggahitā karuṇā ca
 upekkhāpariggahitāti veditabbā. Kathaṃ pana mahākāruṇikā bodhisattā
 sattesu upekkhakā hontīti? “Upekkhitabbayuttesu kañci kālāṃ upekkhakā
 honti, na pana sabbattha sabbadā cā”ti keci. Apare pana “na sattesu
 upekkhakā, sattakatesu pana vippakāresu upekkhakā hontī”ti.

Aparo nayo—pacurajanesupi pavattiyā sabbasattasādhāraṇattā
 appaphalattā sukarattā ca ādimhi **dānaṃ** vuttaṃ. Sīlena
 dāyakapaṭiṅgāhakasuddhito parānuggahaṃ vatvā parapīḷānivattivacanato
 kiriyadhammaṃ vatvā akiriyadhammavacanato bhogasampattihetuṃ vatvā
 bhavasampattihetuvacanato ca dānassa anantaraṃ **sīlaṃ** vuttaṃ.
 Nekkhammena sīlasampattisiddhito kāyavacīsucaritaṃ vatvā
 manosucaritavacanato visuddhasīlassa sukheneva jhānasamijjhanato
 kammāparādhappahānena payogasuddhiṃ vatvā kilesāparādhappahānena
 āsayasuddhivacanato vītikkamappahānena cittassa¹
 pariyaṭṭhānappahānavacanato ca sīlassa anantaraṃ **nekkhammaṃ** vuttaṃ.
 Paññāya nekkhammassa siddhiparisuddhito jhānābhāvena
 paññābhāvavacanato “samādhipadaṭṭhānā hi paññā, paññāpaccupaṭṭhāno ca
 samādhi”. Samathanimittaṃ vatvā upekkhānimittavacanato parahitajjhānena
 parahitakaraṇūpāyakoṣallavacanato ca nekkhammassa anantaraṃ **paññā**
 vuttā. Vīriyārambhena paññākiccasiddhito
 sattasuññatāḍhammanijjhānakkhantiṃ vatvā sattahitāya ārambhassa
 acchariyatāvacanato² upekkhānimittaṃ vatvā paggahanimittavacanato
 nisammakāritaṃ vatvā uṭṭhānavacanato ca “nisammakārino hi uṭṭhānaṃ
 phalavisesamāvahatī”ti paññāya anantaraṃ **vīriyaṃ** vuttaṃ.

Vīriyena titikkhāsiddhito “vīriyavā hi āraddhavīriyattā sattasaṅkhārehi
 upanītaṃ dukkhaṃ abhibhuyya viharatī”. Vīriyassa titikkhālāṅkārabhāvato
 “vīriyavato hi titikkhā sobhati”. Paggahanimittaṃ vatvā
 samathanimittavacanato accārambhena uddhaccadosappahānavacanato
 “dhammanijjhānakkhantiyā hi uddhaccadoso pahīyati”. Vīriyavato
 sātaccakaraṇavacanato “khantibahulo hi anuddhato sātaccakārī hoti”.

1. Vītikkamappahāne ṭhitassa (Sī)

2. Amacchariyatāvacanato (Sī)

Appamādavato parahitakiriyārambhe paccupakāraṇaṭṭhābhāvavacanato “yāthāvato dhammanijjhāne hi sati taṇhā na hoti”. Parahitārambhe paramēpi parakatadukkkhasahanatāvacanato ca vīriyassa anantaraṃ **khanti** vuttā. Saccena khantiyā cirādhiṭṭhānato apakārino apakārakhantiṃ vatvā tadupakāraṇaṇe avisaṃvādavacanato khantiyā apavādavācāvīkampaṇena bhūtavāditāya avijahanavacanato sattasuññatādhammanijjhānakkhantiṃ vatvā tadupabrūhitañāṇasaccavacanato ca khantiyā anantaraṃ **saccaṃ** vuttaṃ.

Adhiṭṭhānena saccasiddhito “acalādhiṭṭhānassa hi virati sijjhati”. Avisaṃvāditāṃ vatvā tattha acalabhāvavacanato “saccasandho hi dānādīsu paṭiññānurūpaṃ niccalova pavattati”. Ñāṇasaccaṃ vatvā sambhāresu pavattiniṭṭhāpanavacanato “yathābhūtañāṇavā hi bodhisambhāre adhiṭṭhāti, te ca niṭṭhāpeti paṭipakkhehi akampiyabhāvato”ti saccassa anantaraṃ **adhiṭṭhānaṃ** vuttaṃ. Mettāya parahitakaraṇasamādānādhiṭṭhānasiddhito adhiṭṭhānaṃ vatvā hitūpasamhāravacanato “bodhisambhāre hi adhitiṭṭhamāno mettāvihārī hoti”. Acalādhiṭṭhānassa samādānāvīkopaṇena samādānasambhavato ca adhiṭṭhānassa anantaraṃ **mettā** vuttā. Upekkhāya mettāvisuddhito sattesu hitūpasamhāraṃ vatvā tadaparādhesu udāsīnatāvacanato mettābhāvanaṃ vatvā tannissandabhāvanāvacanato hitakāmasattepi upekkhakoti acchariyaguṇatāvacanato ca mettāya anantaraṃ **upekkhā** vuttāti evametāsaṃ kamo veditabbo.

Kāni lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānānīti ettha avisesena tāva sabbāpi pāramiyo parānuggahalakkhaṇā, paresaṃ upakāraṇaṇasā, avīkampaṇasā vā, hitesitāpaccupaṭṭhānā, Buddhattapaccupaṭṭhānā vā, mahākaruṇāpadaṭṭhānā, karuṇūpāyakosallapadaṭṭhānā vā.

Visesena pana yasmā karuṇūpāyakosallapariggahitā attūpakaraṇapariccāgacetanā **dānapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahitaṃ kāyavacīsucaritaṃ atthato akattabbavīratikattabbakaraṇacetanādayo ca **sīlapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahito ādīnavadassanapubbaṅgamo kāmabhavēhi nikkhamanacittuppādo **nekkhammapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahito dhammānaṃ sāmāññavisesalakkhaṇāvabodho

paññāpāramitā, karuṇūpāyakosallapariggahito kāyacittehi parahitārambho
vīriyapāramitā, karuṇūpāyakosallapariggahitaṃ
sattasaṅkhārāparādhasaṇaṃ adosappadhāno tadākārappavattacittuppādo
khantipāramitā, karuṇūpāyakosallapariggahitaṃ viraticetanādibhedan
avisaṃvādanāṃ **saccapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahitaṃ
acalasamādānādhiṭṭhānaṃ tadākārappavatto cittuppādo **adhiṭṭhānapāramitā**,
karuṇūpāyakosallapariggahito lokassa hitasukhūpasamhāro atthato abyāpādo
mettāpāramitā, karuṇūpāyakosallapariggahitā anunayapaṭighaviddhamsaṇi
iṭṭhāniṭṭhesu sattasaṅkhāresu samappavatti **upekkhāpāramitā**.

Tasmā pariccāgalakkhaṇā **dānapāramī**, deyyadhamme
lobhaviddhamsaṇasā, anāsattipaccupaṭṭhānā,
bhavavibhavasampattipaccupaṭṭhānā vā, pariccajitabbavatthupadaṭṭhānā.
Sīlanalakkhaṇā **sīlapāramī**, samādhanalakkhaṇā¹ paṭiṭṭhānalakkhaṇā cāti
vuttaṃ hoti. Dussīlyaviddhamsaṇasā, anavajjarasā vā,
soceyyapaccupaṭṭhānā, hirottappapadaṭṭhānā. Kāmato ca bhavato ca
nikkhamanalakkhaṇā **nekkhammapāramī**, tadādīnavavibhāvanarasā, tato eva
vimukhabhāvapaccupaṭṭhānā, saṃvegapadaṭṭhānā.
Yathāsabhāvapaṭivedhalakkhaṇā **paññāpāramī**, akkhalitapaṭivedhalakkhaṇā
vā kusaliṣṣasakhitta-usupaṭivedho viya, visayobhāsanarasā padīpo viya,
asammohapaccupaṭṭhānā araṇṇagatasudesiko viya, samādhipadaṭṭhānā,
catusaccapadaṭṭhānā vā. Ussāhalakkhaṇā **vīriyapāramī**, upatthambhanarasā,
asaṇṣīdanapaccupaṭṭhānā, vīriyārambhavatthupadaṭṭhānā,
saṃvegapadaṭṭhānā vā. Khamanalakkhaṇā **khantipāramī**,
iṭṭhāniṭṭhasaṇasā, adhivāsanapaccupaṭṭhānā, avirodhapaccupaṭṭhānā vā,
yathābhūtaḍḍasanapadaṭṭhānā. Avisamvādanalakkhaṇā **saccapāramī**,
yathāsabhāvavibhāvanarasā, sādutāpaccupaṭṭhānā, soraccapadaṭṭhānā.
Bodhisambhāresu adhiṭṭhānalakkhaṇā **adhiṭṭhānapāramī**, tesāṃ
paṭipakkhābhībhavanarasā, tattha acalatāpaccupaṭṭhānā,
bodhisambhārapadaṭṭhānā. Hitākārappavattilakkhaṇā **mettāpāramī**,
hitūpasamhārasā, āghātaṇṇayanarasā vā, sammabhāvapaccupaṭṭhānā,
sattānaṃ manāpabhāvadassanapadaṭṭhānā. Majjhakkārappavattilakkhaṇā
upekkhāpāramī, samabhāvadassanarasā,
paṭighānunayavūpasamapaccupaṭṭhānā,
kammassakatāpaccavekkhaṇapadaṭṭhānā.

1. Samādhanalakkhaṇā (Sī)

Ettha ca karuṇūpāyakosallapariggahitatā dānādīnaṃ
pariccāgādilakkhaṇassa viśesanabhāvena vattaḃbā.
Karuṇūpāyakosallapariggahitāni hi dānādīni bodhisattasantāne pavattāni
dānādīpāramiyo nāma honti.

Ko paccayoti? Abhinīhāro tāva pāramīnaṃ paccayo. Yo hi ayaṃ—

“Manussattaṃ liṅgasampatti, hetu Satthāradassanaṃ.

Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandaṭā.

Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhati”¹—

evaṃ vutto aṭṭhadhammasamodhānasampādito “tiṇṇo tāreyyaṃ mutto
moceyyaṃ danto dameyyaṃ santo sameyyaṃ assattho assāseyyaṃ
parinibbuto parinibbāpeyyaṃ suddho sodheyyaṃ buddho bodheyyaṃ”²ti-
ādinayappavatto abhinīhāro, so avisesena sabbapāramīnaṃ paccayo.
Tappavattiyā hi uddhaṃ pāramīnaṃ
pavicayupaṭṭhānasamādānādhiṭṭhānanipphattiyo mahāpurisānaṃ
sambhavanti.

Tattha **manussattanti** manussattabhāvo. Manussattabhāveyyeva hi ṭhatvā
Buddhattaṃ patthentassa patthanā samijjhati, na nāgasupaṇṇādi jātīsu
ṭhitassa, kasmāti ce? Buddhabhāvassa ananucchavikabhāvato.

Liṅgasampattīti manussattabhāve ṭhitassāpi purisasseva patthanā
samijjhati, na itthiyā na paṇḍakanapumsaka-ubhatobyañjanakānaṃ vā
samijjhati, kasmāti ce? Yathāvuttakāraṇato lakkhaṇapāripūriyā abhāvato ca.
Vuttañcetaṃ “aṭṭhānametaṃ bhikkhave anavakāso, yaṃ itthī arahaṃ assa
sammāsambuddho”²ti²vitthāro. Tasmā manussajātikassāpi itthiliṅge ṭhitassa
paṇḍakādīnaṃ vā patthanā na samijjhati.

Hetūti upanissayasampatti. Manussapurisassāpi hi
upanissayasampannasseva hetusampattiyā patthanā samijjhati, na itarassa.

1. Khu 4. 311 piṭṭhe.

2. Ma 3. 100; Am 1. 30; Abhi 2. 349 piṭṭhesu.

Satthāradassananti Satthusammukhībhāvo. Dharamānakabuddhasseva hi santike patthentassa patthanā samijjhati, parinibbute pana Bhagavati cetiyassa santike vā bodhimūle vā paṭimāya vā Paccekabuddhabuddhasāvakānaṃ vā santike patthanā na samijjhati, kasmā? Adhikārassa balavabhāvābhāvato. Buddhānaṃ eva pana santike patthanā samijjhati, ajjhāsayaṃ uḷārabhāvena tadadhikārassa balavabhāvāpattito.

Pabbajjāti Buddhassa Bhagavato santike patthentassāpi kammakiriyavādīsu tāpasesu vā bhikkhūsu vā pabbajitasseva patthanā samijjhati, no gihiliṅge ʈitassa, kasmā? Buddhabhāvassa ananucchavikabhāvato. Pabbajitā eva hi mahābodhisattā sammāsambodhiṃ adhigacchanti, na gahaṭṭhabhūtā, tasmā paṇidhānakāle ca pabbajjālīṅgaṃ eva hi yuttarūpaṃ kiṅca¹ guṇasampatti-adhiṭṭhānabhāvato.

Guṇasampattīti abhiññādiguṇasampadā. Pabbajitassāpi hi aṭṭhasamāpattilābhino pañcābhiññasseva patthanā samijjhati, na yathāvuttaguṇasampattiyā virahitassa, kasmā? Pāramipavicayassa asamatthabhāvato, upanissayasampattiyā abhiññāsampattiyā ca samannāgatattā mahāpurisā katābhinihārā sayameva pāramī pavicetum samatthā honti.

Adhikāroti adhiko upakāro. Yathāvuttaguṇasampannopi hi yo attano jīvitampi Buddhānaṃ pariccajitvā tasmim kāle adhikaṃ upakāraṃ karoti, tasseeva abhinihāro samijjhati, na itarassa.

Chandatāti kattukāmatākusalacchando. Yassa hi yathāvuttadhammasamannāgatassa Buddhakāradhammānaṃ atthāya mahanto chando mahatī patthanā mahatī kattukāmatā atthi, tasseeva samijjhati, na itarassa.

Tatridaṃ chandamahantatāya opammaṃ—yo sakalacakkavāḷagabbhaṃ ekodakībhūtaṃ attano bāhubaleneva uttaritvā pāraṃ gantum samattho, so

Buddhattaṃ pāpuṇātīti sutvā taṃ dukkarato adahanto “ahaṃ taṃ uttaritvā pāraṃ gamissāmī”ti chandajāto hoti, na tattha saṅkocaṃ āpajjati. Tathā yo sakalacakkavāḷaṃ vītaccikānaṃ vigatadhūmaṇaṃ aṅgārānaṃ pūraṃ pādehi akkamanto atikkamitvā parabhāgaṃ pāpuṇitum samattho -pa- na tattha saṅkocaṃ āpajjati. Tathā yo sakalacakkavāḷaṃ sattisūlehi sunisitaphalehi nirantaraṃ ākiṇṇaṃ pādehi akkamanto atikkamitvā -pa- na tattha saṅkocaṃ āpajjati. Tathā yo sakalacakkavāḷaṃ nirantaraṃ ghanaveḷugumbasañchannaṃ kaṇṭakalatāvanagahanaṃ vinivijjhivā parabhāgaṃ gantum samattho -pa- na tattha saṅkocaṃ āpajjati. Tathā yo “cattāri asaṅkhyeyyāni satasahassaṇṇa kappe niraye paccitvā Buddhattaṃ pattabban”ti sutvā taṃ dukkarato adahanto “ahaṃ tattha paccitvā Buddhattaṃ pāpuṇissāmī”ti chandajāto hoti, na tattha saṅkocaṃ āpajjatīti evamādinā nayena ettha chandassa mahantabhāvo veditabbo.

Evam aṭṭhaṅgasamannāgato panāyaṃ abhinīhāro atthato tesam aṭṭhannaṃ aṅgānaṃ samodhānena tathāpavatto cittuppādoti veditabbo. So sammadeva sammāsambodhiyā paṇidhānalakkhaṇo, “aho vatāhaṃ anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjheyyaṃ, sabbasattānaṃ hitasukhaṃ nipphādeyyaṃ”ti evamādi patthanāraso, bodhisambhārahetubhāvapaccupaṭṭhāno, mahākaruṇāpapaṭṭhāno, upanissayasampattipapaṭṭhāno vā. Acinteyyaṃ Buddhabhūmiṃ aparimāṇaṃ sattalokahitaṇṇa ārabba pavattiyā sabbabuddhakāra kadhammamūlabhūto paramabhaddako paramakalyāṇo aparimeyyappabhāvo puñṇavisesoti daṭṭhabbo.

Yassa ca uppattiyā saheva mahāpuriso mahābodhiyānapaṭipattiṃ otiṇṇo nāma hoti niyatabhāvasamadhi gamanato tato anivattanasabhāvattā bodhisattoti samaññaṃ paṭilabhati, sabbabhāvena sammāsambodhiyaṃ samāsattamānasatā bodhisambhārasikkhāsamatthatā cassa santiṭṭhati. Yathāvuttābhinihārasamijjhanena hi mahāpurisā sabbaññutaññāpādhigamanapubbaliṅgena sayambhuññaṇena sammadeva sabbapāramiyo pavicinitvā samādāya anukkamena paripūrenti. Tathā katamahābhinihāro hi Sumedhapapaṇḍito paṭipajji. Yathāha—

“Handa Buddhakare dhamme, vicināmi ito cito.
Uddham adho dasa disā, yāvatā dhammadhātuyā.
Vicinanto tadā dakkhiṃ, paṭhamam dānapāramin”¹—

vitthāro. Tassa ca abhinīhārassa cattāro paccayā cattāro hetū cattāri ca balāni veditabbāni.

Tattha katame **cattāro paccayā**? Idha mahāpuriso passati Tathāgatam mahatā Buddhānubhāvena acchariyabbhutam pāṭihāriyam karontam, tassa tam nissāya tam ārammaṇam katvā mahābodhiyam cittam santiṭṭhati “mahānubhāvā vatāyam dhammadhātu yassā suppaṭividdhattā Bhagavā evam acchariyabbhutadhammo acinteyyānubhāvo ca”²ti. So tameva mahānubhāvadassanam nissāya tam paccayam katvā sambodhiyam adhimuccanto tattha cittam ṭhabeti. Ayam **paṭhamo paccayo** mahābhinihārāya.

Na heva kho passati Tathāgatassa yathāvuttam mahānubhāvataṃ, api ca kho suṇāti “edisō ca edisō ca Bhagavā”²ti. So tam nissāya tam paccayam katvā sambodhiyam adhimuccanto tattha cittam ṭhabeti. Ayam **dutiyo paccayo** mahābhinihārāya.

Na heva kho passati Tathāgatassa yathāvuttam mahānubhāvataṃ, napi tam parato suṇāti, api ca kho Tathāgatassa dhammam desentassa “Dasabalasamannāgato bhikkhave Tathāgato”²ti²adinā Buddhānubhāvapaṭisamyuttam dhammam suṇāti, so tam nissāya tam paccayam katvā sambodhiyam adhimuccanto tattha cittam ṭhabeti. Ayam **tatiyo paccayo** mahābhinihārāya.

Na heva kho passati Tathāgatassa yathāvuttam mahānubhāvataṃ, napi tam parato suṇāti, napi Tathāgatassa dhammam suṇāti, api ca kho uḷārajjhāsayo kalyāṇādhimuttiko “ahametaṃ Buddhavaṃsaṃ Buddhatantiṃ Buddhapaveṇiṃ Buddhadhammataṃ paripālessāmi”²ti yāvadeva dhammam eva sakkaronto garukaronto mānento pūjento dhammam apacāyamāno tam nissāya tam paccayam katvā sambodhiyam adhimuccanto tattha cittam ṭhabeti. Ayam **catuttho paccayo** mahābhinihārāya.

1. Khu 4. 315 piṭṭhe.

2. Sam 1. 265, 266 piṭṭhādīsu.

Tattha katame **cattāro hetū** mahābhinihārāya? Idha mahāpuriso pakatiyā upanissayasampannova hoti purimakesu Buddhesu katādhikāro. Ayaṃ **paṭhamo hetu** mahābhinihārāya. Puna caparaṃ mahāpuriso pakatiyā karuṇājjhāsayo hoti karuṇādhimutto sattānaṃ dukkhaṃ apanetukāmo api ca attano kāyajīvitāṃ pariccajivā. Ayaṃ **dutiyo hetu** mahābhinihārāya. Puna caparaṃ mahāpuriso sakalatopi vaṭṭadukkhato sattahitāya ca dukkaracariyato sucirampi kālaṃ ghaṭento vāyamanto anibbinno hoti anutrāsī yāva icchitatthanipphatti. Ayaṃ **tatiyo hetu** mahābhinihārāya. Puna caparaṃ mahāpuriso kalyāṇamittasannissito hoti, yo ahitato nivāreti hite patiṭṭhabeti. Ayaṃ **catuttho hetu** mahābhinihārāya.

Tatrāyaṃ mahāpurisassa upanissayasampadā—ekantenevassa yathā ajjhāsayo sambodhininno hoti sambodhipoṇo sambodhipabbhāro, tathā sattānaṃ hitacariyā, yato cānena purimabuddhānaṃ santike sambodhiyā paṇidhānaṃ kataṃ hoti manasā vācāya ca “ahampi ediso Sammāsambuddho hutvā sammadeva sattānaṃ hitasukhaṃ nipphādeyyan”ti. Evaṃ sampannūpanissayassa panassa imāni upanissayasampattiyā līṅgāni bhavanti yehi samannāgatassa sāvakabodhisattehi ca paccekabodhisattehi ca mahāviseso mahantaṃ nānākaraṇaṃ paññāyati indriyato paṭipattito kosallato ca. Idha upanissayasampanno mahāpuriso yathā visadindriyo hoti visadaññaṇo, na tathā itare. Parahitāya paṭipanno hoti, na attahitāya. Tathā hi so yathā bahujanahitāya bahujanasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ paṭipajjati, na tathā itare. Tattha ca kosallaṃ āvahati ṭhānupattikapaṭibhānena ṭhānāṭhānakusalatāya ca.

Tathā mahāpuriso pakatiyā dānājjhāsayo hoti dānābhirato, sati deyyadhamme deti eva, na dānato saṅkocaṃ āpajjati, satataṃ samitaṃ saṃvibhāgasīlo hoti, pamuditova deti ādarajāto, na udāsīnacitto, mahantampi dānaṃ datvā na ca dānena santuṭṭho hoti, pageva appaṃ, paresaṅca ussāhaṃ janento dāne vaṇṇaṃ bhāsati, dānapaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ karoti, aññe ca paresaṃ dente disvā

attamano hoti, bhayaṭṭhānesu ca paresaṃ abhayaṃ detīti evamādini dānājjhāsayaṃ mahāpurisassa dānapāramiyā liṅgāni.

Tathā pāṇātipātādihi pāpadhammehi hiriyati ottappati, sattānaṃ aviheṭṭhanajātiko hoti sorato sukhasīlo asaṭṭho amāyāvī ujjātiko suvaco sovacassakaraṇīyehi dhammehi samannāgato mudujātiko atthaddho anatimānī, parasantakaṃ nādiyati antamaso tiṇasalākaṃ upādāya, attano hatthe nikkhittaṃ iṇaṃ vā gahetvā paraṃ na visaṃvādeti, parasmaṃ vā attano santake byāmūlḥe vissarite vā taṃ saññāpetvā paṭipādeti yathā taṃ na parahatthagataṃ hoti, aloluppo hoti, parapariggahesu pāpakaṃ cittampi na uppādeti, itthibyaśanādini dūrato parivajjeti, saccavādī saccasandho bhinnānaṃ sandhātā sahitānaṃ anuppadātā piyavādī mihitapubbaṅgamo pubbabhāsī atthavādī dhammavādī anabhijjhālu abyāpannacitto aviparītadassano kammassakataññaṇena saccānulomikaññaṇena kataññū katavedī vuddhāpacāyī suvisuddhājīvo dhammakāmo parepi dhamme samādapetā sabbena sabbaṃ akiccatto satte nivāretā kiccesu patiṭṭhapetā attanā ca tattha kicce yogaṃ¹ āpajjitā, katvā vā pana sayāṃ akattabbaṃ sīghaññaṇeva tato paṭivirato hotīti evamādini sīlājjhāsayaṃ mahāpurisassa sīlapāramiyā liṅgāni.

Tathā mandakilesa hoti mandanīvaraṇo pavivekājjhāsayo avikkhepabahuḷo, na tassa pāpakā vitakkā cittaṃ anvāsavanti, vivekagatassa cassa appakasireneva cittaṃ samādhiyati, amittapakkhepi tuvaṭaṃ mettacittatā santiṭṭhati, pageva itarasmaṃ, satimā ca hoti cirakatampi cirabhāsitaṃ saritā anussaritā, medhāvī ca hoti dhammojapaññāya samannāgato, nipako ca hoti tāsu tāsu itikattabbatāsu, āraddhavīriyo ca hoti sattānaṃ hitakiriyāsu, khantibalasamannāgato ca hoti sabbasaho, acalādhiṭṭhāno ca hoti dāḥhasamādāno, ajjhupekkhako ca hoti upekkhāṭṭhānīyesu dhammesūti evamādini mahāpurisassa nekkhammajjhāsayaḍḍīnaṃ vasena nekkhammapārami-āḍḍīnaṃ liṅgāni veditabbāni.

1. Voyogaṃ (Ka)

Evameteḥi bodhisambhāraliṅgehi samannāgatassa mahāpurisassa yaṃ vuttaṃ “mahābhinihārāya kalyāṇamittasannissayo hetū”ti, tatridaṃ saṅkhepato kalyāṇamittalakkaṇaṃ—idha kalyāṇamitto saddhāsampanno hoti sīlasampanno sutasampanno cāgasampanno vīriyasampanno satisampanno samādhisampanno paññāsampanno. Tattha saddhāsampattiyaṃ saddahati Tathāgatassa bodhiṃ kammaphalaṇca, tena sammāsambodhiyā hetubhūtaṃ sattesu hitesitaṃ na pariccajati, sīlasampattiyaṃ sattānaṃ piyo hoti manāpo garu bhāvanīyo codako pāpagarahī vattā vacanakkhamo, sutasampattiyaṃ sattānaṃ hitasukhāvahaṃ gambhīraṃ dhammakathaṃ kattā hoti, cāgasampattiyaṃ appiccho hoti santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho, vīriyasampattiyaṃ āraddhavīriyo hoti sattānaṃ hitapaṭipattiyaṃ, satisampattiyaṃ upaṭṭhitasati hoti anavajjadhammesu, samādhisampattiyaṃ avikkhitto hoti samāhitacitto, paññāsampattiyaṃ aviparītaṃ pajānāti, so satiyaṃ kusalākusalānaṃ dhammānaṃ gatiyo samanvesamāno paññāya sattānaṃ hitāhitaṃ yathābhūtaṃ jānitvā samādhinā tattha ekaggacitto hutvā vīriyena ahitā satte nisedhetvā hite niyojati. Tenāha—

“Piyo garu bhāvanīyo, vattā ca vacanakkhamo.

Gambhīraṇca kathaṃ kattā, no caṭṭhāne niyojako”ti¹.

Evam guṇasamannāgataṇca kalyāṇamittaṃ upanissāya mahāpuriso attano upanissayasampattiṃ sammadeva pariyodapeti. Suvisuddhāsayaṇapayogo ca hutvā catūhi balehi samannāgato na cireneva aṭṭhaṅge samodhānetvā mahābhinihāraṃ karonto bodhisattabhāve paṭiṭṭhahati anivattidhammo niyato sambodhiparāyano.

Tassimāni **cattāri balāni**. **Ajjhattikabalaṃ** yā sammāsambodhiyaṃ attasannissayā dhammagāravena abhiruci ekantaninnajjhāsayatā, yāya mahāpuriso attādhipati lajjāpassayo² abhinihārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṃ pāpuṇāti. **Bahirabalaṃ** yā sammāsambodhiyaṃ parasannissayā abhiruci ekantaninnajjhāsayatā, yāya

1. Am 2. 422; Khu 10. 142; Khu 11. 356 piṭṭhesu.

2. Lajjājjhāsayo (Sī)

mahāpuriso lokādhipati mānāpassayo abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṃ pāpuṇāti. **Upanissayabalaṃ** yā sammāsambodhiyaṃ upanissayasampattiyaṃ abhiruci ekantaninnajjhāsayatā, yāya mahāpuriso tikkhindriyo visadadhātuko satisannissayo abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṃ pāpuṇāti. **Payogabalaṃ** yā sammāsambodhiyaṃ tājā payogasampadā sakkaccakāritā sātaccakāritā, yāya mahāpuriso visuddhapayogo niranterakārī abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṃ pāpuṇāti.

Evamayaṃ catūhi paccayehi catūhi hetūhi catūhi ca balehi sampannasamudāgamo aṭṭhaṅgasamodhānasampādito abhinīhāro pāramīnaṃ paccayo mūlakāraṇabhāvato, yassa ca pavattiyā mahāpurise **cattāro acchariyā abbhutā dhammā** patitṭhahanti, sabbasattanikāyaṃ attano orasaputtaṃ viya viyacittena pariggaṇhāti. Na cassa cittaṃ puttasamkilesavasena samkilissati. Sattānaṃ hitasukhāvaho cassa ajjhāsayo payogo ca hoti. Attano ca Buddhakāraḍammadā uparūpari vaḍḍhanti paripaccanti ca, yato ca mahāpuriso ulāratamena puññābhisandena kusalābhisandena pavattiyā¹ paccayena sukhassāhārena samannāgato sattānaṃ dakkhiṇeyyo uttamagāraḍaṭṭhānaṃ asadisaṃ puññakkhettaṇca hoti. Evamanekaguṇo anekānisaṃso mahābhinīhāro pāramīnaṃ paccayoti veditaḅbo.

Yathā ca abhinīhāro, evaṃ mahākaruṇā upāyakosallaṇca. Tattha **upāyakosallaṃ** nāma dānādīnaṃ bodhisambhārabhāvassa nimittabhūtā paññā, yāhi mahākaruṇūpāyakosallatāhi mahāpurisānaṃ attasukhanirapekkhatā niranteraṃ parahitakaraṇapasutatā sudukkarehipi mahābodhisattacaritehi visādābhāvo pasādasambuddhidassanasavanānussaraṇakālesupi sattānaṃ hitasukhappaṭilābhahetubhāvo ca sampajjati. Tathā hissa paññāya Buddhabhāvasiddhi, karuṇāya Buddhakammasiddhi, paññāya sayāṃ tarati, karuṇāya pare tāreti, paññāya paradukkhaṃ pariḷānāti, karuṇāya paradukkhapatikāraṃ ārabhati, paññāya ca dukkhe nibbindati,

karuṇāya dukkhaṃ sampaṭicchati, tathā paññāya nibbānābhimukho hoti,
 karuṇāya vaṭṭaṃ pāpuṇāti, tathā karuṇāya saṃsārābhimukho hoti, paññāya
 tatra nābhiramati, paññāya ca sabbattha virajjati, karuṇānugatattā na ca na
 sabbesaṃ anuggahāya pavatto, karuṇāya sabbepi anukampati, na ca na
 sabbesaṃ anuggahāya pavatto, karuṇāya sabbepi anukampati,
 paññānugatattā na ca na sabbattha virattacitto, paññāya ca
 ahaṃkāramamaṃkārabhāvo, karuṇāya ālasiyadīnatābhāvo¹, tathā
 paññākaruṇāhi yathākkamaṃ attaparanāthatā dhīravīrabhāvo, anattantapa-
 aparantapatā, attahitaparahitanipphatti, nibbhayābhimsanakabhāvo,
 dhammādhipatilokādhipatitā, kataññupubbakāribhāvo, mohataṇhāvigamo,
 vijjācaraṇasiddhi, balavesārajjanipphattitī sabbassāpi pāramitāphalassa
 visesena upāyabhāvato paññākaruṇā pāramīnaṃ paccayo. Idaṃca dvayaṃ
 pāramīnaṃ viya paṇidhānassāpi paccayo.

Tathā ussāha-ummaṅga²avattānāhitacariyā ca pāramīnaṃ paccayāti
 veditabbā, yā Buddhābhāvassa uppattiṭṭhānatāya **Buddhabhūmiyoti**³
 vuccanti. Tattha **ussāho** nāma bodhisambhārānaṃ abbhussahanavīriyaṃ.
Ummaṅgo nāma bodhisambhāresu upāyakosallabhūtā paññā. **Avattānaṃ**
 nāma adhiṭṭhānaṃ acalādhiṭṭhānatā. **Hitacariyā** nāma mettābhāvanā
 karuṇābhāvanā ca.

Tathā nekkhammapaviveka-alobhādosāmohanissaraṇappabhedā **cha
 ajjhāsaya**. Nekkhammajjhāsayaṃ bodhisattā honti kāmesu gharāvāse ca
 dosadassāvino, tathā pavivekajjhāsayaṃ saṅgaṇikāya dosadassāvino,
 alobhajjhāsayaṃ lobhe dosadassāvino, adosajjhāsayaṃ dose dosadassāvino,
 amohajjhāsayaṃ mohe dosadassāvino, nissaraṇajjhāsayaṃ sabbabhavesu
 dosadassāvinoti. Tasmā ete bodhisattānaṃ cha ajjhāsayaṃ dānādīnaṃ
 pāramīnaṃ paccayāti veditabbā. Na hi lobhādīsu ādīnavadassanena
 alobhādīnaṃ adhikabhāvena ca vinā dānādīpāramiyo sambhavanti,
 alobhādīnaṃ hi adhikabhāvena pariccāgādininnacittatā alobhajjhāsayaṃ aditāti
 veditabbā.

1. Ninnatābhāvo (Ka)

2. Ummagga (Sī)

3. Bhūmiyoti (Sī, Ka)

Yathā cete evaṃ dānājjhāsayaatādayopi bodhiyā carantānaṃ bodhisattānaṃ dānādīpāramīnaṃ paccayo. Dānājjhāsayaatāya hi bodhisattā tappaṭipakkhe macchere dosadassāvino hutvā sammadeva dānapāramiṃ paripūrenti. Sīlājjhāsayaatāya dussīlye dosadassāvino hutvā sammadeva sīlapāramiṃ paripūrenti. Nekkhammajjhāsayaatāya kāmesu gharāvāse ca, yathābhūtaññājjhāsayaatāya aññāṇe¹ vicikicchāya ca, vīriyājjhāsayaatāya kosajje, khantiyājjhāsayaatāya akkhantiyaṃ, saccajjhāsayaatāya visaṃvāde, adhiṭṭhānājjhāsayaatāya anadhiṭṭhāne, mettājjhāsayaatāya byāpāde, upekkhājjhāsayaatāya lokadhammesu ādīnavadassāvino hutvā sammadeva nekkhammādīpāramiyo paripūrenti. Dānājjhāsayaatādayo dānādīpāramīnaṃ nipphattikāraṇattā paccayo.

Tathā apariccāgapariccāgādīsū yathākkamaṃ ādīnavānisaṃsapaccavekkhaṇā dānādīpāramīnaṃ paccayo. Tatthāyaṃ paccavekkhaṇavidhi—
khettaṃvatthuhiraññasuvapaṇṇagomahimsadāsīdāsaputtadārādīpariggahabyāsatta cittānaṃ sattānaṃ khetādīnaṃ vatthukāmaabhāvena bahupatthanīyabhāvato rājacorādīsādhāraṇabhāvato vivādādhiṭṭhānato sapattakaraṇato nissārato paṭilābhaparipālānesu paraviheṭṭhanahetuto vināsanimittaṇca sokādi-anekavihitabyasanāvahato tadāsattinidānaṇca
maccheramalapariyutṭhitacittānaṃ apāyūpapattihetubhāvatoti evaṃ vividhavipulānatthāvahāni pariggahavatthūni nāma. Tesāṃ pariccāgoyeva eko sotthibhāvoti pariccāge appamādo karaṇīyo.

Api ca yācako yācamāno attano guyhassa ācikkhanato “mayhaṃ vissāsiko”ti ca “pahāya gamanīyamattano santakaṃ gahetvā paralokaṃ yāhīti mayhaṃ upadesako”ti ca “ādित्ते viya agāre maraṇagginā āditte loke tato mayhaṃ santakassa apavāhakasahāyo”ti ca “apavāhitassa cassa ajhāpananikkhepaṭṭhānabhūto”ti ca dānasaṅkhāte kalyāṇakammasmiṃ sahāyabhāvato sabbasampattīnaṃ aggabhūtāya paramadullabhāya Buddhabhūmiyā sampattihetubhāvato ca “paramo kalyāṇamitto”ti ca paccavekkhitabbaṃ.

Tathā “uḷāre kammani anenāhaṃ sambhāvito, tasmā sā sambhāvanā avitathā kātabbā”ti ca “ekantabheditāya jīvitassa ayācitenāpi mayā dātabbāṃ, pageva yācitenā”ti ca “uḷārajjhāsayehi gavesitvāpi dātabbato sayamevāgato mama puññenā”ti ca “yācakassa dānāpadesena mayhamevāyamanuggaho”ti ca “ahaṃ viya ayaṃ sabbopi loko mayā anuggahetabbo”ti ca “asati yācake kathaṃ mayhaṃ dānapāramī pūreyyā”ti ca “yācakānameva catthāya mayā sabbo pariggahetabbo”ti ca “maṃ ayācitvāva mama santakaṃ yācakā kadā sayameva gaṇheyyun”ti ca “kathamahaṃ yācakānaṃ piyo cassaṃ manāpo”ti ca “kathaṃ vā te mayhaṃ piyā cassu manāpā”ti ca “kathaṃ vāhaṃ dadamāno datvāpi ca attamano cassaṃ pamudito pītisomanassajāto”ti ca “kathaṃ vā me yācakā bhaveyyum uḷāro ca dānājjhāsayo”ti ca “kathaṃ vāhamayācito eva yācakānaṃ hadayamaññāya dadeyyan”ti ca “sati dhane yācake ca apariccāgo mahatī mayhaṃ vañcanā”ti ca “kathaṃ vāhaṃ attano aṅgāni jīvitāni vāpi yācakānaṃ pariccajeyyan”ti ca pariccāganinnatā upaṭṭhapetabbā. Api ca “attho nāmāyaṃ nirapekkhaṃ dāyakamanugacchati, yathā taṃ nirapekkhaṃ khepakaṃ kiṭako”ti ca atthe nirapekkhatāya cittaṃ uppādetabbāṃ.

Yācamāno pana yadi piyapuggalo hoti, “piyo maṃ yācatī”ti somanassaṃ uppādetabbāṃ. Atha udāsīnapuggalo hoti, “ayaṃ maṃ yācamāno addhā iminā pariccāgena mitto hotī”ti somanassaṃ uppādetabbāṃ. Dadantopi hi yācakānaṃ piyo hotīti. Atha pana verī puggalo yācatī, “paccatthiko maṃ yācatī, ayaṃ maṃ yācamāno addhā iminā pariccāgena verī piyo mitto hotī”ti visesena somanassaṃ uppādetabbāṃ. Evaṃ piyapuggale viya majjhattaveripuggalesupi mettāpubbaṅgamaṃ karuṇaṃ upaṭṭhapetvāva dātabbāṃ.

Sace panassa cirakālaparibhāvitattā lobhassa deyyadhammavisayā lobhadhammā uppajjeyyum, tena bodhisattapaṭiñṇena iti paṭisañcikkhitabbāṃ “nanu tayā sappurisa sambodhāya abhinihāraṃ karontena sabbattānaṃ upakāratthāya ayaṃ kāyo nissatṭho tappariccāgamayaṇca puññaṃ, tattha

nāma te bāhirepi vatthusmiṃ abhisāṅgappavatti hatthisinānasadisī hoti, tasmā tayā na katthaci saṅgo uppādetabbo, seyyathāpi nāma mahato bhesajjarukkhasa tiṭṭhato mūlaṃ mūlatthikā haranti, papaṭikaṃ tacama khandhaṃ viṭapaṃ sāraṃ sākhaṃ palāsaṃ pupphaṃ phalaṃ phalatthikā haranti, na tassa rukkhassa ‘mayhaṃ santakaṃ ete harantī’ti vitakkasamudācāro hoti, evameva sabbalokahitāya ussukkamāpajjantena mayā mahādukkhe akataññuke niccāsucimhi kāye paresaṃ upakārāya viniyujjamāne aṇumattopi micchāvitakko na uppādetabbo, ko vā ettha viseso ajjhattikabāhiresu mahābhūtesu ekantabhedanavikirānaviddhaṃsanadhammesu, kevalaṃ pana sammohavijambhitametaṃ, yadidaṃ etaṃ mama eso hamasmi eso me attāti abhiniveso, tasmā bāhiresu viya ajjhattikesupi karacaraṇanayanādīsu maṃsādīsu ca anapekkhena hutvā ‘taṃ tadatthikā harantū’ti nissatṭhacittena bhavitabbaṃ”ti.

Evam paṭisañcikkhato cassa sambodhāya pahitattassa kāyajīvitesu nirapekkhassa appakasireneva kāyavacīmanokammāni suvisuddhāni honti. So suvisuddhakāyavacīmanokammanto visuddhājīvo ñāyapaṭipattiyam ṭhito apāyupāyakosallasamannāgamena bhiyyoso mattāya deyyadhammapariccāgena abhayadānasaddhammadānehi ca sabbasatte anuggaṇhitum samattho hotīti ayaṃ tāva dānapāramiyaṃ paccavekkhaṇānayo.

Sīlapāramiyaṃ pana evaṃ paccavekkhitabbaṃ—idaṃ hi sīlaṃ nāma Gaṅgodakādīhi visodhetum asakkuṇeyyassa dosamalassa vikkhālanajalaṃ, haricandanādīhi vinetum asakkuṇeyyassa rāgādipariḷāhassa vinayanaṃ, hāramakuṭakuṇḍalādīhi pacuraṇānāṅkārehi asādhāraṇo sādhuṇaṃ alaṅkāraviseso, sabbadisāvāyanato akittimo sabbakālānurūpo ca surabhigandho, khattiyamahāsālādīhi devatāhi ca vandanīyādibhāvāvanato paramo vasīkaraṇamanto, Cātumahārājikādidevalokārohaṇasopānapanti, jhānābhīññānaṃ adhigamūpāyo, nibbānamahānagarassa sampāpakamaggo, sāvakabodhipaccekabodhisammāsambodhīnaṃ paṭiṭṭhānabhūmi, yaṃ yaṃ vā panicchitaṃ patthitaṃ, tassa tassa samijjhanūpāyabhāvato cintāmaṇikapparukkādike ca atiseti.

Vuttañcetaṃ Bhagavatā “ijjhati bhikkhave sīlavato cetopaṇḍhivisuddhattā”¹. Aparampi vuttaṃ “ākaṅkheyya ce bhikkhave bhikkhu ‘sābrahmacārīnaṃ piyo ca assaṃ manāpo ca garu ca bhāvanīyo cā’²ti, sīlesvevassa paripūrakārī”³ti-ādi². Tathā “avippaṭṭisāratthāni kho Ānanda kusalāni sīlāni”³ti. “Pañcime gahapatayo ānisaṃsā sīlavato sīlasampadāyā”⁴ti-ādisuttānañca⁴ vasena sīlassa guṇā paccavekkhitabbā, tathā **Aggikkhandhopamasuttā**dīnaṃ⁵ vasena sīlavirahe ādīnavā. Pītisomanassanimittato attānuvādaparāpavādaḍaḍaduggatibhayābhāvato viññūhi pāsāṃsabhāvato avippaṭṭisārahetuto sotthiṭṭhānato abhijanasāpateyyādhipateyyāyurūpaṭṭhānabandhumittasampattīnaṃ atisayanato ca sīlaṃ paccavekkhitabbaṃ. Sīlavato hi attano sīlasampadāhetu mahantaṃ pītisomanassaṃ uppajjati “kataṃ vata mayā kusalaṃ, kataṃ kalyāṇaṃ, kataṃ bhīruttāṇaṃ”⁶ti.

Tatha sīlavato attā na upavadati, na pare viññū, daḍḍaduggatibhayānaṃ sambhavo eva natthi, “sīlavā purisapuggalo kalyāṇadhammo”⁶ti viññūnaṃ pāsāṃso hoti. Tathā sīlavato yvāyaṃ “kataṃ vata mayā pāpaṃ, kataṃ luddakaṃ kataṃ kibbisaṃ”⁶ti dussīlassa vipphaṭṭisāro uppajjati, so na hoti. Sīlañca nāmetaṃ appamādaḍḍhiṭṭhānato bhogabyasaṇāḍiparihāramukhena mahato atthassa sādhanato maṅgalabhāvato ca paramaṃ sotthiṭṭhānaṃ, nihīnājaccopi sīlavā khattiyamahāsālādīnaṃ pūjanīyo hotīti kulasampattim atiseti sīlasampadā, “taṃ kiṃ maññasi mahārāja? Idha te assa dāso kammakaro”⁶ti ādivacanañcetha sādhaṃ. Corādīhi asādhāraṇato paralokānugamanato mahapphalabhāvato samathādiguṇāḍhiṭṭhānato ca bāhiradhaṇaṃ atiseti sīlaṃ. Paramassa cittissariyassa adhiṭṭhānabhāvato khattiyādīnaṃ issariyaṃ atiseti sīlaṃ. Sīlanimittaṃ hi taṃtaṃsattānikāyesu sattānaṃ issariyaṃ, vassasatadīghappamāṇato jīvitato ekāhampi sīlavato jīvitassa viṣiṭṭhatāvacanato sati ca jīvite sikkhānikkhipanassa maraṇatāvacanato sīlaṃ jīvitato

1. Dī 3. 214, 217; Aṃ 3. 71 piṭṭhesu. 2. Ma 1. 39 piṭṭhe. 3. Aṃ 3. 515 piṭṭhe.

4. Dī 2. 73; Dī 3. 197; Aṃ 2. 221; Vi 3. 322 piṭṭhesu.

5. Aṃ 2. 495 piṭṭhādisu.

6. Dī 1. 56 piṭṭhe.

visiṭṭhatarāṃ. Verīnampi manuññabhāvāvahanato jarārogavipattihi anabhibhavanīyato ca rūpasampattiṃ atiseti sīlaṃ.

Pāsādaḥmamiyādiṭṭhānavisesse rājayuvārājasenāpati-ādiṭṭhānavisesse ca atiseti sīlaṃ sukhavisesādhiṭṭhānabhāvato. Sabhāvasiniddhe santikāvacarepi bandhujane mittajane ca atiseti ekantahitasampādanato paralokānugamanato ca “na taṃ mātāpitā kayirā”ti¹ ādivacanañcettha sādhaṃ. Tathā hatthi-assarathapattibalakāyehi mantāgadasotthānappayogehi ca durārakkhaṃ attānaṃ ārakkhābhāvena sīlameva visiṭṭhatarāṃ attādhīnato aparādhīnato mahāvisayato ca. Tenevāha “dhammo have rakkhati dhammacārī”ti-ādi². Evamanekaguṇasamannāgataṃ sīlanti paccavekkhantassa aparipuṇṇā ceva sīlasampadā pāripūriṃ gacchati aparisuddhā ca pārisuddhiṃ.

Sace panassa dīgharattaṃ paricayena sīlapaṭipakkhā dhammā dosādayo antarantarā uppajjeyyūṃ, tena bodhisattapaṭiñṇena evaṃ paṭisañcikkhitabbaṃ—nanu tayā sambodhāya paṇidhānaṃ kataṃ, sīlavikalena ca na sakkā lokiyāpi sampattiyo pāpuṇitūṃ, pageva lokuttarā, sabbasampattīnaṃ pana aggabhūtāya sammāsambodhiyā adhiṭṭhānabhūtena sīlena paramukkamsagatena bhavitabbaṃ, tasmā “kikīva aṇḍaṃ”ti-ādinā³ vuttanayena sammā sīlaṃ rakkhantena suṭṭhutarāṃ tayā pesalena bhavitabbaṃ.

Api ca tayā dhammadesanāya yānattaye sattānaṃ avatāraṇaparipācanāni kātābbāni, sīlavikalassa ca vacanaṃ na paccetabbaṃ hoti, asappāyāhāravacārassa viya vejjassa tikicchanaṃ, tasmā kathāhaṃ saddheyyo hutvā sattānaṃ avatāraṇaparipācanāni kareyyanti sabhāvaparissuddhasīlena bhavitabbaṃ, kiñca jhānādiguṇavisesayogena me sattānaṃ upakārakaraṇasamatthatā paññāpārami-ādiparipūraṇaṃ, jhānādayo ca guṇā sīlapārisuddhiṃ vinā na sambhavantīti sammadeva sīlaṃ parisodhetabbaṃ.

Tathā “sambādho gharāvāso rajopatho”ti-ādinā⁴ gharāvāse, “atṭhikaṅkalūpamā kāmā”ti-ādinā⁵ “mātāpi puttana

1. Khu 1. 19 piṭṭhe Dhammapade.

2. Khu 5. 215 piṭṭhādīsu.

3. Visuddhi 1. 34; Dī-Ṭṭha 1. 56 piṭṭhādīsu.

4. Dī 1. 59; Saṃ 1. 419; Ma 1. 236; Ma 2. 7 piṭṭhādīsu.

5. Ma 1. 182; Vi 2. 175 piṭṭhādīsu.

vivadatī”ti¹ādinā ca kāmesu, “seyyathāpi puriso iṇaṃ ādāya kammante payojeyyā”ti-ādinā² kāmaccchandādīsu ādinavadassanapubbaṅgamā vuttavipariyāyena “abbhokāso pabbajjā”ti-ādinā³ pabbajjādīsu ānisaṃsapaṭisaṅkhāvasena nekkhammapāramiyaṃ paccavekkhaṇā veditabbā. Ayamettha saṅkhapo, vitthāro pana dukkhakkhandha⁴ āsivisopamasuttā⁵divasena veditabbo.

Tathā “paññāya vinā dānādayo dhammā na visujjhanti, yathāsakaṃ byāpārasamatthā ca na hontī”ti paññāguṇā manasikātabbā. Yatheva hi jīvītena vinā sarīrayantaṃ na sobhati, na ca attano kiriyāsu paṭipattisamatthaṃ hoti, yathā ca cakkhādīni indriyāni viññāṇena vinā yathāsakaṃ visayesu kiccaṃ kātuṃ nappahonti, evaṃ saddhādīni indriyāni paññāya vinā sakiccapaṭipattiyaṃ asamatthānīti pariccāgādipaṭipattiyaṃ paññā padhānakāraṇaṃ. Ummīlitapaññācakkhukā hi mahābodhisattā attano aṅgapaccaṅgānipi datvā anattukkāmsakā aparavambhakā ca honti, bhesajjarukkā viya vikapparahitā kālattayepi somanassajātā. Paññāvasena hi upāyakosallayogato pariccāgo parahitappavattiyā dānapāramibhāvaṃ upeti. Attatthaṃ hi dānaṃ vaḍḍhisadisāṃ hoti.

Tathā paññāya abhāvena taṇhādisaṃkilesāviyogato sīlassa visuddhi eva na sambhavati, kuto sabbaññuguṇādhiṭṭhānabhāvo. Paññavā eva ca gharāvāse kāmaguṇesu saṃsāre ca ādinavaṃ pabbajjāya jhānasamāpattiyaṃ nibbāne ca ānisaṃsaṃ suṭṭhu sallakkhento pabbajitvā jhānasamāpattiyo nibbattetvā nibbānābhimukho pare ca tattha patiṭṭhāpeti. Vīriyaṇca paññāviraṇhitā yathicchitamattaṃ na sādheti durārambhabhāvato. Vameva hi anārambho durārambhato, paññāsahitena pana vīriyena na kiñci duradhigamaṃ upāyapaṭipattito. Tathā paññavā eva parāpakārādīnaṃ adhivāsakajātiko hoti, na duppañño. Paññāviraṇhitassa ca parehi upanītā apakārā khantiyā paṭipakkhameva anubrūhenti, paññavato pana te khantisampattiyaṃ paribrūhanavasena assā thirabhāvāya saṃvattanti. Paññavā eva⁶ tīpi

1. Ma 1. 128 piṭṭhādīsu.

3. Dī 1. 59; Saṃ 1. 419 piṭṭhādīsu.

5. Saṃ 2. 381 piṭṭhādīsu.

2. Dī 1. 68 piṭṭhādīsu.

4. Ma 1. 118 piṭṭhādīsu.

6. Paññāya eva (Sī)

saccāni nesaṃ kāraṇāni paṭipakkhe ca yathābhūtaṃ jānitvā paresaṃ avisamvādako hoti.

Tathā paññābalena attānaṃ upatthambhetvā dhisampadāya sabbapāramīsu acalasamādānādhiṭṭhāno hoti. Paññavā eva ca piyamajjhattaverivibhāgaṃ akatvā sabbattha hitūpasamhāraṃ kusalo hoti. Tathā paññāvasena lābhālābhādilokadhammasannipāte nibbikāratāya majjhatto hoti. Evaṃ sabbāsaṃ pāramīnaṃ paññāva pārisuddhihetūti paññāguṇā paccavekkhitabbā. Api ca paññāya vinā na dassanasampatti, antarena ca diṭṭhisampadaṃ na sīlasampadā, sīladiṭṭhisampadāvīrahitassa na samādhisampadā, asamāhitena ca na sakkā attahitamattampi sādhetuṃ, pageva ukkaṃsagataṃ parahitanti parahitāya paṭipannena “nanu tayā sakkaccaṃ paññāya parivuddhiyaṃ¹ āyogo karaṇīyo”ti bodhisattena attā ovaditabbo. Paññānubhāvena hi mahāsatto caturadhiṭṭhānādhiṭṭhito catūhi saṅgahavatthūhi lokaṃ anuggaṇhanto satte niyyānamagge avatāreti, indriyāni ca nesaṃ paripāceti.

Tathā paññābalena khandhāyatanādīsū pavicayabahulo²pavattinivattiyo yāthāvato pariṇānanto dānādayo guṇe viṣesaṃ nibbedhabhāgiyabhāvaṃ nayanto bodhisattasikkhāya paripūrakārī hotīti evamādinā anekākāravokāre paññāguṇe vavatthapetvā paññāpāramī anubrūhetabbā.

Tathā dissamānāni lokiyāni kammāni nihīnavīriyena pāpuṇituṃ asakkuṇeyyāni, agaṇitakhedena pana āradhāvīriyena duradhigamaṃ nāma natthi. Nihīnavīriyo hi “saṃsāramahoghato sabbasatte santāressāmī”ti ārabhitumeva na sakkuṇāti. Majjhimo ārabhitvā antarā vosānamāpajjati. Ukkatṭhavīriyo pana attasukhanirapekkho ārambhapāramimadhigacchatī³ti vīriyasampatti paccavekkhitabbā. Api ca “yassa attano eva saṃsārapaṅkato samuddharaṇatthamārambho, tassāpi na vīriyassa sithilabhāve manorathānaṃ matthakappatti sakkā sambhāvetuṃ, pageva sadevakassa lokassa samuddharaṇattham katābhinihārenā”ti

1. Parisuddhiyaṃ (Ka)

2. Paricayabahulo (Sī)

3. Ārambhapāramadhigacchati (Ka)

ca “rāgādīnaṃ dosagaṇānaṃ mattamahāgaṇānaṃ viya dunnivārabhāvato tannidānaṇaṃ kammamādaṇānaṃ ukkhittāsikavadhakasadisabhāvato tannimittānaṃ duggatīnaṃ sabbadā vivaṭamukhabhāvato tattha niyojakānaṃ pāpamittānaṃ sadā sannihitabhāvato tadovādakāritāya ca bālassa puthujjanabhāvassa satisambhave yuttaṃ sayameva saṃsāradukkhato nissaritunti micchāvitakkā vīriyānubhāvena dūrībhavanti”ti ca “yadi pana sambodhi attādhīnena vīriyena sakkā samadhigantum, kimettha dukkaran”ti ca evamādinā nayena vīriyaguṇā paccavekkhitabbā.

Tathā khanti nāmāyaṃ niravasesaguṇapaṭipakkhassa kodhassa vidhamanato guṇasampādane sādhuṇamappaṭihatamāyudhaṃ, parābhibhavasamatthānaṃ¹ alaṅkāro, samaṇabrāhmaṇānaṃ balasampadā, kodhagginayana-udakadhārā, kalyāṇassa kittisaddassa sañjātideso, pāpapuggalānaṃ vacīvisavūpasamakaro mantāgado, saṃvare ṭhitānaṃ paramā dhīrapakati, gambhīrāsayaṭāya sāgaro, dosamahāsāgarassa velā, apāyadvārassa pidahanakavāṭaṃ, devabrahmalokānaṃ ārohaṇasopānaṃ, sabbaguṇānaṃ adhivāsanabhūmi, uttamā kāyavacīmanovisuddhīti manasikātabbā.

Api ca “ete sattā khantisampattiyaṃ abhāvato idhaloke tappanti, paraloke ca tapanīyadhammānuyogato”ti ca “yadi pi parāpakāranimittaṃ dukkhaṃ uppajjati, tassa pana dukkhassa khettabhūto attabhāvo bījabhūtaṃ kammaṃ mayāva abhisankhataṃ”ti ca “tassa ca dukkhassa āṇaṇyakāraṇametaṃ”ti ca “apakārake asati kathaṃ mayhaṃ khantisampadā sambhavaṭi”ti ca “yadi pāyaṃ etarahi apakārako, ayaṃ nāma pubbe anena mayhaṃ upakāro kato”ti ca “apakāro eva vā khantinimittatāya upakāro”ti ca “sabbe pime sattā mayhaṃ puttasadisā, puttakatāparādhesu ca ko kujjhissati”ti ca “yena kodhapisācāvesena ayaṃ mayhaṃ aparajjhati, svāyaṃ kodhabhūtāveso mayā vinetabbo”ti ca “yena apakārena idaṃ mayhaṃ dukkhaṃ uppannaṃ, tassa ahampi nimittaṃ”ti ca “yehi dhammehi apakāro kato, yattha ca kato, sabbe pi te tasmīṃ eva khaṇe niruddhā kassidāni kena kopā

1. Parābhibhavane samatthānaṃ (Ka)

kātabbo”ti ca “anattatāya sabbadhammānaṃ ko kassa aparajjhatī”ti ca paccavekkhantena khantisampadā anubrūhetabbā.

Yadi panassa dīgharattaṃ paricayena parāpakāranimittako kodho cittaṃ pariyādāya tiṭṭheyya, tena iti paṭisañcikkhitabbaṃ “khanti nāmesā parāpakārassa paṭipakkhapaṭipattīnaṃ paccupakārakāraṇaṃ”ti ca “apakāro ca mayhaṃ dukkhūpanisā saddhāti dukkhuppadanena saddhāya sabbaloke anabhiratisaññāya ca paccayo”ti ca “indriyapakati hesā yadidaṃ iṭṭhāniṭṭhavisayasamāyogo, tattha aniṭṭhavisayasamāyogo mayhaṃ na siyāti taṃ kutettha labbhā”ti ca “kodhavasiko satto kodhena ummatto vikkhittacitto, tattha kiṃ paccapakārenā”ti ca “sabbepime sattā Sammāsambuddhena orasaputtā viya paripālītā, tasmā na tattha mayā cittakopo kātabbo”ti ca “aparādhake ca sati guṇe guṇavati mayā kopo na kātabbo”ti ca “asati guṇe visesena karuṇāyitabbo”ti ca “kopena ca mayhaṃ guṇayasā nihīyanti”ti “kujjhanena mayhaṃ dubbaṇṇadukkhaseyyādayo sapattakantā āgacchantī”ti ca “kodho ca nāmāyaṃ sabbāhitakārako sabbahitavināsako balavā paccatthiko”ti ca “sati ca khantiyā na koci paccatthiko”ti ca “aparādhakena aparādhanimittaṃ yaṃ āyatīṃ laddhabbaṃ dukkhaṃ sati ca khantiyā mayhaṃ tadabhāvo”ti ca “cintanena kujjhantena ca mayā paccatthikoyeva anuvattito hotī”ti ca “kodhe ca mayā khantiyā abhibhūte tassa dāsabhūto paccatthiko sammadeva abhibhūto hotī”ti ca “kodhanimittaṃ khantiguṇapariccāgo mayhaṃ na yutto”ti ca “sati ca kodhe guṇavirodhapaccanīkadhamme kathaṃ me sīlādiddhammā pāripūriṃ gaccheyyuh, asati ca tesu kathāhaṃ sattānaṃ upakārabahulo paṭiññānurūpaṃ uttamaṃ sampattiṃ pāpuṇissāmī”ti ca “khantiyā ca sati bahiddhā vikkhepābhāvato samāhitassa sabbe saṅkhārā aniccato dukkhato sabbe dhammā anattato nibbānaṃ ca asaṅkhatāmatasantapaṇītatādibhāvato nijjhānaṃ khamanti Buddhadhammā ca acinteyyāparimeyyappabhāvā”ti.

Tato ca anulomiyaṃ khantiyaṃ ṭhito kevalā ime attattaniyabhāvarahitā dhammamattā yathāsakaṃ paccayehi uppajjanti vayanti, na kutoci āgacchanti, na kuhiñci gacchanti, na ca katthaci paṭiṭṭhitā, na cettha koci kassaci

byāpāroti ahaṁkāramamaṁkāranadhiṭṭhānatā nijjhānaṁ khamati, yena bodhisatto bodhiyā niyato anāvattidhammo hotīti evamādinā khantipāramiyā paccavekkhaṇā veditabbā.

Tathā saccena vinā sīlādīnaṁ asambhavato paṭiññānurūpaṁ paṭipattiyaṁ abhāvato ca saccadhammātikkame ca sabbapāpadhammānaṁ samosaraṇato asaccasandhassa apaccayikabhāvato āyatim ca anādeyyavacanaatāvahanato sampannasaccassa ca sabbaguṇādhiṭṭhānabhāvato saccādhiṭṭhānena sabbabodhisambhārānaṁ pārisuddhipāripūrisāmatthiyato sabhāvadhammāvisaṁvādanena sabbabodhisambhārakiccakaraṇato bodhisattapaṭipattiyaṁ ca parinipphattitoti-ādinā saccapāramiyā sampattiyo paccavekkhitabbā.

Tathā dānādīsu daḷhasamādānaṁ taṁpaṭipakkhasannipāte ca nesaṁ acalādhiṭṭhānaṁ tattha ca dhīravīrabhāvaṁ vinā na dānādisambhārā sambodhinimittā sambhavantīti-ādinā adhiṭṭhāne guṇā paccavekkhitabbā.

Tathā “atta hitamatte avatiṭṭhantenāpi sattesu hitacittataṁ vinā na sakkā idhalokaparalokasampattiyo pāpuṇitum, pageva sabbasatte nibbānasampattiyaṁ patiṭṭhāpetukāmena”ti ca “pacchā sabbasattānaṁ lokuttarasampattiṁ ākaṅkhanena idāni lokiyasampatti-ākaṅkhā yuttarūpā”ti ca “idāni āsayamattena paresaṁ hitasukhūpasamhāraṁ kātum asakkonto kadā payogena taṁ sādheṣsāmi”ti ca “idāni mayā hitasukhūpasamhārena saṁvaḍḍhitā pacchā dhammasaṁvibhāgasahāyā mayhaṁ bhavissanti”ti ca “ete hi vinā na mayhaṁ bodhisambhārā sambhavanti, tasmā sabbabuddhaguṇavibhūtinipphattikāraṇattā mayhaṁ ete paramaṁ puññakkhettaṁ anuttaraṁ kusalāyatanaṁ uttamaṁ gāraṇaṭṭhānaṁ”ti ca savisesaṁ sattesu sabbesu hitajjhāsayatā paccupaṭṭhapetabbā, kiñca karuṇādhiṭṭhānatopi sabbasattesu mettā anubrūhetabbā. Vimariyādīkatena hi cetasaṁ sattesu hitasukhūpasamhāraniratassa tesā ahitadukkhāpanayanakāmatā balavatī uppajjati daḷhamulā, karuṇā ca sabbesaṁ Buddhakāradhammānaṁ ādi caraṇaṁ patiṭṭhā mūlaṁ mukhaṁ pamukhanti evamādinā mettāya guṇā paccavekkhitabbā.

Tathā “upekkhāya abhāve sattehi katā vipakārā cittassa vikāraṁ uppādeyyum, sati ca cittavikāre dānādīnaṁ sambhārānaṁ sambhavo eva

natthi”ti ca “mettāsinehena sinehite citte upekkhāya vinā sambhārānaṃ pārisuddhi na hoti”ti ca “anupekkhako sambhāresu puññasambhāraṃ tabbipākañca sattahitatthaṃ pariṇāmetuṃ na sakkoti”ti ca “upekkhāya abhāve deyyadhammapaṭiggāhakānaṃ vibhāgaṃ akatvā pariccajituṃ na sakkoti”ti ca “upekkhārahitena jīvitaparikkhārānaṃ jīvitassa ca antarāyaṃ amanasikarivā sīlavisodhanaṃ kātuṃ na sakkoti”ti ca tathā upekkhāvasena aratiratisahasveva nekkhammabalasiddhito upapattito ikkhaṇavasena sabbasambhārakiccaṇipphattito accāraddhassa vīriyassa anupekkhaṇe padhānakiccakaraṇato upekkhato eva titikkhānījḥānasambhavato upekkhāvasena sattasaṅkhārānaṃ avisaṃvādanato lokadhammānaṃ ajjupekkhaṇena samādinnaḍḍhammesu acalādhiṭṭhānasiddhito parāpakārādīsu anābhogavaseneva mettāvihāraṇipphattitoti sabbabodhisambhārānaṃ samādānādhiṭṭhānapāripūrinipphattiyo upekkhānubhāvena sampajjantīti evamādinā nayena upekkhāpāramī paccavekkhitabbā. Evaṃ apariccāgapariccāgādīsu yathākkamaṃ ādīnavānisamsapaccavekkhaṇā dānādipāramīnaṃ paccayoti dattḥabbam.

Tathā saparikkhārā pañcadasa caraṇadhammā pañca ca abhiññāyo. Tattha **caraṇadhammā** nāma sīlasaṃvaro indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satta saddhammā cattāri jhānāni ca. Tesu sīlādīnaṃ catunnaṃ terasāpi dhutadhammā appicchatādayo ca parikkhārā. Saddhammesu **saddhāya**

Buddhadhammasaṅghasīlacāgadevatū’pasamānussati
lūkhapuggalaparivajjana siniddhapuggalasevana
pasādanīyadhammapaccavekkhaṇatadadhimuttatā parikkhāro.

Hirottappānaṃ akusalādīnavapaccavekkhaṇa apāyādīnavapaccavekkhaṇa kusalahammūpatthambhana bhāva paccavekkhaṇa hirottapparahita puggala parivajjana hirottappa sampannapuggalasevana tadadhimuttatā.

Bāhusaccassa pubbayogaparipucchakabhāva saddhammābhiyoga anavajjavijjāṭṭhānādiparicaya paripakkindriyatā kilesadūrībhāva-appassutaparivajjana bahussutasevanatadadhimuttatā. **Vīriyassa**

apāyabhayaḥpaccavekkhaṇa gamanavīthi¹ paccavekkhaṇa dhammamahattapaccavekkhaṇa thinamiddhavinodanakusītapuggala parivajjana āraddhavīriyapuggalasevana

sammappadhānapaccavekkhaṇatadadhimuttatā. **Satiyā** satisampajañña muṭṭhassatipuggalaparivajjana upaṭṭhitassatipuggala-

sevana tadadhimuttatā. **Paññāya** paripucchakabhāva vatthuvisadakiriyā
 indriyasamattapaṭipādana duppaññapuggalaparivajjana
 paññavantapuggalasevana
 gambhīrañāṇacariyapaccavekkhaṇatadadhimuttatā. Catunnam jhānaṇam
 sīlādicatukkaṇaṃ aṭṭhatimsāya ārammaṇesu pubbabhāgabhāvanā
 āvajjanādivasībhāvakaraṇaṇca parikkhāro. Tattha sīlādīhi payogasuddhiyā
 sattānaṃ abhayadāne āsayasuddhiyā āmisadāne ubhayasuddhiyā
 dhammadāne samattho hotīti-ādīnaṃ caraṇādīnaṃ dānādisambhārānaṃ
 paccayabhāvo yathārahaṇaṃ niddhāretabbo, ativitthārabhayena na
 niddhārayimhāti. Evaṃ sampatticakkādayopi dānādīnaṃ paccayoti
 veditabbā.

Ko saṃkilesoti? Avisesena taṇhādīhi parāmaṭṭhabhāvo pāramīnaṃ
 saṃkilesa, visesena pana deyyadhammapaṭiggāhakavikappā dānapāramiyā
 saṃkilesa. Sattakālavikappā sīlapāramiyā, kāmabhavatadupasamesu
 abhirati-anabhirativikappā nekkhammapāramiyā, ahaṇaṃ mamāti vikappā
 paññāpāramiyā, līnuddhaccavikappā vīriyapāramiyā, attaparavikappā
 khantipāramiyā, aditṭhādīsu diṭṭhādivikappā saccapāramiyā,
 bodhisambhāratabbipakkhesu dosaguṇavikappā adhiṭṭhānapāramiyā,
 hitāhitavikappā mettāpāramiyā, iṭṭhāniṭṭhavikappā upekkhāpāramiyā
 saṃkilesoti daṭṭhabbaṃ.

Kimvodānanti? Taṇhādīhi anupaghāto yathāvuttavikappaviraho ca
 etāsaṃ vodānanti veditabbā. Anupahatā hi taṇhā māna diṭṭhikodhūpanāha
 makkha paḷāsa issā macchariya māyā sāṭheyya thambha
 sārambhamadappamādādīhi kilesehi
 deyyadhammapaṭiggāhakavikappādirahitā ca dānādīpāramiyo parisuddhā
 pabhassarā bhavanti.

Ko paṭipakkkhoti? Avisesena sabbepi saṃkilesā sabbepi akusalā
 dhammā etāsaṃ paṭipakkho, visesena pana pubbe vuttā maccherādayoti
 veditabbā. Api ca deyyadhammapaṭiggāhakadānaphalesu
 alobhādosāmahaguṇayogato lobhadosamohapaṭipakkkhaṃ dānaṃ,
 kāyādidosavaṇkāpagamato lobhādīpaṭipakkkhaṃ sīlaṃ,
 kāmasukhaparūpaghāta-attakilamathaparivajjanato dosattayapaṭipakkkhaṃ
 nekkhammaṃ, lobhādīnaṃ andhīkaraṇato ñāṇassa ca anandīkaraṇato
 lobhādīpaṭipakkkhā

paññā, alīnānuddhataññāyārambhavasena lobhādipaṭipakkhaṃ vīriyaṃ, itthāniṭṭhasuññatānaṃ khamanato lobhādipaṭipakkhā khanti, satipi paresaṃ upakāre apakāre ca yathābhūtapavattiyā lobhādipaṭipakkhaṃ saccam, lokadhamme abhibhuyya yathāsamādinnesu sambhāresu acalanato lobhādipaṭipakkhaṃ adhiṭṭhānaṃ, nīvaraṇavivekato lobhādipaṭipakkhā mettā, itthāniṭṭhesu anunayapaṭighaviddhaṃsanato samappavattito ca lobhādipaṭipakkhā upekkhāti daṭṭhabbaṃ.

Kāpaṭipattī? Dānapāramiyā tāva sukhūpakaraṇasarīrajīvitapariccāgena bhayāpanudanena dhammopadesena ca bahudhā sattānaṃ anuggahakaraṇaṃ paṭipatti. Tattha āmisadānaṃ abhayadānaṃ dhammadānanti dātabbavattuvasena tividhaṃ dānaṃ. Tesu bodhisattassa dātabbavattu ajjhattikaṃ bāhiranti duvidhaṃ. Tattha bāhiraṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ yānaṃ mālāgandhavilepanaṃ seyyāvasathapadīpeyyanti dasavidhaṃ. Annādānaṃ khādaniyabhojanīyādivibhāgena anekavidhaṃ. Tathā rūpārammaṇaṃ yāva dhammārammaṇanti ārammaṇato chabbidhaṃ. Rūpārammaṇādānaṃ nīlādivibhāgena anekavidhaṃ. Tathā maṇi kanaka rajata muttā pavāḷādikhattavattu-ārāmādidāsīdāsagomahimsādi nānāvidhavittūpakaraṇavasena anekavidhaṃ.

Tattha mahāpuriso bāhiraṃ vatthuṃ dento “yo yena atthiko, taṃ tassa deti, dento ca tassa atthiko”ti sayameva jānanto ayācitopi deti pageva yācito. Muttacāgo deti, no amuttacāgo, pariyattaṃ deti, no apariyattaṃ sati deyyadhamme. Na paccupakārasannissito deti. Asati deyyadhamme hi pariyatte saṃvibhāgārahaṃ saṃvibhajati. Na ca deti parūpaghātāvahaṃ satthavisamajjādikaṃ, nāpi kīḷanaṃ yaṃ anattūpasamhitaṃ pamādāvahaṃ. Na ca gilānassa yācakassa pānabhojanādi-asappāyaṃ pamāṇarahitaṃ vā deti, pamāṇayuttaṃ pana sappāyameva deti.

Tathā yācito gahaṭṭhānaṃ gahaṭṭhānucchavikaṃ deti, pabbajitānaṃ pabbajitānucchavikaṃ deti, mātāpitara nātisālohitā mittāmacca puttadāradāsakammakarāti etesu kassaci pīḷaṃ ajanento deti, na ca uḷāraṃ deyyadhammaṃ paṭijānitvā lūkaṃ deti, na ca lābhasakkārasilokasannissito deti, na ca paccupakārasannissito deti, na ca phalapāṭikaṃkhī

deti aññatra sammāsambodhiyā, na ca yācake deyyadhammaṃ vā jigucchanto deti, na ca asaññatānaṃ yācakānaṃ akkosakaro sakānampi apaviddhaṃ dānaṃ deti, aññadatthu pasannacitto anukampanto sakkaccameva deti, na ca kotūhalamaṅgaliko hutvā deti, kammaphalameva pana saddahanto deti, napi yācake payirupāsanādīhi parikilesavā deti, aparikilesanto eva pana deti, na ca paresaṃ vañcanādhippāyo bhedanādhippāyo vā dānaṃ deti, asaṃkiliṭṭhacitto eva deti, napi pharusavāco bhākuṭimukho dānaṃ deti, piyavādī pana pubbabhāsī mitavacano hutvā deti, yasmiṃca deyyadhamme uḷāramanuññatāya vā ciraparicayena vā gedhasabhāvatāya vā lobhadhammo adhimatto hoti, jānanto bodhisatto taṃ khippameva paṭivinodetvā yācake pariyesitvāpi deti, yañca deyyavatthu parittaṃ yācakopi paccupaṭṭhito, taṃ acintetvāpi attānaṃ bādhetaṃ dento yācanaṃ sammāneti yathā taṃ akittipaṇḍito. Na ca mahāpuriso attano puttadāradāsakammakaraporise yācito te asaññāpīte domanassappatte yācakānaṃ deti, sammadeva pana saññāpīte somanassappatte deti, dento ca yakkharakkhasapisācādīnaṃ vā manussānaṃ kurūrakammantānaṃ vā jānanto na deti, tathā rajjampi tādīsānaṃ na deti, ye lokassa ahitāya dukkhāya anattāya paṭipajjanti, ye pana dhammikā dhammena lokaṃ pārenti, tesaṃ deti¹, evaṃ tāva bāhiradāne paṭipatti veditabbā.

Ajjhattikadānaṃ pana dvīhi ākārehi veditabbaṃ. Kathaṃ? Yathā nāma koci puriso ghāsacchādanahetu attānaṃ parassa nissajjati, vidheyyabhāvaṃ upagacchati dāsabyaṃ, evameva mahāpuriso sambodhihetu nirāmisacitto sattānaṃ anuttaraṃ hitasukhaṃ icchanto attano dānapāramiṃ paripūretukāmo attānaṃ parassa nissajjati, vidheyyabhāvaṃ upagacchati yathākāmakaraṇīyataṃ, karacaraṇanayanādi-aṅgapaccaṅgaṃ tena tena atthikānaṃ akampito anolīno anuppadeti, na tattha sajjati na saṅkocaṃ āpajjati yathā taṃ bāhiravatthusmiṃ, tathā hi mahāpuriso dvīhi ākārehi bāhiravatthusmī pariccajati yathāsukhaṃ paribhogāya vā yācakānaṃ tesaṃ manorathaṃ paripūrento, attano vasībhāvāya vā,

1. Rajjaṃ dānaṃ deti (Ka)

tattha sabbenā sabbaṃ muttacāgo evamaham nissaṅgabhāvanāya sambodhiṃ paṇiṇissāmīti. Evaṃ ajjhātikavattusmīti veditabbaṃ.

Tattha yaṃ ajjhātikavattu dīyamānaṃ yācassa ekanteneva hitāya saṃvattati, taṃ deti, na itaraṃ, na ca mahāpuriso māraṃ māraṃkāyikānaṃ devatānaṃ vā vihiṃsādhippāyānaṃ attano attabhāvaṃ aṅgapaccaṅgāni vā jānamāno deti “mā tesāṃ anatto aho”ti. Yathā ca māraṃkāyikānaṃ, evaṃ tehi anavāṇiṭṭhānampi na deti, napi ummattakānaṃ. Itaresaṃ paṇa yāciyamāno¹ samanantareva deti, tādisāya yācāya dullabhabhāvato tādisassa ca dānassa dukkarabhāvato.

Abhayadānaṃ paṇa rājato corato aggito udakato veripuggalato sīhabyagghādivāḷamigato nāgayakkharakkhasapisācādito sattānaṃ bhaye paccupaṭṭhite tato parittābhāvena veditabbaṃ.

Dhammadānaṃ paṇa asaṃkiliṭṭhacittassa aviparītā dhammadesanā, opāyiko hitassa upadeso diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthavasena yena sāsane anotiṇṇānaṃ avatāraṇaṃ otiṇṇānaṃ paripācanaṃ. Tatthāyaṃ nayo— saṅkhepato tāva dānakathā sīlakathā saggaṃkāthā kāmānaṃ ādīnava saṃkilesa ca nekkhamme ānisaṃso. Vitthārato paṇa sāvakaḥ bodhiyaṃ adhimuttacittānaṃ saraṇagamaṇaṃ sīlasaṃvaro indriyesu guttadvārātā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satta saddhammā aṭṭhatimsāya ārammaṇesu kammakaraṇavasena samathānuyogo rūpakāyādisu² vipassanābhinivesesu yathārahaṃ abhinivesamukhena vipassanānuyogo, tathāvisuddhipaṭipadā sammattagahaṇaṃ tisso vijjā cha abhiññā catasso paṭisambhidā sāvakaḥ bodhīti etesaṃ guṇasaṃkittanavasena yathārahaṃ tattha tattha paṭiṭṭhāpanā pariyodapanā ca. Tathā paccekabodhiyaṃ sammāsambodhiyaṇa adhimuttānaṃ sattānaṃ yathārahaṃ dānādīpāramīnaṃ sabhāvarasalakkaṇādīsaṃkittanamukhena tīsupi avatthāsu tesāṃ Buddhānaṃ mahānubhāvātāvibhāvanena yānavaye paṭiṭṭhāpanā pariyodapanā ca, evaṃ mahāpuriso sattānaṃ dhammadānaṃ deti.

1. Yāciyamāna... (Sī), yācānantareva deti (?)

2. Rūpamukhādisu (Ka)

Tathā mahāpuriso sattānaṃ āmisadānaṃ dento “imināhaṃ dānena sattānaṃ āyuvannaṃasukhabalapaṭibhānādisampattiṇca ramaṇīyaṃ aggaphalasampattiṇca nipphādeyyaṃ”ti annadānaṃ deti, tathā sattānaṃ kāmākilesapipāsāvūpasamāya pānaṃ deti, tathā suvaṇṇavaṇṇatāya hirottappālāṅkāraṃ ca nipphattiyā vatthāni deti, tathā iddhiḍḍhassa ceva nibbānasukhassa ca nipphattiyā yānaṃ deti, tathā sīlagandhanipphattiyā gandhaṃ deti, tathā Buddhaguṇasobhānipphattiyā mālāvilēpanaṃ deti, Bodhimaṇḍāsanaṃ nipphattiyā āsanaṃ deti, Tathāgataseyyānipphattiyā seyyaṃ deti, saraṇabhāvanipphattiyā āvasathaṃ deti, pañcacakkhupaṭilābhāya paṭiṇeyyaṃ deti, byāmapabbhānipphattiyā rūpadānaṃ deti, brahmāsanaṃ nipphattiyā saddadānaṃ deti, sabbalokassa piyabhāvāya rasadānaṃ deti, Buddhasukhumālabhāvāya phoṭṭhabbadānaṃ deti, aṇḍamarabhāvāya bhesajjadānaṃ deti, kilesadāsabyavimocanattaṃ dāsānaṃ bhujissatādānaṃ deti, saddhammābhiraṭṭiyā anavajjakhiḍḍaratihetudānaṃ deti, sabbepi satte ariyāya jātīyaṃ attano puttabhāvūpanayanāya puttadānaṃ deti, sakalassapi lokassa patibhāvūpagamaṇāya dāradānaṃ deti, subhalakkhaṇasampattiyaṃ suvaṇṇamaṇimuttāpavāḷādidānaṃ, anubyañjanasampattiyaṃ nānāvidhaviḍḍhāsanadānaṃ, saddhammakosādhigamāya vittakosadānaṃ, Dhammarājabhāvāya rajjadānaṃ, jhānādisampattiyaṃ āramuyyānataḷākavanadānaṃ¹, cakkāṅkatehi pādehi Bodhimaṇḍūpasāṅkamaṇāya caraṇadānaṃ, caturōghanittharaṇāya sattānaṃ saddhammahatthadānatthaṃ hatthadānaṃ, saddhindriyāḍipāṭilābhāya kaṇṇanāsādidānaṃ, Samantacakkhupaṭilābhāya cakkhudānaṃ, “dassanasavanānussaraṇapāricariyādisu sabbakālaṃ sabbasattānaṃ hitasukhāvaho, sabbalokena ca upajīvitabbo me kāyo bhavēyyaṃ”ti maṃsalohitādidānaṃ, “sabbalokuttamo bhavēyyaṃ”ti uttamaṅgadānaṃ deti.

Evaṃ dadanto ca na anesaṇāya deti na ca paropaghātena na bhayena na lajjāya na dakkhiṇēyyarosaṇena na paṇīte sati lūkaṃ na attukaṃsaṇena na paravambhaṇena na phalābhikaṅkhāya na yācakajigucchāya na acittikārena deti, atha kho sakkaccaṃ deti, sahatthēna deti, kālena deti, cittikatvā deti, avibhāgena deti, tīsu kālesu somanassito deti,

1. Tapovanadānaṃ (Ka)

tato eva ca datvā na pacchānutāpī hoti. Na paṭiggāhakavasena mānāvamānaṃ karoti, paṭiggāhakānaṃ piyasamudācāro hoti vadaññū yācayogo saparivāradāyako. Annadānaṃ hi dento “taṃ saparivāraṃ katvā dassāmi”ti vatthādīhi saddhiṃ deti. Tathā vatthadānaṃ dento “taṃ saparivāraṃ katvā dassāmi”ti annādīhi saddhiṃ deti. Yānadānādīsupi eseva nayo.

Tathā rūpadānaṃ dento itarārammaṇānipi tassa parivāraṃ katvā deti, evaṃ sesesupi. Tattha rūpadānaṃ nāma nīlapītalohita-odātādivaṇṇāsu pupphavatthadhātūsu aññataraṃ labhitvā rūpavasena ābhujitvā “rūpadānaṃ dassāmi, rūpadānaṃ mayhan”ti cintetvā tādise dakkhiṇeyye dānaṃ patiṭṭhāpeti savatthukaṃ katvā, etaṃ¹ **rūpadānaṃ** nāma.

Saddadānaṃ pana bherisaddādivasena veditabbaṃ. Tattha saddaṃ kandaṃulāni viya uppāṭetvā nīluppalahatthakaṃ viya ca hatthe ṭhapetvā dātuṃ na sakkā, savatthukaṃ pana katvā dento saddadānaṃ deti nāma, tasmā yadā “saddadānaṃ dassāmi”ti bherimudiṅgādīsu aññatarena tūriyena tiṇṇaṃ ratanānaṃ upahāraṃ karoti kāreti ca, “saddadānaṃ me”ti bheri-ādīni ṭhapeti ṭhapāpeti ca, dhammakathikānaṃ pana sarabhesajjaṃ telaphāṇitādim deti, dhammassavanaṃ ghoṣeti, sarabhaññaṃ bhaṇati, dhammakathaṃ katheti, upanissinnakathaṃ anumodanakathaṃca karoti kāreti ca, tadā **saddadānaṃ** nāma hoti.

Tathā gandhadānaṃ mūlagandhādīsu aññataraṃ rājanīyaṃ gandhavatthum piṃsīameva vā gandhaṃ yaṃkiñci labhitvā gandhavasena ābhujitvā “gandhadānaṃ dassāmi, gandhadānaṃ mayhan”ti Buddharatanādīnaṃ pūjaṃ karoti kāreti ca, gandhapūjanatthāya agarucandaṇḍike gandhavatthuke pariccajati, idaṃ **gandhadānaṃ**.

Tathā mūlarasādīsu yaṃkiñci rājanīyaṃ rasavatthum labhitvā rasavasena ābhujitvā “rasadānaṃ dassāmi, rasadānaṃ mayhan”ti dakkhiṇeyyānaṃ deti, rasavatthumeva vā dhañṇagavādikaṃ pariccajati, idaṃ **rasadānaṃ**.

Tathā phoṭṭhabbadānaṃ mañcapīṭhādivasena attharaṇapāvuraṇādivasena ca veditabbaṃ. Yadā hi mañcapīṭhabhisibimbohanādikaṃ nivāsanapārūpanādikaṃ vā

sukhasamphassaṃ rajanīyaṃ anavajjaṃ phoṭṭhabbavattum labhitvā phoṭṭhabbavasena ābhujitvā “phoṭṭhabbadānaṃ dassāmi, phoṭṭhabbadānaṃ mayhan”ti dakkhiṇeyyānaṃ deti, yathāvuttam phoṭṭhabbavattum labhitvā pariccajati, idaṃ¹ **phoṭṭhabbadānaṃ**.

Dhammadānaṃ pana dhammārammaṇassa adhippetattā ojaṇājīvitavasena veditabbaṃ. Ojādīsu hi aññataraṃ rajanīyaṃ vatthum labhitvā dhammārammaṇavasena ābhujitvā “dhammadānaṃ dassāmi, dhammadānaṃ mayhan”ti sappinavanītādi-**ojadānaṃ** deti, ambapānādi-aṭṭhavidhap**ānadānaṃ** deti, **jīvitadānanti** ābhujitvā salākabhattapakkhikabhattādīni deti, aphāsukabhāvena abhibhūtānaṃ byādhītānaṃ vejje paccupaṭṭhāpeti, jālaṃ phālāpeti, kuminaṃ viddhaṃsāpeti, sakuṇapañjaraṃ viddhaṃsāpeti, bandhanena baddhānaṃ sattānaṃ bandhanamokkhaṃ kāreti, māghātabheriṃ carāpeti, aññāni ca sattānaṃ jīvitaparittāṇatthaṃ evarūpāni kammāni karoti kārāpeti ca, idaṃ **dhammadānaṃ** nāma.

Sabbametaṃ yathāvuttam dānasampadaṃ sakalalokahitasukhāya pariṇāmeti, attano ca sammāsambodhiyā akuppāya vimuttiyā aparikkhayassa chandassa aparikkhayassa vīriyassa aparikkhayassa samādhissa aparikkhayassa paṭibhānassa aparikkhayassa ñāṇassa aparikkhayāya vimuttiyā pariṇāmeti. Imaṇca dānapāramiṃ paṭipajjantena mahāsattena jīvite aniccaaññā paccupaṭṭhāpetabbā tathā bhogesu, bhusādhāraṇatā ca nesaṃ manasikātabbā, sattesu ca mahākaruṇā satatam samitam paccupaṭṭhāpetabbā. Evaṃ hi bhoge gahetabbasāraṃ gaṇhanto ādittato viya agārato sabbam sāpateyyam attānaṃca bahi nīharanto na kiñci seseti, na katthaci vibhāgaṃ karoti, aññadatthu nirapekkho nissajjati eva. Ayaṃ tāva dānapāramiyā paṭipattikkamo.

Sīlapāramiyā pana ayaṃ paṭipattikkamo—yasmā sabbaññusīlālāṅkārehi satte alaṅkaritukāmena mahāpurisena ādito attano eva tāva sīlaṃ visodhetabbaṃ. Tattha ca catūhi ākārehi sīlaṃ visujjhati ajjhāsaya-visuddhito samādānato avītikkamanato sati ca vītikkame puna paṭipākatikakaraṇato. Visuddhāsayaṭāya hi

ekacco attādhipati hutvā pāpajigucchanasabhāvo ajjhantaṃ hiridhammaṃ paccupaṭṭhāpetvā supārisuddhasamācāro hoti. Tathā parato samādāne sati ekacco lokādhipati hutvā pāpato uttasanto ottappadhammaṃ paccupaṭṭhāpetvā supārisuddhasamācāro hoti. Iti ubhayathāpi ete avītikkamanato sīle patiṭṭhahanti. Atha pana kadāci satisammosena sīlassa khaṇḍādibhāvo siyā, tāyayeve yathāvuttāya hirottappasampattiya khippameva naṃ vuṭṭhānādinā paṭipākatikaṃ karoti.

Tayidaṃ sīlaṃ vāriṭṭaṃ cāriṭṭanti duvidhaṃ. Tatthāyaṃ bodhisattassa vāriṭṭasīle paṭipattikkamo—sabbasattesu tathā dayāpannacittena bhavitabbaṃ, yathā supinantenapi na āghāto uppajjeyya. Parūpakāraniratatāya parasantako alagaddo viya na parāmasitabbo. Sace pabbajito hoti, abrahmacariyatopi ārācārī hoti sattavidhamethunasāmyogavirahito, pageva paradāragamanato. Sace pana apabbajito gahaṭṭho samāno paresaṃ dāresu sadā pāpakaṃ cittampi na uppādeti. Kathento ca saccaṃ hitaṃ piyaṃ vacanaṃ parimitameva ca kālena dhammiṃ kathaṃ bhāsitaṃ hoti, sabbattha anabhiṃjālu abyāpannacitto aviparītadassano kammassakatañāṇena ca samannāgato sammaggatesu sammāpaṭipannesu nivīṭṭhasaddho hoti nivīṭṭhapemo.

Iti caturāpāyavaṭṭadukkhānaṃ pathabhūtehi akusalakamma patthehi akusaladhammehi ca oramitvā saggamokkhānaṃ pathabhūtesu kusalakammapatthesu patiṭṭhitassa mahāpurisassa parisuddhāsāyapayogatāya yathābhipatthitā¹ sattānaṃ hitasukhūpasamhitā manorathā sīghaṃ sīghaṃ abhinipphajjanti, pāramiyo paripūrenti, evaṃbhūto hi ayaṃ. Tattha himsānivattiyā sabbasattānaṃ abhayadānaṃ deti, appakasireneva mettābhāvanaṃ sampādeti, ekādasā mettānisaṃse adhigacchati, appābādho hoti appātaṅko, dīghāyuko sukhabahulo lakkhaṇavisese pāpuṇāti, dosavāsanaṇca samucchindati.

Tathā adinnādānanivattiyā corādīhi asādhāraṇe bhoge adhigacchati, parehi anāsaṅkanīyo piyo manāpo vissasaṇīyo vibhavasampattīsu alaggacitto pariccāgasīlo lobhavāsanaṇca samucchindati.

Abrahmacariyanivattiyā alolo hoti santakāyacitto, sattānaṃ piyo hoti manāpo aparisaṅkanīyo, kalyāṇo cassa kittisaddo abbhuggacchati, alaggacitto hoti mātugāmesu aluddhāsayo, nekkhammabahulo lakkhaṇavisesse adhigacchati, lobhavāsanaṅca samucchindati.

Musāvādanivattiyā sattānaṃ pamāṇabhūto hoti paccayiko theto ādeyyavacano, devatānaṃ piyo manāpo, surabhigandhamukho ārakkhitakāyavacīsamācāro, lakkhaṇavisesse ca adhigacchati, kilesavāsanaṅca samucchindati.

Pesuṇṇanivattiyā parūpakkamehipi abhejjakāyo hoti abhejjaparivāro, saddhammesu ca abhejjanakasaddho, daḥhamitto bhavantaraparicitānaṃ viya sattānaṃ ekantapiyo asaṅkilesabahulo.

Pharusavācānivattiyā sattānaṃ piyo hoti manāpo sukhasīlo madhuravacano sambhāvanīyo, aṭṭhaṅgasamannāgato cassa saro nibbattati.

Samphappalāpanivattiyā sattānaṃ piyo hoti manāpo garu bhāvanīyo ca ādeyyavacano parimitālāpo, mahesakkho ca hoti mahānubhāvo, tṭhānuppattikena paṭibhānena pañhānaṃ byākaraṇakusalo, Buddhabhūmiyaṅca ekāya eva vācāya anekabhāsānaṃ sattānaṃ anekesaṃ pañhānaṃ byākaraṇasamattho hoti.

Anabhijjhālūtāya icchitalābhī hoti, ulāresu ca bhogesu ruciṃ paṭilabhati, khattiyamahāsālādīnaṃ sammato hoti, paccatthikehi anabhibhavanīyo, indriyavekallaṃ na pāpuṇāti, appaṭipuggalo ca hoti.

Abyāpādena piyadassano hoti, sattānaṃ sambhāvanīyo parahitābhinanditāya ca satte appakasireneva pasādeti, alūkhasabhāvo ca hoti mettāvihārī, mahesakkho ca hoti mahānubhāvo.

Micchādassanābhāvena kalyāṇe sahāye paṭilabhati, sīsacchedampi pāpuṇanto pāpakammaṃ na karoti, kammassakatādassanato akotūhalamaṅgaliko ca hoti, saddhamme cassa saddhā patiṭṭhitā hoti mūlajātā, saddahati ca Tathāgatānaṃ bodhiṃ, samayantaresu nābhiramati

ukkāraṭṭhāne viya rājamaṁso, lakkhaṇattayaparijānanakusalo hoti, ante ca anāvaraṇañṇalābhī, yāva bodhim na pāpuṇāti, tāva tasmim tasmim sattanikāye ukkaṭṭhukkaṭṭho ca hoti, ulāruḷārā sampattiyo pāpuṇāti. Iti hidaṁ sīlaṁ nāma sabbasampattīnaṁ adhiṭṭhānaṁ, sabbabuddhaguṇānaṁ pabhavabhūmi, sabbabuddhakāradhammānaṁ ādi caraṇaṁ mukhaṁ pamukhanti bahumānaṁ uppādetvā kāyavacīsaṁyame indriyadamane ājīvavisuddhiyaṁ paccayaparibhogesu ca satisampajaññabalena appamattena lābhasakkārasilokaṁ mittamukhapaccatthikaṁ viya sallakkhetvā “kikīva aṇḍaṁ”¹ti-ādinā¹ vuttanayena sakkaccaṁ sīlaṁ sampādetabbaṁ. Ayaṁ tāva vārittasīle paṭipattikkamo.

Cārittasīle pana paṭipatti evaṁ veditabbā—idha bodhisatto kalyāṇamittānaṁ garuṭṭhāniyānaṁ abhivādanaṁ paccuṭṭhānaṁ añjalikammaṁ sāmīcikkammaṁ kālena kālaṁ kattā hoti, tathā tesāṁ kālena kālaṁ upaṭṭhānaṁ kattā hoti, gilānaṁ kāyaveyyāvaṭikaṁ. Subhāsitaṭṭhāni sutvā sādhuṇānaṁ kattā hoti, guṇavantaṇāṁ guṇe vaṇṇetā paresāṁ apakāre khantā, upakāre anussarītā, puññāni anumoditā, attano puññāni sammāsambodhiyā pariṇāmetā, sabbakālaṁ appamādavīhārī kusalesu dhammesu, sati ca accaye accayato disvā tādisānaṁ sahadhammikaṇaṁ yathābhūtaṁ āvikattā, uttari ca sammāpaṭipattiṁ sammadeva paripūretā.

Tathā attano anurūpāsu atthūpasamhitāsu sattānaṁ itikattabbatāsu dakkho analaso sahāyabhāvaṁ upagacchati. Uppannesu ca sattānaṁ byādhi-ādidukkhesu yathārahaṁ patikāraṇidhāyako. Ñātibhogādibyaśanapatitesu sokāpanodano ullumpanasabhāvāvaṭṭhito hutvā niggahārahānaṁ dhammeneva niggahāhanako yāvadeva akusalā vuṭṭhāpetvā kusale patiṭṭhāpanāya. Paggahārahānaṁ dhammeneva paggaṇhanako. Yāni purimakānaṁ mahābodhisattānaṁ ulāratamāni paramadukkarāni acinteyyānubhāvāni sattānaṁ ekantahitasukhāvahāni caritāni, yehi nesaṁ bodhisambhārā sammadeva paripākaṁ agamaṁsu, tāni sutvā anubbiggo anutrāso

1. Visuddhi 1. 34; Dī-Ṭṭha 1. 56 piṭṭhādīsu.

tepi mahāpurisā manussā eva, kamena pana sikkhāparipūriyā
bhāvitattabhāvā¹ tādisāya uḷāratamāya ānubhāvasampattiya
bodhisambhāresu ukkaṃsapāramippattā ahesuṃ, tasmā mayāpi
sīlādisikkhāsu sammadeva tathā paṭipajjitabbam, yāya paṭipattiya ahampi
anukkamena sikkham paripūretvā ekantato taṃ padaṃ anupāpuṇissāmīti
saddhāpurecārikaṃ vīriyaṃ avissajjento sammadeva sīlesu paripūrakārī
hoti.

Tathā paṭicchannakalyāṇo hoti vivaṭāparādho, appiccho santuṭṭho
pavivitto asaṃsaṭṭho dukkhasaḥo aparitassana-jātiko anuddhato anunnaḷo
acapalo amukharo avikiṇṇavāco santindriyo santamānaso
kuhanādimicchājīvarahito ācāragocarasaṃpanno aṇumattesu vajjesu
bhaya-dassāvī samādāya sikkhati sikkhāpadesu āraddhavīriyo pahitatto kāye
ca jīvite ca nirapekkho, appamattakampi kāye jīvite vā apekkham
nādhivāseti pajahati vinodeti, pageva adhimattaṃ. Sabbepi
dussīlyahetubhūte kodhūpanāhādike upakkilese pajahati vinodeti.
Appamattakena ca visesādhigamena aparituṭṭho hoti, na saṅkocaṃ āpajjati,
uparūpari visesādhigamāya vāyamati.

Yena yathā-laddhā sampatti hānabhāgiyā vā ṭhitibhāgiyā vā na hoti,
tathā mahāpuriso andhānaṃ pariṇāyako hoti, maggaṃ ācikkhati,
badhirānaṃ hatthamuddāya saññaṃ deti, atthamanuggāheti, tathā mūgānaṃ.
Piṭhasappikānaṃ piṭhaṃ deti yānaṃ deti vāheti vā. Assaddhānaṃ
saddhāpaṭilābhāya vāyamati, kusītānaṃ ussāhajananāya, muṭṭhassatīnaṃ
satisamāyogāya, vibbhantacittānaṃ samādhisampadāya, duppaññaṃ
paññādhigamāya vāyamati. Kāmacchandapariyuṭṭhitānaṃ
kāmacchandapaṭivinodanāya vāyamati. Byāpādathinamiddha-
uddhaccakukkuccavicikicchāpariyuṭṭhitānaṃ vicikicchāvinodanāya
vāyamati. Kāma-vitakkādi-apakatānaṃ
kāma-vitakkādimicchāvitakkavinodanāya vāyamati. Pubbakārīnaṃ sattānaṃ
kataññutaṃ nissāya pubbabhāsī piyavādī saṅgāhako sadisena adhikena vā
paccupakārena sammānetā hoti.

1. Bhāvitattabhāvanā (Sī)

Āpadāsu sahāyakiccaṃ anuṭṭṭhati. Tesāṃ tesaṇca sattānaṃ pakatisabhāvaṇca pariṇānitvā yehi yathā saṃvasitabbaṃ hoti, tehi tathā saṃvasati. Yesu ca yathā paṭipajjitabbaṃ hoti, tesu tathā paṭipajjati. Taṇca kho akusalato vuṭṭhāpetvā kusale patiṭṭhāpanavasena, na aññathā. Paracittānurakkhaṇā hi bodhisattānaṃ yāvadeva kusalābhivaḍḍhiyā. Tathā hitajjhāsayaṇāpi paro na himsitabbo, na bhaṇḍitabbo, na maṅkubhāvamāpādetabbo, na parassa kukkucçaṃ uppādetabbaṃ, na niggaḥaṭṭhāne na codetabbo, na nīcataraṃ paṭipannassa attā uccatare ṭhapetabbo, na ca paresu sabbena sabbaṃ asevinā bhavitabbaṃ, na atisevinā bhavitabbaṃ, na akālasevinā.

Sevitabbayutte pana satte desakālānurūpaṃ sevati. Na ca paresaṃ purato piye vigarahati, appiye vā paśaṃsati. Na avissaṭṭhavissāsī hoti. Na dhammikaṃ upanimantaṇaṃ paṭikkhipati. Na saññattim upagacchati¹, nādhikaṃ paṭiggaṇhāti. Saddhāsampanne saddhānisamsakathāya sampahaṃsati. Sīlasutacāgapaññāsampanne paññāsampannakathāya sampahaṃsati. Sace pana bodhisatto abhiññābalappatto hoti, pamādāpanne satte abhiññābalena yathārahaṃ nirayādiḥ dassento saṃvejetvā assaddhādiḥ saddhādīsu patiṭṭhāpeti. Sāsane otāreti. Saddhādiguṇasampanne paripāceti. Evamayāṃ mahāpurisassa cārittabhūto aparimaṇo puññābhisaṇḍo kusalābhisaṇḍo uparūpari abhivaḍḍhatīti veditabbaṃ.

Api ca yā sā “kiṃ sīlaṃ kenatṭhena sīlaṃ”ti-ādinā pucçaṃ katvā “pāṇātipātādīhi viramantassa vattapaṭipattim vā pūrentassa cetanādayo dhammā sīlaṃ”ti-ādinā nayena nānappakārato sīlassa vitthārakathā **Visuddhimagge**² vuttā, sā sabbāpi idha āharitvā vattabbā. Kevalaṃ hi tattha sāvaka bodhisattavasena sīlakathā āgatā, idha mahābodhisattavasena karuṇūpāyakosallapubbaṅgamaṃ katvā vattabbāti ayameva viseso. Yato idaṃ sīlaṃ mahāpuriso yathā na attano duggatiyaṃ parikkilesavimuttiyā sugatiyampi na rajjasampattiyaṃ na cakkavatti na deva na sakka na māra na brahmasampattiyaṃ pariṇāmeti, tathā na attano tevijjatāya na

1. Nupagacchati (Ka)

2. Visuddhi 1. 7 piṭṭhādīsu.

chaḷatiññatāya na catuppaṭṭisambhidādhigamāya na sāvaka bodhiyā na paccekabodhiyā pariṇāmeti, atha kho sabbaññubhāvena sabbasattānaṃ anuttarasīlālaṅkārasampādanatthameva pariṇāmetīti. Ayaṃ sīlapāramiyā paṭipattikkamo.

Tathā yasmā karuṇūpāyakosallapariggahitā ādīnavadassanapubbaṅgamā kāmehi ca bhavehi ca nikkhamanavasena pavattā kusalacittupatti nekkhammapāramī, tasmā sakalasamkilesanivāsanaṭṭhānatāya puttadārādīhi mahāsambādhatāya kasivāṇijjādinānāvidhakammantādhiṭṭhānabyākulatāya ca gharāvāsassa nekkhammasukhādīnaṃ anokāsataṃ, kāmānaṃ satthadhārālaggamadhubindu viya ca avaliyhamānā parittassādā vipulānatthānubandhātī ca, vijjulatobhāseṇa gahetabbanaccaṃ viya parittakālūpalabbhā, ummattakālaṅkāro viya viparītasāññāya anubhavitabbā, karīsāvacchādanā¹ viya patikārabhūtā, udakatemitāṅguliya tanūdakaṇṇaṃ viya atittikarā, chātajjhataḥhojanaṃ viya sabbādhā, baḷisāmisāṃ viya byasanasannipātakāraṇaṃ, aggisantāpo viya kālattayepi dukkhupattihetubhūtā, makkaḷalepo viya bandhanimittaṃ, ghātakāvacchādanā² viya anattacchādanā, sapattagāmaṃ viya bhayaṭṭhānabhūtā, paccatthikaposaḥ viya kilesamārādīnaṃ āmisabhūtā, chaṇasampattiyo viya vipariṇāmadukkhā, koṭṭaraggi viya antodāhaka, purāṇakūpāvalambibīraṇamadhupiṇḍaṃ³ viya anekādīnavā, loṇūdakaṇṇaṃ viya pipāsāhetubhūtā, surāmerayaṃ viya nīcajanasevitā, appassādatāya aṭṭhikaṅkalūpamāti-ādīna⁴ ca nayena ādīnavāṃ sallakkhetvā tabbipariyāyena nekkhamme ānisaṃsaṃ passantena nekkhammapaviveka-upasamasukhādīsu ninnapoṇa pabbhāracittena nekkhammapāramiyaṃ paṭipajjitabbaṃ. Yasmā pana nekkhammaṃ pabbajjāmūlakāṃ, tasmā pabbajjā tāva anuṭṭhātabbā. Pabbajjamaṇiṭṭhantena ca mahāsattena asati buddhupāde kammavādīnaṃ kiriyaṇādīnaṃ tāpasapariḍḍhāṇaṃ pabbajjā anuṭṭhātabbā.

Uppannesu pana Sammāsambuddhesu tesāṃ sāsane eva pabbajitabbaṃ. Pabbajitvā ca yathāvutte sīle paṭiṭṭhitena tassā eva hi sīlapāramiyā vodāpanatthaṃ dhutaṅgaṃ samādātabbā. Samādinnaḍḍhādhamaṃ hi mahāpurisaṃ sammadeva

1. Karīsāvacchādanasukhaṃ (Sī, Ka)

2. Ghātakāvacchādanakissālayo (Sī, Ka)

3. Madhubindu (Ka)

4. Ma 1. 182; Ma 2. 27; Vi 2. 175; Khu 7. 5; Khu 8. 282 piṭṭhādīsu.

te pariharantā appicchā santuṭṭhā sallekha paviveka asaṃsagga
vīriyārambhasubharatādiguṇasalilavikkhālitaḷesamalatāya
anavajjasīlavataguṇaparisuddhasabbasamācārā porāṇe ariyavaṃsattaye
paṭiṭṭhitā catuttham bhāvanārāmatāsaṅkhātā ariyavaṃsam adhigantum
cattārīsāya ārammaṇesu yathārahaṃ upacārappanābhedaṃ jhānaṃ
upasampajja viharanti. Evaṃ hissa sammadeva nekkhammapāramī
paripūrītā hoti.

Imasmim pana ṭhāne terasahi dhutadhammehi saddhim dasa kaṣiṇāni
dasa asubhāni dasānussatiyo cattāro brahmavihārā cattāro āruppā ekā saṇṇā
ekaṃ vavatthānanti cattārīsāya samādhibhāvanāya kammaṭṭhānāni
bhāvanāvidhānaṇa vitthārato vattabbāni, taṃ paṇetaṃ sabbaṃ yasmā
Visuddhimagge¹ sabbākārato vitthāretvā vuttaṃ, tasmā tattha vuttanayeneva
veditabbaṃ. Kevalaṃ hi tattha sāvaka bodhisattassa vasena vuttaṃ, idha
mahābodhisattassa vasena karuṇūpāyakosallapubbaṅgamaṃ katvā
vattabbanti ayameva visesoti. Evamettha nekkhammapāramiyā
paṭipattikkamo veditabbo.

Tathā paṇṇāpāramim sampādetukāmena yasmā paṇṇā āloko viya
andhakārena mohena saha na vattati, tasmā mohakāraṇāni tāva bodhisattena
parivajjetabbāni. Tatthimāni mohakāraṇāni—arati tandi vijambhitā ālasiyaṃ
gaṇasaṅgaṇikārāmatā niddāsīlatā anicchayasīlatā ṇāṇasmim akutūhalatā
micchādhimāno² aparipucchakatā kāyassa na sammāparihāro
asamāhitacittatā duppaṇṇānaṃ puggalānaṃ sevā paṇṇavantānaṃ
apayirupāsana attaparibhavo micchāvikappo viparītābhiniveso
kāyadaḷhibahulatā asaṃvegasīlatā pañca nīvaraṇāni, saṅkhepato ye vā pana
dhamme āsevato anuppannā paṇṇā nuppajjati, uppannā parihāyati. Iti imāni
sammohakāraṇāni parivajjentena bāhusacce jhānādīsu ca yogo karaṇīyo.

Tatthāyaṃ bāhusaccassa visayavibhāgo—pañcakkhandhā
dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo cattāri saccāni bāvisatindriyāni
dvādasapadiko paṭiccasamuppādo tathā satipaṭṭhānādayo
kusalādidhammappakārabhedā ca, yāni ca loke anavajjāni vijjāṭṭhānāni ye ca
sattānaṃ

1. Visuddhi 1. 57, 106, 119 piṭṭhādīsu.

2. Micchāmāno (Si)

hitasukhavidhānayoggā byākaraṇavisesā, iti evaṃ pakāraṃ sakalameva sutavisayaṃ upāyakosallapubbaṅgamāya paññāya satiyā vīriyena ca sādhuḥkaṃ uggahaṇasavanadhāraṇaparicayaparipucchāhi ogāhetvā tattha ca paresaṃ patiṭṭhāpanena sutamayā paññā nibbattetabbā.

Tathā sattānaṃ itikattabbatāsu ṭhānuppattikapāṭibhānabhūtā āyāpāya-upāyakosallabhūtā¹ ca paññā hitesitaṃ nissāya tattha tattha yathārahaṃ pavattetabbā. Tathā khandhādīnaṃ sabhāvadhammānaṃ ākāraparivitakkanamukhena te nijjhānaṃ khamāpentena cintāmayā paññā nibbattetabbā. Khandhādīnaṃyeveva pana salakkhaṇasāmaññalakkhaṇapariggahaṇavasena lokiyapariññā nibbattentena pubbabhāgabhāvanāpaññā sampādetabbā. Evaṃ hi nāmarūpamattamidaṃ yathārahaṃ paccayehi uppajjati ceva nirujjhati ca, na ettha koci kattā vā kāretā vā, hutvā abhavaṭṭhena aniccaṃ, udayabbayapaṭipīḷanaṭṭhena dukkhaṃ, avasavattanaṭṭhena anattāti ajjhikkadhamme bāhirakadhamme ca nibbisesaṃ parijānanto tattha āsaṅgaṃ pajahanto pare ca tattha taṃ jahāpento kevalaṃ karuṇāvaseneva yāva na Buddhaguṇā hatthatalaṃ āgacchanti, tāva yānattaye satte avatāraṇaparipācanehi patiṭṭhapento jhānavimokkhasamādhisaṃpattiyo abhiññāyo ca lokiyā vasibhāvaṃ pāpento paññāya matthakaṃ pāpuṇāti.

Tattha yā imā iddhiividhañāṇaṃ dibbasotadhātuñāṇaṃ cetopariyañāṇaṃ pubbenivāsānussatiñāṇaṃ dibbacakkhuñāṇaṃ yathākammupagañāṇaṃ anāgataṃsañāṇanti sapaṇibhaṇḍā pañcalokiya-abhiññāsaṅkhātā bhāvanāpaññā, yā ca khandhāyatanadhātu-indriyasaccapaṭiccasamuppādādibhedeṣu bhūmibhūteṣu dhammeṣu uggahaparipucchāvasena ñāṇaparicayaṃ katvā sīlavisuddhicittavisuddhī mūlabhūtāsu imāsu dvīsu visuddhīsu patiṭṭhāya diṭṭhivisuddhikaṅkhāvitaraṇavisuddhimaggāmaggañāṇadassanavisuddhipaṭipadāñāṇadassana visuddhi ñāṇadassana visuddhī sarīrabhūtā imā pañca visuddhiyo sampādentena bhāvetabbā lokiyalokuttarabhedā bhāvanāpaññā, tāsāṃ sampādanavidhānaṃ yasmā “tattha ekopi hutvā bahudhā hotīti-ādikaṃ iddhivikubbanāṃ kātukāmena ādikammikena yoginā”ti-ādinā “kandhāti rūpakkhando vedanākkhando saññākkhando saṅkhārakkhando viññāṇakkhando”ti-ādinā ca visayavibhāgena

1. Āyāpāyakosallabhūtā (Si)

saddhiṃ **Visuddhimagge**¹ sabbākārato vitthāretvā vuttaṃ, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbaṃ. Kevalaṃ hi tattha sāvaka bodhisattassa vasena paññā āgatā, idha mahābodhisattassa vasena karuṇūpāyakosallapubbaṅgamaṃ katvā vattabbā, ñāṇadassanavisuddhiṃ apāpetvā paṭipadañāṇadassanavisuddhiyaṃyeva vipassanā ṭhapetabbāti ayameva viseso. Evamettha paññāpāramiyā paṭipattikkamo veditabbo.

Tathā yasmā sammāsambodhiyā katābhinihārena mahāsattena pāramiparipūraṇatthaṃ sabbakālaṃ yuttappayuttana bhavitabbaṃ ābaddhaparikaraṇena, tasmā kālena kālaṃ “ko nu kho ajja mayā puññasambhāro ñāṇasambhāro vā upacito, kiṃ vā mayā parahitaṃ katan”ti divase divase paccavekkhantena sattahitatthaṃ ussāho karaṇīyo, sabbesampi sattānaṃ upakārāya attano pariggahabhūtaṃ vatthu kāye jīvite ca nirapekkhacittena ossajitabbaṃ. Yaṃ kiñci kammaṃ karoti kāyena vācāya vā, taṃ sabbaṃ sambodhiyaṃ ninnacitteneva katabbaṃ, bodhiyā pariṇāmetabbaṃ. Uḷārehi ittarehi ca kāmehi vinivattacitteneva bhavitabbaṃ, sabbāsupi itikattabbatāsu upāyakosallaṃ paccupaṭṭhāpetvā paṭipajjitabbaṃ.

Tasmim tasmim sattahite āradhaviṇṇiyena bhavitabbaṃ iṭṭhāniṭṭhādisabbasahena avisaṃvādinā. Sabbepi sattā anodhisso mettāya karuṇāya ca pharitabbā. Yā kāci sattānaṃ dukkhuppatti, sabbā sā attani pāṭikaṅkhitabbā. Sabbesaṅca sattānaṃ puññaṃ abbhanumoditabbaṃ. Buddhānaṃ mahantatā mahānubhāvataḥ abhiṇhaṃ paccavekkhitabbā. Yaṅca kiñci kammaṃ karoti kāyena vācāya vā, taṃ sabbaṃ bodhininnacittapubbaṅgamaṃ katabbaṃ. Iminā hi upāyena dānādīsu yuttappayuttassa thāmaṇato dāḥaparakkamassa mahāsattassa bodhisattassa aparimeyyo puññasambhāro ñāṇasambhāro ca divase divase upacīyati.

Api ca sattānaṃ paribhogatthaṃ paripālanatthaṅca attano sarīraṃ jīvitaṅca pariccajivā khuppipāsāsītunhaviṇṇatāpādidukkhapatikāro pariyesitabbo upanetabbo ca. Yaṅca yathāvuttadukkhapatikāraṇaṃ sukhāṃ attanā paṭilabhati, tathā ramaṇīyesu āramuyyānapāsādalaḥkādīsu araṇṇāyatanesu ca kāyacittasantāpābhāvena abhinibbutattā

1. Visuddhi 2. 73 piṭṭhādīsu.

attanā sukhaṃ paṭilabhati, yañca suṇāti Buddhānubuddhapaccekabuddhā mahābodhisattā ca nekkhammapaṭipattiyaṃ ṭhitā diṭṭhadhammasukhavihārabhūtaṃ īdisaṃ nāma jhānasamāpattisukhaṃ anubhavanti, taṃ sabbaṃ sabbasattesu anodhiso upasaṃharatīti ayaṃ tva nayo asamāhitabhūmiyaṃ paṭiṭṭhitassa.

Samāhitabhūmiyaṃ pana paṭiṭṭhito attanā yathānubhūtaṃ viśeṣādhigamanibbattaṃ pītiṃ passaddhiṃ sukhaṃ samādhim yathābhūtañāṇaṃ sattu adhimuccanto upasaṃharati pariṇāmeti. Tathā mahati saṃsāradukkhe tassa ca nimittabhūte kilesābhisaṅkhārādukkhe nimuggaṃ sattānikāyaṃ disvā tatrāpi chedanabhedanaphālanapimsanaggisantāpādijanitā dukkhā tībā kharā kaṭukā vedanā nirantaraṃ cirakālaṃ vedyante nārake, aññaṃaññaṃ kujjhanasantāpanaviheṭṭhanahiṃsana-parādhīnatādīhi mahādukkhaṃ anubhavante tīracchānagate, jotimālākulasarīre khuppiṇāpāsāvātāpādīhi ḍaḍḍhamāne ca visussamāne¹ ca vantakheḷādi-āhāre uddhabāhuṃ viravante nijjhāmatāṇhikādi ke mahādukkhaṃ vedyamāne pete ca, pariyeṭṭhimūlakaṃ mahantaṃ anayabyasaṇaṃ pāpuṇante hatthacchedādikāraṇāyogena dubbaṇṇaduddasikadaliddādi bhāvena khuppiṇāpāsādi-ābādhayogena balavantehi abhibhavanīyato paresaṃ vahanato parādhīnato ca nārake pete tīracchānagate ca atisaṃyante apāyadukkhānibbisesaṃ dukkhamanubhavante manusse ca, tathā visayavisaparibhogavikkhittacittatāya rāgādi pariḷāhena ḍaḍḍhamāne vātavegasamuṭṭhita jālāsamiddhasukkhakaṭṭhasannipāte aggikkhandhe viya anupasantapariḷāhavuttike anupasantanihataparādhīne kāmāvacaradeve ca, mahatā vāyāmena vidūramākāsaṃ vigāhitasakuntā viya balavatā dūre paṇiṇā khittasā viya ca satipi cirappavattiyaṃ aniccantikātāya pātapariyosānā anatikkantajātijarāmaṇā evāti rūpārūpāvacaradeve ca passantena mahantaṃ saṃvegaṃ paccupaṭṭhapetvā mettāya karuṇāya ca anodhiso sattā pharitaḍḍhā. Evaṃ kāyena vācāya manasā ca bodhisambhāre nirantaraṃ upacinantena yathā pāramiyo pāripūriṃ gacchanti, evaṃ sakkaccakārinā sātaccakārinā anolīnavuttinā ussāho pavattetabbo, vīriyapārami pāripūretabbā.

1. Parisussamāne (Sī)

Api ca

acinteyyāparimeyyavipuloḷāravimalanirupamanirupakkilesaguṇanicayanidhā
nabhūtaṣṣa Buddhabhāvassa ussakkivā sampahaṃsanayoggaṃ vīriyaṃ
nāma acinteyyānubhāvameva, yaṃ na pacurajanā sotumpi sakkuṇanti,
pageva paṭipajjitum. Tathā hi tividdhā abhinīhāracittupatti, catasso
Buddhabhūmiyo, cattāri saṅgahavatthūni, karuṇekarasaṭṭhā¹,
Buddhadhammesu sacchikaraṇena viśesappaccayo nijjhānakhanti,
sabbadhammesu nirupalepo, sabbasattesu piyaputtasaññā, saṃsāradukkhehi
aparikhedo, sabbadeyyadhammapariccāgo, tena ca niratimānatā, adhisīlādi-
adhiṭṭhānaṃ, tattha ca acañcalatā, kusalakiriyāsu pītipāmojjaṃ,
vivekaninnacittatā, jhānānuyogo, anavajjadhammena atitti, yathāsutassa
dhammassa paresaṃ hitajjhāsayena desanā, sattānaṃ nāye nivesanā
ārambhadaḷhatā, dhīravīrabhāvo, parāpavādaparāpakāresu vikārābhāvo,
saccādhīṭṭhānaṃ, samāpattisu vasībhāvo, abhiññāsu balappatti,
lakkhaṇattayāvabodho, satipaṭṭhānādisu yogakammābhīyogena
lokuttaramaggasambhārasambharaṇaṃ, navalokuttarāvakkantīti evamādikā
sabbāpi bodhisambhārapaṭipatti vīriyānubhāveneva samijjhatīti abhinīhārato
yāva mahābodhi anossajjantena sakkaccaṃ nirantaraṃ vīriyaṃ yathā
uparūpari viśesāvahaṃ hoti, evaṃ sampādetabbaṃ. Sampajjamāne ca
yathāvutte vīriye khantisaccādhīṭṭhānādayo ca dānasīlādayo ca sabbepi
bodhisambhārā tadadhīnavuttitāya sampannā eva hontīti khanti-ādisupī
imināva nayena paṭipatti veditabbā.

Iti sattānaṃ sukhūpakaraṇapariccāgena bahudhā anuggahakaraṇaṃ
dānena paṭipatti, sīlena tesāṃ jīvitasāpateyyadārarakkhā-
abhedapiyahitavacanāvihiṃ sādikāraṇāni, nekkhammena tesāṃ
āmisapaṭiggahaṇadhammadānādinā anekavidhā hitacariyā, paññāya tesāṃ
hitakaraṇūpāyakosallaṃ, vīriyena tattha ussāhārambha-asamhīrāni, khantiyā
tadaparādhasaṇaṃ, saccena nesaṃ
avañcanatadupakārakiriyāsamādānāvīsaṃvādanādi, adhiṭṭhānena
tadupakārakaraṇe anatthasampātepi acalanaṃ, mettāya nesaṃ
hitasukhānucintanaṃ, upekkhāya nesaṃ upakārapakāresu vikārānāpattīti
evaṃ aparimāṇe satte ārabha anukampitasabbasattassa

1. Karuṇokāsaṭṭhā (Sī, Ka)

mahābodhisattassa puthujjanehi asādhāraṇo aparimeyyo
puññañāṇasambhārūpacayo ettha paṭipattīti veditabham. Yo cetāsam
paccayo vutto, tassa ca sakkaccaṃ sampādanam.

Ko vibhāgoti? Dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa
paramatthapāramiyoti samattimsapāramiyo. Tattha katābhinihārassa
bodhisattassa parahitakaraṇābhinninnāsaya payogassa kaṇhadhammavokiṇṇā
sukkadhammā pāramiyo eva, tehi avokiṇṇā sukkadhammā upapāramiyo,
akaṇha-asukkā paramatthapāramiyoti keci. Samudāgamanakālesu vā
pūriyamānā pāramiyo, bodhisattabhūmiyaṃ puṇṇā upapāramiyo,
Buddhabhūmiyaṃ sabbākārapari puṇṇā paramatthapāramiyo.
Bodhisattabhūmiyaṃ vā parahitakaraṇato pāramiyo, attahitakaraṇato
upapāramiyo, Buddhabhūmiyaṃ balavesārajjasamadhigamena
ubhayahitaparipūraṇato paramatthapāramiyo.

Evam ādimajjhapariyosānesu paṇidhānārambhapariniṭṭhānesu tesam
vibhāgoti apare. Dosūpasamakarūṇāpakatikānaṃ
bhavasukhavimuttisukhaparamasukhappattānaṃ puññūpacaya bhedato
tabbivibhāgoti aññe. Lajjāsati mānāpassayānaṃ lokuttaradhammādhīpatīnaṃ
sīlasamādhīpaññāgarukānaṃ tāritataritatārayitūnaṃ
anubuddhapacceka buddhasammāsambuddhānaṃ pāramī upapāramī
paramatthapāramīti bodhisattassuppattito yathāvuttavibhāgoti keci.
Cittapaṇidhito yāva vacīpaṇidhi, tāva pavattā sambhārā pāramiyo,
vacīpaṇidhito yāva kāyapaṇidhi, tāva pavattā upapāramiyo, kāyapaṇidhito
pabhūti paramatthapāramiyoti apare. Aññe pana
“parapuññānumodanavasena pavattā sambhārā pāramiyo, paresaṃ
kāraṇanavasena pavattā upapāramiyo, sayamkaraṇavasena pavattā
paramatthapāramiyo”ti vadanti.

Tathā bhavasukhāvato puññañāṇasambhāro pāramī, attano
nibbānasukhāvaho upapāramī, paresaṃ tadubhayasukhāvaho
paramatthapāramīti eke. Puttadārādhānādi-upakaraṇapariccāgo pana
dānapāramī, aṅgapariccāgo dāna-upapāramī, attano jīvitapariccāgo
dānaparamatthapāramīti. Tathā puttadārādīkassa tividhassāpi hetu
avītikkamanavasena tisso sīlapāramiyo, tesu eva tividhesu vatthūsu ālayaṃ
upacchinditvā

nikkhamanavasena tisso nekkhammapāramiyo, upakaraṇaṅgaḷivītatanaṃ samūhanitvā sattānaṃ hitāhitavinicchayakaraṇavasena tisso paññāpāramiyo, yathāvuttābhedaṇaṃ pariccāgādīnaṃ vāyamanavasena tisso vīriyapāramiyo, upakaraṇaṅgaḷivītantarāyakarānaṃ khamanavasena tisso khantipāramiyo, upakaraṇaṅgaḷivītahetu saccāpariccāgavasena tisso saccapāramiyo, dānādīpāramiyo akuppādhiṭṭhānavaseneva samijjhantīti upakaraṇādivināsepi acalādhiṭṭhānavasena tisso adhiṭṭhānapāramiyo, upakaraṇādi-upaghātakesupi sattesu mettāya avijahanavasena tisso mettāpāramiyo, yathāvuttavattuttayassa upakārāpakāresu sattasaṅkharesu majjhantatāpaṭilābhavasena tisso upekkhāpāramiyoti evamādinā etāsaṃ vibhāgo veditabboti.

Ko saṅgahoti ettha pana yathā etā vibhāgato tiṃsavidhāpi dānapārami-
ādhivāto dasavidhā, evaṃ dānasīlakhantivīriyājhānapaññāsabhāvena
chabbidhā. Etāsu hi nekkhammapāramī sīlapāramiyā saṅgahitā tassā
pabbajjābhāve, nīvaraṇavivekabhāve pana jhānapāramiyā,
kusaladhammabhāve chahipi saṅgahitā. Saccapāramī sīlapāramiyā ekadeso
eva vacīviratisaccapakkhe, ñāṇasaccapakkhe pana paññāpāramiyā saṅgahitā.
Mettāpāramī jhānapāramiyā eva. Upekkhāpāramī jhānapaññāpāramīhi.
Adhiṭṭhānapāramī sabbāhipi saṅgahitāti.

Etesaṅca dānādīnaṃ channaṃ guṇānaṃ aññamaññāsambandhānaṃ
pañcadasayugalādīni pañcadasayugalādisādhakāni honti. Seyyathidaṃ?
Dānasīlayugalena parahitāhitānaṃ karaṇākaraṇayugalasiddhi,
dānakhantiyugalena alobhādosayugalasiddhi, dānavīriyayugalena
cāgasuta¹yugalasiddhi, dānajhānayugalena kāmadosappahānayugalasiddhi.
Dānapaññāyugalena ariyayānadhurayugalasiddhi, sīlakhantidvayena
payogāsayasuddhidvayasiddhi, sīlavīriyadvayena bhāvanādvayasiddhi,
sīlajhānavayena dussīlyapariyuṭṭhānappahānavayasiddhi,
sīlapaññādvayena dānavayasiddhi, khantivīriyayugalena
khamātejavayasiddhi, khantijhānayugalena virodhānurodhappahāna-
yugalasiddhi, khantipaññāyugalena suññatākhantipaṭivedhadukasiddhi,
vīriyājhānadukena paggaḥāvikkhepadukasiddhi, vīriyapaññādukena
saraṇadukasiddhi, jhānapaññādukena

yānadukasiddhi, dānasīlakhanattikena lobhadosamohappahānattikasiddhi, dānasīlavīriyattikena bhogajīvitakāyasārādānattikasiddhi, dānasīlajhānattikena puññakiriyavattuttikasiddhi, dānasīlapaññātikena āmisābhayadhammadānattikasiddhīti. Evaṃ itarehipi tikehi catukkādīhi ca yathāsambhavaṃ tikāni catukkādīni ca yojetabbāni.

Evaṃ chabbidhānampi pana imāsaṃ pāramīnaṃ catūhi adhiṭṭhānehi saṅgaho veditabbo. Sabbapāramīnaṃ samūhasaṅgahato hi **cattāri adhiṭṭhānāni**, seyyathidaṃ? Saccādhīṭṭhānaṃ cāgādhīṭṭhānaṃ upasamādhīṭṭhānaṃ paññādhīṭṭhānanti. Tattha adhiṭṭhāti etena, ettha vā adhiṭṭhāti, adhiṭṭhānamattameva vā tanti adhiṭṭhānaṃ, saccaṇca taṃ adhiṭṭhānaṇca, saccassa vā adhiṭṭhānaṃ, saccam adhiṭṭhānametassāti vā saccādhīṭṭhānaṃ. Evaṃ sesesupi. Tattha avisesato tāva lokuttaraguṇe katābhinihārassa anukampitasabbasattassa mahāsattassa paṭiññānurūpaṃ sabbapāramipariggahato saccādhīṭṭhānaṃ. Tāsaṃ paṭipakkhapariccāgato cāgādhīṭṭhānaṃ. Sabbapāramitāguṇehi upasamato upasamādhīṭṭhānaṃ. Tehi eva parahitopāyakosallato paññādhīṭṭhānaṃ.

Visesato pana yācakajanaṃ avisaṃvādetvā dassāmīti paṭijānato paṭiññāṃ avisaṃvādetvā dānato dānaṃ avisaṃvādetvā anumodanato macchariyādipaṭipakkhapariccāgato deyyadhammapaṭiggāhakadānadeyyadhammakkhayesu lobhadosamohabhayavūpasamato yathārahaṃ yathākālaṃ yathāvidhānaṇca dānato paññuttarato ca kusaladhammānaṃ caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṃ dānaṃ. Tathā saṃvarasamādānassa avītikkamanato dussīyapariccāgato duccharitavūpasamanato paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṃ sīlaṃ. Yathāpaṭiññāṃ khamanato parāparādhavikappapariccāgato kodhapariyutṭhānavūpasamanato paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānā khanti. Paṭiññānurūpaṃ parahitakaraṇato visadapariccāgato¹ akusalavūpasamanato paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṃ vīriyaṃ. Paṭiññānurūpaṃ lokahitānucintanato nīvaraṇapariccāgato cittavūpasamanato paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṃ jhānaṃ. Yathāpaṭiññāṃ parahitūpāyakosallato anupāyakiriyāpariccāgato mohajapaṇīlāhavūpasamanato sabbaññutāpaṭilābhato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānā paññā.

Tattha ñeyyapaṭiññānuvidhānehi saccādhiṭṭhānaṃ.
 Vatthukāmakilesakāmapariccāgehi cāgādhiṭṭhānaṃ. Dosadukkhavūpasamehi
 upasamādhiṭṭhānaṃ. Anubodhapaṭivedhehi paññādhiṭṭhānaṃ.
 Tividhasaccapariggahitaṃ dosattayavirodhi saccādhiṭṭhānaṃ.
 Tividhacāgapariggahitaṃ dosattayavirodhi cāgādhiṭṭhānaṃ.
 Tividhavūpasamapariggahitaṃ dosattayavirodhi upasamādhiṭṭhānaṃ.
 Tividhañāṇapariggahitaṃ dosattayavirodhi paññādhiṭṭhānaṃ.
 Saccādhiṭṭhānapariggahitāni cāgūpasamapaññādhiṭṭhānāni avisaṃvādanato
 paṭiññānuvidhānato ca, cāgādhiṭṭhānapariggahitāni
 saccūpasamapaññādhiṭṭhānāni paṭipakkhapariccāgato sabbapariccāgaphalattā
 ca, upasamādhiṭṭhānapariggahitāni saccacāgapaññādhiṭṭhānāni
 kilesapariḷāhavūpasamanato kāmūpasamanato kāmāpariḷāhavūpasamanato¹
 ca, paññādhiṭṭhānapariggahitāni saccacāgūpasamādhiṭṭhānāni
 ñāṇapubbaṅgamato ñāṇānuparivattanato cāti evaṃ sabbāpi pāramiyo
 saccappabhāvitā cāgaparibyañjitā upasamopabrūhitā paññāparisuddhā.
 Saccam hi etāsaṃ janakahetu, cāgo pariggāhakahetu, upasamo
 parivuddhihetu, paññā pārisuddhihetu. Tathā ādimhi saccādhiṭṭhānaṃ
 saccapaṭiññattā, majjhe cāgādhiṭṭhānaṃ katapaṇidhānassa parahitāya
 attapariccāgato. Ante upasamādhiṭṭhānaṃ sabbūpasamapariyosānattā.
 Ādimajjhapariyosānesu paññādhiṭṭhānaṃ tasmim sati sambhavato asati
 abhāvato yathapaṭiññaṃ bhāvato.

Tattha mahāpurisā satatamattahitaparahitakarehi garupiyabhāvakarehi
 saccacāgādhiṭṭhānehi gihibhūtā āmisadānena pare anuggaṇhanti. Tathā
 attahita parahitakarehi garu piyabhāvakarehi upasamapaññādhiṭṭhānehi ca
 pabbajitabhūtā dhammadānena pare anuggaṇhanti.

Tattha antimabhavē bodhisattassa caturādhiṭṭhānaparipūraṇaṃ.
 Paripuṇṇacaturādhiṭṭhānassa hi carimakabhavūpapattīti eke. Tatra hi
 gabbhokkantiṭṭhiti-abhinikkhāmanesu paññādhiṭṭhānasamudāgāmena sato
 sampajāno saccādhiṭṭhānapāripūriyā sampatijāto uttarābhimukho
 sattapadavītiḥārena gantvā sabbā disā oloketvā saccānuparivattinā vacasā
 “aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassa”ti²
 tikkhattuṃ sīhanādaṃ nadi.

1. Kammūpasamanato kāmāpariḷāhavūpasamanato (Ka)

2. Dī 2. 13; Ma 3. 164 piṭṭhesu.

Upasamādhīttāṇasamudāgamena jīṇṇaturamatapabbajitadassāvino catudhammapadesakovidassa yobbanārogyajīvitasampattimadānaṃ upasamo. Cāgādhīttāṇasamudāgamena mahato ñātiparivaṭṭassa hatthagatassa ca cakkavattirajjassa anapekkhapariccāgoti.

Dutiye tṭhāne abhisambodhiyaṃ caturadhīttāṇaṃ paripuṇṇanti keci. Tattha hi yathāpaṭiññaṃ saccādhīttāṇasamudāgamena catunnaṃ ariyasaccānaṃ abhisamayo, tato hi saccādhīttāṇaṃ paripuṇṇaṃ. Cāgādhīttāṇasamudāgamena sabbakilesūpakkilesapariccāgo, tato hi cāgādhīttāṇaṃ paripuṇṇaṃ. Upasamādhīttāṇasamudāgamena paramūpasamappatti, tato hi upasamādhīttāṇaṃ paripuṇṇaṃ. Paññādhīttāṇasamudāgamena anāvaraṇaṇāpaṭilābho, tato hi paññādhīttāṇaṃ paripuṇṇanti. Taṃ asiddhaṃ, abhisambodhiyāpi paramatthabhāvato.

Tatiye tṭhāne dhammacakkappavattane caturadhīttāṇaṃ paripuṇṇanti aññe. Tattha hi saccādhīttāṇasamudāgatassa dvādasahi ākārehi ariyasaccadesanāya saccādhīttāṇaṃ paripuṇṇaṃ. Cāgādhīttāṇasamudāgatassa saddhammamahāyāgakaraṇena cāgādhīttāṇaṃ paripuṇṇaṃ. Upasamādhīttāṇasamudāgatassa sayāṃ upasantassa paresaṃ upasamanena upasamādhīttāṇaṃ paripuṇṇaṃ. Paññādhīttāṇasamudāgatassa veneyyānaṃ āsayādiparijānanena paññādhīttāṇaṃ paripuṇṇanti. Tadapi asiddhaṃ, apariyositattā Buddhakiccassa.

Catutthe tṭhāne parinibbāne caturadhīttāṇaṃ paripuṇṇanti apare. Tatra hi parinibbutattā paramatthasaccasampattiyā saccādhīttāṇaṃ paripuṇṇaṃ. Sabbūpadhipaṭinissaggena cāgādhīttāṇaṃ paripuṇṇaṃ. Sabbasaṅkhārūpasamena upasamādhīttāṇaṃ paripuṇṇaṃ. Paññāpayojanapariniṭṭhānena paññādhīttāṇaṃ paripuṇṇanti. Tatra mahāpurisassa visesena mettākhette abhijātiyaṃ saccādhīttāṇasamudāgatassa saccādhīttāṇa-paripūraṇamabhiyattaṃ, visesena karuṇākhette abhisambodhiyaṃ paññādhīttāṇasamudāgatassa paññādhīttāṇaparipūraṇamabhiyattaṃ, visesena muditākhette dhammacakkappavattane cāgādhīttāṇasamudāgatassa cāgādhīttāṇaparipūraṇamabhiyattaṃ, visesena upekkhākhette parinibbāne upasamādhīttāṇasamudāgatassa upasamādhīttāṇaparipūraṇamabhiyattanti daṭṭhabbāṃ.

Tatra saccādhiṭṭhānasamudāgatassa saṁvāseṇa sīlaṁ veditabbaṁ.
 Cāgādhiṭṭhānasamudāgatassa saṁvohāreṇa soceyyaṁ veditabbaṁ.
 Upasamādhiṭṭhānasamudāgatassa āpadāsu thāmo veditabbo.
 Paññādhiṭṭhānasamudāgatassa sākacchāya paññā veditabbā. Evaṁ
 sīlajīvacittadiṭṭhivissuddhiyo veditabbā. Tathā saccādhiṭṭhānasamudāgamena
 dosāgatiṁ na gacchati avisaṁvādanato. Cāgādhiṭṭhānasamudāgamena
 lobhāgatiṁ na gacchati anabhisaṅgato. Upasamādhiṭṭhānasamudāgamena
 bhayāgatiṁ na gacchati anaparādhato. Paññādhiṭṭhānasamudāgamena
 mohāgatiṁ na gacchati yathā bhūtāvabodhato.

Tathā paṭhamena aduṭṭho adhivāseti, dutiyena aluddho paṭisevati,
 tatiyena abhīto parivajjeti, catutthena asammūlho vinodeti. Paṭhamena
 nekkhammasukhappatti, itarehi paviveka-upasamasambodhisukhappattiyō
 hontīti daṭṭhabbā. Tathā vivekajapītisukhasamādhijapītisukha-
 apītijakāyasukhasatipārisuddhija-upekkhāsukhappattiyō etehi catūhi
 yathākkamaṁ honti. Evamanekaguṇānubandhehi catūhi adhiṭṭhānehi
 sabbapāramisaṁmūhasaṅgaho veditabbo. Yathā ca catūhi adhiṭṭhānehi
 sabbapāramisaṅgaho, evaṁ karuṇāpaññāhipīti daṭṭhabbaṁ. Sabbopi hi
 bodhisambhāro karuṇāpaññāhi saṅgahito. Karuṇāpaññāpariggahitā hi
 dānādiguṇā mahābodhisambhārā bhavanti Buddhattasiddhipariyosānāti,
 evametāsaṁ saṅgaho veditabbo.

Ko sampādanūpāyoti? Sakalassāpi puññādisambhārassa
 sammāsambodhiṁ uddissa anavasesasambharaṇaṁ avekallakāritāyogena,
 tattha ca sakkaccakāritā ādarabahumānāyogena, sātaccakāritā
 nirantarayogena, cirakālādiyogo ca antarā avosānāpajjanenāti. Taṁ panassa
 kālaparimāṇaṁ parato āvi bhavissati. Iti caturaṅgayogo etāsaṁ pāramīnaṁ
 sampādanūpāyo. Tathā mahāsattena bodhāya paṭi-pajjantena
 sammāsambodhāya Buddhānaṁ puretameva attā niyyātetabbo “imāhaṁ
 attabhāvaṁ Buddhānaṁ niyyātemī”ti. Taṁtaṁpariggahavatthum ca
 paṭilābhato puretameva dānamukhe nissajjitabbaṁ “yaṁ kiñci mayhaṁ
 upajjanakaṁ jīvitaparikkhārajātaṁ, sabbaṁ taṁ sati yācake dassāmi, tesāṁ
 pana dinnāvasesaṁ eva mayā paribhuñjitabbaṁ”ti.

Evam hissa sammadeva pariccāgāya kate cittābhisaṅkhāre yaṃ uppajjati pariggahavatthu aviññāṇakaṃ saviññāṇakaṃ vā, tattha ye ime pubbe dāne akataparicayo pariggahavattussa parittabhāvo uḷāramanuññatā parikkhayacintāti **cattāro dānavinibandhā**, tesu yadā mahābodhisattassa saṃvijjamānesu deyyadhammesu paccupaṭṭhite ca yācakajane dāne cittaṃ na pakkhandati na kamati, tena niṭṭhamettha gantabbaṃ “addhāhaṃ dāne pubbe akataparicayo, tena me etarahi dātukamyatā citte na saṇṭhātī”ti. So evaṃ me ito paraṃ dānābhirataṃ cittaṃ bhavissati, handāhaṃ ito paṭṭhāya dānaṃ dassāmi, nanu mayā paṭikacceva pariggahavatthu yācakānaṃ pariccattanti dānaṃ deti muttacāgo payatapāṇī vosaggarato yācayogo dānasamvibhāgarato. Evam mahāsattassa **paṭhamo dānavinibandho** hatō hoti vihato samucchinno.

Tathā mahāsatto deyyadhammassa parittabhāve sati vekalle ca iti paṭisaṅcikkhati “ahaṃ kho pubbe adānasīlatāya etarahi evaṃ paccayavikalo jāto, tasmā idāni mayā parittena vā hīnena vā yathāladdhena deyyadhammena attānaṃ piḷetvāpi dānameva dātābbaṃ, yenāhaṃ āyatimpi dānapāramiṃ matthakaṃ pāpessāmi”ti. So itarītarena taṃ dānaṃ deti muttacāgo payatapāṇī vosaggarato yācayogo dānasamvibhāgarato. Evam mahāsattassa **dutiyo dānavinibandho** hatō hoti vihato samucchinno.

Tathā mahāsatto deyyadhammassa uḷāramanuññatāya adātukamyatācitte uppajjamāne iti paṭisaṅcikkhati “nanu tayā sappurisa uḷāratamā sabbaseṭṭhā sammāsambodhi abhipatthitā, tasmā tadatthaṃ tayā uḷāramanuññe eva deyyadhamme dātuṃ yuttarūpan”ti. So uḷāraṃ manūññaṃ deti muttacāgo payatapāṇī vosaggarato yācayogo dānasamvibhāgarato. Evam mahāpurisassa **tatiyo dānavinibandho** hatō hoti vihato samucchinno.

Tathā mahāsatto dānaṃ dento yadā deyyadhammassa parikkhayaṃ passati, so iti paṭisaṅcikkhati “ayaṃ kho bhogānaṃ sabhāvo, yadidaṃ khayadhammatā vayadhammatā, api ca me pubbe tādissassa dānassa akatattā evaṃ bhogānaṃ parikkhayo dissati, handāhaṃ yathāladdhena

deyyadhammena parittena vā vipulena vā dānameva dadeyyaṃ, yenāhaṃ āyatim dānapāramiyā matthakaṃ pāpuṇissāmi”ti. So yathāladdhena dānaṃ deti muttacāgo payatapāṇi vosaggarato yācayogo dānasamvibhāgarato. Evaṃ mahāsattassa **catuttho dānavinibandho** hato hoti vihato samucchinnō. Evaṃ ye ye dānapāramiyā vinibandhabhūtā anattā, tesāṃ tesāṃ yathārahaṃ paccavekkhitvā paṭivinodanaṃ upāyo. Yathā ca dānapāramiyā, evaṃ sīlapārami-ādisupi datṭhabbaṃ.

Api ca yaṃ mahāsattassa Buddhānaṃ attasanniyyātanaṃ, taṃ sammadeva sabbapāramīnaṃ sampādanūpāyo. Buddhānaṃ hi attānaṃ niyyātetvā ṭhito mahāpuriso tattha tattha bodhisambhārapāripūriyā ghaṭento vāyamanto sarīrassa sukhūpakaraṇānaṃ upacchedakesu dussahasupi kicchesu¹ durabhisambhavesupi sattasaṅkhārasamupanītesu anattasesu tibbesu pāṇaharesu “ayaṃ mayā attabhāvo Buddhānaṃ pariccatto, yaṃ vā taṃ vā ettha hotū”ti taṇnimittaṃ na kampati na vedhati īsakampi aññathattaṃ na gacchati, kusalārambhe aññadatthu acalādhiṭṭhānova hoti, evaṃ attasanniyyātanaṃ etāsaṃ sampādanūpāyo.

Api ca samāsato katābhinihārassa attani sinehassa parisosanaṃ² paresu ca sinehassa parivaḍḍhanaṃ etāsaṃ sampādanūpāyo. Sammāsambodhisamadhiḡamāya hi katamahāpaṇidhānassa mahāsattassa yāthāvato pariḡānanaṃ sabbesu dhammesu anupalittassa attani sineho parikkhayaṃ pariyādānaṃ gacchati, mahākaruṇāsamāsevanena pana piyaputte viya sabbasatte sampassamānassa tesu mettākaruṇāsineho parivaḍḍhati, tato ca taṃtadavatthānurūpaṃ attaparasantānesu lobhadosamohavigamena vidūrīkatamacchariyādibodhisambhārapaṭipakkho mahāpuriso dāna piyavacana atthacariyā samānattatāsaṅkhātehi catūhi saṅgahavatthūhi caturadhiṭṭhānānugatehi accantaṃ janassa saṅgahakaraṇena upari yānattaye avatāraṇaṃ paripācanaṃ karoti.

Mahāsattānaṃ hi mahākaruṇā mahāpaññā ca dānena alaṅkatā, dānaṃ piyavacanena, piyavacanaṃ atthacariyāya, atthacariyā samānattatāya

1. Kiccesu (Si)

2. Pariyādānaṃ (Ka)

alaṅkatā saṅgahitā ca. Tesam sabbepi satte attanā nibbisese katvā bodhisambhāresu paṭipajjantānaṃ sabbattha samānasukhadukkhātāya samānattatāya siddhi. Buddhabhūtānampi ca teheva catūhi saṅgahavatthūhi caturadhiṭṭhānaparipūrītābhivuddhehi janassa accantikasaṅgahakaraṇena abhivinayanam¹ sijjhati. Dānaṃ hi Sammāsambuddhānaṃ cāgādhiṭṭhānena paripūrītābhivuddham, piyavacanam saccādhiṭṭhānena, atthacariyā paññādhiṭṭhānena, samānattatā upasamādhiṭṭhānena paripūrītābhivuddhā. Tathāgatānaṃ hi sabbasāvakapaccekabuddhehi samānattatā parinibbāne. Tatra hi nesam avisesato ekībhāvo. Tenevāha “natthi vimuttiyā nānattan”ti. Honti cettha—

“Sacco cāgī upasanto, paññavā anukampako.
Sambhatasabbasambhāro², kam nāmattham na sādhave.

Mahākāruṇiko Satthā, hitesī ca upekkhako.
Nirapekkho ca sabbattha, aho acchariyo Jino.

Viratto sabbadhammesu, sattesu ca upekkhako.
Sadā sattahite yutto, aho acchariyo Jino.

Sabbadā sabbasattānaṃ, hitāya ca sukhāya ca.
Uyyutto akilāsū ca, aho acchariyo Jino”ti.

Kittakena kālena sampādananti? Heṭṭhimena tāva paricchena cattāri asaṅkhyeyyāni mahākappānaṃ satasahassaṇca, majjhimena aṭṭha asaṅkhyeyyāni mahākappānaṃ satasahassaṇca, uparimena pana soḷasa asaṅkhyeyyāni mahākappānaṃ satasahassaṇca. Ete ca bhedā yathākkamaṃ paññādhikasaddhādhikavīriyādhikavasena nātābbā. Paññādhikānaṃ hi saddhā mandā hoti paññā tikkhā, saddhādhikānaṃ paññā majjhimā hoti, vīriyādhikānaṃ paññā mandā, paññānubhāvena ca sammāsambodhi adhigantabbāti **Aṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ.

Apare pana “vīriyassa tikkhamajjhimamudubhāvena bodhisattānaṃ ayaṃ kālavibhāgo”ti vadanti. Avisesena pana vimutti-paripācanīyānaṃ dhammānaṃ tikkhamajjhimamudubhāvena yathāvuttakālabhedena bodhisambhārā tesam pāripūrim gacchantīti tayopete kālabhedā yuttātipi vadanti³. Evaṃ

1. Abhinivesanaṃ (Sī) 2. Sambhavo sabbasambhāro (Sī) 3. Vadanti eva (Ka)

tividhā hi bodhisattā abhinīhārakkhaṇe bhavanti
 ugghaṭitaññūvipañcitaññūneyyabhedena. Tesu yo ugghaṭitaññū, so
 Sammāsambuddhassa sammukhā catuppadikaṃ gātham suṇanto gāthāya
 tatiyapade apariyosite eva chahi abhiññāhi saha paṭisambhidāhi arahattam
 adhigantum samatthūpanissayo hoti, sace sāvakabodhiyaṃ adhimutto siyā.

Dutiyo Bhagavato sammukhā catuppadikaṃ gātham suṇanto apariyosite
 eva gāthāya catutthapade chahi abhiññāhi arahattam adhigantum
 samatthūpanissayo hoti, yadi sāvakabodhiyaṃ adhimutto siyā.

Itaro pana Bhagavato sammukhā catuppadikaṃ gātham sutvā
 pariyosītāya gāthāya chahi abhiññāhi arahattam pattum samatthūpanissayo
 hoti.

Tayopete vinā kālabhedena katābhinīhārā Buddhānam santike
 laddhabyākaraṇā ca anukkamena pāramiyo paripūrentā yathākkamaṃ
 yathāvuttābhedenā kālena sammāsambodhiṃ pāpuṇanti. Tesu tesu pana
 kālabhedesu aparipuṇṇesu te te mahāsattā divase divase
 Vessantaradānasadisam mahādānam dentāpi tadanurūpe
 sīlādisabbapāramidhamme ācinantāpi pañca mahāpariccāge pariccajantāpi
 ñātattacariyā lokattacariyā Buddhatthacariyā paramakoṭiṃ pāpentāpi
 antarā ca Sammāsambuddhā bhavissantīti netam ṭhānam vijjati. Kasmā?
 Ñāṇassa aparipaccanato Buddhakāradhammānam apariniṭṭhānato.
 Paricchinnakālanipphāditaṃ viya hi sassam yathāvuttakālaparicchedenā
 parinipphādita sammāsambodhi tadantarā sabbussāhena vāyamantenāpi na
 sakkā adhigantunti pāramipāripūri yathāvuttakālavisesena sampajjātīti
 veditabban.

Ko ānisaṃsoti? Ye te katābhinīhārānam bodhisattānam—

“Evaṃ sabbaṅgampannā, bodhiyā niyatā narā.
 Saṃsaram dīghamaddhānam, kappakoṭisatehipi.

Avīcimhi nuppajjanti, tathā lokantaresu ca.
 Nijjhāmataṇhā khuppipāsā, na honti Kālakañjikā.

Na honti khuddakā pāṇā, upapajjantāpi duggatim.
 Jāyamānā manussesu, jaccandhā na bhavanti te.
 Sotavekallatā natthi, na bhavanti mūgapakkhikā.
 Itthibhāvaṃ na gacchanti, ubhatobyañjanapaṇḍakā.
 Na bhavanti pariyāpannā, bodhiyā niyatā narā.
 Muttā ānantarikehi, sabbattha suddhagocarā.
 Micchādiṭṭhim na sevanti, kammakiriyadassanā.
 Vasamānāpi saggesu, asaññaṃ nūpapajjare.
 Suddhāvāsesu devesu, hetu nāma na vijjati.
 Nekkhammaninnā sappurisā, viśamyuttā bhavābhavē.
 Caranti lokatthacariyāyo, pūrenti sabbapāramī¹—

evam saṃvaṇṇitā ānisaṃsā, ye ca “sato sampajāno Ānanda bodhisatto
 Tusitā kāyā cavitvā mātukucchim okkamati”ti-ādinā² soḷasa
 acchariyabbhutadhammappakārā, ye ca “sītaṃ byapagataṃ hoti, uṇhaṃca
 upasammati”ti-ādinā³ “jāyamāne kho Sāriputta bodhisatte ayaṃ dasasahassī
 lokadhātu saṅkampati sampakampati sampavedhati”ti-ādinā⁴ ca dvattiṃsa
 pubbanimittappakārā, ye vā panaññepi bodhisattānaṃ
 adhippāyasamijjhanam kammādīsu vasībhāvoti evamādayo tattha tattha
Jātakabuddhavaṃsādīsu dassitākārā ānisaṃsā, te sabbepi etāsaṃ ānisaṃsā.
 Tathā yathānidassitabhedā alobhādosādiguṇayugalādayo cāti veditabbā.

Api ca yasmā bodhisatto abhinīhārato paṭṭhāya sabbasattānaṃ pitusamo
 hoti hitesitāya, dakkhiṇeyyako garu bhāvanīyo paramaṇca puñṇakkhettaṃ
 hoti guṇavisesayogena, yebhuyyena ca manussānaṃ piyo hoti,
 amanussānaṃ piyo hoti, devatāhi anupālīyati,
 mettākaruṇāparibhāvitasantānatāya vāḷamigādīhi ca anabhibhavanīyo hoti,
 yasmim yasmiṇca sattanikāye paccājāyati, tasmim tasmim uḷārena vaṇṇena
 uḷārena yasena uḷārena sukhena uḷārena balena

1. Abhi-Ṭṭha 1. 72; Jātaka-Ṭṭha 1. 53; Apadāna-Ṭṭha 1. 55 piṭṭhādīsu.

2. Ma 3. 161; Dī 2. 10 piṭṭhesu.

3. Khu 4. 313 piṭṭhe.

4. Ma 3. 161; Dī 2. 13 piṭṭhādīsu.

uḷārena ādhīpateyyena aññe satte abhibhavati puññavisesayogato.

Appābādho hoti appātāṅko, suvisuddhā cassa saddhā hoti suvisadā, suvisuddham vīriyam, satisamādhīpaññā suvisadā, mandakilesa hoti mandadaratho mandaparilāho, kilesānaṃ mandabhāveneva suvaco hoti padakkhiṇaggāhī, khamo hoti sorato, sakhilo hoti paṭisanthārakusako, akkodhano hoti anupanāhī, amakkhī hoti apaḷāsī, anissukī hoti amaccharī, asaḥho hoti amāyāvī, athaddho hoti anātimānī, asāraddho hoti appamatto, parato upatāpasaho hoti paresaṃ anupatāpī, yasmiṃca gāmakhette paṭivasati, tattha sattānaṃ bhayādayo upaddavā yebhuyyena anuppannā nuppajjanti, uppannā ca vūpasammanti, yesu ca apāyesu uppajjati, na tattha pacurajano viya dukkhena adhimattaṃ piḷiyati, bhiyyoso mattāya saṃvegamāpajjati. Tasmā mahāpurisassa yathārahaṃ tasmim tasmim bhava labbhamānā ete sattānaṃ pitusamatādakkiṇeyyatādayo guṇavisesā ānisaṃsāti veditabbā.

Tathā āyusampadā rūpasampadā kulasampadā issariyasampadā ādeyyavacanatā mahānubhāvatāti etepi mahāpurisassa pāramīnaṃ ānisaṃsāti veditabbā. Tattha **āyusampadā** nāma tassaṃ tassaṃ upapattiyaṃ dīghāyukatā ciraṭṭhitikatā, tāya yathāraddhāni kusalasamādānāni pariyoṣāpeti, bahuñca kusalaṃ upacinoti. **Rūpasampadā** nāma abhirūpatā dassanīyatā pāsādikatā, tāya rūpappamāṇānaṃ sattānaṃ pasādāvaho hoti sambhāvanīyo. **Kulasampadā** nāma uḷāresu kulesu abhinibbatti, tāya jātimaḍādimadamattānampi upasaṅkamanīyo hoti payirupāsānīyo, tena te nibbisevane karoti. **Issariyasampadā** nāma mahāvibhavatā mahesakkhatā mahāparivāratā ca, tāhi saṅgaṇhitabbe catūhi saṅgahavatthūhi saṅgaṇhitum niggahetabbe dhammena niggahetuñca samattho hoti.

Ādeyyavacanatā nāma saddheyyatā paccayikatā, tāya sattānaṃ pamāṇabhūto hoti, alaṅghanīyā cassa āṇā hoti. **Mahānubhāvatā** nāma ānubhāvamahantatā, tāya parehi na abhibhūyati,

sayameva pana pare aññadatthu abhibhavati dhammena samena
yathābhūtaguṇehi ca, evamete āyusampadādayo mahāpurisassa pāramīnaṃ
ānisaṃsā, sayañca aparimāṇassa puññasambhārassa parivuḍḍhihetubhūtā
yānattaye sattānaṃ avatāraṇassa paripācanassa ca kāraṇabhūtāti veditabbā.

Kim phalanti? Samāsato tāva Sammāsambuddhabhāvo etāsaṃ phalaṃ,
vitthārato pana dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇa asīti-anubyañjana
byāmappabhādi-anekaguṇagaṇasamujjalarūpakāyasampatti adhiṭṭhāna
dasabalacatuvesārajjacha-asādhāraṇañña
aṭṭhārasāveṇikabuddhadhammappabhuti
anantāparimāṇaguṇasamudayopasobhinī dhammakāyasirī. Yāvata pana
Buddhaguṇā ye anekhipi kappehi Sammāsambuddhenāpi vācāya
pariyosāpetuṃ na sakkā, idametāsaṃ phalaṃ. Vuttañcetam¹—

“Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ,
Kappampi ce aññamabhāsamaṇo.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā”ti².

Evamettha pāramīsu pakiṇṇakakathā veditabbā.

Yaṃ pana Pāliyaṃ “**datvā dātabbakaṃ dānaṃ**”ti-ādinā sabbāpi pāramī
ekajjhaṃ dassetvā parato “**kosajjaṃ bhayato disvā**”ti-ādinā
pariyosānagāthādvayaṃ vuttaṃ, taṃ yehi vīriyārambhamettābhāvanā
appamādavahārehi yathāvuttā Buddhakāraḍhammā visadabhāvaṃ gatā
sammāsambodhisankhātā ca attano vimutti paripācitā, tehi veneyyānampi
vimutti-paripācanāya ovādadānatthaṃ vuttaṃ.

Tattha **kosajjaṃ bhayato disvā, vīriyārambhaṇca khematoti** iminā
paṭipakkhe ādinavadassanamukhena vīriyārambhe ānisaṃsaṃ dasseti.
Āraddhavīriyā hothāti iminā vīriyārambhe niyojeti. Yasmā ca—

“Sabbapāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadā.
Sacittapariyodapanaṃ, etaṃ Buddhāna sāsanaṃ”ti³—

1. Vuttañcetam Bhagavatā (Sī)

2. Dī-Ṭṭha 1. 257; Dī-Ṭṭha 3. 61; Ma-Ṭṭha 3. 289; Udāna-Ṭṭha 305;
Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 9 piṭṭhādīsu.

3. Khu 1. 41; Dī 2. 42; Khu 10. 37, 68 piṭṭhesu.

saṅkhepato, vitthārato pana sakalena Buddhavacanena pakāsītā sabbāpi sampattiyo ekanteneva sammappadhānādhiṇā, tasmā Bhagavā vīriyārambhe niyojetvā “**esā Buddhānusāsani**”ti āha.

Tatrāyaṃ saṅkhepattho—yvāyaṃ sabbasaṃkilesamūlabhāvato sabbānatthavidhāyakanti kosajjaṃ bhayato tappaṭipakkhato catūhi yogehi anupaddavabhāvasāadhanato vīriyārambhañca khemato disvā adhisīlasikkhādisampādanavasena vīriyassa ārambho sammappadhānānuyogo, tattha yaṃ sammadeva niyojanaṃ “āraddhavīriyā hothā”ti, esā Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ anusāsani anusīṭṭhi ovādoti. Sesagāthāsupi imināva nayena attho veditabbo.

Ayaṃ pana viseso—**vivādanti** viruddhavādaṃ, chavivādavatthuvasena vivadananti attho. **Avivādanti** vivādapaṭipakkhaṃ mettāvacīkammaṃ, mettābhāvanaṃ vā. Atha vā **avivādanti** avivādahetubhūtaṃ chabbidhaṃ sāraṇīyadhammaṃ. **Samaggā**ti avaggā, kāyena ceva cittena ca sahitā aviramitā aviyuttāti attho. **Sakhilā**ti sakkilā mudusilā, aññaṃaññaṃhi muduhadayāti attho. **Esā buddhānusāsani**ti ettha sabbena sabbhaṃ vivādamanupagamma yadidaṃ chasāraṇīyadhammaparipūraṇavasena samaggavāse niyojanaṃ, esā Buddhānaṃ anusīṭṭhīti yojetabbaṃ. Samaggavāsaṃ hi vasamānā sīladiṭṭhisāmaññaṃgatā avivadamānā sukheneva tisso sikkhā paripūressantīti Satthā samaggavāse niyojanaṃ attano sāsanti dassesi.

Pamādanti pamajjanaṃ, kusalānaṃ dhammānaṃ pamussanaṃ akusalesu ca dhammesu cittavosaggaṃ. Vuttañhetam “tattha katamo pamādo, kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu vā kāmaguṇesu cittassa vosaggo vosaggānuppadānaṃ kusalānaṃ vā dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhattachandatā nikkhattadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ -pa- yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ, ayaṃ vuccati pamādo”ti¹.

Appamādanti appamajjanaṃ, taṃ pamādassa paṭipakkhato veditabbaṃ. Atthato hi appamādo nāma satiyā avippavāso, “satiyā avippavāso”ti

1. Abhi 2. 38, 191, 363 piṭṭhesu.

ca niccaṃ upaṭṭhitāya satiyā evetaṃ nāmaṃ. Apare pana “satisampajaññappadhānā tathā pavattā cattāro arūpino khandhā appamādo”ti vadanti. Yasmā pana appamādabhāvanā nāma visum ekā bhāvanā natthi. Yā hi kāci puññakiriyā kusalakiriyā, sabbā sā appamādabhāvanātveva veditabbā.

Visesato pana vivaṭṭūpanissayaṃ saraṇagamanam kāyikavācasikasamvaraṇca upādāya sabbā sīlabhāvanā sabbā samādhibhāvanā sabbā paññābhāvanā sabbā kusalabhāvanā anavajjabhāvanā appamādabhāvanā. “Appamādo”ti hi idaṃ padaṃ mahantaṃ atthaṃ dīpeti, mahantaṃ atthaṃ pariggahetvā tiṭṭhati, sakalampi Tepitakaṃ Buddhavacanaṃ āharitvā appamādapadassa atthaṃ katvā kathento dhammakathiko “atitthena pakkhando”ti na vattabbo. Kasmā? Appamādapadassa mahantabhāvato. Tathā hi Sammāsambuddho Kusinārāyaṃ yamakasālānamantare parinibbānasamaye nipanno abhisambodhito paṭṭhāya pañcacattālīsāya vassesu attanā bhāsitaṃ dhammaṃ ekeneva padena saṅgahetvā dassento “appamādena sampādetthā”ti¹ bhikkhūnaṃ ovādamadāsi. Tathā cāha “seyyathāpi bhikkhave yāni kānici jaṅgamānaṃ pāṇānaṃ padajātāni, sabbāni tāni hatthipade samodhānaṃ gacchanti, hatthipadaṃ tesam aggamakkhāyati yadidaṃ mahantattena, evameva kho bhikkhave ye keci kusalā dhammā, sabbe te appamādamūlakā appamādasamosaraṇā, appamādo tesam aggamakkhāyati”ti². Tattha appamādabhāvanaṃ sikhāppattaṃ dassento Satthā “**bhāvetthaṭṭhaṅgikaṃ maggan**”ti āha.

Tassattho—yo esa sīlādikhandhattayasaṅgaho sammādiṭṭhipubbaṅgamo sammādiṭṭhi-ādīnaṃyeva aṭṭhannaṃ aṅgānaṃ vasena aṭṭhaṅgiko ariyamaggo, taṃ bhāvettha attano santāne uppādettha. Dassanamaggamatte aṭṭhatvā upari tiṇṇaṃ maggānaṃ uppādanavasena vaḍḍhetha³, evaṃ vo appamādabhāvanā sikhāppattā bhavissatīti. **Esā Buddhānusāsani**ti yadidaṃ kusalesu dhammesu appamajjanaṃ, taṇca ussukkāpetvā ariyamaggassa bhāvanā esā Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ anusitṭhi ovādoti.

1. Dī 2. 128 piṭṭhe.

2. Ma 1. 242 piṭṭhe thokaṃ visadisam.

3. Ghaṭetha (Sī)

Iti Bhagavā arahattanikūṭeneva Cariyāpiṭakadesanaṃ niṭṭhāpesi. **Itthaṃ sudanti**-ādīsu **itthanti** kappe ca satasahasseti-ādinā¹ pakārena. **Sudanti** nipātamattaṃ. **Bhagavāti** bhāgyavantatādīhi kāraṇehi Bhagavā. **Attano pubbacariyanti** purimāsu Akittipaṇḍitādijātīsu attano paṭipattidukkarakiriyaṃ. **Sambhāvayamānoti** hatthatale āmalakaṃ viya sammadeva pakāseto. **Buddhāpadāniyaṃ nāmāti** Buddhānaṃ purāṇanakammaṃ porāṇaṃ dukkarakiriyaṃ adhikicca pavattattā desitattā Buddhāpadāniyanti evaṃnāmaṃ. **Dhammapariyāyanti** dhammadesanaṃ dhammabhūtaṃ vā kāraṇaṃ. **Abhāsittāti** avoca. Yaṃ panettha na vuttaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayattā uttānatthattā ca na vuttanti veditabbaṃ.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca—

Visuddhacarito² Satthā, Buddhacariyāya pāragū.
Sabbacariyāsu³ kusalo, lokācariyo anuttaro.

Yaṃ acchariyadhammānaṃ, sabbamacchariyātigo.
Attano pubbacariyānaṃ, ānubhāvavibhāvanaṃ.

Desesi nātho **Cariyā-piṭakaṃ** yañca tādino.
Dhammasaṅgāhakā therā, saṅgāyimsu tatheva ca.

Tassa atthaṃ pakāsetuṃ, Porāṇattakathānaṃ.
Nissāya yā samāradhā, atthasaṃvaṇṇanā mayā.

Yā tattha paramatthānaṃ, niddhāretvā yathārahaṃ.
Pakāsanā **Paramattha-dīpanī** nāma nāmato.

Sampattā pariniṭṭhānaṃ, anākulavinicchayā.
Sādhikāyaṭṭhavisāya, Pāliya bhāṇavārato.

Iti taṃ saṅkharontena, yaṃ taṃ adhigataṃ mayā.
Puññaṃ tassānubhāvena, Lokanāthassa sāsaṇaṃ.

1. Khu 4. 385 piṭṭhe.

2. Visuddhacariyako (Ka)

3. Buddhacariyāsu (Ka)

Ogāhetvā visuddhāya, sīlādipaṭṭipattiyā.
 Sabbepi dehino hontu, vimuttirasabhāgino.
 Ciraṃ tiṭṭhatu lokasmiṃ, Sammāsambuddhasāsanāṃ.
 Tasmīṃ sagāravā niccaṃ, hontu sabbepi pāṇino.
 Sammā vassatu kālena, devopi jagatīpati.
 Saddhammanirato lokaṃ, dhammeneva pasāsātūti.

Iti Badaratitthavihāravāsīnā Ācariyadhammapālena katā

Cariyāpiṭakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cariyāpiṭakatṭhakathāya

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akataññunā	122	Atthakāmo	195
Akampi	81	Atthavasam	63
Akampitam	81	Adaṁ	38
Akāruṇā	172	Adhikāro	275
Akiñcane	79	Adhiṭṭhāya	118, 170
Akkhobham	48	Anagāriyam	188
Agamu	89	Anapekkhā	131
Aggivegabhayā	226	Anapekkho	179
Aṅge	170	Anariyo	139
Acetanā	102	Anavatthāya	188
Accayena	209	Anavassutā	34
Acchariyam	88	Anisamma	188
Acchādanam	55	Anukūlamhi	153
Acchi	221	Anucchavo	38, 112
Acchindanto	255	Anuppattiyā	45
Ajjhogāhetvā	21	Anubrūhayim	178
Añjanasavhayam	36	Anubhontu	74
Aññathattam	113	Anurakkhaparijano	163
Ataṇḍulam	184	Anulimpitvā	216
Atikkhayam	230	Anuvisaṭo	161
Ativattati	223	Anussarim	134
Atītāsu	76	Anūnatam	214
Atelam	24	Anolaggo	24
Attānam	230	Antare	16
Atthakāmā	212	Andhībhūtam	204
Atthakāminī	211	Annam	55

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anvaddhamāse	81	Avañcanā	227
Apagato	184	Avamānitam	141
Apaccāso	45	Avikampamānā	200
Apatanā	227	Avijānato	137
Aparājitaṃ	29	Aviññāya	102
Apare	260	Avivādam	325
Apābhatam	107	Avītarāgo	199
Appakam	260	Avuṭṭhiko	36
Appabhe	191	Avedum	239
Appasadde	132	Asamsi	222
Abbocchinnam	55	Asaṅkhiye	12
Abravim	67	Asaññato	188
Abhave	263	Asaṇṭhitam	81
Abhāsitta	327	Asuñño	91
Abhijātam	211	Asesato	45
Abhinikkhami	131	Assatthakālam	144
Abhinimmito	249	Assamam	91, 153
Abhinivissatha	104	Aham	161
Abhivassatha	232	Ahu	79
Abhisapi	153	Ahorattānam	209
Abhisiñcitvā	216		
Amaccamaṇḍalam	257	[Ā]	
Amanussake	142	Āgā	72
Amānusaṃ	75	Ācarim	25
Amuccatha	137	Āturo	45
Ayasesu	261	Ādeti	43
Ayācissam	86	Āmantayī	165
Ayogharamhi	189	Āmantayitvā	91
Alakkamālī	200	Ārādhaniyam	56
Alampāyano	122	Ārāmaṃ	181

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[U - Ū]	
Āropanaṃ	234	Uddharitvāna	70
Āvāsiko	200	Upagacchāmi	29
Āvuṇṇitvā	243	Upaṭṭhito	159
Āsayāṃ	107	Upatthaddho	251
Āsivisena	237	Upadduto	139
Āhu	68	Upadhārayi	112
Āḷake	113	Upapajjatha	72
[I]		Uparigaṇḡāya	142
Icchakaṃ	184	Upavassatha	105
Icchasi	246	Upavuṭṭha-uposathaṃ	128
Icchāmi	56	Upaharanti	261
Itthaṃ	327	Upāgato	36
Itthīsaḡassassa	200	Upāgami	163
Iddhaṃ	179	Upāgamuṃ	132
[U]		Upāvisiṃ	108
Ukkaṭṭhamajjhima	191	Uppatitvā	108
Ukkaṇṭhito	191	Ubbiddha	88
Ukkipantaṃ	195	Uragādhībhu	170
Uggaṭāpano	149	Ūrukkhambho	164
Ugghaṭṭapādaṃ	33	[E]	
Uṭṭhehi	70	Ekacciyo	146
Uṇhe	229	Ekamānasā	194
Uttamaṇḡaṃ	237	Ekarāḡā	200
Uttariyaṃ	191	Ekasāsani	134
Uttasati	251	Ekākiyo	88
Udakaṃ	50	Ekodibhūto	50
Udakaṇḡalī	96	Enti	88
Udicca	239	Erakavāṭayuttā	34
		Esati	56

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Ocināyatu	211	Kāmaduhā	33
Otthaṭaṃ	204	Kāmito	181
Odapattakiyā	133	Kāyaṃ	109
Orā	221	Kāraṃ	30
Oruyha	96	Kāraṇā	73
Olīno	25	Kāraṇikā	185
Ohadeti	139	Kāsuyā	256
Ohāya	226	Kāhāmi	140
[Ka]		Kicchāladdhaṃ	211
Kaṅkhī	50	Kīḷeti	122
Kaṭukam	188	Kuñjaro	111
Kaṭhinam	195	Kuṇapena	139
Kaṭhinabhūmiyā	29	Kuppeyyam	161
Kaṭṭhapuñjo	108	Kulalassenakā	229
Kaṇṇabherim	86	Kulavare	202
Kaṇḥavattani	225	Kule	132
Kadariyo	158	Kusalatthiko	53
Kanakasannibhā	131	Kuhakam	185
Kapaṇikā	114	Kuhaṇatāpaso	181
Kappe	9, 12	Kevalam	109
Kamo	270	Koṭṭeyyum	113
Kampito	24	Kovido	181
Kammāyatanāni	188	[Kha]	
Karaṇam	144	Khattiyo	64
Karattale	243	Kharā	172
Karuṇam	88	Khippam	108
Kalyāṇapaṭibhānavā	181	Khīṇe	79
Kasimā	199	Khīyatha	229
Kātave	226	Khettaṃ	30

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ca]	
Gajam	38	Catuvāhiṃ	86
Gajaṅgalāyaṃ	200	Catussadam	199
Gaṇe	132	Catussālam	54
Garū	161	Candaṃ	104
Gavaṃ	86	Campeyyako	125
Gāmaṇī	200	Carati	234
Gāmaṇḍalā	260	Carātu	200
Gālhabandhanaṃ	186	Caritaṃ	17
Gini	137	Cāgo	223
Gimhasamaye	225	Cātummahāpathe	87
Gihidhamme	195	Cittarūpaṃ	87
Guṇavā	163	Cittānuvattanto	128
Guṇasampatti	275	Cintayi	128
Guṇasampanno	181	Cintitasannibho	128
Guṇena	111	Cintento	66
Gopaye	153	Ceṭake	133
[Gha]		[Cha - Ja]	
Ghāsaṇetu	107	Chaddetvā	205
Ghorataṇe	191	Chattaṃ	211
Ghoraviso	170	Chandaṭā	275
[Ca]		Chamhi	200
Cakkavattī	40	Chavaṭṭhikaṃ	260
Cakkhupathāni	68	Chātaṇko	36, 43
Cajamāno	97	Chārikaṃ	128, 153
Cajitvā	144	Chinnabandhu	131
Cajeyyaṃ	122	Chekācariyaṃ	112
Caṇḍoraṇaṃ	114	Chetvāna	180
Catuppathe	170	Jaṭilahlīṭā	185
Catummukhaṃ	54	Jaṭilo	149

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]		[Ta - Tha]	
Janayitvāna	62	Tiroselaṃ	74
Jalitaṃ	108	Tuccho	106
Jahitvāna	24	Tuttavegahataṃ	204
Jātisu	76	Tuttehi	200
Jānamāno	45	Tumūlo	86
Jānāhi	50	Tulābhūto	261
Jīvitavuttikāraṇā	184	Tejena	79
Jutindharaṃ	211	Thalaṃ	212
Jeṭṭho	160	[Da]	
[Jha - Ña]		Dakāsaya	138
Jhāpaye	172	Dakkhiṇanucchavaṃ	106
Jhāpento	226	Dakkhiṇabāhu	66
Ñatvā	63	Dakkhiṇassa	87
[Ta]		Dakkhiṇeyye	62
Tathaṃ	66	Dajjā	106
Tapatejena	24	Daḍḍamuggarapāṇino	172
Tapassi	199	Datvāna	62
Tapassino	57	Dadamānassa	73
Tappetvā	45	Dandhayi	70
Tasitaṃ	33	Dayito	181
Tasitavedhito	164, 226	Darīsaya	220
Tasitā	226	Dasakusalakammapathe	255
Tasito	43, 144	Dāṭhāvudho	170
Tasissati	166	Dātave	105
Tāso	211	Dānabalā	103
Tidivābhibhū	24	Dānāni	105
Tipukaṇṇapiṭṭho	200	Dālayitvā	188
Tibbaṃ	199	Diṭṭhaṃ	223
Tirokuṭṭaṃ	74	Dinnadānassa	73

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Na]	
Dinnavarā	77	Naggo	43
Dibbā	99	Naṭṭā	202
Dibbāni	74	Nadīkūle	220
Disvāna	131	Nayantiyā	134
Dukkheṇa	190	Naradevehi	46
Dubbhikkho	36	Naro	143
Dummedhagocarō	137	Nāgasahassānaṃ	113
Durannayo	100	Nānākaṭṭhe	108
Dussa	107	Nānājanasamākule	170
Dentassa	73	Nikkhanto	62
Devalokaṃ	117	Nikkhamitvāna	89
Dessā	77, 135	Nikhaṇī	256
Dessiyo	73	Nigame	256
Dvijivho	170	Niggaṇḥim	134
[Dha]		Nicayo	44
Dhaññaṃ	36	Nicchubhamānānaṃ	86
Dhanaṃ	93	Nindisuṃ	214
Dhanikehi	142	Nipakā	132
Dhanimā	199	Nipati	156
Dhanena	45	Nippīlayanto	133
Dhammacāriṃ	128	Niplavitaṃ	146
Dhammapariyāyaṃ	327	Nibbāpetvāna	161
Dhammo	223	Nimantiṃsu	204
Dharaṇīruhaṃ	77	Nimi	52
Dhārehi	194	Nimminiṃ	147
Dhiti	223	Niyyātayim	246
Dhuraṃ	159	Nirākule	132
Dhure	159	Nirāmagandho	50
Dhūmaketu	137	Nirālayā	131
		Nivārayim	136

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nisedhayitvā	185	Patikuṭati	204
Nekkhammaṃ	131	Patitaṃ	178
Nekkhammābhirato	194	Patthayāno	25
Nhāpetvā	216	Pathato	162
[Pa]		Pathavī-uppatanaṃ	122
Pakampatha	103	Padesikā	175
Pakuppeyyaṃ	113	Padese	142
Pakkhittayoghare	191	Pabbajim	188
Pakkho	212	Pabbajjā	275
Paccayaṃ	82	Pabbājesuṃ	84
Paccūhā	99	Pabbhāre	138
Pajjaṃ	50	Pabhijjeyya	140
Pajjunno	230	Pabhindeyyaṃ	122
Pañjalikā	179	Pamaddī	137
Paṭikkamāmi	63	Pamādaṃ	325
Paṭigūhāmi	83	Pamilāpetvā	243
Paṭidissare	74	Pamocaya	231
Paṭipādayi	33	Pamocayim	156
Paṭimuñcati	69	Parakkare	137
Paṭiyādettha	105	Parantihi	184
Paṭivedayi	111	Paramasīlasamāhito	141
Paṭivedenti	88	Paralokahetu	70
Paṭissuṇitvā	246	Paraheṭṭhanavivajjito	104
Paṭṭanaṃ	29	Parākari	69
Paṇayeyya	188	Parāmasi	237
Paṇḍaraṃ	211	Parikireyyuṃ	69
Paṇḍicayaṃ	211	Parikkhāya	112
Patarā	239	Parikkhārā	175
		Paridahissati	43
		Paridevante	101

Paḍānukkamo	Piṭṭhaṅko	Paḍānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paripīlito	142	Pāpassa	186
Paripūrito	67	Pāpā	69
Paripūretum	45	Pāpo	158
Paribhāsetvā	153	Pāraṃ	221
Parimocayum	226	Pāramiyo	269
Parivāretvā	251	Pāvako	225
Parihīnassa	129	Pāsasatehi	200
Pare	62	Pāhunāgataṃ	237
Paropaññāsavassāni	233	Piyāppiyena	161
Pavakkhissam	20	Puññatthiko	238
Pavaḍḍhakāyo	138	Puṇṇamāse	81
Pavattayim	62	Punesanaṃ	24
Pavattetum	86	Pubbacariyaṃ	327
Pavattehi	184	Pubbajo	194
Pavanacārako	104	Pubbasālohitā	211
Pavane	88, 111	Pūtikuṇapasamputṇā	191
Pavedhayi	70	Pūrayitum	45
Pasadamigavarāhehi	251	Pettikasambhavaṃ	79
Pasannacitto	238	Porisādaṃ	163
Pasannamanasaṅkappo	96	Posanaṃ	191
Pasāsāmi	254	[Pha]	
Pahitā	194	Phalakūpapannā	34
Pahūtatejo	239	Phaline	88
Pākatikaṃ	113	Phītaṃ	179
Pātirūpā	161	Phoṭetvā	108
Pādāsi	70	[Ba]	
Pānaṃ	55	Balavā	138
Pāpaṃ	77	Bālamato	211
Pāpataro	69	Buddhānumatāni	188
Pāpayakkhassa	162		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]		[Ma]	
Buddhāpadāniyaṃ	327	Matthake	156
Bodhi	18	Maddiyā	214
Bodhiyaṃ	56	Maddiye	192
Bodhiyā	73	Madhusākaṃ	50
Brahārañṇe	21	Manujesu	50
Brahmaloke	50	Manussattaṃ	274
Brāhmaṇavaṇṇinā	107	Manorame	142
Brāhmaṇasannibho	96	Manthamānasmiṃ	137
[Bha - Ma]		Mahabbalo	41
Bhakkhayissasi	107	Mahāgamaṃ	30
Bhagavā	327	Mahājane	192
Bhaddakaṃ	138	Mahādānaṃ	62
Bhayato	131	Mahāyakkho	157
Bhava	263	Mahāmagge	170
Bhavābhava	20	Mahāyuddho	159
Bhijjatu	129	Mahārañṇā	117
Bhijjissati	166	Mahāsāle	202
Bhinde	161	Mahāsikhī	226
Bhisena	262	Mahiddhikaṃ	91
Bhīto	144	Mahiddhiko	157, 170
Bhīmadassano	138	Mahīpati	40
Bhīmaseno	137	Mahodake	146
Bheravo	86	Mātuposako	111
Bhesmā	159	Mānasaṃ	67
Bhojanaṃ	55	Mānusaṃ	65
Bhojaputtā	172	Mānusa	99
Maṅgalasampannaṃ	38	Māpayitvāna	54
Maccuno	180	Mālāvaccharaṃ	181
Mattikaṃ	79	Migānaṃ	146
		Mittadubbhimaṃ	147

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ra]	
Muccitvā	191	Rājā	36
Mutteti	139	Rājābhirājā	199
Muddhaphālanam	153	Rājuyyāne	132
Mettāya	251	Rājūpaṇṇe	256
[Ya]		Ropeti	30
Yakkho	139, 158	[La]	
Yajanā	62	Latṭhihato	200
Yaññatthe	243	Labhe	106
Yaññavāṭato	62	Lahu	139
Yathāpatthitam	141	Lābham	25
Yamasādhanaṃ	69	Lābhena	200
Yasaṃ	25	Liṅgasampatti	274
Yasasā	70	Luddā	172
Yasesu	261	Lokaṃ	204
Yasokaro	160	Lomahaṃsaṇaṃ	88
Yācakaṃ	38	Lohena	161
Yācaye	80	[Va]	
Yācayogena	57	Vatṭamanukkhapaṇaṃ	237
Yāpanamattakaṃ	118	Vanacaro	111
Yāpaya	66	Vaniṃ	68
Yiṭṭhaṃ	33	Vanibbake	45, 70
Yogena	156	Vanibbako	44
[Ra]		Vanibbato	68, 72
Rajagate	108	Varam	48
Rajabhūtaṃ	161	Vara	76
Rañño	163	Varuttame	77
Ratṭhavaḍḍhana	66	Vasamānayaṃ	186
Rattibhattaṃ	107	Vāto	77
Ramme	142	Vāmaṃ	66
Rājakiriyāni	186		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vāsaṃ	170	Sāmpīle	191
Vāsakāle	239	Sāṃvacchare	225
Vāsavena	199	Sāṃviggamānasā	260
Vāhane	146	Sāṃviggamānasō	67
Vikatthamānā	200	Sāṃvijim	178
Vicaranto	138	Sāṃsito	122
Vicintayim	29	Sakaṇṇātibhi	191
Vijjati	209	Sakabhuttā	62
Viññāya	112	Sakamattānaṃ	106
Viññū	140	Sakalaṃ	109
Vitathaṃ	66	Sakkena	249
Vinicchayaṃ	211	Sakhilā	325
Vinivijjhante	172	Saggagamanatthāya	118
Vindati	146	Saṅkati	200
Vipāko	188	Saṅkappaṃ	107
Vipinakānane	21	Saṅkappo	67
Vibhajja	188	Saṅkhipimsu	88
Vibhāvaya	211	Saṅgahavatthūhi	255
Viravante	192	Saṅgāmaṇijayuttamaṃ	38
Vilaggamajjhe	33	Saccaṃ	222
Vivādaṃ	325	Saccatejabalassito	232
Vivitte	142	Saccavācānurakkhiya	266
Vissuto	181	Sajanaṃ	191
Viharāmi	21	Satabhāgo	62
Vuḍḍhāpacāyī	181	Sattakkhattuṃ	103
Vegā	188	Sattarajjesu	48
Vejjaṃ	45	Sattarājapurohito	46
Vebhaṅgo	188	Satthāradassanaṃ	275
Vessānaṃ	79	Sadatthaṃ	137
Vessantaro	79	Sadātthuto	160

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saddāyanto	226	Saraṭṭhake	256
Sanantanam	50	Sarājake	179
Sanigamaṁ	191	Sarīrakiccaṁ	118
Sanegamā	179	Sarīrānugataṁ	113
Santaṁ	83	Sallapante	101
Santatto	24	Sallāpaṁ	89
Santi	227	Sallite	238
Santuṭṭho	107	Sasako	104
Sabalaṭṭhe	256	Sasatthahatthūpagataṁ	166
Sabbaṅgasobhanā	88	Sasāgarantaṁ	172
Sabbalokānukampako	157	Sahagahite	112
Sabbasamāgatānaṁ	200	Sahajā	134
Sabhāvaṁ	80	Sahadaṭṭho	237
Samako	261	Sahanto	141
Samaggaṁ	223	Sahāyā	202
Samaggā	325	Sahāyo	234
Samatiggayha	74	Sahorodhe	179
Samasādisaṁ	113	Sāgarūpamaṁ	48
Samāgatā	84	Sāmaññā	184
Samādānaṁ	38	Sārattagadhito	133
Samānayaṁ	108	Sāvayitvā	86
Samāpanno	211	Sāvayum	195
Samitto	157	Sāhukāraṁ	88
Samimhā	159	Sineruvanavaṭṭaṁsakā	81
Sambhāvayamāno	327	Sivayo	84
Sammānanāvamānane	267	Sīmantiṇīnaṁ	200
Sammāpaṇīdhī	188	Sīlaṁ	254
Sayambhum	29	Sīlaguṇaṁ	163
Saraṭṭhakaṁ	191	Sīlabalā	175
Saraṭṭhakā	179	Sīlabbataṁ	118

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sīlarakkhāya	113	Semi	118
Sīlavā	181	Seḷasitthisahassānaṃ	209
Sukhasamappite	117	[Ha]	
Sukhedhito	34	Hañchati	161
Suññe	21	Haṭṭhā	260
Suṇohi	20	Haṭṭho	67
Sutadhammo	163	Hadayabandhanaṃ	108
Suttapoto	104	Harātu	118
Subbhūru	33	Himsitaṃ	230
Sumāpaya	91	Hitakāmā	212
Sumāpayi	91	Hitesinaṃ	195
Suvāsitaṃ	202	Hitvā	50
Susamāhito	149	Hirīmā	181
Susāne	260	Hirīsukkaṃ	194
Susīlavā	131	Hirīsukkadhammajahito	184
Sussoṇi	33	Hīḷitā	140
Sūriyasantāpe	229	Hīnaṃ	191
Sūriyātape	178	Hutaṃ	33
Seṭṭhe	202	Hetu	274

Cariyāpiṭakatṭhakathāya

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akittikumārassa saṃviggo	21	Annapānādideyyadhammo	
Akittitittha	22	bahuko siyā	100
Akittidvāra	22	Apalitabhāvo	77
Aggamahesibhāvo	77	Apāyadukkha	131
Agginā anabhibhavanīyatta-		Appamādena sampādettha	326
kappaṭṭhiyaṭṭhānaṃ	228	Abrahmacariyā viramaṇassa	
Angapariccāga	97	phalaṃ	302
Acchariyabbhutadhammā		Abhayadāna	295
cattāro	281	Abhiṃjhāya viramaṇassa	
Ajjhattikadātabbavatthu	295	phalaṃ	302
Ajjhattikabalaṃ	280	Abhinīhārakkhaṇe	
Ajjhāsaya cha	282	bodhisattā tividdhā	321
Atthacariyā	181, 255	Abhinīhārassa paccayā	
Adinnādānā viramaṇassa		cattāro	277
phalaṃ	301	paṭhamahetu	278
Adosajjhāsaya	282	dutiyaḥetu	278
Adhikāra	16, 274	tatiyaḥetu	278
Adhiṭṭhānapāramī	27, 175	catutthaḥetu	278
Adhiṭṭhānapāramiyaṃ		Abhinīhārassa	
paccavekkhaṇānayo	292	lakkhaṇarasādīni	276
Adhiṭṭhānāni cattāri	314	Abhinīhārā aṭṭha	16, 274
Adhiṭṭhāniddhi	154	Amacca	257
Anunnatakucchibhāvo	77	Amanussā nāma ayo-	
Antarasaddassa atthuddhāro	16	gharena bhāyanti	190
Annadāna	295	Amaraṇadhammo nāma koci	
Annapānādideyyadhammaṃ		satto natthi	167
aparikkhayaṃ pasannacitto		Amohajjhāsaya	282
dadeyyaṃ	100		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Ariyiddhi	154
Ariyūpavādassa khamāpanaṃ	156
Alambatthanatā	77
Alobhajjhāsaya	282
Avatthānaṃ	282
Avidūrenidānaṃ	3
Asaṅkhyeyyakappāni cattāri	11
Asaṅkhyeyyakappaṣa	
paricchedā	12
Asaṅkhiya,asaṅkhyeyyānaṃ	
viseso	12
Asippassa ādīnavā	142-3
Assattho assāseyyaṃ	274

[Ā]

Ādeyyavacanatā	323
Āposamvaṭṭakappa	11
Ābhassara	11
Āmisadāna	295
Āyatanacariyā	17
Āyusampadā	323
Āvasatha	295
Āhārapariyeṭṭhimūlakadukkha	131

[I]

Ijjhati bhikkhave sīlavato	
cetopaṇidhivisuddhattā	286
Itthīnaṃ vasaṃ na	
gaccheyyaṃ	100
Itthī nāma brahmacariyassa	
malāṃ	90
Iddhiyo dasa	154
Iriyāpathacariyā	17
Issariyasampadā	323

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U - O]

Ugghaṭitaññū	321
Ugghaṭitaññūnaṃ	
dhammābhisamayo	321
Upanissayabalaṃ	280
Upapāramiyo dasa	312
Upasamādhittānaṃ ante	315
Upekkhāpāramī	27, 175
Upekkhāpāramiyaṃ	
paccavekkhaṇaṇayo	292-3
Uposathādhittānaṣsa aṅgaṇi	
cattāri	118
Ummaṅgo	282
Ussāho	282
Odapattikā	133-4

[Ka]

Kaṇhājina	81
Kapilavatthuto Rājagaha-	
nagaraṃ saṭṭhiyojanikaṃ	5
Kappa	11
Kappasaddassa atthuddhāro	9, 10
Kappaṣa sāsapūpamā	11
Kammavipākajiddhi	154
Kalyāṇamittassa lakkhaṇaṃ	280
Kālavibhāgo aparō nayo	320
Kālasampādanassa	
uparimāparicchedo	320
majjhimāparicchedo	320
hetṭhimāparicchedo	320

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kāḷakaṇṇivasantagehassa	
antarāyā tayo antepure	214
Kīḷanakaṃ anattūpasamhitaṃ	
pamādāvahaṃ dānaṃ na deti	
mahāpuriso	295
Kumbhīlā nimmiḷanti akkhīni	
mukhe vivaṭe	222
Kulasampadā	323
Kodhassa ādīnavā	136

[Kha]

Khantipāramiyaṃ	
paccavekkhaṇānayo	290-1
Khantipāramī	27, 175
Khīramūlassa sahaṣsaṃ	46
Khīrapānena sinehaṃ	
uppādeti	164

[Ga]

Gaṇha nāgaṃ, maṇiṃ me dehi	120
Gandhadāna	295
Garudhammassa ānisaṃsā	40
Garudhammāti vuccanti pañca	
sīlāni	39
Gāthā nava	2
Guṇavisesayuttaputtapaṭi-	
lābho	77
Guṇasampatti	16, 274

[Ca]

Cakkavattī	40
Catuvīsati Buddhānaṃ	
byākaraṇaṃ	14

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Cande sasalakkaṇaṃ	
kappaṭṭhiyaṃ	109, 168
Cariyā aṭṭha	17
Cāga	222
Cāgādhiṭṭhānaṃ	314-5-6
Cāgādhiṭṭhānaṃ majjhe	315
Cārittasīla	301
Cārittasīle paṭipattikkamo	
	303-4-5

Cittadukkhaṃ sarīradukkheṇa

tanukaṃ bhavēyya	95
Cīrakālabhāvanā	19

[Cha - Ja]

Chattupāhanadānassa	
nissando	30, 31, 33
Chandatā	16, 274
Chātakabhaya	37
Jambudīpatale hiraññasuvaṇṇaṃ	
jātaṃ nāgabhaveṇa	130
Jarā	131
Jātaveda	227
Jātamattova kathesi bodhisatto	
pacchimattabhava	
tīsu ṭhānesu	80
Jāti	131
Jālī	81
Jīvitadānaṃ dhammadāne	
saṅgahaṃ gacchati	300
Jīvitapariccāga	97

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ja - Ña]

Jetuttaranagarato Cetaraṭṭham	
tiṃsayojanikaṃ	88
Ñāṇacariyā	17
Ñāṇavipphāridhi	154

[Ta]

Tāpasānaṃ sapaṭhavacanāni	
	197-8-9, 200
Tiṇṇo tāreyyaṃ	274
Tiracchānayoniyaṃ nibbatti	
bodhisatto tiracchā-	
nānaṃ anuggaṇhanattham	104
Tejosamvaṭṭakappa	274

[Da]

Dasakusalakammapathadhammo	
pubbe pāturahosi	
imasmiṃ loke	160
Dātabbavattu duvidhaṃ	295
Dānaṃ tividhaṃ	295
Dānaṃ dadantena kammaṇca	
phalaṇca saddahitvā	
dātabbaṃ	240
Dāna	181, 255
Dāna-upapāramī	312
Dānaparamatthapāramī	312
Dānapāramī	35, 180, 312
Dānapāramiyā	
paṭipattikkamo	295-6-7-8-
	9,300
Dānapārami-ādīnaṃ	
paṭipakkhadhammā	294-5

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dānapārami-ādīnaṃ	
saṃkilesā	294
Dānapāramiyaṃ	
paccavekkhaṇānayo	284-5
Dānavinibandhā cattāro	318
catutthadānavinibandha	318-9
tatiyadānavinibandha	318
dutiyadānavinibandha	318
paṭhamadānavinibandha	318
Dānasālāyo cha pañca	
	29, 36, 47, 54, 62, 64,
	78, 248, 255
Dānādīnaṃ padaṭṭhānāni	314
Diṭṭhamaṅgalikā	149
Dīpaṅkarabuddhassa	
byākaraṇaṃ	14
Dubbhikkhabhaya	37
Dūrenidānaṃ	3
Devaputtānaṃ vivādakaraṇaṃ	158
Desadhamma	150
Desadhammo nāma atthi	
yattha yattha	150
Desanākkamo	270-1-2
Dosāgatiṃ agamaṇaṃ	317
[Dha]	
Dhanapariiccāga	97
Dhamma	222
Dhammadāna	295
Dharamānakabuddhānaṃ eva	
santike Buddhattaṃ patthanā	
samijjhati	275

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha - Na]

Dhiti	222
Nābhiparāmasanagabbha	251
Nikāyā pañca	2
Nidānānaṃ paricchedā	3
Nidānāni tīṇi	3
Nirantarabhāvanā	19
Nissaraṇajjhāsayaṭā	282
Nīlanettatā	17
Nīlabhamukatā	77
Nekkhammajjhāsayaṭā	282
Nekkhammapārami-ādīnaṃ	
līṅgāni	279
Nekkhammapāramiyaṃ	
paccavekkhaṇānayo	287-8
Nekkhammapāramiyā	
paṭipattikkamo	306-7
Nekkhammapāramī	27, 175
Neyya	321
Neyyassa dhammābhisamayo	321

[Pa]

Paccayagaja	82
Paccavekkhaṇāvidhi	283
Paccāmittānaṃ	
atikkamaṇadhammā cattāro	222
Pañca mahāpariccāge aparicca-	
jitvā Buddhā nāma bhūtapubbā	
natthi	98
Paññākaruṇānaṃ phala-	
siddhibhāvo	281-2

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Paññādhikabuddhānaṃ	
adhigantabbaparicchedo	
sammāsambodhi	320
Paññādhiṭṭhānaṃ	314-5-6, 315
Paññāpāramiyaṃ	
paccavekkhaṇānayo	288-9
Paññāpāramiyā	
paṭipattikkamo	307-8-9
Paññāpāramī	27, 175, 180
Pattānumodanakammassa	
phalaṃ	34
Patticariyā	17
Padīpa	295
Pabbajjā	16, 274
Payogabalaṃ	281
Paradāraṃ na gaccheyya	100
Paramatthapāramiyo dasa	312
Parinibbuto parinibbāpeyyaṃ	274
Parūpaghātāvahaṃ	
satthavisamajjādikaṃ na	
deti mahāpuriso	295
Pavivekajjhāsaya	282
Pāṇātipātā viramaṇassa	
phalaṃ	301
Pānadāna	295
Pāramīnaṃ	
lakkhaṇarasādīni	272-3
Pāramīnaṃ saṅgaho	313
Pāramiyo samattimsa	312
Pāramiyo dasa	27, 35, 175,
	180, 258, 261-2

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Pāramī	270
Piṭakāni tīṇi	2
Piyavacana	181, 255
Puññavatiddhi	154
Puttapariccāga	97
Putto me dīghāyuko siyā	100
Punadeva rajje patiṭṭhāpanaṃ bhavyeyyaṃ	100
Purissasseva Buddhattapatthanā samijjhati	274
Petānampi pattim dinnam dānakāle	55
Pesuññā viramaṇassa phalaṃ	302
Porāṇakarājūnaṃ vassāpanaṃ	37
Porisāda	240

[Pha]

Pharusavācā viramaṇassa phalaṃ	302
Phussatītināmaṃ	77
Phussatīdevaccharāya gahitavarā dasa	77
Phoṭṭhabbadāna	295

[Ba]

Bārāṇasinagarassa porāṇanāmāni	177
Bāhiradātabbavatthūni dasa	295
Bāhirabalaṃ	280
Buddhakāradhammā dasa, keci cha	270

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Buddhabhāve chandamahanta- tāya opammaṃ	275-6
Buddhabhāvo nāma natthi itthibhāvena	274
Buddhabhāvo nāma natthi gahaṭṭhabhāvena	275
Buddhabhūmiyo	282
Buddhavaṃsaṃ pālessāmīti dhammaṃ eva sakkaronto tatta cittaṃ ṭhpeti	277
Buddhavaṃsadesanā	6
Buddhasuññakappaṇaṃ paricchedo	15
Buddhānaṃ anusāsanī	325
Buddhānaṃ antarakālagāṇaṃ	15
Buddhānaṃ āṇakhettaṃ	11, 12
Buddhānaṃ sāsaṇaṃ	324
Buddhānubhāvapaṭisaṃyuttaṃ dhammaṃ suṇitvā tatta cittaṃ ṭhpeti	277
Buddhānubhāvaṃ passitvā tatta cittaṃ ṭhpeti	277
Buddhānubhāvaṃ suṇitvā tatta cittaṃ ṭhapesi	277
Buddho bodheyyaṃ	274
Buddho uppajjati loke pabbajitabhāveneva	275
Bodhisattānaṃ dhammābhisayo	321-2-3
Bodhisattānaṃ dhammatā	19
Bodhisattānaṃ sampadā	323

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bodhisaddassa atthuddhāro	18
Bodhisattassa mahābhinnikkha- manam ekūnatimsavasse	4
Bodhisambhāresu bhāvanā catasso	19
Byādhi	131
Byāpādā viramaṇassa phalaṃ	302
Brahmalokā gatā itthi	132

[Bha]

Bhayāgatim agamanam	317
Bhayāni tīṇi	37
Bhāriyapariiccāga	98
Bhāvanā catasso	19
Bhūridatta	116

[Ma]

Makkhikaṃ sūlena vijjhitassa doso	235
Maggacariyā	17
Maccharājassa saccakiriyakaraṇam	230
Macchā nidhīti vuccanti	231
Maṇimekhalāya rakkhanaṃ	32
Manussattaṃ	16, 274
Manussattabhāveyeva Buddhattam patthentassa patthanā samijjhati	274
Manomayiddhi	154
Maraṇam	131
Mahākappa	12
Mahānubhāvatā	323

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahāpathavī catunahutādhika- dviyojanasatasahassabahalā	162
Mahāpadhānam padahati chabbassāni	4
Mahāpariccāgā pañca	98, 263
Mahāpurisassa upanissayasampadā	278
Mahāpurisassa ajjhattikadāne pariccattaniyamo	296-7
Mahāpurisassa cetopañidhi	298-9
Mahāpurisassa dānaniyamo dānavatthūsu	295-6
Mahāpurisassa dānaniyamo dhammadāne	297
Mahāpurisassa dānapāramiyā liṅgāni	279
Mahāpurisassa sīlapāramiyā liṅgāni	279
Mahāsattānam sammāsambodhiṃ apāpuṇanakāraṇāni	321
Mahāsutasomaraṇṇo gahitavarā cattāro	248
Mahāsutasomassa upāyakusalatā	248
Mātā nāma puttassa bahūpakārā	115
Mātupatṭhānam nāma paṇḍitena paññattam	115

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mānatthaddhānaṃ ādīnavo	150
Mārassa mārakāyikānaṃ devatānaṃ na deti mahāpuriso	297
Mālādāna	295
Migavaṃ	164
Micchādassanā viramaṇassa phalaṃ	302
Mutto moceyyaṃ	274
Musāvādā viramaṇassa phalaṃ	302
Mettāpāramiyaṃ paccavekkhaṇānayo	292
Mettāpāramī	27, 175
Mohāgatiṃ agamaṇaṃ	317

[Ya]

Yakkhānaṃ lakkhitabbakāraṇaṃ	168
Yaññayajanassa doso	61
Yānadāna	295
Yugalaṃ siddhiyo	313-4
Yugalā pañcadasa	313-4

[Ra - La]

Rasādāna	295
Rūpadāna	295
Rūpadānādīnaṃ vibhāvanā	299, 300
Rūpasampadā	323
Rūpādīnaṃ dātabbavatthūni chabbidhāni	295
Rogabhaya	37
Liṅgasampatti	16, 274
Lokatthacariyā	17

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[La]

Lokavivaraṇapāṭihāriya	5
Lobhāgatiṃ agamaṇaṃ	317

[Va]

Vajjhajanānaṃ mocanasamatthata	77
Vajjhappattaṃ vadhato moceyyaṃ	100
Vaṭṭamūlakadukkha	131
Vaṭṭarājassa saccakiriyakaraṇaṃ	228
Vatthadāna	295
Vassavalāhakadevarājā meghagītaṃ gāyati	231
Vāyosaṃvaṭṭakappa	11
Vārittasīla	301
Vārittasīle paṭipattikkamo	301
Vikubbaniddhi	154
Vijjāmayiddhi	154
Vipaṇcitaññū	320
Vipaṇcitaññūnaṃ dhammābhisamayo	321
Vilepanadāna	295
Vivaṭṭakappa	11
Vivaṭṭatṭhāyikappa	11
Vīriyapāramiyaṃ paccavekkhaṇānayo	289, 290
Vīriyassa aṅgāni cattāri	118
Vīriyapāramiyā paṭipattikkamo	309, 310-1
Vīriyapāramī	27, 175
Vīriyādhikabuddhassa adhigantabbaparicchedo sammāsambodhi	320
Vejjakammaṃ na karoti pabbajito	237

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vessantarabhāve sattakkhattum	
mahāpathavī akampittha	103
Vessantararājassa gahitavarā	
aṭṭha	100
Vehapphalā	11

[Sa]

Saṃvattakappa	11
Saṃvattakappassa sīmā	11
Saṃvattakappā tayo	11
Saṃvattatṭhāyikappa	11
Saṃvegavatthūni aṭṭha	131
Saṃvego jāto palitena	53
Sakkaccabhāvanā	19
Saṅgahavatthādhiṭṭhānehi	
sampayogā cattāro	320
Saṅgahavatthūni cattāri	181, 255, 319
Sacca	222
Saccakiriyānaṃ balaṃ	60-1
Saccapāramitācakkhūni	73
Saccapāramiyaṃ	
paccavekkhaṇānayo	292
Saccapāramī	27, 175
Saccādhiṭṭhānaṃ	314-5-6
Saccādhiṭṭhānaṃ ādimhi	315
Saccāpanaṃ nāma mahābodhi-	
sattānaṃpaveṇikulavaṃso	246
Satārahagāthāyo	244, 247
Saticariyā	17

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sattasatakamahādānaṃ	85
Satthāradassanaṃ	16, 274
Saddadāna	295
Saddhādhikabuddhassa	
adhigantabbaparicchedo	
sammāsambodhi	320
Santikenidānaṃ	3
Santo sameyyaṃ	274
Sabbasattānaṃ avassayo	
bhaveyyaṃ	100
Sabbasaddassa atthuddhāro	18
Sabbasambhārabhāvanā	19
Samādhicariyā	17
Samādhivipphāridhi	154
Samānattatā	181, 255
Sampādanūpāyo	317, 319
Samphappalāpā viramaṇassa	
phalaṃ	302
Sammāsambuddhā aṭṭhavāsati	14
Sasatthuto	168
Sīlaṃ duvidhaṃ	301
Sīlapāramiyaṃ	
paṭipattikkamo	300-1, 305-6
Sīlapāramiyaṃ	
paccavekkhaṇānayo	285-6-7
Sīlapāramī	27, 180
Sukhumacchavitā	77
Suddho sodheyyaṃ	274
Sumedhatāpasassa kāya-	
veyyāvaccakaraṇaṃ	14
Sumedhabrahmaṇassa	
jātiṭṭhānaṃ	12

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa - Ha]

Subhakiṇhā	11
Setagajo abhimaṅgalasammato	82
Seyyadāna	295
Sobhanadevo	231
Hatthimahussava	115

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ha]

Hitacariyā	282
Hiraññasuvaṇṇaṃ	
nāgabhavanato jātaṃ	130
Hīna, majjhima, uttamasīlānaṃ	
phalapavattanaṭṭhānaṃ	57
Hetu	16, 274

Cariyāpiṭakatṭhakathāya

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A - Ā]	
Akitti (tāpasa)	21, 24, 27
Akitti (brāhmaṇa)	110, 263
Akittitittha	22
Akittidvāra	22
Aṅgulimālatthera	169, 249
Accimukhī (nāginī)	123-4
Accuta (tāpasa)	103
Añjana (maṅgalaṭṭhī)	36
Aññāsikoṇḍañña	4
Aṭṭhisena (paribbājaka)	267
Atthadassī (Buddha)	15
Adhamma (devaputta)	158, 162
Anuruddhatthera	27, 40, 58, 75, 103, 202, 254
Anomadassī (Buddha)	14-5
Amaravatī (nagara)	5
Amittatāpāna (brāhmaṇī)	91, 103
Ayoghara (kumāra)	189, 190
Araka (paṇḍita)	265
Ariṭṭha (nāgakumāra)	116
Ariṭṭhapura (nagara)	64
Alampāyana (brāhmaṇa)	120-1, 123
Alīnasattu (kumāra)	163, 169
Ahidīpa	22
Āṇimaṇḍabya (tāpasa)	236, 240

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Ānandatthera	35, 40-1, 43, 58, 75, 109, 124, 137, 148, 175, 180, 202, 208 ādipiṭṭhesu
Ālāra (kuṭumbika)	173, 175
[I - U - E]	
Indapattha (nagara)	36-7, 181, 240, 245
Uggasena (rājā)	127, 131
Udena	156
Upakañcana (kumāra)	196-7
Uppalavaṇṇā (therī)	35, 40, 63, 103, 124 ādipiṭṭhesu
Uruvela (vana)	4
Uruvelakassapa (jaṭila)	4
Ussadaniraya	5, 210
Ekarājā (rājā)	59, 254, 258
[Ka]	
Kakusandha (Buddha)	15-6
Kaccānatthera	40
Kañcana (kumāra)	193-4-5
Kañcana (tāpasa)	202
Kañcanadevī	193-4-5
Kaṇḍambarukkha	5

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kaṇhadīpāyana (tāpasa)	233, 235-6, 240
Kaṇhavaṇṇā (nadī)	170
Kaṇhājina (rājadhītā)	81, 87, 93, 97, 103
Kapirāja	266
Kapila (nagara)	163
Kapilavatthu (nagara)	5
Kappakataruvana (uyyāna)	81
Kappāsika (vanasaṇḍa)	4
Kaliṅga (raṭṭha)	36-7, 100
Kaliṅga (rājā)	39, 91
Kassapa (Buddha)	14-5
Kassapaṭṭhara	40, 63, 254
Kāṇāriṭṭha (nāgakumāra)	122, 124-5
Kāradīpa	22
Kārarukkha	22
Kāvīrapaṭṭana (uyyāna)	22
Kāsi (gāma)	132
Kāsiraṭṭha	234
Kāsirājā	209, 219, 267
Kāḷahatthī (senāpati)	240, 249
Kāḷudāyitthera	4, 202
Kudālapaṇḍita	265
Kuraṇḍaka (assamapada)	115
Kururaṭṭha	36, 240, 245
Kururājā	39
Kusāvati (nagara)	40-1
Ketumatī (nadī)	90

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Koṇāgamana (Buddha)	15
Koṇḍañña (Buddha)	14-5
Kontimārā (nadī)	88
Korabya (rājā)	240
Kolitatthera	40
Kosambika (rājā)	234
Kosambī (nagara)	234
Kosala (janapada)	255
Kosala (raṭṭha)	229, 231
[Kha]	
Khaṇḍahāla (purohita)	59, 60-3
Khantivāda (tāpasa)	265
Kharadāṭhika (yakkha)	98
Khujjuttarā (dāsī)	202
Khemabrāhmaṇa	267
[Ga]	
Gajaṅgala (nagara)	200
Gandhamādana (pabbata)	30, 90
Gayā (gāma)	18
Gijjhakūṭapabbata	6
Gotamīdevī	63
Govindabrāhmaṇa	47, 49-1
[Ca]	
Caṇḍoraṇa (pabbata)	111, 114
Candakumāra	59, 61
Candā (mahesī)	59, 60, 63, 209, 210, 214, 219
Campā (nagara)	125

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca - Cha]

Campeyya (nāgarājā)	125, 131, 264
Ciñcamāṇavikā	103, 223
Citta (gahapati)	202
Cittakūṭa (pabbata)	58
Cittacūḷa (kacchapa)	116
Cūlakammāsadamma (nigama)	169
Cūladhammapāla	267
Cūḷabodhi (paribbājaka)	131
Cūḷasutasoma	264
Cetaputta (luddaka)	91, 103
Cetaraṭṭha	87, 89
Chaddanta	264
Channa (amacca)	103

[Ja]

Jayaddisa (rājā)	163-5
Jātimanta (brāhmaṇa)	152-7
Jālī (kumāra)	81, 87, 93, 97, 103
Jūjaka (brāhmaṇa)	91, 94-5, 100, 103
Jetuttara (nagara)	78, 88, 91-2, 100
Jotipāla (kumāra)	46-7, 266

[Ta]

Takkasilā (nagara)	64, 165
Taṇhaṅkara (Buddha)	12, 14
Tissa (Buddha)	15

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta - Da]

Temiya (kumāra)	208, 210, 218-9, 262, 266
Daṇḍabrāhmaṇagāma	88
Datta (nāgakumāra)	116
Dantapura (nagara)	37
Dabbasena (rājā)	255-8
Damīlaraṭṭha	22
Diṭṭhamaṅgalikā	149, 150-7
Dibbacakkhu (tāpasa)	185-6
Dibbacakkhuka (tāpasa)	169
Disampati (rājā)	47
Dīpaṅkara (Buddha)	3, 4, 12, 13, 15
Dīpāyana (kumāra)	234
Dukūla (kumāra)	249
Dukūla (tāpasa)	250-3
Devadatta	63, 103, 115, 124, 131 ādipiṭṭhesu

[Dha - Na]

Dhataratṭha (rājā)	47, 116
Dhanañcaya (rājā)	36-7
Dhamma (devaputta)	157, 265
Dhammadassī (Buddha)	15
Nanda (kumāra)	203-8
Nandanavana (uyyāna)	81
Nandabrāhmaṇa	165, 241-2, 249
Nārada (Buddha)	14-5
Nālika (pabbata)	90
Nigrodha (rukkha)	90, 122, 241
Nigrodhārāma	1, 5, 9
Nimi (rājā)	52, 54, 56-8, 266

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na - Pa]

Nesāda (brāhmaṇa)	118-9, 120, 122, 124-5
Paccayagaja (maṅgalahatthī)	81-2
Pañcālaraṭṭha	163
Pañcāvudha (kumāra)	265
Paṇḍukambala (silāsana)	117
Paduma (Buddha)	14
Padumuttara (Buddha)	14-6
Pārikā (kumārī)	249
Pārikā (tāpasī)	250
Pāricchattaka	117
Pālileyya (nāga)	202
Piyadassī (Buddha)	15
Piṭṭiyakkha (rājā)	252
Puṇṇatthera	40, 202
Pupphavatī (nagara)	59
Porisāda (yakkhinīputta)	163-6, 169, 204-8

[Pha]

Phārusakavana (uyyāna)	81
Phussa (Buddha)	15
Phussatī (devī)	76, 77-8, 84, 101

[Ba]

Bandhuma (rājā)	76
Bandhumatī (nagara)	76
Bārāṇasī (rājā)	174-5, 111
Bārāṇasī (nagara)	4, 21, 22, 29, 59 ādipiṭṭhesu

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bimbisāra (mahārājā)	4
Bodhikumāra	132
Bodhiparibbājaka	134, 265
Bodhirukkha	18
Brahmadatta (rājā)	21, 47
Brahmavaḍḍhana (nagara)	202-3, 206

[Bha]

Bhaddakāpilānī	254
Bhaddavaggiya (rājaputta)	4
Bhaddasena	59, 63
Bharata (rājā)	47
Bhūridatta	116-7, 120, 122, 124

[Ma]

Magadharājā	4
Maghadeva (rājā)	53, 264
Maṅgala (Buddha)	14-5
Maṇimekhalā (devadhītā)	32
Maṇḍabya (kumāra)	156-7, 234
Maṇḍabya (tāpasa)	233, 235-6, 240
Maddī (devī)	84, 86-7, 89, 90, 92 ādipiṭṭhesu
Maddī (rājadhītā)	81
Madhuvāsītṭha	202
Manoja (rājā)	206, 208
Mahākapi	264-5
Mahākassapa	202, 249

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma - Ya]

Mahāgovinda (brāhmaṇa)	46, 48, 52, 265
Mahājanaka (rājā)	110, 265
Mahānigrodha (rukkha)	117
Mahāniraya	5
Mahāmāyā (devī)	40, 63, 115
Mahārakkhita (tāpasa)	181, 189
Mahālomahaṃsa	262, 267
Mahāvānarinda	265, 267
Mahāsīlava (rājā)	265, 267
Mahāsutasoma (rājā)	110, 266
Mahāsudassana(cakkavattirājā)	40, 41, 43
Mahimsarājā	265
Mahosadha (paṇḍita)	265
Mātaṅga (paṇḍita)	149, 150-6
Mātali (devasārathi)	57-8
Mārañjanāgiri (pabbata)	88
Migasammata (nadī)	249
Mithilā (nagara)	52-3, 57-8
Missakavana (uyyāna)	81
Mucalinda (sara)	90
Medhaṅkara (Buddha)	12, 14
Moggallānatthera	4, 63, 109, 124, 202
Moḷinī (nagara)	29, 34
Yaññadatta (kumāra)	237
Yamunā (nadī)	117, 119
Yasa (setṭhiputta)	4

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ya]

Yugandhara (pabbata)	9
Yadhañjaya (kumāra)	117-8, 180, 262, 264
Yudhiṭṭhila (kumāra)	180

[Ra]

Ramma (nagara)	177
Rammavati (nagara)	13
Rājagaha (nagara)	4, 6
Rāhula (Buddhaputta)	45, 63, 103, 240
Rāhulamātā	40, 63, 103, 131, 137, 169
Rurumigarājā	265
Reṇu (kumāra)	47-8, 51-2
Revata (Buddha)	14

[La]

Laṭṭhivana (uyyāna)	4
Lokantara (niraya)	5

[Va]

Vaṃsarattṭha	234
Vaṅkapabbata	88-9, 90-1
Vāraṇa	202
Vāsula (rājaputta)	59, 63
Videharattṭha	53
Vidhura (paṇḍita)	265
Vipassī (Buddha)	15-6, 76
Virūpakkha (nāgarājā)	116-7
Visayhasettṭhi	263

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Viśākhā	240
Vissakamma (devaputta)	188, 193, 217-8, 250
Vejayanta (pāsāda)	117
Vejayanta (ratha)	57-8
Vettavatī (nagara)	152
Vepulla (pabbata)	90
Velāma	263
Vessantara (kumāra)	79
Vessantara (rājā)	87, 89, 91, 101, 103
Vessabhū (Buddha)	15-6
Vessabhū (rājā)	47
Veḷuvana (vihāra)	4

[Sa]

Sakkaraṭṭha	1
Saṅkhaṇḍa (nāgarājā)	170, 175-6, 264
Saṅkhabrahmaṇa	29, 263
Sacca (kumāra)	224
Sacca (tāpasa)	266
Sañjaya (kumāra)	78
Sañjaya (rājā)	79, 84, 92, 102
Sattabhū (rājā)	47, 51
Sanaṅkumāra (brahmā)	48-9
Sabbadatta (rājā)	177
Samuddajā (rājakañṇā)	116
Saraṇaṅkara (Buddha)	12, 14
Sarabhaṅga	266

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sasa (paṇḍita)	263
Sāgarabrahmadatta (rājaputta)	116
Sātāgira	202
Sāma (tāpasakumāra)	249, 267
Sāriputtatthera	4, 6, 7, 9, 21, 40, 63, 103-4, 109 ādipiṭṭhesu
Sāvatthi (nagara)	229
Sikhī (Buddha)	15-6
Siddhattha (Buddha)	15
Sineru (pabbata)	81
Sivaka (vejja)	68, 70
Sivi (kumāra)	64
Siviraṭṭha	64
Sivirājā	64-5, 72, 74-5, 77-8
Silava (nāgarājā)	264
Sujāta (Buddha)	15
Sutasoma (kumāra)	240
Sutasoma (rājā)	241, 244, 246
Sudassana (nāgakumāra)	116, 122-4
Sudassana (mahāvihāra)	13
Suddhodana (mahārājā)	4
Sudhammā (sabhā)	56, 58
Sudhammā (aggamaheṣī)	182, 186
Sunakkhattatthera	124
Sunanda (sārathi)	215, 217
Subhaddādevī	45

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Subhoga (nāgakumāra)	116, 122, 124-5
Sumana (Buddha)	14
Sumanā (nāgamahesī)	126, 129, 130-1
Sumedha (tāpasa)	13
Sumedha (Buddha)	15
Sumedha (brāhmaṇa)	13
Suvaṇṇagiritāla (pabbata)	88
Suvaṇṇabhūmi (nagara)	29
Suvaṇṇasāma (kumāra)	250,252, 267

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa - Ha]	
Sūra	59, 63
Sūriyakumāra	59, 63
Senaka (paṇḍita)	265
Selā (rājadhītā)	59, 63
Soṇa (kumāra)	203-6, 208
Soṇa (paṇḍita)	262
Soṇananda	262
Sobhita (Buddha)	14
Somadatta (kumāra)	118-9, 124
Somanassa (kumāra)	183, 189, 264
Hatthipāla (kumāra)	264

Cariyāpiṭakatṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapothhakam, Syā = Syāmapothhakam,
Kaṁ = Kambojapothhakam, I = Inḡalisapothhakam, Ka = kesuci
Marammapothhakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapothhakesu
dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Akālavuṭṭhidhārā = Akālavuṭṭhi (Ka)	136
Accimukhī = Ajamukhī (Ka)	123
Acchariyatāvacanato = Amacchariyatāvacanato (Sī)	271
Accinnadhārāṁ = Abbocchinnadhārāṁ (Ka)	232
Accubbhantipi = Acchantipi (Sī)	48
Ajānāpetvā = Anārocetvā (Ka)	22
Aññāṇe = Aṭṭhāṇe (Sī)	283
Aññāsikoṇḍaññappamukhā = Aññātakonḍaññappamukhā (Ka)	4
Añño vā = Amacco vā (Sī)	134
Aṭṭabhūtaṁ = Andhatthabhūtaṁ (Sī)	45
Atittimaṁ = Akittimaṁ (Sī)	81
Atiduggandhavāyanena = Akittiduggandhavāyanena (Sī)	139
Atimuttakāsūsāne = Adhimuttakāsūsāne (Jātaka-Tṭha 4. 28 piṭṭhe)	234
Ativimhayatā = Avimhayatā (Ka)	58
Attā me na ca dessiyo = Napi dessaṁ mahāyasaṁ (Sī, Ka)	266
Ananuññātāya = Aññātākāya (Sī)	138
Anubhavatopi = Anubhavantopi (Ka)	125
Avatṭhānanti = Avatthānanti (Sī)	253
Anavasumbhetvā = Amuñcitvā (Sī)	252
Anuciṇṇaṁ mahāpathaṁ = Āsevanisevitaṁ (Sī, Ka)	270

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A - Ā]

Anuṭṭhānaṃ = Anupaṭṭhānaṃ (Ka)	52
Anupubbikathā = Ānupubbikathā (Sī)	21
Anubhavatopi = Anubhavantopi (Ka)	125
Andhassa = Atthassa (Ka)	68
Anvatthanāmena = Attano nāmena (Ka)	254
Apagamanena = Accayena (Sī)	209
Aparamariyā = Aparantapanīyā (Sī, Ka)	8
Apaloketvā = Oloketvā (Sī)	86
Appiyenapi dadanto = Appiyo santo (Ka)	161
Abhibhuyyamānaṃ	
dukkhavedanaṃ = Abhibhuyyamānadukkhavedano (Sī)	71
Abhivinayanaṃ = Abhinivesanaṃ (Sī)	320
Alampāyanamantaṃ = Ālambāyanamantaṃ (Sī)	119
Allāpasallāpaṃ = Ālāpasallāpaṃ (Ka)	120
Avatṭhānanti = Avatthānanti (Sī)	253
Aviditavipulānatthāvahena = Aviratavipulānatthāvahena (Sī)	210
Avisaṃvāḍibhāvena = Avisamvādāḍibhāvena (Sī)	223
Ahituṇḍika = Ahiguṇṭhika (Sī)	122
Ākaḍḍhi = Ākaḍḍhati (Sī)	93
Ākāseṇa = Ākāse (Sī)	227
Āgacchantūti = Gacchantūti (Ka)	21
Āgañchi = Āgacchati (Sī, Ka)	30
Ācārasampattiṃ = Ākārasampattiṃ (Ka)	174
Āyāpāya-upāyakosallabhūtā = Āyāpāyakosallabhūtā (Sī)	308
Ārambhapāramimadhigacchati = Ārambhapāramadhigacchati (Ka)	289
Ārāmuyyānataḷākavanadānaṃ = Tapovanadānaṃ (Ka)	298
Ārocāpetvā = Ārocetvā (Ka)	182
Ālasiyadīnatābhāvo = Ninnatābhāvo (Ka)	282
Āliṅgetvā = Āliṅgitvā (Ka)	34
Āhunapāhunavasena = Āhunanapāhunanavasena (Ka)	33

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[I - U]

Idaṃ = Etaṃ (Ka)	300
Indapatthe = Indapatte (Sī)	36, 181
Imaṃ = Naṃ (Ka)	167
Imā hi = Imāpi (Ka)	160
Ime = Imesaṃ (Ka)	101
Ukkaṃsagatāya = Ukkaṭṭhasaṅgahako (Ka)	175
Uggatāpanaṃ = Uggatapam (Sī)	184
Uggiramānaṃ = Uggiriyamānaṃ (Ka)	98
Uṭṭhāpanato = Upaṭṭhāpanato (Sī)	132
Udakatumba = Udakakumbhi (Sī)	41
Udakasittāni = Udakasinnāni (Ka)	22
Upakkhalanaṃ = Upalakkhaṇaṃ (Sī)	134
Upagacchati = Nupagacchati (Ka)	305
Upaḍḍharajjampi = Uparajjampi (Ka)	206
Upanetunti = Patāretunti (Sī)	195
Ubbhijji = Ubbatti (Ka)	81
Ummūlento = Uppīlento (Ka)	77
Ussāha-ummaṅga = Ussāha-ummagga (Sī)	282

[E - O]

Etaṃ = Evaṃ (Sī)	299
Etesaṃ pamilāpetvāti = Ete sampamilāpetvāti (Sī)	243
Okkamāpetvā = Okkāmetvā (Ka)	159
Oṭṭhubhanādinā = Niṭṭhubhanādinā (Sī)	267
Odapattakiyāti = Odapattakiniyāti (Sī)	134
Odahitvā = Olambetvā (Sī)	142
Olokento = Oloketvā (Ka)	210
Ovijjhitaṃ = Oviijhitvā (Sī)	172
Osiñci = Opi (Sī)	127
Ohadetīti = Ohanetīti (Sī, Ka)	139

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kaṇayaggasadiṣeḥi = Kaṇḍaggasadiṣeḥi (Sī)	229
Kadāci = Kadāci kadāci (Ka)	177
Kambalagenḍukaṃ = Kambalabheṇḍukaṃ (Sī)	71
Karaṇuttariyakaraṇalakkhaṇā = Karaṇuttariyalakkhaṇā (Ka)	137
Karissāmi taṃ = Karissāmīti (Sī)	2
Karīsāvacchādanā = Karīsāvacchādanasukhaṃ (Sī, Ka)	306
Karuṇekarasaṭā = Karuṇokāsaṭā (Sī, Ka)	311
Kareṇukā = Kaṇerukā (Sī, Ka)	82
Kasmā ca pana tvaṃ = Tathā hi pana tvaṃ (Ka)	186
Kahāpaṇakabhaṇḍikaṃ = Kahāpaṇamāsakabhaṇḍikaṃ (Sī)	186
Kākā vā itare vā = Kākā divā itare (Ka)	229
Kāmūpasamanato kāmāpariḷāhavūpasamanato = Kammūpasamanato kammāpariḷāhavūpasamanato (Ka)	315
Kāyārahaṃ = Kāyappasādaṃ (Sī)	14
Kāraṇaṃ = Karaṇena (Sī, Ka)	140
Kāḷavettayaṭṭhiyo = Tālavettayaṭṭhiyo (Sī)	171
Kicchesu = Kiccesu (Sī)	319
Kiñca = Kiñci (Sī)	275
Keci = Ye keci (Sī)	259

[Kha - Ga]

Khaggabandhā = Khaggahatthā (Sī)	187
Gaṅgāya = Gaṅgāvahe (Sī)	146
Gacchanto = Āgacchanto (Ka)	252
Gajaṅgalanagaraṃ = Kajaṅgalanagaraṃ (Sī)	200
Gabbhaṃ = Naṃ gabbhaṃ (Ka)	182
Gamanavīthi = Gamanavidhi (Ka)	293
Garudhamme = Kurudhamme (Sī, Ka)	39
Gāmaṇḍalāti = Gomaṇḍalāti (Sī, Ka)	260
Guṇasambhāvanāpākaṭo = Guṇasambhāvanāsakkato (Sī)	159

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Gha - Ca]

Ghātakāvacchādanā = Ghātakāvacchādanakisālayo (Sī, Ka)	306
Caturassasālavasena = Catusālavasena (Sī, Ka)	189
Catuvīsati-akkhobhanīparimāṇāya = Catuvīsati-akkhobhiṇī- parimāṇāya (Sī, Ka)	207
Candasamānasommavaravaṇṇatāya ca = Candasamāna- sommavadanatāya ca (Sī)	240
Cāgasuta = Sati (Sī, Ka)	313
Cittacūḷena = Cittasūlena (Sī)	116
Cintanaṃ = Vitathaṃ (Sī)	66

[Ja]

Jaṭākalāpaṇca = Jaṭāmaṇḍalaṇca (Sī)	14
Jaṭilahīḷitānaṃ = Jaṭilahīḷitānaṃ hīḷitajaṭilānaṃ (Ka)	185
Jāyi = Nibbattā (Ka)	21
Jitoti = Jātoti (Sī, Ka)	163
Jīvitapemassa = Jīvitagavesassa (Sī, Ka)	143

[Ña - Tha]

Ñatvā = Karitvā (Sī)	127
Ṭhapetha = Vāsetha (Ka)	155

[Ta]

Taṇhāmānadiṭṭhihi = Taṇhāmānādīhi (Ka)	269
Taṇḍuleyyakādisākaṇca = Vārisākaṇca (Ka)	181
Tattha te = Tathā (Sī)	196
Tatheva = Tasseva (Ka)	28
Tadā = Tathā (Ka)	63
Tassa = Gatassa (Sī)	167
Tāta = Tattha (Ka)	93
Tāpasam = Tam tāpasam (Ka)	184

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tusitabhavane = Tusitapure (Ka)	3
Te brāhmaṇe = Bhonto brāhmaṇā (Sī)	37
Tesaṃ deti = Rajjaṃ dānaṃ deti (Ka)	296

[Da]

Dadhivārakaṃ = Dadhithālakaṃ (Sī, Ka)	107
Dānaṃ = Api ca dānaṃ (Ka)	270
Dānavittako = Dānavitakko (Sī, Ka)	86
Dānena = Dhanena (Sī)	56
Dāsīdāsaparicārikā vā dātabbā siyā = Dāsīdāsaparivārakaṃ vā dātabbaṃ siyā (Sī)	84
Devamanussanayanavihaṅgānaṃ = Devamanussanāgavihaṅgānaṃ (Sī)	6
Devasikaṃ = Devasikaṃ devasikaṃ (Sī, Ka)	36

[Dha]

Dhammanti = Saddhammanti (Sī)	246
-------------------------------	-----

[Na]

Naṃ = Dhanam (Sī, Ka)	21
Na kilamitoti = Kilamitoti (Sī)	244
Na jhāyamānova = Najjhāyamānova (Sī)	228
Niggacchi = Nikkhamitvā gacchi (Ka)	218
Niddasavatthūni = Nijjaravatthūni (Sī, Ka)	8
Niddhāretabbāti = Veditabbāti (Ka)	40
Niddhāretabbāti = Vibhāvetabbāti (Ka)	64

[Pa]

Pakkhandi = Pāyāsi pakkhandi (Sī)	231
Paccupādī = Paccapādī (Sī)	201
Paññavā eva = Paññāya eva (Sī)	288
Paññā = Saññā (Ka)	8

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paṭiññātassa = Patthitassa (Sī, Ka)	165
Paṭisanthāraṃ = Paṭisandhāraṃ (Ka)	244
Paṭiharaṇaniyāmena = Vaṭṭiharaṇaniyāmena (Sī)	173
Paṭṭhāya = Vuṭṭhāya (Ka)	102
Paṇṇākāraṃ = Sakkāraṃ (Sī, Ka)	116
Patantopi = Marantopi (Sī, Ka)	146
Patticariyā = Pakaticariyā (Sī)	17
Patticariyānaṃ = Pakaticariyānaṃ (Sī)	18
Pabbatapāda = Pabbapapāde (Ka)	139
Paratīti = Pūretīti (Sī, Ka)	269
Paramadhitindriyā = Parivāritindriyā (Sī)	196
Paramadhitindriyoti = Samitindriyoti (Sī)	149
Parākari = Parakkari (Sī, Ka)	68
Parābhibhavasamatthānaṃ = Parābhibhavane samatthānaṃ (Ka)	290
Parikireyyuṃ = Parikareyyuṃ (Sī)	68
Parikkharaṇato = Parikkhāraguṇato (Sī)	110
Paricāraṇasena = Parivāraṇasena (Ka)	43
Paripūrayāmi = Paripūressāmi (Sī)	178
Pariyodātasabbasippassa = Pariyositasabbasippassa (Ka)	47
Parivāriyamānaṃ = Paricāriyamānaṃ (Sī)	118
Parivārena = Parihārena (Ka)	80
Parivuddhiyaṃ = Parisuddhiyaṃ (Ka)	289
Parisosanaṃ = Pariyādānaṃ (Ka)	319
Parihārena = Parivārena (Ka)	4
Pavattiyā = Pavaḍḍhiyā (Ka)	281
Pavicayabahulo = Paricayabahulo (Sī)	289
Pavicayahetukaṃ = Paricayahetukaṃ (Sī)	270
Pavicini = Pavici (Sī)	16
Pucchiṃsu = Vadiṃsu (Ka)	155

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Putto me dīghāyuko siyā = Puttā Maddī ca dīghāyukā siyā (Ka)	100
Puna = Yadi puna (Sī)	233
Pūtibhūtaṃ = Patissutaṃ (Ka)	98
Petānampi = Devatānampi (Ka)	55
Pokkharāṇiṃ = Pokkharāṇitīraṃ (Ka)	92

[Pha - Ba]

Phussatīti = Phusatīti (Sī)	76
Bārāṇasiseṭṭhi = Bārāṇasiseṭṭhi brāhmaṇo (Ka)	142
Buddhabhūmiyoti = Bhūmiyoti (Sī, Ka)	282
Buddhalīlāya = Buddhalīlāya (Sī, Ka)	6
Bodhisatto, paramassa = Bodhisatto paramo (Sī)	269
Byākaritum = Jānitum (Ka)	33

[Bha]

Bhāvitattabhāvā = Bhāvitattabhāvanā (Sī)	304
Bhāvitabhāvino = Bhāvitabhāvanā (Ka)	28
Bhisacariyā = Mahākañcanacariyā (Sī)	193
Bhisamuḷālaṃ = Bhisamūlaṃ (Sī, Ka)	112

[Ma]

Maghadevo = Makhādevo (Sī)	53
Matthake = Matthako (Sī)	126
Madhupiṇḍaṃ = Madhubindu (Ka)	306
Mama = Maṃ (Sī, Ka)	64
Mahaccadevānubhāvena = Mahatā devānubhāvena (Sī)	5
Mahājana = Mahājanaṃ (Sī)	255
Mahāsattaṃ = Mahāsattassa (Ka)	252
Mahoghena = Mahāmeghena (Sī)	232
Mātā mahāmāyā = Mātāpitāro rājakulāni ahesuṃ (Ka)	189
Mārañjanāgiri = Añchanagiri (Sī) Añcaragiri (Ka)	88

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Micchādhimāno = Micchāmāno (Sī)	307
Muddādhikāre = Maddhādhikāre (Sī, Ka)	30
Muddito = Muddhato (Sī, Ka)	30
Mudhappasanno = Muddhappasanno (Sī)	59
Me cittato = Mettacittato (Sī, Ka)	134

[Ya - Ra]

Yakkhāti deva = Yakkhoti devo (Ka) (Jātaka-Ṭṭha 5. 35 piṭṭhe.)	168
Yathācāha = Aparampi vuttaṃ (Ka)	270
Yathāruciyaṃ = Yathāruciya varam (Sī)	148
Yasmā = Tato yasmā (Sī)	222
Yāciyamāno = Yāciyamāna... (Sī) Yācanānantarameva deti (?)	297
Yāya = Nissāya (Sī, Ka)	257
Yugandharavātapamadditaṃ viya = Yugantavātapahatapamadditaṃ viya (Sī)	101
Yo = Ko (Sī, Ka)	144
Yogaṃ = Voyogaṃ (Ka)	279
Rajjasiriṃ = Rājissariyaṃ (Sī)	189
Raṇṇo imaṃ = () (Natthi Sī)	218
Rammavatīnagaraṃ = Rammanagaraṃ (Sī)	13
Rūpakāyādīsu = Rūpamukhādīsu (Ka)	297

[La - Va]

Laggam = Saṅgam (Ka)	179
Lajjāpassayo = Lajjājjhāsayo (Sī)	280
Lañjavittako = Lañjavitakko (Sī)	59
Laddhavarānubhāveneva = Laddhavarānubhāvenekaṃ (Sī)	199
Vacanapaṭivacanakathā = ...gāthā (Ka)	160
Vaḍḍhetha = Ghaṭetha (Sī)	326
Vadanti = Vadanti eva (Ka)	320
Vanibbako = Vaṇibbako (Ka)	44
Vayasampattiyā = Vayappattiyā (Sī)	138

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Varam = Param (Ka)	74
Varam varassu paṭiggaṇhāhīti = Varam taṃ gaṇhāhīti (Sī)	76
Varalābhanavasena = Varayācanavasena (Ka)	216
Varākā = Anāthā (Ka)	114
Varāvaram = Carācaram (Sī)	162
Vassāpento = Vassanto (Sī)	48
Vāmarā = Padakkhiṇā (Sī)	158
Vāsulo = Vasulo (Ka)	59
Vibhāvetabbā = Veditabbā (Sī)	115
Viyūhitvā = Byūhitvā (Ka)	230
Vivaritvā = Dvāram vivaritvā (Sī)	13
Visadapariccāgato = Visādapariccāgato (Ka)	314
Visapītena = Visalittena (Ka)	252
Visuddhacarito = Visuddhacariyako (Ka)	327
Visussamāne = Parisussamāne (Sī)	310
Vītikkamappahānena cittassa = Vītikkamappahāne ṭhitassa (Sī)	271
Vuṭṭhadhanaṃ = Vuṭṭhitadhanaṃ (Sī)	102
Vuttañcetam = Vuttañcetam Bhagavatā (Sī)	324
Vejayantapāsādam = Vejayantam pāsādam (Sī)	117

[Sa]

Sakka = Nāma (Ka)	25
Sakkosīti = Sakkāti (Sī)	255
Saññaṃ paṭṭhapetvā = Aññaṃ apaṭṭhapetvā (Ka)	197
Sattasaṅkhārakatavippakāresu ca = Sattakatavippakāresu ca (Sī)	175
Sattāhameva = Sattāhamattameva (Ka)	233
Santāsanamattenapi = Santāpanamattenāpi (Sī)	115
Santike = Santikā (Sī)	14
Sandacchāyassa = Sampannacchāyassa (Ka)	182
Sabbaṅgasobhanaṃ = Sabbaṅgasobhinaṃ (Sī, Ka)	100

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sabbacariyāsu = Buddhacariyāsu (Ka)	327
Sabbasamantavedaṃ = Sabbasamattavedaṃ (Sī, Ka)	198
Samakā = Sādhikā (Ka)	27
Samannāgatenā = Samannāgamena (Ka)	40
Samādhānalakkhaṇā = Samādānalakkhaṇā (Sī)	273
Samāpattisañcārītamahāvajiraññaṇaṃ = Samāpattisañcara- mahāvajiraññaṇaṃ (Dī-Ṭṭha 3. 58 piṭṭhe)	8
Samuddhata = Samuṭṭhāta (Sī)	28
Sambhataṣabbasambhāro = Sambhavo sabbasambhāro (Sī)	320
Sammāsamādhi () = Sammāsamādhi pañcaññaṇiko sammāsamādhi(Ka)	7
Sarīrassa = Sarīraṃ (Sī)	184
Sahāyā = Sahāsā (Sī)	201
Taṇḍuleyyakādisākaṇca = Vārisākaṇca (Ka)	181
Sādhukammikā = Dhammikā (Ka)	158
Sāmo = Suvaṇṇasāmo (Ka)	249
Sāvakaṇpaccekabodhisattā = Abodhisattā (Sī, Ka)	100
Sikkhamānā = Ete sikkhamāno (Sī, Ka)	51
Siyaṃ = Siyā (Sī, Ka)	191
Sivakaṃ = Sīvakaṃ (Sī, Ka)	68
Sivisañjayarañño = Sivirañño sañjayassa (Ka)	78
Sīsadhovana-udakaṃ = Pādadhovana-udakaṃ (Jātaka-Ṭṭha 4. 378 piṭṭhe)	151
Surundhananagaraṃ nāma = Sududdanagaraṃ nāma (Sī)	177
Sodhethāti = Haṭṭhātuṭṭhā sodhethāti (Sī)	13
Soḷasavāhaḡe = Soḷasabhojaputtānaṃ vāhaḡe (Ka)	173

[Ha]

Haṭṭho = Tuṭṭhahaṭṭho (Ka)	214
Haṭṭhikalabhappamāṇo = Haṭṭhikkhandhappamāṇo (Sī)	138
Haṭṭhe = Haṭṭhaṃ (Sī)	237
Hanissati = Hanīyati (Ka)	161

Cariyāpiṭakatṭhakathāya

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A]	
Akittim disvāna sammantaṃ	25	Ammā ca tāta nikkhantā	93
Aggīva tiṇakatṭhasmiṃ	136	Alakkamālī tipukaṇṇapiṭṭho	199
Acinteyyānubhāvā ca	28	Alaso gihī kāmabhogī	
Acetanaṃva koṭṭente	266	na sādhu	187, 236
Acetanāyaṃ pathavī	102	Avīcimhi nuppajjanti	321
Accheraṃ vata lokasmiṃ	56	Avuṭṭhiko janapado	82
Ajjhāyakaṃ		Asiṇca sattiṇca parāmasāmi	243
sabbasamantavedaṃ	198	Assaṃ gavaṃ rajataṃ	
Atīradassī jalamajjhe	265	jātarūpaṃ	197
Atthi loke sīlaguṇo	227	Ahaṃ nisajja cintesiṃ	106
Addasaṃsu bhojaputtā	172	Ahaṃ Soṇo ca Nando ca	204
Addhā have sevitaḍḍa sapaṇṇā	174	Ahaṇca brāhmaṇo eko	152
Adhane āture jīṇṇe	79	Aho me mānasaṃ siddhaṃ	67
Adhammayānaṃ		[Ā]	
daḷhamāruhitvā	159	Āgacchuṃ dovārikā	
Adhammikassa luddassa	247	khaggabandhā	187
Anayaṃ nayati dummedho	26	Āgamehi mahārāja	145
Anānutappāni hi ye karonti	187	Ācariyo mesi pitā ca mayhaṃ	201
Aniccā vata saṅkhārā	45	Ānando ca pamodo ca	207
Anindho dhūmaketūva	136	Āyuraṃ nu vaṇṇaṃ nu sukhaṃ	
Anisamma kataṃ kammaṃ	187	balaṃ nu	69
Anuttare kāmaguṇe samiddhe	257	Āvajjetvā dhammabalaṃ	227
Anumodāmi te deva	95	Āvāsiko hotu mahāvihāre	199
Anvaddhamāse pannarase	81	Āsanaṃ udakaṃ pajjaṃ	49
Amaccamaṇḍalaṃ rajjaṃ	257	Āsiviso tāta pahūtatejo	239
Ambapakkaṃ dakaṃ sītaṃ	107		

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[I]

Ingāha Maddi nisāmechi	87
Iti ākaṅkhamānassa	2
Iti taṁ saṅkharontena	327
Iti sīlavataṁ hetu	169
Idaṁ hi so brāhmaṇaṁ maññaṁ māno	168
Idānāhaṁ cintayitvāna	66
Idha' nnapānaṁ sayanāsanañca	32
Imasmiṁ Bhaddakappasmiṁ	1
Isīnaṁ hi sā sabbasamāgatānaṁ	199

[U - Ū]

Ujjālehi mahā-aggiṁ	167
Uttamaṅgaruhā mayhaṁ	53
Uposathamhi divase	104
Uppajji me na muccittha	135
Ubho kumārā pabbajitā	180
Ubhopi nettā nayanā	66
Ubho mātā pitā mayhaṁ	196
Ussāvabindum sūriyātape	178
Ussāvova tiṇaggamhi	179
Ūrū bāhuñca me passa	217

[E]

Ekaṁ te yācamānassa	68
Etampi disvā sivayo	74
Etasmiṁ te sulapite	25-6
Etasmiṁ vanasaṇḍasmiṁ	142
Ete ahesuṁ Sambuddhā	15
Ete ca saṅgahā nāssu	207

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[E - O]

Evam acchariyā hete	28, 35, 103
Evam bahubbidhaṁ dukkhaṁ	267
Evam mandassa posassa	136
Evam sabbaṅgasampannā	321
Evāhaṁ cintayitvāna	31
Eso ce Sivīnaṁ chando	84
Ehi sivaka uṭṭhehi	70
Ogāhetvā visuddhāya	328

[Ka]

Kaṭukaṁ hi sambādhaṁ sukicchaṁ patto	188
Kaṭṭhasmiṁ manthamānasmiṁ	136
Katvā dalhamadhiṭṭhānaṁ	268
Kappe ca satahasse	3
Kalaho vattatī bhesmā	159
Kaliṅgaraṭṭhavisayā	82
Kā nu te sā Mahānāga	114
Kāmaṁ maṁ sivayo sabbe	85
Kim te uppajji no mucci	135
Kim nu te akaraṁ dhīro	26
Kim nu te akaraṁ bālo	26
Kim nu ruru garahasi migānaṁ	146
Kinnu santaramānova	217
Kismim me sivayo kuddhā	85
Kīdiso te Mahāvīra	7
Kuto nu āgacchasi dummavāsī	152
Kenā'nusiṭṭho idhamāgatosi	67

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Koṇḍaññaṣsa aparena	15
Ko nī'dha vittam na dadeyya	
yācito	74
Ko nu maṃ usunā vijjhi	252
Komārī yassāhaṃ bhariyā	97

[Kha - Ga]

Khaṇṭibalo yuddhabalam	
vijetvā	162
Gaṇikā Uppalavaṇṇā	40
Gantvā so hatthidamako	112
Gahito Porisādena	242

[Gha - Ca]

Ghamme pathe brāhmaṇa	
ekabhikkhum	33
Catussadam gāmaṇam	
samiddham	198
Cando yathā rāhumukhā	
pamutto	168
Cariyā sabbalokassa	1
Ciraṃ jīvatu so rājā	114
Ciraṃ tiṭṭhatu lokasmim	328

[Cha - Ja]

Chaviṃ cammaṃ maṃsaṃ	
nhāruṃ	108
Jāliṃ Kaṇhājinaṃ dhītaṃ	97
Jīranti ve rājarathā sucittā	244,
	247

[Ta]

Taṃ ekarājā pathaviṃ vijetvā	198
Taṃ tādisaṃ devavaṇṇaṃ	27
Taññevādhipatiṃ katvā	178
Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro	14
Tato cutā sā Phussatī	78

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tato ratyā vivasāne	84
Tato Vessantaro rājā	103
Tato so codito mayhaṃ	70
Tattha vattetvā sallāpaṃ	89
Tathaṃ nu vitathaṃ netam	65
Tadāpi maṃ nimantiṃsu	203
Tadāpi lokaṃ disvāna	203
Tadā maṃ tapatejena	23
Tadāsi yaṃ bhiṃsanakaṃ	83
Tadāhaṃ māpayitvāna	54
Tadāhaṃ yajanā mutto	61
Tadāhaṃ sattarajjesu	48
Tamahaṃ anurakkhanto	147
Tamahaṃ upaṭṭhahitvāna	236
Tasmā taṃ avalambitvā	2
Tasmā sataṅka asataṃ	99
Tasmā hi ne namasseyya	207
Tassa atthaṃ pakāsetum	327
Tassa gāmaṇam dammi	144
Tassa taṃ vacanaṃ sutvā	112
Tassa datvānaṃ paṇṇaṃ	23
Tassa puṭṭho viyākāsi	7
Tassa rañño ahaṃ putto	218
Tassa sambodhisambhāra	2
Tassā āyukkhayaṃ ñatvā	76
Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā	66
Tāya naṃ pāricariyāya	207
Tāsaṃ sambodhicariyānaṃ	1
Tirokuṭṭaṃ tiroselaṃ	74
Tisso Phusso ca Sambuddho	15

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tenevāhaṃ sataguṇato	34
Te me sādhiṭi vatvāna	105
Tesu cittappasādopi	29

[Da]

Dakkhiṇaṃ vāpa'haṃ bāhuṃ	85
Datvā dātabbakaṃ dānaṃ	267
Dadato me na khīyetha	26
Dadamānassa dentassa	73
Dadāmi na vikampāmi	82, 96
Dadāmi bhoto bhariyaṃ	100
Dabbaseno upagantvā	256
Dasakusalakammapathe	157
Dasa pāramī tayā dhīra	7
Dasamāse dhārayitvāna	79
Dānaṃ sīlaṅca	
nekkhammaṃ	7, 270
Dānaṅca peyyavajjaṅca	207
Dānāni paṭiyādettha	104
Diṭṭhadhammahitatthāya	49
Diṭṭhā mayā mānusakāpi	
kāma	174
Disvāna vividhaṃ pāpaṃ	203
Dīpaṅkarassa Bhagavato	15
Dukkho punabbhavo sakka	25
Dutiyampi tatiyampi	23
Duddadaṃ dadamānānaṃ	99
Dumapphalānīva patanti	
māṇavā	174
Dussa me khettpālassa	107
Devatā nu'si gandhabbo	217
Devī ahaṃ saṅkha	
mahānubhāvā	32
Desesi nātho cariyā	327

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Da - Dha]

Dosehi nābhibhūyanti	28
Dvāsīti Buddhato gaṇhiṃ	2
Dhammena bhāsītā gāthā	74
Dhammo have pāturahosi	
pubbe	160

[Na]

Na kappayanti na	
purekkharonti	10
Nagaraṃ gantvāna ācikkhi	145
Na cāgamattā paramatthi kiṅci	74
Na tassa alikaṃ bhaṇitaṃ	222
Na tassa dānaṃ dadamāno	24
Na te naṭā no pana kiḷaneyyā	201
Nadītiṛesu saṇṭhāne	16
Na badhiro na mūgo'smi	217
Nabhaṅca dūre pathavī ca	
dūre	244, 247
Na bhavanti pariyāpannā	322
Na maṃ koci uttasati	267
Na mayhaṃ mattikaṃ nāmaṃ	79
Na me atthi tilā muggā	106
Na me tappaccayā atthi	23
Na me dessā ubho puttā	97
Na me yācakamanuppatte	38, 82
Namhi devo na gandhabbo	218
Nayaṃ nayati medhāvī	26
Na yācanāya napi pātirūpā	160
Na vāhametaṃ yasaṃ dadāmi	69
Na he'te sulabhā kāyā	57
Na hete jānanti sadevamānusa	6

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na he'te sulabhā kāyā	57
Na honti khuddakā pāṇā	322
Nāgaṃ gahetvā soṇḍāya	38, 82
Nāradassa Bhagavato	15
Nāsāya vinivijjhivā	172
Nisajja pāsādavare	65
Nisamma khattiyo kayirā	187
Nisamma ca kataṃ kammaṃ	187
Nisamma daṇḍaṃ paṇayeyya issaro	187
Nissitaṃ vācanāmaggaṃ	2
Nītaneyyatthabhedā ca	2
Nūna Maddī varārohā	94

[Pa]

Paññāya vicinantohaṃ	265
Paṇḍite paripucchitvā	268
Panujja dukkheṇa sukhaṃ janinda	258
Pabbatyā'haṃ Gandhamādane	253
Pabbājesuṃ sakā raṭṭhā	84
Pavanā ābhataṃ paṇṇaṃ	23
Pavane vasamānassa	92
Pavedhamāno palitasiro	65
Pahūtaṃ me dhaṇaṃ Sakka	72
Pahūtadhañño kasimā yasassī	198
Pāpo kadariyo yakkho	158
Piyo garu bhāvanīyo	280
Pīlito susumārena	221
Pucchāmi brahmānaṃ sanaṅkumāraṃ	49

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Putte pasuṇca dhaññaṇca	95
Punadeva sakko oruyha	96
Punāparaṃ dadantassa	83
Punāparaṃ brahārañña	102
Punāparaṃ brahāraññe	101
Punāparaṃ yadā homi	47, 225

[Ba - Bha]

Bahūhi vatacariyāhi	27
Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ	9, 324
Brahmāti mātāpitara	207
Bhikkhāya upagataṃ disvā	110, 263
Bhiyyo maṃ āvisī pīti	72
Bhumma mahārājikā Tāvatisā	5

[Ma]

Maṃ passa maddi mā putte	95
Maṃ ve kumāraṃ jānanti	49
Maṅgalo ca sumano ca	14
Maddiṃ hatthe gahetvāna	96
Maddiyā dīyamānāya	96
Manussattaṃ liṅgasampatti	16, 274
Manusso udāhu yakkho	93
Mama saṅkappamaññāya	65
Mamevāyaṃ maññaṃāno	140
Mahākāruṇiko Satthā	320
Mahārajjāṃ hatthagataṃ	264
Mahāvātasamuddhataṃvīcimālo	28

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Maheṣī Rāhulamātā	40
Mātāpitā na me dessā	266
Mātāpitū ca vanditvā	166
Mātā me sā mahārāja	114
Mā naṃ daṇḍena satthena	84
Mā no deva adā cakkhuṃ	68
Mā maṃ deva nivārehi	178
Mālaṃ ca so Kāsika- candanaṃ ca	197
Migavaṃ gaheṭvā muñcassu	165
Micchādiṭṭhiṃ na sevanti	322
Muñcathe'taṃ Mahānāgaṃ	114
Mutto ca bandhanā nāgo	114
Mutto Campeyyako nāgo	130

[Ya]

Yaṃ acchariyadhammānaṃ	327
Yaṃ kiñci'tthi kataṃ puññaṃ	253
Yaṃ kiñci mānusaṃ dānaṃ	65
Yaṃ kiñci yitthaṅga hutaṅga mayhaṃ	32
Yaṃ khuddakanikāyasmaṃ	1
Yaṃ tvaṃ sukhena'bhi- samekkhase maṃ	32
Yaṃ Dhammasenāpatino	1
Yaṃ maṃ so yācituṃ āgā	72
Yaṃ so tadā maṃ abhisapi	155
Yañhi yāce tañhi dade	69
Yadāhaṃ dārako homi	80
Yadāhaṃ Phussatiyā kucchim	78

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yadi koci eti dakkhiṇeyyo	106
Yadi māsaṃpi dvemāsaṃ	23
Yathā cittaṃ vase hoti	28
Yathā taṃ Sivayo sabbe	68
Yathā rukkho tathā rājā	218
Yamāhu devesu Sujampatīti	67
Yamuddharim vāhane vuyhamānaṃ	146
Yamekarattim paṭhamam	192
Yamhi jāte na passati	136
Yamhokāse ahaṃ thatvā	221
Yasokaro puññakarohamasmi	159
Yasmā ca saṅgaḥā ete	207
Yasmā dānaṃ nābhinandim kadāci	239
Yasmiṅca jāyamānamhi	136
Yassa rukkhassa chāyāya	218
Yasse'te caturo dhammā	222
Yācakaṃ upagataṃ disvā	93
Yācanti maṃ pañjalikā	179
Yācāmi taṃ mahārāja	66
Yā tattha paramatthānaṃ	327
Yā devatā idha loke	60
Yāvata karaṇaṃ sabbaṃ	147
Yutte deva rathe dehi	68
Yena atthena āgacchi	67
Yena jātena nandanti	136
Yenābhibhūto kusalaṃ jahāti	136
Ye maṃ yācituṃāyanti	72

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yesaṃ ve attani sneho	28
Yo te kato saṅgaro	
brāhmaṇena	243
Yo me kaniṭṭhako bhātā	204
Yo ve anaṭṭhamva natṭhanti	
cāha	200
Yo ve dassanti vatvāna	68, 69

[Ra]

Rajjaṃ putta paṭipajja	165
Raṇṇo mūgo ca pakkho ca	217
Ratanāni satta vassimsu	102
Rathaṃ niyyātayitvāna	218
Ramme padese ramaṇīye	142
Rājā mātā mahesī ca	39
Rājūpajīve nigame	256

[La]

Lābhālābhe yasāyase	268
Loke sañjātavaddhāpi	28
Lohena ve haññati jātārūpaṃ	160

[Va]

Vaṇṇavā yasavā sirimā	49
Vanibbato mayha vaniṃ	
anuttaraṃ	67
Vandanājanitaṃ puññaṃ	1
Varaṇce me ado Sakka	25-7
Vicaranto anukūlamhi	153
Vicinanto tadā dakkhiṃ	270
Vijjācaraṇasampannā	1

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Va]

Viratto sabbadhammesu	320
Visuddhacarito Satthā	327
Vīmaṃsamāno isino bhisāni	201

[Sa]

Sakideva mahārāja	247
Sakideva Sutasoma	244
Sake putte cajantassa	93
Sakkohamasmi Devindo	72, 100
Sace tuvaṃ yuddhabalo	
adhamma	160
Saccaṃ kireva māhaṃsu	146
Saccavācaṃ anurakkhanto	266
Saccena me samo natthi	222
Sacco cāgī upasanto	320
Saṭṭhirājasahassāni	89
Satta me rohitā macchā	106
Saddhāya nikkhamma puna	
nivatto	233
Sabbadā sabbasattānaṃ	320
Sabbapāpassa akaraṇaṃ	324
Sabbā disā anuvisaṭo'-	
hamasmiṃ	160
Sabbe jītā te paccūhā	99
Sabbe pavittā nirayaṃ	61
Sabbhireva samāsetha	244, 247
Sabrahmacārī maṇḍabyo	236
Sabhāvaṃ cintayantassa	80
Sampattā pariniṭṭhānaṃ	327
Sammā vassatu kālena	328
Sarājake sahorodhe	179

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Saha kate saccavare	232
Saha saṁvaṇṇanaṁ yasmā	2
Saha sacce kate mayhaṁ	228, 238
Sahassiyā imā gāthā	245
Sā tattha vittā sumanā patītā	34
Sā nūna'sā kapaṇikā	114
Sāriputto tadā seṭṭhi	40
Sāriputto mahāpaṇṇo	7
Sā hotu nāvā	
phalakūpapannā	33
Sīrasmiṁ palitaṁ disvā	53
Sīlādiguṇasampanno	1
Sutvā dhammaṁ vijānanti	247
Suddhāvāsesu devesu	322
Sumedho ca Sujāto ca	15
Suvāsitaṁ isinaṁ ekarattaṁ	201
Susāne seyyaṁ kappemi	267
Sūlehi vinivijjhante	264
So khattiyo hotu pasayhakārī	198

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
So gāmaṇī hotu sahāyamajjhe	198
So tadā paggahe tvāna	66
Sotavekallatā natthi	322
So bajjhataṁ pāsasatehi	
chamhi	199
So brāhmaṇo hotu avītarāgo	198
Sobhitassa aparena	15
So maṁ asaṁsi ehīti	222
So maṁ tattha khamāpesi	188
[Ha]	
Hadayaṁ cakkhumpa'haṁ	
dajjaṁ	85
Hadayaṁ dadeyyaṁ cakkhum	80
Handa Buddhakare dhamme	277
Handāhaṁ dassayissāmi	6
Hitvā mamattaṁ manujesu	
brahme	49
Hirottappena garunā	101
Hīnena brahmacariyena	57